https://doi.org/10.33918/H005-20260929
https://orcid.org/0000-0002-9677-9172

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS
VILNIAUS UNIVERSITETAS

Arnoldas Kazimierėnas

Antikos tyrimų ir sklaidos transformacijos sovietinėje Lietuvoje. Vilniaus universiteto Klasikinės filologijos katedra (1940–1984)

DAKTARO DISERTACIJA

Humanitariniai mokslai,
istorija ir archeologija (H 005)

VILNIUS, 2026

Disertacija rengta 2020–2025 metais Lietuvos istorijos institute.

Mokslinis vadovas – dr. Aurimas Švedas (Lietuvos istorijos institutas, humanitariniai mokslai, istorija ir archeologija – H 005).

Gynimo taryba:
Pirmininkas – doc. dr. Laurynas Peluritis (Vilniaus universitetas, humanitariniai mokslai, istorija ir archeologija – H 005).
Nariai:
doc. dr. Nijolė Juchnevičienė (Vilniaus universitetas, humanitariniai mokslai, filologija – H 004),
prof. dr. Naglis Kardelis (Vilniaus universitetas, humanitariniai mokslai, filosofija – H 001),
dr. Valdemaras Klumbys (Lietuvos istorijos institutas, humanitariniai mokslai, istorija ir archeologija – H 005),
dr. Inga Leonavičiūtė (Vilniaus universitetas, humanitariniai mokslai, istorija ir archeologija – H 005).

Disertacija ginama viešame Gynimo tarybos posėdyje 2026 m. rugsėjo mėn. 29 d. 15 val. Lietuvos istorijos instituto Renginių erdvėje.
Adresas: Tilto g. 17, Vilnius, Lietuva, tel. +37052614436; el. paštas: istorija@istorija.lt

Disertaciją galima peržiūrėti Lietuvos istorijos instituto ir Vilniaus universiteto bibliotekose ir VU interneto svetainėje adresu: *https://www.vu.lt/naujienos/ivykiu-kalendorius*

https://doi.org/10.33918/H005-20260929
https://orcid.org/0000-0002-9677-9172

LITHUANIAN INSTITUTE OF HISTORY
VILNIUS UNIVERSITY

Arnoldas Kazimierėnas

The Transformation and Dissemination of Classical Scholarship in Soviet Lithuania. The Department of Classical Philology at Vilnius University (1940–1984)

DOCTORAL DISSERTATION

Humanities,
History and Archaeology (H 005)

VILNIUS, 2026

The dissertation was prepared between 2020 and 2025 at the Lithuanian Institute of History.

Academic Supervisor – Dr. Aurimas Švedas (Lithuanian Institute of History, Humanities, History and Archaeology – H 005).

This Doctoral Dissertation will be Defended in a Public Meeting of the Dissertation Defence Panel:

Chairman – Doc. Dr. Laurynas Peluritis (Vilnius University, Humanities, History and Archaeology – H 005).

Members:

Doc. Dr. Nijolė Juchnevičienė (Vilnius University, Humanities, Philology – H 004),

Prof. Dr. Naglis Kardelis (Vilnius University, Humanities, Philosophy – H 001),

Dr. Valdemaras Klumbys (Lithuanian Institute of History, Humanities, History and Archaeology – H 005),

Dr. Inga Leonavičiūtė (Vilnius University, Humanities, History and Archaeology – H 005).

The dissertation shall be defended at a public meeting of the Dissertation Defence Panel at 15:00 on 29 September 2026, in the Space of Events at the Lithuanian Institute of History.

Address: Tilto St. 17, Vilnius, Lithuania

Tel. +37052614436; e-mail: istorija@istorija.lt

The text of this dissertation can be accessed at the libraries of Lithuanian Institute of History and Vilnius University, as well as on the website of Vilnius University:

www.vu.lt/lt/naujienos/ivykiu-kalendorius

„Aš tiesiog stebiuosi, kaip Pats iš klasikinio filologo patapai istoriku ir dar prašmatniu. Atrodo, tikrai pasekei Voldemaru. Gali būti, klasikinės studijos duoda stiprią atramą istoriniam išsimokslinimui. Juk galima surasti visą eilę klasikų ir kartu gerų istorikų“[1].

„Civilizacijos istorija parodo, kad dvasinės kultūros srity daugiausia pažengia tos tautos, kurios savo jaunuomenės švietimo planuose turi ar bent ilgesnį laiką turėjo *tiksliai* pastatytą klasikinį mokslinimą. Šitą reiškinį pakanka konstatuoti, nesigilinant į jį sudarančius veiksnius“[2].

„Leninas į klausimą, ką reikia paimti iš senosios mokyklos, atsakė:
– Tai, kas yra reikalinga komunistui. Komunistu tapti galima tik tada, kai praturtinsi savo atmintį pažinimu visų tų turtų, kuriuos žmonija yra išdirbusi“ [3].

Engelsas laiške Marksui pamini, kad „pramogai skaito Horacijų“, ironiškai pastebėdamas, kad Horacijui trūksta politinio principiališkumo, jis baigia tuo, jog Horacijus „vis dėlto būna labai mielas“[4].

„Pats matai, koks baisus biurokratizmas: viską tvarko, viską tvirtina Maskva. Nežinau, kur pasauly buvo toks centralizmas!“[5]

---

[1] Taip istorikas Juozas Jakštas sutiko knygos *Lietuvos universitetas* pasirodymą, kurioje išeivijos klasiko Antano Rukšos apžvalginis straipsnis apie Lietuvos universitetų istoriją užėmė beveik 350 psl. (DSHI, f. 150 (Ruksa), b. 001, l. 389v; J. Jakštas A. Rukšai; [1973 08 29]; *Lietuvos universitetas,* red. P. Čepėnas, Chicago: Lietuvių Profesorių Draugija Amerikoje, 1972).

[2] Taip klasikas Merkelis Račkauskas pristatė klasikinių studijų svarbą tarpukario mokslo sistemoje (Merkelis Račkauskas, *Romėnų senybės: gimnazijos mokiniams ir savamoksliams vadovėlis*, Kaunas; Marijampolė: Dirva, 1929, 3).

[3] Taip klasikas Ričardas Mironas bandė parodyti, kad Antikos paveldas nėra svetimas marksizmo ideologijai, tačiau būtina atranka (VUBRS, f.128, b. 177, p.1; R. Mironas "Lyginamasis istorinis kalbų tyrimo metodas").

[4] Cituota pagal: Tronskis (1955), 473, 1 išnaša: Engelso laiškas Marksui, 1866 12 21, *Raštai,* XXIII t., 390 psl. rus. leid.

[5] Tokia buvo klasiko Jono Dumčius reakcija konstatuojant faktą, kad mokslines disertacijas klasikinės filologijos srityje buvo galima gintis tik dviejose Sovietų Sąjungos vietose – Maskvoje ir Tbilisyje (LNMMB, f. 147, b. 99, L. Valkūnas A. Dambrauskui; [1984 03 31]).

TURINYS

ĮVADAS 9

PROLOGAS. KAS BUVO SUKURTA PIRMOJOJE LIETUVOS RESPUBLIKOJE 29

Leidybinis tarpukario paveldas 35

Antikos recepcija knygose ir spaudoje 38

I VEIKSMAS. STALINISTINIS LAIKOTARPIS: IŠLIKIMAS IR ŽLUGIMAS (1940–1953) 43

Pirminis Klasikinės filologijos katedros branduolys 44

Klasikinės filologijos katedros kūrimasis ideologinio spaudimo sąlygomis . 55

Mažasis Panoptikonas 61

Ideologinė savireguliacija: tarp institucinių direktyvų ir vidinės kontrolės .. 64

In circulo vitioso: indoktrinacija ir ideologinis laviravimas Klasikinės filologijos katedroje 72

„Centro“ ir „periferijos“ santykis 79

Kalba be prokalbės: marizmo doktrinos žlugimas ir naujasis kursas 81

Stalino kalbos mokslo įsigalėjimas 85

Studentų indoktrinacijos pagrindai 89

Būti komjaunuoliu – neklasiška! 96

Antireliginis ugdymas 100

Studentų mokslinis būrelis 104

Studentų diplominiai darbai 107

Vadovėliai 114

Lotynų kalba mokyklose 123

Klasikinės filologijos katedros veikla viešojoje erdvėje 127

Stalinistinio laikotarpio vertimai 130

I stasimas: Zabulis prieš Katedrą 140

II VEIKSMAS: LIMBO BŪSENA (1953–1957) IR STUDIJŲ ATGIMIMAS (1958–1969) 145

Santykiai su „centru“ 152

Partnerių paieška sovietinėse respublikose: Ukrainos atvejis 155
Kontaktų mezgimas su kitomis šalimis 159
Studijų reforma ir lotynų kalba mokyklose 161
Lietuvos Senosios raštijos tyrimai Klasikinės filologijos katedroje..... 165
Mokslo darbai ir vertimai 173
Antikinės literatūros vertimai: tarp liberalizacijos ir ideologinės kontrolės 177
Chrestomatijų rengimas..... 196
II stasimas: Eneidos detektyvas..... 207
III VEIKSMAS: PO LITUANISTŲ SPARNU (1969–1984)..... 222
Santykiai su „centru“ ir kitomis šalimis 227
Lotynų kalba mokyklose 231
Vertimai ir mokslo tyrimai 238
III stasimas: Kojalavičiaus *Lietuvos istorijos* vertimas ir leidyba..... 252
Egzodas: Naujoji karta (nuo 1984)..... 263
IŠVADOS 266
ŠALTINIAI IR LITERATŪRA..... 273
SUMMARY 293
PADĖKA 305
CURRICULUM VITAE 307
PUBLIKACIJŲ SĄRAŠAS 309

ĮVADAS

1979-ieji Lietuvos akademinei bendruomenei turėjo tapti triumfo metais: intensyvus pasiruošimas Vilniaus universiteto 400 metų jubiliejui buvo lydimas ne tik oficialių iškilmių, bet ir ambicingų leidybos planų. Tarp svarbiausių proginių leidinių numatyta publikuoti daugiau nei dešimtmetį rengtą pirmojo spausdinto Lietuvos istorijos veikalo, Alberto Vijūko-Kojalavičiaus *Lietuvos istorijos*, vertimą, kurio ėmėsi vienas iškiliausių to meto klasikų – Leonas Valkūnas. Lygiagrečiai jis baigė ruošti ir kitą fundamentalų šaltinį – Petro Dusburgiečio *Prūsijos žemės kroniką*. Tačiau jau „finišo tiesiojoje“, kai knygos buvo paruoštos spaudai, abu šie Senosios raštijos paminklai susidūrė su negailestinga ideologine kontrole: dėl neva pažeisto „tautų draugystės“ principo ir kitų neparankių istorinių paralelių jų publikavimas buvo staiga sustabdytas.

Šiame slegiančiame netikrumo kontekste Valkūnas, rizikuodamas atkreipti saugumo struktūrų dėmesį, savo asmeninį nusivylimą bei intelektualinę neviltį išliejo laiške į Vakarų Vokietiją pasitraukusiam bičiuliui ir savo mokytojui Antanui Rukšai. Fiksuodamas nefasadinę, ideologinių gniaužtų varžomą akademinio gyvenimo pusę, jis lotyniškai rašė:

„Item prohibitum est Cronicon terrae Prussiae Petri Dusburgi. Cuius prohibitionis causa nemini nota est. Itaque apud nos multae res prohibentur, quae apud vos in terris Occidentalibus, nemini in animum venire possunt aliquid vetandum vel interdicendum esse. Apud nos diem ex die interdictiones severiores fiunt. Puto apud vos tales res nemini in mentem venire posse... Itaque nemini nostrum notum est, quid cras futurum vehat“[6].

Šis liudijimas apnuogina pamatinį humanitaro sovietmečiu būvį – nuolatinį poreikį laviruoti tarp to, kas moksliškai teisinga, ir to, kas ideologiškai leistina. Mokslininkas privalėjo veikti ne tik kaip tyrėjas, bet ir kaip sumanus „sistemos sargas“, kuriam akademinė mimikrija tapo

[6] „Taip pat buvo sulaikyta Petro Dusburgiečio *Prūsijos žemės kronika*. Šio sulaikymo priežastis niekam nėra žinoma. Taigi pas mus sulaikoma daug dalykų, kurie jums Vakarų kraštuose nė į galvą negalėtų ateiti kaip galintys būti neleistini ar draustini. Pas mus draudimai diena iš dienos darosi vis griežtesni. Manau, kad pas jus tokie dalykai niekam nė į galvą neateina. Todėl nė vienas iš mūsų nežino, ką atneš rytojus“ (DSHI, f. 150 (Ruksa), b. 003, l. 297r; L. Valkūnas A. Rukšai; [1979 05 02]).

privaloma išlikimo strategija, siekiant po materializmo dogmų skraiste išsaugoti patį klasikinį humanitarinį pamatą. Būtent šis mokslininkų būties dvilypumas, iš jo kylančios įtampos ir kolizijos, o taip pat Klasikinėje filologijos katedroje susitelkusių asmenybių pastangos išlaikyti antikinių studijų gyvybingumą informacinės izoliacijos bei ideologinės indoktrinacijos sąlygomis tampa pagrindine šios disertacijos tyrimo ašimi. Tokiu būdu žengiamas dar vienas žingsnis jau keletą dešimtmečių sėkmingai plėtojamuose tyrimuose, kurių autoriai tyrinėja Lietuvos humanitarų bendruomenės ir paskirų šiai bendruomenei priklausiusių asmenybių likimą sovietmečio epochoje.

Tyrimo objektas. Pagrindinis šio tyrimo objektas – Vilniaus universitete veikusios Klasikinės filologijos katedros formavimasis bei veikla sovietmečiu, kartu dėmesingai tyrinėjant pagrindinių joje dirbusių asmenybių biografinius posūkius ir atskleidžiant jų mokslinį indėlį į Antikos tyrimų bei klasikinio paveldo recepcijos formavimą tiek akademinėje, tiek plačiojoje kultūrinėje sferoje.

Tyrimo chronologinės ribos. Tyrime bus koncentruojamasi į laikotarpį nuo pirmosios sovietų okupacijos 1940 m. iki 1984 m., kurie žymi vėlyvojo sovietmečio ir „sąstingio“ laikotarpio kulminaciją, po kurios prasidėjo sovietinės sistemos pertvarkymo bandymai ir jų išprovokuoti fundamentalūs pokyčiai. Neišvengiamai, norint giliau suprasti institucines bei idėjines transformacijas, vykusias atėjus sovietų okupacinei valdžiai, darbe retrospektyviai žvalgomasi į tarpukario Lietuvoje veikusius filologus klasikus bei jų nuveiktus darbus. Šiuo atveju didžiausias dėmesys skiriamas tarpukariu publikuotiems vadovėliams, vertimams ir kitiems leidiniams, taip išryškinant esminius jų konceptualius bei struktūrinius skirtumus, lyginant su sovietiniais leidybos reikalavimais.

Disertacijos pirmojoje dalyje pasirinktos chronologinės ribos (1940–1953 m.) neturėtų būti suprantamos kaip vientisas stalinizmo laikotarpis. Jos apima du sovietizacijos etapus, kuriuos perskiria 1941–1944 m. nacių okupacija. Kadangi okupacijos metais Klasikinės filologijos katedros (toliau – KFK) institucinė veikla buvo nutrūkusi (posėdžiai nacių okupacijos metu nevyko arba nėra išlikę šių posėdžių protokolų, o 1943 m. kovo 17 d. Vilniaus universitetas buvo visiškai uždarytas), šis laikotarpis nėra savarankiškas tyrimo objektas. Dėl to analizė telkiama į sovietizacijos pradžią 1940–1941 m. ir jos tęstinumą po sovietinės valdžios atkūrimo 1944 m., šiuos procesus nagrinėjant bendrame stalinizmo epochos

kontekste. Viršutine riba pasirinkti 1984 m., kai vadovavimą Klasikinės filologijos katedrai perėmė naujosios kartos atstovė Eugenija Ulčinaitė, išsimokslinimą gavusi jau sovietiniame Universitete. Šie metai žymi ribinį tašką, esantį pačiose sistemos lūžio išvakarėse. Vėliau prasidėjęs ideologinis atšilimas bei institucinė reorganizacija jau reikalauja atskiro kokybinio tyrimo, todėl *Pertvarkos* metais prasidėję politiniai bei akademiniai procesai šiame darbe toliau nebus nagrinėjami.

Tyrimo problema. Sovietinė okupacija Lietuvoje transformavo praktiškai visas gyvenimo sritis, ne išimtis buvo ir akademinis laukas. Didžiulis lūžis vyko humanitarinių mokslų srityje, kuri buvo itin intensyviai ideologizuojama. Klasikinės studijos, visais laikais Europos šalyse buvusios tarp pamatinių universitetinių disciplinų, buvo ganėtinai stipriai išplėtotos tarpukario Lietuvoje, todėl jos, deja, neišvengiamai turėjo būti performuojamos pagal sovietinės ideologijos reikalavimus. Antikos civilizacijos ir visų antikinės kultūros reiškinių (arba „antstato“) raida privalėjo būti perinterpretuota pagal istorinio materializmo schemą ir sovietinių mokslininkų sukonstruotą antikinės istorijos koncepciją. Dar vienas svarbus sovietinį akademinį diskursą formavęs veiksnys – dažnu atveju situatyvaus pobūdžio, sunkiai nuspėjami ir greitai kintantys politiniai bei ideologiniai Komunistų partijos organų nurodymai.

Ideologinis Antikos vaizdinio perkūrimas nebuvo sklandus. Šį procesą nuolat komplikavo riboti ideologinių institucijų kontrolės pajėgumai, pastarųjų struktūrų inertiškumas, cenzorių nekompetencija, aukščiau paminėta kintanti politinė ir ideologinė konjunktūra bei aktyvi ir pasyvi pačių klasikų rezistencija.

Pagrindiniai subjektai, kuriems buvo pavesta įgyvendinti Komunistų partijos nurodymus ir formuoti Antikos vaizdinį sovietų Lietuvoje, buvo Vytauto Didžiojo universiteto Humanitarinių mokslų fakultetas Kaune (iki jo uždarymo 1940 m.), o vėliau – Vilniaus universiteto Istorijos-filologijos fakultete[7] įkurta Klasikinės filologijos katedra. Į šį procesą taip pat buvo įjungtos *Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros* (nuo 1965 m. *Mintis*) bei *Valstybinė grožinės literatūros* (nuo 1965 m. *Vaga*) leidyklos, iš dalies –

[7] Istorijos-filologijos fakulteto pagrindiniu uždaviniu tapo formuoti ir diegti sovietinės pasaulėžiūros principus, mokslo tyrimus paliekant antrame plane, o universiteto paskirtis buvo ne tiek užtikrinti akademinį dalykinį parengimą, kiek sovietizuoti studentų sąmonę. Žr.: Aurimas Švedas, *Matricos nelaisvėje: Sovietmečio lietuvių istoriografija (1944–1985)*, Vilnius: Aidai, 2009, 42–43.

Filosofijos fakulteto atliekami darbai[8]. Klasikinės filologijos katedroje susitelkę mokslininkai, norėdami tęsti darbą, pirmiausia privalėjo įrodyti, kad klasikinės studijos nėra „buržuazinės kultūros“ reliktas bei yra visiškai tinkamos sovietinio jaunimo idėjinio bei komunistinio ugdymo uždaviniams vykdyti[9]. Ši būtinybė vertė Katedros narius imtis specifinės akademinės mimikrijos taktikos: norint išsaugoti patį klasikinį humanitarinį pamatą, moksliniame diskurse teko formaliai operuoti sovietinio istorinio materializmo dogmomis. Ką, kaip ir kodėl pavyko nuveikti Klasikinės filologijos katedros darbuotojams? Kiek jų veiklose buvo akademinės mimikrijos taktikos? Būtent pastarasis klausimas pačią tyrimo problemą paverčia sudėtingu institucinio išlikimo ir ideologinio prisitaikymo balanso tyrimu.

Disertacijoje atliekamas tyrimas ir jo metu sprendžiamos problemos padės geriau suprasti sovietmečiu Lietuvoje gyvavusios humanitarų bendruomenės situaciją, šios bendruomenės įdirbį bei jo prasmę ir vertę Nepriklausomybės epochoje sėkmingai plėtojamiems humanitarikos tyrimams.

Tyrimo tikslas. Šio tyrimo tikslas – išanalizuoti Vilniaus universiteto Klasikinės filologijos katedros institucinę raidą, akademinio tęstinumo užtikrinimo bei prisitaikymo strategijas 1940–1984 m. laikotarpiu, veikiant totalitarinės sistemos ir ideologinės cenzūros sąlygomis. Tyrimu siekiama atskleisti, kaip pati Katedra ir atskiros joje dirbusios asmenybės savo moksline, pedagogine bei leidybine veikla sugebėjo laviruoti tarp sovietinės sistemos reikalavimų arba juos atliepti ir kokiu būdu prisidėjo prie bendro Antikos kultūrinio paveldo bei Senosios Lietuvos lotyniškosios raštijos vaizdinio formavimo sovietų Lietuvoje.

Tyrimo uždaviniai:

1. Išanalizuoti esmines klasikinės filologijos disciplinos transformacijas, vykusias pereinant iš tarpukario akademinės tradicijos į sovietinę marksizmo-leninizmo paradigmą, ir nustatyti, kaip kito šios mokslo šakos institucinio bei idėjinio funkcionavimo

[8] Reikia paminėti, kad lotynų kalba buvo dėstoma ir Kauno medicinos institute, visgi dalykinė lotynų kalba, orientuota išimtinai į medicininius, anatominius ar farmakologinius terminus, negalėjo daryti juntamai reikšmingo poveikio Antikos kultūros vaizdinio formavimui, todėl detaliau ši institucija tyrime nebus nagrinėjama.

[9] Nijolė Juchnevičienė, „Klasikinė Filologija Ideologijos gniaužtuose (1940–1953 metai)", *Literatūra*, 2013, 55(3), 107.

sąlygos, vertusios iš naujo aktualizuoti antikinį paveldą pagal naujus ideologinius imperatyvus.

2. Ištirti Klasikinės filologijos katedros branduolio formavimąsi bei jos struktūrines transformacijas sovietinėje totalitarinėje sistemoje aptariamu laikotarpiu, kartu atskleidžiant Katedros padėtį bei institucinius ryšius sovietinio mokslo centro–periferijos ir periferijos–periferijos ašyse bei analizuojant strategijas, kuriomis buvo siekiama išlaikyti akademinį subjektiškumą ir aktualizuoti klasikinės filologijos studijas bendrajame mokslo lauke.
3. Įvertinti ideologinę sovietinio akademinio lauko konjunktūrą ir nustatyti, kaip klasikinės filologijos studijas bei tyrimus veikė institucinės priežiūros bei kontrolės mechanizmai, ilgainiui transformavęsi į visą apimančią internalizuotos savireguliacijos ir savicenzūros praktiką, kartu išanalizuojant studentų ideologinės indoktrinacijos metodus bei vėlesnes to pasekmes.
4. Išanalizuoti, kaip keitėsi Antikos vaizdinys bei jos kultūros recepcija mokykliniuose bei universitetiniuose vadovėliuose ir nustatyti, kokiu būdu proaktyvus Katedros veikimas sugebėjo šią menkai sovietmečiu vertinamą discipliną tiek sugrąžinti į vidurines mokyklas, tiek išsaugoti universitetiniame lauke.
5. Ištirti Antikos vaizdinio konstravimo dėsningumus antikinių autorių tekstų vertimuose, jų paratekstuose bei bendrajame Katedros akademiniame diskurse, kartu atskleidžiant priežastis ir veiksnius, lėmusius laipsnišką naujos, lygiavertės mokslinių tyrimų krypties atsiradimą – Senosios Lietuvos raštijos paveldo tyrimus bei aktualizavimo veiksmus, kurie vėlyvuoju sovietmečiu tapo lygiaverte pastanga tradicinėms Antikos studijoms.

Tyrimo gairės ir eigą formavę probleminiai klausimai: 1. Kaip pakito klasikinės filologijos studijų ir ją reprezentavusių institucijų padėtis Lietuvoje, įvykus sovietinei okupacijai? 2. Kaip kartu su pasikeitusia politine santvarka vyko akademinių kadrų kaita ir kokiais būdais prie struktūrinių lūžių prisitaikė anksčiau šiame mokslo lauke veikę mokslininkai? 3. Kaip Klasikinės filologijos katedros institucinis statusas bei autonomijos ribos keitėsi per atskirus sovietinio laikotarpio etapus – stalinmetį, destalinizaciją, atšilimą bei brežnevinį sąstingį? 4. Kiek Maskvos primestas akademinis normatyvumas bei ideologinės direktyvos klasikinės filologijos lauke buvo veiksmingos Lietuvoje, ir kiek realios institucinės bei programinės laisvės išsaugojo vietinis mokslo centras? 5. Kokios specifinės institucinės bei intelektinės išgyvenimo strategijos padėjo išlikti ir funkcionuoti klasikinės

filologijos disciplinai nepalankiomis ideologinio spaudimo sąlygomis? 6. Kaip kito mokslinių tyrimų laukas bei tematinės kryptys ir kiek nuosekli buvo Antikos autorių tekstų bei jų vertimų leidyba per visą sovietinį laikotarpį?

Tyrimo naujumas ir aktualumas. Pastaruoju metu Lietuvos humanitarikoje pastebimas intensyvus sovietmečio tyrimų suaktyvėjimas, kurio metu įvairios sritys – nuo meno iki kasdienybės istorijos – pradedamos analizuoti atsisakant vienpusiškų vertinimų ir telkiantis į sudėtingus institucinius bei individualius prisitaikymo mechanizmus.

Vis dėlto, nepaisant šio bendro istoriografinio pakilimo sovietikos tyrimuose, klasikinės filologijos studijų ir konkrečiai Klasikinės filologijos katedros raida iki šiol nebuvo tapusi atskiro sisteminio tyrimo objektu, todėl šis darbas užpildo esminę spragą sovietmečio Lietuvos mokslo institucijų istorijoje. Atrodo, kad laikas tokiam tyrimui dabar yra pats tinkamiausias, kadangi pakankama chronologinė distancija leidžia apžvelgti ir įvertinti aptariamą laikotarpį, tuo pačiu vis dar galima rasti gyvosios atminties saugotojų, kurie gali suteikti nemažai reikšmingos ir niekur neužfiksuotos informacijos, kuri greitu laiku gali būti prarasta. Vos keli pavieniai bandymai pažvelgti į klasikinės filologijos padėtį sovietmečiu ir kelios egodokumentinės knygos apie personalijas, veikusias toje erdvėje, nesuteikia pakankamo vaizdo ir gilesnio vertinimo apie laikotarpio palikimą. Kartu šis dėmesio klasikų likimui sovietmečiu stygius tampa dar vienu atlikto darbo aktualumą pagrindžiančiu argumentu.

Antikos tekstų paveldas, nepaisant visų jo ideologinių deformacijų, buvo svarbus autentiško filosofinio mąstymo, demokratijos ir apskritai kūrybinio politinio mąstymo, idėjų, laisvos asmenybės vaizdavimo šaltinis. Turint galvoje Antikos paveldo kultūrinę reikšmę, jo tyrimų tęstinumą, taip pat jo ideologinį sureikšminimą marksistiniame diskurse ir diskusijas dėl antikinio paveldo vertybinio statuso, šios problemos aktualumas atrodo neabejotinas.

Šiuo tyrimu bus siekiama pirmiausia atrasti ir ištirti iki šiol nepažintą archyvinę medžiagą ir, lyginant ją su antriniais šaltiniais, susisteminti bei įvertinti Klasikinės filologijos katedros institucinę padėtį sovietiniu laikotarpiu. Atskirų asmenybių laikysenos ar konkrečių publikuotų vertimų analizė šiame darbe netampa atskirais tyrimo objektais – jie pasitelkiami kaip vertingos iliustracijos, padedančios giliau suprasti Katedros veiklą, jos vidinę dinamiką bei kismą atskirais chronologiniais etapais. Daugelis okupacijos laikotarpiu publikuotų vertimų vis dar yra aktyviai naudojami, kadangi jie nebuvo perleisti nepriklausomos Lietuvos

metais arba perleisti be didesnių korektūrų, todėl apibendrinta šio leidybinio palikimo apžvalga padeda bent kiek įvertinti praeities institucinės veiklos įtaką šiandieniam supratimui. Toks istorinis-institucinis tyrimas leis visapusiškai įvertinti pačios Katedros raidą, jos prisitaikymo bei išlikimo strategijas ir nubrėžti naujas mokslinių tyrimų gaires Lietuvos sovietmečio mokslo istorijoje.

Tyrimai Lietuvoje ir pasaulyje. Tyrimui svarbios istoriografijos apžvalgą tenka pradėti nuo mokslo publikacijų, kurios padėjo susikurti tyrimo strategiją bei suteikė konteksto vaizdinį, aptarimo. Tiriant Klasikinės filologijos katedros atvejį, kaip metodologiniu modeliu labiausiai naudotasi Aurimo Švedo monografija apie sovietmečio istoriografijos konstravimą bei Lauryno Peluričio disertacija apie filosofijos raidą sovietų Lietuvoje[10]. Šie tyrimai leidžia akademinę discipliną analizuoti per asmenybių, institucijų ir idėjų kaitos trikampį, ir suteikia įrankius tirti, kaip specifinė mokslo sritis funkcionavo ideologizuotoje akademinėje aplinkoje. Svarbų istoriografinio konteksto atliekamam tyrimui vaidmenį suvaidino ir kitų Lietuvos istorikų refleksijos konstruojant teorinius bei metodologinius sovietmečio istoriografijos tyrimo modelius[11].

Čia pat būtina paminėti, kad sovietmečio Vilniaus universiteto Filologijos fakulteto istorijos tyrimuose jau nagrinėta Lietuvių literatūros katedros raida. Konferencijos, skirtos šios institucijos 60-mečiui paminėti, pagrindu išleistame straipsnių rinkinyje aptariami pavieniai šios katedros istorijos ir joje dirbusių asmenybių veiklos aspektai, tačiau nesiekiama pateikti sintetinės viso laikotarpio analizės[12]. Kita vertus, tiek konferencijos organizatorių, tiek leidinio sudarytojų pastanga per Lietuvių literatūros katedros istorijos prizmę pažvelgti į konkrečią sovietmečio epochą, skatino analogišką veiksmą atlikti savajame tyrime, tik jau ryžtantis daug ambicingesniam žingsniui – per Klasikinės filologijos katedros ir joje dirbusių žmonių likimo prizmę pamatyti visą sovietmečio istoriją, joje vykusius procesus ir išryškėjusius lūžius.

Mėginant atsakyti į aukščiau suformuluotus probleminius klausimus ir išspręsti tyrimo uždavinius svarbiomis istoriografinėmis pozicijomis,

---

[10] Švedas (2009); Laurynas Peluritis, *Ola ir dvi saulės. Filosofija sovietų Lietuvoje (1944–1986). Institucijos, asmenybės, idėjos*, daktaro disertacija, Vilnius: Vilniaus universitetas, 2022.

[11] Alfredas Bumblauskas, Nerijus Šepetys (sud.), *Lietuvos sovietinė istoriografija: teoriniai ir ideologiniai kontekstai*, Vilnius: Aidai, 1999.

[12] *Vilniaus universiteto Lietuvių literatūros katedra*, 1940 – 2000, sud. Giedrius Viliūnas, Vilniaus universiteto leidykla, 2022.

padėjusiomis suvokti individo ir visuomenės situaciją sovietinėje realybėje, o taip pat – suprasti manevravimo tarp „galima“ ir „uždrausta“ galimybes, laikytini Nerijos Putinaitės, Aurimo Šukio ir Valdemaro Klumbio tyrimai[13].

Tuo tarpu platesnio užmojo studijos apie sovietmečio kasdienybę, socialinius tinklus ir kultūros istoriją[14] leido suprasti „nematomą“ visuomenės gyvenimą, o išsamūs cenzūros mechanizmų tyrimai[15] nubrėžė viso kultūrinio lauko kontrolės rėmus. Kontekstui suprasti vertingi ir kiti tyrimai, nagrinėjantys sovietmečio žmogaus laisvę ir jos ribas, taisyklių ir kontrolės mechanizmų veikimą kino[16] ar dailės sferose. Pastarojoje srityje ypač išryškėja menininkų laikysena tarp ideologijos primesto oficialumo ir laisvos raiškos paieškų[17]. Svarbūs ir literatūrologiniai tyrimai, atskleidžiantys rašytojų pastangas išlaikyti kūrybinę autonomiją cenzūros sąlygomis[18], ar neseniai pasirodęs jungtinis tyrimas apie vertimų ir cenzūros

---

[13] Nerija Putinaitė, *Nenutrūkusi styga. Prisitaikymas ir pasipriešinimas sovietų Lietuvoje*, Vilnius: Aidai, 2007; Aurimas Šukys, *Intelektualų alternatyvi veikla sovietų Lietuvoje (1956-1988 m.): daktaro disertacija,* Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuvos istorijos institutas, 2012; Valdemaras Klumbys, *Lietuvos kultūrinio elito elgsenos modeliai sovietmečiu: daktaro disertacija*, Vilnius: Vilniaus Universitetas, 2009. Vėliau V. Klumbio disertacijos tyrimas virto monografija: *Stovėję po medžiu? Lietuvių inteligentijos elgesio strategijos sovietmečiu,* Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2021.

[14] Tomas Vaiseta, *Nuobodulio visuomenė. Kasdienybė ir ideologija vėlyvuoju sovietmečiu (1964 – 1984)*, Vilnius: Naujasis Židinys-Aidai, 2014; Ainė Ramonaitė (red.), *Nematoma sovietmečio visuomenė*, Vilnius: Naujasis Židinys-Aidai, 2015.

[15] Arūnas Streikus, *Minties kolektyvizacija. Cenzūra sovietų Lietuvoje*, Vilnius: Naujasis Židinys-Aidai, 2018.

[16] Anna Mikonis-Railienė, Lina Kaminskaitė-Jančorienė, *Kinas sovietų Lietuvoje: sistema, filmai, režisieriai*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2015.

[17] Elona Lubytė (sud.), *Tylusis modernizmas Lietuvoje*, 1962–1982, Vilnius: Tyto alba, 1997; Alfonsas Andriuškevičius, *Lietuvių dailė: 1975–1995*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 1997; Jolita Mulevičiūtė, *Atsinaujinimo sąjūdis lietuvių tapyboje (1956–1970): daktaro disertacija*, Vilnius: kultūros ir meno institutas, 1994; Skaidra Trilupaitytė, *Lietuvių dailės gyvenimas institucijų kaitos požiūriu, devintojo dešimtmečio pabaiga – dešimtojo dešimtmečio pradžia: daktaro disertacija*, Vilnius: Vilniaus dailės akademija, 2002.

[18] Dalia Satkauskytė (sud.), (sud., moks. red.) 2015: *Tarp estetikos ir politikos: lietuvių literatūra sovietmečiu: kolektyvinė monografija*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2015; Elena Baliulytė, *Laiko įkaitė ir partnerė: lietuvių literatūros kritika, 1945–2000*, Vilnius: LLTI, 2002; Vilius Ivanauskas, *Įrėminta tapatybė: Lietuvos rašytojai tautų draugystės imperijoje*, Vilnius : Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2015; Rimantas Kmita, „Skaitymas sovietmečiu kaip neoficialus literatūrinis gyvenimas“, in: *Nevienareikšmės situacijos: pokalbiai apie sovietmečio literatūros lauką*, Vilnius: LLTI, 2015, 57–90; Loreta Jakonytė, *Šeimos vaizdinys sovietmečio lietuvių literatūroje vaikams*, Vilnius: LLTI, 2015.

santykį sovietinės ideologijos rėmuose[19]. Ši tema bus vienas iš tyrimo aspektų ir šioje disertacijoje.

Žinoma, tyrinėjant Klasikinės filologijos katedros Vilniaus universitete istoriją ir joje susitelkusios klasikų bendruomenės likimą, svarbūs buvo analogiški tyrimai, atlikti ir vis dar atliekami įvairiose šalyse, suformavę svarbiausias tendencijas Vakarų istoriografijoje. Klasikinės filologijos mokslo ir Antikos paveldo recepcijos socialistinėse šalyse tyrimai prasidėjo JAV universitetuose XX a. pab. ir iki šiol yra labai populiarūs. Tarp žymesnių darbų galima paminėti tyrimą apie rusų literatūrologo Michailo Bachtino, kūrusio oficialaus sovietinio naratyvo neatitinkančias teorijas, santykį su Antikos tekstais ir nauja jų interpretacija[20], ar studiją apie pirmosios porevoliucinės Klasikinės filologijos katedros įkūrėją, dėl „marksistinių normų“ nepaisymo priverstą dirbti intelektualinėje tremtyje Olgą Freidenberg[21].

Bene svarbiausiu atramos tašku šiam tyrimui reikėtų laikyti projektą *Classics and Communism,* kurio tikslas buvo ištirti klasikinės filologijos padėtį socialistinio režimo šalyse po Antrojo pasaulinio karo. Projekto tyrimų geografija apima situacijas Lenkijoje, Čekoslovakijoje, Vengrijoje, Rumunijoje, Bulgarijoje, Rytų Vokietijoje, Sovietų Sąjungoje (konkrečiai sovietinėje Rusijoje, Ukrainoje ir Lietuvoje), bei Jugoslavijoje (konkrečiai Serbijoje ir Slovėnijoje). Projekto tikslai – atskleisti minėtų šalių mokslininkų veiklą klasikinės filologijos srityje komunistinio režimo sąlygomis, parodyti jų prisitaikymą prie santvarkos arba atvirkščiai, rezistencinį veikimą[22], ištirti komunistinės ideologijos sistemos ir jos

---

[19] Nijolė Maskaliūnienė, Ingrida Tatolytė (sud.), *Vertimas ir cenzūra sovietinės ideologijos sąlygomis. Lietuva, 1940–1990*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2024.

[20] R. Bracht Branham (ed.), *Bakhtin and the Classics*, Evanston, IL: Northwestern University Press, 2002.

[21] Nina Perlina, *Olga Freidenberg's Works and Days*, Bloomington, IN: Slavica Publishers, 2002.

[22] *Classics and Communism: Greek and Latin behind the Iron Curtain*, ed. György Karsai, Gábor Klaniczay, David Movrin, Elżbieta Olechowska. Ljubljana, Budapest, Warsaw: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani; Collegium Budapest Institute for Advanced Study; Faculty of “Artes Liberales,” University of Warsaw, 2013: Alexander Gavrilov, „Jakov M. Borovskij: Poet of Latin in the Soviet Union“, 19–36; Péter Hajdu, „Classics in Hungary and the Party Line: The Case of Imre Trencsényi-Waldapfel“, 55–60; Jerzy Axer, „Kazimierz Kumaniecki and the Evolution of Classical Studies in the People’s Republic of Poland“, 187–212; Elżbieta Olechowska, „Bronisław Biliński, a Bolshevik without a Party Card“, 213–236; Witold Wołodkiewicz, „Rafał Taubenschlag and Roman Law in Poland during Real Socialism“, 237–256; Milena Jovanović, „Classics in Serbia 1944–

institucijų sąveiką ir įtaką klasikinės filologijos laukui[23], išryškinti tiesioginio mokslininkų persekiojimo atvejus[24], bei saugumo struktūrų betarpišką veikimą darant įtaką šiai mokslo krypčiai[25]. Visi šie straipsniai vienaip ar kitaip padėjo ieškoti Lietuvoje vykusių analogiškų atvejų ar situacijų, geriau nušviesti tam tikrų procesų susiklostymą ir eigą, asmenybių elgsenos logiką panašiose aplinkybėse.

O dabar tenka vėl atsigręžti į lietuviškąją (bei Baltijos šalių) istoriografiją, kurioje ryškėja pavieniai moksliniai straipsniai, suteikę svarbios informacijos disertacijoje atliekamam tyrimui. Lietuvoje klasikų likimą, Antikos tyrimų ir sklaidos procesus sovietmečiu imta tyrinėti tik pastaraisiais dešimtmečiais. Savo monografijoje Lietuvos humanitarinio ugdymo ir lotynų kalbos bei Antikos kultūros vietą yra apžvelgusi Raimonda Brunevičiūtė[26]. Tiesa, čia didžiausias dėmesys skiriamas lotynų kalbos dėstymui mokyklų ir universitetų programose, neatsižvelgiant į dėstomo dalyko turinį. Vėlesniame jos straipsnyje daugiausia dėmesio skiriama lotynų kalbos mokymo sunkumams ir problemoms, kurios natūraliai kilo pasikeitus švietimo sistemos politikai dėl naujos, okupacinės, švietimo politikos diegimo principų[27].

Apie klasikinę filologiją ir Klasikinės filologijos katedros veiklą ankstyvuoju sovietmečio laikotarpiu yra rašiusi Nijolė Juchnevičienė[28]. Straipsnyje aptariamas vis didesnis spaudimas diegti sovietinės ideologijos diskursą paskaitose, kaip Antikos literatūra imta vertinti per partiškumo prizmę ir pan. Šio straipsnio pagrindu buvo paskelbtos dar trys publikacijos užsienio leidiniuose[29]. Du iš jų parengti dalyvaujant tarptautiniame projekte

---

1945: The Case of Veselin Čajkanović“, 331–348; Alexandru Barnea, „Dionisie M. Pippidi and the Society for Classical Studies in Romania“, 367–374.

[23] *Ibid*,, Ľudmila Buzássyová, „Classical Philology in Slovakia during the Communist Period“, 129 – 140; André Hurst, „The Fondation Hardt and Classical Philology in the Socialist Countries“, 375–384.

[24] *Ibid*., Olga Budaragina, Olga M. Freidenberg, Aristid I. Dovatur, and the Department of Classics in Leningrad“, 3–18; Josef Moural, „Jan Patočka: A Bystander turned Dissident“, 107–128.

[25] *Ibid*., David Movrin, „The Anatomy of a Revolution: Classics at the University of Ljubljana afer 1945“, 107–128; Dmitri Panchenko, „Classics and Cultural Resistance to the Soviet Regime“, 37–44; György Karsai, „A Classical Philologist trapped in the Web of the State Security: The Case of János Sarkady“, 61–106.

[26] Raimonda Brunevičiūtė, *Klasikiniai humanitarinio ugdymo pagrindai: lotynų kalba,* Kaunas: Technologija, 1999.

[27] Raimonda Brunevičiūtė, „The Effect of Theaching Latin on the Education System in Lithuania During the Soviet Period“, *Literatūra* 51(3), 2009, 109–123.

[28] Juchnevičienė, (2013), 99–114.

[29] Nijolė Juchnevičienė, „Klasična filologija v zgodnjesovjetski Litvi: med evropsko tradicijo in resničnostjo (prevedla Živa Borak)“ in: *Keria Studia Latina et Graeca*,

Classics and Communism: Greek and Latin behind the Iron Curtain. Reikia pastebėti, kad Juchnevičienė buvo vienintelė trijų Baltijos šalių atstovė, kurios straipsnis buvo įtrauktas į šį tarptautinį projektą, o tai tik dar kartą liudija apie poreikį platesniems tyrimams.

Pastaraisiais metais atsirado publikacijų, skirtų susipažinti su Lietuvoje, Klasikinės filologijos katedroje, dirbusiais dėstytojais ir mokslininkais. Ypatingai paminėtinos dvi Audronės Kučinskienės parengtos knygos apie profesorių Joną Dumčių[30]. Pirmosios įžangoje pateikiama trumpa profesoriaus biografija, kuri, anot pratarmės autorės, paremta pokalbiais ir prisiminimais apie profesorių. Rinkinyje publikuojami Dumčiaus straipsniai, dalis jų pirmą kartą (pagal knygos gale pateiktą sąrašą, archyvuose galima rasti net 45 straipsnių pozicijas, kurios iki šiol nebuvo publikuotos). Antroji knyga gali būti priskiriama egodokumentikos žanrui: joje surinkti profesoriaus atsiminimai[31] ir laiškai, kurie leidžia pažvelgti ne tik į jo asmenį, tačiau ir į patį sovietinį laikotarpį.

Savo įamžinimo jį pažinojusių žmonių atsiminimuose sulaukė ir Leonas Valkūnas. Dalios Dilytės sudarytoje knygoje pateikiama Valkūno darbų bibliografija ir svarbesni straipsniai, antrojoje dalyje – keli asmeniniai laiškai bei artimųjų, pažįstamų, buvusių studentų, bendradarbių atsiminimai[32].

Keli trumpi biografiniai straipsniai apie universiteto dėstytojus Eugenijų Frolovą, Marceliną Ročką ir Arvydą Baroną yra pasirodę žurnale *Literatūra*[33]. Vis dėlto galima teigti, kad tai grynai biografiniai veikalai,

---

2013, 15(2), 133–145; „Classical Philology in Early Soviet Lithuania: Between the European Tradition and Reality“, in: *Gnothi seauton! Classics and Communism. The History of the Studies on Antiquity in the Context of the Local Classical Tradition in the Socialist Countries 1944/45–1989/90*, Budapest: Collegium Budapest Institute for Advanced Study, 2013, 169–184; „Classical Scholarship in Lithuania at the Beginning of the Soviet Era: the struggle for survival“, in *Spudasmata 171: The Classical Tradition in the Baltic Region. Perceptions and Adaptations of Greece and Rome* (A. Jönsson and Gr. Vogt-Spira, eds.), Olmes-Weidemann, Hildesheim–Zürich–New York, 2016, 545–561.

[30] Audronė Kučinskienė (sud.), *Jonas Dumčius. Iš rankraščių palikimo: straipsniai*, Vilnius: Aidai, 2012; Audronė Kučinskienė (sud.), *Jonas Dumčius. Iš rankraščių palikimo: atsiminimai, laiškai*, Vilnius: Klasikų asociacija, 2014.

[31] Būtina pabrėžti, kad tiek Dumčiaus, tiek Račkausko (Merkelis Račkauskas, *Užrašai. Dvidešimt metų (1885–1905) Žemaitijos užkampy*, parengė Tomas Venclova, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2008) atsiminimai apima tik jaunystės metus, arba tyrimui mažai reikšmingus buitinius epizodus.

[32] Dalia Dilytė (sud.), *Klasikinės filologijos riteris Leonas Valkūnas*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2016.

[33] Matas Grubliauskas, Eugenija Ulčinaitė, "Eugenijus Frolovas (1911 12 11 – 1965 12 09)", *Literatūra*, 2012, 54(3), 121–123. Eugenija Ulčinaitė, "Marcelinas Ročka:

skirti aptarti, tačiau ne kritiškai įvertinti asmenybių veiklą, padėtį ir įtaką tuometiniame laikotarpyje. Kiek kitokio pobūdžio neseniai pasirodęs Juchnevičienės straipsnis, apžvelgiantis Ričardo Mirono, kaip sovietinio karjeros mokslininko, gyvenimą ir veiklą[34]. Šis išsamus tyrimas labai aktualus bandant parodyti vieną iš galimų sovietinio klasiko prisitaikymo veikimo būdų.

Pirmieji bandymai aptarti klasikinės filologijos padėtį tiek sovietinės, tiek nacistinės okupacijų metais pastaruoju metu pradėti vykdyti ir kaimyninėje Latvijoje[35] Taip pat imta atidžiau nagrinėti konkrečias asmenybes, kaip pavyzdžiui apie pirmąjį klasikinės filologijos profesorių Kārlį Straubergą[36]. Būtina paminėti Māris Vecvagars disertaciją, kurioje pagrindinis dėmesys skiriamas Antikos filosofijos recepcijai ir įtakai latvių kalbai XX a. pirmojoje pusėje[37]. Visgi, šis tyrimas parodo, kaip prasidėjusi sovietinė okupacija pertraukia šią raidą.

Estijoje tyrimų šia tema mažiau. Verta paminėti Janika Päll straipsnį, kuriame bendrai apžvelgiami Antikos autorių vertimai į estų kalbą, dalį tyrimo skiriant ir sovietiniam periodui[38]. Trumpai Estijos Klasikinės filologijos padėtį sovietmečiu viename straipsnių aptaria Anne Lill[39].

Klasikas ir lituanistas (1912–1983), *Literatūra*, 2012, 54(3), 118–120. Eugenija Ulčinaitė, "Non omnis moriar. Arvydas Baronas (1960–1992), *Literatūra*, 2005, 47(3), 1–5.

[34] Nijolė Juchnevičienė, „Ričardas Mironas (1908–1979): sovietinio mokslininko karjeros profilis (archyvinių šaltinių apžvalga)“, *Literatūra*, 2021, 63(3), 74–89.

[35] Gita Bērziņa, Ieva Kalņina, „Die Klassische Philologie an der Universität Lettlands in der Zeit der nationalsozialistischen und sowjetischen Okkupation“, in *Spudasmata 171: The Classical Tradition in the Baltic Region. Perceptions and Adaptations of Greece and Rome* (A. Jönsson and Gr. Vogt-Spira, eds.), Olmes-Weidemann, Hildesheim–Zürich–New York, 2017, 519–544.

[36] Ieva Kalņina, "Kārlis Straubergs zwischen antiker Welt und baltischer Mythologie“, in: *Spudasmata 171: The Classical Tradition in the Baltic Region. Perceptions and Adaptations of Greece and Rome* (A. Jönsson and Gr. Vogt-Spira, eds.), Olmes-Weidemann, Hildesheim–Zürich–New York, 2017, 507–518.

[37] Māris Vecvagars, *Antīkās filozofijas recepcija Latvijā* [The Reception of Ancient Philosophy in Latvia], PhD thesis, University of Latvia, 2013. Vėliau šios disertacijos pagrindu išleista knyga: *Antīkā filozofija Latvijā*. Rīga: LU Filozofijas un socioloģijas institūts, 2015.

[38] Janika Päll, “Translating from Ancient Languages into Estonian: Outlines for Translation History”, Chalvin, A.; Lange, A.; Monticelli, D. Eds. *Between Cultures and Texts. Itineraries in Translation History*. Frankfurt Am Main,: Peter Lang Verlag, 2011, 123–135.

[39] Anne Lill, „Kakssada aastat klassikalist filoloogiat Eestis: kahe alguse lugu“ in: *Morgensterni Seltsi toimetised*, Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2023, 11–13. [9–18]. Straipsnyje nurodoma, kad Klasikinės filologijos katedra Tartu buvo uždaryta 36 metus (1954–1990). Klasikinė tradicija buvo išsaugota vien tik atsidavusių dėstytojų

Pastaruoju metu atsirado tyrimų ir apie tuometinius procesus pačioje sovietų Rusijoje: bandoma apžvelgti klasikines studijas tiek XX a.[40], tiek posovietinės epochos įtakoje, XXI amžiuje[41].

Kaip matyti iš aukščiau pristatytų ir aptartų pavyzdžių, tiek Lietuvoje, tiek kitose Baltijos šalyse daugiausia tyrimų gilinasi į atvejo studijas, dažnai pavienių mokslininkų veiklą ar tam tikras pavienes situacijas. Net ir projektai, bandantys apžvelgti regioninius procesus, dažnai susideda tik iš pavienių tyrimų, nepateikiant didesnių sugretinimų ar apibendrinančių išvadų, o Baltijos šalių atvejai neretais atvejais lieka išvis nepastebėti[42].

Disertacijoje atliekamas tyrimas yra bandymas įsitraukti į aukščiau pristatytas, istoriografijoje vykstančias diskusijas turint vieną strateginį tikslą: atskiros situacinės analizės bei konkretūs empiriniai pavyzdžiai disertacijoje nėra savitiksliu tyrimo objektu, o yra pasitelkiami kaip analitiniai įrankiai, leidžiantys rekonstruoti bei paaiškinti bendrą Klasikinės filologijos katedros, kaip institucijos, ilgalaikio veikimo dinamiką, jos struktūrines transformacijas bei kintančius strateginius tikslus per visą ilgai trukusį sovietinės okupacijos laikotarpį.

Tyrimo šaltiniai. Tyrime pasitelkiamos keturios šaltinių grupės – archyviniai dokumentai, egodokumentai, sakytinės istorijos šaltiniai ir mokymo priemonės bei vertimų publikacijos. Visos jos leidžia atskleisti vykusius institucinius procesus, reikšmingus įvykius bei padeda suprasti tyrimo lauke veikusių asmenybių akademines trajektorijas.

---

dėka, kurie mokė klasikinių kalbų tik neoficialiai, laisvalaikiu su studentais skaitė Homero, Sofoklio ir Plinijaus tekstus. Įdomu tai, kad atkūrus klasikines studijas Tartu, katedrai suteiktos anksčiau komunistų partijai ir komjaunimo komitetui priklausiusios patalpos.

[40] Pamela Davidson, *The Russian Renaissance of Classical Antiquity in the Twentieth Century*, London: UCL School of Slavonic and East European Studies, 2009.

[41] Alexander V. Makhlayuk, Oleg L. Gabelko, „Classical Studies in Russia at the Beginning of the Twenty-first Century: A Collective Portrait in Contemporary Context“, in: *Ruthenia Classica Aetatis Novae: A Collection of Works by Russian Scholars in Ancient Greek and Roman History*, ed. Andreas Megl & al., Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 2013, 13–30.

[42] Pavyzdžiui sąlyginai neseniai pasirodęs vadovas į Antikos recepciją Centrinėje ir Rytų Europoje Baltijos šalių neįtraukia (tyrime apžvelgiama situacija Kroatijoje, Slovėnijoje, Čekijoje, Lenkijoje, Vengrijoje, Rumunijoje, Bosnijoje ir Hercegovinoje, Serbijoje, Juodkalnijoje, Bulgarijoje, Rusijoje, Armėnijoje ir Sakartvele). Zara Martirosova Torlone, Dana LaCourse Munteanu, Dorota Dutsch (ed.), *A Handbook to Classical Reception in Eastern and Central Europe*, Chichester: Wiley Blackwell, 2017.

1. *Archyviniai dokumentai*. Bandant rekonstruoti mokslo politikos gaires sovietinėje Lietuvoje bei jos nulemtus pokyčius klasikinės filologijos mokslo srityje, svarbiausiais šaltiniais tampa įvairiuose fonduose saugomi institucinio ir personalinio pobūdžio dokumentai: ataskaitos, planai, nutarimai, įsakymai, susirinkimų protokolai bei korespondencija. Ši medžiaga gausiai atskleidžia institucijų kūrimosi bei veiklos principus, tiesiogiai susijusius su klasikinių studijų lauko recepcija sovietų Lietuvoje.

Archyviniai dokumentai taip pat leidžia rekonstruoti klasikinės filologijos lauke veikusių personalijų įtaką, tam tikrais etapais kreipusią aptariamos mokslo srities diskursą, ir padeda ištirti, kaip to meto mokslininkai sprendė kylančius iššūkius, laviruodami tarp prisitaikymo ir tylaus pasipriešinimo tuomečiam oficialiajam diskursui. Vienas svarbiausių šio tyrimo šaltinių – Vilniaus universiteto archyve saugomi Klasikinės filologijos katedros posėdžių protokolai. Visų pirma tai yra chronologinis kelis dešimtmečius apimantis įvykių metraštis, atskleidžiantis įvairių su šia sritimi susijusių institucinių sprendimų dinamiką. Antra, šiuose šaltiniuose fiksuojami faktai leidžia matyti įvairių akademinių procesų eigą nuo mokymo planų bei apimčių iki ideologinių naratyvų kismo per ilgą laikotarpį[43].

Visgi vertinant šią medžiagą būtina turėti omenyje, kokiomis sąlygomis šie protokolai buvo rašomi. Tai buvo viena iš oficialių kontrolės priemonių, įgalinančių aukštesnes instancijas (Fakulteto ar Universiteto lygio organus) prižiūrėti katedrų darbą, vertinti darbuotojų ideologines nuotaikas bei lojalumą esamai sistemai. Todėl protokoluose pateikti Katedros narių vertinimai ar pasisakymai visada privalo būti vertinami kritiškai ir atsižvelgiant į kontekstą. Šiuose tekstuose neabejotinai esama konjunktūrinių perspaudimų, bandymų dirbtinai parodyti Katedros „ideologinį budrumą“ bei apgalvotą veikimą esamose aplinkybėse. Tokia ideologinė Prokrusto lova vertė politiniams aspektams suteikti neproporcingai didelę reikšmę, net jei jie ne visada atspindėjo realų Katedros gyvenimą. Kita vertus į tokius perdėjimus (nors ne visada lengva nustatyti jų mastą) galima žvelgti kaip į specifinę prisitaikymo ir išgyvenimo taktiką, atskleidžiančią ne tiek realią Katedros padėtį, kiek tai, kokio elgesio ir retorikos iš jos tikėjosi sovietinė sistema.

Dėl šios priežasties, interpretuojant ir vertinant atskirų asmenybių viešus pasisakymus, darbe nuolat atsižvelgiama į bendrą jų biografinį vaizdą

[43] Vilniaus Universiteto bendrųjų reikalų direkcijos archyvas (toliau – VUBRDA), f. R-856, ap. 16, b. 20, 48, 124, 188, 304 ir ap. 17, b. 24, 258, 315, 352, 385, 449, 482.

ir santykį su režimu tiek oficialiojoje, tiek ir privačioje erdvėje. Kaip svarbus papildomas šaltinis tyrime taip pat pasitelkiami tame pačiame Vilniaus universiteto archyve saugomi Istorijos-filologijos fakulteto Mokslo tarybos nutarimai[44]. Jie leidžia fiksuoti, kokios politinės bei akademinės užduotys buvo keliamos atskiroms katedroms, kaip buvo vertinamas jų narių darbas ir kokie „ideologiniai nukrypimai“ kėlė didžiausią nerimą vadovybei.

Aptariant Antikos autorių leidybos peripetijas, buvo pasinaudota Lietuvos literatūros ir meno archyvu (toliau – LLMA), *Vagos* leidyklos dokumentų fondu (f. 23). Keli svarbūs tyrimui dokumentai rasti Lietuvos centriniame valstybės archyve (toliau – LCVA) esančiuose fonduose (f. R-762 ir f. 931). Darbe cituojami dokumentai, randami Lietuvos literatūros tyrimų instituto bibliotekos rankraštyne (toliau – LLTIBR).

2. *Egodokumentai*. Svarbią tyrimo dalį sudaro neįtikėtinai gausi šio laikotarpio egodokumentika. Išlikę net keli dideli korespondencijos masyvai: trijose atminties institucijose (Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyriuje (toliau – VUBRS), f. 231 (Valkūno fondas); Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos (toliau – LNMMB) Rankraščių skyriuje, f. 147 (Dambrausko fondas); Maironio lietuvių literatūros muziejuje (toliau – MLLM), Dambrausko fonde) saugomi Valkūno ir Dambrausko laiškai atskleidžia kitą, nefasadinę Klasikinės filologijos katedros gyvenimo pusę. Valkūnas savo laiškuose Dambrauskui ilgus dešimtmečius pasakojo apie vidinį ir neformalų Katedros gyvenimą, matomą visiškai kitaip, nei galima išvysti ideologizuotuose oficialiuose posėdžių protokoluose. Kita vertus, šiuose laiškuose esama nemažai subjektyvumo, todėl į juos tyrime žvelgiama kritiškai ir atsargiai.

Marburge, Herderio institute (toliau – DSHI) saugomame išeivijos klasiko Antano Rukšos fonde aptinkami dar du gausūs laiškų masyvai iš susirašinėjimo su Dumčiumi (f. 150, b. 001) ir Valkūnu (f. 150, b. 003). Šie egodokumentai atskleidžia, kaip Katedros narių veikla buvo matoma bei reflektuojama Vakaruose (Rukša intensyviai sekė Lietuvos mokslinį gyvenimą), o kartu Lietuvoje gyvenę mokslininkai laiškuose fiksavo kitą, nepagražintą sovietinio mokslinio gyvenimo pusę. Minėtose šio fondo bylose taip pat randami Rukšos laiškai kitiems išeivijos intelektualams, kurių dalis pasitelkiama šiame tyrime.

VUBRS saugoma ir daugiau asmeninių Katedros narių archyvinių dokumentų. Darbe papildomai naudotasi Ričardo Mirono (f. 128), Jono

[44] VUBRDA, f. R-856, ap. 16.

Dumčiaus (f. 220), Anastazijos Kašinskaitės (f. 159), Algirdo Skoro (f. 72)[45], Marcelino Ročkos (f. 186) bei VU dėstytojų dokumentų kolekcijoje (f. 98) saugomomis Eugenijaus Frolovo (b. 98), Jano Oko (b. 107), Ročkos (b. 111) ir Dumčiaus (b. 119) bylomis. Taip pat buvo apžvelgti viešai publikuoti Dumčiaus bei Dambrausko atsiminimai[46]. Pastarieji ypač vertingi suprasti įvykius ar jų vertinimus iš žmogaus, buvusio periferijoje, perspektyvos. Atskirą šaltinių grupę sudaro amžininkų atsiminimai ir biografiniai liudijimai. Tarp tokių būtina paminėti atsiminimus apie Valkūną ir Račkauską[47]. Nors šie tekstai bei skaitmeninėje erdvėje fiksuoti vaizdo įrašai nėra tiesioginiai pačių tiriamųjų egodokumentai, amžininkų retrospektyvūs vertinimai suteikia tyrimui objektyvumo dėmenį, padedantį rekonstruoti neoficialius dėstytojų laikysenos modelius bei užpildyti rašytinių institucijos dokumentų paliktas prasmines spragas.

3. *Sakytinės istorijos šaltiniai*. Tyrimo metu buvo surinktas ir suformuotas unikalus sakytinės istorijos šaltinių blokas. 2022–2024 m. atlikta 13 pusiau struktūruotų interviu su klasikinę filologiją sovietiniu laikotarpiu studijavusiais respondentais, kurių dalis vėliau ir patys dėstė klasikinės filologijos disciplinas Vilniaus universitete ar kitose aukštosiose mokyklose[48]. Mokslinės stažuotės Latvijoje metu papildomai buvo pakalbinti penki Latvijos universiteto Klasikinės filologijos katedros

---

[45] Tai nėra personalinis Skoro fondas. Čia saugomi „atskiri dokumentai“, tačiau tarp jų randami Skoro laiškai.

[46] Jonas Dumčius, Iš rankraščių palikimo: atsiminimai, laiškai, sud. A. Kučinskienė, Vilnius: Klasikų asociacija, 2014; Antanas Dambrauskas, *Viskas praeina*, Vilnius: Vaga, 1991.

[47] Dilytė (2016); Paulina Mikėnaitė, „Atsiminimai apie Merkelį Račkauską. Diplominis darbas“. Vilniaus darbo raudonosios vėliavos ordino V. Kapsuko universitetas, Lietuvių literatūros katedra, Vilnius: 1985 (darbas saugomas KFK bibliotekoje); Irena Bilevičiūtė, *Raudonasis ciklamenas*, Mokslo Lietuva, nr. 11 (2013 08 01) ir ne. 12 (2013 08 08). https://mokslolietuva.lt/2013/08/raudonas-ciklamenas;
„Tomas Venclova apie Merkelį Račkauską“, [žiūrėta 2026 03 31], https://www.youtube.com/watch?v=Q8xSmEbHjNo&t=1s;
"Irena Bilevičiūtė apie Merkelį Račkauską", [žiūrėta 2025 04 17], https://www.youtube.com/watch?v=QBoXkffrEuE.

[48] Interviu atlikta (chronologine tvarka) su: prof. Eugenija Ulčinaite, doc. dr. Sigitu Narbutu, doc. dr. Skirmante Biržietiene, prof. Regina Koženiauskiene, Violeta Radviliene, LSMU dėstytojomis Vida Janušaitiene, prof. dr. Raimonda Brunevičiūte, Sigita Markevičiene, Laima Šarkauskiene, prof. dr. Dalija Gudelyte, Giedre Grigoniene, Liucija Nijole Kadyte. Taip pat kalbinta buvusi dėstytoja ir vertėja Dalia Dilytė-Staškevičienė. Interviu metu daryti garso įrašai ir transkribuotos šių interviu versijos saugomos disertacijos autoriaus asmeniniame archyve.

darbuotojai bei surinkti jų atsiminimai apie šios disciplinos dėstymo specifiką sovietinėje Rygoje.

Vis dėlto empiriniame tyrimo audinyje ši žodinė medžiaga atsispindi tik fragmentiškai. Kita vertus – šis įdirbis veikė darbo struktūrą netiesiogiai. Dėl itin gausios bei išsamios archyvinių dokumentų bazės, iš esmės leidusios atsakyti į pagrindinius šiam tyrimui iškeltus klausimus, interviu metu sukaupti struktūriniai duomenys iš dalies lieka už tyrimo ribų bei yra paliekami būsimiems moksliniams tyrimams. Kita vertus, gyvojoje atmintyje išsaugoti pasakojimai, nors ir nebūdami tiesioginiais citavimo objektais, neišvengiamai sufleravo galimas tyrimo interpretacines kryptis bei padėjo nubrėžti reikalingos archyvinės ar rašytinės medžiagos paieškos vektorius. Visiškas sakytinės istorijos šaltinių eliminavimas neatspindėtų realios darbo metodų eigos, todėl šie pokalbiai darbe traktuojami kaip svarbus kontekstinis bei orientacinis tyrimo pamatas.

4. *Mokymo priemonės ir vertimų publikacijos*. Reikšminga tyrimo šaltinių dalis yra antikinės literatūros bei istorijos vadovėliai, chrestomatijos ir kitos mokymo priemonės, kuriose pateikiamos Antikos bei antikinių tekstų interpretacijos ir vertinimai per sovietinės ideologijos prizmę. Tyrime pasitelkiami tiek originalūs, Lietuvoje sukurti, tiek verstiniai, visoje Sąjungoje funkcionavę vadovėliai. Antikinių studijų sferoje sovietiniu laikotarpiu Lietuvoje daugiausia leisti lotynų kalbos vadovėliai, kuriems ir skiriamas didžiausias dėmesys. Tuo tarpu originalių Antikos istorijai skirtų vadovėlių Lietuvoje sukurta nebuvo – ši niša buvo palikta verstiniams vadovėliams, iš kurių svarbiausiais tampa V. S. Sergejevo *Senovės Graikijos istorija* (rus. leid. 1934 m., liet. 1952 ir 1955 m.) ir klasikinio marksizmo atstovo N. A. Maškino *Senovės Romos istorija* (rus. 1939 m., liet. 1952 ir 1955 m.). Nors šių istorinių vadovėlių analizė savaime suteikia įžvalgų apie marksistinį požiūrį į Antikos praeitį, šiame darbe jie pasitelkiami tik kaip bendrasis ideologinis fonas, neleidžiantis daryti gilesnių išvadų apie specifinį Lietuvos atvejį.

Verstinių vadovėlių kategorijoje daugiausia analizuojama I. M. Tronskio *Antikinės literatūros istorija* (rus. 1947 m., liet. 1951, 1952 ir 1955 m.), kurioje pateikiama kanoninė Antikos literatūros interpretacija, grįsta marksistine metodologija. Šiame tyrime žiūrėta į postalininę 1955 m. redakciją, kuri buvo naudojama ilgiausiai nagrinėjamu laikotarpiu. Į tyrimo akiratį taip pat patenka vėliau pasirodęs A. Losevo su bendraautoriais parengtas *Antikinės literatūros vadovėlis* (rus. 1963 m., liet. 1973 m.).. Nors šio vadovėlio naudojimas ir įtaka Lietuvoje buvo mažesnė, jame pateiktos teorinės formulės, kaip ir Tronskio atveju, leidžia lyginamuoju aspektu įvertinti, kiek lietuviškos Antikos autorių interpretacijos sekė centro

diktuojamais naratyvais, o kiek galėjo nuo jų nukrypti ar juos ignoruoti. Gretimai su vadovėliais analizuojamos ir sovietmečiu leistos specializuotos antikinės literatūros chrestomatijos, tapusios specifiniu ideologinės atrankos ir tekstų fragmentavimo įrankiu edukacinėje sistemoje.

Kitas svarbus publikuotų šaltinių sluoksnis yra gausūs Antikos autorių vertimai kartu su juose esančiais įvadiniais straipsniais ir kitais paratekstais. Aptariamu laikotarpiu bent fragmentiškai pasirodė beveik 80 Antikos autorių kūrinių vertimų, todėl tyrimo metu telkiamasi į svarbiausius Antikos paveldo recepcijos pavyzdžius, kartu analizuojant 1940–1984 m. parengtą Katedros narių mokslinę produkciją bei proginius straipsnius.

Kadangi gilesnė visų publikuotų vertimų tekstologinė analizė reikšmingai išplėstų šio tyrimo ribas, darbe apsiribojama bendresnio pobūdžio leidybinių strategijų apžvalga bei pačiomis reikšmingiausiomis paratekstų įžvalgomis, padedančiomis suprasti tiek Katedros, tiek pavienių mokslininkų plėtojamų idėjų raidą. Ši publikuotų šaltinių analizė remsis kritine paratekstų dekonstrukcija, leidžiančia atskirti privalomus marksistinius lojalumo lozungus įvadinėje medžiagoje nuo realaus akademinio bei filologinio paties vertimo turinio. Tokie paratekstai sovietmečiu leido sulieti subjektyvų meną su „objektyvia“ socialine realybe ir užtikrino kūrinių publikavimo galimumą[49].

Tyrimo metodai. Tyrimas bus tarpdisciplininio pobūdžio, apimantis istorinio ir filologinio tyrimų prieigas. Bus naudojamas konkretus istorinio tyrimo metodas ir kritinė empirinių duomenų analizė, leidžianti chronologiškai bei struktūruotai rekonstruoti Klasikinės filologijos katedros raidos etapus sovietinėje totalitarinėje sistemoje. Filologinis Antikos kūrinių vertimų bei paratekstų tyrimas, pasitelkiant kokybinę turinio ir lyginamąją tekstų analizę, leis identifikuoti ideologinio filtravimo, savicenzūros bei cenzūros intervencijų požymius. Analitinė prieiga prie publikuotų šaltinių, egodokumentikos bei amžininkų atsiminimų leis atlikti kontekstinę analizę ir susidaryti tikslesnį istorinių procesų vaizdą, palyginti situacijas kitose humanitarinių mokslų srityse. Interpretacinė diskurso analizė darbe bus pasitelkiama siekiant ištirti, kaip normatyviniai Antikos vaizdiniai konstravo ideologines prasmes, formavo socialinius santykius bei specifinį tikrovės suvokimą sovietiniu laikotarpiu.

Tyrimo struktūra. Šio tyrimo struktūra nebuvo iš anksto mechaniškai sukonstruota ieškant „idealios disertacijos formos“, bet natūraliai išaugo iš pačios

[49] Alexander Jacobson, *Warring Works: The Russian Book of the 1960s and 1970s*, daktaro disertacija, Princeton: Princeton University, 2023, 163.

surinktos archyvinės medžiagos pobūdžio ir vidinės jos logikos. Toks empirinių duomenų organizavimo principas organiškai priartino tyrimo formą prie klasikinės antikinės dramos modelio. Įvadinė dalis, skirta aptarti bei įvertinti tarpukario Lietuvos klasikinės filologijos situaciją, darbe funkcionuoja kaip savotiškas prologas, nusakantis pradines aplinkybes bei kontekstą, kuris lėmė ir iššaukė visą tolimesnį draminį vyksmą.

Klasikinės filologijos katedros istoriją sovietiniu laikotarpiu net nemetaforiškai galima prilyginti tikrai akademinei dramai, o dėl itin komplikuotos pradžios ir palankios atomazgos – net ir tragikomedijai. Todėl darbe, kaip ir antikinėje dramoje, išskiriamos trys veiksmais įvardijamos dalys, kuriose analizuojamos pagrindinės institucinės įtampos bei Katedros statuso transformacijos.

Pirmasis veiksmas yra dedikuotas stalinmečio etapui, kai Katedra kūrėsi ir, patirdama stiprų ideologinį spaudimą, įgavo pamatinius institucinius bruožus. Ši dalis tyrime yra plačiausia, kadangi perėjimas iš Vakarų tradicijomis grįstos tarpukario autonomijos į politizuotą sovietinio mokslo lauką paliko gausiausią ir detaliausią pirminių šaltinių bazę, leidžiančią atskleisti šį lūžį daugeliu esminių pjūvių.

Antrasis veiksmas analizuoja klasikinių studijų specializacijos panaikinimą po Stalino mirties ir laipsnišką prarastų pozicijų susigrąžinimą tiek universitetinėje, tiek mokyklinėje sovietinės respublikos edukacijos sferoje. Čia analizuojama proaktyvi Katedros narių veikla siekiant šių tikslų, jos taktiniai santykiai su centru ir kitų respublikų, ypač Ukrainos, klasikinės filologijos studijų centrais, taip pat detaliau apžvelgiama specifinė to meto mokslinė bei vertimų produkcija.

Trečiasis veiksmas nukelia į sąlyginio stabilumo laikotarpį, kai klasikinės studijos buvo integruotos į lituanistikos mokslo tyrimų lauką ir įgijo savitą pagalbinės disciplinos funkciją. Šis skyrius savo apimtimi yra glaustas, kadangi daugelis institucinių procesų jau buvo nusistovėję, o brežnevinio sąstingio laikotarpiu ir pati Katedros veikla įgavo daugiau inercijos. Visgi ir šiuo etapu klasikai atliko esminius darbus, įtvirtindami lotynų kalbos dėstymą mokyklose bei tyrinėdami tiek Antikos paveldo recepciją, tiek Senosios Lietuvos lotyniškosios raštijos paminklus.

Tarp atskirų veiksmų darbe yra įterpti trys teminiai ekskursai, skirti detalesnei specifinių atvejų analizei. Klasikinėje dramoje choriniai intarpai tarp veiksmų, vadinamieji stasimai, leido laikinai sustabdyti tiesioginę naratyvinę įvykių tėkmę ir buvo skirti apmąstyti scenoje įvykusį veiksmą ar individualius herojų poelgius. Šią stasimų funkciją tyrime perima minėti ekskursai, kurie, sutelkdami dėmesį į konkretų mikrolygmens epizodą, leidžia giliau reflektuoti bendruosius aptariamo laikotarpio kultūrinius bei intelektinius procesus: Katedros

absolvento Zabulio akademinį akibrokštą prieš savo dėstytojus, vidines taktines intrigas klasikų bendruomenėje rengiant bei leidžiant Vergilijaus *Eneidą*, galiausiai – visos mokslinės bei leidybinės sistemos inertiškumą publikuojant vieną svarbiausių Senosios raštijos paminklų – Kojalavičiaus *Lietuvos istoriją*.

Pagrindinė tyrimo eiga užbaigiama egzodu. Antikinėje dramoje ši dalis apibendrindavo įvykusį veiksmą, tačiau toli gražu ne visada pateikdavo galutinius atsakymus į egzistencinius veikale keltus klausimus. Taip ir šios disertacijos atveju – egzodas nėra tapatus tradicinėms išvadoms; jame trumpai pažvelgiama į institucinius bei kultūrinius procesus, vykusius jau už tyrimo apsibrėžtų chronologinių ribų, taip nubrėžiant galimas ir perspektyvias šios temos plėtotės kryptis ateityje. Visgi, sekant akademinių darbų reikalavimais, tyrimas yra vainikuojamas struktūruotomis išvadomis, atsakančiomis į ginamuosius teiginius. Darbo pabaigoje pateikiami ir kiti disertacijai būtini skyriai: šaltinių bei mokslinės literatūros sąrašas, santrauka anglų kalba, darbo autoriaus *curriculum vitae* bei doktorantūros metu publikuotų mokslinių straipsnių sąrašas.

Redakcinės pastabos. Visi citatose laužtiniuose skliaustuose [ ] pateikiami įterpiniai yra šio darbo autoriaus, jei nenurodyta kitaip.

Kalbant apie klasikinės filologijos lauko dalyvius (studentus, dėstytojus ir kt.), vartojamas apibendrinamasis terminas *klasikai*.

Šiame darbe nuosekliai taikomas stilistinis antonomazijos principas. Tais atvejais, kai tikrinis vardas sąmoningai keičiamas pareigas, titulą ar instituciją įvardijančiu bendriniu daiktavardžiu (pvz., *Profesorius*, *Rektorius*, *Institutas, Universitetas*), ir kai iš konteksto nedviprasmiškai aišku, apie kurį konkretų asmenį ar instituciją kalbama, tokie žodžiai rašomi didžiąja raide. Didžioji raidė šiuo atveju žymi ne bendrinę reikšmę, bet individualizuotą referenciją – funkciniu požiūriu ji atlieka tikrinio vardo vaidmenį.

Siekiant neapkrauti pagrindinio teksto datomis tais atvejais, kai tai nėra būtina, tikslios posėdžių, svarstymų, laiškų bei kitų dokumentų datos pateikiamos išnašose laužtiniuose skliaustuose. Darbe nuolat cituojami Klasikinės filologijos katedros posėdžių protokolai. Cituojant kitų institucijų posėdžių protokolus ar nutarimus – tai aiškiai pažymima išnašose.

Vengiant dviprasmiškumo, visame darbe Katedros narė Jadvyga Tijūnelytė-Šimkauskienė įvardijama dviguba pavarde, nors iki 1970 m. birželio posėdžių protokoluose minima tik mergautine, o vėliau – tik sutuoktinio pavarde.

Ukrainos miestų pavadinimai, siekiant išvengti anachronistinio vartojimo, šiame darbe pateikiami sovietmečiu vartotomis formomis (pvz., Lvovas).

PROLOGAS. KAS BUVO SUKURTA PIRMOJOJE LIETUVOS RESPUBLIKOJE

Klasikinis ugdymas, o ypač lotynų kalbos studijos, visais laikais buvo vienas iš pamatinių europinio švietimo ramsčių. Siekiant suprasti, kaip ši disciplina buvo vertinama ir vėliau transformuota sovietinės okupacijos laikais, būtina glaustai apžvelgti jos būklę Pirmojoje Lietuvos Respublikoje. Nesiekiant pateikti išsamaus tyrimo, o veikiau apžvelgiant jau sukauptus duomenis, šiame darbe remiamasi dviejų autorių įžvalgomis. Pirmiausia pasitelkiamas Antanas Rukša, kuris pats studijavo klasikinę filologiją tarpukario Vytauto Didžiojo universitete ir savo straipsniuose išsamiai apžvelgė šį laikotarpį. Taip pat bus remiamasi Raimondos Brunevičiūtės monografija, kurioje autorė visapusiškai analizavo lotynų kalbos mokymo vystymąsi ir kismą Lietuvoje nuo seniausių laikų.

Prologe glaustai pristatomas su šia disciplina susijęs tarpukario leidybinis paveldas, kuris leidžia identifikuoti klasikinės tradicijos tęstinumą arba sąmoningą jos atsisakymą okupaciniu laikotarpiu. Kartu apžvelgiami svarbiausi šio periodo vertimai, ypatingą dėmesį skiriant tiems darbams, kurie išlaikė savo aktualumą bei autoritetą sovietmečio klasikinių studijų lauke. Ši retrospektyva padės išryškinti, kaip tarpukario intelektualinis įdirbis buvo priimamas arba atmetamas naujos ideologijos sąlygomis.

Atkūrus nepriklausomą Lietuvos valstybę kartu imta vystyti savarankišką bei modernią mokslo sistemą. Joje svarbi vieta buvo skirta lotynų kalbai ir Antikos kultūrai pažinti. Jau 1919 m. švietimui skirtoje konferencijoje buvo nustatyti, o vėliau įstatymais įteisinti skirtingi mokyklų tipai ir jų kryptys. Tuo pačiu buvo apibrėžtas ir lotynų kalbos mokymas bei jo apimtys[50]. Lotynų kalba buvo propaguojama kaip vienas iš įrankių, galinčių Lietuvos visuomenei padėti priartėti ar net pasiekti Vakarų Europos švietimo lygį. Šios kalbos svarbą stiprino ir jos sakralinis vaidmuo Bažnyčioje – institucijoje, kuri tarpukario Lietuvoje turėjo didžiulę įtaką ne tik dvasinėje ar kultūrinėje, bet politinėje plotmėje.

Tarpukario Lietuvoje veikė dviejų tipų gimnazijos: bendroji (su lotynų kalba) ir specialioji (su fizika ar kitu specialiuoju dalyku). Nuo 1923 m. lapkričio 15 d. reformos, galima išskirti ir trečiąjį gimnazijos tipą – su sustiprinta užsienio kalba (kur lotynų k. galėjo būti pasirenkamąja)[51]. Taigi matyti, kad ši kalba aptariamu laikotarpiu buvo glaudžiai integruota į mokyklinę sistemą.

---

[50] Brunevičiūtė (1999), 94–95.
[51] *Ibid.*, 97–98.

Lotynų kalba buvo vertinama kaip svarbus humanitarinio ugdymo įrankis, o jos reikalingumą, aptardamas 1923 m. mokyklų įstatymo projektą, išskyrė filosofas Stasys Šalkauskis. Anot jo, ši kalba reikalinga visapusiškam ugdymui, įskaitant ir realinio ugdymo mokyklas (t. y. buvo priimtinas ir klasikinio bei modernaus ugdymo derinimas). Signataras Pranas Dovydaitis matė ir kiek konkretesnius lotynų kalbos mokymo tikslus, nei tik visapusiškas išsilavinimas: jis siūlė į mokyklines programas įtraukti Senąją lotyniškąją LDK raštiją ir kitus lotyniškus tekstus, nagrinėjančius senovės Lietuvą ir su ja susijusias svarbias asmenybes. Taigi, lotynų kalbos studijavimas turėjo tapti ir tautiškumą, Lietuvos istorijos ir literatūros pažinimą skatinančiu veiksniu[52].

Lotynų kalbos mokymas ypač išsiplėtė po 1925 m., kuomet Lietuvos valstybė jau buvo išsiugdžiusi ir apmokiusi reikiamą kiekį valstybės tarnautojų, kuriems labiau reikėjo praktinių žinių, nei bendrojo humanitarinio išsilavinimo[53]. Didelę įtaką lotynų kalbos populiarėjimui neišvengiamai padarė Lietuvos Universiteto (vėliau pervadinto Vytauto Didžiojo (toliau – VDU) vardu) įsteigimas 1922 metais.

Jau 1922 m. birželio 12 d. Steigiamojo seimo priimtas Lietuvos Universiteto statutas Humanitarinių mokslų fakultete numatė sukurti dvi klasikinės filologijos katedras: graikų kalbos ir literatūros bei lotynų kalbos ir literatūros. Vis tik šiose katedrose dėstomi dalykai buvo išdalinti tarp keturių fakulteto skyrių, todėl studentai neturėjo galimybės studijų objektu pasirinki visų klasikinės filologijos dalykų vienu metu. Tai reiškia, kad pradžioje klasikinės filologijos specialybė net nebuvo numatyta. Tik po 1924 m. pertvarkos atsirado galimybė specializuotis graikų ar romėnų studijų kryptyse. Iš esmės toks suskirstymas išliko iki 1930 m. priimto naujo VDU statuto[54].

Senovės kalbų mokytojus rengė būtent VDU Humanitarinių mokslų fakultetas. Į šią aukštąją mokyklą buvo priimami tik moksleiviai, baigę mokyklas su lotynų kalba. Realinių mokyklų moksleiviai be papildomų egzaminų galėjo būti priimti tik į Gamtos–matematikos ir Technikos fakultetus[55]. Tokiu būdu mokyklos suteikdavo bendrąjį išsilavinimą, o universitetuose buvo gilinamasi į profesines studijas, o tai atspindėjo įprastą klasikinį universitetinį švietimo modelį.

---

[52] *Ibid.*, 96.
[53] *Ibid.*, 97.
[54] Antanas Rukša, „Klasikinės filologijos katedros“, in: *Lietuvos universitetas 1579–1803–1922*, red. Pranas Čepėnas, Chicago: Lietuvių Profesorių Draugija Amerikoje, 1972, 415–416.
[55] Brunevičiūtė (1999), 96.

Žvelgiant į užsienio kalbų dėstymą gimnazijose tarpukario pradžioje galima pastebėti, jog pagrindinė kalba buvo vokiečių. Kitos kalbos dėstytos kiek mažiau (prancūzų – 26-iose, rusų – 15-oje, o lotynų – 35-iose mokyklose)[56]. Visgi svarbu pabrėžti, kad aptariamu laikotarpiu Lietuvoje nebuvo nė vienos klasikinės arba humanistinės gimnazijos[57]. Apie humanistines gimnazijas pasisakęs Merkelis Račkauskas vertino jas tik kaip kompromisinį, bet gana prastą variantą. Anot jo, čia tik išmokstama skaityti lotyniškai, apžvelgiamos kelių autorių ištraukos, bet ir į šias žvelgiama vien tik kaip į medžiagą gramatikai, bet nesigilinama į tekstų prasmę. O nuodugniai įsigilinti į pačią esmę būtų galima tik tikrose klasikinėse gimnazijose[58].

Tam tikri pasikeitimai ir poslinkiai įvyksta po 1936 metų švietimo reformos, kurioje buvo nustatyta ir įtvirtinta nauja strateginė kryptis, teigusi, jog lietuviams yra artimesnės romanų kalbos, o tuo pačiu Lietuvai yra svarbi romaniška kultūra su jos ištakomis – lotynų kalba. Todėl mokyklose pirmąja užsienio kalba nustatoma prancūzų kalba, taip į šalį pastumiant anksčiau vyravusį vokiečių kalbos mokymąsi[59]. Su šia reforma į visas gimnazijas buvo įvesta ir lotynų kalba. 1937 m. Ministrų kabinetas realinę Kauno III valstybinę gimnaziją pavertė klasikine, o nuo 1938 m. pagal klasikinės gimnazijos programą jau mokėsi pirmoji klasė[60].

---

[56] Brunevičiūtė (1999), 97.

[57] Antanas Rukša, "Humanistinė kultūra nepriklausomoje Lietuvoje", Aidai, nr. 2, 1990, 129. Klasikines gimnazijas (ar bent mišraus, klasikinio ir realinio, tipo) turėjo tik privačios organizacijos, kaip pavyzdžiui nuo 1920 m. marijonų vienuolių ordinas Marijampolėje (čia mokėsi Jonas Dumčius), nuo 1924 m. jėzuitai Kaune, nuo 1929 m. Saulės draugija Švėkšnoje, o nuo 1932 m. pranciškonai Kretingoje.

[58] Račkauskas (1929), 4. Čia pat Račkauskas nušviečia ir idealų klasikinės gimnazijos vaizdinį: „ [...] mūsų valstybė iki šiol dar neturi nė vienos tinkamai įrengtos klasikinės gimnazijos; girdima nusiskundimų dėl mūsų tautinės literatūros merdėjimo, o pamirštama, kad tautinė literatūra gali vystytis ir klestėti tik atsiradus kūrėjams, išėjusiems *tikrąją* klasikinę mokyklą; dejuojama, kad mūsų inteligentai neskaitą knygų, kad knygų leidėjai nesiimą leisti rimtesnių veikalų, o neatsižvelgiama į tai, kad knygas skaityti ir knygų skaitymą pamilti galima išmokti tik klasikinėje mokykloje; nusiskundžiama, kad vystąs dvasinis mūsų jaunuomenės gyvenimas, kad smunkančios žinios savosios ir svetimųjų kalbų srityse, kad išnyksta jaunuoliai-idealistai, o tarsi nežinoma, kad tik klasikinė mokykla yra tikroji dvasinio darbo šventovė, kad iš jos sienų retai teišeina materialistai ir dar rečiau pavojingi valstybei pusinteligenčiai“.

[59] Brunevičiūtė (1999), 95.

[60] Rukša (1990), 129. Rukša nurodo, kad lotynų kalbai čia buvo skirta po penkias savaitines pamokas visose septyniose reformuotos gimnazijos klasėse. Graikų kalbai buvo skirta po keturias valandas III–VII klasėse. Šioje gimnazijoje nuo 1937 iki 1944 m. dirbo Antanas Dambrauskas. Kaip pats rašo savo trumpoje autobiografijoje “toji gimnazija buvo projektuojama ilgainiui paversti tikrai klasikine gimnazija su

Apžvelgdamas lotynų kalbos ir humanistinės kultūros apskritai padėtį tarpukario Lietuvos švietimo sistemoje, išeivijos klasikas Antanas Rukša išskiria kelis neigiamus faktorius: tiksliųjų mokslų atstovai humanitarikoje įžvelgė sau nepageidaujamą varžovą, liberalai senovės kalbų mokyme įžvelgė klerikalizmą, pažangieji įžvelgė konservatyvizmo dvelksmą, o katalikams humanizmas kartais asocijavosi su posūkiu į pagonybę[61]. Vis tik rimtesnė problema, jog iš carinės mokyklos Lietuva buvo „paveldėjusi“ vos vieną kitą filologą klasiką, todėl reikėjo skubiai parengti naujus šios srities specialistus. Be to, Humanitarinį fakultetą baigdavo palyginti mažas nuošimtis įstojusiųjų, o tai gerokai apsunkino spartesnį filologų klasikų ruošimą[62].

1930 m. iki tol atskiros lotynų ir graikų kalbų katedros VDU buvo apjungtos į vieną Klasikinės filologijos katedrą. Pats klasikinių studijų planas atrodė šiek tiek kurioziškai: kadangi lotynų autorių kursas buvo bendras visiems humanitarinio fakulteto studentams, ne daugiau buvo reikalaujama ir iš klasikų. Taigi pagrindiniu studijų dalykų turėjusi būti disciplina tapo antraeile (kartais net neįtraukiama į baigiamuosius egzaminus), o pagrindinę vietą užėmė istorinė lotynų kalbos gramatika, kartais kituose universitetuose visai nedėstoma. Analogiška padėtis buvo susidariusi ir su graikų autoriais bei istorine šios kalbos gramatika[63]. Rukša pastebi, kad taip buvo siekiama kelti bendrąjį studentų išsilavinimą, bet tuo pačiu tokia programa silpnino specialistų klasikų pasiruošimą[64]. Kaip šio pavyzdžio priešingybę jis nurodo lenkiško Stepono Batoro universiteto Vilniuje studijų planą, kuriame pagrindinis dėmesys buvo sutelktas į lotynų bei graikų kalbas, bei jomis parašytą literatūrą. Šios katedros vedėjas Janas

---

graikų kalbos dėstymu”. Dambrauskas nurodo, kad jam dirbant direktoriaus pareigas ėjo Rukša, o mokytoju dirbo Jurgis Talmantas, vienas iš Homero *Iliados* vertėjų (LNMMB, f. 147, b. 2, p. 2). Rukša pateikia dar tikslesnę informaciją: nuo 1928 m. gimnazijai vadovavo J. Baronas, o nuo 1936 m. rugpjūčio 1 d. iki 1940 m. rugpjūčio 1 d. – pats Rukša, galiausiai nuo 1940 m. rugpjūčio 1 d. iki 1941 m. vasaros – M. Račkauskas. Rukša nurodo, kad perduoti direktoriaus pareigas Račkauskui jį įpareigojo Švietimo ministerijos Vidurinio mokslo departamentas (Rukša (1990), 136, išnaša nr. 13).

[61] Rukša (1990), 130.

[62] *Ibid*.

[63] *Ibid*., 131. Rukša kelia prielaidą, kad tokia situacija galėjo susiklostyti dėl prof. Franco Brenderio polinkio į kalbotyrą. Galbūt todėl antikinių kalbų istorinei gramatikai skiriamas dėmesys viršijo literatūrai skiriamą laiką (*Ibid*., 136, išnaša nr. 7; Rukša (1972), 415).

[64] Rukša (1972), 416.

Oko netgi buvo iškovojęs, kad filologai klasikai būtų atleisti nuo visų pašalinių dalykų egzaminų[65].

Tarp žymiausių tarpukario filologų klasikų galima paminėti šveicarų kalbininką Francą Brenderį[66] ir Vladimirą Šilkarskį[67]. Universiteto Humanitariniame fakultete taip pat dirbo ir klasikinės filologijos bei filosofijos studijas Peterburgo universitete baigęs Vosylius Sezemanas[68]. Visuotinės istorijos katedroje profesoriaus pareigas ėjęs Augustinas Voldemaras skaitė kai kuriuos klasikinės filologijos kursus, pavyzdžiui graikų literatūrą ir senovės istoriją[69]. 1923–1927 m. Filosofijos katedroje etiką, antikinę filosofiją ir istoriją bei lietuvių kalbos stilistiką dėstė Antanas Smetona[70]. Teologijos-filosofijos fakultete klasikines kalbas ir literatūrą dėstė Merkelis Račkauskas.

---

[65] Rukša (1990), 130.

[66] Tarpukariu į VDU dėstyti buvo atsikviesti net keturi šveicarai: be Brenderio būtina paminėti ir Josefą (Juozą) Eretą, graikų ir lotynų kalbas dėsčiusį Alfredą Senną (motina – lietuvė) ir Gotlibą Študerą. Brenderis klasikinę filologiją studijavo 1914–1915 m. ir 1916–1919 m. Bazelio universitete, o Fribūro universitete įgijo daktaro laipsnį lyginamosios kalbotyros srityje. Nuo 1924 m. sausio tapo Lietuvos universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto lotynų kalbos ir literatūros docentu, 1930 m. gavo ekstraordinarinio profesoriaus pareigas. Universitete buvo vertinamas kaip puikus klasikinės filologijos žinovas, parašė straipsnių lotynų kalbos klausimu, tyrinėjo klasikinių kalbų įtaką Antano Baranausko laiškuose. VDU taip pat dėstė istorinę graikų k. gramatiką, romėnų literatūrą, sanskritą. Plačiau apie Brenderio tyrimus žr.: Irena Štikonaitė, „Francas Brenderis ir Lietuva“, *Gimtasis žodis*, 2021, nr. 5, 13–17 ir Rukša (1990), 131.

[67] Graikų kalbos ir literatūros profesorius, nuo 1924 m. rugsėjo iki 1940 m. vasaros VDU ėjo Klasikinės filologijos katedros vedėjo pareigas. Prieš tai Šilkarskis dėstė Maskvos, Tartu ir Vilniaus Stepono Batoro universitetuose. Dirbdamas VDU rašė straipsnius apie graikų filosofiją (ypač apie Platoną ir jo kuriamą Sokrato paveikslą), literatūrą (ypatingai daug dėmesio skirdamas Homerui). 1938 m. parašė pirmąjį *Graikų literatūros istorijos* tomą. Plačiau apie Šilkarskio mokslinius tyrimus žr.: Rukša (1990), 131.

[68] Sezemanas stažavosi Marburgo ir Berlyno, o vėliau dėstė Peterburgo ir Saratovo universitetuose. Grįžęs iš tremties į lietuvių kalbą išvertė ir Kaune išleido Aristotelio veikalą *Apie sielą* (Aristotelis, *Apie sielą*, vertė V. Sezemanas. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leid., 1959).

[69] Rukša (1990), 136, išnaša nr. 11. Voldemaras buvo baigęs Peterburgo universiteto Istorijos ir filologijos fakultetą, o 1910 m. apsigynė magistrinį darbą Romos istorijos tema „Hadriano žemės reformos klausimu“. Vėliau stažavosi Italijoje bei Šveicarijoje, 1916–1917 m. kaip ekstraordinarinis profesorius dėstė Permės universitete.

[70] Smetona 1925 m. Kauno Lietuvos universiteto *Humanitarinių mokslų fakulteto raštų I knygoje* paskelbė pirmąjį Platono dialogo *Sokrato gynimasis teisme* (*Sokrato apologija*, p. 233–272) vertimą, o 1927 metais *Humanitarinių mokslų fakulteto raštų II knygoj* (p. 1–16) publikavo kito dialogo *Kritono* vertimą. Įdomu paminėti, kad pirmosios *Humanitarinių mokslų fakulteto raštų* knygos redaktoriumi buvo

VDU klasikinės filologijos studijas baigė daugelis sovietmečių aktyviai Lietuvoje veikusių filologų klasikų: 1929 m. – Jonas Dumčius[71]; 1933 m. – Ričardas Mironas ir Antanas Rukša[72], 1936 m. – Antanas Dambrauskas, 1937 m. – Benediktas Kazlauskas, 1938 m. – Leonas Valkūnas, 1939 m. – Marcelinas Ročka. Dalis sovietmečio filologų klasikų studijas baigė Stepono Batoro universitete: 1935 m. – Eugenijus Frolovas, 1940 m. – J. Tijūnelytė-Šimkauskienė[73]. Merkelis Račkauskas klasikines studijas 1910 m. baigė Odesos universitete.

Aprašydamas šio laikotarpio padėtį kaimyninėse šalyse, Rukša pastebi, kad lenkai klasikinės filologijos srityje gal ir neprilygo anglams ar vokiečiams, tačiau tikrai nedaug atsiliko nuo tokių pirmaujančių šiame moksle kraštų, kaip Prancūzija ar Švedija. Vienu iš tokių lenkiškų Antikos studijų centrų galima laikyti ir Vilniuje veikusį Stepono Batoro universitetą. 1919 m. spalio 11 d. jis atkurtas iškart su dviem klasikinių studijų katedromis: Romėnų literatūros (ved. J. Oko) ir Graikų literatūros (ved. Stefanas Srebrny)[74]. Latvijoje klasikinės kalbos taip pat buvo stipriose pozicijose: net ir nepriklausomybės pradžioje smarkiai sumažinus klasikinių gimnazijų skaičių, jie vis tiek išlaikė tris stiprias humanitarinio profilio gimnazijas, kai tuo tarpu Lietuvoje buvo vos vienos užuomazgos[75].

Nepaisant to galima teigti, kad tarpukario Lietuvoje klasikinių studijų plėtra buvo įgavusi pagreitį, nuolat ruošiami nauji specialistai ir

---

A. Voldemaras, o antrosios – pats Smetona. Plačiau žr.: Platonas, *Sokrato gynimasis teisme*, vertė A. Smetona, *Humanitarinių mokslų fakulteto raštai. Commentationes ordinis philologorum. Lib. I*, 1925, 233–272; Platonas, *Kritonas*, vertė A. Smetona, *Humanitarinių mokslų fakulteto raštai. Commentationes ordinis philologorum. Lib. II*, 1927, 1–16.

[71] Vėliau išvykęs mokytis į Bazelį Šveicarijoje, o nuo 1932 m. grįžęs dėstyti į VDU.

[72] Mirus prof. Brenderiui, nuo 1939 m. Rukša perėmė lotynų kalbos dėstymą VDU. Reflektuodamas šią situaciją, jis pastebėjo, kad per šešiolika metų nuo Universiteto įkūrimo KFK taip ir nepavyko parengti tinkamo vietinio specialisto, galinčio pakeisti velionį Profesorių. Todėl Fakultetui teko spręsti dilemą: vėl kviestis dėstytoją iš užsienio ar patikėti pareigas vieninteliam konkurse dalyvavusiam kandidatui – pačiam Rukšai. Situaciją komplikavo tai, kad Rukšą kelti kvalifikacijos į užsienį siuntė ne Universitetas, o Švietimo ministerija – toks žingsnis buvo vertinamas kaip neva kėsinimasis į Universiteto autonomiją. Nepaisant to, galiausiai buvo pasirinkta Rukšos kandidatūra. (Rukša, (1990), 136, išnaša nr. 5). Nors per pirmąją sovietinę okupaciją Rukša trumpam buvo perkeltas dirbti į Vilniaus Universitetą, 1944 m. galutinai pasitraukė iš Lietuvos.

[73] Pastarosios asmenybės bus plačiau aptartos pagrindinėje disertacijos dalyje.

[74] Plačiau apie Klasikinę filologiją, dėstytojus ir absolventus lenkiškame Stepono Batoro universitete žr.: Juchnevičienė, (2013), 99–100.

[75] Rukša (1990), 129; Gita Bērziņa, Brigita Cīrule, "Klasisko valodu gramatika Rīgas izglītības vēsturē", *Valoda: nozīme un forma*, Nr. 10, 2019, 17.

steigiamos klasikinės gimnazijos leido tikėtis platesnės šios specialybės plėtros. Yra tam tikrų užuominų, kad Baltijos valstybėse fašistinė Italija matė galimybės ir tikėjosi įkurti tam tikrus Antikos tyrimų padalinius. Žinoma, toks siekis visų pirma rėmėsi noru plėsti savo kultūrinę įtaką ir minkštąją galią visoje Europoje[76].

Leidybinis tarpukario paveldas

Nepriklausomoje Lietuvoje lotynų kalbos didaktika buvo itin gyvybinga: vadovėliai ir pagalbinė medžiaga buvo sėkmingai rengiami visą tarpukarį, formuojant vakarietišką klasikinio ugdymo tradiciją. Dar besikuriant valstybei, filologas ir VDU lotynų kalbos dėstytojas Kazys Kepalas parengė lotyniškų tekstų vadovėlį su gramatika bei žodynėliu[77], o 1919 m. išvertė Nikolajaus Sančurskio vadovėlį *Trumpa lotynų kalbos sintaksė*[78]. Itin populiarus buvo 1920 m. pasirodęs Kazimiero Jokanto „Lotynų kalbos vadovėlis“, kuris iki 1943 m. susilaukė net septynių leidimų[79]. Reikšmingą indėlį įnešė kalbininkas ir pedagogas Mykolas Durys

---

[76] Plačiau apie šią situaciją ir *Romos Studijų Instituto* ryšius su Baltijos šalių universitetais tarpukaryje žr.: Arnoldas Kazimierėnas, „Relations of the Institute of Roman Studies with the Baltic States (1936–1940)“, *Lietuvos istorijos studijos*, 2025, vo. 56, 41–58.

[77] *Chrestomatia latina: cum progymnasmatis, vocabulario, grammatica (Latynų kalbos chrestomatija)*, I ir II dalys, vertė K. Kepalas, Vilnius: "Švyturio" spaustuvė, 1918. Tai buvo vertimas iš rusų kalbos. Taip pat nurodoma, kad būta ir ankstesnių leidimų: Chrestomatia latina = Latynų kalbos chrestomatija / [vertė K. Kepalas]. – Vilnius : Lietuvių mokslo draugija, 1916–1917. – 2 d.: D. 1 : Su skaitymais , vokabuliarium, gramatika ir žodynu. – 1916, 116 p.; D. 2. – 1917, 122 p, , [žiūrėta 2026 01 07],
https://www.epaveldas.lt/preview?id=C1B0004113926.

[78] N. Sančurskis, *Trumpa lotynų kalbos sintaksė,* Lietuvių mokslo draugijos leidinys, vert. K. Kepalas, Vilnius: „Švyturio“ spaustuvė, 1919.

[79] Kazimieras Jokantas, *Lotynų kalbos vadovėlis*, Kaunas: "Švyturio" b-vė, 1920. Septintasis leidimas pasirodė 1943 metais. Pats K. Jokantas buvo aktyvus Lietuvos Respublikos politinis veikėjas, gydytojas, pedagogas. Buvo išrinktas į Steigiamąjį Seimą, vėliau keletą kartų buvo Švietimo ministru. Įvykus sovietinei okupacijai buvo suimtas, ištremtas ir 1942 m. rugpjūčio 25 d. sušaudytas (https://www.lrs.lt/sip/portal.show?p_r=35544&p_k=1&p_t=158489&p_a=1000&p_kade_id=9 ; [žiūrėta 2024 10 07]); taip pat žr. D. Dilytės įvadą perleistam Jokanto žodynui: Dalia Dilytė, „De auctore eiusque opere“, in: *Lotynų–lietuvių kalbų žodynas*, sud. Kazimiereas Jokantas, antras fotografuotinis leidimas, Vinius: Aidai, 1995, III–IV). Tokio likimo žmogaus paruoštas vadovėlis negalėjo būti toliau naudojamas naujosios sovietinės sistemos.

(Durickis), parengęs keletą lotynų kalbos mokomųjų knygų[80] bei publikavęs Cezario, Cicerono ir Ovidijaus kūrinių komentarus[81].

Aktyviai reiškiasi ir kiti autoriai: kunigas Jurgis Narjauskas, Lietuvos universitete (VDU) dėstęs lotynų ir italų kalbas, parašė *Lotynų kalbos gramatiką*[82], Vladas Kuliešius mokomąją knygą, pavadinimu *Medžiaga lotynų kalbos sintaksės pratimams*[83] bei lotynų–lietuvių kalbų žodynėlį[84], o Merkelis Račkauskas 1928 m. išleido sentencijų ir posakių knygelę[85]. Istorikas ir filologas Karolis Kliuksinas tarpukariu publikavo net šešis vadovėlius: keturi jų buvo skirti istorijai, o du – lotynų kalbai[86]. Trumpą knygutę apie lotynų kalbos sintaksę paskelbė vokietis, Ukmergės gimnazijos mokytojas Konradas Pietrekas[87]. Kunigas, istorikas ir pedagogas Pranas Penkauskas parengė ir 1933 m. išleido dvi lotynų kalbai skirtas mokomąsias knygas: *Lotynų kalbos chrestomatiją*[88] ir *Lotynų kalbos gramatiką*[89]. Tais pačiais metais *Lotynų kalbos sintaksę*[90] išleido pedagogas Juozas Vosylius. Šio laikotarpio mokomosios medžiagos įvairovę ir

---

[80] Mykolas Durys, *Lotynų kalbos sintaksė ir metrikos dalykai*, Kaunas : „Švyturio“ bendrovės leidinys, 1922; Mykolas Durys, *Lotynų kalbos gramatika: fonetika ir morfologija*, Kaunas: „Švyturio“ bendrovės leidinys, 1929, [žiūrėta 2026 02 02], https://www.epaveldas.lt/preview?id=C1B0004027277. Durys taip pat išleido ir lotynų kalbos pratimus, suderintus su anksčiau minėtais vadovėliais: Mykolas Durys (Durickis), L*otynų kalbos pratimai suderinti su to paties autoriaus "Lotynų kalbos gramatika" ir "Lotynų kalbos sintakse": vadovėlis III ir IV klasėms pritaikintas prie Švietimo ministerijos naujai nustatytos programos*, Kaunas: Švyturys, 1929.

[81] „Mykolas Durys Durickis“, https://www.kedainiai.lt/kedainiu-krastas/kalbiniai-ir-literaturiniai-kedainiai/mykolas-durys-durickis/1604 [žiūrėta 2024 10 07].

[82] Jurgis Narjauskas, *Lotynų kalbos gramatika*, Kaunas: "Varpo" spaustuvė, 1926.

[83] Vladas Kuliešius, *Medžiaga lotynų kalbos sintaksės pratimams : su lietuviškai lotyniškiu žodynu ir tikrinių vardų žodynėliu*, Kaunas : „Dirvos“ b-vės leidinys, 1928.

[84] Vladas Kuliešius, *Praktiškas lotyniškai–lietuviškas žodynas*, Kaunas : „Vyties“ b-vės leidinys, 1932.

[85] Merkelis Račkauskas, *Sententiarum dictorumque libellus*, Kaunas: akc. „Spindulio“ b-vės spaustuvė, 1928.

[86] Karolis Kliuksinas, *Lotynų kalbos chrestomatija: vidurinėms mokykloms vadovėlis (3-sios ir 4-sios klasės kursas)*, Koper. s-ga "Spaudos fondas", 1932; Karolis Kliuksinas, *Lotynų kalbos etimologija ir pirmieji sintaksės dalykai: vidurinėms mokykloms vadovėlis (3-sios ir 4-sios kl. kursas)*, Kaunas: kooperacijos sąjungos „Spaudos fondo“ leidinys, 1932.

[87] Konradas Pietrekas, *Lotynų kalbos sintaksės konspektas: (Syntaxis verbi)*, Marijampolė : Marijonų sp., 1932.

[88] Pranas Penkauskas, *Lotynų kalbos chrestomatija : 3 ir 4 klasės kursas*, Kaunas : Šv. Kazimiero draugijos leidinys, 1933.

[89] Pranas Penkauskas, *Lotynų kalbos gramatika : fonetika ir morfologija*, Kaunas: [Šv. Kazimiero draugija], 1933.
https://archive.org/details/penkauskas-lotynu-kalbos-gramatika-1933.

[90] Juozas Vosylius, *Lotynų kalbos sintaksė*, Kaunas: Spaudos fondas, 1933.

pritaikomumą skirtingoms auditorijoms liudija ir unikalus J. Levitano parengtas lotynų kalbos gramatikos vadovėlis žydams, lygiagrečiai pateikiant tekstus jidiš kalba[91].

Nors ankstyvieji bandymai, pavyzdžiui, Vlado Kuliešiaus parengtas žodynėlis, buvo naudingi pradedantiesiems, rimtesnėms studijoms jų nepakako. Todėl didelio pasisekimo susilaukė 1936 m. pasirodęs monumentalus, net 1096 puslapių Jokanto parengtas lotynų kalbos žodynas. Šio leidinio atsiradimo istoriją prisimena Rukša: „Dar tebedėstydamas Lietuvos universitete, humanistas A. Smetona buvo užsimojęs tokį žodyną parašyti, tačiau 1926 metais tapęs vėl Lietuvos prezidentu, pasiūlė šį uždavinį atlikti K. Jokantui, kuris mielai apsiėmė ir po dešimties metų kruopštaus darbo 1936 jį išspausdino. Tuo buvo labai pasitarnauta humanistinei kultūrai, ypač mokyklai [...]“[92].

Tačiau būtent ši aukšta globa sovietmečiu tapo nuosprendžiu pačiam leidiniui. Rukša pabrėžia, kad Jokanto žodynas oficialiai negalėjo būti naudojamas dėl jame įdėtos dedikacijos Respublikos prezidentui Smetonai. Ir nors tai buvo ne pataikavimo, o nuoširdaus dėkingumo ženklas žodyno idėjos autoriui[93], sovietinei cenzūrai buvo nepriimtina sąsaja su buvusiu „buržuaziniu“ režimu[94]. Galima manyti, kad pats Smetona globojo šio žodyno sudarymą ir padėjo jam išvysti dienos šviesą.

Tarpukariu parengtos ir kelios lotyniškų tekstų redakcijos, skirtos gimnazijų moksleiviams. Šioje srityje didžiausią darbą nuveikė Račkauskas. Paminėtinos dviejų Cezario *Galų karo* knygų[95] ir XXI Tito Livijaus *Nuo miesto įkūrimo* knygos redakcijos[96]. Šiose mokymo priemonėse randamas ne tik lotyniškas tekstas, tačiau ir įvadai, paaiškinimai bei trumpi lotynų–lietuvių kalbų žodynėliai.

Priešingai nei lotynų, senoji graikų kalba tarpukario Lietuvoje susilaukė kur kas mažiau dėmesio. Jei lotynų mokėjimas gimnazistams teikė

---

[91] J. Levitanas, *Lotynų kalbos gramatika*, Kaunas: Kuznickio ir Beilio sp., N. Tukačinskio leidinys, 1932.
https://ibiblioteka.lt/metis/publication/C10000189646?q=6ikzna1ci

[92] Rukša (1990), 132.

[93] *Ibid*, 137, išnaša nr. 21

[94] Svarbu dar kartą priminti, kad pats Jokantas tarpukariu net trijuose skirtinguose ministrų kabinetuose ėjo Švietimo ministro pareigas (1925 02 04 – 1925 09 25, 1925 09 25 – 1926 06 15 ir 1939 11 21 – 1940 06 17).

[95] Merkelis Račkauskas, *C. luli Caesaris b.G.lib. lll. Įvadas, tekstas, paaiškinimai ir žodynas*. Kaunas, 1927. (Antrasis, pataisytas leidimas 1932). Merkelis Račkauskas, G.luli Caesaris belli Gallici libri VII (su tikrinių vardų žodynu) Kaunas, 1940.

[96] Merkelis Račkauskas, *Titi Livii a.u.c.lib. XXI*. Kaunas, 1928, (antrasis, pataisytas leidimas 1938).

apčiuopiamą naudą – galimybę be egzaminų stoti į aukštąsias mokyklas, tai graikų kalba buvo vertinama kiek skeptiškai. Rukša nurodo, kad po 1936 m. reformos, vėl pabandžius į gimnazijų programas įvesti ir graikų kalbą, kilo nepasitenkinimas: „Kam, girdi, esą bereikia dar mokytis ir atgyvenusios mirusios graikų kalbos. Ne vienas tėvų pareiškė pageidavimą, kad jų vaikas būtų skirtas ne į pagrindinę humanistinę, bet į vėliau toje pačioje gimnazijoje Švietimo ministerijos leistą lygiagretę realinę klasę be graikų kalbos. Per trejus metus teatsirado tik du uolūs klasikinės gimnazijos šalininkai. Tai buvo profesorius V. Šilkarskis, prašęs savo brolio vaikus skirti būtinai į klasikinę klasę, ir daktaras A. Gylys“[97].

Natūralu, kad graikų kalba susilaukė ir mažiau mokymo priemonių. Jos gramatiką dviem dalimis buvo paruošęs Račkauskas. Pirmoji buvo skirta graikų kalbos fonetikai ir morfologijai, antroji – sintaksei[98]. Dėl savo specifikos, jie liko itin siauro naudojimo įrankiais, o ne masiškai paplitusiais vadovėliais.

Ši plati tarpukario lotynų ir graikų kalbų vadovėlių panorama yra esminis atspirties taškas, leidžiantis suvokti vėlesnį sovietinį lūžį ne kaip natūralią kaitą, o kaip prievartinę intelektualinę katastrofą. Per stebėtinai trumpą Pirmosios Respublikos laikotarpį Lietuva sugebėjo suformuoti neįtikėtinai intensyvų ir metodiškai brandų klasikinių kalbų mokymo lauką. Šis įdirbis reprezentavo tvirtus Lietuvos kultūrinius saitus su Vakarų Europos humanizmo tradicija, kurioje antikinės kalbos buvo laikomos asmenybės ugdymo ir europietiškos tapatybės pamatu. Tačiau 1940-ųjų okupacija šį procesą nutraukė brutaliai ir besąlygiškai. Sukauptas metodinis turtas buvo ne tiesiog papildytas, o visiškai paneigtas, o jo kūrėjai, didžiąja dalimi, eliminuoti iš akademinės atminties.

Antikos recepcija knygose ir spaudoje

Šiame poskyryje bus trumpai apžvelgta Antikos vaizdinio recepcija tarpukario Lietuvoje, siekiant nustatyti kultūrinį foną, kuriame formavosi klasikinės tradicijos suvokimas už griežtai apibrėžtų pedagoginio lauko ribų. Pastaroji trumpa apžvalga nepretenduoja į išsamų mokslinį tyrimą, tačiau ji yra būtina norint suprasti intelektualinę terpę, kurioje Antika funkcionavo ne tik kaip mokyklinė disciplina, bet ir kaip pamatinis krikščioniškosios civilizacijos bei vakarietiškos tapatybės elementas.

Toliau bus analizuojama, kaip antikinė tematika skleidėsi per

[97] Rukša (1990), 129.

[98] Merkelis Račkauskas, *Graikų kalbos gramatika*, Marijampolė: Švietimo ministerijos knygų leidimo komisijos leidinys I dalis – 1930, II – 1934.

religinę prizmę periodinėje spaudoje, kokius konceptualius akcentus visuomenės sąmonėje brėžė filologai klasikai, ir kaip pavieniai, tačiau reikšmingi Homero, Platono ar graikų tragikų vertimai klojo pamatus lietuviškajam Antikos kanonui. Šis retrospektyvus žvilgsnis leis išryškinti esminį metodologinį skirtumą tarp tarpukario recepcijos, grįstos dvasiniais bei teisiniais fundamentais, ir vėlesnės sovietinės interpretacijos, kurioje šis daugiasluoksnis vaizdinys buvo redukuotas iki klasių kovos naratyvo.

Antikos vaizdinys, be aptartų vadovėlių, buvo formuojamas dviejose pagrindinėse terpėse: visuotinės istorijos veikaluose[99] bei periodinėje spaudoje. Pastarojoje Antikos pasaulis dažniausiai atsispindėjo per teologinę prizmę, aiškinant krikščionybės genezę, o tai ypač pastebima tarpukariu gausiai leistuose krikščioniškos pakraipos žurnaluose.

Dainius Noreika, išsamiai išnagrinėjęs *Židinio* žurnale tarpukariu pasirodžiusius ir su Antika susijusius tekstus išskyrė keturias pagrindines temas: 1) graikų ir romėnų mentalitetas; 2) religiniai vaizdiniai (dažniausiai interpretuoti per krikščionybės prizmę); 3) Antikos mokslo ir filosofijos laukas; 4) Antikos menas bei literatūra[100]. Nors dauguma šių publikacijų nebuvo orientuotos į naujos empirinės medžiagos pateikimą, dažnas Antikos procesų ir laikmečio aktualijų sugretinimas skatino skaitytoją dabarties reiškinius suvokti kaip turinčius gilesnes istorines ištakas. Galiausiai *Židinys* Antiką interpretavo kaip krikščioniškosios civilizacijos pamatinį sluoksnį, akcentuodamas viduramžių epochą kaip organišką ankstesnės kultūrinės ir idėjinės raidos tąsą.

Analizuojant pačių klasikų veiklą tarpukariu, galime paminėti vos kelis atvejus, kiek giliau apžvelgusius antikinę istoriją. Pirmiausia reikia prisiminti Račkausko parengta Romos istorijos ir kultūros vadovėlį humanitarinėms gimnazijoms[101]. Jo pratarmėje autorius taikliai pastebi įsisenėjusią problemą: romėnų autorių skaitymas gimnazijose dažnai virsdavo sausu gramatikos nagrinėjimu, visiškai neįsigilinant į kūrinių kultūrinį ir istorinį kontekstą. Siekdamas tai pakeisti, Račkauskas daug dėmesio skyrė ne tik pačiai Romos istorijai, bet ir valstybiniam valdymo aparatui, religijai ir tikybinėms kolegijoms, karybai, jurisdikcijai, privačiam

---

[99] Čia galima paminėti dvi knygas: globalius istorinius procesus aprašiusio Levo Karsavino „Europos kultūros istorijos“ penkiatomį ir G. H. Wells’o „Pasaulio istoriją“.

[100] Dainius Noreika, “Senovės istorijos žinių sklaida žurnale “Židinys” 1924–1940 m.”, *Historia universalis in Lithuania*, t. 2*a*, 2013, 7–30. Šiame straipsnyje plačiai apžvelgti ne tik *Židinio*, bet ir kitų tarpukario periodikos straipsniai susiję su Antikos vaizdiniu.

[101] Račkauskas (1929).

gyvenimai ir apskritai kultūrai aptarti. Vis dėlto pažymėtina, kad šioje mokymo priemonėje romėnų visuomenė nebuvo nuosekliai analizuojama per kokį nors vieną aiškų socialinį ar teorinį pjūvį – medžiaga pateikiama kaip teminių aspektų visuma, orientuota į platesnį pažinimą, o ne į konceptualią interpretaciją.

Būtina paminėti ir tarpukariu pasirodžiusį įtakingą prancūzų istoriko Fiustelio de Kulanžo veikalą *Senovės miestas*, kuris dviem dalimis išleistas 1933–1934 metais[102]. Antrosios dalies redaktoriumi buvo tas pats Račkauskas, o tai dar kartą patvirtina jo centrinį vaidmenį formuojant to meto akademinį diskursą.

Ši studija, neretai laikoma vienu iš moderniosios antropologijos ir sociologijos pamatinių tekstų, nagrinėja indų, graikų ir romėnų visuomenes per religinę bei paprotinės teisės prizmę. Kulanžo teigimu, būtent religinis kultas (namų židinio ir protėvių garbinimas) buvo pirminė jėga, suformavusi šeimos, giminės ir galiausiai miesto-valstybės institucijas. Toks požiūris iš esmės konfliktavo su vėlesne marksistine interpretacija, nes Kulanžas istorijos varikliu laikė religiją, o ne gamybinius santykius ar klasių kovą. Šio veikalo prieinamumas tarpukariu liudija apie vakarietiškos, dvasiniais ir teisiniais pamatais grįstos Antikos sampratos dominavimą Lietuvos intelektualioje erdvėje.

Taip pat reikia paminėti du itin svarbius vertimų blokus. Visų pirma tai daktaro Jeronimo Ralio atlikti Homero *Odisėjos* (1921) ir *Iliados* (1930) vertimai. Tiesa, pastarasis vertimas turėjo daugiau autorių, kadangi Ralys spėjo išversti tik dalį *Iliados*. Šį darbą užbaigė specialiai tam suburta komisija, susidėjusi iš Sofijos Kymantaitės-Čiurlionienės, Pranciškus Žadeikio ir Jurgis Talmanto[103]. Didžiausias tarpukario laimėjimas vertimų lauke – lietuvių supažindinimas su Platono dialogais. Šio darbo ėmėsi du filologai klasikai – Merkelis Račkauskas ir Antanas Smetona. Jų akademinis *agonas* šioje srityje per trumpą laiką pagimdė net penkis skirtingų Platono dialogų vertimus, kurie iš viso susilaukė penkiolikos publikacijų: po penkis kartus pasirodė *Sokrato apologija* ir *Kritonas* (abiem atvejais po du

[102] Fustel de Coulanges, *Senovės miestas: studija apie Graikijos ir Romos kultą, teisę ir institucijas*, vert. D. J. Blynas, Kaunas: Švietimo ministerijos Knygų leidimo komisijos leidinys, I d. – 1933, II d. – 1934.

[103] Plačiau apie Ralio vertimus žr.: Arnoldas Kazimierėnas, „Odisėjo kelionės“, *Taurosta*, nr. 2 (14), 2021, 14–16.

Račkausko ir tris Smetonos vertimus), po du kartus Račkausko versti *Faidonas* ir *Puota*, bei vienas jo verstas *Eurifronas*[104].

Pilnais vertimais pasirodė ir kelios Antikos dramos: tai Povilo Gaučio Aristofano *Debesys* (1929)[105] ir Aischilo *Prikaltasis Prometėjas* (1937)[106]. Tiesa, abi jos buvo išverstos proza. Pačioje nepriklausomybės pabaigoje pasirodė Antano Rukšos verstos ir Antano Venclovos sueiliuotos trys Sofoklio tragedijos: *Antigonė, Oidipas Kolone* ir *Karalius Oidipas* (1939)[107]. Kiti Antikos autoriai, dažniausiai poetai, tokie kaip Anaktreontas, Pindaras, Ovidijus, Horacijus ar Vergilijus daugiausia ištraukomis pasirodydavo periodiniuose žurnaluose (*Vairas, Židinys*), arba chrestomatijose. Tiesa, verta pažymėti, kad Ovidijus ir Horacijus susilaukė ir atskirai publikuotų jų poezijos rinkinių[108].

Tarpukariu atlikti Antikos autorių vertimai nepasižymėjo sistemingumu, o autorių pasirinkimą formavo gimnazijose diegiamas klasikinių autorių kanonas. Nepaisant to, pasiektas rezultatas laikytinas vertingu atspirties tašku: publikuoti abiejų Homero epų vertimai, fundamentaliai svarbūs Platono dialogai bei graikų tragikų kūryba sudarė prielaidas formuotis lietuviškajam graikų literatūros recepcijos pagrindui.

Vertimuose iš lotynų kalbos daugiausia figūravo nedidelės apimties kūriniai, įvairūs poezijos pavyzdžiai, neretai pateikti prozos vertimais. Didesnės apimties kūrinių imtis nespėta. Tikėtina, kad tokį fragmentiškumą

---

[104] Plačiau apie šiuos vertimus ir vertėjų santykį žr,: Arnoldas Kazimierėnas, „Smetona, Platonas ir Antika“ – straipsnis apie pirmuosius Platono vertimus Lietuvoje. *Naujasis Židinys-Aidai*, nr.3, 2024, p. 37–41.

[105] Dalimis šis vertimas buvo paskelbtas 1929 metais *Židinio* žurnale (8–12 numeriuose), 1930 metais ištraukos įdėtos į *Visuotinės literatūros chrestomatijos.* I dalį, (*Visuotinės literatūros chrestomatija. I-ji dalis. Graikai ir Romėnai.* Sudarė J. Talmantas, Kaunas: „Sakalo“ b-vės leidinys, 1930, 85–92.), o 1936 metais išleista atskira knyga (Aristofanas, *Debesys.* Išvertė P. Gaučys. Kaunas, 1936).

[106] 1930 m. P. Gaučio *Prikaltojo Prometėjo* vertimas buvo paskelbtas minėtoje *Visuotinės literatūros chrestomatijoje* (1930), 85–92.

[107] Sofoklis, *Tragedijos.* Vertė A. Rukša ir A. Venclova. Kaunas: Švietimo ministerijos Knygų leidimo komisijos leidinys Nr. 505, 1939.

[108] Publijus Ovidijus Nazonas, *Parinktųjų eilėraščių vertimas ir lotynų graikų mitologija su trumpute poeto biografija ir 25 piešiniais*, parūpino V. Kuliešis, kalbą taisė St. Dabušis, Kaunas: "Vyties" bendrovės leidinys, 1929; Q. Horatius Flaccus, *Parinkti eilėraščiai*. Įvadą ir paaiškinimus paruošė M. Račkauskas. Klaipėda: „Ryto“ akcinė bendrovė, 1934. Čia pateikti M. Gustaičio, Mykolo Biržiškos, J. Vosyliaus vertimai. II-sis pataisytas leidimas išleistas 1939 metais Kaune, kaip A. Ptašeko knygyo leidinys; Q. Horatius Flaccus, *Parinktos odės ir epodės.* Parengė T. Šidiškis. Kaunas: Sakalas, 1936. Viso – 40 eilėraščių; Quintus Horatius Flaccus, *Ars poetica*, vert. A. Churginas. Kaunas: Švietimo ministerijos knygų komisijos leidinys, 1936.

lėmė vieningo klasikinės filologijos centro nebuvimas, galėjęs kryptingai formuluoti stambius vertimo uždavinius bei konsoliduoti intelektualinius išteklius. Kaip bus matyti vėlesniuose tyrimo etapuose, sovietiniu laikotarpiu tokią funkciją perėmė Vilniaus universiteto Klasikinės filologijos katedra, tapusi pagrindine institucija, suformavusia kiekybiškai ir kokybiškai reikšmingą vertimų fondą.

I VEIKSMAS. STALINISTINIS LAIKOTARPIS: IŠLIKIMAS IR ŽLUGIMAS (1940–1953)

Sovietų valdžia nedelsdama inicijavo fundamentalų visos mokslo sistemos pertvarkymą. Naujosios akademinės tvarkos formuotojai deklaravo du prioritetinius uždavinius: atverti aukštąsias mokyklas „darbo žmonių“ vaikams ir pertvarkyti mokymo bei auklėjimo turinį pagal marksistinius-leninistinius metodus, orientuojant mokymo ir mokslinį procesą socializmo kūrimo tikslams[109]. Žinoma, viešai deklaruoti mokslo politikos tikslai ne visuomet išreiškė tikrąsias šią politiką kūrusių Komunistų partijos elito, sovietinių ideologų ir mokslo biurokratų intensijas.

1939 m. sovietams perdavus Vilnių Lietuvai, vyriausybė nutarė, kad būtent Vilniuje turi būti atkurta pagrindinė šalies aukštoji mokykla. Nors pradžioje bandyta ieškoti kompromisų, kaip į atkuriamą Vilniaus universitetą integruoti iki tol Stepono Batoro universitete dirbusius iškilius profesorius bei kitą personalą, visgi galutinė Švietimo ministerijos nuomonė lėmė, kad palaipsniui Universitetas turėjo tapti grynai lietuvišku[110]. Dėl to palaipsniui didelė dalis lenkų kilmės Stepono Batoro universiteto profesorių, (įskaitant ir dirbusius Klasikinės filologijos srityje), pasitraukė į Lenkiją ar dar toliau į Vakarus.

Tik nedidelė dalis lenkų studentų prisijungė prie naujojo universiteto (buvo sudaryta galimybė pagal specialybę studijas tęsti ir Kaune), nors lietuviškasis Universiteto rektoratas nedarė jokių kliūčių buvusiems studentams tęsti studijų, išskyrus vieną sąlygą – mokėti bent kiek lietuviškai ir papildomai išlaikyti kelis lituanistikos dalykus[111]. 1940 m. sausį restitucijos procesą pradėjęs Vilniaus universitetas pradžioje turėjo vos du fakultetus: Humanitarinių mokslų ir Teisių. Jie buvo perkelti iš Kauno VDU, siekiant sostinėje sukoncentruoti nacionalinės kultūros ir mokslo elitą. Perkeltųjų fakultetų bibliotekos fondai tapo mokslo pagrindu VU humanitarams. Nuo pat VU atkūrimo pradžios buvo įsteigta ir Klasikinės filologijos katedra.

Tačiau po 1940 m. birželio 15 d. įvykusios sovietinės okupacijos šis kėlimosi procesas įgavo naują politinį atspalvį. Tolesnis fakultetų telkimas Vilniuje (Vytauto Kubiliaus taikliai pavadintas „Kauno dehumanizavimu“)

---

[109] *Vilniaus Universiteto istorija, 1940–1979*, A. Bendžius (ats. red.), Vilnius: Mokslas, 1979, 9–10.
[110] *Alma Mater Vilnensis: Vilniaus universiteto bruožai*, A. Bumblauskas (ats. red.), Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2012, 749–758.
[111] *Ibid*., 762–763.

tapo parankia priemone susilpninti Kauno, kaip tarpukario valstybingumo simbolio, įtaką. Iškeliant humanitarinę inteligentiją iš šio miesto, kur ji turėjo glaudžius ryšius su visuomene, sovietai siekė ją „ištirpdyti“ daugiakultūrėje Vilniaus gyventojų ir iš kitų Lietuvos miestų bei miestelių ar sovietinių respublikų pritrauktų asmenų masėje. Taip buvo bandoma neutralizuoti, režimo požiūriu, pavojingą inteligentijos elementą, paliekant Kauną vien techninei inteligentijai, kuri tuo metu laikyta mažiau pavojinga ideologiniam naujosios santvarkos formavimui[112]. Tų pačių metų vasarą ketinta iš Kauno į Vilnių perkelti ir kitus fakultetus.

Okupacinė valdžia nieko nelaukdama ėmėsi aukštųjų mokyklų sovietizavimo: įvesti privalomi marksizmo-leninizmo pagrindų, SSRS konstitucijos, sovietinės teisės kursai, o humanitarinių mokslų dėstymas pradėtas griežtai ideologizuoti. Jau pirmaisiais sovietų valdymo metais iš visų aukštesniųjų mokyklų buvo pašalintas graikų ir lotynų kalbų dėstymas. Nors trumpu vokiečių okupacijos laikotarpiu lotynų kalba į gimnazijas grįžo, jos apimtis išliko gerokai mažesnė[113].

Šie politiniai procesai darė tiesioginę įtaką Klasikinės filologijos katedros raidai nuo pat jos įsteigimo pradžios. Nelikus klasikinių studijų centro Kaune, Vilnius tapo pagrindiniu antikinės tradicijos puoselėjimo židiniu, kitoms aukštosioms mokykloms palikdamas taikomojo pobūdžio, į konkrečias profesijas orientuotos lotynų kalbos dėstymą[114].

Todėl būtina išsamiai ištirti KFK veiklą sovietiniame Vilniaus Universitete ir jos įtaką bei poveikį tiek kitoms aukštosioms šalies mokykloms, tiek visai švietimo sistemai. Šis centras kryptingai formavo Antikos vaizdinį visuomenėje: čia buvo atliekami svarbiausių tekstų vertimai, vykdomi moksliniai tyrimai ir kitais būdais aktualizuojamas antikinis paveldas viešojoje erdvėje. Būtent per šio atvejo analizę atsiskleidžia bendros šalyje vykusios Antikos studijų tendencijos bei jų transformacija politinių lūžių fone.

Pirminis Klasikinės filologijos katedros branduolys

Oficialia KFK veiklos pradžia laikytina 1941 m. kovo 11 d., kai įvyko pirmasis Katedros posėdis. Atsižvelgiant į tai, kad pirmaisiais veiklos

[112] Klumbys, (2021), 261.
[113] Rukša (1990), 135, išnaša nr.1.
[114] Žinoma, negalima ignoruoti fakto, jog tam tikri Antikos elementai buvo integruojami ir į specialybinį lotynų kalbos mokymą: medikams skirtuose vadovėliuose remtasi klasikiniais medicinos tekstais, teisininkų studijose – retorikos pavyzdžiais, o būsimiems istorikams pristatyti esminiai Antikos istorijos fragmentai.

metais buvo sušaukti vos keturi tokie pasitarimai, tikslinga juos apžvelgti išsamiau, siekiant rekonstruoti pradinį šio padalinio formavimosi etapą bei identifikuoti tuo metu keltus prioritetinius uždavinius.

Pirminį Katedros branduolį sudarė vos keturi darbuotojai: prof. Janas Oko (nuo 1920 m. lenkiškajame Stepono Batoro Universitete dėstęs romėnų literatūrą ir vadovavęs Katedrai iki sovietinės okupacijos 1940 m.), du iš Kauno VDU perkelti dėstytojai – Antanas Rukša bei Jonas Dumčius, galiausiai – trumpai Zarasų gimnazijoje dirbęs Marcelinas Ročka[115]. Reikia pažymėti, kad toks branduolys išliko neilgai: Oko, nors sutiko dėstyti lietuviškame Universitete nepaisydamas bendro lenkų profesūros boikoto[116], po karo, 1945 m., apsigyveno Lodzėje, kur įkūrė Klasikinės filologijos katedrą[117]; Rukša, bėgdamas nuo antrosios sovietų okupacijos, 1944 m. pasitraukė į Vokietiją, kur toliau tęsė veiklą Antikos tyrimų lauke[118].

---

[115] VUBRS, f. 98, b. 107, l. 1; [1940 05 12]. Formuojant KF katedrą, 1940 m. gegužės 12 d. įvyko komisijos, sudarytos iš prof. V. Šilkarskio, prof. V. Mykolaičio ir doc. P. Skardžiaus, posėdis, kuriame buvo nutarta siūlyti Fakulteto tarybai pakviesti Ročką lektoriumi. Protokole pažymėta, kad Ročka yra baigęs geriausia Lietuvoje Marijampolės Marijonų klasikinę gimnaziją ir VDU klasikinės filologijos skyrių, o prisijungęs prie Katedros galėtų kurį laiką palankyti prof. J. Oko paskaitas bei seminarus, ir tai atstotų „užsieninę komandiruotę, kuri šiuo laiku yra beveik neįmanoma“. Per šiuos metus Ročka parašė labai gerai įvertintą darbą apie Lukrecijų, todėl Katedros nariai (Oko, Rukša ir Dumčius) kreipėsi į dekaną, kad šis perkeltų Ročką iš lektoriaus į jaunesniojo asistento poziciją, taip suteikiant jam galimybę daugiau laiko skirti moksliniam darbui (VUBRS, f. 98, b. 111, l. 4; [1941 10 14 (arba 17)].

[116] Arvydas Pacevičius, „Diskusija *Biblioteca Lituana* termino klausimu“, *Knygotyra*, nr. 59, 2012, 238, (išnaša nr. 8). Algis Povilas Kasperavičius nurodo, kad iš buvusio Stepono Batoro universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto profesorių dirbti lietuviškajame Vilniaus universitete sutiko istorikas Henrikas Łowmiańskis ir kalbininkas Janas Otrębskis (Algis Povilas Kasperavičius, „Lenkų istoriko opus magnum apie Vilniaus universitetą tarpukariu“, *Lietuvos istorijos studijos*, t. 49, 2022, 134). Jerzy Starnawskis savo ruožtu pažymi, kad Oko taip pat priklausė nedidelei Stepono Batoro universiteto profesorių grupei, gavusiai katedras lietuviškajame Vilniaus universitete (Jerzy Starnawski, „Jan Oko (1875–1946), pierwszy profesor filologii klasycznej Uniwersytetu Łódzkiego i piąty prezes Koła Łódzkiego PTF“, *Collectanea Philologica*, t. 7, 2003, 89).

[117] Nėra aišku, kada tiksliai Oko pasitraukė iš Lietuvos. Juchnevičienė (2013, 99, išnaša nr. 4) nurodo, kad profesorius pasitraukė dar 1941 m. Iš Starnawski'o straipsnyje pateiktų detalių galima manyti, kad Oko pasitraukė jau po karo: čia nurodoma, kad 1943 m. rugsėjo 15 d. jis buvo suimtas vokiečių okupacinės valdžios ir kuriam laikui buvo įkalintas (tiksli vieta nenurodoma). Jo atvykimas į Lodzę datuojamas 1945 m. balandžio 8 d. (Starnawski (2003), 89).

[118] Prieš pirmąją ar antrąją sovietų okupaciją į Vakarus pasitraukė ir kiti VDU dirbę klasikai: Sennas ir Šilkarskis. 1950 m. Sezemans buvo ištremtas į Taišeto lagerį Irkutsko srityje. Į Lietuvą grįžo 1958 m.

Trečiasis narys – Ročka – iš Katedros pasitraukė 1949 m., tačiau profesinių ryšių nenutraukė ir toliau nuolat konsultuodavosi su kolegomis savo tyrimų klausimais. Tuo tarpu Dumčius išliko vienu pagrindinių Katedros narių beveik visą sovietmetį iki pat savo mirties 1986 m.

Jis tapo viena svarbiausiu jungčių, susiejusių tarpukarinį ir sovietinį klasikinių studijų Lietuvoje etapus. Rukša rašė, kad 1938 m. mirus prof. Brenderiui, o 1940 m. prof. Šilkarskiui dėl okupacijos pasitraukus į Vakarus, „klasikinės filologijos dėstytojai J. Dumčius ir A. Rukša pasijuto esą atsakingi už tolesnį Lietuvos klasikinės filologijos ir humanistinės kultūros likimą Lietuvoje ir svarstinėjo planus, kaip įtraukti visus pajėgius Lietuvos filologus į kūrybinį darbą, kad humanistinė Lietuvos kultūra galėtų pakopti į sekančią, aukštesnę pakopą, tačiau po vokiečių okupacijos sekusi sovietinė šiuos planus iš pagrindų sugriovė“[119]. Pačiam Rukšai netrukus emigravus, būtent Dumčiui liko vykdyti šią „išlikimo misiją“.

Grįžtant prie posėdžių aptarimo reikia pažymėti, kad visiems keturiems 1941 m. posėdžiams pirmininkavo Universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto dekanas prof. Pranas Augustaitis. Pirmojo susitikimo metu jis supažindino Katedros narius su Sovietų Sąjungoje galiojančia penkiakurse studijų sistema ir smulkiai nurodė, kaip ją pritaikyti rengiant klasikinės filologijos studijų planą[120]. Šį projektą nutarta apsvarstyti jau ateinančiame posėdyje. Čia pat buvo iškeltas klausimas dėl kai kurių studijų dalykų pavadinimų pakeitimo. Buvo nutarta, kad posėdžio dalyviai paruoš studijų projektą ir pateiks jį svarstyti Humanitarinių mokslų fakulteto tarybai. Be naujųjų studijų formavimo, buvo aptarti ir kiti susikaupę klausimai, pavyzdžiui aptartos Rukšos ir Oko straipsnių moksliniuose žurnaluose spausdinimo galimybės.

Po kelių savaičių vykusiame antrajame posėdyje vienintelį kartą sudalyvavo žymus lenkų baltistas prof. Janas Otrębskis, tarpukariu kartu su Oko dirbęs Stepono Batoro universitete[121]. Šio susitikimo metu, apsvarsčius penkerių metų studijų plano projektą, buvo pasiūlyta įvesti daugiau fakultatyvinių dalykų. Galiausiai projektas buvo priimtas su pataisomis[122]. Konkretūs programos pakeitimai detaliau aptarti trečiajame posėdyje. Esminės reformos palietė studijų turinį ir krūvį: lotynų ir graikų autorių skaitymai buvo priskirti fakultatyviniams dalykams, ženkliai sumažintas tam skirtų valandų skaičius; graikų ir romėnų istorijai numatyta tik po vieną

[119] Rukša (1990), 134.
[120] VUBRDA, f. R-856, ap. 16, b. 20, l. 1r; [1941 03 11].
[121] Otrębskis vėliau taip pat pasitraukė iš Lietuvos ir 1945 m. gavo profesoriaus vietą Poznanės universitete.
[122] VUBRDA, f. R-856, ap. 16, b. 20, l. 1v; [1941 03 29].

semestrą, skiriant po dvi savaitines valandas; tiek pat suplanuota istorinėms graikų ir lotynų kalbų gramatikoms bei sintaksei; dvigubai daugiau skirta romėnų ir graikų „buities istorijai“; literatūros seminarai sujungti atitinkamai su graikų ir lotynų kalbų poseminariais.[123]

Posėdžiuose svarstyti klausimai leidžia daryti išvadą, kad 1941 m. pagrindinis klasikų dėmesys buvo skirtas naujai studijų programai sukurti: pirmiausia ją pritaikant prie pakitusių ideologinių reikalavimų (buvo keičiami programų pavadinimai ir, neabejotinai, turinys), antra – mažinama esminių studijų dalykų apimtis, kad į programas galėtų būti integruoti nauji, visuotinai privalomi ideologiniai kursai.

Nagrinėjamais metais Katedros protokoluose atsispindi dar keli įdomūs dalykai. Iš jų matyti, kad lotynų kalba vis dar buvo suprantama kaip visiškai legitimi mokslo kalba. Pavyzdžiui, prof. Oko kreipėsi į fakultetą ir Švietimo liaudies komisariatą prašydamas teorinius ir praktinius užsiėmimus toliau vesti lotyniškai[124], tuo tarpu Rukša prašė Fakulteto išspausdinti jo lotyniškai parašytą mokslinį darbą „apie Sapfo ir Katulo 51 eilėraštį“[125], na o Ročka, teikdamas lotyniškai parašytą darbą apie Lukrecijų[126], prašė Fakulteto tarybos pripažinti jam mokslo kandidato laipsnį.

Atrodo, kad Oko buvo kviečiamas tęsti darbus Vilniaus universitete būtent dėl jo gebėjimo dėstyti lotynų kalba. Ta pati Ročkos atveju minėta komisija, formavusi KF katedros personalą, nutarė Fakulteto tarybai siūlyti Oko pakviesti neetatiniu dėstytoju, kuris galėtų dėstyti specialistams klasikams pagrindinius dalykus. Protokole pažymima: „Kadangi geriausių Vakarų Europos universitetų praktika yra parodžiusi, kad studentai lotynistai gali daugiausiai pažangos padaryti tada, kai visi svarbesnieji dalykai dėstomi lotynų kalba, tai Komisija mano, kad ir prof. Oko Vilniaus universitete galėtų pagrindinius dalykus dėstyti taip pat tąja kalba“[127]. Vienerių metų darbo sutartis su šiuo profesoriumi buvo sudaryta 1940 m. rugsėjo 9 d., numatanti darbo pradžią tų pačių metų rugsėjo 15 d. Oko buvo paskirta

---

[123] *Ibid.*, l. 2r; [1941 04 12].
[124] *Ibid.*, l. 2v; [1941 06 12].
[125] *Ibid*, l. 1r; [1941 03 11].
[126] *Ibid.*, l. 2v; [1941 06 12]. Šis Ročkos darbas (*Lucretius de deis quid iudicaverit*) ir parengta disertacija (*De Lucreti mythilogia*) 1944 metų rugpjūtį Humanitarinių mokslų fakulteto komisijos buvo pripažintas kaip tinkamas autorių pakelti į vyresniojo dėstytojo poziciją (VUBRS, f. 98, b. 111, l. 5; [1944 09 14]). Jau 1945 m. rugsėjį Universiteto dekanas K. Korsakas paskyrė komisiją iš V. Sezemano, A. Gučo ir J. Dumčiaus, kuri turėjo įvertinti galimumą išrinkti Ročką docento vietai užimti (*Ibid.*, l. 7; [1945 09 14]). Komisija, pateikusi argumentus, pritarė šiai kandidatūrai (*Ibid.*, l. 8; [1946 01 12]).
[127] VUBRS, f. 98, b. 107, l. 1; [1940 05 12].

skaityti šešias savaitines paskaitas[128]. Archyve saugomoje Oko asmens byloje galima rasti jo Humanitarinių mokslų fakulteto dekanui adresuotą laišką, kuriame šis nurodo, kad be paskaitų nuo 1941 m. sausio 1 d. dar papildomai per savaitę dėsto 6 valandas, per kurias studentams rengia kolokviumus, egzaminus ir atlieka papildomas pratybas.[129]

1941 m. birželį prasidėjusi nacių okupacija ne iškart sustabdė Universiteto veiklą. Tai galima matyti ir iš aptariamos Oko karjeros. Pasibaigus metinei sutarčiai, jis buvo kviečiamas dėstyti ir toliau[130]. 1941 m. spalio 31 d. vykusiame Humanitarinių mokslų fakulteto posėdyje buvo nutarta kreiptis į Generalinį Švietimo tarėją, kad Oko būtų dar tais pačiais metais skaityti minėtus kursus[131]. Vis dėlto šiame tyrimo etape nepavyko aptikti daugiau duomenų, leidžiančių rekonstruoti nuoseklesnę klasikinės filologijos dėstymo ar Katedros institucinę veiklą nacistinės okupacijos metais. Todėl, net jei tam tikros studijų ar akademinės veiklos formos kurį laiką išliko, turimi šaltiniai neleidžia jų vertinti kaip stabilaus Katedros veiklos tęsinio.

Situaciją galutinai pakeitė 1943 m. kovo mėn. okupacinės valdžios sprendimas uždaryti Vilniaus universitetą ir nutraukti jame vykusias studijas. Taigi 1941–1944 m. laikotarpis šiame tyrime traktuojamas ne kaip sovietmečiu pradėtų institucinių procesų tęsinys, bet kaip jų pertrūkis: nacistinė okupacija nutolino realią Klasikinės filologijos katedros veiklos pradžią, o sąlygos jos instituciniam darbui atnaujinti susidarė tik 1944 m., sugrįžus sovietinei valdžiai ir atkūrus Universiteto veiklą.

1944 m. prasidėjusi antroji sovietinė okupacija ženkliai pakeitė Universiteto personalo sudėtį. Visų pirma „bėgdami nuo bolševikinės

---

[128] *Ibid*., l. 6; [1940 09 09].

[129] *Ibid*., l. 10; [1941 01 17].

[130] Atrodo, kad toks dekanui adresuotas prašymas buvo pasirašytas kitų Katedros narių. Prašyme yra trys parašai, vienas jų gali būti identifikuojamas kaip A. Rukšos. Dekano prašyta leisti Oko dėstyti tris kursus: lotynų bei graikų sintakses ir lotynų kalbos ir literatūros seminarą (*Ibid*., l. 11; [1941 10 28].

[131] *Ibid*., l. 12; [1941 10 31] ir l. 13; [1941 11 15]. Archyve esantys dokumentai kelia neaiškumų. 1942 m. kovo 4 d. Oko prašyme Rektoriui šis pažymi, kad iš Universiteto buvo atleistas nuo 1941 m. lapkričio 1 d. (*Ibid*., l. 15 ir prašo jam išmokėti priklausančią pasitraukimo pašalpą [1942 03 04], tuo pačiu 1941 m. lapkričio 15 d. rektoriaus laiške fakulteto dekanui nurodoma, kad leidžiama kviesti Oko skaityti paskaitas su privatdocentui prilyginamu atlyginimu (*Ibid*., l. 13; [1941 11 15]. Tokiomis pačiomis laisvai samdomo tarnautojo teisėmis, be vyr. mokslo personalo teisių, jis buvo samdomas ir 1941–1942 mokslo metais (VUBRS, f. 98, b. 111, l. 3; [1940 05 30]. 1942 vasario 13 d. Universiteto rektoriaus žinutė dekanui leidžia sumokėti Oko atlyginimą už 1941–1942 m. vasaros atostogas (*Ibid*. l. 14; [1942 02 13].

grėsmės į Vakarus pasitraukė trys ketvirtadaliai prieš karą parengtų aukštos kvalifikacijos specialistų, tarp jų – per 200 Vilniaus ir Kauno universitetų bei kitų Lietuvos aukštųjų mokyklų pedagoginių darbuotojų“[132]. Nemaža dalis pasilikusių buvo ištremta į sovietinius lagerius.

Atkurtajam Vilniaus Universitetui kelti dideli ideologiniai tikslai. Šis turėjo tapti standartine sovietine aukštąja mokykla, dalyvaujančia „kultūrinėje revoliucijoje“ ir siekiančia sovietizuoti bei ideologizuoti Lietuvos kultūrinį ir dvasinį žmonių gyvenimą. Tam reikalui Universitete buvo įsteigtos keturios bendrauniversitetinės katedros: Fizinės kultūros, Karinė, Politinės ekonomijos bei Marksizmo-leninizmo pagrindų[133]. Jos rūpinosi ne tik studentų, bet ir dėstytojų idėjiniu auklėjimu, taip siekiant sukurti naują kartą inteligentų, „išauklėtų marksizmo-leninizmo dvasioje, mylinčių savo tautą ir tėvynę, ištikimų partijai ir vyriausybei“[134].

Vilniaus universitetui po karo reikėjo atsikurti ne tik idėjiškai, bet ir materialiai: karo metu nukentėjo daugybė Universiteto pastatų, patalpos buvo nusiaubtos, dažnai be langų, trūko ne tik inventoriaus, bet ir būtinų komunalinių paslaugų (elektros, vandentiekio ir pan.). Smarkiai nukentėjo ir Universiteto bibliotekos fondai: dingo vertingų knygų, rankraščių, kito inventoriaus[135]. Didelę dalį Klasikinės filologijos katedros bibliotekos ir archyvo išsivežė dar prieš karą į Lenkiją pasitraukę profesoriai ir studentai[136]. Apie tai kiek vėliau klasikas Valkūnas liūdnai užsimins laiške bičiuliui Dambrauskui: „Man atrodo, kad ir Dunsas Skotas, ir Okamas turėjo Vilniuje būti, bet, matyt, po karo ar karo metu kas nors išgrobstė. Galėjo lenkai, važiuodami į Lenkiją, paimti, galėjo ir kiti pasigrobti. Dabar tų knygų nėra. Kad lenkai mėgo pasipildyti savo bibliotekas universiteto knygomis, žinome iš kelių pavyzdžių. Taip sunyko ir mūsų katedros biblioteka, gerokai nukentėjo ir u-to biblioteka...“[137].

Naujieji mokslo metai buvo planuojami pradėti 1944 m. spalio 2 d., tačiau, dėl tebevykstančio karo ir susisiekimo problemų, priėmimo laikas pratęstas dar mėnesiui[138]. Tuo tarpu Universiteto administracija intensyviai ruošėsi atnaujinti mokslo įstaigos veiklą. 1944 m. rugsėjo 15 d., Fakulteto tarybos posėdyje, tarp kitų klausimų, buvo aptariamas ir katedrų vedėjų

---

[132] *Vilniaus Universiteto istorija*, red. Rolandas Pavilionis, Vilnius: Vilniaus Universitetas, 1994, 266.
[133] *Ibid.*
[134] „Už tarybinės inteligentijos išugdymą“, *Tiesa*, nr. 93(154), 1; [1944 10 26]
[135] *Vilniaus Universiteto istorija* (1994), 266.
[136] Juchnevičienė (2013), 101.
[137] LNMMB, f. 147, b.98, L. Valkūnas A. Dambrauskui, 1v–2r; [1978 02 19].
[138] *Vilniaus Universiteto istorija* (1994), 267; *Vilniaus universiteto istorija* (1979), 46.

paskyrimas. Iš dvidešimties katedrų septynios gavo ne nuolatinius vedėjus, o „globėjus“. Tarp tokių buvo ir Klasikinės filologijos katedra, kuriai „globoti“ buvo paskirtas prof. Janas Otrębskis[139]. Be katedrų, šiame etape buvo kuriami ir kabinetai, turėję veikti kaip studentų savarankiško darbo erdvės, kuriose kartu buvo telkiami specializuoti fondai. Tame pačiame posėdyje Klasikinės filologijos kabinetui vadovauti buvo paskirtas vyr. dėst. Marcelinas Ročka[140]. Spalio 24 d. Fakulteto posėdyje nustatyta, kad KFK suteikiami keturi mokslo etatai: Profesoriaus–katedros vedėjo, docento, vyr. dėstytojo ir asistento[141]. Jau po mėnesio Fakulteto taryboje iškeliamas ir apsvarstomas klausimas dėl lotynų kalbos studijų programose privalomumo. Mokymo planai numatė, kad elementarinis (gimnazijos) lotynų kalbos kursas yra privalomas visiems Istorijos-filologijos fakulteto studentams, tačiau buvo neaišku, kuriems yra reikalingas papildomas (arba specialusis) kursas. Posėdyje nutarta, jog toks 4 semestrinių valandų specialusis kursas privalomas visiems fakulteto studentams, išskyrus teatrologus, žurnalistus, visuotinės bei Lietuvos istorijos ir TSRS tautų istorijos specialybių studentus[142].

1945 metų pavasario semestre KF katedroje dėstymu užsiėmė vos trys darbuotojai, taigi, nebuvo pilnai užpildytos visos skirtos pozicijos. Vieninteliame šio semestro Katedros posėdyje prie Dumčiaus ir Ročkos prisijungė iš Kuibyševo pedagoginio instituto į Vilnių Lietuvos TSR liaudies komisarų tarybos atgal pašauktas Eugenijus Frolovas. Šis 1935 m. baigė klasikinę filologiją Stepono Batoro universitete, o 1935–1940 m. mokė graikų ir lotynų kalbas Vilniaus vidurinėje mokykloje, tuo pačiu Universitete dirbdamas asistentu. 1940 m. panaikinus antikinių kalbų mokymą, kurį laiką mokė rusų kalbos Vytauto Didžiojo gimnazijoje, kol 1941 m. išvyko į Rusiją, kur užsiėmė rusų literatūros mokymu vidurinėje mokykloje. Prieš

---

[139] Protokole pavardė transkribuojama kaip „Otrembskis“. Atrodo, aprašyta padėtis susiklostė dėl mokslinio personalo trūkumo. Pavyzdžiui Otrębskis pirmiausia buvo paskirtas Lyginamosios indoeuropiečių kalbotyros katedros vedėju, o tik po to KFK ir Lenkų kalbos ir literatūros katedrų „globėju“. Vosylius Sezemanas, paskirtas Filosofijos katedros vedėju, taip pat gavo globoti Vokiečių kalbos ir literatūros bei Anglų kalbos ir literatūros katedras (VUBRDA, f. R-856, ap. 16, b. 4; protokolo nr. 3 išrašas, 4r–6v).

[140] *Ibid.* Kartais skirtis tarp „katedros“ ir „kabineto“ nėra visiškai aiški. Pavyzdžiui sovietmečiu rašytoje Universiteto istorijoje nurodoma, kad 1944–1945 m. Ročka buvo KFK vedėju (*Vilniaus universiteto istorija* (1979), 76), nors Katedros protokoluose tai neatsispindi.

[141] VUBRDA, f. R-856, ap. 16, [Istorijos-Filologijos Fakulteto Tarybos posėdžių protokolai 1944 08 25 – 1949 08 30]; protokolas nr. 5; [1944 10 24].

[142] *Ibid.*, protokolas nr. 7; [1944 11 24].

grįždamas į Lietuvą, minėtame Kuibyševo institute vėl buvo grįžęs prie senųjų kalbų dėstymo[143].

Fakulteto tarybos protokoluose matomas dar vienas nutarimas, nurodantis, kad Universitete Frolovui iškart suteiktas toks pats mokslinis laipsnis, kokį jis buvo įgijęs minėtame institute, t. y. jis buvo paskirtas vyresniuoju dėstytoju[144]. Tame pačiame posėdyje, atsižvelgiant „į sėkmingą dėstymo ir mokslo darbą universitete“, Taryba tokį patį mokslo laipsnį suteikė ir Ročkai[145]. Taigi, minėtame vieninteliame 1945 m. pavasario semestro posėdyje visą krūvį pasidalino vos trys dėstytojai: Frolovas gavo elementarinį lotynų kalbos kursą medikams ir šios kalbos speckursą klasikams, taip pat dėstė apie lotynų autorius; Ročkai teko tiek elementarinis, tiek specialusis lotynų kalbos kursas istorikams bei filologams; Dumčius apsiėmė dėstyti elementarinį graikų kalbos kursą, taip pat graikų autorius bei antikinės literatūros istoriją[146].

Vis tik Katedrai tokių pajėgumų nepakako. Karo metais dėl jau minėtų priežasčių sumažėjus personalui, naujų kadrų imta ieškoti gimnazijose. Nuo 1945 m. rugpjūčio 15 d. prie KFK prisijungė Leonas Valkūnas[147]. Šis klasikinę filologiją baigė 1938 m. VDU Humanitarinių mokslų Filologijos skyriuje, apsigindamas diplominį darbą apie Lukrecijaus romėniškumą[148]. Nuo 1939 m. rugsėjo 16 d. Valkūnas buvo paskirtas į Plungės valstybinę gimnaziją jaunesniuoju mokytoju[149].

Valkūno karjera karo metais klostėsi sparčiai: nuo 1940 m. rugsėjo, Švietimo liaudies komisaro įsakymu, jis buvo paskirtas Plungės vidurinės mokyklos inspektoriumi[150], 1942–1943 m. Švietimo generalinio tarėjo

---

[143] Grubliauskas, Ulčinaitė (2012), 121.

[144] VUBBRA, f. R-856, ap. 16, b. 4; protokolo nr. 3 išrašas, p. 4; [1944 09 15] ir VUBRS, f. 98, b. 98, l. 1–2; [1944 09 15]. Frolovas daugiausia tyrinėjo klasikinės filologijos istoriją Lietuvoje (pvz. Juozapo Kovalevskio, Liudviko Sobolevskio ar Simono Žukovskio veiklą), rašė apie šios studijų krypties padėtį Stepono Batoro Universitete. Taip pat domėjosi Donelaičio eilėdara.

[145] *Ibid.*, 5r. Sprendimas įsigaliojo nuo 1944 m. rugsėjo 1 d.

[146] VUBRDA, f. R-856, ap. 16, b. 20, p. 2v–3r; [1945 01 15].

[147] VUBRS, f. 231, b. 4; Švietimo Liaudies Komisaro įsakymo No 260/A nuorašas.

[148] *Ibid.*, b. 1, p. 1–2. Diplominis darbas įvertintas “labai gerai”.

[149] Valkūno archyve saugomi jo laiškai atskleidžia dramatišką darbo Plungėje pradžią. Dar nepradėjus dirbti, jis buvo mobilizuotas į Lietuvos kariuomenę, o į „kovą dėl mokytojo“ aktyviai įsitraukė Plungės gimnazijos direktorius, galiausiai išprašęs kariuomenės vadovybės demobilizuoti Valkūną, nes nebuvo kam mokyti „nelengvo ir sunkaus lotynų kalbos dalyko“. VUBRS, f. 231, b. 4.

[150] Atrodo, kad Valkūno “kopimas karjeros laiptas” veikiau buvo atsitiktinis, o ne intencionalus. Laiške Dambrauskui šis rašo: “Įkliuvau į bėdą – paskyrė inspektorium. Kokia nuotaika ir koks darbas mokykloje, pats aiškiausiai žinai. Man tenka dėstyti „Konstituciją“ – caelum terris miscere et mare terrae [liet. – “dangų

įsakymu ėjo Plungės gimnazijos direktoriaus pavaduotojo pareigas, o nuo 1941 m. sausio 1 d. jam suteiktas vidurinės mokyklos mokytojo laipsnis[151]. Kaip nurodo savo paties anketoje, lygiagrečiai mokytojo darbui papildomai dirbo Švietimo liaudies komisariate (Švietimo ministerijoje) Aukštųjų, o vėliau Pedagoginių mokyklų skyriaus viršininku. Galima daryti atsargią prielaidą, kad siekti karjeros padėjo ir dalyvavimas politinėje veikloje.

Valkūno archyve aptinkama „Lietuvos Švietimo ir Meno Darbuotojų Profesinės Sąjungos Telšių Apskrities Plungės vietos komiteto ataskaita“, datuota 1941 balandžio 7 d., kurioje aptariamas Plungės miesto ir valsčiaus mokytojų susirinkimas su tikslu įsteigti mokytojų profsąjungos skyrių. Jį įsteigus buvo išrinktas vietos komitetas (vietkomas), paskirti proforgai. Be kitų dalykų, komiteto nariai buvo raginami leisti sienlaikraščius, mokyklose steigti Lenino kampelius. Buvo rengiamos paskaitos socializmo pagrindams pažinti ir šios žinios taikomos mokyklos gyvenime. Šią ataskaitą pasirašė Komiteto pirmininkas L. Valkūnas[152]. Toje pačioje ataskaitoje pažymėtos kelios Valkūno skaitytos paskaitos – 1940 m. spalio 6 d. apie dialektinį materializmą, o gruodžio 15 d. – apie valstybę marksistų supratimu.

---

maišyt su žemėmis ir jūrą su žeme“. Tai laisva Vergilijaus *Eneidos* I kn. 133–4 eilutės “*Iam caelum terramque meo sine numine, venti, miscere*” parafrazė.]: nežinau, nei ką kalbėti, nei kaip kalbėti, o reikia kalbėti. Taigi malonumas menkas...” (LNMMB, f. 147, b. 98, l. 14r, laiškas nr. 11; [1940 10 26]). Veikiausiai naujoji valdžia Valkūną įtraukė į savo aparatą dėl aukšto jo išsilavinimo lygio. Kitame laiške Dambrauskui jis rašo: “Pavasario atostogų metu rengiausi važiuoti į Kauną, būtumėm pasimatę, bet štai užragino Švietimo Ministerija registruoti beraščius ir mažaraščius. Taigi teko sėdėti Plungėje” (LNMMB, f. 147, b. 98, l. 16r, laiškas nr. 11; [data neaiški, tikėtina 1940 metų antra pusė, vokas su sovietų antspaudais.]). Dar 1940 gegužės 24 d. laiške apie karjeristus Valkūnas rašė: “Iš viso, man rodos, mes nelabai pritampam prie žmonių, mokam už tat dirbti, kukliai, be triukšmo dirbti – gal ir to užtenka! Tiesa, poniškesnės prigimties kolegoms tai menkas dalykas: karjera, pigūs pasižymėjimai, „visuomeninis“ veikimas ir auklėjimas, „asmenybė“ ir kitokios „aukštos“ ir „prakilnios“ sąvokos sudaro jų gyvenimo turinį. Bet mes nemokame šitaip gyventi...” (LNMMB, f. 147, b. 98, l. 10r, laiškas nr. 8; [1940 05 24]). Taigi atrodo, kad karjera nebuvo Valkūno tikslas savaime. Kita vertus, laiškuose jis dažnai užsimena apie savo liūdną padėtį provinciniame Plungės miestelyje, todėl galimybė persikelti į Vilnių, į “centrą” galėjo būti akstinas neatmesti karjeros galimybių. Buvę Valkūno studentai prisimindami šį dėstytoją taip pat nemanė, kad jis aukštas pareigas ėjo dėl nuolankumo ideologijai. Anot jų – Valkūnas buvo geras ir patikimas vadybininkas ir dėl to jam buvo patikimos atsakingos pareigos. Anot atsiminimų, jis nei privačioje erdvėje, nei auditorijose nerodė jokio palankumo sovietinei ideologijai, priešingai – nevengdavo pašiepti komunizmą (neva) aukštinančių kolegų.

[151] VUBRS, f. 231, b. 2, l 1r.

[152] *Ibid.*, l. 1r; [1941 04 07].

Pirmaisiais metais KFK turėjo dar kartą iš naujo sukurti studijų programas. 1945 m. rudens ir 1946 m. pavasario semestrų metu posėdžiuose daugiausia dėmesio skirta būtent programų sudarymui ir krūvių paskirstymui, Antikos autorių kanono svarstymui. Pažymėtina, kad šiuo laikotarpiu buvo kilęs klausimas dėl pačios klasikinių studijų programos likimo. SSRS Aukštojo mokslo ministerijai svarstant galimybę panaikinti Klasikinės filologijos bei užsienio kalbų katedras, nuo tokių užmačių pavyko apsiginti bendromis Universiteto vadovybės bei Vaclovo Baravyko, Marcelino Ročkos ir Leono Valkūno pastangomis[153].

Netiesiogiai Antikos studijų aktualumą savo straipsnyje „Lyginamasis istorinis kalbų tyrimo metodas“ pagrindžia Ričardas Mironas. Analizuodamas lingvistikos mokslo perspektyvas, jis akcentuoja, kad gilus šios srities išmanymas neįmanomas be senųjų kalbų pažinimo: “Lyginamasis istorinis metodas yra prieinamas tik susipažinusiems su pagrindinių, ypač senųjų indoeuropiečių kalbų gramatinėmis struktūromis. Studijuojantiems lietuvių, rusų ar bet kurią kitą indoeuropiečių kalbą yra būtina, be jų, pažinti kai kurias kitas indoeuropiečių kalbas – lotynų, graikų, senovės slavų, gotų, senovės indų (sanskritą). Todėl mūsų aukštosiose mokyklose neturi būti apleistas šių visų kalbų mokymas. Tik šia sąlyga mes galime tikėtis, kad iš mūsų paaugančios kartos galės išeiti rimti, savarankiški, stambaus masto kalbos mokslo specialistai”[154].

Nors cituotas rankraštis nėra datuotas, galima pagrįstai daryti prielaidą, jog jis parengtas netrukus po 1950 m. vasarą įvykdytos Stalino kalbos mokslo reformos, kurios metu buvo galutinai pasmerkta Maro kalbos mokslo doktrina. Šis ideologinis lūžis leido reabilituoti anksčiau ignoruotą ar net klaidingu laikytą lyginamąjį istorinį metodą. Mironas šia konjunktūra pasinaudojo itin kryptingai: jis klasikinę filologiją integravo į naująjį mokslo kanoną, argumentuodamas, kad ši disciplina yra ne „buržuazinė liekana“, o būtina sąlyga siekiant parengti aukščiausios kvalifikacijos sovietinius specialistus, apdairiai paminint ir slavistikos studijas.

Išvengus Katedros uždarymo, jos nariai per vasarą buvo įpareigoti paruošti naujas programas: Frolovas ir Ročka ėmėsi antikinės literatūros, Dumčius – graikų, o Valkūnas – lotynų kalbų istorijos programų[155]. Galima teigti, kad būtent šie trys dalykai pirmaisiais pokario metais sudarė klasikinių studijų branduolį.

---

[153] *Vilniaus Universiteto istorija* (1994), 268; *Alma Mater Vilnensis* (2012), 804–805.

[154] VUBRS, f. 128, b. 177, p. 25–27. Neaišku, ar šis straipsnis buvo publikuotas, ar liko tik jo juodraštis.

[155] VUBRDA, f. R-856, ap. 16, b. 20, l. 7r; [1946 06 07].

Iki 1950 m. vyko pats intensyviausias Katedros personalo formavimas. 1947 m. spalį prie jos prisijungė Jadvyga Tijūnelytė-Šimkauskienė, o lapkritį – Benediktas Kazlauskas. Pirmoji, baigusi Vilniaus lietuvių gimnaziją, klasikinę filologiją studijavo lenkiškame Stepono Batoro Universitete, o nuo 1936 m. dirbo įvairiose gimnazijose[156]. Ji buvo viena aktyviausių politinio lauko dalyvių iš visų Katedros narių: pradėdama dirbti Universitete jau buvo išrinkta LTSR Aukščiausiosios Tarybos deputate[157].

Savo ilgo darbo Universitete metu, Tijūnelytė-Šimkauskienė aktyviai dalyvavo ir Universiteto politinėse-ideologinėse struktūrose: nuolat buvo renkama į Universiteto vietkomą (vidaus komitetą), kur buvo pasiekusi pirmininko pavaduotojos poziciją, taip pat buvo Istorijos-filologijos fakulteto profbiuro (profesinės sąjungos) pirmininko pavaduotoja (vėliau ir pirmininkė), Partinės-tarybinės kontrolės komiteto narė, butų komisijos narė. 1963 m. ji išrinkta Vilniaus miesto Darbo Žmonių Deputatų Tarybos deputate[158].

Protokoluose fiksuojama, kad Tijūnelytė-Šimkauskienė aktyviai reikšdavosi ir viešojoje erdvėje. Pavyzdžiui, ji buvo nuolatinė Tarptautinės moters dienos pranešėja. Pirmąjį tokį atvejį randame 1949 m., kai visuomenei šia proga ji perskaitė pranešimus „Moteris – taikos sargyboje“ ir „Tarybinė moteris“[159]. Šia proga žurnalas *Švyturys* Tijūnelytę-Šimkauskienę paminėjo kaip „žymią marksizmo-leninizmo tyrėją“, gerai išmanančią šios ideologijos klausimus[160]. Tokios paskaitos Moters dienos proga buvo įtraukiamos ir į studentų idėjinio-politinio auklėjimo planą[161].

---

156 VUBBRA, Klasikinės filologijos katedros darbuotojų kvalifikacijos kėlimo, dėstytojų mokslinio darbo planai ir jų vykdymo ataskaitos 1964 – 1979, nenumeruota; [1972 01 24].

157 Tai dažnai nurodoma jos charakteristikose, pavyzdžiui, Katedroje svarstant pratęsti darbo etatą užimamose pozicijose (VUBRDA, f. R-856, ap. 16, b. 304, l. 31v; [1963 04 10]). Kandidatuodama į LTSR AT Tijūnelytė-Šimkauskienė žadėjo „rinkėjams“ dirbti kultūros auginimui „Tarybų Lietuvoje“, nurodė, kad "darbo žmonėms" bus plačiai atvertos mokyklų, gimnazijų ir aukštųjų mokslo įstaigų, muziejų bei bibliotekų durys ("Vilniaus rinkėjų susitikimas su savo kandidatais", *Tiesa*, nr. 33(1171), 3; [1947 02 06]).

158 VUBRDA, f. R-856, ap. 16, b. 304, l. 31r; [1963 04 10].

159 *Ibid.*, b. 20, l. 39v; [1949 04 09].

160 *Švyturys*, nr. 4, [metai nenurodyti]. Protokole pateikiama detalesnė informacija: “"Visų pirma, drg. J. Tijūnelytė moterų judėjimą nušvietė ligi Pirmojo pasaulinio karo Vakarų Europoj ir carinėj Rusijoj ligi 1917 m. Didžiosios Socialistinės revoliucijos; paskui po 1917 m. Didžiosios Socialistinės Spalio revoliucijos. Šiame skyriuje drg. J. Tijūnelytė vaizdžiai patarė moterų vaidmenį socrealizmo statyboje: moterų vaidmenį visose valstybinio, visuomeninio, ūkinio gyvenimo srityse TSRS ir specialiai – LTSR. Drg. J. Tijūnelytė ypač ryškiai parodė moters padėtį kapitalistinėse šalyse, jos beteisiškumą ir vergovines gyvenimo sąlygas. Taip pat

Kazlauskas buvo dar vienas VDU Klasikinės filologijos absolventas, baigęs studijas 1937 m., vėliau, iki pat 1947 m., jis dirbo Šiaulių ir Pasvalio gimnazijų lotynų kalbos mokytoju. Jis daugiausia dėstė lotynų kalbą kituose fakultetuose: istorikams, teisininkams ir medikams. Nuo 1948 m. rudens semestro iki 1952 m. pavasario sem. pabaigos trumpai Katedroje dirbo Antanas Šuopys. Vėliau jis buvo komandiruotas darbui į Kauno medicinos institutą, kur galiausiai pasiliko dirbti nuolatos. Taigi matyti, kad pirmąjį gyvavimo penkmetį Katedrai ypač trūko kvalifikuoto personalo, todėl kandidatai dėstytojų vietoms užimti buvo ieškomi tarp gimnazijų mokytojų.

Kiek vėliau pavyko prisikviesti ir labiau patyrusių klasikinės filologijos atstovų. Dar 1949 m. prie Katedros prisijungė profesorius Merkelis Račkauskas, o nuo 1956 m. – Ričardas Mironas. Jų atėjimas ženklino intensyvų Katedros akademinių veiklų ideologizavimą, kuomet marksizmas–leninizmas tapo privalomu metodologiniu pamatu visose studijų bei tyrimų srityse. Šie aspektai bus aptariami tolimesniame skyriuje.

Klasikinės filologijos katedros kūrimasis ideologinio spaudimo sąlygomis

Nors sovietų valdžiai transformuojant Lietuvą į socialistinę respubliką Klasikinės filologijos studijos neužėmė prioritetinės pozicijos ideologizacijos procese, pokyčių išvengti nepavyko ir šiai sričiai. Norint išlikti, buvo būtina adaptuotis prie naujų politinių reikalavimų. Tai buvo galima atlikti dvejopai: pasyviai laukiant nurodymų iš aukščiau arba proaktyviai bandant integruoti klasikines studijas į naujas ideologines formas. Nors tokiais laikais neretai atrodydavo saugiau laikytis nuošalyje bei stebėti situaciją per atstumą, tyla taip pat galėjo kelti egzistencinį pavojų. Niekas negalėjo užtikrinti, kad ši programa, kaip nutiko daugeliui kitų „buržuazinėmis“ laikytų disciplinų, nebus tiesiog išbraukta iš universiteto planų. Kaip klasikų bendruomenė priėmė šias permainas, kaip jose adaptavosi ir galiausiai – kaip egzistavo transformuotoje realybėje?

Okupacinei valdžiai iš esmės pertvarkant okupuotų kraštų švietimo sistemą, tapo būtina pagrįsti tradicinių mokslo disciplinų suderinamumą su marksizmo-leninizmo doktrina. Išvengusi klasikinės filologijos studijų krypties likvidavimo, Katedra turėjo dėti kryptingas pastangas siekdama legitimizuoti savo veiklą ir įrodyti Antikos paveldo vertę „tarybiniam

moterų vaidmenį Tarybų Sąjungoje ir naujose demokratinėse valstybėse kovoj už taiką ir demokratiją" (VUBRDA, f. R-856, ap. 16, b. 20, l. 73r; [1950 03 04].)

[161] VUBRDA, f. R-856, ap. 16, b. 124,l. 10r; [1954 01 25]; l. 25v; [1955 01 24]; b.188, l. 9v; [1959 01 15]; l. 33v; [1960 sausis].

piliečiui“. Šioje srityje klasikai demonstravo proaktyvumą, o tai padėjo įtvirtinti Katedros reikalingumą naujoje mokslo sistemoje.

Tokios nuostatos dokumentuotos dar 1949 m. balandžio 9 d. KFK posėdžio protokole, kuriame pasižadama moksle „savo darbą nukreipti Tarybų Lietuvos darbo žmonių poreikiams tenkinti: suteikti galimybės skaityti klasikinius autorius (vertime), išaiškinti, išeinant iš socialistinės kritikos pozicijų, kiek toji literatūra yra reikalinga socrealizmo statybai; mokslo plane atsisakyti vienišų, su liaudies [neįskaitoma] kultūra nesusijusių temų“ Protokole pabrėžiamas siekis tyrimų aktualumą derinti su valstybinėmis literatūros leidyklomis bei Mokslų Akademija[162]. Taigi matyti ne tik pamatinis poslinkis nuo Antikos. kaip humanizmo studijų, iki „žaliavos“ socrelizmo statybai, bet ir pokytis mokslininkų veikloje: turėjo būti atsisakoma asmeniniais interesais grįstų „vienišų temų“ ir pereinama prie „planinių“, kolektyvinių tyrimų. Vis tik neatrodo, kad pastarasis punktas iš deklaratyvaus lygmens buvo perkeltas į praktiką. Katedros mokslininkai gana laisvai tyrinėjo jų interesus atitinkančias temas, nuo Antikos literatūros iki Senosios Lietuvos raštijos, nuo Romos istorijos iki Vilniaus Universiteto istorijos naujausiais laikais.

Tais pačiais metais KFK nutarė siekti glaudesnių institucinių ryšių, plėsdama bendradarbiavimą su kitomis mokslo įstaigomis ir taip atrasti savo naują vietą. Viena tokių – LTSR Mokslų Akademijos Istorijos institutas. Katedra pasisiūlė apsiimti „versti į lietuvių kalbą senus, mokslui turinčius didelės reikšmės, dokumentus“[163]. Deja, jokių tiesioginių pavyzdžių, liudijančių apie tokios iniciatyvos įgyvendinimą, Katedros protokoluose neaptinkama[164]. Galima daryti prielaidą, jog tikėtasi, kad pasiūlius tokio pobūdžio paslaugas, istorikai patys kreipsis dėl jiems aktualių lotyniškų šaltinių interpretavimo bei vertimo.

Visgi bent vieną tokį tarpinstitucinio bendradarbiavimo atvejį galima identifikuoti remiantis antriniais šaltiniais. 1955 m. buvo publikuotas

---

[162] *Ibid.*, b. 20, l. 39r; [1949 04 09].

[163] *Ibid.*, l. 62r; [1949 12 10].

[164] 1946–1948 m. Istorijos institutui vadovavęs Povilas Pakarklis didžiausią dėmesį skyrė tautosakos rinkimui ir senosios Lietuvos istorijos tyrimams, taip pat planavo imtis istorijos šaltinių bei jų vertimų leidybos. Tikėtina, kad būtent šių iniciatyvų atgarsiai pasiekė ir KFK. Vis dėlto komunistinė nomenklatūra Pakarkliui priekaištavo, kad institutas, užuot plėtojęs marksistinius Lietuvos istorijos tyrimus, „apolitiškai ir beidėjiškai“ knaisiojasi po senuosius šaltinius. Dėl šios kritikos jis buvo priverstas pasitraukti iš Istorijos instituto direktoriaus pareigų, o jo inicijuoti tyrimai atnaujinti tik gerokai vėliau (plačiau žr. Švedas 2009, 89–93).

pirmasis *Lietuvos TSR istorijos šaltinių* tomas[165], kuriame publikuojama medžiaga iš feodalinio laikotarpio. Pačiame rinkinyje tekstų vertėjai nėra nurodomi, tačiau D. Dilytės parengtoje knygoje apie Leoną Valkūną, pateikiamoje jo bibliografijoje, galima identifikuoti konkrečius šiam rinkiniui jo atliktus vertimus[166]. Deja, šiuo metu lieka nežinoma, ar ir kokiu mastu prie šio ar analogiškų istorinių šaltinių rinkinių rengimo prisidėjo kiti Katedros nariai, nes archyviniuose posėdžių protokoluose ši veikla neatsispindi.

Pirminiu Katedros veiklos etapu vienu esminių uždavinių tapo institucinio reikalingumo Universiteto struktūroje įtvirtinimas. Šį tikslą siekta įgyvendinti ne tik plėtojant pagrindines dalyko studijas, bet ir integruojant klasikų dėstomus dalykus į kitų fakultetų programas, argumentuojant jų būtinybę rengiamiems specialistams.. Šiame procese pagrindinis vaidmuo teko dviem disciplinoms: lotynų kalbai bei antikinės literatūros kursams. 1945 m. pavasario semestre, paskirstant pedagoginį krūvį, Frolovui pavestas lotynų kalbos dėstymas medikams, o 1947 m. priimtas sprendimas šią discipliną dėstyti ir teisininkams. Tačiau šių iniciatyvų realizavimas susidūrė su kliūtimis: Medicinos bei Teisės fakultetai dėl neįvardytų priežasčių minėtų dalykų į savo mokymo planus neįtraukė. Reaguojant į susidariusią situaciją, Katedros posėdis įpareigojo Dumčių ir Ročką parengti memorandumą Universiteto rektoriui[167]. Būtent planuojant numatomą pedagoginį krūvį medikams, nuo 1947 m. rudens semestro prie kolektyvo prisijungė Tijūnelytė-Šimkauskienė.

Panašu, kad kreipimasis į rektorių dėl lotynų kalbos dėstymo minėtuose fakultetuose sulaukė pritarimo. 1947 m. lapkričio 26 d. KFK posėdyje analizuotos nepakankamos Teisės fakulteto studentų lotynų kalbos žinios bei išreikštas susirūpinimas dėl būsimų egzaminų rezultatų. Siekiant užtikrinti tinkamą pasirengimą, nuspręsta kreiptis į rektorių mokslo reikalams su siūlymu lotynų kalbos dėstymą pratęsti dar vienam semestrui. Kartu pakartotinai keltas lotynų kalbos studijų Medicinos fakultete klausimas, kuriame, remiantis numatytomis programomis, šią discipliną turėjo studijuoti daugiau nei 200 studentų. Šį kartą nuspręsta ne tik kreiptis į

---

[165] *Lietuvos TSR istorijos šaltiniai. T. 1: Feodalinis laikotarpis*, sudarytojai ir skyrių redaktoriai: P. Pakarklis, K. Jablonskis, J. Jurginis, V. I. Neupokojevas, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1955.

[166] Dilytė nurodo, kad Valkūno vertimai atsekti pagal jo mokslinio darbo ataskaitas, saugomas jo byloje VU archyve (nr. K9810). Valkūnas rinkinyje vertė Tacito, Ptolemajaus, Kasiodoro raštų ištraukas, įvairių viduramžių kronikų, metraščių ir laiškų fragmentus. Detaliau žr.: Dilytė (2016), 18.

[167] VUBRDA, f. R-856, ap. 16, b. 20 l. 10v; [1947 04 02].

rektorių, tačiau ir „į aukštesniuosius Universiteto sluoksnius“[168]. Toks institucinis proaktyvumas davė rezultatų, o didėjant krūviui, Katedros kolektyvą papildė dar vienas dėstytojas – Benediktas Kazlauskas. Būtent jam 1948 m. pavasario semestre paskirta dėstyti lotynų kalbą Teisės fakulteto studentams[169].

Ankstyvuoju pokario laikotarpiu Fakulteto taryba ragino studentus aprūpinti mokymo priemonėmis, prioritetą teikiant skubiam tipinių sovietinių vadovėlių vertimui iš rusų kalbos[170]. Atrodo, kad toks nurodymas buvo priimtinas kalbant apie medicinos studentus[171]. 1949 m. balandį Katedroje svarstyta medikams skirta lotynų kalbos programa, programa, kurią kartu su Jurgiu Kochu[172] parengė nuo 1948 m. rudens semestro prie kolektyvo prisijungęs Antanas Šuopys[173]. Diskusijų metu vienbalsiai pritarta, kad šis kursas privalo būti griežtai priderintas prie studentų specializacijos, didžiausią dėmesį sutelkiant į lotyniškas receptų formules bei profesinę terminiją[174]. Taip pat nuspręsta vadovautis visos Sovietų Sąjungos medicinos fakultetuose taikomu standartu – 1946 m. Maskvoje išleistu Nekrasovo lotynų kalbos vadovėliu[175].

Tačiau toks sprendimas buvo laikinas: jau po kelerių metų konstatuotas rusiškų vadovėlių deficitas bei lietuviško analogo trūkumas. Pažymėta, kad nesant mokomosios literatūros, medžiagą tenka perrašinėti lentoje, taip eikvojant auditorinio darbo laiką. Be to, naudojimasis rusiškuoju vadovėliu kėlė tam tikrų sunkumų dėl terminologijos vartojimo specifikos[176]. 1952 m. spalį Katedros posėdžio metu nuspęsta inicijuoti originalaus,

---

[168] *Ibid.*, l. 13v; [1947 11 26].

[169] 1964 m. sumažinus lotynų kalbai skiriamą valandų skaičių, Teisės fakultete ši kalba vėl liko tik pasirenkamuoju (fakultatyviniu) dalyku (*Ibid.*, b. 304, l. 67r; [1964 08 31]).

[170] VUBRDA, f. R-856, ap. 16, [Istorijos-Filologijos Fakulteto Tarybos posėdžių protokolai 1944 08 25 – 1949 08 30]; protokolas nr. 18; [1946 10 06].

[171] Filologams ir specialistams klasikams naujas lotynų kalbos vadovėlis pradedamas ruošti bene 1947 m., iškart atsisakant naudoti rusiškuosius vertinius kaip netinkamus lietuvių kalbos specifikai. Plačiau apie tai žr. sk. „vadovėliai“.

[172] Tikriausiai kalbama apie VDU, vėliau VU dėstytoją Jurgį Kochą. Apie jo ryšius su KFK žinoma mažai, juos galėtų atskleisti VUBRS saugomo asmeninio jo fondo (f. 230) tyrimas.

[173] Jam buvo paskirta dėstyti lotynų kalbą ne tik medikams, bet ir teisininkams bei muzeologams. VUBRDA, f. R-856, ap. 16, b. 20, l. 25v; [1948 08 27].

[174] Atrodo, kad šio principo buvo laikomasi nuosekliai. 1951 m. lapkričio 1 d. KFK posėdyje Šuopys nurodo, kad medikams dėstoma lotynų k. medžiaga pritaikyta jų specialybei, o tai didina dėstomo dalyko patrauklumą (*Ibid*., b. 48, l. 37r; [1951 11 01]).

[175] *Ibid*., b. 20, p. 81; [1949 04 30].

[176] *Ibid.*, b. 48, l. 37v; [1951 11 01] ir l. 63v; [1952 10 30].

specializuoto lietuviško lotynų kalbos vadovėlio rengimą. Šis darbas pavestas Šuopiui, kuris tuo metu dėstė ne tik VU Medicinos fakultete, bet dirbo ir Kauno Medicinos Instituto vyr. dėstytoju[177]. Visgi nėra duomenų, kad toks lietuviškas vadovėlis medikams būtų pasirodęs anksčiau nei 1966 m.[178].

Nuo 1949 m. pavasario semestro lotynų kalba pradėta dėstyti ir bibliotekininkystės specialybės studentams[179]. Tiesa, šis disciplina jiems buvo tik pasirenkamoji (fakultatyvinė)[180], tačiau pats jos įteisinimas studijų plane liudija apie sistemingas Katedros pastangas įtvirtinti klasikinį išsilavinimą kaip būtiną humanitarinės kvalifikacijos dėmenį. Panašiu laikotarpiu lotynų kalbos kursas integruotas ir į istorijos studijų programą. Katedroje analizuojant 1949–1950 m. m. žiemos sesijos rezultatus Tijūnelytė-Šimkauskienė pažymėjo, kad egzaminuose „neblogai pasirodė ir istorikai“[181]. Siekiant studijų turinį pritaikyti prie būsimos profesijos specifikos, su istorijos studentais daugiausia skaityti romėnų istoriografų tekstai (pavyzdžiui, Cezario, Eutropijaus ir kt.)[182], taip siekiant suteikti praktinių šaltiniotyros įgūdžių.

1952 m. pavasarį Katedros vedėjas Dumčius problemą dėl numatomo nepakankamo pedagoginio krūvio visiems nariams kitame semestre: vietoj septynių etatų buvo galima pretenduoti tik į šešis[183]. Panašu, kad Katedra į šį iššūkį reagavo pasitelkdama strateginę studijų plėtrą. Pirmajame rudens semestro posėdyje nutarta veikti kryptingai ir inicijuoti graikų kalbos fakultatyvą lituanistikos, slavistikos bei svetimų kalbų specialybių studentams. Šis naujas kursas buvo patikėtas Frolovui ir Tijūnelytei-Šimkauskienei. Negana to, Račkauskui pavestas lotynų kalbos dėstymas istorikų grupei rusų mokomąja kalba, o Valkūnui – specializuotas istorijos studentams skirtas kursas. Tais pačiais metais lotynų kalbos studijos integruotos ir į žurnalistikos specialybės programą[184].

Taigi per palyginti trumpą laikotarpį KFK pedagoginė veikla peržengė Istorijos-filologijos fakulteto ribas ir išsiplėtė į Medicinos bei

---

[177] *Ibid.*, l. 64r; [1952 10 30].
[178] Antanas Šuopys, Juozas Starkus, *Lingua latina: lotynų kalbos vadovėlis medicinos institutams ir kitoms medicinos mokykloms*, Vilnius: Mintis, 1966. Vos metais anksčiau lotynų kalbos vadovėlis medikams pasirodė ir Latvijoje: Elza Roba, Jevgenija Altemente, *Lingua Latina pro medicis*, Rīga: Liesma, 1965.
[179] VUBRDA, f. R-856, ap. 16, b. 20, l. 66r; [1949 12 24].
[180] *Ibid.*, b. 48, l. 33r; [1951 09 20].
[181] *Ibid.*, b. 20, p.70r; [1950 02 09].
[182] *Ibid.*, b. 48, l. 46v; [1952 01 19].
[183] *Ibid.*, l. 58r; [1952 05 23] ir l. 58v; [1952 06 06]
[184] *Ibid.*, l. 60r; [1952 09 01].

Teisės fakultetus. 1951 m. pabaigoje vykusiame Katedros posėdyje Dumčius apibendrino lotynų kalbos dėstymo uždavinius, atsižvelgiant į įvairių specialybių specifiką. Toks studijų turinio diferencijavimas leidžia detaliau analizuoti Katedros taikytą studijų aktualizavimo kryptį. Pirmiausia pabrėžta, kad lotynų kalbos mokymasis turi būti traktuojamas kaip būtinas bendrojo išsilavinimo elementas. Kartu akcentuota, jog ši kalba leidžia gilinti specialiąsias kompetencijas: filologams ji sudarė prielaidas atlikti lyginamąją kalbų analizę ir geriau suvokti studijuojamų kalbų sistemas, tuo tarpu istorikams tarnavo kaip instrumentas Lietuvos istorijos pažinimui, nes jų programoje buvo numatytas ir viduramžių lotynų kalbos kursas. Manytina, jog pagrindinis tikslas buvo suteikti kompetencijų, leidžiančių savarankiškai tirti autentiškus Lietuvos istorijos šaltinius. Teisininkams, be bendrosios erudicijos ugdymo, lotynų kalba reikalinga buvo teisinei terminologijai įsisavinti bei tiksliam jos vartojimui užtikrinti. Galiausiai medikams, anot Dumčiaus, lotynų kalbos dėstymas turėjo apsiriboti tik specialybės rėmais, siekiant juos išmokyti identifikuoti medicininius terminus bei taisyklingai suprasti ir išrašyti vaistų receptūras.[185].

Svarbu pažymėti, kad lotynų kalbos studijos būsimiems medikams neapsiribojo vien tik Vilniaus Universitetu. Nuo 1951 m. vasario 1 d. lotynų kalba pradėta dėstyti Lietuvos veterinarijos akademijoje[186]. 1951–1952 m. laikotarpiu Kauno Universitetas buvo reorganizuotas į Kauno politechnikos ir Kauno medicinos institutus. Pastarajame įkurtoje Rusų ir svetimųjų kalbų katedroje (nuo 1959 m. pervardintoje į Kalbų katedrą) nuo 1953 m. pradėta dėstyti lotynų kalba[187]. Čia nuo 1952 m. vidurio iš Vilniaus KFK perėjo dirbti Šuopys, kuris 1958 m. trumpai ėjo šios katedros vedėjo pareigas[188]. Kaune, Bendramoksliniame fakultete, nuo 1965 m. į mokymo planus įtraukta ir antikinė literatūra. Skaityti šio kurso paskaitų kas dvi savaites iš Vilniaus ilgus metus vykdavo Dumčius.[189].

Ši institucinė ekspansija patvirtina, jog VU KFK funkcionavo kaip pagrindinis klasikinių studijų metodinis centras visos respublikos mastu, tuo tarpu Kauno aukštosiose mokyklose Antikos paveldas buvo integruojamas pirmiausia per taikomojo pobūdžio disciplinas, humanitarinio profilio studijų svorio centrą sutelkiant Vilniuje.

---

[185] *Ibid.*, l. 42v-43r; [1951 12 03].
[186] Brunevičiūtė (2009), 117.
[187] *Ibid.*
[188] Raimonda Brunevičiūtė, *LSMU Kalbų ir edukacijos katedros istorijos iki 2021 m. apybraiža*, Kaunas: Vitae litera, 2021, 2.
[189] VUBRDA, f. R-856, ap. 16, b. 304, l. 88r; [1965 01 28]. Šias paskaitas lankė ir Kaune studijavę neakivaizdininkai.

Apibendrinant šį etapą, galima teigti, kad Katedros pasirinkta proaktyvios adaptacijos strategija tapo esminiu veiksniu, užtikrinusiu klasikinės filologijos išlikimą sovietinėje švietimo sistemoje. Užuot pasyviai laukę centralizuotų nurodymų, klasikai patys inicijavo disciplinų integraciją į platų kitų specialybių studijų lauką. Sėkmingas studijų turinio diferencijavimas leido ne tik išsaugoti pedagoginį krūvį bei etatus, bet ir legitimizuoti Antikos paveldą kaip praktiškai naudingą instrumentą rengiant „tarybinius specialistus“. Taigi klasikai sugebėjo transformuoti potencialiai „nepageidaujamą“ ir „buržuazinę“ discipliną į sistemai reikalingą ir moksliškai pagrįstą resursą.

Mažasis Panoptikonas

Stabilizavusis darbo sąlygoms, suderinus studijų programas bei nusistovėjus akademiniam ritmui, Universitete vis intensyviau imtos diegti sovietinio režimo normos. 1948 m. Fakulteto taryba nustatė, kad visos katedros privalo rengti posėdžius periodiškai – kas trečią trečiadienį, o jų protokolų nuorašus teikti dekanatui[190]. Akivaizdu, kad tokia tvarka skatino protokoluose fiksuoti deklaratyvų palankumą marksistinei ideologijai, todėl dalis šiame šaltinyje pateikiamų teiginių privalo būti vertinami kritiškai. Universiteto Mokslinės tarybos nutarimu bei rektoriaus įsakymu, prioritetą teikiant rusų ir kitų užsienio kalbų mokymui, klasikinės filologijos programoje nuo 1948 m. rudens buvo sumažintas lotynų kalbos krūvis (per tris semestrus nuo 20 savaitinių valandų iki 15)[191]. Ilgainiui pradėta reikalauti griežtesnės savikontrolės bei sistemingo tarpusavio stebėjimo.

Ši praktika iš esmės atitiko panoptikono principą – Jeremy Benthamo suformuluotą ir Michelio Foucault išplėtotą modelį, kurio esmė yra nuolatinio matomumo bei visuotinės kontrolės atmosfera, skatinanti individų savicenzūrą net ir nesant tiesioginio stebėtojo. Ši disciplinuojanti struktūra vertė Katedros narius tapti ne tik stebimaisiais, bet ir savo pačių prižiūrėtojais, kur kiekvienas pasisakymas posėdyje buvo konstruojamas atsižvelgiant į potencialų „aukštesniųjų sluoksnių“ vertinimą.

Tačiau realus vienas kito stebėjimas prasidėjo dar anksčiau. 1947 m. pabaigoje KFK posėdyje nuspręsta, jog būtina lankytis vieni kitų lotynų bei graikų kalbų paskaitose bei prižiūrėti jų turinio kontrolę[192]. Neabejotina, kad ši iniciatyva buvo inicijuota aukštesnių instancijų. Tai

---

[190] VUBRDA, f. R-856, ap. 16, [Istorijos-Filologijos Fakulteto Tarybos posėdžių protokolai 1944 08 25 – 1949 08 30]; protokolas nr. 25, l. 67v; [1948 m.].
[191] VUBRDA, f. R-856, ap. 16, b. 20, l. 16v; [1948 03 13].
[192] *Ibid.*, l. 14r; [1947 12 15].

patvirtina vėlesnis Fakulteto tarybos posėdis, kuriame dekano Eugenijaus Meškausko suformuluotas vienas iš prioritetinių uždavinių Istorijos-filologijos fakultetui buvo griežtesnė pedagoginio darbo priežiūra ir kontrolė[193]. Pagal numatytą planą, per metus turėjo būti įvertinama bent viena kiekvieno dėstytojo paskaita[194]. Griežtėjanti kontrolė Fakulteto tarybos posėdyje dar kartą patvirtinta 1951 m. birželį, nurodant: „Kiekviena katedra turi per semestrą patikrinti bent 4 savo narių paskaitas. Paskaitų kontrolę galima vykdyti įvairiais būdais: užrašyti paskaitas magnetofonu, stenografuoti arba aplankyti paskaitą visos katedros narių grupės“[195].

Pirmasis tokio pobūdžio kontrolinis vizitas Katedroje užfiksuotas 1947 m. pabaigoje, kai kolegos apsilankė Valkūno filologams klasikams vedamoje paskaitoje[196]. Formaliai šie apsilankymai buvo grindžiami metodiniais dėstymo sumetimais. Pavyzdžiui, po pirmojo vizito protokole fiksuojama išvada: „Išklausius šią paskaitą ir pasidalinus dėl jos pravedimo nuomonėmis nutarta klausytis kitų dėstytojų paskaitų ir sudarius bendrą nuomonę apsvarstyti lotynų kalbos dėstymo metodą klasikinės filologijos specialistams ir atskirai nespecialistams“[197]. Tarpusavio paskaitų stebėjimas bei jų aptarimas posėdžiuose išliko nuolatine praktika praktiškai visą sovietmetį. Nors dokumentuose užfiksuota ir autentiškų metodinių diskusijų[198], šio tyrimo požiūriu gerokai reikšmingesnis šių vizitų aspektas – ideologinės pastabos, kurias tikslinga aptarti išsamiau.

Tarp dažniausiai pasitaikiusių recenzentų pastabų, tiek kritinių, tiek pagiriamųjų, išsiskyrė skaitomų tekstų bei lotyniškų žodžių aktualizavimo aspektas. Štai keletas 1948–1949 m. laikotarpio pavyzdžių. Frolovas, analizuodamas Tijūnelytės-Šimkauskienės paskaitą I kurso filologams, kaip esminį privalumą išskyrė „lotynų kalbos žodžių surišimą su šių dienų gyvenimu, iškėlimą terminų, kilusių iš lotynų kalbos“[199]. Savo ruožtu Kochas, pristatydamas medikams vestą paskaitą, pažymėjo, jog pirmiausia

---

[193] VUBRDA, f. R-856, ap. 16, [Istorijos-Filologijos Fakulteto Tarybos posėdžių protokolai 1944 08 25 – 1949 08 30]; protokolas nr. 26, l. 69r; [1948 09 29].
[194] VUBRDA09 06]., f. R-856, ap. 16, b. 20, l. 26r; [1948 08 27].
[195] VUBRDA, f. R-856, ap. 16, [Istorijos-Filologijos Fakulteto Tarybos posėdžių protokolai 1951 06 06 – 1955 08 31]; protokolas nr. 1, l. 1v; [1951 09 06].
[196] VUBRDA, f. R-856, ap. 16, b. 20, l. 26r; [1947 12 18].
[197] *Ibid.*, l. 15r; [1947 12 18].
[198] KFK protokoluose fiksuojamos metodinės diskusijos apie paskaitų struktūrą vietomis yra itin detalios, todėl galėtų tarnauti kaip vertingas šaltinis tiriant istorinę lotynų kalbos dėstymo metodikos raidą. Pažymėtina, kad įvairių didaktinių inovacijų savo paskaitose nevengė diegti Zabulis. Visgi šiame darbe į grynąją dėstymo metodologiją nebus gilinamasi.
[199] VUBRDA, f. R-856, ap. 16, b. 20, l. 27r; [1948 09 25].

siekia studentus supažindinti su žodžių semantika, argumentuodamas, jog „tarybinis kalbos mokslas kaip tik pradeda nuo žodžių reikšmės“[200]. Kitame aptarime Frolovas akcentavo, kad tarptautinių žodžių kilmės iš lotynų kalbos parodymas studentams ne tik priartina šią kalbą prie kasdienybės, bet ir akivaizdžiai įrodo jos aktualumą sovietinio mokslo sistemoje[201]. Taip lotynų kalbos studijavimas padaromas progresyviu, o ne archajiniu užsiėmimu.

Nepaisant aptartų pavyzdžių, remiantis protokolų medžiaga sudėtinga tiksliai apibrėžti lotynų kalbos aktualizavimo pobūdį. Dokumentuose dominuoja ideologinis bei auklėjamasis aspektai. Štai po 1949 m. vykusios Tijūnelytės-Šimkauskienės paskaitos klasikams, kurioje „duodamoji medžiaga [buvo] aktualizuojama, dažnai rišama su gyvenimu“, Katedra diskusijos metu priėjo prie išvados, jog „pageidaujama dar labiau pabrėžti auklėjamąjį-ideologinį momentą“[202]. Ši tendencija ypač ryški ankstyvuosiuose protokoluose: nepaisant metodinio paskaitos korektiškumo, ji neretai būdavo įvertinama tik „patenkinamai“. Atrodo, jog sovietinėje akademinėje sąmonėje pasiekti absoliutų, nekritikuotiną lygį buvo iš esmės neįmanoma, o tokia vertinimo praktika nefiksavo realios paskaitos kokybės, o veikiau atspindėjo patį kontrolės procesą. Nuolatinis „erdvės tobulėjimui“ palikimas tarnavo kaip sisteminis įrankis, primindavęs dėstytojui apie jo ideologinį neišbaigtumą ir poreikį nenutrūkstamai savirefleksijai.

Visgi buvo pripažįstama, kad tokia ideologinio aktualizavimo tendencija turėjo savo ribas, nes ne visi autoriai galėjo būti tiesiogiai politizuojami. Aptariant Valkūno 1949 m. skaitytą paskaitą II kurso klasikams, kurioje analizuota pirmoji Vergilijaus *Eneidos* giesmė, Frolovas teigiamai įvertino politinio auklėjimo nebuvimą. Jo teigimu, nagrinėjamame tekste „stengtis dirbtinai prastumti ideologinį momentą [...] nebūtų buvę tikslu“[203].

Palankiai vertintas ir Antikos autorių lyginimas su naujųjų laikų rašytojais. Pavyzdžiui, analizuojant 1948 m. vestą Ročkos paskaitą IV kurso klasikams, kurioje nagrinėta Horacijaus odė *Exegi monumentum*, Frolovas kaip teigiamą aspektą išskyrė poeto įtakos atskleidimą Puškinui ir kitiems kūrėjams. Šuopys savo ruožtu pridūrė, kad kartu būtų buvę tikslinga akcentuoti Horacijaus įtaką ir kitiems poetams: Deržavinui, Puškinui ir Mickevičiui[204].

---

[200] *Ibid.*, l. 44v; [1949 05 28].
[201] *Ibid.*, l. 30r; [1948 11 13].
[202] *Ibid.*, l. 40v; [1949 04 12].
[203] *Ibid.*, l. 41r; [1949 04 14].
[204] *Ibid.*, l. 29r; [1948 11 03].

Apžvelgti pavyzdžiai rodo, kad ankstyvuoju sovietmečiu indoktrinacija veikė ne tik vertikaliai (per centralizuotas direktyvas), bet ir horizontaliai kai kiekvienas akademinės bendruomenės narys tapo stebėjimo subjektu ir kartu privalėjo vykdyti kolegų kontrolę. Ši „mažojo panoptikono“ sistema užtikrino, kad ideologinė priežiūra persmelks visas akademinio gyvenimo sritis, eliminuodama privačią intelektualinę erdvę. Siekdami pademonstruoti savo „ideologinį išprusimą“, dėstytojai neretai patys kūrė įvairias Antikos aktualizavimo taktikas, meistriškai manipuliuodami privaloma marksistine terminologija. Tokia laikysena galėjo varijuoti nuo sąmoningos strateginės mimikrijos, siekiant imituoti ideologijos diegimą ir išsaugoti klasikinio mokslo branduolį, iki nuoširdaus bandymo rekontekstualizuoti discipliną pagal naujojo mokslo kanono reikalavimus. Visgi, vertinant šaltiniuose užfiksuotus pasisakymus, dažnu atveju nubrėžti griežtą ribą tarp šių dviejų laikysenos polių yra sudėtinga ar net neįmanoma.

Ideologinė savireguliacija: tarp institucinių direktyvų ir vidinės kontrolės

Kuriant sovietinį universitetą, ypatingas dėmesys buvo skiriamas vieningo ideologinio naratyvo konstravimui. Katedros lygmeniu indoktrinacija pasireiškė dvejopai: instituciniu (išoriniu) būdu, per dekanato ar mokslo tarybų direktyvas, ir kaip vidinis savireguliacijos mechanizmas. Pastarasis, grindžiamas pačių Katedros narių iniciatyva bei horizontalia tarpusavio kontrole, pavertė ideologinį budrumą kasdiene profesine praktika, kurioje riba tarp priverstinio lojalumo ir savanoriško įsitraukimo neretai tapdavo sunkiai apčiuopiama.

Katedrai tekdavo analizuoti ir kitų padalinių veiklą reglamentuojančius nutarimus bei juos adaptuoti savo darbe. Pavyzdžiui, 1948 m. Mokslinėje taryboje buvo apsvarstyti prof. Igno Jonyno „nemarksistiški ir antikomunistiški pasisakymai“ vieno iš diplominių darbų gynimo metu. Jis dėl savo akademinės laikysenos nuolat užsitraukdavo aršią kritiką ir istorikų bendruomenėje. Reaguodama į šį „parodomąjį teismą“, Katedra įsipareigojo su „dar didesniu budrumu“ vykdyti VKP(b) CK nutarimus dėl ideologinio darbo tobulinimo bei TSRS Aukštojo mokslo ministro „atitinkamus patvarkymus, liečiančius ideologinę darbo pusę“. Be to, buvo nutarta kelti savo pačių ir paskaitų politinį bei idėjinį lygį, o moksliniuose darbuose – „kritiškai vertinti buržuazines koncepcijas“[205].

[205] *Ibid.*, l. 33r; [1948 12 11].

Vėlesniame posėdyje, apsvarsčiusi Universiteto Mokslinės tarybos nutarimą, Katedra nutarė sustiprinti paskaitų kontrolę „iš katedros vedėjo pusės“ bei „kelti marksistinį-idėjinį-politinį paskaitų lygį, aktualizuojant jas ir rišant su praktika“. Panašu, kad tai nebuvo tik deklaratyvūs pažadai: jau pavasario semestre numatyta surengti dvi antireligines paskaitas ir įsigyti antireliginės literatūros[206]. Taigi Antikos paveldas, tarpukaryje vertintas kaip krikščioniškosios Europos pamatas, sovietmečiu privalėjo būti panaudotas priešinga kryptimi. Visgi sunku įvertinti, kiek šie nutarimai būdavo vykdomi nuoširdžiai, tačiau protokolų duomenys rodo, jog suplanuoti darbai dažniausiai būdavo įgyvendinami.

Šios nuostatos konkretizuotos keliais nutarimais: pirma, svarstant su studentais susijusius klausimus į posėdžius nuspręsta kviesti komjaunimo atstovą ir kartu raginti studentus įsitraukti į šios organizacijos veiklą; antra, įsipareigota kovoti su ideologiniais nukrypimais paskaitose; trečia – stiprinti dėstytojų bendradarbiavimą, kartu kritiškai vertinant vieni kitų darbus. Toks politinių organizacijų atstovo įsileidimas į posėdžius reiškė visišką akademinės autonomijos žlugimą. Apskritai bet koks akademinis turinys nuo šiol turėjo būti interpretuojamas „marksizmo-komunizmo mokslo šviesoj“[207].

Nuo 1950 m. fiksuojamas dar intensyvesnis ideologinio spaudimo etapas. Universiteto Mokslinė taryba priėmė nutarimus, reglamentuojančius darbą Istorijos-filologijos fakultete, kuriuose akcentuota būtinybė stiprinti tiek akademinio personalo, tiek studentų ideologines pažiūras. Visų pirma, dėstytojai buvo įpareigoti lankyti Vakarinį Marksizmo-leninizmo universitetą[208]. Pasisakydamas šiuo klausimu, Račkauskas nurodė marksizmą-leninizmą studijuojantis savarankiškai, kadangi gyvendamas Kaune negali lankyti paskaitų Vilniuje, tačiau įsipareigojo tai pradėti daryti čia persikėlęs[209]. Katedra taip pat įsipareigojo dar kritiškiau vertinti kolegų paskaitas, stiprinti užsiėmimų bei mokslo tiriamųjų darbų kontrolę ir kas

---

[206] *Ibid.*, l. 33v; [1948 12 25].
[207] *Ibid.*, l. 57r; [1949 11 12].
[208] *Ibid.*, l. 85r–86v; [1950 04 07].
[209] *Ibid.*, l. 80r; [1950 04 07]. Pristatydamas Katedrai savo savarankiškas marksizmo-leninizmo studijas, Račkauskas kartais perdėtai stengėsi parodyti savo uolumą. Pavyzdžiui, jis teigė taip nuodugniai išstudijavęs *Trumpąjį VKP(b) istorijos kursą*, kad parengė net 160 psl. apimties žodyną-rodyklę rusų kalba pagal šešis kriterijus: daiktinį, tikrinių vardų, istorinį, geografinį, chronologinį bei literatūrinį. Jis taip pat nurodė išstudijavęs 10 Lenino raštų tomų ir svarbiausius Stalino raštus bei pasakojo nuolat sekantis periodinę spaudą. Katedra įpareigojo Račkauską, taip gerai įsigilinusį į temą, parengti pranešimą “Komunistų (bolševikų) partijos kūrimasis ir jos kova su visokių rūšių oportunistais iki 1905 m.” (*Ibid.*, l. 80r–80v; [1950 06 07]).

mėnesį apsvarstyti visų narių visuomeninę veiklą. Tarp šių punktų aptinkamas dar vienas itin reikšmingas nutarimas: „apsvarstyti katedros narių buržuazinį mokslinį palikimą“[210].

Dumčius savo „atgailą“ atliko dar 1948 m. spalį, kritiškai įvertindamas darbus, parašytus „prieš tarybinės santvarkos įkūrimą Lietuvoje“. Didžiausia „nuodėme“ pripažintas jo straipsnis apie Atėnų respubliką[211] *Lietuviškajai enciklopedijai*. Dumčiui teko atgailauti, kad studija buvo parašyta „idealistinėje dvasioje“, nes autorius anuomet dar nebuvo „pažinęs“ dialektinio materializmo. Vis tik švelninanti aplinkybė, anot paties Dumčiaus, yra ta, kad ši enciklopedija išimta iš apyvartos, o studija nebuvo išleista atskiru leidimu, todėl praeities „paklydimai“ nebėra aktualūs[212].

Tarp panašių nelaimėlių iš Katedros narių atsidūrė tik Frolovas, nes kiti nariai anksčiau daugiausia dirbo gimnazijų mokytojais ir mokslo darbų publikavę nebuvo. Visgi vėlesniuose posėdžių protokoluose net ir Frolovo „atgailos“ nerandama. Savanorišką savikritiką 1950 m. skaitydamas pranešimą apie ideologinį auklėjimą ir mokomąjį darbą, atliko Račkauskas. Jis pažymėjo, kad kritika ir savikritika yra pamatiniai marksizmo-leninizmo principai ieškant tiesos, todėl būtina kvestionuoti bet kokį autoritetą: „Turiu prisipažinti, ir čia mano kaltė, kad klausytojai dar maža parodo iniciatyvos šiuo svarbiu reikalu; iš vidurinės mokyklos atsineštas palinkimas keliaklupsčiauti prieš kiekvieną spausdintą žodį dar nevisai išgyvendintas“[213].

Iliustruodamas šias nuostatas, Račkauskas užsiminė, kad studentai jo senus Platono dialogų vertimus „maža tekritikuoja, nors ten daug kas yra taisytina“. Taigi, užbėgdamas už akių galimai kritikai dėl tarpukariu atliktų „idealisto“ Platono vertimų, Račkauskas apsidraudė pripažindamas jų netobulumą.. Sumaniai pasinaudojęs marksistine retorika, jis transformavo

---

[210] *Ibid.*, l. 86v; [1950 04 07].

[211] Įdomu tai, kad maždaug 1944 m. pabaigoje, Universitete svarstant galimybę suteikti Dumčiui docento laipsnį, šis straipsnis apie Atėnų respubliką nebuvo vertinamas neigiamai. „Pranešime apie doc. Jono Dumčiaus mokslinę veiklą ir darbus“ nurodoma, kad šis jo darbas „yra nedidelis, 10 psl., be to, ir juo nesiekta grynai moksliniu tikslu, bet ir jame autorius parodė sugebėjimą pagauti pagrindinius bruožus plataus šio mokslo problematikoje ir perduoti prieinama forma enciklopediniam skaitytojui“ (VUBRS, f. 98, b. 119, l. 4; [nedatuota, tačiau tikėtina 1944 m. pabaiga]). 1944 m. gruodžio 27 d. Fakulteto dekanas kreipėsi į Rektorių su prašymu nuo 1945 m. sausio 1 d. patvirtinti Dumčių KF katedros docentu (*Ibid.*, l. 6; [1944 12 27]).

[212] VUBRDA, f. R-856, ap. 16, b. 20, l. 28r; [1948 10 09].

[213] *Ibid.*, b. 124, p.17.

savo tarpukario vertimus iš potencialių „politinių įkalčių“ į mokomąją medžiagą, skirtą studentų kritiniam mąstymui ugdyti pagal naująją santvarką.

1950 m. dekanato iniciatyva katedrose sudarytos darbuotojų komisijos, įpareigotos atrinkti „antimoksliškas ir reakcingas“ knygas bei pašalinti jas iš apyvartos. Tokia komisija suformuota ir KFK – į jos sudėtį įtraukti Dumčius, Šuopys ir Katedros laborantas Vytautas Mažiulis[214]. Šis procesas dar labiau praretino ir taip negausius Katedros bibliotekos išteklius. Kaip minėta, šie itin nukentėjo karo metais, kai į Lenkiją pasitraukė daugelis klasikinės filologijos dėstytojų ir studentų, kartu išsigabendami ir nemažą dalį Katedros knygų fondo[215]. Taigi, tapę savo pačių bibliotekos cenzoriais, klasikai ne tik prisidėjo prie fizinio mokslo bazės naikinimo, bet ir dar labiau apribojo savo galimybes dalyvauti pasauliniame tyrimų lauke: tikėtina, kad pašalinus vakarietiškus leidinius, buvo prarastas tiesioginis ryšys su ištisa klasikinės filologijos tyrimų tradicija. Ši stagnacija bus aiškiai matoma brežneviniu laikotarpiu, kuomet mokslo tyrimuose imta vis dažniau žvalgytis į vietinį raštijos paveldą.

Paraleliai intensyvėjo ir vidiniai indoktrinacijos procesai. Likvidavus Kauno universitetą ir suskaldžius jį į Politechnikos ir Medicinos institutus, humanitarinių specialybių dėstytojai turėjo persikelti dėstyti į Vilnių. Tokiu būdu nuo 1949 m. rudens semestro prie KFK prisijungė prof. Merkelis Račkauskas. Pradžioje nuspręsta, jog į paskaitas Vilniuje jis kurį laiką važinės iš Kauno[216]. Panašu, kad būtent Račkauskas tapo ta figūra, kuri ėmėsi praktiškai įgyvendinti Fakulteto tarybos nutarimą, reikalaujantį, jog: „katedros turi nuolat kontroliuoti savo katedros personalo ir studentų lygį ideologinio bei politinio darbo srityje“[217]. Vos pradėjęs dirbti, jis iškart ėmėsi ideologinių iniciatyvų. Dar tų pačių metų lapkritį pasiūlė, o posėdžio dalyviai pritarė idėjai papuošti Katedros patalpas „iškabinant plakatus su marksizmo-leninizmo klasikų posakiais apie Antiką“[218]. Būtent su Račkausko atėjimu posėdžių protokoluose fiksuojamas ryškesnis auklėjamojo-ideologinio aspekto akcentavimas kolegų paskaitų aptarimuose.

1950 m. balandžio 6 d. Račkauskas KFK posėdyje perskaitė pranešimą „Apie ideologinį auklėjamąjį ir mokomąjį darbą“. Kadangi

---

[214] *Ibid.*, b. 20, l. 69r; [1950 01 16].
[215] Juchnevičienė (2013), 101.
[216] VUBRDA, f. R-856, ap. 16, b. 20, l. 51v; [1949 08 31].
[217] VUBRDA, f. R-856, ap. 16, [Istorijos-Filologijos Fakulteto Tarybos posėdžių protokolai 1944 08 25 – 1949 08 30]; protokolas nr. 27, l. 70v; [1949 02 17].
[218] VUBRDA, f. R-856, ap. 16, b. 20, l.58v; [1949 11 12]. Po pusmečio šis darbas buvo pavestas KFK vyr. laborantui Mažiuliui (*Ibid.*, l. 86v; [1950 04 07]).

archyviniuose fonduose detaliai užfiksuotų pranešimų tekstų nėra itin daug, verta išsamiau panagrinėti šį šaltiniuose atspindėtą atvejį. Jis leidžia išgirsti to meto akademinio diskurso kalbą ir pajusti stalinistinio laikotarpio atmosferą.

Pranešimo preambulėje autorius pateikia kanoninę šiam laikotarpiui būdingą retoriką: „Vykdydami draugo Stalino nurodymą, kad mokslas mūsų šalyje turi ne tik veikiausiai prilygti Vakarų mokslui, bet ir pralenkti jį, tarybiniai mokslininkai per trumpą, palyginti, laiką padarė milžinišką pažangą ir savo laimėjimais daugelyje mokslo sričių jau arba pralenkė vakariečius mokslininkus arba, taikydami marksistinį metodą, atitaisė vakariečių paklaidas“. Ši citata puikiai iliustruoja ne tik tikrą ar menamą lojalumą režimui, bet ir specifinį to meto „mokslinį mesianizmą“ – idėją, kad marksistinis metodas yra tarsi filtras, leidžiantis išvalyti „supuvusio Vakarų mokslo“ klaidas. Kartu akivaizdu, kad tokia laikysena leido išlaikyti ryšį su Vakarų mokslininkų sukauptais faktais, tačiau juos perinterpretuojant ir atmetant ideologiškai klaidingas išvadas.

Toliau pranešime Račkauskas nurodo sekantis sovietinių Rusijos filologų klasikų darbus, kurie esą atsisakę „vergiško nusižeminimo ir keliaklupsčiavimo prieš Vakaruose įsisenėjusius nuostatus“. Jie neva „įstatė klasikinės filologijos disciplinas į naujas, tikrai moksliškas vėžes“. Esminė pranešimo tezė teigia, kad būtų pavojinga manyti, jog klasikinė filologija, kuri neva tyrinėja senus ir „sustingusius“ praeities dalykus, negali nukrypti į „buržuazinio mokslo šunkelius“. Priešingai, analizuojant Antikos autorių tekstus, viską galima interpretuoti pasitelkiant materialistinę ar idealistinę prieigą. Taigi klasika buvo ne tik aktualizuojama tų dienų poreikiams, taip parodant jos svarbą, bet ir pristatoma kaip sritis, itin palanki marksistiniams interpretacijos įrankiams, kuriais negali naudotis Vakarų mokslininkai.

Siekdamas pademonstruoti, kad šios deklaracijos nėra tik tušti lozungai, Račkauskas palygino carinio laikotarpio „idealisto“ Račinskio verstas Lukrecijaus poemos eilutes su sovietinio „materialisto“ Piotrovskio vertimu. Šią analizę Račkauskas užbaigia tokia kategoriška išvada: „Tokiu būdu, daugelį antikinio gyvenimo reiškinių, paliktų mums senovės paminkluose, galima nušviesti arba klaidingai, laikantis idealistinio principo, arba teisingai, laikantis materialistinio principo. Šito materialistinio principo dėstyme laikausi ir aš, visur pabrėždamas marksistinės interpretacijos pranašumą ir kritiškai įvertindamas dažnai paviršutiniškai sudarytas vakariečių filologų išvadas“[219]. Tokia lyginamoji analizė tarnavo kaip

[219] *Ibid.*, b. 124, p.15; [1950 04 07]. Pažymėtina, kad visas Račkausko pranešimas yra gerokai išsamesnis. Jame taip pat nagrinėjama vakariečių „klaidingai“

metodinis pavyzdys kolegoms, demonstruojantis, jog filologas privalo veikti kaip ideologinis filtras: pripažįstant techninį Vakarų mokslo indėlį, jo išvados turėjo būti subordinuotos sovietinei materializmo doktrinai.

Račkausko prisijungimas prie KFK neabejotinai kilstelėjo indoktrinacijos kartelę. Motyvuodamas asmeniniu pavyzdžiu, tokio paties aktyvumo jis ėmė reikalauti ir iš kolegų, akcentuodamas visa apimantį studijų proceso politizavimą: „Nesutinku su tokiu klausimo pristatymu, jei kas iš mūsų vadovybės siūlo nurodyti, kur dėstymo darbe pasireiškia ideologiniai ir politiniai momentai. Man viena aišku, būtent, kad visas dėstymo darbas, nuo apačios iki viršaus ir nuo pradžios iki galo, turi būti ideologinis ir politinis, ir jokių ypatingų momentų čia išskirti nėra reikalo, nenorint nusmukti į vulgarizaciją“. Račkausko siūlomas metodas buvo gerokai subtilesnis ir pavojingesnis, neleidęs pridėti politizuotos išvados tik „dėl akių“. Visas mokslas savaime turėjo tapti ideologiniu aktu.

Tokia radikali laikysena ne tik panaikino bet kokias „neutralias“ mokslo zonas (pvz. gramatiką), bet ir vertė patį pranešėją viešai demonstruoti nuolatinį budrumą dėl savo paties „buržuazinės“ praeities bei išsilavinimo: „Žinoma, man, kaip išėjusiam carinę klasikinę gimnaziją ir baigusiam carinį universitetą, taigi išauklėtam idealistinėje ideologijoje, yra reikalingas didelis budrumas, kad, nors ir persiauklėjęs materialistiškai, nenukrypčiau kur į idealistinę klampynę. Dedu, aišku, visas pastangas nenutolti nuo marksistinio principo kaip studentų mokymo, taip ir jų auklėjimo darbe“[220].

Šis programinis pranešimas, be indoktrinacinės funkcijos, atliko ir kitą svarbią užduotį. Jis pasitarnavo kaip viešai išsakytas pareiškimas Universiteto vadovybei, jog klasikinė filologija nėra archajiška „buržuazinė liekana“, o politiškai įgalinta disciplina, galinti sėkmingai funkcionuoti ir įsitvirtinti naujojo marksistinio mokslo rėmuose. Viena vertus, tokia gynybinė laikysena padėjo apsaugoti Katedrą nuo galimo likvidavimo, tačiau toks disciplinos pajungimas ideologijai iš esmės reiškė institucinės autonomijos praradimą.

Ideologiškai teisinga laikysena ir savikritiško požiūrio pabrėžtinas demonstravimas viešumoje greitai persidavė ir kitiems nariams. Pavyzdžiu gali būti Frolovo paskaitos svarstymas, vykęs 1949 m. rugsėjo 15 d. Tai buvo pirmasis kolegų paskaitos aptarimas prie Katedros prisijungus Račkauskui. Frolovas iškart sulaukė priekaištų dėl nepakankamo ideologinio paskaitos interpretavimo. Protokole fiksuojama, jog Račkauskas pabrėžė

---

interpretuojama Sokrato deizmo samprata bei kiti panašūs ideologiniai pavyzdžiai.

[220] *Ibid.*, p. 16; [1950 04 06].

būtinybę griežtu marksistiniu-leninistiniu požiūriu žvelgti į Antikos rašytojų palikimą, jį vertinti kritiškai, priimant tai, kas pažangu, ir atmetant, kas nepažangu. Profesoriaus pastebėjimu, tai padaryti trukdo „įsigalėjusi pagarba antikiniams rašytojams“ ir yra būtina rasti prieigą prie jų iš šių dienų perspektyvos bei mokėti išryškinti „auklėjantį politinį momentą“[221].

Po tokio pasisakymo savo paskaitą kritiškai įvertino ir Dumčius: „Studentai laikėsi pasyviai, ir juos sunku buvo įtraukti į darbą. Kadangi paskaita liko nebaigta, tai ir politinis jos momentas teks išryškinti sekančią paskaitą; pažangių momentų Solono poezijoj yra gana daug“. Tarsi gindamas Dumčių, Valkūnas pabrėžė, kad pagrindinį paskaitos trūkumą dėl politinio momento įvardijo pats dėstytojas ir pridūrė, jog, „nors medžiaga ne visa liko išdėstyta, politinis momentas stengtasi iškelti“[222].

Račkausko „pamokas“ išmoko ir kiti. Po keleto mėnesių Kazlauskas, pristatydamas savo paskaitą, pabrėžė, kad medžiaga buvo „imta iš tarybinių vadovėlių, įsakmiai akcentuojant ideologinį momentą“[223]. Šuopys, vertindamas Valkūno paskaitą, teigiamai įvertino, palankiai atsiliepė apie tai, kad dėstytojas išryškino klasių prieštaravimus, o studentai buvo supažindinti su marksizmo-leninizmo klasikų įžvalgomis apie aptariamą laikotarpį[224]. Tijūnelytės-Šimkauskienės paskaitoje, Frolovo vertinimu, „teisingai buvo iškeltas vestuvių klausimas: teisingai jis ir nušviestas, tik būtų buvę gera priminti *Komunistų Manifesto* pažiūras į vedybas“[225]. Teigiamai įvertintas ir didvyriškumo aktualizavimas: „organiškai iš teksto kilus klausimui apie didvyriškumą, drg. dėstytoja dėstomą medžiagą, pavyzdžiais karių didvyrių ir Didžiojo Tėvynės karo, suaktualina ir paryškina“[226]. Tiesa, panašu, kad toks forsavimas kartais lėmė metodinius netikslumus. Frolovas pastebėjo, kad „kilus didvyriškumo klausimui, drg. Tijūnelytė tatai maišo su neseniai praėjusio Tėvynės karo didvyriškumo pavyzdžiais“. Pasak Frolovo, egzistuoja esminis skirtumas „tarp senovės didvyriškumo ir socrealistinių šalių didvyriškumo, būtent socrealistinėj šaly didvyriškumas yra masinis“[227].

Kitame Katedros paskaitų svarstyme toks pats didvyriškumo motyvas iškilo analizuojant Kazlausko paskaitą I kurso teisininkams. Panašu, kad dėstytojui nepavyko pritaikyti ankstesniuose posėdžiuose suformuluotų metodinių rekomendacijų, nes jis sulaukė griežtų Frolovo

---

[221] *Ibid.*, b. 20, l. 53r; [1949 09 15].
[222] *Ibid.*
[223] *Ibid.*, l. 61v; [1949 12 10].
[224] *Ibid.*, l. 64v; [1949 12 24].
[225] *Ibid.*, l. 75r; [1950 03 23].
[226] *Ibid.*, l. 75v; [1950 03 23].
[227] *Ibid.*

pastabų. Anot pastarojo, buvo visiškai neišnaudota nagrinėjamo teksto auklėjamasis potencialas: „Mucijaus Scevolos didvyriškumas nesulygintas su mūsų laikų didvyriškumu, pasireiškusiu per Didįjį Tėvynės karą, nebuvo iškeltas šių laikų tarybinio didvyriškumo masiškumas; galima buvo nurodyti konkretūs pavyzdžiai, ypač iškeliant Didžiajame Tėvynės kare didvyrius lietuvius, pavyzdžiui, Jacenevičių“[228].

Toks tiesmukiškas gretinimas Romos istoriją pavertė visiškai instrumentine disciplina – Antika čia tampa tik dekoracija sovietiniams istoriniams naratyvams, visiškai ignoruojant istorinio konteksto logiką. Maža to, Frolovas pateikė ir daugiau pavyzdžių. Anot jo, paskaitoje pateiktas „klaidingas kartaginiečių pralaimėjimo ir romėnų laimėjimo aiškinimas. Reikėjo iškelti, kad romėnai gynė tėvynę, o Hanibalas – buvo grobikas. [...] Paskaita dalykiniu atžvilgiu patenkinama, idėjiniu – neišnaudota medžiaga studentų auklėjimui, nors buvo tam proga“[229].

Vis tik nuolatinė savitarpio priežiūra ir „auklėjimas“ davė vaisių. Pavyzdžiui, kitame Tijūnelytės-Šimkauskienės paskaitos svarstyme konstatuota, kad jos paskaita auklėjamuoju ir politiniu atžvilgiu pasiekė reikiamą ideologinį lygį: „Paskaita parodė, kad drg. J. Tijūnelytė seka ir žino tarybinio mokslo laimėjimus; šį kartą, priėjus net iki Mičiurino, buvo pavojus auklėjamą paskaitos pusę pertempti, bet tai neįvyko“[230]. Taigi, siekiant atitikti nubrėžtas taisykles, kartais buvo prieinama net iki visiškai skirtingų disciplinų maišymo.

Teigiamai įvertinta ir Kazlausko paskaita II kurso teisininkams. Šuopys nurodė, kad skaitant Cezarį tinkamose vietose buvo iškelti politiniai ir auklėjamieji klausimai. Vis dėlto Katedros vedėjas Dumčius pastebėjo, kad „galima buvo plačiau pakalbėti auklėjamaisiais klausimais, pav. apie vedybas, bendruomenės išsivystymo stadijas, nušviečiant tai marksistiniu požiūriu; galima buvo remtis Engelsu, priminti raidos dėsnius“[231]. Visgi po metų Kazlauskas pasirodė sėkmingiau. Nagrinėdamas tą patį Cezarį, jis, anot Šuopio, „išryškino politinį momentą, [...] iškėlė galų kunigų privilegijas, jų atsiskyrimą nuo liaudies, liaudies vergišką padėtį, jos tamsumą“[232]. Taip Cezario tekstas buvo pajungtas klasių kovos naratyvo aiškinimui ir antireliginei propagandai. Dumčius, prieš metus kritikavęs Kazlausko paskaitą, dabar teigė, jog jam ypač patiko „politinis momentas“, paskaitoje

---

[228] Viktoras Jacenevičius 1944 m. birželio 4 d. (po mirties) paskelbtas Tarybų Sąjungos didvyriu iš 16-tosios lietuviškos divizijos.
[229] VUBRDA, f. R-856, ap. 16, b.20, l. 81v; [1950 04 07].
[230] *Ibid.*, b. 48, l. 4r; [1950 10 27].
[231] *Ibid.*, l. 6v; 1950 11 24].
[232] *Ibid.*, l. 39r–39v; [1951 11 21]

iškilęs savaime. Pabaigoje jis konstatavo, kad dėstytojas, lyginant su pernai, padarė didelę pažangą[233].

Sovietinėje sistemoje neklystančiųjų nebuvo, todėl pastabų dėl savo paskaitos sulaukė ir Katedros vedėjas Dumčius. Frolovas pažymėjo, kad nagrinėjant Plauto komediją, reikėjo „visa tai surišti su tarybinio teatro pasiekimais ir tikslais, [...] daugiau pavaizduoti visuomenę ir to meto gyvenimą“[234]. Panašių pastabų sulaukė ir pats Frolovas už paskaitą, skaitytą I kurso istorikams. Tijūnelytė-Šimkauskienė pastebėjo, kad kalbant apie Sofoklį, kai kurias vietas buvo galima labiau suaktualinti, „pakalbėti apie antikinę ir tarybinę moralę, pažiūrą į turtą“. Anot jos – „medžiaga tam davė progą“[235].

Pateiktų pavyzdžių gausa liudija, kad indoktrinacija Katedroje virto visą akademinę bendruomenę apimančiu tarpusavio priežiūros tinklu. Nors sudėtinga retrospektyviai įvertinti, kiek šie paskaitų aptarimai buvo grindžiami nuoširdžiu įsitikinimu, o kiek – pragmatiška išgyvenimo strategija, akivaizdu, kad prie KFK prisijungus Račkauskui, ideologinio budrumo reikalavimai pasiekė kulminaciją. Šioje „mažojo panoptikono“ sistemoje hierarchinis statusas nesuteikė imuniteto kritikai: tiek Katedros vedėjas, tiek eilinis personalas tapo lygiaverčiais nuolatinio horizontaliojo stebėjimo subjektais bei objektais, o ideologinė savicenzūra virto privalomu bendruomeniniu įsipareigojimu.

Vis dėlto šis ideologinis spaudimas pastebimai pradėjo slūgti po 1953 m. pavasario. Mirus Stalinui, Katedros posėdžių protokoluose fiksuojamas demonstratyvus vienas kito stebėjimas ir nuolatinis ideologinių pažiūrų akcentavimas ėmė retėti, o diskusijose vėl pradėjo vyrauti dėstymo metodologijos bei mokslinės faktografijos klausimai, pamažu sugrąžindami akademinį diskursą į būseną, būdingą laikotarpiui iki 1949 m. rudens lūžio.

In circulo vitioso: indoktrinacija ir ideologinis laviravimas Klasikinės filologijos katedroje

Katedros posėdžiuose buvo ne tik kontroliuojamas ideologinis budrumas paskaitų metu, bet ir siekiama nuolat kelti narių marksistinį išprusimą. Tam tikslui periodiškai rengti bei skaityti ideologiniai pranešimai. Penktojo dešimtmečio pabaigoje šis procesas tiesiogiai koreliavo su Sovietų Sąjungoje prasidėjusia agresyvia ideologine kampanija prieš

[233] *Ibid.*
[234] *Ibid.*, l. 20v; [1951 04 10].
[235] *Ibid.*, l. 22v; [1951 04 24].

„kosmopolitizmą“ – vadinamąja „ždanovščina“[236]. Šiame kontekste dažnai analizuoti metodologiniai skirtumai tarp Vakarų mokslo interpretacijų ir marksistinėmis nuostatomis besivadovaujančių sovietinių tyrėjų prieigos. 1948 m. pabaigoje KFK svarstytas laikraščio redakcinis straipsnis[237] apie vadinamąjį „keliaklupsčiavimą prieš buržuazinius Vakarus“ klasikinės filologijos srityje. Pranešimą apie šį straipsnį padarė Katedros vedėjas Dumčius. Reziumuodamas jis priėjo prie išvados, kad „buržuaziniai mokslininkai neturi perspektyvos, nes jie visi idealistai“ ir „nežinodami marksizmo-leninizmo mokslo, jie nepažįsta visuomenės vystymosi dėsnių ir nesiorientuoja epochose“[238]. Šias tendencijas Dumčius iliustravo keletu straipsnyje nagrinėjamų atvejų.

Pranešime nagrinėjama graikų poetės Sapfo kūrybos problematika. Kadangi išlikusiuose poezijos fragmentuose ji niekur nemini savo sutuoktinio, „buržuazinis“ mokslas darė išvadą, jog poetė buvo netekėjusi. Tačiau, remiantis marksistine-leninistine metodika (ypač specifiniu požiūriu į šeimos raidą), teigiama, jog „patriarchalinėj santvarkoj moteris neturėjo teisės kalbėti apie savo vyrą, nes tai buvo laikoma nekuklumu. Vadinasi, tų pačių patriarchalizmo dėsnių saistoma, negalėjo apie savo vyrą užsiminti savo poezijoj ir Sapfo.“ Tokia prieiga kartu paaiškina, kodėl viename iš fragmentų užsimenama apie poetės dukrą, o Vakarų mokslas, anot pranešėjo, šio fakto paaiškinti neva nepajėgia būtent dėl klaidingos metodologinės prieigos[239]. Taigi, net tirdami poeziją, klasikai buvo priversti literatūrologinę analizę subordinuoti socialinių santykių interpretacijai.

Antrasis pavyzdys susijęs su Herodotu, pavertusiu „istorijos tėvą“ tik socialinių procesų metraštininku. Vakarų mokslininkai, neva pasiduodami subjektyvizmui ir vertindami istoriją per individo, o ne „ekonominio stovio“ prizmę, laiko Herodotą laiko primityviu, regresyviu ir nuo realybės atitrūkusiu autoriumi. Tuo tarpu tarybinis mokslas jo asmenybę

---

[236] Panašūs Ždanovo kampanijos „prieš apolitiškumą“ ir „keliaklupsčiavimą prieš Vakarus“ atvejai buvo būdingi ir kitoms inteligentų sritims. Apie rašytojų padėtį ir santykį su „centru“ plačiai rašo Ivanauskas (2015), 47–52.

[237] Nors protokole tikslus pavadinimas yra sunkiai įskaitomas, turinio ir chronologinė analizė leidžia teigti, kad nagrinėtas šis ar labai panašus programinis redakcinis straipsnis: „За передовую советскую науку древней истории“, *Вестник древней истории*, No. 1, 1948, 3–11. Straipsnį žr.: https://ancientrome.ru/publik/article.htm?a=1292413799 [žiūrėta 2026 05 04].

[238] VUBRDA, f. R-856, ap. 16, b. 20, l. 31r; [1948 12 11].

[239] *Ibid*. Šis pavyzdys yra puiki „ždanovščinos“ laikotarpio iliustracija. Jis parodo, kaip marksistinė metodika buvo naudojama faktams interpretuoti ir paaiškinti: jei poetė kažko nemini, vadinasi, tai ne atsitiktinumas, o „klasių kovos“ ar „socialinės santvarkos“ nulemtas draudimas.

bei veiklą neva sugebėjo paaiškinti pasitelkdamas visuomenės raidos dėsningumus[240].

Galiausiai Dumčiaus pranešimas užbaigiamas deklaratyviomis formuluotėmis, turėjusiomis pagrįsti sovietinio mokslo pranašumą prieš „buržuazinį“ Vakarų mokslą: „Marksizmas-leninizmas, tokiu būdu, įgalina mokslininkus visose srityse, taip pat ir klasikinės filologijos studijose, išspręsti klausimus, kurių buržuaziniai mokslininkai neišsprendžia, o vien juose įstringa be racionalios išeities. Marksizmas-leninizmas yra didelis žingsnis pirmyn žmonijos istorijoj. Nėra duomenų, kurie galėtų paneigti Engelso nustatytus dėsnius šeimos atsiradimo klausimu, kurie įneša lemiamos šviesos į kai kurias klasikinės filologijos problemas“[241]. Tokia apologetinė laikysena galutinai įtvirtino dogmatišką mokslo modelį, kuriame klasikinė filologija tapo tik pagalbine disciplina deterministiniam istorijos aiškinimui.

Tokie pareiškimai nebuvo tik teoriniai – jie grįsti konkrečiais pavyzdžiais. Dumčius pristatė sovietinio mokslininko Solomono Lurijos veikalą apie Herodotą, kuris neva buvo atsilikęs, nes autorius rėmėsi „buržuazinių mokslininkų“ metodais[242]. Prie diskusijos prisijungusi Tijūnelytė-Šimkauskienė pritarė tokiai straipsnio minčiai ir pažymėjo, jog kritiką Lurijai svarbu pritaikyti ir sau patiems: „tai padarius, niekur mūsų darbuose nebus keliaklupsčiavimo prieš supuvusią Vakarų kultūrą“[243]. Kazlauskas savo ruožtu išskyrė didelę straipsnio svarbą klasikinėms filologijos studijoms, tačiau jame įžvelgė ir trūkumų, kuriuos įvardijo pranešėjas Dumčius: straipsnyje teisingai demaskuojami klaidingi „buržuaziniai“ mokslo metodai, tačiau aptariami tik pavieniai mokslininkai, paliekant neaiškumą, kaip žiūrėti į visą Vakarų mokslą *per se*[244]. Ši pastaba atskleidžia dramatišką sovietinio klasiko dilemą: neišvengiamą poreikį

---

[240] *Ibid.*, l. 32r; [1948 12 11].
[241] *Ibid.*, l. 32v; [1948 12 11].
[242] Lurijos veikalas apie Herodotą buvo smerkiamas dėl autoriaus gausaus rėmimosi Vakarų mokslininkais (61 pozicija), palyginti su sovietiniais (10 pozicijų). Būtent tai buvo pateikiama kaip „keliaklupsčiavimo prieš Vakarus“ įrodymas. Be to, Lurija Herodotą pavaizdavo kaip svyruojantį „pasaulio pilietį“ ar kosmopolitą, o tai kirtosi su marksistiniu reikalavimu antikos autorius vertinti per griežtą sovietinio patriotizmo ir klasių kovos prizmę. Plačiau žr.: Анна Андреевна Мировщикова, „Борьба с космополитизмом в советском антиковедении: дело С. Я. Лурье“, *Вестник Челябинского государственного университета*, № 24 (379), История, вып. 66, Челябинск: Челябинский государственный университет, 2015, 202–209.
[243] VUBRDA, f. R-856, ap. 16, b. 20, l. 32v; [1948 12 11].
[244] *Ibid.*

naudotis Vakarų mokslininkų sukaupta faktografija, kartu deklaruojant visišką Vakarų mokslo metodologinį „supuvimą“.

Šios diskusijos tik patvirtina, jog aptariamu laikotarpiu marksistinė metodika, o ypač Engelso autoritetas šeimos ir visuomenės raidos klausimais, tapo neliečiama dogma. Katedros nariams tai tarnavo kaip privalomi metodologiniai rėmai: bet koks nukrypimas nuo jų, net ir pripažintų sovietinių mokslininkų darbuose (kaip Lurijos atveju), buvo traktuojamas kaip pavojingas „keliaklupsčiavimas prieš Vakarus“, faktiškai redukuojant mokslinę analizę į ideologiškai saugias interpretacijas. Tuo pačiu metu „ritualinė saviplaka“ tapo būdu užbėgti už akių galimiems kaltinimams kosmopolitizmu[245].

Katedros posėdžiuose skaityti įvairaus pobūdžio pranešimai: tiek bendromis temomis, tiek tiesiogiai susiję su Antika. Pavyzdžiui, apie „antipatriotines kosmopolitų grupes“ pranešimą skaitė Istorijos-filologijos Fakulteto prodekanas Ročka[246], apie „tautų draugystę“ – Tijūnelytė-Šimkauskienė[247]. Tokio pobūdžio pranešimai buvo standartizuoti, atkartojantys marksistinės ideologijos klišes ir dažnai neadaptuoti klasikinės filologijos specifikai. Tijūnelytės-Šimkauskienės pranešime kalbėta apie „tarybinių tautų šeimos darnumą“, socialistinių šalių draugystė priešinta „kapitalistinio pasaulio valstybių nedraugiškumui“, aptarti „lietuvių tautos laimėjimai dėl tarybinių tautų draugystės“, kritikuota „carinės vyriausybės tautų engimo politika“ bei, neišvengiamai, aukštinti „rusų tautos nuopelnai sukultūrinant beraštes tautas“[248].

Kazlauskas buvo įpareigotas parengti pranešimą „apie asmenybės vaidmenį istorijoje“. Panašu, kad ir šis pranešimas gali būti priskirtas prie trafaretinio ideologinio žanro, nes galiausiai susilaukė šiokios tokios kritikos. Valkūnas pasigedo temos susiejimo su KFK specifika bei pavyzdžių iš Antikos istorijos, kaip galimas paraleles nurodydamas Hanibalo ar Cezario vaidmenis. Račkauskas pritarė šiai kritikai ir papildomai pabrėžė buržuazinių teorijų kritikos trūkumą[249]. Šios pastabos rodo, kad įtakingesni Katedros nariai reikalavo ne vien formalaus „ideologinių tiesų“ atkartojimo. Panašu, jog čia galutinai įsigalėjo Račkausko propaguotas modelis:

---

[245] Miroščikova savo straipsnyje taip pat rašo apie viešą mokslininkų pasmerkimą „už klaidas“ jo paties kolegų, priverstinį „tarybinių mokslininkų“ citavimą ir „ritualinę saviplaką“, išsižadant ankstesnių „neteisingų“ pažiūrų ar publikacijų užsienio žurnaluose (žr.: Мировщикова (2015), 204–208).
[246] VUBRDA, f. R-856, ap. 16, b. 20, p. 39v; [1949 04 09].
[247] *Ibid.*, p. 96r; [1950 09 08].
[248] *Ibid.*, b. 48, l. 5v–6r; [1950 11 17].
[249] *Ibid.*, l. 21r–21v; [1951 04 10].

ideologinis momentas nebebuvo tik dirbtinis ar formalus pranešimo priedas – pats studijų objektas turėjo būti transformuotas į ideologinį konstruktą, organiškai integruojant Antiką į sovietinį naratyvą.

Vis tik greta bendro pobūdžio pranešimų būta ir tiesiogiai susieta su specialybe. Vienas tokių – Valkūno parengtas referatas tema „antikinės literatūros partiškumas“. Jame keltos gana radikalios ideologinės tezės: „antikinė lyrika išaugo iš klasių kovos“, „antikinėje tragedijoje – ryškus klasinis susiskirstymas“, „istorinės tikrovės pavaizdavimo tikslumas siejosi su partiškumu“. Galiausiai Valkūnas apibendrino, jog „antikinė literatūra atvaizduoja visuomenių kovą ir klasių padėtį“[250]. Rodos, šios temos sulaukė susidomėjimo, todėl jų plėtojimą nuspręsta tęsti kitų metų pavasario semestre[251].

Nors iš lakoniškų posėdžių protokolų dažniausiai sunku detaliau rekonstruoti pranešimo visumą ar po jo kilusias diskusijas, šis atvejis aiškiai iliustruoja, kaip Antikos paveldas buvo kryptingai perinterpretuojamas per marksistinio mokslo prizmę. Tai atskleidžia esminį stalininio laikotarpio posūkį, kai „partiškumo“ (*partijnost*) principas tapo pagrindiniu humanitarinių mokslų įrankiu, panaikinusiu bet kokią akademinio neutralumo galimybę. Valkūno pristatytos tezės rodo, kad literatūra nebebuvo vertinama kaip estetinė ar individuali saviraiška; priešingai, net intymiausia antikinė lyrika buvo redukuojama į mechaninį klasių kovos produktą. Tokia teleologinė prieiga leido senovės autorius paversti savotiškais „proto-marksistais“, o jų kūrybą – politine medžiaga, kuria buvo bandoma legitimuoti klasikinės filologijos reikalingumą sovietinėje sistemoje. Galiausiai šis principas įtvirtino specifinę nuostatą: tiesos pavaizdavimas tapo tiesiogiai priklausomas nuo ideologinio lojalumo, o filologinis darbas transformavosi iš teksto analizės į nuolatinį marksistinių dogmų dešifravimą Antikos pavelde.

1952 m. kovo 13 d. Katedroje apsvarstyta dar viena tipinė marksistinė tema – progresyvumas ir reakcingumas. Katedros vedėjas Dumčius, inicijuodamas diskusiją apie reakcingus ir progresyvius Antikos autorius, svarstymui iškėlė šiuos klausimus: 1) kaip suprasti reakcingumą ir progresyvumą? 2) ar reakcingas rašytojas bus tas, kurio politinės idėjos bus reakcingos, tačiau jis skelbia žmogiškas idėjas apie grožį (pvz. Pindaras, Platonas)? 3) koks veikalas reakcingas, o koks – progresyvus? 4) ar gali būti reakcingas rašytojas genijus? (pvz., Platonas, Sapfo, Pindaras, Katulas,

[250] *Ibid.*, l. 7v–8r; [1950 12 15].
[251] *Ibid.*, l. 11v; [1951 01 24] ir l. 16r; [1951 03 06].

Propercijus)[252]. Taigi retrospektyvus ir anachronistiškas Antikos autorių, jų idėjų bei kūrinių talpinimas į marksistinės logikos „lentynas“ buvo ne tik intelektualinis galvosūkis, bet ir reikalavo nemažo kūrybingumo, bandant ideologines schemas pritaikyti estetiniam paveldui.

Pasitaikydavo pranešimų, tiesiogiai susijusių su pačiomis klasikinės filologijos studijomis. Tokį pavyzdinį pristatymą, jau kiek aptartą ankstesniame poskyryje, Katedrai perskaitė Račkauskas. Kadangi jis buvo puikiai įvaldęs ideologinę retoriką, šį jo pranešimą galima analizuoti kaip savotišką šio žanro šedevrą *par excellence*. Profesorius plačiai analizavo cariniu laikotarpiu Račinskio išverstos Lukrecijaus poemos *Apie daiktų prigimtį* fragmentą , siekdamas parodyti, kaip vos vienas neteisingai parinktas žodis vertime gali fundamentaliai iškreipti autoriaus mintį ir paversti jį „deistu“. Anot jo, tik marksistinis interpretavimo būdas leidžia „teisingai“ perskaityti Antikos tekstus [253]. Šis pavyzdys puikiai iliustruoja, kaip filologinė mikroanalizė buvo įdarbinta stambaus masto ideologinei kovai: Račkauskas meistriškai pritaikė marksistinius naratyvus, taip „apsaugodamas“ materialistą Lukrecijų nuo bet kokių religinių ar deistinių priemaišų.

Iš kitų pateikiamų pavyzdžių sužinome, kad Vakarų mokslininkai, remdamiesi Ksenofonto argumentacija, neva tvirtino Sokratą buvus deistu. Ši figūra buvo pernelyg svarbi, kad ją būtų galima tiesiog atmesti kaip „reakcingą“, todėl Račkauskas pasirinko ją sekuliarizuoti. Filosofą jis pavadino „tikybiniu veidmainiu“, nes šis, neva „pats netikėdamas dievais, atlikinėjo tikybines apeigas“. Šiam teiginiui pagrįsti pranešėjas pateikė ir daugiau argumentų[254]. Remdamasis marksistiniu metodu, Račkauskas darė išvadą, jog Sokratas, nors ir laikėsi tradicinių kulto reikalavimų, iš tikrųjų religingas nebuvo. Pranešėjo teigimu, filosofo minimas „daimonas“ tėra jo moralinių vertybių simbolis bei „sveiko proto, stiprios valios ir tyros širdies junginys“[255]. Taigi, pavadinimas Sokratą „veidmainiu“, Račkauskas paradoksaliai išreiškė komplimentą: tai leido suprasti, jog filosofas buvo pakankamai protingas, kad „netikėtų“ dievais, o jo religingumas neva tebuvo socialinė kaukė.

Račkauskas savo pranešime demonstratyviai „piktinosi“ tiek Homeru, tiek Platonu, kurio tekstus tarpukario metais pats vertė į lietuvių kalbą. Analizuodamas *Odisėją*, jis „baisėjosi“ sovietinei moralinei sanklodai nenormaliu reiškiniu: „senė Euriklėja plauna kojas žydinčiam sveikata

[252] *Ibid.*, l. 50r; [1952 03 13].
[253] *Ibid.*, b. 20, l. 79r; [1950 04 07].
[254] *Ibid.*, l. 79r–79v; [1950 04 07].
[255] *Ibid.*, l. 79v; [1950 04 07].

Odisėjui. Kur, kada, kokiomis aplinkybėmis toks reiškinys yra galimas? Aišku, kad ne pas mus“. Taigi, net archajiniai papročiai ir buitinės scenos buvo įvertintos per modernios sovietinės moralės principus. Račkauskas taip pat paskelbė „triuškinantį“ pareiškimą, jog „Platono grožio, gėrio ir tiesos idealas netinka tarybiniams piliečiams: vergvaldžių gėris, grožis ir tiesa ne visada tinka mums“[256]. Apibendrindamas šis konstatavo, kad didžiausia kliūtis ugdant studentų kritinį mąstymą ir savikritiką yra „iš vidurinių mokyklų atsineštas linkimas keliaklupsčiauti prieš kiekvieną spausdintą žodį“[257].

Apibendrinant „ždanovščinos“ laikotarpį Katedros gyvenime, akivaizdu, kad indoktrinacija nebuvo tik išorinis spaudimas – ji galiausiai tapo įprasta norma. Per nuolatinę „ritualinę saviplaką“, ideologinių pranešimų skaitymą ir privalomą praeities autorių sekuliarizavimą, mokslininkai įsisavino sovietinio mokslo taisykles. Viena vertus, tai leido išsaugoti Klasikinės filologijos katedrą kaip institucinį vienetą, tačiau tai lėmė mokslinę izoliaciją ir metodologinį skurdą. Po Stalino mirties ir prasidėjusios destalinizacijos, tokie atvirai agresyvūs, „kovojantys“ pranešimai Katedros protokoluose pasirodo vis rečiau, o ideologinė retorika tampa labiau sporadiška.

Net ir praėjus trylikai metų po Stalino mirties, sovietinio mokslo inercija išliko gaji: 1966 m. pranešimą apie antikinės literatūros studijavimo metodiką skaitęs Dumčius vis dar akcentavo prievolę autorius interpretuoti griežtai pasirinkus „proletariato“ arba „buržuazijos“ poziciją. Šiuo laikotarpiu buvo gana tendencinga aiškinti autorius „partiškumo“ aspektu: cituodamas Engeslą, Dumčius analizavo Aischilo, Aristofano ir Euripido užimtas analizavo Aischilo, Aristofano ir Euripido užimtas „partines pozicijas“, taip mechaniškai priskirdamas neva progresyvias idėjas reiškusius autorius saugioms ideologinėms kategorijoms[258].

Visgi Katedroje buvo pripažįstama, kad nustatyti antikinio autoriaus „pažangumą“ ne visada buvo paprasta. Kaip pavyzdį Dumčius pateikė Nečajevo straipsnyje aptariamą filosofą Antisteną: nors šis buvo materialistas, tačiau pasisakė prieš dialektiką, todėl turėtų būti laikomas „atsilikusių pažiūrų“ autoriumi. Katedroje būta ir daugiau sudėtingų svarstymų, kuriai kategorijai priskirti vieną ar kitą autorių. Kadangi jų biografijos dažnai yra gana miglotos, apie pažiūras siekta spręsti tik iš pačių kūrinių, o nuspėjus jų pozicijas – jas pasitelkti tolesnei tų pačių tekstų

---

[256] *Ibid.*
[257] *Ibid.*, l. 80r; [1950 04 07].
[258] *Ibid.*, b. 24, l. 33r, [1966 03 21].

analizei. Tokį metodologinį neapibrėžtumą pats Dumčius pavadino *circulus vitiosus* – ydinguoju ratu[259]. Iš šio apibendrinimo matyti, kad patys klasikai ėmė netiesiogiai pripažinti, jog ideologinės schemos neretai tampa savitikslėmis konstrukcijomis, gimdančiomis tik mokslinio objektyvumo stokojančius rezultatus.

„Centro“ ir „periferijos“ santykis

Pirmąjį sovietinės Lietuvos dešimtmetį tarptautiniai Katedros ryšiai praktiškai apsiribojo tik su didžiaisiais Sovietų Rusijos klasikinės filologijos mokslo centrais, įsikūrusiais Maskvoje ir Leningrade. Vykstant mokslo sistemos pertvarkai ir indoktrinacijai, buvo privalu nuolat žvalgytis į „centrą“, iš kurio „periferijos“ universitetai turėjo perimti „gerąsias praktikas“. Todėl natūralu, kad jau nuo pat pirmųjų pokario metų imta organizuoti išvykas į minėtuosius centrus.

Jau 1946 m. birželio 7 d. Katedros posėdyje iškeltas pasiūlymas jos nariams vasaros metu vykti į ekskursiją, kurios metu būtų galima susipažinti su Maskvos ir Leningrado muziejais bei kartu „sueiti į artimesnį kontaktą su kitų Tarybų Sąjungos universitetų klasikais“[260]. Šiuo reikalu kreiptis į Universiteto vadovybę buvo pavesta Marcelinui Ročkai.

Kitas bandymas apsilankyti Rusijos mokslo centruose fiksuojamas 1949 m. Pavasarį buvo nutarta kreiptis į rektorių, prašant į Leningradą išsiųsti 1947 m. rudens semestre prie Katedros prisijungusius Kazlauską ir Tijūnelytę-Šimkauskienę. Šios išvykos tikslu įvardijamas „kadrų pasitobulinimas“ ir naujų ryšių užmezgimas su „priešakiniais vietos mokslo darbuotojais“[261].

Tų pačių metų rugsėjį KFK nutarė prašyti rektoratą į Maskvą komandiruoti ką tik prisijungusį Račkauską. „Centre“ jis turėjo ne tik išsiaiškinti lotynų kalbos dėstymo padėtį visoje Sovietų Sąjungoje, bet ir užmegzti glaudesnius mokslinius ryšius su Maskvos universitetu, prižiūrėjusiu visus kitus sąjunginius klasikinės filologijos centrus. Be to, ketinta į Vilnių pasikviesti Maskvos KFK paskaitininką, kuris tikriausiai turėjo sustiprinti paskaitų „ideologinį momentą“. Galiausiai siekta tiesiog išrūpinti naujos mokslinės literatūros[262].

Jau po savaitės įvykusiame Katedros posėdyje, tikriausiai užsitikrinus Universiteto vadovybės palaikymą, Račkauskui suformuoti

---

[259] *Ibid.*, l. 33v, [1966 03 21].
[260] *Ibid.*, b. 20, l. 8r; [1946 06 07].
[261] *Ibid.*, l. 40r; [1949 04 09].
[262] *Ibid.*, l. 51r; [1949 09 09].

papildomi tikslai. Kadangi Katedra svarstė būdus, kaip būtų galima aiškinti Antikos autorius ir dėstyti kalbas „iš marksizmo-leninizmo pozicijų“, jam pavesta susipažinti su naujausiomis šia ideologija pagrįstomis dėstymo metodikomis. Be to, Račkauskas turėjo apsilankyti vietos klasikų paskaitose ir gauti aiškius nurodymus, „kaip per paskaitas turi būti vengiama apolitiškumo“[263]. Šios formuluotės rodo, kokiuose stipriuose ideologiniuose gniaužtuose tuo metu buvo atsidūrusi klasikinė filologija: akademiniai ryšiai su „centru“ tapo neatsiejami nuo politinės kontrolės, o šių reikalavimų paisymas buvo ne formalumas, bet būtina disciplinos išlikimo sąlyga. Tame pačiame protokole dar kartą pakartoti anksčiau suformuluoti tikslai dėl lotynų kalbos mokyklose padėties ištyrimo ir naujausios mokslinės literatūros parsivežimo.

Visgi išsamesnių duomenų Katedros posėdžių protokoluose apie minėtų komandiruočių eigą ar jų pasiektus rezultatus trūksta. Tik 1951 m. pradžios protokole konstatuojamas individualus ryšių su Maskvos universitetu užmezgimas, kurį atliko dar kitas Katedros narys – Frolovas[264]. 1952 m. buvo svarstoma studentų klasikų ekskursija į Leningradą[265], tačiau turimi šaltiniai nepatvirtina, ar ši išvyka iš tiesų įvyko.

Ši schema veikė ne tik klasikus, bet ir humanitarus apskritai. Aurimas Švedas, ištyręs sovietmečio istorikų veiklą ideologinėmis sąlygomis, nurodo, kad „centre“ būdavo priimami itin konkretūs sprendimai: nuo specialistų rengimo kvotų iki leidžiamų tyrinėti temų[266]. Nors išsamesnių tyrimų apie kitų sąjunginių respublikų klasikus trūksta, sunku tikėtis, kad šiai disciplinai kontrolė būtų buvusi švelnesnė. Tikėtina, kad ideologinių naratyvų paieška Antikoje kitose respublikose veikė taip, kaip ir Lietuvoje: iš Maskvos parsivežti kanoniniai Antikos istorijos bei literatūros vadovėliai ir jų vertimai į lietuvių kalbą savaime nubrėždavo tam tikrus rėmus. Jie veikė kaip mokslo standartas, turėjęs užkirsti kelią bet kokiam „buržuaziniam objektyvizmui“ ar „keliaklupsčiavimui prieš Vakarus“. Belikdavo tik užpildyti rašomus mokslinius darbus privalomais ideologiniais „burtažodžiais“. Chrestomatiniu šio „centro“ ir „periferijos“ santykio pavyzdžiu tapo nekritiškas sekimas iš Maskvos importuotu Maro „naujuoju mokslu apie kalbą“ bei netrukus sekęs staigus persiorientavimas prie paties Stalino padiktuotų kalbotyros gairių.

---

[263] *Ibid.*, l. 53v; [1949 09 15].
[264] *Ibid.*, b. 48, l. 10v; [1951 01 02].
[265] *Ibid.*, l. 51r; [1952 03 18].
[266] Švedas (2009), 76–79, sk. „Jupiterio ir jaučio aksioma“.

Kalba be prokalbės: marizmo doktrinos žlugimas ir naujasis kursas

Siekdami ideologizuoti visas gyvenimo sritis, sovietai neišvengiamai primetė marksistinę-leninistinę prieigą ir kalbos mokslui. Aktyviausias šio proceso etapas pasiektas penktojo dešimtmečio pabaigoje, kai fanatiškas vienintelės pseudomokslinės teorijos laikymasis visą sovietinę lingvistiką nuvedė į stagnaciją bei neišvengiamą žlugimą. Minėtos pseudomokslinės doktrinos įkaite tapo ir Klasikinės filologijos katedra, o tai vertintina kaip itin ryškus paradoksas: juk klasikinė filologija savo esme remiasi būtent lyginamąja kalbotyra bei indoeuropeistika – metodais, kuriuos naujoji teorija siekė paskelbti „buržuaziniais“ ir moksliškai klaidingais.

Po bolševikinės revoliucijos, atmetant tradicines mokslo normas, lingvistikoje ieškota marksistinio modelio, kuris taptų atsvara vakarietiškam indoeuropeistikos metodui. Pastarasis kritikų buvo puolamas už teiginį, jog kalbos kyla iš bendros prokalbės. Taigi indoeuropeistikos neigimas buvo tiesiogiai susietas su kova prieš „kosmopolitizmą“. Alternatyvios teorijos pradininkas – rusų archeologas ir lingvistas Nikolajus Maras. Jis dar trečiajame XX a. dešimtmetyje pasiūlė marksizmo nuostatas atitinkantį lingvistikos modelį, kuriame kalbos esą vystosi ne viena iš kitos, arba kontaktuodamos tarpusavyje, o sąveikaujant skirtingoms socialinėms klasėms. Maras teigė, kad tos pačiõs klasės kalbos skirtingose šalyse tarpusavyje tipologiškai yra panašesnės, nei kalbos tarp skirtingų klasių toje pačioje šalyje. Tai idealiai atitiko marksistinę nuostatą, kurioje esminė skirtis brėžiama tarp klasių, o ne tarp tautų[267]. Ši teorija įsitvirtino kaip „marksistinė lingvistika“. Nepaisant to, kad šiai teorijai sovietų Rusijoje daug kas oponavo, tačiau Komunistų partija ją oficialiai įtvirtino kaip vienintelę teisingą kryptį.

Iki 1947 m. abiejų konkuruojančių lingvistinių srovių šalininkai dar galėjo dirbti palyginti laisvai, tačiau nuo minėtų metų prasidėjo kryptingas puolimas prieš „antimarizmą“. Ši nuostata imta tapatinti su politiniu nepatikimumu ir „pataikavimu Vakarų ideologijai“. Oponuojantys marizmui mokslininkai buvo šalinami iš užimamų pareigų, o kiti, siekdami išlikti struktūrose, buvo priversti aukštinti marizmą kaip vienintelę moksliškai pagrįstą prieigą. Galiausiai marizmas įsitvirtino kaip neginčijama, vienintelė sovietinės lingvistikos doktrina[268]. Maro teorija sovietiniams ideologams tapo patogiu įrankiu konstruojant „klasiškai orientuotą“, „progresyvų“ bei

[267] Ethan Pollock, *Stalin and the Soviet Science Wars*, Princeton, N.J.; Woodstock: Princeton University Press, 2008, 105.
[268] *Ibid.*, 107.

„materialistinį“ kalbos supratimą. Siekiant galutinai monopolizuoti mokslo erdvę, masiškai pradėti leisti rinktiniai Maro raštai, jo biografijos bei propagandiniai bukletai, pristatantys maristinę lingvistiką kaip aukščiausią marksistinio mokslo pasiekimą.

Tačiau ši doktrina turėjo esminį trūkumą: sukonstruota ant klaidingų teorinių prielaidų, ji neišvengiamai paralyžiavo sovietinę kalbotyrą. Maristinė teorija, tapusi grynu ideologiniu konstruktu, užvėrė kelius bet kokiems reikšmingiems empiriniams tyrimams, o mokslas atsidūrė visiškoje stagnacijoje. Matydami katastrofišką padėtį, oponuojantys lingvistai (ypač Arnoldas Čikobava) slaptai kreipėsi į patį Staliną, argumentuotai išdėstydami Maro teorijos trūkumus bei akivaizdų nelogiškumą. Šis asmeniškai įsitraukė į problemos sprendimą. Pasikonsultavęs su didžiausiais teorijos kritikais, Stalinas greitai įsitikino, jog marizmas neturi nieko bendra nei su logika, nei su realiu mokslu.

1950 m. birželio 20 d. dienraštyje *Pravda* paskelbtas Stalino straipsnis žymėjo staigų ir negailestingą marizmo saulėlydį. Maro teorija buvo visiškai pasmerkta kaip supaprastinanti ir suvulgarinanti marksizmo principus. Taip Stalinas per vieną naktį oficialiai tapo „didžiuoju lingvistu“, kurio filologinės įžvalgos virto nauja, neginčijama dogma visam sovietiniam mokslui. Per ateinančius metus atsidavę maristai, neatsimetę nuo šio pseudo mokslo, buvo šalinami iš akademinių pozicijų, o paties Stalino straipsniai apie kalbotyrą, išleisti atskira brošiūra vien rusų kalba įspūdingu 2 milijonų egzempliorių tiražu, tapo pagrindine metodine literatūra[269]. Galima sakyti, jog klasikams, siekiant išlikti mokslo sistemoje, teko atlikti pavojingą manevrą – perbėgti nuo maristinės Scilės prie stalinistinės Charibdės.

Vienas įdomesnių ideologinio diegimo momentų KFK yra susijęs būtent su šia staigia reforma. Likus vos keliems mėnesiams iki galutinio doktrinos žlugimo, 1950 m. sausio 23–27 dienomis Maskvoje dar spėta surengti prabangią konferenciją Maro garbei, kurioje dalyvavo ir Katedros vedėjas Dumčius. Įspūdžius iš šios konferencijos jis pristatė 1950 m. vasario 23 d. Katedros posėdyje: pranešėjas konstatavo, kad ši „didžiojo tarybinio kalbininko“ garbei skirta konferencija buvo grynai reklaminė ir propagandinė. Užuot diskutuodavus apie realias kalbotyros problemas, kaip buvo numatyta pradžioje, pranešimai pristatė paties „Maro gyvenimą, jo

[269] Kostas Ostrauskas, „Sovietų 1950 metų kalbos mokslo perversmas ir jo pasėkos“, *Aidai*, nr. 2, 1954, 61.

darbo sąlygas ir nuopelnus materialistiniam kalbų mokslui“. Tik menkai paliesta kalbų mokslo padėtis TSRS[270].

Kartu buvo numatyta, jog tų pačių metų rudenį bus sušaukta dar viena konferencija, skirta jau gilesniems lingvistiniams aspektams nagrinėti. Aptariamame renginyje dar kartą oficialiai buvo patvirtinta, jog „Maro materialistinis kalbos mokslas yra vienintelis tikras mokslas apie kalbas“, tačiau kartu bandyta brėžti naujas gaires: pabrėžta, kad metodo nereikia suprasti dogmatiškai, nes „mokslas privalo žengti pirmyn ir reikia ieškoti naujų kelių bei būdų“. Kaip viena perspektyviausių sričių iškelta etnogenezė, kuri turėjo padėti galutinai išspręsti kalbų atsiradimo klausimą[271]. Tai buvo paskutinis bandymas išgelbėti marizmą.

Po Dumčiaus pranešimo vykusi mokslinė diskusija jau tuomet atskleidė, kaip aklas marizmo dogmų laikymasis vedė prie akivaizdžių absurdų. Frolovas atkreipė dėmesį, „kad, išeinant iš materialistinio Maro mokslo apie kalbas, prancūzų kalba tam tikrais atžvilgiais senesnė už lotynų kalbą, nors yra išplitusi nuomonė, jog prancūzų kalba kilusi iš lotynų kalbos“. Visgi net ir tokios įžvalgos negalėjo supurtyti oficialiojo diskurso pamatų. Katedros vedėjui Dumčiui teko dar kartą patvirtinti, jog „Maro mokslui apie kalbas iš principo, iš esmės nieko negalima prikišti, kad tai vienintelis tikras mokslas apie kalbas“, o bet kokie prieštaravimai kyla tik dėl neteisingo metodo taikymo. Buvo viešai deklaruojama, kad tik tolimesnis šio mokslo vystymas padės atrasti „teisingas“ prieigas ir pašalinti susidariusius netikslumus[272].

Visgi 1950 m. vasarą Stalino iniciatyva įvykdytas negailestingas marizmo pasmerkimas netruko pasiekti ir periferiją. Jau rugsėjo pabaigoje ši esminė permaina tapo pagrindine KFK posėdžio ašimi. Paradoksalu, tačiau aptarti naująjį Stalino kalbos mokslą ir pasmerkti marizmą vėl teko Dumčiui. Savo pranešime jis pasitelkė tuometinei retorikai būdingas priešpriešas: *Pravdoje* vykusią lingvistinę diskusiją jis pristatė kaip vieną iš „taikių Sovietų Sąjungos darbų visose gyvenimo srityse“, kurį priešpriešino „naujas žudynes“ planuojančiam ir „ginklus kalančiam kapitalistiniam pasauliui“. Pereidamas prie esmės, pranešėjas konstatavo kardinaliai pasikeitusį vertinimą: dar neseniai vienintele teisinga laikytą Maro teoriją dabar teko oficialiai įvardyti kaip klaidą, mat ji „įstūmė į stagnaciją kalbos mokslo

[270] Dumčius pastebėjo, kad marizmas didžiausią pasisekimą turėjo Rumunijoje, o Sakartvelo mokslininkai, puoselėdami indoeuropeistikos tradicijas, šiai teorijai priešinosi (VUBRDA, f. R-856, ap. 16, b. 20, l. 72v; [1950 02 23]). Galbūt dėl šios priežasties būtent kartvelai iniciavo Maro doktrinos demaskavimą.
[271] *Ibid.*, l. 72v; [1950 02 23].
[272] *Ibid.*, l. 73r; [1950 02 23].

vystymąsi“ bei sudarė sąlygas formuotis uždaroms šio mokslo išpažinėjų „klikoms“[273].

Dumčius Katedros susirinkime išsamiai išdėstė naująsias Stalino kalbotyros gaires, žongliruodamas marksistinėmis „bazės“ ir „antstato“ kategorijomis. Pranešėjas aiškino esminį lūžį sovietiniame mokslo dėsnių supratime: pasak Stalino „kalba skiriasi nuo antstato“ ir „kalba nėra antstatas ant bazės“. Galiausiai buvo prieita prie išvados, jog kalba nėra klasių kovos padarinys – ji sukurta visos visuomenės ir vienodai aptarnauja visas klases bei santvarkas, tiek socialistinę, tiek kapitalistinę[274].

Visgi įdomiausia stebėti, kaip staiga pagal naująjį naratyvą pasikeičia oficialioji Katedros pozicija. Išdėstęs visus Stalino kalbotyros pranašumus prieš marizmą, Dumčius konstatavo: „Klasikinės filologijos katedra, nors ir svarstė keliuose posėdžiuose Maro teoriją apie kalbos mokslą, tačiau rado Maro moksle visą eilę neaiškumų-prieštaravimų grynajam kalbos mokslo traktavimui“. Vedėjas netgi pabrėžė, jog „būtent, Ist.-Filologijos fakultete vienintelė katedra, kuri Maro mokslą priėmė su dideliais rezervais ir [nemažesniu][275] abejingumu“[276]. Tokia formuluotė leido Katedrai retrospektyviai reabilituotis ir apsisaugoti nuo galimų politinių priekaištų dėl ankstesnio lojalumo dabar jau pasmerktai doktrinai.

Iš šio pavyzdžio matyti, kaip oficialiuose svarstymuose ir jų protokoluose būdavo pompastiškai išreiškiamas palaikymas „centro“ patvirtintoms teorijoms, tačiau kartu visada paliekama vietos staigiam pozicijos pakeitimui 180 laipsnių kampu. Vos per pusmetį lojalūs maristai tapo aršiausiais šios teorijos priešininkais – šią transformaciją itin ryškiai iliustruoja kiek vėliau prie KFK prisijungusio Ričardo Mirono atvejis[277]. Visgi remiantis turimais duomenimis išlieka sunku vienareikšmiškai įvertinti, kiek toks mokslininkų požiūris galėjo būti nuoširdus, o kiek deklaratyvus, siekiant protokoluose užfiksuoti tik tai, ko tikėjosi ir reikalavo aukštesnioji valdžia. Galiausiai, nors Stalino „praregėjimas“ buvo pateiktas per griežtą ideologinę prizmę, Klasikinės filologijos katedrai jis paradoksaliai tapo išsigelbėjimu, mat faktiškai leido kalbotyrai grįžti prie stabilesnių, istoriškai pagrįstų tyrimo metodų bei reabilituoti

[273] *Ibid.*, b. 48, l. 1r; [1950 09 30].
[274] *Ibid.*, l. 1v; [1950 09 30].
[275] sunkiai įskaitomas žodis.
[276] VUBRDA, f. R-856, ap. 16, b. 48, l. 2r; [1950 09 30].
[277] Iliustratyviausias marizmo pasekėjų atvejis tarp klasikų būtų Ričardas Mironas. Visgi, jis šiuo laikotarpiu nepriklausė Katedrai, todėl jo visiškas atsidavimas Maro doktrinai ir staigus jos išsižadėjimas po Stalino straipsnio pasirodymo plačiau čia nebus aptariamas. Nemažai apie šį epizodą straipsnyje yra rašiusi Juchnevičienė. Žr.: Juchnevičienė (2021), 74–89.

indoeuropeistikos tradiciją, iki tol laikytą „moksline erezija“. Visgi realybėje vieną dogmą pakeitė dar griežtesnė, kurioje mokslinė mintis tapo visiškai subordinuota vieninteliam autoritetui.

Stalino kalbos mokslo įsigalėjimas

Oficialiai pasmerkus Maro mokslą Universiteto ir Katedros lygmeniu permainos neišvengiamai turėjo pasiekti ir auditorijas. Studentai, dar pavasario semestre mokyti marizmo dvasia, jau rudenį turėjo būti skubiai „permokyti“ pagal naująją kalbos mokslo paradigmą. To imtasi nedelsiant, net nelaukiant oficialių metodinių gairių iš aukštesniųjų Universiteto institucijų – Katedros dėstytojai patys skubėjo demonstruoti savo ideologinį budrumą.

Jau 1950 m. spalį Račkauskas, aptardamas savo skaitytą paskaitą, „pastebėjo, kad Maro tvirtinimas apie kalbų susikryžiavimą nebuvo rimtas ir turėjo žlugti“[278]. Tokia staigi vieno autoritetingiausių Katedros dėstytojų savikritika (arba ankstesnių tiesų išsižadėjimas) rodė bendrą atmosferą. Po metų, aptariant Tijūnelytės-Šimkauskienės paskaitą, kolegos jau naudojo naująjį vertinimo matą: Šuopys patenkintas pažymėjo, kad užsiėmimas „praėjo visai sutinkamai su drg. Stalino kalbos mokslu“. Jam pritarė ir Kazlauskas, pabrėždamas, jog dėstytoja „nemažą dėmesio skyrė studentuose įsąmoninti gramatines žinias; [... o] tai gerai derinasi su drg. Stalino kalbos mokslu“[279].

Kartu su marizmu kritikos sulaukė ir požiūris į kalbos grynumą (purizmą). Toje pačioje paskaitoje Račkauskas akcentavo purizmo žalą, o Valkūnas nurodė, kad reikėjo dar labiau išryškinti šią problemą konkretesniais pavyzdžiais: sukritikuoti į Vakarus pasitraukusius „buržuazinius“ mokslininkus Praną Skardžių ir Antaną Salį[280] dėl jų puoselėto purizmo kalbos srityje[281]. Taip ne tik buvo bandoma kuo greičiau pamiršti pasmerktąją doktriną, bet ir atpirkti savo „kaltes“ demaskuojant „klasinius priešus“. Apskritai Račkauskas paskaitą įvertino teigiamai „dėl aukšto idėjinio lygio“, nors klaidų nebuvo neišvengta.

---

[278] VUBRDA, f. R-856, ap. 16, b. 48, l. 3r; [1950 10 20].
[279] *Ibid.*, l. 33r; [1951 09 20].
[280] Pranas Skardžius – kalbininkas. 1944 pasitraukęs į Vakarus. Dirbo Tiubingeno Universitete, nuo 1949 m. persikėlė į JAV, kur dirbo Kongreso bibliotekoje. Antanas Salys – kalbininkas, kaip ir Skardžius 1944 pasitraukęs iš Lietuvos. Dėstė Greifsvaldo ir Tiubingeno universitetuose, nuo 1947 m. – baltistiką Pensilvanijos Universitete.
[281] VUBRDA, f. R-856, ap. 16, b. 48, l. 3r; [1950 10 20].

Tik 1950 m. pabaigoje ideologinis spaudimas įgavo oficialų administracinį pavidalą: rektoratas išleido įsakymą „Dėl priemonių pašalinti trūkumams ir klaidoms kalbos mokslo ir kitų visuomeninių mokslų moksliniame ir dėstomajame darbe“. Šis dokumentas netrukus buvo apsvarstytas KFK susirinkime, kurio išdavoje priimti penki nutarimo punktai. Pirmiausia Katedra įsipareigojo „Nedelsiant sustiprinti savo narių tarpe drg. J. Stalino veikalų kalbos mokslo klausimais tolimesnį studijavimą ir, tų veikalų dvasia dėstant filologines disciplinas, kovingai kovoti už kūrybišką marksizmo taikymą visose disciplinose, šalinti buržuazinės nacionalistinės bei kosmopolitinės ideologijos įtakas“[282].

Antruoju punktu Katedra dar kartą oficialiai išsižadėjo marizmo pabrėždama, jog šios krypties niekada rimtai nevertino. Protokole užfiksuotas beveik gynybinis tonas: „Nors klasikinės filologijos katedroje Maro kalbos mokslas nebuvo prigijęs, nors nemokėta šioje srityje jis pritaikyti, nors jis buvo priimtas tik deklaratyviai, tačiau su visu griežtumu ir atidumu stengtis visiškai nuo Maro mokslo atsiriboti ir nesusilpninti kovos su metafizinėmis koncepcijomis kalbos mokslo srity“. Atrodytų paradoksalu: negailestingai pasmerkiant senąją doktriną, naujoji priimama visiškai beatodairiškai, nekeliant jokių klausimų ar menkiausių abejonių. Būtent taip veikė totalitarinė mašina – ji reikalavo ne tik paklusnumo, bet ir viešo ankstesnių „klaidų“ pripažinimo, net jei tos klaidos, pačių mokslininkų teigimu, buvo tik formalios.

Likę trys nutarimo punktai deklaravo Katedros pasiryžimą „kūrybingai“ diegti marksizmą klasikinės filologijos studijose. Stalino kalbotyros klausimus įsipareigota nagrinėti ne tik dėstytojų moksliniuose darbuose, bet ir aktyviai įtraukti į studijų procesą: siūlyti studentams atitinkamas temas seminaruose, kursiniuose bei diplominiuose darbuose. Galiausiai Katedra tapo savotišku ideologinės sklaidos punktu – įsipareigota progai pasitaikius skleisti Stalino mintis ir už Universiteto ribų: skaityti viešas paskaitas visuomenei bei publikuoti propagandinius straipsnius spaudoje.

Šie įsipareigojimai netrukus buvo įtvirtinti ir oficialiai. Istorijos-filologijos fakulteto taryba 1951 m. rudens semestro darbo plane numatė dvi mokslines konferencijas: vieną, skirtą studentams, kitą – dėstytojams bei profesūrai. Abiejų renginių tematika buvo bendra ir tiesiogiai susijusi su Stalino veikalu *Marksizmas ir kalbos mokslo klausimai*[283]. Reaguodama į

---

[282] Čia ir toliau cituota: *Ibid.*, l. 9v–9r; [1950 12 22].

[283] VUBRDA, f. R-856, ap. 16, [Fakulteto darbo planai 1951–1952] V.V.U. Istorijos-filologijos fakulteto darbo planas 1951/52 m.m. rudens semestrui. Abi šios

1951 m. kovo mėn. įvykusius Universiteto tarybos svarstymus, KFK taip pat suplanavo artimiausiame posėdyje surengti diskusiją Stalino kalbotyros veikalo klausimais[284].

Atrodo, kad Universiteto vadovybė į šią naująją doktriną žiūrėjo itin skrupulingai. Naujojo rudens semestro pradžioje rektoratas demonstravo principingumą – buvo atmesti visų katedrų darbo planai nurodant, kad „juose turi aiškiai ir konkrečiai atsispindėti drg. Stalino mokslas kalbos klausimais“[285]. Dėl šio spaudimo KFK buvo priversta skubiai perrašyti darbo planą, kuriame ryškiai atsispindėjo naujojo mokslo diegimas. Nutarta, kad po kiekvieno kasmėnesinio grupinio apsilankymo kolegos paskaitoje ypatingas dėmesys bus kreipiamas būtent į naujosios doktrinos diegimą. Be to, suplanuotos specifinės metodinės diskusijos dėl morfologijos ir fonetikos dėstymo: pirmajai temai pranešėju paskirtas Račkauskas, antrajai – Valkūnas[286]. Itin kurioziškai atrodo 1951 m. spalio pabaigos Katedros posėdis, kuriame Račkauskas, remdamasis „genialiuoju“ Stalino veikalu, pateikė pastabas tema „Ar reikalinga fonetika“[287]. Tokios kurioziškos diskusijos apie fonetikos reikalingumą atskleidė gilų metodologinį pasimetimą: net ir elementariausios kalbotyros tiesos turėjo būti iš naujo legitimuotos, bijant sulaukti kaltinimų formalizmu.

Tų pačių metų kovo mėn. Universiteto Mokslinė taryba dar kartą pabrėžė būtinybę rengti metodines diskusijas, skirtas Stalino veikalo analizei[288]. Kiek vėliau, minint Stalino veikalo dviejų metų sukaktį, prie oficialaus minėjimo įpareigota prisidėti ir KFK. Jos posėdyje nuspręsta, kad specialų pranešimą studentams šia proga paskaitys Dumčius[289]. Šis „naujasis kalbos mokslas“ diegtas ne tik filologams: aptardamas Dumčiaus paskaitą I k. istorikams, Kazlauskas pažymėjo „pagirtiną“ pranešėjo sieki vadovautis tuo pačiu Stalino kalbos mokslu.

Kita vertus, tokie deklaratyvūs fiksavimai protokoluose atrodo akivaizdžiai perspausti: paskaitoje Dumčius tiesiog lygino lotynų ir lietuvių kalbas – tai standartinė lyginamosios kalbotyros praktika, kuri neabejotinai būtų vykdoma ir be naujosios ideologijos įtakos[290]. Panašių „praregėjimo“ atvejų protokoluose gausu. Štai Frolovas, darydamas pranešimą apie lotynų

---

konferencijos nurodomos ir 1952 m. pavasario semestro plane. Neaišku, ar renginiai buvo perkelti, ar organizuoti pakartotinai.

[284] VUBRDA, f. R-856, ap. 16, b. 48, l. 16v; [1951 03 22].

[285] *Ibid.*, l. 30v; [1951 09 05].

[286] *Ibid.*, l. 30v–31r; [1951 09 05]

[287] *Ibid.*, l. 41r; [1951 11 28].

[288] *Ibid.*, l. 17v; [1951 03 22] ir l. 19v; [1951 03 27].

[289] *Ibid.*, l. 52r; [1952 04 10].

[290] *Ibid.*, l. 61r; [1952 09 23].

kalbos leksiką, išsakė „reikšmingą“ prielaidą: „Leksikos mokslo reikšmę [...] išaiškino drg. Stalinas. Jis nurodė, kad gramatinė struktūra, pagrindinis žodyninis fondas yra kalbos pagrindas“[291]. Tokios formuluotės kuria paradoksalią situaciją, tarsi elementarios lingvistinės tiesos sovietinėje mokslo erdvėje galėjo būti legitimuojamos tik pasitelkiant aukščiausios politinės vadovybės autoritetą. Tai rodo, jog Katedros nariai išmoko meistriškai naudoti „teisingą“ terminiją kaip ideologinį skydą, po kuriuo buvo tęsiamas tradicinis filologinis darbas.

Stalino kalbos mokslo teorija buvo įtraukta ir į dalį egzaminų atsiskaitymų. Archyviniai protokolai liudija, jog 1953 m. pavasario semestro lotynų kalbos valstybiniame egzamine viena iš dalių buvo teorinė; studentai turėjo atsakyti į klausimus apie kalbos ir antstato santykį bei kalbos vystymosi dėsnius pagal naująją doktriną[292]. Analogiška teorinė patikra buvo numatyta ir graikų kalbos valstybiniame egzamine[293]. Taigi, sėkmė egzaminuose priklausė ne tik nuo lotynų ir graikų gramatikos išmanymo, bet ir nuo gebėjimo paaiškinti jas per ideologijos prizmę.

Tačiau paprastuose egzaminuose, kaip atrodo iš turimų duomenų, tokie klausimai nebuvo įtraukti. Visgi žinias apie stalinistinę lingvistiką studentams klasikams tekdavo demonstruoti laikant istorinės gramatikos egzaminus. Račkausko parengtuose egzaminų bilietuose, šalia klausimų apie fonetiką ir morfologiją, viena dalis būdavo skiriama būtent Stalino lingvistikai[294]. Pažymėtina, jog lotynų kalbos egzaminų bilietuose, skirtuose kitų specialybių studentams (istorikams ar lituanistams), tokių reikalavimų neaptinkama.

Ši diferenciacija leidžia kelti prielaidą, jog egzaminavimas iš „Stalino kalbos mokslo“ nebuvo griežtai reglamentuotas visoms studentų grupėms, o dažnai priklausė nuo individualios dėstytojų iniciatyvos ar jų supratimo apie „idėjinį lygio“ kėlimo svarbą. Profesoriaus Račkausko atveju šis klausimas į egzaminų struktūrą būdavo įtraukiamas beveik be išimčių[295].

Stalino intervencija į kalbos mokslą iš esmės pakeitė ir mokslinio tiriamojo darbo pobūdį Katedroje. Ryškiausias šio pokyčio pavyzdys – 1952 m. pavasarį apgintas Vytauto Mažiulio diplominis darbas tema

---

[291] *Ibid.*, l. 72r; [1953 03 26].
[292] *Ibid.*, l. 84v, [1953 05 15]. Klausimus sudarė J. Dumčius.
[293] *Ibid.*, l. 85v; [1953 05 28]. Klausimus sudarė M. Račkauskas.
[294] *Ibid.*, l. 27r; [1951 05 15].
[295] Verta pastebėti, kad jau 1954 m. rudens sesijoje, t. y. praėjus metams po Stalino mirties, Katedroje apsvarstant Račkausko egzaminų bilietus, klausimų apie stalininį kalbos mokslą juose nebelieka (*Ibid.*, b. 124, l. 23v; [1954 12 22]). Šis staigus klausimų dingimas yra geriausias įrodymas, kad tas „naujasis kursas“ buvo grynai politinis, o ne mokslinis poreikis.

„Indoeuropiečių kalbos – pagrindo problemos klausimu“. Marizmo dominavimo laikotarpiu, kai lyginamoji kalbotyra buvo faktiškai uždrausta, tokio pobūdžio tyrimas būtų buvęs neįmanomas. Pats darbas neišvengė pagyrų „naujajam Stalino kalbos mokslui“, kurio dėka „lyginamasis istorinis metodas įsigijo teisių“[296]. Apie darbą pasisakęs Račkauskas taip pat akcentavo jo rimtumą bei pabrėžtinai „mokslišką“ pobūdį, kaip papildomą vertę nurodydamas tai, jog tyrime „daugiausiai cituojamas drg. Stalino veikalas *Marksizmas ir kalbos mokslo klausimai*[297]. Katedros sutarimu darbas buvo įvertintas „labai gerai“[298].

Apibendrinant galima teigti, kad pirmasis atkurto Vilniaus Universiteto dešimtmetis klasikams nebuvo lengvas, o ideologiniai reikalavimai dideli: teko ugdyti ne tik studentus, bet ir patiems atsikratyti „buržuazinių prietarų“, išmokti marksistiškai interpretuoti antikines kalbas. Paaiškėjus, kad Maro lingvistinė doktrina yra ne tik „atšipęs“, bet ir filologiniam darbui apskritai netinkamas įrankis, Stalino intervencija paradoksaliai tapo profesiniu išsigelbėjimu.

Nors naujasis kursas buvo diegiamas kaip neginčijama dogma, jis leido oficialiai grįžti prie lyginamojo istorinio metodo taikymo. Visgi Katedros nariai buvo priversti ne tik mokyti, bet ir indoktrinuoti: nuo privalomų klausimų egzaminų bilietuose iki nuolatinių lojalumo deklaracijų posėdžių metu. Ši stalinistinė retorika dėstytojams tapo savotišku ideologiniu skydu, po kuriuo, naudojant privalomas marksistines klišes, pavyko išsaugoti fundamentalius kalbotyros mokslo pagrindus. Tai, kad jau 1954 m. pastebimas kai kurių ideologinių reikalavimų nykimas egzaminų sesijose, leidžia kelti prielaidą, jog šis etapas buvo glaudžiai susijęs su kintančia politine konjunktūra, kurią Katedra gebėjo išnaudoti savo disciplinos tęstinumui išlaikyti.

Studentų indoktrinacijos pagrindai

Ideologinis užkratas per dėstytojus privalėjo būti intensyviai perduodamas ir studentams. Daugelį iki tol dėstytų fundamentalių kursų pakeitė mažai ką su mokslu turinčios ideologinės disciplinos, tokios kaip TSRS istorija ir konstitucija, marksizmo-leninizmo pagrindai, dialektinis ir

---

[296] *Ibid.*, b. 48, l. 52v; [1952 04 24].
[297] *Ibid.*, l. 53r; [1952 04 24].
[298] Tai svarbus momentas, nes galimybė tyrinėti kalbas istoriniu lyginamuoju metodu perspektyvoje leido Mažiuliui tapti pasaulinio garso baltistu. Tai buvo pavyzdys, kaip apkaišant darbą reikiamomis citatomis galima atlikti rimtus mokslinius tyrimus.

istorinis materializmas bei kt. Remiantis šiame darbe nagrinėjamais pavyzdžiais, kartais susidaro įspūdis, kad indoktrinacija buvo laikoma bene svarbesne užduotimi nei pats mokomasis dalykas. Tokiu būdu buvo siekiama pakeisti pačią studentų mąstymo struktūrą.

Pirmąjį okupacijos dešimtmetį KFK protokoluose didžioji dalis dėmesio, skirto studentams, sutelkta būtent į šiuos klausimus. Šiame poskyryje bus koncentruojamasi į ankstyviausią Katedros istorijos etapą, kuriame ne tik intensyviausiai diegta ideologija, bet ir kruopščiausiai fiksuota šio proceso eiga. Vėlesniais laikotarpiais indoktrinacijos veiksmai tapo įprasta realybe, todėl nebereikalavo tiek daug pastangų nei formuojant, nei fiksuojant ideologinio darbo rutiną. Tai tapo savaime suprantama ir kasdiene studijų dalimi

Politinio-ideologinio auklėjimo mechanizmas Katedros studentams pasireiškė per privalomas politinio lavinimosi valandėles. Jų priežiūra buvo itin griežta, o procesas nuolat stebimas dekanato lygmeniu. 1949 m. kovo mėnesį dekanatas savo svarstymuose įvardijo sistemines viso fakulteto problemas: studentai politinio auklėjimo valandėlėse lankosi nepakankamai uoliai, o dėstytojai nepakankamai joms ruošiasi. Be to, buvo pastebėta, kad auklėjamieji užsiėmimai dažnai vykdavo formaliai, apsiribojant sausu paskaitos formatu, kuris neįtraukdavo auditorijos į aktyvų dialogą. Buvo nustatyta, kad toks auklėjimas negali būti veiksmingas didelėse grupėse, todėl nuspręsta grupes mažinti, įvesti griežtesnę užsiėmimų lankymo kontrolę bei nuolat tikrinti paskaitų kokybę[299]. Katedros nariai buvo įpareigoti paraginti studentus lankyti šiuos užsiėmimus[300], o sąrašai su studentais, vengiančiais politinio lavinimosi, turėjo būti teikiami tiesiai dekanatui[301]. Ši kontrolės sistema pavertė politinį lojalumą (arba bent jo imitaciją) nuolatinio administracinio stebėjimo objektu.

Konkrečios užsiėmimų temos atskleidžia gilų atotrūkį tarp klasikinės filologijos studijų specifikos ir primetamo ideologinio turinio. Pavyzdžiui, 1949 m. kovo mėn. VU tarybos išplėstiniame posėdyje KFK vedėjas Dumčius nurodė, kad studentai buvo supažindinti su VI LKP(b) suvažiavimo nutarimais, o Katedra šia proga parengė tris pranešimus, apimančius žemės ūkio, kolektyvizacijos ir bendrojo politinio lygio kėlimo klausimus[302]. Prievolė klasikinės filologijos studentams gilintis į kolektyvizacijos procesus

[299] VUBRDA, f. R-856, ap. 16, [Istorijos-Filologijos Fakulteto Tarybos posėdžių protokolai 1944 08 25 – 1949 08 30]; protokolas nr. 20, l. 61v; [1949 03 04]
[300] VUBRDA, f. R-856, ap. 16, b. 20, l. 27v; [1948 09 25].
[301] *Ibid.*, l. 28r; [1948 10 09].
[302] *Ibid.*, l. 39v; [1949 04 09].

greta lotynų kalbos gramatikos ar graikų literatūros tik išryškina ankstyvosios sovietinės indoktrinacijos paradoksus.

Ideologinis darbas pasižymėjo didėjančiu intensyvumu: 1949 m. nutarta šiems užsiėmimams skirti po vieną valandą per savaitę, o vyresnių kursų studentams papildomai surengti paskaitų ciklą politiniais-ideologiniais klausimais[303]. Katedra taip pat svarstė, kokiu būdu šias valandėles organiškai susieti su specialybe, siekiant „ieškoti kelių ir būdų antikiniams autoriams aiškinti, prie jų prieinant iš marksizmo-leninizmo požiūrių“[304]. Tikslesnės ideologijos diegimo gairės buvo suformuluotos 1950 m. sausio mėnesį. Katedros vedėjas Dumčius pabrėžė, jog klasikinė filologija yra priskirtina prie istorijos srities mokslų, todėl čia turi būti išlaikomas „aiškus ideologinis kryptingumas“, kuris pasireiškia „studentams pateikiamų faktų marksistiniu interpretavimu“ ir šio modelio pranašumu „prieš buržuazinio mokslo interpretavimą“, taip pat „aiškinant praeities faktų įtaką ateičiai“[305].

Dumčius pabrėžė, kad antikinės kultūros istorija turi būti aiškinama „iš marksistinių pozicijų“, pavyzdžiui, akcentuojant vergvaldinę santvarką kaip esminį Graikijos iškilimo veiksnį. Analogiška pozicija buvo privaloma ir literatūros analizei: „skaitant Homerą būtina iškelti vergovinės demokratijos keitimosi momentas“, o štai Platono filosofijoje buvo būtina akcentuoti reakcingumą. Marksistinė metodika turėjo persmelkti net pačios kalbos mokymą. Nors Dumčius pripažino, jog dėstant gramatiką specifinių ideologinių elementų įterpti beveik neįmanoma, tačiau perėjus į leksiką – daug dalykų galima aiškinti per marksistinę prizmę[306].

Taigi galima sakyti, kad Klasikinės filologijos subordinavimas istorijos mokslų laukui iš esmės transformavo studijų esmę: autentišką tekstų analizę ir idėjų istorijos tyrinėjimus pakeitė teleologinė praeities interpretacija. Visas Antikos paveldas tokiame modelyje buvo redukuotas iki dėsningos pakopos, vedančios į neišvengiamą socializmo pergalę, o filologinis darbas tapo tik priemone šiai ideologinei pranašystei pagrįsti. Iš esmės estetinę antikinės literatūros interpretaciją išstūmė schematiška klasių kovos analizė, įkalinta primityviame progreso ir reakcijos dualizme.

Politinio švietimo temų sąrašai būdavo sudaromi Marksizmo-leninizmo katedroje[307], tačiau praktinis jų įgyvendinimas palikdavo vietos pranešėjų interpretacijoms. Tai iliustruoja Dumčiaus pranešimo apie komunistinę moralę aptarimas: dėstytojas Šuopys, be kitų dalykų, teigiamai

---

[303] *Ibid.*, l. 49v; [1949 06 22].
[304] *Ibid.*, l. 53r; [1949 09 15]
[305] *Ibid.*, l. 67r; [1950 01 14].
[306] *Ibid.*, l. 67v; [1950 01 14].
[307] *Ibid.*, l. 85r; [1950 04 07].

įvertino tai, kad pranešėjas pasirinko pavyzdžius iš antikinio pasaulio, taip tiesiogiai susiedamas ideologinę temą su studentų specialybe[308]. Visgi Kazlauskas išsakė priekaištų, nurodydamas, jog medžiagą buvo galima dar labiau adaptuoti filologams klasikams, bei pasigedo ryškesnės takoskyros tarp krikščioniškosios ir komunistinės moralės koncepcijų[309].

Kiek vėliau, 1951 m. pabaigoje, Katedroje svarstant 1950 m. rugpjūčio 10 d. *Pravdos* vedamąjį straipsnį „Dėl ideologinio darbo pagerinimo“, vėl grįžta prie klausimo, ar įmanoma „ideologinį momentą“ integruoti tiesiogiai dėstant lotynų kalbą. Po diskusijų pripažinta, kad „idėjinį-auklėjamąjį momentą“ pritaikyti kalbos mokymui yra pernelyg sudėtinga, todėl nuspręsta studentams klasikams kas mėnesį rengti atskirus, specializuotus idėjinio pobūdžio užsiėmimus po paskaitų[310]. Iš dalies tai galima laikyti taktine Katedros pergale: tokiu sprendimu pavyko išlaikyti lotynų kalbos paskaitų grynumą, ideologines temas legaliai nukeliant „kitam kartui“.

Daug palankesnė terpė marksistinės ideologijos diegimui buvo antikinės literatūros istorijos paskaitose. Jose reikalauta ne tik gilintis į klasikinę literatūrą, bet ir studijuoti komunizmo „klasikų“ veikalus, itin akcentuojant Engelso darbą *Šeimos privatinė nuosavybė ir valstybės kilmė.* Kaip pažymima viename iš posėdžių protokolų, studentai padarė didelę pažangą lyginant su ankstesniais metais: geriau įsisavino marksistinę metodologiją, sugebėjo istoriškai interpretuoti literatūros bei antikinio gyvenimo faktus (pvz. sofistiką, helenistinę filosofiją, skirtumus tarp paskirų autorių). Taip pat nurodoma, kad studentai sugebėjo daug ryškiau „iškelti buržuazinių mokslininkų klaidas, interpretuojant antikinės literatūros faktus“[311]. Taigi, jei šie planai buvo nuosekliai vykdomi, tuomet antikinė literatūra tegalėjo būti tik Engelso veikalą pagrindžiančiu ankstyvuoju šaltiniu, o vietoje polemikos su Vakarų mokslininkais – tik ideologinių priešų demaskavimo įrankiu.

Visgi sudėtinga įvertinti, kiek tokie teiginiai atitiko tikrąją studijų realybę, o kiek jie buvo deklaratyvaus pobūdžio, skirti oficialiems dokumentams. Svarbu prisiminti, jog Katedra buvo įpareigota kas mėnesį teikti dekanatui išsamią ataskaitą apie skaitomas paskaitas, mokslinę veiklą, politinio auklėjimo rezultatus bei Katedros narių visuomeninį aktyvumą[312]. Tad entuziastingi raportai apie studentų „ideologinį lūžį“ galėjo būti nulemti

---

[308] *Ibid.*
[309] *Ibid.*
[310] VUBRDA, f. R-856, ap. 16, b. 48, l. 43v; [1951 12 19].
[311] *Ibid.*, l. 46v–47r; [1952 01 19].
[312] *Ibid.*, l. 38r; [1951 11 01].

ir biurokratinio būtinumo demonstruoti teigiamus rodiklius aukštesnėms instancijoms. Neatmestina, kad auditorijose Antikos dvasia išliko kur kas gyvesnė, nei apie tai leidžia spręsti ideologiškai angažuoti oficialieji protokolai.

Marksistinės tiesos turėjo būti įtvirtinamos ne tik diskusijose, bet ir rašytiniuose studentų darbuose. 1950 m. sausio mėn. posėdyje Frolovas supažindino Katedrą su Aukštųjų mokyklų ministerijos instrukcijų projektu dėl kursinių ir diplominių darbų, kuriame kategoriškai reikalauta, kad „studentų darbai būtų aukšto marksistinio-leninistinio ir mokslinio lygio“[313]. Siekiant atliepti šiuos reikalavimus, IV kurso studentams buvo pateiktas sąrašas temų, kuriose Antikos tyrimai tiesiogiai sieti su gamybiniais santykiais ir klasių kova: „Tuometinis gamybinių santykių atspindys Apulėjaus romane“[314], „Moterų padėtis helenistinėj visuomenėj sprendžiant iš Plauto komedijų“, „Tuometinių visuomenės gyvenimo tendencijų atspindys Senekos *Medėjoje*“, „Lukrecijaus pažiūra į kultūros istoriją“[315].

Visgi archyviniai duomenys rodo, kad studentai tokių temų vengė. Matyti akivaizdus atotrūkis tarp Katedros siūlomo ideologinio turinio ir realių studentų pasirinkimų: dauguma jų pirmenybę teikė grynosioms literatūrinėms temoms, o net pusė kurso pasirinko antikinio teksto vertimą su komentarais ir įvadu[316]. Toks pasirinkimas leido studentams likti filologinio darbo rėmuose ir išvengti dirbtinio marksistinių klišių taikymo sudėtingoms socialinėms temoms. Įdomu tai, kad kai kurios ideologizuotos temos, pavyzdžiui, minėtoji apie Apulėjų, nesulaukusios susidomėjimo, buvo siūlomos pakartotinai ir kitais studijų metais[317], tačiau studentų susidomėjimo tai nepaskatino.

KFK studentai ne tik vengė aiškiai ideologizuotų diplominių darbų temų, bet ir šalinosi aktyvaus dalyvavimo kitose politinėse veiklose. Šią problemą 1949 m. pabaigoje vykusiame Katedros posėdyje iškėlė jos vedėjas Dumčius, pažymėdamas, jog: „Klasikinės filologijos katedra ideologinio darbo srityje su studentais turi parodyti daugiau iniciatyvos, negu lyg šiol buvo. Kad šioj srity nėra viskas tvarkoje, parodo nė vieno komjaunuolio nebuvimas katedros studentų tarpe. O auklėjimo darbas turi būti tiek pagerintas, kad į komjaunimo eiles stotų patys pažangiausi katedros studentai“[318].

---

[313] *Ibid.*, b. 20, l. 68v; [1950 01 16].
[314] *Ibid.*, l. 52r; [1949 09 09]
[315] *Ibid.*
[316] VUBRDA, f. R-856, ap. 16, b. 20, l. 53v; [1949 09 24].
[317] *Ibid.*, l. 86v; [1950 04 07].
[318] *Ibid.*, l. 60r; [1949 12 10].

Faktas, jog tarp klasikinės filologijos studentų nebuvo nė vieno komjaunuolio, to meto kontekste laikytas rimtu politinio darbo broku. Viena vertus, tai rodė, kad KFK studentams išliko „neideologizuota sala“, kita vertus pačiai Katedrai tai kėlė nepasitikėjimo problemų prieš ideologijos prievaizdus. Siekiant taisyti padėtį, Dumčius nurodė, jog pagrindinis indoktrinacijos procesas privalo persikelti tiesiogiai į paskaitas, nes specialių politinių valandėlių tam nebepakanka. Pasak jo, būtent antikinės kultūros ir literatūros paskaitos yra palankiausia terpė ideologiniam poveikiui. Dėstytojams rekomenduota išnaudoti net ir priešegzaminacines konsultacijas – jos matytos kaip proga iš pagrindų griauti „religinius ir kitus buržuazinius prietarus“[319]. Ši detalė leidžia daryti prielaidą, jog klasikų bendruomenė identifikuota kaip vis dar stipriai veikiama ikikarinės inteligentijos tradicijų ar religinės pasaulėžiūros. Papildomam studentų ideologiniam „surišimui“ su sistema kurti moksliniai būreliai, organizuotos kolektyvinės išvykos į muziejus, teatrus bei parodas, taip siekiant kontroliuoti studentų laisvalaikį ir formuoti „tarybinio piliečio“ kultūrinį profilį.

Taip studentą siekta ištraukti iš privačios laisvalaikio erdvės, paverčiant jį valstybės kontroliuojamu sovietinės kultūros vartotoju. Galima pateikti keletą tokių ekskursijų pavyzdžių: 1950 m. Katedros ataskaitoje Universiteto tarybai minima išvyka su studentais į sovietinių dailininkų kūrinių parodą Dailės muziejuje[320]. Itin ryškus „ideologinio suartėjimo“ su darbo klase pavyzdys aptinkamas ir kiek vėlesniu laikotarpiu: 1961 m. plane, greta vizitų į Mokslų Akademijos ir Universiteto rankraštynus, studentams numatyta ekskursija į gamyklą, siekiant susipažinti su gamybos procesais bei cechų darbininkais[321]. Taip tarsi siekta parodyti, kad darbas su rankraščiais tėra antstatas, priklausomas nuo darbininkų kuriamo materialinio pagrindo.

Be „kultūrinio auklėjimo“, studentai kartu su Katedros nariais privalėjo demonstruoti lojalumą dalyvaudami masinėse politinėse akcijose. Dalyvavimas komunistinėse šventėse, pavyzdžiui, Gegužės 1-osios demonstracijose, buvo privaloma akademinio gyvenimo dalis, fiksuojama oficialiuose Katedros dokumentuose kaip sėkmingas ideologinio darbo rezultatas[322].

Nepaisant intensyvios indoktrinacijos, studentų sovietizavimo procesas susidūrė su rimtomis kliūtimis, kurios buvo įvardijamos metinėse Katedros ataskaitose Universiteto tarybai. Pavyzdžiui, nurodyta, kad tarp

---

[319] *Ibid.*
[320] VUBRDA, f. R-856, ap. 16, b. 20, l. 82r; [1950 04 07].
[321] *Ibid.*, b. 188, l. 43v; [1961 09 08].
[322] *Ibid.*, b. 48, l. 55v; [1952 04 24].

studentų pasitaiko buvusių klierikų, o kiti vis dar lanko bažnyčią. Kritikos sulaukė ir patys dėstytojai – ataskaitose pabrėžiama, kad paskaitų medžiaga nebuvo pakankamai išnaudojama politiniam švietimui, o tarp pačių pedagogų pasigesta „kritikos ir savikritikos“ kultūros[323]. Siekiant pašalinti šiuos ideologinius „trūkumus“, imtasi konkrečių priemonių: numatyta speciali Račkausko paskaita tema „Komunistų (bolš.) partijos kūrimasis ir jos kova su visokių rūšių oportunistais iki 1905 m.“. Be to, dėstytojai buvo griežtai įpareigoti dar uoliau interpretuoti dėstomą medžiagą per marksistinę prizmę, suaktyvinti užklasinį darbą su studentais, stiprinti antireliginę propagandą bei nuolatos aiškinti komjaunimo tikslus ir jo reikšmę sovietiniam jaunimui[324].

Kova dėl studentų sielų intensyviai tęsėsi ir vėlesniais metais. Pavyzdžiui, 1952 m. pavasarį Dumčius skaitė paskaitą apie moters vaidmenį sovietinėje santvarkoje, akcentuodamas pasiektą socialinę pažangą, moterų iškilimą į atsakingus postus bei jų aktyvų dalyvavimą „kovoje už taiką“. Nors protokoluose pripažįstamas studentų pasyvumas, pats renginys formaliai įvertintas teigiamai[325]. Tų pačių metų pabaigoje Frolovas KFK nariams pristatė XIX komunistų partijos suvažiavimo nutarimus, kartu nubrėždamas Katedrai keliamus tikslus ir būdus jiems pasiekti. Anot pranešėjo, mokslo darbuotojų prievolė – nuolatos pabrėžti sovietinio mokslo pranašumą, supriešinant jį su „reakcinga buržuazine ideologija“. Pabrėžta, kad dėstytojų veikla auklėjant jaunąją kartą negali būti vien tik švietėjiška: būtina kovoti prieš „nacionalistinius ir kosmopolitinius nukrypimus, prieš apolitiškumą ir beidėjiškumą literatūroje, mene ir moksle“[326]. Tokie reikalavimai rodo, kad Katedra buvo paversta ideologinės kovos įrankiu, o bet koks akademinis neutralumas ar dėmesys grynajai estetikai buvo traktuojamas kaip politinis nusižengimas.

Nors išsamiausi duomenys apie ideologinį darbą su studentais pasiekia iš pirmojo okupacijos dešimtmečio, ši veikla išliko neatsiejama akademinio gyvenimo dalimi ir vėlesniais etapais. Tiesa, vėlesnio laikotarpio dokumentacijoje šis procesas atsispindi jau tik pavieniais fragmentais, liudijančiais apie indoktrinacijos virtimą kasdiene biurokratine rutina. Net ir 1979 m. studentai privalėjo kas dvi savaites dalyvauti „politinformacijos“ susirinkimuose, kurių metu patys rengdavo ideologinio pobūdžio pranešimus. Lygiagrečiai buvo vykdomi ir komjaunimo organizuojami

---

[323] *Ibid.*, b. 20, l. 82v; [1950 04 07].
[324] *Ibid.*
[325] VUBRDA, f. R-856, ap. 16, b. 48, l. 49v; [1952 03 13].
[326] *Ibid.*, l. 62r; [1952 10 30].

renginiai, užtikrinę nuolatinę studentų socialinės ir politinės elgsenos priežiūrą[327].

Aptarti bendrieji indoktrinacijos principai rodo sistemingas pastangas pajungti klasikų ugdymą sovietinei ideologijai, kartu išlaikant bent formalius mokslo fundamentus. Šis procesas nebuvo vienpusis – tai buvo nuolatinis Katedros laviravimas tarp privalomų politinių klišių ir siekio apsaugoti studijų turinį, dažnai iškeliant ideologinį krūvį už auditorijos ribų. Tačiau bendrieji metodai ir jų veiksmingumas geriausiai atsiskleidžia per konkrečias studentų gyvenimo bei veiklos sritis: jų (ne)įsitraukimą į komjaunimo organizaciją, privalomą antireliginį ugdymą bei mokslo įvilkimą į marksistinę formą veikiant studentų mokslo draugijoje ar rengiant diplominius darbus. Būtent šios sritys, tapusios pagrindiniais akademinės tradicijos ir tiesioginio politinio spaudimo susidūrimo laukais, bus aptariamos toliau.

Būti komjaunuoliu – neklasiška!

Nepaisant visų minėtų studentų indoktrinacijos būdų per vadovėlius, antireligines paskaitas, būrelius ar diplominius darbus, ši užduotis nepasirodė lengva. Jau užsiminta, kad Universiteto vadovybei ir Katedrai (bent jau formaliai) didelį nerimą kėlė faktas, jog 1949 m. nė vienas klasikinės filologijos studentas nepriklausė komjaunimo organizacijai. Svarstymų metu Kazlauskas pastebėjo, kad dėl tokios situacijos kaltas ir pats komjaunimas, per mažai įtraukiantis studentus į atvirus savo susirinkimus. Reaguodamas į kritiką, posėdyje dalyvavęs komjaunimo atstovas Rozga informavo, kad vien tik klasikų agitacijai jau suburta speciali komjaunuolių grupė. Be to, jis pasiūlė „pagyvinti“ politines valandėles įtraukiant pačių studentų parengtus ideologinius referatus. Savo ruožtu Frolovas paragino į agitacinį darbą aktyviau įsitraukti kursų paskirtus profesinių sąjungų organizatorius – vadinamuosius proforgus[328].

Nepaisant raginimų vykdyti agresyvesnę komjaunimo propagandą, ši problema išliko aktuali ir vėlesniais metais. 1950 m. balandžio mėnesio posėdyje Dumčius nurodė, kad šiuo klausimu teko kalbėtis ir su miesto komjaunimo komiteto atstovu. Taigi, matyti, kad problema jau buvo peržengusi Universiteto ribas. Katedra vėlgi viešai pasižadėjo stiprinti agitaciją, ypač dirbant su III ir IV kursų studentais, tarp kurių vis dar nebuvo nė vieno komjaunuolio. Itin iškalbinga protokolo pastaba apie jaunesniuosius

[327] VUBRDA, f. R-856, ap. 17, b. 315, p. 25; [1979 04 24].
[328] VUBRDA, f. R-856, ap. 16, b. 20, l. 60v; [1949 12 10].

kolegas: konstatuota, jog „II-jame kurse net reiškiasi nuotaikos, individą statančios aukščiau už visuomenę“[329]. Ši frazė puikiai iliustruoja fundamentalią takoskyrą tarp antikiniu humanizmu grįstos klasiko savivokos ir sovietinio kolektyvizmo reikalavimų.

Šis kursas sulaukė ir daugiau sisteminių priekaištų: kviesti studentai tiesiog ignoruodavo susitikimus su komjaunimo miesto komiteto atstovais, o paskaitų metu pasitaikydavo „išsišokimų“. Galiausiai nustatyta, kad net II kurso proforgas praleidinėjo paskaitas ir darė neigiamą įtaką kolegoms, todėl Katedra nusprendė jį nedelsiant nušalinti[330]. Komjaunimo atstovo vertinimu, ši grupė prastai nusimanė marksizmo srityje: „teoriją iškala, o praktiškai nesiorientuoja“[331], bet čia pat pripažino, kad per mažai pastangų buvo dedama ir iš vietos komjaunimo komiteto[332].

Dumčius manė, kad tokia padėtis susiklostė nesant kiekvienam kursui priskirto atskiro vadovo[333]. Kilus diskusijoms dėl drausminimo priemonių, išryškėjo skirtingos dėstytojų strategijos. Račkauskas siūlė laikytis bekompromisės linijos: studentus, demonstruojančius „priešingas nuotaikas“, griežtai įspėti, o nepaklusus – šalinti iš Universiteto. Tačiau prodekanas Valkūnas ir Katedros vedėjas Dumčius pasirinko lankstesnę, taktinę poziciją. Jie nepritarė gąsdinimui šalinimu, o Dumčius priminė sėkmingą patirtį su V kursu, kur „auklėjamasis darbas“ leido pasiekti reikiamų rezultatų, o studentai neva „atsikratė visokių buržuazinių prietarų“[334]. Tokia pozicija leido Katedrai apsaugoti studentus nuo represijų, ideologinį lūžį pateikiant kaip įvykusį ar tuoj įvyksiantį faktą, nors už to dažniausiai slėpėsi tik dar viena lojalumo imitacija.

Dalines atsisakymo stoti į komjaunimą priežastis įvardijo Tijūnelytė-Šimkauskienė, o po metų jas pakartojo ir Račkauskas. Dėstytojai nurodė studentų nuogąstavimus, jog įstojus į organizaciją, jie bus apkrauti papildomomis „visuomeninėmis pareigomis“[335]. Tikėtina, kad toks pragmatiškas argumentas studentams tarnavo kaip saugus skydas, leidžiantis išvengti ideologinės narystės tiesiogiai nekonfrontuojant su sistema.

Siekdamas įveikti šį studentų pasyvumą, Račkauskas pasiūlė taikyti individualaus poveikio metodą – asmeniškai kalbėtis su kiekvienu studentu, taip panaikinant grupinę rezistencijos galimybę. Toks spaudimas prie keturių

---

329 *Ibid.*, l. 83v; [1950 04 07].
330 *Ibid.*, l. 84r; [1950 04 07].
331 *Ibid.*
332 VUBRDA, f. R-856, ap. 16, b. 20, l. 84v; [1950 04 07].
333 *Ibid.*, l. 83v; [1950 04 07].
334 *Ibid.*, l. 84r; [1950 04 07].
335 *Ibid.*, l. 60v–61r; [1949 12 10] ir l. 83r; [1950 04 07].

akių kartais duodavo rezultatų. Jis pabrėžė savo pavyzdį, nurodydamas, jog po tokio pokalbio viena studentė jau išreiškė norą prisijungti prie komjaunimo[336]. Taigi atrodo, kad masinė propaganda studentų klasikų nepaveikdavo.

Galiausiai Katedra, apsvarsčiusi būdus, kaip stiprinti agitaciją ir auklėti studentus komunistine dvasia, priėmė konkretų veiksmų planą. Nutarta įvesti privalomus individualius pasikalbėjimus, sustiprinti ideologinį krūvį paskaitų metu bei pradėti leisti sienlaikraštį – klasikinį sovietinės propagandos įrankį. Taip pat nuspręsta atskiriems kursams paskirti kuratorius, turėjusius užtikrinti nuolatinę studentų elgsenos ir nuostatų priežiūrą[337].

Gali kilti pagrįstas klausimas: kodėl šiame tyrime taip svarbu akcentuoti būtent studentų raginimą stoti į komjaunimą? Atsakymas slypi tolesnėse šių studentų biografijose ir jų įtakoje klasikinėms studijoms ateityje. Intensyvus agitacinis darbas davė rezultatų: jau 1949 m. pabaigoje konstatuota, jog keli studentai jau pasiėmė stojimo anketas, o vienas jų neva visiškai pasiryžęs stojimui[338]. Nors oficialiai deklaruota, kad studentai klasikai yra pasyvūs, 1950 m. balandžio mėnesio protokole išnyra pavardės asmenybių, pasinaudojusių šiuo „socialiniu bilietu“ ir vėliau padariusių įspūdingas akademines karjeras.

Pirmiausia tai Kazimieras Kuzavinis, viename posėdžių referavęs apie komjaunimo vykdomus „aktyvius pasikalbėjimus“ tiek su kurso draugais, tiek su kitais studentais. Kartu jis pasirodė ir kaip uolus ideologinės tvarkos prižiūrėtojas, paskundęs tris studentus, vis dar reiškusius „religines nuotaikas“[339]. Kitas protokole paminėtas komjaunuolis – būsimasis akademikas Vytautas Mažiulis.

Žvelgiant retrospektyviai, ankstyvas lojalumas organizacijai (o Mažiulio atveju – ir vėlesnė narystė SSKP) jų profesiniam keliui neabejotinai pasitarnavo, o įsiliejimas į sistemą galėjo suteikti ir tam tikrą atlygį. Kuzavinis tapo Vilniaus pedagoginio instituto prodekanu, o Mažiulis galiausiai pasiekė mokslo elito viršūnę, tapdamas tikruoju Lietuvos Mokslų akademijos nariu. Šie pavyzdžiai leidžia kelti prielaidą, jog sėkminga akademinė karjera sovietinėje mokslo sistemoje neretai integravo ir tam tikrus ideologinio lojalumo elementus, o ankstyvasis dalyvavimas komjaunimo veikloje galėjo tapti vienu iš veiksnių, palengvinusių tolimesnę profesinę savirealizaciją to meto struktūrose.

---

[336] *Ibid.*, l. 83v; [1950 04 07].
[337] *Ibid.*, l. 84v; [1950 04 07].
[338] *Ibid.*, l. 61r; [1949 12 10].
[339] *Ibid.*, l. 84r; [1950 04 07].

Aptariamame 1950 m. balandžio mėn. posėdyje fiksuota ir tam tikra „pažanga“: galiausiai Katedroje susikūrusi komjaunimo organizacija, pagerėjęs studentų lankomumas bei suburtas studentų mokslinis būrelis. Kita vertus sisteminės problemos niekur nedingo: nors organizacinės struktūros buvo įkurtos, komjaunuolių skaičius išliko minimalus, o studentai marksizmo-leninizmo pagrindus įsisavino tik formaliai, be gilesnio vidinio įsitikinimo.

Kritikos sulaukė ir patys Katedros darbuotojai. Konstatuota, jog dėstytojų marksizmo-leninizmo žinios yra nepakankamos, todėl jie esą negali tinkamai politiškai lavinti studentų – šią funkciją tekdavo deleguoti specializuotai Marksizmo-leninizmo katedrai. Be to, pabrėžta, kad Katedros personalas per mažai išnaudoja dėstomą medžiagą ideologiniam auklėjimui, o silpnas ryšys su studentais lemia ir nepakankamą pastarųjų dėmesį pačiai specialybei[340]. Savikritiškai įvertinusi šiuos trūkumus, Katedra priėmė „atitinkamus nutarimus“ padėčiai taisyti[341]. Visgi šios užduotys dažniausiai likdavo deklaratyvios, o jų įgyvendinimo sėkmę sunku pamatuoti dėl itin abstraktaus pobūdžio.

Svarstant priežastis, kodėl pirmąjį antrosios sovietinės okupacijos penkmetį klasikų Katedroje taip vangiai buvo saistomasi su komjaunimo organizacija, pirmiausia išryškėja pačių dėstytojų laikysena. Okupacijos pradžia buvo privalomų ideologinių klišių mokymosi laikotarpis, o prisitaikymas prie naujos tikrovės išliko pasyvus: Katedros nariai dažniausiai tik formaliai atlikdavo primetamas užduotis, patys nuoširdžiai netikėdami jų prasmingumu. Šis pasyvumas suformavo savotišką uždarą ratą: nors oficialiose ataskaitose tekdavo raportuoti apie kuriamas struktūras ir pasiektus rodiklius, vidiniuose protokoluose nuolat fiksuotas tik formalus žinių įsisavinimas ir gilesnio ideologinio lūžio trūkumas.

Šiame kontekste kai kurių dėstytojų savikritišką „prisipažinimą“, jog jų pačių marksistinės-leninistinės žinios yra nepakankamos, galima vertinti kaip savotišką taktinį manevrą. Tai leido šiems pedagogams tiesioginę studentų indoktrinacijos prievolę deleguoti specializuotai Marksizmo-leninizmo katedrai, taip bent iš dalies apsaugant savo profesinę erdvę ir santykį su studentais nuo tiesioginio politinio krūvio. Visgi ši imitacinė

---

[340] *Ibid.*, l. 87r–87v; [1950 04 25].

[341] Protokole fiksuojami tokie nutarimai: 1) dėstytojai turi daugiau padėti studentams įsisavinti marksizmą-leninizmą ir daugiau dėmesio kreipti į konsultacijas; 2) dėstytojai turi daugiau išnaudoti paskaitų ir pratybų medžiagą studentų auklėjimui, ypač antireliginėje propagandoje; 3) Katedros vedėjas privalo daugiau kontroliuoti dėstytojų ir studentų darbą; 4) dėstytojai ir studentai turi daugiau išvystyti kritiką ir savikritiką; 5) studentai turi giliau įsisavinti marksizmo-leninizmo pagrindus ir t. t.

pusiausvyra ėmė keistis prie Katedros prisijungus Račkauskui. Tapęs pagrindiniu proaktyvios indoktrinacijos katalizatoriumi, jis pasitelkė savo autoritetą bei statusą ir ėmė reikalauti esminio požiūrio pokyčio tiek iš kolegų, tiek iš studentų. Taip ankstesnį atsainumą pamažu pakeitė kur kas griežtesnė kontrolė, o „neklasiškas“ pasyvumas turėjo užleisti vietą privalomam ideologiniam aktyvumui.

Antireliginis ugdymas

Diegiant komunistinę ideologiją, vienu svarbiausių uždavinių tapo religijos išstūmimas iš viešojo bei asmeninio gyvenimo, siekiant suformuoti ateistinę visuomenę. Remiantis marksizmo-leninizmo dogmomis, religija buvo traktuojama kaip „opiumas liaudžiai“ – priemonė, kuria valdantieji sluoksniai pavergia darbininkų klasę ir slopina jos revoliucinį sąmoningumą. Religinės institucijos vertintos kaip tiesioginė kliūtis įtvirtinti absoliutų Komunistų partijos monopolį visose gyvenimo srityse, todėl kova su jomis tapo valstybine strategija, neaplenkusia ir mokslo institucijų.

Universiteto erdvėje ši kova įgavo sisteminio „perauklėjimo“ formą, o klasikinės filologijos studijų kontekste ji buvo itin aštri dėl giliai įsišaknijusių tarpukario tradicijų. Nepriklausomoje Lietuvoje klasikinės studijos ir krikščionybė buvo glaudžiai persipynusios: didelė dalis dvasininkijos puikiai valdė lotynų kalbą ir neretai būtent ji mokė vaikus senųjų kalbų pagrindų. Be to, katalikiškos institucijos prisidėjo prie Antikos paveldo sklaidos visuomenėje (pavyzdžiui, Marijonų spaustuvėje buvo išleisti Antano Smetonos versti Platono dialogai)[342].

Šis glaudus ryšys lėmė, kad Antika tarpukariu vertinta kaip dvasinis Europos pamatas, paruošęs dirvą krikščionybei, todėl sovietų ideologams lotynų kalba ir antikiniai tekstai tiesiogiai asocijavosi su dvasininkijos įtaka ir „buržuaziniu“ krikščioniškuoju humanizmu. Buvo būtinas šių tekstų perkodavimas. Antireliginis ugdymas Katedroje tapo ne tik formalia politine priemone, bet ir kryptingu bandymu nutraukti šį gyvą istorinį tęstinumą, siekiant krikščioniškąją Antikos interpretaciją pakeisti griežtu ateistiniu materializmu.

Sisteminė kova prieš religinę pasaulėžiūrą Katedroje prasidėjo jau 1948 m. pabaigoje. Apsvarsčius VU Mokslinės tarybos nutarimus, nuspręsta kitų metų pavasario semestre surengti dvi tikslines antireligines paskaitas bei kryptingai pildyti biblioteką atitinkama literatūra. Poveikis studentams turėjo

[342] Platonas, *Sokrato gynimasis teisme. Kritonas.* A. Smetonos vertimas. Kaunas: Marijonų spaustuvė (Švietimo ministerijos knygų leidimo k-jos leidinys Nr. 472), 1936.

būti ne tik pasyvus (klausantis pranešimų), bet ir aktyvus: numatyta įpareigoti studentus rašyti referatus bei kursinius darbus, kurių temos būtų aiškiai nukreiptos į religijos kritiką[343].

1949 m. gegužę Frolovas perskaitė programinį pranešimą „Antireliginės propagandos būtinumas“. Pirmojoje dalyje išdėstęs teorinius marksizmo-leninizmo pagrindus, antrojoje jis pateikė praktines gaires, kaip antireliginė propaganda turi būti integruota į klasikinės filologijos studijų procesą. Po diskusijų nuspręsta, kad tinkamiausia prieiga – akcentuoti graikų filosofų materialistų pažiūras į pasaulio kilmę. Šiam atvejui buvo pasirinkti tipiniai Demokrito ir Epikūro pavyzdžiai. Tai turėjo pasitarnauti kaip „mokslinis“ pamatas studentų materialistinei pasaulėžiūrai formuoti. Be to, Katedros nariai bendru sutarimu konstatavo, jog klasikinės kalbos „privalo prisidėti prie kultūrinio palikimo pervertinimo marksizmo-leninizmo atžvilgiu“[344].

Šis procesas nebuvo vienkartinė akcija, o tapo ilgamete praktika. Numatytos antireliginio turinio paskaitos, kurias pakaitomis skaitė Račkauskas ir Frolovas, vėliau sėkmingai integruotos į 1951, 1952, 1954 metų ir net vėlyvojo šeštojo dešimtmečio (1957–1959 m.) darbo planus. Įdomu, jog 1959 m. tokios paskaitos skaitymas buvo patikėtas ir naujosios kartos dėstytojui – Zabuliui[345], o patys renginiai vykdavo atviruose KFK posėdžiuose, taip demonstruojant ideologinį lojalumą Universiteto vadovybei[346].

Antireliginis auklėjimas neapsiribojo tik proginiu pranešimų skaitymu – jį bandyta paversti nuolatiniu studijų bei popaskaitinės veiklos palydovu. Itin iškalbingas Kuzavinio vaidmuo: būdamas aktyvus komjaunuolis, jis Katedrai pasiūlė perimti kitų specialybių patirtį – politinių valandėlių metu tiesiogiai apklausti studentus apie jų asmenines pažiūras. Visgi toks radikalus metodas sulaukė kritikos net iš priežiūros organų. Posėdyje dalyvavęs miesto komjaunimo komiteto atstovas šį siūlymą sukritikavo, pabrėždamas, kad studento pasaulėžiūra turi paaiškėti ne per mechanines apklausas, o organiškai – „iš pasisakymų diskusijų metu“[347]. Kuzavinio siūlymas pasirodė primityvus, tuo tarpu komjaunimo atstovo pastaba rodė perėjimą prie „demaskavimo per dialogą“, kur studentas, įsitraukęs į diskusiją apie Antikos filosofiją, galėjo netyčia atskleisti savo religines simpatijas. Taip net ir kamerinė akademinė erdvė prarado savo,

---

[343] VUBRDA, f. R-856, ap. 16, b. 20, l. 33r; [1948 12 25] ir l. 49r; [1949 06 22].
[344] *Ibid.*, l. 42v; [1949 05 21].
[345] *Ibid.*, l. 50v; [1949 08 31]; ir b. 188, l. 17v; [1959 09 26].
[346] VUBRDA, f. R-856, ap. 16, b. 20, l. 82r; [1950 04 07].
[347] *Ibid.*, l. 84v; [1950 04 07].

kaip saugios diskusijų erdvės, statusą, o asmeninių pažiūrų demonstravimas tapo pavojinga politine zona.

Analizuojant indoktrinacijos procesus, esminis dėmesys turi būti skiriamas tam, kaip antireliginei kovai buvo instrumentiškai pasitelkiamas Antikos literatūrinis palikimas. Bene parankiausias ir neabejotinai dažniausiai sovietinių ideologų naudotas autorius šiam tikslui – romėnų poetas bei filosofas Titas Lukrecijus Karas. Jo poema *Apie daiktų prigimtį* tapo nuolatiniu sovietinių mokslininkų tyrimo objektu ne dėl literatūrinio grožio, o dėl parankios filosofinės ašies. Lukrecijaus plėtojamos epikūrizmo bei atomizmo idėjos idealiai atitiko marksistinę-materialistinę doktriną. Jo teiginiai apie religijos baimę, slegiančią žmones, buvo lyginama su sovietinio ateizmo siekiu išvaduoti liaudį nuo „tamsumo“. Nors poetas tiesiogiai neneigė dievų egzistavimo, jis radikaliai atmetė bet kokią jų kišimosi į gamtos procesus ar žmogaus istoriją galimybę.

Lukrecijus taip pat neigė pomirtinį gyvenimą ir ragino nebijoti mirties, interpretuojant ją tik kaip natūralų atomų persiskirstymą begalinėje visatoje. Sovietinėje aukštojo mokslo sistemoje Lukrecijus buvo pristatomas kaip „progresyvus“ mąstytojas, kuris dar Antikoje padėjo pagrindus religinių prietarų griovimui, todėl jo tekstų analizė paskaitų metu tapdavo tiesiogine proga „moksliškai“ paneigti krikščioniškąją dogmatiką.

Lukrecijaus poema buvo aktyviai nagrinėjama antikinės literatūros paskaitų metu, o 1952 m. klausimai apie šį autorių oficialiai įtraukti į valstybinių egzaminų bilietus. Pažvelgus į egzaminų turinį atidžiau, ryškėja griežta ideologinė kryptis: studentai privalėjo ne tik pademonstruoti puikias poemos formos ir turinio žinias, bet ir gebėti argumentuotai paaiškinti, kokiais konkrečiais metodais Lukrecijus savo kūryboje kovojo su „religiniais prietarais“[348]. Tai reiškė, kad būsimasis klasikas privalėjo Lukrecijų interpretuoti ne kaip poetą, o kaip „progresyvų Antikos materialistą“, kurio tekstai tarnauja kaip tiesioginis „mokslinis įrodymas“ prieš „religinę dogmatiką“.

Nors išlikusi dokumentacija fragmentiška, ji leidžia numanyti, kaip ir kiti antikiniai autoriai galėjo būti panašiai pajungiami antireliginei propagandai. Reaguodama į žurnale *Tarybinis studentas* pasirodžiusią publikaciją „Priemonės ateistiniam darbui universitete pagerinti“, KFK 1963 m. dar kartą patvirtino, jog parankiausia šiuos tikslus įgyvendinti per antikinės literatūros istorijos paskaitas. Be to, nutarta studentams siūlyti specifines antireliginės tematikos kursinių darbų temas. Reikia pabrėžti, kad tai sutapo su visuotine Chruščiovo vykdoma antireligine kampanija, kai ši

[348] *Ibid.*, b. 48, l. 50v; [1952 03 18].

kryptis imta intensyviai diegti ne tik aukštosiose, bet ir kitose mokslo įstaigose[349].

Šiandien sudėtinga vienareikšmiškai nustatyti, ar paskaitų metu iš tiesų nuolat akcentuoti ateistiniam ugdymui tinkami momentai. Tikėtina, kad tokios praktikos taikytos nevienodai entuziastingai, todėl tiksliau būtų kalbėti ne apie nuolatinę praktiką, o apie ideologinę siekiamybę – sistemos norą, kad tokie akcentai ugdymo procese atsirastų. Siekiant užtikrinti šio plano vykdymą, Katedrai nurodyta periodiškai rengti ataskaitas apie narių vykdomą ateistinį darbą bei pateikti siūlomų kursinių darbų sąrašus[350].

Visgi posėdžių protokolai liudija, jog įtikinti studentus rinktis ateistines temas nebuvo lengva. Kaip pažymėjo Frolovas, dauguma jaunuolių prioritetą teikė antikinių tekstų vertimui ir jų komentavimui – darbui, kuris reikalavo mažiausio ideologinio angažavimosi. Dumčius pateikė iliustratyvų pavyzdį: vienas studentas, pasirinkęs analizuoti Aischilo tragediją *Prikaltasis Prometėjas*, neva su viltimi pareiškė: „liečia kiek dievus, savotiška ateistinė tema“[351]. Šis epizodas rodo studentų bandymus rasti kompromisą – formaliai prisiderinti prie reikalavimų, tačiau likti klasikinės filologijos rėmuose.

Siekiant, kad dėstytojų pastangos rengiant antireliginius pranešimus nenueitų veltui, Katedroje buvo siūloma juos plėtoti iki straipsnių lygmens[352]. Tačiau ir čia susidurta su santūriu pasyvumu. Pavyzdžiui, kai Valkūnas pasiūlė Tijūnelytei-Šimkauskienei panagrinėti Kojalavičių, ties kuriuo ši tuomet dirbo, „iš religinio fanatizmo taško“, ši diplomatiškai atsakė specialiai šiam klausimui medžiagos nerinkusi, nors pažadėjo peržiūrėti jau turimus duomenis. Itin nuoseklią mokslinę poziciją demonstravo Dumčius. Nors jis niekada neslėpė laisvamaniškų pažiūrų, vis tik atsisakė rašyti straipsnį apie krikščionybės kilmę. Savo sprendimą jis argumentavo ne ideologiniu atmetimu, o moksliniu sąžiningumu: teigė negalintis imtis temos, kol jam neprieinama naujausia mokslinė medžiaga iš kasinėjimų prie Mirties jūros ir Šv. Petro bazilikoje[353]. Tai rodo, kaip kartais akademinis profesionalumas Katedroje pasitarnaudavo kaip efektyvi gynybinė priemonė prieš paviršutinišką ideologizaciją.

Antireliginis ugdymas Klasikinės filologijos katedroje nebuvo

---

[349] Arūnas Streikus, „Antireliginė propaganda Lietuvoje 1944–1970 metais“, *Lietuvos istorijos studijos*, 2004, nr. 14, 97.
[350] VUBRDA, f. R-856, ap. 16, b. 304, l. 30r–v; [1963 03 18]. 1963 metams tokių temų sąrašo sudarymas buvo pavestas Zabuliui.
[351] *Ibid.*, l. 46r; [1963 12 02].
[352] *Ibid.*, l. 33r; [1963 04 26].
[353] *Ibid.*, l. 33v; [1963 04 26].

vienalytis: čia persipynė sisteminis spaudimas, taktinė gynyba ir asmeninės mokslinės iniciatyvos. Nors Chruščiovo kampanijos metu reikalavimas „moksliškai“ dekonstruoti religiją pasiekė kulminaciją, reakcijos skyrėsi – nuo Lukrecijaus vertimo (kurį atliko Račkauskas) iki neutralios ar pasyvios laikysenos. Fragmentiški archyviniai duomenys neleidžia vienareikšmiškai įvertinti realios šių procesų įtakos studentų pasaulėžiūrai ar visam Katedros darbui. Tikėtina, kad dokumentuose fiksuoti nutarimai dažniau atspindėjo biurokratinę siekiamybę bei lojalumo imitaciją, o ne kasdienę studijų tikrovę. Visgi mūsų aptarti pavyzdžiai parodo, kokiais konkrečiais būdais ir interpretacinėmis strategijomis buvo bandoma balansuoti tarp privalomos ideologinės retorikos ir siekio išlaikyti klasikinės filologijos studijų turinį bei profesinį orumą.

Studentų mokslinis būrelis

Pokariu Vilniaus universitete įsitvirtinus naujai tvarkai, viena prioritetinių užduočių tapo studentų įtraukimas į sistemingą tyrimų veiklą. Tam pasitelkti studentų moksliniai būreliai (SMB). Oficialiai deklaruotas jų tikslas buvo dvilypis: ne tik gilinti pasirinktos srities žinias, bet ir išmokyti studentus praktiškai taikyti marksizmo-leninizmo metodologiją. Šiems būreliams vadovauti skirti patyrę dėstytojai, turėję užtikrinti, kad studentų gabumai būtų nukreipti tinkama ideologine linkme[354].

Istorijos-Filologijos fakultete tokius būrelius prie kiekvienos katedros nutarta įsteigti ar atgaivinti jau nuo 1946 m. lapkričio 1 d.[355]. Tačiau KFK realūs darbai prasidėjo tik po trejų metų – 1949 m. rugsėjį. Katedros posėdžio metu buvo nuspręsta laikinai jam vadovauti pavesti Dumčiui, iki kol į Vilnių galutinai persikraustys prof. Račkauskas[356]. Kiek uždelstas būrelio įsteigimas dar kartą patvirtina anksčiau keltą įžvalgą: ideologinis suaktyvėjimas Katedroje tiesiogiai koreliuoja su Račkausko prisijungimu prie kolektyvo.

SMB funkcionavo kaip savotiškas „akademinis tramplinas“: būrelio temos dažniausiai tiesiogiai koreliavo su Katedros dėstytojų atliekamais tyrimais, taip įtraukiant jaunuosius filologus į bendrą Katedros veiklą. Geriausi pranešimai peržengdavo būrelio ribas – jie būdavo pristatomi Studentų mokslinės draugijos (SMD) konferencijose, o patys sėkmingiausi jaunieji tyrėjai deleguojami į respublikinius ar net sąjunginius renginius.

---

[354] *Vilniaus Universiteto istorija* (1979), 355.
[355] VUBRDA, f. R-856, ap. 16, [Istorijos-Filologijos Fakulteto Tarybos posėdžių protokolai 1944 08 25 – 1949 08 30]; protokolas nr. 19, l. 60v; [1946 10 19].
[356] VUBRDA, f. R-856, ap. 16, b. 20, l. 54r; [1949 09 24].

Tokia praktika turėjo pragmatišką pusę: SMB pranešimas neretai tapdavo tvirtu pagrindu būsimam kursiniam ar diplominiam darbui[357].

Konkrečius klasikų SMB veiklos tikslus 1949 m. gruodžio posėdyje nubrėžė Frolovas. Žvelgiant iš sovietinio pedagogo perspektyvos, šis būrelis buvo dar viena platforma kryptingam studentų ideologiniam auklėjimui. Frolovo siūlymu, būrelio veikla turėjo būti „atvira“ – tai yra prieinama visiems Katedros mokslininkams ir studentams, o pranešimų tematikos parinkimas pirmiausia turėjo tarnauti ideologinio studentų mąstymo ugdymui[358].

Nors SMB buvo orientuotas į specialybę (Antikos tyrimus), jo dienotvarkė pavojingai priartėdavo prie vadinamųjų „politinių valandėlių“. Tai pastebėjo ir posėdyje dalyvavęs komjaunimo atstovas, raginęs studentų paruoštus pranešimus integruoti tiesiai į politinio švietimo valandas[359]. Visgi tarp šių dviejų užsiėmimų išliko esminis skirtumas: jei „politinės valandėlės“ buvo grynos propagandos erdvė, tai SMB bandė išlaikyti mokslinį profilį, tiesa, stipriai filtruojamą per marksistinę-leninistinę prizmę.

Katedros protokolai leidžia detaliai rekonstruoti SMB veiklą antraisiais jo gyvavimo metais (1951–1952 m.). Per šį laikotarpį būrelis susirinko 9 kartus, o studentai perskaitė 12 pranešimų. Pagal pradinę viziją, ši veikla turėjo „teisinga linkme“ formuoti studentų ideologinį mąstymą, o pranešimų temos tai puikiai iliustruoja: „antikinės literatūros partiškumas“, „kalbos kilmės klausimas drg. Stalino kalbinių veikalų šviesoje“[360], „žodžių *tauta* ir *nacija* reikšmė“, „helenizmo epochos socialiniai-idėjiniai bruožai“[361] ir t. t. Ypač iškalbingas epizodas susijęs su, atrodytų, neutralia tema – „Indoeuropiečių kalbų pagrindinis žodyninis fondas“. Būrelio „prievaizdui“ Račkauskui kilo abejonių, ar šios temos nereikėtų „suaktualinti“ (t. y. labiau politizuoti). Tačiau Dumčius ir Valkūnas pademonstravo meistrišką taktinį manevrą: jie apgynė temą pareiškę, kad „tematika kaip tik yra aktuali, nes išplaukia iš drg. Stalino kalbos mokslo“[362]. Pasinaudojus Stalino vardu kaip

---

[357] *Vilniaus Universiteto istorija* (1979), 355. Šis faktas patvirtinamas 1951 04 24 d. posėdžio protokole, kuriame nurodoma, jog klasikų SMB visiškai teisingai laikosi Fakulteto partinės organizacijos Biuro nurodymų, jog būrelio temos turi būti suderintos su Katedros mokslininkų darbų tematika, taip pat dera su kursiniais ir diplominiais darbais (VUBRDA, f. R-856, ap. 16, b. 48, l. 22r; [1951 04 24]).
[358] VUBRDA, f. R-856, ap. 16, b. 20, l. 60r; [1949 12 10].
[359] *Ibid.*
[360] VUBRDA, f. R-856, ap. 16, b. 48, l. 22v; [1951 04 24].
[361] *Ibid.*, l. 34v; [1951 09 26].
[362] *Ibid.* Šiame epizode vėl matoma nuosekli Dumčiaus laikysena, primenanti jo elgesį antireliginio ugdymo klausimais. Jei anksčiau jis pasitelkė mokslinį

skydu, dėstytojams pavyko išsaugoti grynai lyginamosios kalbotyros tyrimą, galbūt apsaugant jį nuo primityvių ideologinių priekabių.

Nors oficialioji būrelio pusė buvo persunkta marksistine retorika, šalia jos vyko ir fundamentalus filologinis darbas – studentai į lietuvių kalbą vertė Antikos autorių kūrinių fragmentus[363]. Tai rodo SMB dvilypumą: išorinį (ataskaitinį), skirtą demonstruoti lojalumą sistemai, ir vidinį (profesinį), kuriame buvo puoselėjami klasikinės filologijos pagrindai.

Kita vertus protokoluose atsispindi ir kai kurios SMB problemos. Visų pirma, būrelyje 1951 m. dalyvavo vos dešimt studentų, iš kurių tik šeši buvo laikomi „tikraisiais nariais“. Net ir šis nedidelis branduolys nebuvo itin aktyvus – susirinkimų lankomumas buvo problematiškas. Būrelio pirmininkas savo ruožtu pasigedo aktyvesnio Katedros mokslininkų įsitraukimo į veiklą, dažnesnių apsilankymų susirinkimuose.

Įdomią įžvalgą pateikė Mažiulis, tuo metu jau vadovavęs viso Istorijos-filologijos fakulteto SMD. Jis pastebėjo, kad klasikų SMB parengti referatai pasižymėjo itin aukštu moksliniu lygiu, tačiau sukritikavo patį proceso gyvumą – anot jo, susirinkimuose trūko tikro studentų įsitraukimo, o diskusijos buvo silpnos ir vangios[364]. Galiausiai, būrelio veiklos vertinimas neapsiėjo be privalomų sovietinio „savikritikos“ žanro elementų. Kuzavinis oficialiai pripažino, jog būrelio darbe vis dar pasitaiko „formalizmo ir paviršutiniškumo“ atvejų[365]. Tokios formuluotės leido Katedrai pademonstruoti budrumą ir pažadėti „tobulėjimą“, kartu užmaskuojant faktą, kad studentų entuziazmas marksistiniams tyrimams buvo minimalus.

Vertinant SMB veiklą, būtina pabrėžti, kad išlikę Katedros protokolai pateikia tik fragmentišką ir neretai vienpusišką šio proceso vaizdą. Tačiau pats šaltinių skurdumas bei protokoluose užfiksuotas studentų ir dėstytojų vangumas gali būti laikomi simptomiškais reiškiniais. Tikėtina, kad ši veikla, būdama „nuleista iš viršaus“ ir reikalaujanti griežto ideologinio fono, tiesiog neskatino nuoširdžios akademinės iniciatyvos.

Studentų mokslinis būrelis gyvavo vos ketverius metus (1949–1952). 1953 m. nutraukus klasikinės filologijos studijų programą, natūralu, kad nutrūko ir būrelio veikla. Protokoluose užuominos apie jį išnyksta dešimtmečiui – apie veiklos atnaujinimą vėl imta svarstyti tik 1962 metais[366]. Galima spėti, kad tai galėjo būti susiję su sustiprėjusia antireligine

---

sąžiningumą, kad išvengtų ideologinių užsakymų, tai šiuo atveju pasinaudojo „didžiojo vado“ autoritetu kaip skydu, leidusiu studentams gilintis į tikrą mokslą.

[363] VUBRDA, f. R-856, ap. 16, b. 48, l. 22v; [1951 04 24].

[364] *Ibid.*, l. 22v–22r; [1951 04 24].

[365] *Ibid.*, l. 34v; [1951 09 26].

[366] *Ibid.*, b. 304, l. 15v–15r; [1962 06 29].

kompanija Sovietų Sąjungoje. Mažiulio pastebėtas kontrastas tarp kokybiškų referatų ir vangių diskusijų tik iliustruoja, kaip studentai vengė spontaniškų pasisakymų dėl ideologinės rizikos. Taip būrelis liko tik dar viena lojalumo režimui imitacijos erdve.

Studentų diplominiai darbai

Klasikinės filologijos katedros posėdžių protokolai, kuriuose fiksuojami kursinių ir diplominių darbų aptarimai, leidžia rekonstruoti ne tik nagrinėtą tematiką, bet ir reikalautą ideologinį lygį. Kadangi 1950–1953 m. protokolai pasižymi išsamumu, būtent šio laikotarpio darbai leidžia geriausiai atsekti jų turinio formavimo principus. Tuo tarpu nuo 1963 m. informacijos kiekis mažėja – protokoluose dažniausiai fiksuojamos tik temos arba techninės rašymo detalės, todėl tyrimo svorio centras tenka pirmajam sovietmečio dešimtmečiui.

Visi to meto darbai privalėjo atitikti Aukštojo ir specialiojo vidurinio mokslo ministerijos instrukcijas, kurių pagrindinis reikalavimas skelbė, kad darbas privalo pasižymėti „aukštu marksistiniu-leninistiniu ir moksliniu lygiu“[367]. Ši dvilypė formulė vertė studentus ieškoti išradingų interpretacinių būdų, kaip susieti Antikos tekstus su sovietine dogma. Visgi neturint pačių diplominių darbų sunku įvertinti , koks buvo ideologijos ir mokslinio tyrimo santykis: ar pakakdavo formalaus duoklės įvade, ar visas teksto audinys turėjo būti persmelktas marksistinėmis citatomis.

Priėmimas į klasikinės filologijos studijas vyko 1945–1948 m., stalinmečiu jas baigė vos keturios laidos (apie 25 studentai). Nepaisant ideologinio spaudimo, nagrinėtų autorių spektras išliko stebėtinai platus ir reprezentatyvus: tragikai Euripidas ir Seneka, komediografai Plautas ir Terencijus, romanistai Petronijus, Lukianas ir Apulėjus, istorikai Tacitas, Salustijus ir Nepotas, epistolikas Plinijus, epiniai poetai Homeras, Vergilijus, Ovidijus ir Lukrecijus, galiausiai – oratorius Ciceronas. Siekiant suprasti, kaip studentams buvo nurodoma „teisingai“ interpretuoti šį klasikinį palikimą, tikslinga jų darbus apžvelgti per pagrindines temines ašis, kuriose Antikos pasaulėvaizdis turėjo susidurti su marksistine samprata.

POLITIKA IR PATRIOTIZMAS. Diplominiuose darbuose dažnai nagrinėtas vienas kontraversiškiausių Romos istorijos tarpsnių – Respublikos virsmas Principatu (I a. pr. Kr.). Pagrindinis dėmesys čia tekdavo Augusto

[367] *Ibid.*, b. 20, l. 68v; [1950 01 16].

valdymo atspindžiams vadinamojo „aukso amžiaus“ literatūroje, tačiau vertinimai privalėjo griežtai atitikti marksistinę metodologiją.

Simptomiškas 1950 m. studentės darbas „Horacijaus patriotizmas“. Jame autorė bandė apibrėžti poeto „patriotiškumą“ santykyje su Augustu, plačiai remdamasi paties Engelso pažiūromis į Horacijų. Gynimo metu diskusija sukosi ne apie meninę poezijos vertę, o apie „klasinį patriotizmo pobūdį“: ar poeto liaupsės valdovui yra patriotiškas veiksmas, ar, priešingai, – „antipatriotinė“ tarnystė klasei[368]. Didelis dėmesys darbe buvo kreipiamas socialiniams aspektams: išryškintas faktas, jog Horacijus buvo libertaro (atleistinio) sūnus, o Augustas neva siekė atitraukti liaudį nuo politikos[369].

Ir nors buvo pripažinta, kad darbas nėra apolitiškas, Katedros nariai darbe įžvelgė ideologinių spragų. Tijūnelytė-Šimkauskienė pasigedo aiškesnių „tarybinių žmonių pažiūrų į keliamas problemas“, o Kazlausko nuomone, buvo nepakankamai išryškintas požiūrių skirtumas į patriotizmą: kaip buvo žiūrima „anais laikais“ ir kaip „žiūrima mūsų, tarybinių žmonių“. Diplomantės gynybinė pozicija taip pat iškalbinga – ji pareiškė „nemaniusi abejoti Engelso žodžių tinkamumu, tik norėjusi [juos] patikrinti“. Galiausiai studentė darbą reziumavo to meto dvasią idealiai atitinkančia fraze: „Patriotizmas privalo pasireikšti ir neapykanta valdančiai klasei“[370]. Tai rodo, kad net ir analizuodamas I a. pr. Kr. tekstus, studentas privalėjo demonstruoti „revoliucinį budrumą“.

Dar griežtesnę Augusto ir Vergilijaus santykio interpretaciją savo diplominiame darbe „Vergilijus – Augusto politikos propagatorius“ pateikė kitas diplomantas – Zabulis. Pristatydamas tyrimą, jis pabrėžė, kad „pradžioje darbo buvo pasirinkta marksistiškai išaiškinti naują valdymo formą principatą, kuris atsirado kaip klasių kovų rezultatas“. Zabulio darbe Vergilijus įvardijamas itin tendencingai – poetas vadinamas „Augusto lozungų propagatoriumi“ bei „reakcijos dainiumi“.

Nors tokią griežtą marksistinę poziciją gyrė tiek Račkauskas, tiek Frolovas, pastarasis įžvelgė ir metodologinių pavojų. Frolovo vertinimu, diplomanto teiginys, esą Vergilijus Augusto politikos propagavimui buvo tiesiog papirktas pinigais, neva pavojingai suvulgarina marksizmą. Taigi, reikalauta, kad net ir iš anksto numanomos išvados vis tiek būtų pasiekiamos „moksliškai“ pagrįstu keliu, pasiekiant tinkamą marksistinės dialektikos gylį.

---

[368] *Ibid.*, l. 90r–90v; [1950 05 27].

[369] Kadangi Horacijus buvo atleistinio sūnus, sovietinėje interpretacijoje tai buvo naudojama kaip įrodymas, jog jis yra „arčiau liaudies“. Tai leido jį nagrinėti kaip „progresyvų“ autorių, nors jo ryšiai su valdančiąja klase, Augustu ir Mecenatu, kėlė nuolatinį ideologinį įtarumą.

[370] VUBRDA, f. R-856, ap. 16, b. 20, l. 90r–90v; [1950 05 27].

Be to, Zabuliui priekaištauta dėl nepakankamai ryškaus socialinio diferencijavimo – esą jis per mažai akcentavo skirtumą tarp stambiųjų ir smulkiųjų valstiečių interesų[371].

Šie pavyzdžiai rodo, kad diplominiuose darbuose estetinius ar literatūrinius tyrimus visiškai užgožė socialinės žinutės analizė. Nesant išlikusių pačių darbų tekstų, šiandien sunku nustatyti, kiek studentų suformuluotos išvados buvo organiškas tyrimo rezultatas, o kiek – tiesiog privaloma lojalumo demonstracija, gausiai naudojant nuorodas į marksizmo klasikus.

Klasių kova ir gamybiniai santykiai. Kita svarbi diplominių darbų teminė ašis sukosi aplink klasių kovos ir gamybinių santykių analizę. Iš sovietinės ideologijos perspektyvos, antikinė literatūra turėjo būti vertinama ne kaip estetinis fenomenas, o kaip istorinio materializmo procesų liudijimas. Simptomiškas bandymas įgyvendinti šį reikalavimą matomas darbe, skirtame Kornelijaus Nepoto *Atiko biografijai*. Diplomantė siekė vėlyvosios Respublikos politinę suirutę interpretuoti per „gamybinių santykių ir demokratinės tvarkos žlugdymo“ prizmę. Tačiau Katedros nariai tokį tiesmuką bandymą sukritikavo: Račkausko pastebėjimu, darbe „marksistų klasikų mintys įtipinėjamos be organiško ryšio su tema“, o oponentė Tijūnelytė-Šimkauskienė konstatavo, kad „diplomantė nevisur valdo marksistinį stilių ir metodą; neaiškiai kalbama apie visuomeninius santykius, moralę, vergvaldystę, rases“[372].

Tai rodo, kad privalomas reikalavimas cituoti marksizmo klasikus neretai virsdavo paviršutinišku formalumu arba esmingu jų dėstomų ideologinių teiginių prasmės nesuvokimu. Marksistinės nuorodos veikė kaip privalomas „balastas“ laivui: jos suteikdavo darbui svorio, būtino norint išsilaikyti ideologiniuose vandenyse, tačiau dažnai, be šios funkcijos, neturėjo jokios vertės.

Analogiško likimo sulaukė ir darbas apie Apulėjaus romaną *Aukso asilas arba Metamorfozės*. Šį kūrinį galima laikyti vienu tinkamiausių reikalaujamoms interpretacijoms išgauti: šis romanas laikytas savotišku „socialinio realizmo“ pirmtaku Antikoje. Diplomantė darbe nagrinėjo neva Apulėjaus mintis apie vergovės atgyvenimą, gamybinius santykius ir jų vystymąsi. Visgi darbas Katedros neįtikino ir buvo įvertintas tik patenkinamai: svarbūs dalykai aptarti bendromis frazėmis, be reikiamo konkretumo ir įžvalgumo. Oponentai priekaištavo, kad nebuvo iškelti ir kiti, neva svarbūs klausimai, kaip antai romane vaizduojami to meto šeimos ir

[371] *Ibid.*, l. 91r–92r; [1950 06 10].
[372] *Ibid.*, l. 92r–92v; [1950 06 10].

dvasininkų santykiai. Tijūnelytė-Šimkauskienė ir čia papriekaištavo, kad marksistinė literatūra ne visur panaudota tinkamai.[373]

Šie pavyzdžiai rodo, kad marksistinė prieiga reikalavo specifinio „kūrybiškumo“. Studentas turėjo ne tik išmanyti nagrinėjamą tekstą, bet ir mokėti jį „priversti kalbėti“ marksistinėmis klišėmis. Jei tai nepavykdavo, darbas būdavo sumalamas „formalizmo“ girnose.

Religija. Temos, susijusios su religijos kritika, studentų darbuose dažniausiai išryškėdavo analizuojant Lukrecijaus poemą *Apie daiktų prigimtį*. Tačiau ne mažiau svarbiu „antireliginiu“ autoriumi tapo graikų satyrikas Lukianas. Jo kūryba, kurioje gausu pašaipos iš dievų ir pačios religijos, buvo itin paranki marksistinei interpretacijai, todėl šiuo atveju nebūtinai reikėjo grubiai iškraipyti faktus – pakako juos kryptingai akcentuoti.

Viena diplomantė pasirinko nagrinėti Lukianą ir jo „kovą prieš religinius prietarus“. Jos tyrimo centre atsidūrė šio autoriaus retorinė kova: teigta, kad jis neva kritikavo besiformuojančią krikščionybę dar nesuprasdamas pastarosios „socialinės reikšmės“. Kaip aiškėja iš tolimesnės diskusijos, pagrindinis šio darbo akcentas buvo būtent krikščionybės kritika. Visgi iš išlikusių protokolų lieka neaišku, ar darbe buvo atsižvelgta į Lukiano žanrinę specifiką. Būdamas satyrikas, jis naudojo hiperbolizavimą, tačiau sovietinėje mokslo erdvėje toks meninis elementas neretai būdavo priimamas kaip tiesioginė istorinė medžiaga krikščionybės „ydoms“ demaskuoti.

Antireliginiai motyvai būdavo randami ir kitų Antikos autorių kūriniuose. Pavyzdžiui, nagrinėjant Euripido *Medėją*, ypatingas dėmesys buvo skirtas poeto kritiškumui mitų ir dievų atžvilgiu. Darbe teigta, jog Euripidas „kritikuoja tradicinę graikų religiją ir šaiposi iš dievų[374]“. Į šį akcentą itin teigiamai sureagavo Kazlauskas, pažymėjęs, jog diplomantė „teisingai prieina prie dievų kritikos, kuria taip pasižymi Euripidas“ [375].

Tokiu būdu šis V a. pr. Kr. tragikas sovietinėje interpretacijoje virto kone sąmoningu „proto-ateistu“. Šitaip ne vienas Antikos literatūros kūrinys buvo pajungtas vieninteliam tikslui – rasti tokį fragmentą, kuris patvirtintų marksistinę tezę apie religiją kaip apie „tamsumą“ ir „priespaudos įrankį“., atmetant visą kitą kūrinio kontekstą.

Socialinės grupės, vergai, moterys. Antikos autorių kūryba diplominiuose darbuose dažniausiai interpretuota per „vergvaldinių ano meto

[373] *Ibid.*, b. 48, l. 27v; [1951 05 15].
[374] *Ibid.*, l. 23v; [1951 04 25].
[375] *Ibid.*, l. 24r; [1951 04 25].

valstybių santvarkų“ prizmę, nuolat ieškant autoriaus „pažangumo“ arba „reakcingumo“ apraiškų. Itin ryškiai tai buvo matyti analizuojant Euripido kūrybą. Viena diplomantė fiksavo poeto neva vidinį prieštaravimą: nors „Euripidas vergus, kaip žmones, sulygina su laisvaisiais“, kitoje vietoje jis vis tiek „juos rodo klusniais vergvaldžiams“. Tai leido autorei prieiti prie standartinės marksistinės išvados – poetas, nepaisant savo įžvalgų, galutinai „neišeina iš savo epochos rėmų“ [376]. Ši formuluotė veikė kaip patogus paaiškinimas, leidęs išsaugoti pagarbą antikiniam genijui, kartu jį kritikuojant už tai, kad šis natūraliai negalėjo būti marksistu.

Be vergijos, darbuose akcentuota ir moterų padėtis. Štai Kazlauskas, komentuodamas minėtą Euripido analizę, ragino studentus dar glaudžiau susieti teksto vietas, kuriose „kalbama apie moterims daromas skriaudas“[377]. Dar išsamiau moterų padėtį helenistinėje visuomenėje (per Plauto komedijų prizmę) nagrinėjo kita diplomantė. Ji stengėsi atskleisti epochos bruožus: „individualizmo įsigalėjimą, Plauto moterų tipų įvairumą, kad moteris toj epochoj ypatingai buvo tapusi įgeidžių objektu, kad svarbų vaidmenį lošė heteros“. Diplomantė darė išvadą, kad to meto moterys rodė aiškų nepasitenkinimą savo padėtimi[378].

Visgi, net ir parankiausios temos pasirinkimas negarantavo sėkmės. Nors Plauto komedijų analizė atrodė ideologiškai aktuali, Dumčius šį darbą sukritikavo kaip „per silpną marksistiniu požiūriu“ [379]. Tai dar kartą patvirtina, kad Katedros autoritetai reikalavo ne tik marksistinių lozungų, bet ir kokybiško, įtikinamo jų pritaikymo, o pati tema savaime dar nebuvo bilietas į aukštą įvertinimą.

Vertimai. Santykinai saugesne terpe nuo tiesmuko politizavimo tapo antikinių tekstų vertimai, nors jų pasirinkimo atvejų diplominiuose darbuose užfiksuota nedaug. Vertimas reikalavo mažiau „ideologinių burtažodžių“ pačiame procese, tačiau išliko prievolė parengti marksistiniais pagrindais sudarytą įvadinę dalį.

Išskirtinis pavyzdys – romėnų istoriko Salustijaus veikalo *Jugurtos karas* vertimas į lietuvių kalbą. Nors tai buvo reikšmingas filologinis darbas, Katedros posėdyje jis vis tiek buvo vertinamas per privalomą ideologinę prizmę. Račkauskas pabrėžė, kad diplomantė sumaniai iškėlė „to istoriko pažangumą ir reakcingumą“ [380]. Kadangi Salustijus savo darbuose kritikavo Romos aristokratijos korupciją, jis buvo itin patogus autorius marksistinei

---

[376] *Ibid.*, l. 23v; [1951 04 25].
[377] *Ibid.*
[378] VUBRDA, f. R-856, ap. 16, b. 48, l. 25v; [1951 05 18].
[379] *Ibid*.
[380] VUBRDA, f. R-856, ap. 16, b. 20, p.94r; [1950 06 12].

interpretacijai. „Pažangumo“ etiketė jam leido tapti „tarybinio studento“ tyrimo objektu, o „reakcingumas“ paaiškindavo jo kaip aristokrato ribotumą. Ši formuluotė leido vertimą traktuoti ne tik kaip pasiekimą savaime, bet ir kaip priemonę atskleisti „vergvaldinės visuomenės prieštaravimus“, taip suteikiant darbui reikiamą politinį legitimumą.

Lyginamoji analizė. Lyginamieji literatūriniai darbai, kuriuose dažniausiai gretinti skirtingų autorių sukurti personažai, tapo dar viena erdve demonstruoti metodologinį lojalumą. Pavyzdžiui, lyginant Vergilijaus ir Ovidijaus sukurtus Didonos literatūrinius paveikslus, neapsieta be politinių etikečių: Ovidijaus kūryba pirmajame laikotarpyje diplomantės buvo „tiesiogiai“ įvardinta „beidėjiška“. Tokia literatūra netarnavo aiškiam socialiniam tikslui ir sovietinėje sąmonėje buvo laikoma beverte ar net žalinga. Visgi toks griežtas verdiktas ne visada įtikindavo Katedrą – Račkauskas pažymėjo, jog darbe „dialektinis metodas ne visur pilnai aiškus“[381].

Dar sėkmingiau marksistinė prieiga pritaikyta lyginant Medėjos paveikslą Euripido ir Senekos dramose. Šio darbo autorė pabrėžė, jog pasirinkta tema jau nemažai rašyta iš „buržuazinio požiūrio“ taško. Nepaisant to, jos tikslas buvo pateikti marksistinį šio klausimo požiūrį: „Pasaulinio masto kūrinius reikia patyrinėti iš marksistinio požiūrio, kad būtų galima juos teisingai moksliškai įvertinti“. Nors abu tyrinėtus autorius skyrė penki šimtmečiai, diplomantė akcentavo, kad jų epochų „visuomeninis gyvenimas, jo polėkiai ir idėjos, nors nebuvo išeita iš vergovinės santvarkos ribų, žymiai skiriasi“, o tai neišvengiamai atsispindėjo ir kūryboje[382].

Šiuo atveju vėl pasitelktas Euripido, kaip religijos kritiko, įvaizdis, supriešinant jį su Seneka, kuris panašių problemų nesprendė. Šis darbas, priešingai nei bandymas su Ovidijumi, sulaukė sėkmės: Katedros nariai nusprendė, jog studentė pakankamai įvaldė dialektinį metodą ir sugebėjo juo naudotis, be to, puikiai ištyrinėjo marksizmo-leninizmo klasikų nuomonę šiuo klausimu. Darbas įvertintas „gerai“, taip patvirtinant, kad ideologinis pasirengimas buvo ne mažiau svarbus už filologinę analizę.

Kompleksiniai darbai. Kai kuriuos darbus sunku priskirti kuriai nors vienai tematikai. Puikus pavyzdys – diplominis darbas pavadinimu „Socialinių santykių atspindžiai Petronijaus romane”. Čia studentė bandė aprėpti viską: gamybinius santykius, religinius prietarus, vergvaldiškos visuomenės prieštaravimus, vergų išnaudojimą ir jų neapykantą laisviesiems

[381] *Ibid.*, l. 94v; [1950 06 12].
[382] *Ibid.*, b. 48, l. 23v; [1951 04 25].

bei libertarų šeimų palaidumą Nerono valdymo laikais[383].

Tačiau toks platus užmojis sulaukė griežtos kritikos, atskleidžiančios to meto metodologines pinkles: Frolovas priekaištavo, kad analizuojant gamybinius santykius neužsiminta apie „feodalizmo užuomazgas“ bei daryti nevykę palyginimai tarp antikinės ir kapitalistinės visuomenės, t. y. darbe neišlaikytas nuoseklus vadinamojo istorinio progreso dėsnių taikymas; Dumčius pridūrė, kad nevykusiai pavaizduota vergų padėtis. Vis tik labiausiai intriguoja Frolovo pastaba dėl Engelso citavimo: nors diplomantė jį neva pacitavo vykusiai, ji nesuvokė, kad konkrečiu atveju pats Engelso teiginys turėjo būti laikomas klaidingu[384]. Tai rodo, kad aklas sekimas marksizmo-leninizmo klasikais be akylos politinės nuovokos galėjo netgi pakenkti.

Aptarti pavyzdžiai leidžia daryti išvadą, kad visi diplomantų tyrimai privalėjo būti rengiami spraudžiant juos į marksistinę Prokrusto lovą. Visgi tai palieka atvirus esminius klausimus: kiek toks interpretavimo būdas padėjo pažinti tikrąją Antikos literatūrą, o kiek ją neatpažįstamai deformavo? Akivaizdu, kad tiek studentai, tiek dėstytojai dalyvavo savotiškame „žaidime su taisyklėmis“, kurių nė viena pusė negalėjo atvirai sulaužyti. Nors šiandien turime tik menkas tų diskusijų nuotrupas, galima spėti, kad šiame procese ideologinis lojalumas dažnai tapdavo svarbesniu kriterijumi už filologinį amatą. Atrodo, kad iš studentų visų pirma buvo tikimasi „teisingo“ ideologinio nusiteikimo, o jo, kaip filologo klasiko, gabumai būdavo vertinami tik antraeiliškai, kai būdavo išpildytas privalomas marksistinis protokolas.

Iš pateiktų faktų akivaizdu, kad studentai buvo stipriai indoktrinuojami: iš jų nuolat reikalauta jungtis prie ideologinių organizacijų, dalyvauti politinės savišvietos užsiėmimuose bei oficialiai atsisakyti „religinių prietarų“. Mokslinėje veikloje ši įtaka pasireiškė dar ryškiau, nes kiekvienas tyrimas privalėjo būti grindžiamas marksistine metodologija, o ideologinis lojalumas neretai atrodė svarbesnis už patį mokslinį pajėgumą. Tai neišvengiamai kelia klausimų dėl diplominių darbų kokybės, tačiau galutinį vertinimą sunkina tai, jog patys darbai nėra išlikę.

Turint tik fragmentiškas nuotrupas iš Katedros posėdžių protokolų, sunku vienareikšmiškai pasakyti, kiek ideologiniai priekaištai realiai lėmė galutinį vertinimą. Lieka neaišku, ar griežta retorika ir reikalavimai „suaktualinti“ temas buvo tik parodomasis fasadas, skirtas oficialioms ataskaitoms, ar visgi tai buvo esminis kriterijus, užgožiantis filologinę

[383] *Ibid.*, l. 24v; [1951 04 25].
[384] *Ibid.*, l. 24v–25r; [1951 04 25].

kompetenciją. Matant tik propagandos persmelktus protokolus, sudėtinga tiksliai nustatyti, koks santykis tarp indoktrinacijos ir realaus akademinio įdirbio atsispindėjo studentų pažymiuose.

Studijų procesą taip pat trikdė specifinės pokario realybės: pirmieji studentai daug laiko skyrė subombarduoto Vilniaus griuvėsių valymui, o privaloma pagalba nuimant derlių kolūkiuose dažnai pasiglemždavo visą rugsėjo mėnesį. Nepaisant tokio visapusiško ideologinio spaudimo ir nuolatinių studijų trikdžių, kai kurie „ideologiškai nuovokesni“ studentai susikūrė įspūdingas karjeras bei užėmė svarbias pozicijas mokslo struktūrose. Tai leidžia manyti, kad net slepiantis po marksistiniu kiautu, klasikinės filologijos kompetencijos sugebėjo suteikti išsilavinimą, įrodantį, jog fundamentalios filologinės žinios ilgainiui pasirodė esančios galingesnės už jas laikinai įkalinusią ideologinę retoriką.

Vadovėliai

Sovietinė sistema iškėlė griežtą sąlygą: antikinių kalbų mokymas galės tęstis tik tada, jei jis bus visiškai „išvalytas“ nuo vakarietiško humanizmo ir grįstas naujais, marksistinę ideologiją atliepiančiais vadovėliais. Nors niekur konkrečiai neminima, kad tarpukario įdirbiu būtų oficialiai uždrausta naudotis, akivaizdu, jog sovietų valdžia lotynų kalbos vadovėlių perimti neketino: kalbos mokymas buvo suvokiamas kaip dar viena indoktrinacijos galimybė.

Taip tarpukario vadovėlių atsisakymo istorija tampa liudijimu apie prarastą galimybę puoselėti savarankišką, europietišką klasikinės filologijos mokyklą, kurią pakeitė totalitarinis reglamentavimas. Todėl neišvengiamai teko imtis rengti naujas mokymo priemones, o šio uždavinio pirmasis ėmėsi jau nemažą patirtį šiame darbe turėjęs Račkauskas. 1947 ir 1948 metais pasirodė dvi jo parengto naujojo vadovėlio dalys[385].

Pirmoji vadovėlio dalis išlaiko klasikinę struktūrą, padalintą į skaitymus bei gramatiką su pratimais. Pirmajame skyriuje pateikiami trumpi lotyniški tekstai apie romėnų buitį, istoriją bei asmenybes. Tikėtina, kad jie buvo kompiliuojami iš ankstesnių lotyniškų vadovėlių, nes tokia praktika buvo visiškai įprasta. Tačiau antroji dalis, ypač vertimo pratimai iš lietuvių kalbos į lotynų, tampa tiesiogine ideologinės indoktrinacijos erdve.

Nors vertimo užduotys prasideda nuo santykinai abstrakčių šūkių, tokių kaip „kovokime dėl tėvynės“ (103 psl.), netrukus pereinama prie

[385] Merkelis Račkauskas, *Lotynų kalbos vadovėlis*, Kaunas : Valstybinė pedagoginės literatūros leidykla, I dalis. – 1947, II dalis – 1948.

tiesmukų politinių deklaracijų: „esame tarybiniai mokiniai, tarybinėje mokykloje mokomės (105 psl.). Toliau ideologinė retorika tik intensyvėja. Račkausko parinkti pavyzdžiai neabejotinai turėjo demonstruoti lojalumą naujajai santvarkai, pabrėžiant, kad „Tarybinės valstybės gerovė yra brangesnė už gyvybę“ (122 psl.), o „jei Didžiajam Tėvynės kare drąsūs tarybiniai kareiviai nebūtų nugalėję žiauriųjų užpuolikų, visi Europos gyventojai būtų patekę į baisią vergiją“ (152 psl.)[386].

Nors ideologiškai angažuotų sakinių vadovėlyje nėra itin daug (beveik visi buvo išvardinti), vienas jų ypač išraiškingas: gana grubiu ir primityviu būdu pabandyta sujungti Antikos ir tuolaikines istorines paraleles, t. y. Cezario aprašyti germanai prilyginti nacistinės Vokietijos okupantams: „Germanai, apie kurių žiaurumą ir vylių Cezaris pasakoja savo veikale „Apie karą su galais“, 1941 metų vasarą netikėtai užpuolė mūsų tarybines respublikas, žudė žmones ir naikino jų turtą, daug vyrų, moterų ir vaikų išsivežė į savo kraštą, kad ten dirbtų jų fabrikuose, o nusilpusius ar susirgusius mūsų brolius ir seseris, norėdami kaip galima daugiau žmonių sunaikinti, degino savo stovyklose arba pusgyvius užkasinėjo į žemę. Bet šaunioji tarybinė kariuomenė sutriuškino užpuolikus ir išlaisvino visą Europą“. Tokia interpretacija lotynų kalbos pamokas pavertė ne tik lingvistinėmis pratybomis, bet ir istorinio revanšizmo bei „tarybinio heroizmo“ įtvirtinimo priemone, o pačią lotynų kalbą – iki tol Europoje

[386] Palyginimui reikia paminėti, kad lotynų kalbos dėstymu po Lietuvos okupacijos buvo rūpinamasi ir išeivijoje. Jau 1946 m. J. Račkauskas (nemaišyti su Merkeliu Račkausku, detalesnių duomenų apie šį asmenį aptikti nepavyko) išleido *Lotynų kalbos vadovėlį* Šeinfeldo „dipukų“ stovykloje veikusiai lietuvių gimnazijai (J. Račkauskas, *Lotynų kalbos vadovėlis: Gramatika ir skaitymai*, Scheinfeldas : Šulaitis, 1946). Kaip matyti iš autoriaus pratarmės, vadovėlis apima išsamią lotynų kalbos gramatiką, tačiau stokoja skaitinių. Tam darė įtaką leidėjų prašymai apsiriboti kiek galima trumpesne vadovėlio apimtimi, nes tuo metu buvo didžiulis materialinių išteklių trūkumas. Be to, vadovėlis parengtas pagal naują programą, nes gimnazijose vietoj anksčiau buvusių 30 savaitinių lotynų k. pamokų palikta vos 12 val. Vadovėlio gramatika sudaryta kompiliuojant tarpukarinius Kazimiero Jokanto ir Prano Penkausko taip pat kelis vokiškus lot. k. vadovėlius. Skaitymams (tiksliau pavieniams sakiniams pratimuose) medžiaga imta iš vokiškų vadovėlių, išvardintų „autoriaus žodyje“ (3-4 psl). Vadovėlyje matyti pastangos patriotiniam auklėjimui. Pavyzdžiui, vertimui į lietuvių kalbą pateikiami tokie sakiniai: „In Italia dea flammae est Vesta, in Lituania – Praurima“ (Italijoje ugnies deivė yra Vesta, o Lietuvoje – Praurima), „Incolae Lituaniae sunt agricolae“ (Lietuvos gyventojau yra žemdirbiai) (p. 60) „Ama patriam!“ (mylėk tėvynę), „Amate Lituaniam!“ (mylėkite Lietuvą) (p. 61). XL skyriuje, nagrinėjant skaitvardžius, beveik visi pavyzdžiai susieti su Lietuva: nusakoma, kada Gediminas įkūrė Vilnių, Vytauto kova su germanais (Žalgirio mūšis) ir vėlesnė jo mirtis, Lietuvos nepriklausomybės paskelbimo metai (p. 73). Visgi negalima teigti, kad tokių sakinių yra ypač daug. Didžioji dalis pratimų iliustruoja romėnų gyvenimą ir Antikos aktualijas.

laikytą humanizmo kalba – priemone aktualizuoti karo brutalumą ir žiaurumus.

Antrojoje vadovėlio dalyje Račkauskas išlaiko įprastą akademinę struktūrą, pateikdamas lotyniškus tekstus apie Antikos aktualijas bei originalias autorių ištraukas. Visgi ir čia vertimo į lotynų kalbą pratimai panaudojami kaip ideologinio ugdymo įrankiai. Nors kiekybiškai indoktrinacijos atvejų nėra daug – visame vadovėlyje fiksuojami penki ryškesni pavyzdžiai – jų kokybinis svoris yra gana reikšmingas[387].

Katedros reakcija į naująjį leidinį buvo operatyvi. Jau 1947 m. pabaigoje KFK posėdyje buvo surengtas vadovėlio aptarimas[388]. Pirmąją dalį recenzavęs Kazlauskas patvirtino iškeltą prielaidą, kad skaitymo daliai parinkti tekstai iš esmės yra kompiliacija iš ankstesnių vadovėlių, kartu perimant daug sentencijų ir posakių. Tačiau didžiausią dėmesį recenzentas skyrė metodiniams aspektams, ypač gramatikos aiškinimui. Katedra, pripažindama darbo svarbą, nutarė šią Kazlausko recenziją siūlyti paskelbti žurnale *Gamybinė mokykla*, taip sankcionuodama Račkausko darbą kaip tinkamą metodinę priemonę sovietiniam ugdymui[389].

1949 m. Katedroje vykęs naujai pasirodžiusio, bet vėliau visoje Sovietų Sąjungoje paplitusio A. N. Popovo ir P. M. Šendjapino vadovėlio *Lotynų kalba* svarstymas atskleidžia meistrišką institucinę taktiką. Nors šis leidinys buvo laikomas metodiniu standartu, Lietuvos klasikai pasinaudojo pačios sistemos terminija, kad pagrįstų jo netinkamumą ir išsaugotų erdvę vietinei leidybai.

Katedros nariai, gana išsamiai aptarę vadovėlį, nutarė, jog jis nėra tinkamas: pirmiausia jį laikė per sunkiu (nors gramatikos dalis gera, pavyzdžiai per daug komplikuoti). Frolovas pratimus, kuriuose reikalaujama versti sakinius iš rusų kalbos į lotynų, pavadino „scholastika“[390]. Šis „burtažodis“ buvo ypač stiprus vadovėlio sumenkinimas, kadangi sovietinėje švietimo erdvėje scholastinis metodas buvo siejamas su carinės eros stagnacija ir laikytas tiesiogine priešprieša naujajai, „pažangiai“ sovietinei

---

[387] Vadovėlyje vertimui pateikiami tokie sakiniai: „Mylėkite ir ginkite savo tėvynę“ (88 psl.); „Tarybinė respublika tebūnie brangi visiems piliečiams“ (88); „Nugalėjus vokiečius, visų tarybinių respublikų piliečiai yra išlaisvinti iš didelio pavojaus“ (92); „Drąsioji tarybinė kariuomenė, nugalėjusi didžiules vokiečių armijas, jas persekiojo iki galutinės pergalės“ (98) ir „Didžiojo Tėvynės karo metu tarybinių respublikų piliečiams teko iškentėti daug sunkiausių vargų nuo žiaurių vokiečių grobikų“ (102).
[388] VUBRDA, f. R-856, ap. 16, b. 20, l. 15v; [1947 12 18].
[389] *Ibid.*, l. 21r; [1948 05 31].
[390] *Ibid.*, l. 55r; [1949 10 15].

pedagogikai[391]. Šį puolimą dar labiau sustiprino Šuopys, be kitų metodinių netobulumų, iškėlęs „apolitiškumo“ argumentą. Jo teigimu, vadovėlyje pateikiamos romėnų autorių kūrinių ištraukos parinktos vien estetiniais sumetimais, o sudarytojai visiškai nekreipė dėmesio į politinį momentą, todėl „vadovėlis – apolitinis“. Anot Šuopio, autoriai turėjo parinkti bent kiek tekstų, „liečiančių rusų tautos praeitį“[392]. Tai neabejotinai buvo dar vienas stiprus smūgis kanoniniu turėjusiam tapti vadovėliui.

Tikėtina, kad tokia kritika nebuvo tik pedagoginis ginčas – tai buvo ir strateginis ėjimas. Pabrėždami Popovo ir Šendjapino vadovėlio „metodinius trūkumus“ bei „politinį aklumą“, Katedros nariai sukūrė svarius argumentus toliau plėtoti originalių, lietuviškų vadovėlių rengimą. Paradoksalu, tačiau griežta ideologinė retorika pasitarnavo kaip skydas, leidęs išsaugoti institucinę autonomiją ir išvengti aklo rusiškų pavyzdžių kopijavimo. Tai, kad net ir Vakarų mokslininkai vėliau stebėjosi šio vadovėlio sudėtingumu ir nelankstumu[393], tik patvirtina, jog Katedros narių išsakytos pastabos, nors ir įvilktos į sovietinį žargoną, turėjo tvirtą profesionalų pagrindą.

Po rusiškojo vadovėlio kritikos Katedra ėmėsi iniciatyvos parengti naują, aukštosioms mokykloms skirtą lotynų kalbos vadovėlį. Šio uždavinio vėlgi ėmėsi Račkauskas, kurio kandidatūra sulaukė pritarimo dar kartą oficialiai pabrėžus, jog sąjunginis Popovo ir Šendjapino vadovėlis nėra pritaikytas Lietuvos TSR aukštojo mokslo specifikai[394]. Siekdama apsisaugoti nuo galimų kaltinimų „nacionalizmu“, Katedra pasirinko saugią retorinę strategiją: posėdžių protokoluose dar kartą fiksuota, kad naujo vadovėlio kūrimas yra neišvengiamas, siekiant ištaisyti rusiško pavyzdžio „scholastiškumą“ bei „apolitiškumą“, o pagrindu bus pasirinktas ankstesnis, jau išbandytas Račkausko darbas, nors ir skirtas vidurinėms mokykloms[395].

---

[391] Hugh F. Graham, „Reviewed Work: Latinskii Iazyk by A. N. Popov, P. M. Shendiapin“, *The Classical Journal*, Vol. 55, No. 5 (Feb., 1960), 237.

[392] VUBRDA, f. R-856, ap. 16, b. 20, l. 56v [1949 10 15]. Įdomu tai, kad iš esmės su lietuvių išsakytomis pastabomis sutinka ir šiam vadovėliui plačią recenziją parašęs minėtasis Graham. Jis stebėjosi, kaip toks sudėtingas vadovėlis jau 20 metų yra naudojamas lotynų kalbai Sovietų Sąjungoje studijuoti.

[393] Graham (1960), 236–239.

[394] Kad šis vadovėlis, kaip pagalbinis, kurį laiką buvo naudojamas, galima spręsti iš Šuopio ataskaitos apie lotynų kalbos dėstymą istorikų kursui. Anot jo, dėstant buvo naudojamasi Račkausko ir Starkaus parengtu *Lotynų kalbos vadovėliu*, o esant reikalui medžiaga buvo imama ir iš „tarybinių vadovėlių“. VUBRDA, f. R-856, ap. 16, b. 20, l. 62v; [1949 12 10].

[395] *Ibid.*, b. 48, l. 4v–5r [1950 10 27]. Vadovėlio sudarymui buvo paskirta Račkausko, Frolovo ir Šuopio komisija, įpareigota jį parengti per kuo trumpiausią laiką. Nurodyta, kad tokios mokymo priemonės trūksta ir ji bus labai paklausi.

Katedros narių suformuluoti reikalavimai būsimam vadovėliui rodo platų, tarpdisciplininį požiūrį. Buvo siekiama sukurti universalų įrankį, tinkamą ne tik filologams (lituanistams, literatams, užsienio kalbų specialistams), bet ir istorikams bei iš dalies teisininkams. Skaitiniai analogiškai taip pat turėjo būti parinkti tinkantys visoms minėtoms studijų kryptims. Itin svarbus metodinis akcentas – lyginamasis metodas, pabrėžiant lotynų kalbos įtaką lietuvių ir kitų Europos kalbų žodynui[396]. Taip pat pageidauta iliustracijų ir žemėlapių, numatant bent 30 lankų apimtį, kaip tai buvo įprasta rusiškuose analoguose[397].

1951 m. birželį naujasis lotynų kalbos vadovėlis pagaliau buvo paruoštas ir įteiktas Mokslinės literatūros leidyklai[398]. Tačiau leidybos procesą sustabdė vasarą įvykęs kalbinės Maro doktrinos pasmerkimas ir naujojo Stalino kalbos mokslo įvedimas. Rugsėjo mėnesio Katedros posėdyje konstatuota, kad parengtame tekste „drg. Stalino mokslas kalbos klausimais atsispindėjo, tik ne su pakankamu gilumu[399]“. Tai reiškė privalomą vadovėlio tobulinimą: teko skubiai perrašyti teorines dalis, marizmą keičiant stalininėmis lingvistikos interpretacijomis[400].

Kitame posėdyje konstatuota, kad ankstesnis Račkausko vadovėlis vidurinėms mokykloms ir dabar yra naudojamas tiek VU, tiek kitose aukštosiose mokyklose, o paties vadovėlio nebeįmanoma gauti. Todėl dar kartą pabrėžiamas būtinumas „vadovaujantis tarybinės metodikos laimėjimais“ kuo greičiau parengti naują vadovėlį (*Ibid.*, l. 7r; [1950 11 24]).

[396] Nurodomi lietuviškų, prancūziškų, angliškų žodžių panašumai (ar kilmė) su lotynų kalba. Kaip teigiama vadovėlio recenzijoje: „Toks lyginamasis metodas yra tinkamas studentams filologams, nes jis pratina gilintis į kalbų vystymosi istoriją, žodyninių fondą ir gramatinę sandarą“ (*Ibid.*, l. 37r (a); [1951 10 08]).

[397] *Ibid.*, l. 17v–18r; [1951 03 22]. Pagal Aukštųjų Mokyklų ministerijos patvirtintą programą, vadovėlyje galėjo būti vos aštuoni romėnų autoriai: trys prozos rašytojai (Nepotas, Cezaris ir Ciceronas) bei penki poetai (Katulas, Vergilijus, Ovidijus, Horacijus ir Tibulas). Tačiau, kaip atrodo, konkrečius šių autorių veikalus ir atitinkamas jų vietas galėjo parinkti pati Katedra. Pasirinktos ištraukos yra nurodomos protokole. Ten pat pabrėžiama, jog tokia „minimalinė vadovėlio sudėtis galėtų patenkinti tik būtiniausius Lietuvos TSR aukštosios mokyklos reikalavimus“. Galutiniame vadovėlio variante papildomai pridėtos Petronijaus, Apulėjaus, Tacito ir Kojalavičiaus kūrinių ištraukos. Pastarojo, jėzuito ir Lietuvos istorijos autoriaus, įtraukimas giliausiu stalinizmo laikotarpiu žymėjo didelę KFK narių drąsą ir norą formuoti lituanistinį diskursą.

[398] *Ibid.*, l. 29r; [1951 06 15].

[399] *Ibid.*, l. 31r; [1951 09 05].

[400] Šios priežastys nurodomos tiek vadovėlio įžangoje, tiek vadovėlio recenzijoje: „[įžangoje] pabrėžiama lotynų kalbos reikšmė bendrajam kalbotyros mokslui, žengiančiam naujais keliais po draugo Stalino veikalų kalbos mokslo klausimais pasirodymo“ (*Ibid.*, l. 37r (a–b); [1951 10 08]). Įvade daugiausia kalba apie lotynų kalbos kilmę, jos virtimą romanų kalbomis ir įtaką naujosios Europos kalboms, ypač

Pasikeitus politiniam fonui, keitėsi ir leidybinės aplinkybės. Politinės ir mokslinės literatūros leidyklai atsisakius spausdinti, Katedra operatyviai kreipėsi į Valstybinę pedagoginės literatūros leidyklą su prašymu vadovėlį išleisti dar tais pačiais metais[401]. Galiausiai vadovėlis pasirodė 1952 m., o jo mokslinis autoritetas buvo papildomai „apginkluotas“ epigrafu su Engelso citata iš veikalo „Anti-Diuringas“[402].

Lyginant su 1947–1948 m. Račkausko leidiniais, 1952 m. vadovėlyje stebimas itin ryškus ideologinių motyvų pagausėjimas, ypač vertimo į lotynų kalbą pratimuose. Ideologija čia išryškėja ir per grafinius akcentus: nors didelė dalis sakinių perimta iš ankstesnių vadovėlių, sakinyje „Mylėkite ir ginkite savo tarybinę Tėvynę“ (p. 31) ne tik atsiranda epitetas „tarybinė“, bet ir pati Tėvynė pradedama rašyti didžiąja raide, taip suteikiant jai sakralumo. Šiame vadovėlyje atsiranda ir naujų, tačiau pagal tą patį šabloną sukurptų sakinių: „Tarybiniai kariai myli ir gina savo Tėvynę“ (p. 37), „Karui pasibaigus, liaudis atstatė fašistų sugriautus miestus“ (p. 54). Ketvirtoji daiktavardžio linksniuotė buvo ypač palanki ideologiniam auklėjimui[403]: „1) Tarybinė Armija yra mūsų Tėvynės apsauga. 2) Tarybinės Armijos kariai kovojo dėl Tėvynės laisvės; jie narsiai gynė ir gins savo Tėvynę. 3) Tarybinė Armija išlaisvino pavergtas Europos tautas. 4) Visi piliečiai gerbia ir myli tarybinius karius“ (p. 39). Tokių sakinių integracija beveik kiekvienoje pamokoje, (palyginus su vos penkiais pavyzdžiais ankstesniame vadovėlyje), rodo, kad lotynų kalbos mokymas tapo neatsiejamas nuo „nuolatinio tarybinio budrumo“ palaikymo. Visgi reikia

---

mokslo, meno ir technikos terminologijoje (M. Račkauskas, E. Frolovas, „Trumpa lotynų kalbos istorijos apžvalga“, in: *Lotynų kalba*, Kaunas: Valstybinė pedagoginės literatūros leidykla, 1952, 5–8).

[401] Vadovėlį recenzavę kiti Katedros nariai (Valkūnas, Tijūnelytė-Šimkauskienė ir Kazlauskas) nurodė, kad šis vadovėlis dėstymui tinka „labiau už bet kurį iki šiol pasirodžiusių lotynų kalbos vadovėlių, parašytų rusų kalba“ (VUBRDA, f. R-856, ap. 16, b. 48, l. 36r; [1951 10 17]), todėl galima manyti, kad į lietuvišką švietimo sistemą buvo bandoma įvesti ir kitų, ne tik Popovo ir Šendjapino vadovėlių (protokoluose minimi ir Borovskio, Boldyrevo vadovėliai).

[402] „Gimtosios kalbos materija ir forma“ darosi supranta tik tada kada ištiriama josios kilmė bei laipsniškas vystymasis, o tatai neįmanoma, jei neatsižvelgsime, pirma, į josios pačios apmirusias formas ir, antra, į gimininga gyvąsias ir mirusias kalbas“. Fr. Engelsas *Anti-Diuringas*, 1950, 303 psl. (rus. leid.). Taikliai parinkta citata leido filologams pateisinti „mirusios“ lotynų kalbos studijas kaip visiškai mokslines ir atitinkančias dialektinį materializmą.

[403] Žodis kariuomenė (lot. *exercitus*) yra IV linksniuotės daiktavardis. Būtent jis atsikartoja daugelyje sakinių. Taigi galima manyti, kad šiuo atveju pati gramatika padiktavo ideologinį turinį.

manyti, kad Lietuvos klasikams šis ideologinis „pagražinimas“ buvo būtina kaina už galimybę naudoti lietuvišką mokymo priemonę.

Panašūs ideologizacijos pavyzdžiai neapsiribojo vien pavieniais sakiniais gramatikos pratimuose – jie prasiskverbė ir į pačius skaitinius. Itin iškalbingas 68-osios pamokos straipsnis *Lituania Nova* (Naujoji Lietuva) lotyniškai aprašo Lietuvos Sovietinės Respublikos įkūrimo dešimtmetį, kurį šventė visi „dirbantys žmonės“. Toliau aprašomi po „Didžiojo karo“ sekę laimėjimai ekonomikos, literatūros ir meno srityse, industrializacija, kolektyvizacija ir t. t. Tekstas baigiamas maždaug taip: „Todėl, atgavus laisvę iš vietinių engėjų ir išvijus svetimšalius, Lietuvos reikaluose buvo padaryta didžiulė pažanga“[404].

Panašaus pobūdžio tekstas, šlovinantis Maskvą, pateikiamas 133-iojoje pamokoje (p. 115), taip simboliškai įtvirtinant „centro“ autoritetą per antikinę leksiką. Vertimo į lotynų kalbą pratimams buvo parinktos temos, tiesiogiai atliepiančios sovietinį šventinį kalendorių bei ideologines aktualijas: Gegužės 1-oji (p. 81–82), kolektyvizacija (p. 111–112), Spartako sukilimas (p. 120–121), Didžioji Spalio Socialistinė Revoliucija (p. 127–128). Tokių „aktualių“ ir „modernių“ tekstų parinkimas skiriasi nuo ankstesnių vadovėlių bei rodo dar didesnį studentų indoktrinacijos intensyvumą. Be to, sovietinių realijų aprašymai reikalavo naujų lotyniškų terminų (neologizmų) sukūrimo, o tai dar labiau tolino studijas nuo tradicinio Antikos paveldo, kartu paverčiant šią kalbą instrumentiniu ideologiniu konstruktu.

Antroji vadovėlio dalis, pavadinta *skaitiniais*, apima tekstus apie romėniškas aktualijas: žymias istorines asmenybes, įvykius, papročius ir kitus kasdienybės elementus. Daugelį šių tekstų Račkauskas paėmė iš ankstesnio savo vadovėlio, tiesa, kai kurie jų perredaguoti, dažnai patrumpinti ar papildyti. Ketvirtojoje dalyje pateikiamos lotynų kalba parašytos Nepoto, Cezario, Cicerono, Ovidijaus, Vergilijaus bei Horacijaus kanoninių tekstų ištraukos su paaiškinimais. Nors daugelis ištraukų atkartoja ankstesnį vadovėlį, čia jos pateikiamos kiek platesnės, kartais parenkamos visai kitos tų pačių kūrinių vietos. Tiesa, čia nelieka istorikų Livijaus ir Salustijaus ištraukų, tačiau to priežastis įvardinti sudėtinga.

Tikrasis ideologinis lūžis įvyksta penktojoje vadovėlio dalyje (*Excerpta ex scriptoribus latinis*). Jei ketvirtoji reprezentavo gana kanonines autorių ištraukas, tai čia tekstų pasirinkimą akivaizdžiai diktavo „politinis momentas“. Per šias ištraukas siekta plėtoti sovietiniam švietimui palankius naratyvus. Pavyzdžiui, nagrinėjant Lukrecijaus ištrauką apie tikybinius

[404] Račkauskas, Frolovas (1952), 59–60.

prietarus (p. 323–324) turėjo būti kovojama prieš religiją, o Tito Livijaus skyrelis apie plebėjų skurdą ir jų sukilimą turėjo paaiškinti „klasių kovos momentą“. Tokia atranka rodo, kad lotynų kalbos tekstai buvo instrumentuoti siekiant įrodyti marksistinės istorijos sampratos universalumą – net ir Antikos autoriai turėjo paliudyti „istorinį dėsningumą“, vedantį į išnaudotojų nuvertimą. Taigi, ketvirtoji vadovėlio dalis išsaugojo tradicinį autorių kanoną, o penktoji pasitarnavo kaip skydas nuo galimos kritikos „apolitiškumu“.

Ypatingo dėmesio 1952 m. vadovėlyje nusipelno sprendimas tarp lotyniškai rašiusių autorių įtraukti ir Senosios Lietuvos lotyniškos raštijos fragmentus. Čia randame ištraukų iš Prūsijos istorijos autorių (*Scriptores rerum Prussicarum*), aprašančių Saulės ir Durbės mūšius, Mindaugo ir Gedimino krikštą, Kęstučio įkalinimą (p. 353–356). Šį lituanistinį bloką papildo Alberto Vijūko-Kojalavičiaus *Lietuvos istorijos* fragmentai apie Lietuvos krikštą (p. 356–361). Toliau pateikti keli Katulo ir Tibulo eilėraščių lietuviški vertimai paverčia vadovėlį labai marga tekstų mozaika.

Galima konstatuoti, kad naujasis Račkausko ir Frolovo vadovėlis pasižymėjo ypatinga tekstų eklektika: jame vienas šalia kito egzistavo klasikinė romėnų poezija, tekstai apie LDK kunigaikščius ir Sovietinės Lietuvos laimėjimų šlovinimas. Nors vadovėlio įvade autoriai vengė komentuoti tokį netradicinį turinio išdėstymą (tikėtina, siekiant išvengti papildomo cenzūros dėmesio), akivaizdu, kad tai buvo sąmoningas bandymas po ideologine skraiste išsaugoti tam tikrą nacionalinį naratyvą. Šis vadovėlis buvo metodinė pergalė prieš Maskvos brukamą unifikaciją. Visgi reikalautos nuolaidos turiniui palieka atvirą klausimą – ar tai nebuvo tiesiog Piro pergalė?

Parengus lotynų kalbos vadovėlį studentams humanitarams, Katedra iškart ėmė svarstyti apie specializuotų vadovėlių ruošimą kitoms studijų kryptims: teisininkams ir medikams[405]. Vėlgi, priežastis buvo ne tik tokių specifinių vadovėlių nebuvimas lietuviškai, bet ir rusiškųjų atitikmenų deficitas. Be to, tiksliuosiuose moksluose buvo svarbu sukurti tinkamą lietuvišką terminologiją specifiniams lotyniškiems apibrėžimams, todėl nebuvo galima kliautis vien tik rusiškais vadovėliais. Tai leido pagrįsti būtinybę rengti vietinius vadovėlius, nesikliaujant vien sąjunginiu importu. Be to, tokie argumentai užtikrino Katedros svarbos įtvirtinimą platesniame Universiteto kontekste, išeinant vien tik iš Istorijos-filologijos fakulteto ribų.

Priešinga situacija susiklostė su senovės istorijai skirtais vadovėliais: sovietmečiu Lietuvoje originalių, vietos autorių parengtų Antikos istorijos

[405] VUBRDA, f. R-856, ap. 16, b. 48, l. 37v; [1951 11 01].

vadovėlių viešojoje erdvėje nebeliko, o naujų nebuvo sulaukta. Istorijos mokslas tapo viena labiausiai ideologizuotų sričių, todėl privalėta griežtai laikytis oficialių naratyvų. Visą sovietmetį dėstant šią discipliną remtasi dviem standartizuotais, visoje Sąjungoje galiojusiais vadovėliais: V. S. Sergejevo *Senovės Graikijos istorija*[406] ir N. A. Maškino *Senovės Romos istorija*[407].

Šiuose veikaluose Antikos pasaulis neišvengiamai buvo perkonstruotas pagal marksistinę schemą, kurioje svorio centras teko ne kultūros ar religijos fenomenams, o klasių kovai, vergų bei vergvaldžių santykiams ir sukilimų epizodams. Sovietų istorikas Aleksandras Mišulinas, apibrėždamas antikinės istorijos vietą mokyklų švietimo sistemoje, nurodė metodologinę gairę: tikras marksistas, analizuodamas istorines asmenybes, datas ar įvykius, privalo rasti faktus, kurie geriausiai iliustruotų būtent klasių kovą[408].

Ši tendencija išliko gaji iki pat vėlyvojo sovietmečio. Pavyzdžiui, net 1983 m. pasirodžiusi iš rusų kalbos versta ir mokytojams skirta *Senovės istorijos chrestomatija*, nors ir turėjo padėti išaiškinti mokyklinių vadovėlių turinį, iš esmės tik dar kartą atkartojo tuos pačius ideologinius akcentus, suformuluotus Sergejevo ir Maškino darbuose. Taip Antikos istorija mokyklose tapo nebe pažinimo objektu savaime, o didaktine priemone „įrodyti“ istorinį materializmą.

Bene ryškiausia atvejo analizė, atskleidžianti sovietinės istoriografijos mechanizmus, yra Spartako sukilimo traktuotė. Tai pavyzdys, kaip istoriškai santykinai mažiau reikšmingas epizodas – lokalaus masto vergų maištas – buvo dirbtinai iškeltas į esminių istorinių lūžių lygmenį. Sovietinėje vertybių sistemoje Spartakas tapo gerokai svarbesne figūra nei tie asmenys, kurie realiai formavo Romos politinę tikrovę ar faktiškai numalšino patį sukilimą (pavyzdžiui, Markas Licinijus Krasas). Atrodo, kad Lietuvoje nebuvo tikslingai kuriami saviti Romos istorijos vaizdiniai; čia veikiau mechaniškai perimti centre sukonstruoti naratyvai. Spartako istorija Sovietų Sąjungoje tapo vienu atpažįstamiausių Antikos siužetų, o pats sukilimas – universaliu „klasių kovos“ provaizdžiu, leidusiu Antiką sklandžiai integruoti į sovietinę ideologiją[409].

---

[406] V. S. Sergejevas, *Senovės Graikijos istorija*, vert. J. Lebedys, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1952.
[407] N. A. Maškinas, *Senovės Romos istorija*, vert. E. Kavoliūnienė, Vilnius: TSRS Mokslų Akademijos Istorijos institutas, 1952.
[408] *Ibid.*, 91.
[409] Apie Spartako mito kūrimą Sovietų Rusijoje plačiau: Oleksii Rudenko, “The Making of a Soviet Hero: the Case of Spartacus”, *The Soviet and Post-Soviet*

Lotynų kalba mokyklose

Lotynų kalbos padėtis švietimo sistemoje prastėjo ne dėl kryptingų pastangų sumenkinti būtent šią discipliną, o dėl bendro humanitarinių mokslų nuvertinimo pirmaisiais sovietmečio dešimtmečiais. Dar pirmajame KFK posėdžio protokole, surašytame 1941 m. kovo 11 d., Rukšai buvo pavesta parengti memorandumą dėl lotynų kalbos įvedimo gimnazijose[410]. Žinoma, visi šie planai greitai buvo pamiršti prasidėjus karui ir antrajai sovietinei okupacijai. Prie šio klausimo sugrįžta tik po aštuonerių metų.

1949 m. iki tol pereinamuoju pokario režimu veikusios gimnazijos buvo pertvarkytos pagal sovietinį švietimo modelį, o kartu su šia pertvarka panaikintas ir lotynų kalbos mokymas[411]. Nepaisant to, KFK nuolat kėlė klausimą dėl lotynų kalbos grąžinimo į mokyklas. Tų pačių metų kovą Katedroje nutarta paruošti naują memorandumą dėl lotynų kalbos dėstymo gimnazijose. Tam sudaryta komisija, į kurią įtraukti Dumčius, Ročka, Frolovas ir Valkūnas[412]. Memorandumą, kurio turinys lieka neaiškus, buvo planuota įteikti Švietimo ministerijai[413]. Vis tik šio dokumento parengimas, kaip matyti, užtruko.

Vis tik tokios iniciatyvos rodo, kad klasikai buvo pasirengę rasti bet kokį biurokratinį plyšį, kad lotynų kalba bent fragmentiškai išliktų pirminėje švietimo sistemos pakopoje. Tolesni lotynų kalbos mokymo mokyklose svarstymai persikėlė į 1949 m. rudens semestrą. Prieš mokslo metų pradžią į Lietuvių literatūros katedrą perėjusį Ročką pakeitė iš Kauno atvykęs prof. Račkauskas. Jis jau pirmajame posėdyje pasiūlė kelti klausimą dėl lotynų kalbos dėstymo vidurinėse mokyklose. Apsvarsčiusi šį siūlymą, Katedra nutarė prašyti rektoriaus jį patį komandiruoti į Maskvą, kur šis galėtų ištirti lotynų kalbos dėstymo padėtį visoje Sovietų Sąjungoje[414]. Radus tinkamą „centro“ pavyzdį buvo galima tikėtis, kad ir čia, „periferijoje“, bus galima

---

Review, 47(3), 2020, 333–356.
https://doi.org/10.30965/18763324-20201365;
Wolfgang Zeev Rubinsohn, "Der Spartakus-Aufstand und die sowjetische Geschichtsschreibung", *Xenia*, Heft 7, Konstanz: Universitätsverlag Konstanz, 1983.

[410] VUBRDA, f. R-856, ap. 16, b. 20, p. 1v; [1941 03 11]. Paties memorandumo aptikti nepavyko.

[411] Brunevičiūtė (2009), 120 ir Brunevičiūtė (1999), 110.

[412] VUBRDA, f. R-856, ap. 16, b. 20, l. 37r; [1949 03 26] ir l. 42v; [1949 04 30].

[413] *Ibid.*, l. 43r; [1949 05 21].

[414] *Ibid.*, l. 52v; [1949 09 09]. Net ir neturint paties memorandumo ar Račkausko kelionės į Maskvą ataskaitos, galima daryti prielaidą, kad Maskvos pavyzdys turėjo suveikti kaip „skydas“ prieš vietines Vilniaus ministerijas, bijojusias bet kokių „nacionalistinių“ ar „buržuazinių“ naujovių. Pavykus įrodyti, kad „centre“ lotynų kalba yra dėstoma, buvo galima tikėtis, kad tai bus leista ir Vilniuje.

reikalauti panašaus kurso įvedimo į mokyklas, kartu išvengiant kaltinimų „buržuaziniu nacionalizmu“.

Galiausiai memorandumo projektas buvo parengtas ir apsvarstytas 1949 m. lapkritį. Katedros posėdžio metu jis pripažintas tinkamu ir gerai argumentuotu. Reikiamus parašus po dokumentu surinkti pavesta Tijūnelytei-Šimkauskienei[415]. Tačiau, anot Ovidijus, „ut desint vires, tamen est laudanda voluntas“ – kad ir trūksta jėgų, bet yra pagirtinas noras[416]. Memorandumas laukto rezultato nepasiekė, o lotynų kalbos grįžimas į mokyklų programas buvo atidėtas beveik dviem dešimtmečiams.

Ankstesniame poskyryje nagrinėti aukštosioms mokykloms skirti vadovėliai, o šiame bus apžvelgtos vidurinėms mokykloms parengtos mokymo priemonės. Nepaisant anksčiau išdėstytos įvykių eigos, kyla esminis klausimas: kokiomis aplinkybėmis 1949 m. pasirodė pirmasis sovietinis lietuviškas vidurinėms mokykloms skirtas lotynų kalbos vadovėlis, parengtas Račkausko kartu su Starkumi[417], jei tuo metu šios kalbos mokymas mokyklose nevyko?

Galime kelti prielaidą, kad vadovėlio rengėjai gerai žinojo apie Rusijoje vykdomą lotynų kalbos eksperimentą ir tikėjosi, kad toks pats netrukus gali prasidėti ir kitose respublikose[418]. Apie jį verta pakalbėti išsamiau. Dar 1944 m., tebevykstant karui, Maskvoje buvo surengta klasikinių kalbų dėstytojų konferencija, kurioje iškeltas tikslas – susieti sovietų Rusijos šaknis su senovės Graikija ir Roma. 1948–1954 m. vykdytas švietimo eksperimentas, kai į devynias Rusijos TFSR mokyklas oficialiai sugrąžintas lotynų kalbos mokymas. Ši reforma buvo vėlyvojo stalininio klasicizmo dalis, kuria siekta parodyti Sovietų Sąjungos kultūrinį tęstinumą kildinant ją iš Bizantijos ir Antikos tradicijos bei pabrėžti, kad antikinė kultūra natūraliai evoliucionavo ir savo piką pasiekė būtent sovietinėje visuomenėje. Romėnų vertinamos dorybės (kolektyvizmas, drąsa, kuklumas) buvo pristatomi kaip idealios ir „sovietiniam žmogui“.

Šiam projektui vadovavo rusų mokslininkai S. P. Kondratjevas ir A. I. Vasnecovas, mokykloms parengę lotynų kalbos vadovėlį. Vis tik

---

415 *Ibid.*, l. 57v; [1949 11 12].

416 Ovidijus, *Laiškai iš Ponto,* III, 4, 79. Pavyzdys, pateikiamas Dumčiaus, Kuzavinio ir Mirono lotynų kalbos vadovėlyje *Elementa Latina*, IV leidimas. Vilnius: Mokslo ir Enciklopedijų leidybos centras, 2010, 153.

417 M. Račkauskas, J. Starkus, *Lotynų kalbos vadovėlis vidurinėms mokykloms,* Kaunas: Valstybinė pedagoginės literatūros leidykla, 1950.

418 A. M. Skvorcov, "Латинский язык в советских средних школах (1948–1954 гг.): филология и идеология)", *Philologia Classica*, 2024, t. 19, Nr. 1, 164–170; 176–178.

nesupratimas, kokiai auditorijai jis skirtas, kartu su kitais veiksniais galiausiai sužlugdė ir patį eksperimentą. Vadovėlis buvo perpildytas istorinės gramatikos medžiaga, kuri vos pradedantiems studijuoti aštuntokams buvo nei suprantama, nei reikalinga. Be to, vadovėlyje buvo gausu klaidų. Žinoma, neišvengta ir ideologizacijos: kurtos dirbtinės sąsajos tarp Antikos ir sovietinių realijų. Pavyzdžiui, lotyniškas posakis *nota bene* (gerai įsidėmėk) buvo aiškinamas taip, kad jį savo rankraščiuose labai dažnai naudojo Leninas; *divide et impera* (skaldyk ir valdyk) aiškintas ne kaip senovės romėnų politinis principas, o kaip šūkis, kuriuo „vadovaujasi šiuolaikiniai imperialistai“ ir pan. Visgi projektas buvo nutrauktas netrukus po Stalino mirties, 1954 m. Tai lėmė ne tik pakitusi politinė situacija, bet ir prastas vadovėlio parengimas bei dirbtinis Antikos „suaktualinimas“ .

Skvorcovo straipsnyje nurodoma, kad vadovėlio autoriams naujuose leidimuose neištaisius klaidų, kilo tikras „recenzijų karas“. Tarp recenzentų minimas ir Račkauskas, 1953 metais paskelbęs išsamią analizę, kurioje nurodytos gausios vadovėlio metodinės problemos[419]. Tai, kad jis publikavo savo analizę centriniame Maskvos žurnale, rodo jo aukštą statusą visos Sovietų Sąjungos klasikų bendruomenėje ir yra vienas iš retų atvejų, kai Lietuvos klasikai įsitraukė į diskusiją dėl klasikinės filologijos diskurso formavimo sąjunginiu mastu. Tikėtina, kad Račkauskas su Starkumi lietuviškoms mokykloms norėjo sukurti metodiškai pranašesnę alternatyvą rusiškajam vadovėliui.

Nors šis vadovėlis buvo parengtas atliepiant metodines problemas, jame toli gražu nebuvo atsisakyta sovietinių naratyvų. Jau pats pirmasis pirmosios pamokos sakinys skelbia: *Lituania est respublica sovietica,* o *incolae Lituaniae amant et defendunt suam patriam sovieticam*[420] (p. 11). Taigi pačioje pradžioje aiškiai nubrėžiama ideologinė vadovėlio kryptis. Visgi toliau einantys tekstai, vėliau pasikartosiantys ir kituose mokykliniuose bei aukštosioms mokykloms skirtuose vadovėliuose, koncentruojasi į romėniškas aktualijas, asmenybes, įvykius.

Tolesni indoktrinacijos pavyzdžiai pasirodo antrojoje vadovėlio dalyje, skirtoje gramatikai ir pratimams. Čia randama kitiems vadovėliams būdingų vertimo į lotynų kalbą pavyzdžių: „mokomės tarybinėje mokykloje“ ir „Tarybų Lietuvoje yra daug mokyklų“ (p. 95) ir kt. Jau minėta, kad 1952 m. Račkausko vadovėlyje, skirtame aukštosioms mokykloms,

---

[419] Skvorcov (2024), 167, išnaša nr. 16; Меркелис Рачкаускас, „Анализ учебника латинского языка С. П. Кондратьева и А. И. Васнецова“, *Иностранные языки в школе*, 4, 1953, p. 99–105.

[420] „Lietuva yra sovietinė respublika; Lietuvos gyventojai myli ir gina savo sovietinę tėvynę“.

ketvirtoji linksniuotė išvien buvo skirta sakiniams apie „tarybinę armiją“. Kaip matyti palyginus minėtus leidinius, šie sakiniai atkeliavo būtent iš šio 1950 m. mokyklinio vadovėlio, kur tokių pavyzdžių būta dar daugiau[421]. Taigi akivaizdu, kad Račkauskui buvo pavykę sukurti nuoseklią didaktinę-ideologinę matricą, kuri ne kartą buvo atkartota ir vėliau išleistose mokymo priemonėse.

1953 m. buvo išleistas dar vienas Račkausko mokykloms skirtas lotynų kalbos vadovėlis.[422] Jame tokių ideologizuotų sakinių taip pat randama[423], tačiau, lyginant su ankstesniuoju leidiniu, jų skaičius sumažėjęs. Jų yra mažiau ir lyginant su šio laikotarpio aukštosioms mokykloms skirtais vadovėliais. Didžioji dalis pratimų yra tiesiogiai susieta su antikinėmis aktualijomis, o lotyniški pavyzdžiai parinkti iš Antikos autorių tekstų. Skaitinių dalyje pateikiami lotyniški tekstai mažai kuo skiriasi ar visai nesiskiria nuo aukštosioms mokykloms skirtų vadovėlių pavyzdžių.

Ketvirtasis vadovėlio leidimas (1967 m.) buvo šiek tiek sutrumpintas, jame atskirose pamokose atsisakyta kai kurių sakinių vertimo į lotynų kalbą. Tarp tokių nebelieka ir sakinio apie pramonės ir žemės ūkio laimėjimus. Tai rodo vėlesnių metų ideologinį „atšilimą“ ir nuoseklų judėjimą grynesnės filologijos link. Vien tik žvelgiant į šį Račkausko vadovėlį galima pamatyti visą laikotarpio paradigmų kaitą: nuo griežtos stalinmečio indoktrinacijos iki palaipsnio grįžimo prie klasikinės filologijos kanono vėlyvajame sovietmetyje.

---

[421] Dar čia randami tokie sakiniai: „Mūsų mokyklos mokiniai taip pat myli Tarybinę Armiją“, „mokiniai ir mokinės puošia tarybinių karių kapus“ (p. 109), „Didžioji Spalio revoliucija buvo 1917 metais (p. 132) ir t. t.

[422] M. Račkauskas, *Lotynų kalbos vadovėlis vidurinėms mokykloms*, Kaunas: Valstybinė pedagoginės literatūros leidykla, 1953. Antrasis leidimas pasirodė po metų – 1954, trečiasis – 1955, o ketvirtasis – 1967.

[423] Pavyzdžiui, 57-ojoje pamokoje randami tokie sakiniai: „Mūsų laimingoje šalyje visi piliečiai yra lygūs“ ir „Mokytojo buvo mums pasakojama apie mūsų laimėjimus žemės ūkio ir pramonės srityse“ (p. 79) ir pan.

Klasikinės filologijos katedros veikla viešojoje erdvėje

Katedros nariai veikė ne tik Universiteto viduje – jie turėjo prievolę sovietinio mokslo pasiekimus skleisti ir visuomenei. Tokių užuominų nuolat aptinkama KFK posėdžių protokoluose, o dėmesys visuomeninei-politinei veiklai sovietmečiu buvo ne atsitiktinis reiškinys, o pastovi sistemos dominantė, lydėjusi Katedros darbą per visą nagrinėjamą laikotarpį. Neretai klasikams tekdavo skaityti viešas paskaitas, tačiau ne visos jos buvo susijusios su Antika.

KFK dėstytojai taip pat vedė seminarus Marksizmo-leninizmo universiteto absolventams. Pavyzdžiui, Dumčiui buvo pavesta tema „marksistinė kalbos teorija“, o Ročkai – „socialistinis realizmas“[424]. Aptardamas TSKP XIX suvažiavimą, Frolovas pažymėjo, kad vienas iš Katedros tikslų turėtų būti šio suvažiavimo metus suformuluotų gairių aiškinimas bei populiarinimas, taip „mobilizuojant darbo žmones į šių nutarimų vykdymą“[425].

Žinoma, minimi klasikai viešumoje pristatė ir su Antika susijusias temas. Puikios progos Antikos populiarinimui pasitaikė minint Lukrecijaus 2000-ąsias mirties ir 2000-ąsias Propercijaus gimimo sukaktis[426]. Būtent šie minėjimai to meto dokumentuose atsispindi ryškiausiai. Lukrecijaus asmenybė ir jo kūryba sovietinei ideologijai buvo itin paranki: tiek materialistinės autoriaus pažiūros, tiek kritiškas požiūris į religiją leido jo kūrinį *Apie daiktų prigimtį* iškelti tarp reikšmingiausių Antikos tekstų sovietinėje švietimo sistemoje.

Šiuo autoriumi ypač domėjosi Ročka. Dar 1941 m. birželį Katedra teikė prašymą pripažinti Ročkos darbą lotynų kalba apie Lukrecijų kaip tinkamą mokslo kandidato laipsniui gauti[427]. Po penkerių metų Katedroje svarstytas dar vienas lotyniškai parašytas straipsnis apie Lukrecijų. Kartu nutarta teikti spausdinti Ročkos straipsnį „Lukrecijaus biografija“ *Universiteto mokslo darbuose*[428]. Metais anksčiau Ročka mokslinio darbo

---

[424] VUBRDA, f. R-856, ap. 16, b. 20, l. 39r–40r; [1949 04 09].
[425] *Ibid.*, b. 48, l. 62v; [1952 10 30].
[426] Toks minėjimas Lietuvoje nebuvo naujiena. Dar 1930 metais buvo paminėtas Vergilijaus 2000-asis gimtadienis. Ta proga žurnale *Židinyje* buvo paskelbtas Juozo Vosyliaus *Eneidos* IV-sios giesmės vertimas su Franco Brenderio straipsniu. Vergilijus, *Eneida, IV giesmė. Didonos meilė ir mirtis*, vert. J. Vosylius, *Židinys*, LII t. XII, Nr. 8–9, 1930, 145–160.
[427] VUBRDA, f. R-856, ap. 16, b. 20, l. 2v; [1941 06 12].
[428] *Ibid.*, l. 7r; [1946 04 05].

plane buvo numatęs parašyti du straipsnius: apie Lukrecijaus mitologiją ir apie graikų atomistus[429].

Tačiau susidomėjimas šiuo autoriumi neapsiribojo vien tik akademine plotme. Katedra nutarė, kad 1945 m. reikia surengti 2000-ųjų Lukrecijaus mirties metinių minėjimą viso fakulteto lygiu. Šiuo klausimu į dekaną buvo pavesta kreiptis būtent Lukrecijaus tyrėjui Ročkai. Katedra minėjimo programoje buvo numačiusi surengti dvi paskaitas. Pirmajai, apie Lukrecijaus gyvenimą ir kūrybą, buvo pasiūlytas Ročka, o dėl antrosios jis turėjo susitarti su prof. Juozu Baldžiumi. Be to, numatyta, kad studentai lietuviškai ir lotyniškai padeklamuos atrinktas Lukrecijaus kūrinio ištraukas[430]. Kitame Katedros posėdyje programa buvo papildyta dar vienu pranešimu, kurį skaityti pavesta tuo metu marksizmo-leninizmo dėstytojui Eugenijui Meškauskui. Pastarojo tema – Antikos materializmas, o prof. Baldžiui numatyta papasakoti apie socialinę ir politinę Lukrecijaus aplinką[431]. Kadangi Meškauskas ir Baldžius buvo pripažinti to meto intelektualai, jų įtraukimas rodo, kad KFK sugebėjo Lukrecijaus jubiliejų paversti tarpdisciplininiu įvykiu, sujungiančiu filologiją, filosofiją ir istoriją ir taip integruoti klasikus į bendrą universitetinį paveikslą.

Minėjimas buvo numatytas 1945 m. gruodžio 9 d. vidurdienį Universiteto salėje. Šio renginio mastą patvirtina Katedros sudarytas kvietimų sąrašas: be studentų ir VU personalo, nutarta pakviesti atstovus iš Valstybinio pedagoginio instituto, LTSR Mokslų akademijos, Švietimo liaudies komisariato ir Kultūros-švietimo įstaigų komiteto, Meno reikalų valdybos, Dailės instituto bei Rašytojų sąjungos. Taip pat kviesti Vilniaus miesto ir Lenino rajono vykdomųjų komitetų, LKP(b) CK, Komjaunimo ir Profsąjungų CK, LTSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo bei LTSR Liaudies komisarų tarybos nariai[432]. Tai, kad į minėjimą buvo kviečiami aukščiausios partinės valdžios atstovai, rodo, jog KFK sugebėjo Lukrecijų „parduoti“ kaip valstybinio lygio ideologinį simbolį. Tai buvo viena iš nedaugelio galimybių pademonstruoti Klasikinės filologijos gyvybingumą naujai valdžiai.

Apie minėjimą ketinta informuoti spaudą (įdėti skelbimą į laikraštį *Tiesa*), Radijo komitetą ir ELTA žinių tarnybą, o renginio salę papuošti dviem charakteringomis Lukrecijaus citatomis[433]. Ir nors apie būsimą renginį *Tiesioje* skelbimas nepasirodė, trumpas pranešimas apie jau įvykusį

---

[429] *Ibid.*, l. 3v; [1945 10 21].
[430] *Ibid.*, l. 4r; [1945 10 21].
[431] *Ibid.*, l. 5r; [1945 11 28].
[432] *Ibid.*, l. 4v; [1945 11 28].
[433] *Ibid.*, l. 5r; [1945 11 28].

minėjimą buvo išspausdintas 1945 m. gruodžio 11 d. numeryje. Čia nurodoma, kad trumpą įžanginį žodį tarė Istorijos-filologijos fakulteto dekanas K. Korsakas, o pranešimus perskaitė Ročka (laikraštyje įvardytas kaip „Ročkus“) ir Frolovas. Tikėtina, kad pastarasis galiausiai pakeitė Meškauską, nes jų pranešimo temos buvo identiškos – apie antikinį materializmą.

Apie Baldžiaus pranešimą laikraštyje neužsimenama, tačiau rašoma apie ištraukas iš Lukrecijaus poemos *Apie daiktų prigimtį*, kurias skaitė Frolovas ir klasikinės filologijos studentas Zabulis. Laikraštyje pažymima, jog minėjime dalyvavo daug akademinio jaunimo[434]. Kitais metais KFK posėdyje nuspręsta, jog Ročkos straipsnis „Lukrecijaus biografija“ turėtų būti išspausdintas ir leidinyje *Universiteto darbai*[435]. Tikėtina, kad toks minėjimas pasitarnavo formuojant gynybinį KFK, kaip „kovotojos su religija“ ir „materializmo propaguotojos“, įvaizdį, leidusį tikėtis valstybinės sankcijos savo darbų tęstinumui.

KFK iniciatyva buvo paminėtas ir Propercijaus 2000 metų gimimo jubiliejus. Tiesa, šis minėjimas nebuvo toks iškilmingas kaip Lukrecijaus atveju. Galima manyti, kad pats autorius nebuvo laikomas tokiu svarbiu sovietinei ideologijai. Propercijaus minėjimas apsiribojo išplėstiniu Katedros posėdžiu, kuriame dalyvavo studentai klasikai. Posėdį atidarė Katedros vedėjas Dumčius, kiek vėliau apie Propercijaus gyvenimą referatą perskaitė studentas Vytautas Mažiulis. Pranešime buvo apžvelgtas ne tik poeto gyvenimas, bet ir politinė bei socialinė Romos padėtis, gyvenimo sąlygos[436].

Minėjime pasisakė ir Šuopys, perskaitęs pranešimą apie Propercijaus kūrybą, jos vertinimą senovėje, tematiką, poetinius motyvus ir estetikos esmę. Jis taip pat aptarė poeto „reliatyviai progresyvų nusiteikimą, poezijoj atsispindinčią to meto visuomenę“[437]. Galiausiai minėjimo pabaigoje studentai deklamavo Šuopio išverstas Propercijaus elegijas.

Propercijus daugiausia rašė meilės elegijas, todėl jį „suaktualinti“ buvo kur kas sudėtingiau nei materialistą Lukrecijų. Tikėtina, kad ir šiuo atveju literatūrinis aspektas buvo nustumtas į antrą planą, bandant lyrikoje rasti „socialinį momentą“ ir parodyti to meto visuomenės sanklodos vaizdinius. Visgi tai padaryti turėjo būti nelengva: net ir kanoniniame

---

434 “Paminėjo Lukrecijaus 2000 m. mirimo sukaktį”, *Tiesa*, nr. 287(817), 6; [1945 12 11].
435 VUBRDA, f. R-856, ap. 16, b. 20, l. 7r; [1946 04 05].
436 *Ibid.*, l. 88v; [1950 05 11].
437 *Ibid.*

Tronskio literatūros vadovėlyje Propercijaus lyrika analizuojama per lyrinio herojaus jausmų liniją, o ne kokius nors socialinius aspektus[438].

Stalinistinio laikotarpio vertimai

Stalinizmo laikotarpiu Antikos autorių vertimai buvo labai fragmentiški, o vertėjai – dažniausiai režimui palankūs žmonės. Šiuo etapu galima išskirti vos penkis publikuotus vertimus: Aischilo tragedijos *Prikaltasis Prometėjas* ir *Septynetas prieš Tėbus,* Plauto komedija *Dvyniai*, Apulėjaus romanas *Aukso asilas* ir naujai suredaguota Ralio versta Homero *Iliada*. Kalbant apie dramų vertimus, atrodo, kad jos sąmoningai pasirinktos kaip patogūs kūriniai analizuoti marksistiniu diskursu.

Aischilas buvo pirmasis iš trijų didžiųjų tragikų, kurių kūriniai pasiekė mūsų laikus. Šis autorius, kartu su Šekspyru ir Giote, buvo tarp trijų mėgstamiausių Markso poetų[439], todėl, natūralu, jis tapo vienu iš labiausiai marksistiškai tyrinėjamų Antikos autorių. Tai matome ir iš KFK posėdžių protokolų. Pavyzdžiui, 1950 m. rudens semestro darbo plane Valkūnui buvo skirta tema apie antikinės literatūros partiškumą, o Račkauskui – apie Aischilo religingumą[440]. Pastarasis, aptardamas religingumą Aischilo kūriniuose, pažymėjo, kad reikia atskirti paties rašytojo pasaulėžiūrą nuo jo kuriamų personažų. Anot pranešėjo, „Eschilo vaizduojami dievai – tik forma mesti savo mintis į mases“. Jis taip pat nurodo Markso ir Engelso pastebėjimą, kad Aischilas „*Prikaltuoju Prometėju* sudavė smūgį graikų dievams“.

Iliustruojant nuoseklų sekimą „komunizmo tėvų“ diskursu, verta pacituoti pagrindinius Račkausko pranešimo teiginius: „Eschilas puola graikų dievus ne tiesiog: jis iškelia neigiamas dievų ypatybes; galimas daiktas, dingusios Eschilo tragedijos buvo tiesiog bedieviškos. Daugelis veikėjų kenčia dėl dievų neteisybės. Dzeusas – tironas, kiti dievai – pataikūnai, akli Dzeuso tarnai. Eschilo bedievybės šaknys glūdi to meto beplintančiam ir progresuojančiam moksle, naujo gyvenimo reiškiniuose“[441] ir t. t. Taigi Račkausko išvados neabejotinos: Aischilas buvo kovotojas prieš religingumą, o jo tikslas – „panaikinti Olimpo įtaką žmonėms“.

Tačiau tam atseit trukdė per daug prietaringa liaudis ir vergvaldžių

---

[438] Josifas Tronskis, *Antikinės literatūros istorija*, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1951, 480–484.
[439] K. Marksas, Fr. Engelsas, *Apie meną*, M.–L., 664 psl. 1937 m. rus. leid., cituota pagal Tronskis (1955), 140.
[440] VUBRDA, f. R-856, ap. 16, b. 20, l. 96r; [1950 09 08].
[441] *Ibid.*, b. 48, l. 2v–3r; [1950 10 20].

santvarka. Tokie drąsūs pareiškėjo teiginiai sukėlė diskusiją tarp kitų Katedros narių, visgi ją buvo nutarta nukelti į kitą posėdį. Kaip bebūtų, tokia diskusija tolesniuose posėdžiuose nefiksuojama. Toks pateikiamas tragiko neva antireligiškumas kartu buvo jo dramų legitimizacija, nes priešingu atveju jos galėjo būti pripažįstamos kaip „reakcinės“, todėl nevertos skaitymo ir tyrinėjimo.

Jau minėta, kad kalbėdamas apie Aischilo *Prikaltąjį Prometėją* Dumčius pastebėjo, jog Aischilas iš šio kūrinio atrodo nepaprastai pažangus, tačiau, pridūrė jis, jei būtų išlikusi kita jo drama – *Išlaisvintasis Prometėjas* – vaizdas galėjo būti visiškai priešingas[442]. Tai labai įdomi įžvalga. Nors plačiau Dumčius šios minties neplėtojo, tačiau kaip patyręs Antikos literatūros tyrinėtojas jis žinojo, kad turima Aischilo drama – tik pirmoji trilogijos dalis. Trečiojoje dalyje įvyksta Prometėjo ir Dzeuso susitaikymas. Toks siužeto posūkis negalėjo būti palankus ideologiniu atžvilgiu, todėl buvo patogiai nutylimas redukuojant šį mitą tik iki Prometėjo maišto prieš dievus.

Matyti, kad *Prikaltasis Prometėjas* iš tiesų buvo svarbus įrodinėjant Antikos aktualumą socialistinės ideologijos sistemoje. Tikriausiai todėl jis tapo ne tik pirmuoju publikuotu, bet, tuo pačiu, ir pirmuoju atskiru šio laikotarpio išspausdintu Antikos kūrinio vertimu[443]. Šio kūrinio vertėjas – Ričardas Mironas, 1944 m. pats trumpai dirbo LTSR Valstybinės grožinės

---

[442] *Ibid.*, l. 34r, [1966 03 21]. Diskusijoje apie literatūros partiškumą Katedra prieina prie išvados, kad šiuo atveju „partiškumas“ turėtų būti prilyginamas „istoriškumui“, t. y. kadangi Antikoje kai kurie apibrėžimai (pvz., demokratijos), galėjo būti suprantami kitaip, ir dėl to atsiradęs nenuoseklumas sukelia problemų svarstymuose; sunku autorių pažiūras suklasifikuoti pagal dabartines normas. Be to, pasak Valkūno, Antikoje autoriai dažnai laikėsi literatūrinių tradicijų, dėl ko ne visada lengva nustatyti, ar jų pažiūros labiau atitinka jų tikrąjį mąstymą, ar jos yra iškreipiamos žanro tradicijos laikymosi. Pritaikant „istoriškumo“ sąvoką Antikos autoriams, tapo galima jų kūrinius analizuoti ne tik iš šių dienų perspektyvos, taip automatiškai nesuskirstant rašytojų į „progresyvius“ ar „reakcinius“, o bet koks jų "nenuoseklumas" galėjo būti pateisinamas specifiniu istoriniu kontekstu.

[443] Aischilas, *Prikaltasis Prometėjas*, vert. R. Mironas, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1947. Įdomu, kad šis Aischilo kūrinys taip pat buvo vienas pirmųjų Antikos autorių vertimų lietuvių tautinio atgimimo metu, proza išverstas Jurgio Šaulio ir pasirodęs 1905 m. Tilžėje (Eschilis, *Prikaltas Prometėjis*. Vertė J. Š. Vilnius: Vilniaus žinių spaustuvė, 1905). Keletą metų anksčiau ten pat pasirodė jo versta Sofoklio *Antigonė* (Sofoklis, *Antigona.* Vertė J. Š. Išleista P. Nėrio kaštais, spauzdintas pas Otto v. Mauderodę Tilžėje, 1903). 1930 m. prozinis Povilo Gaučio *Prikaltojo Prometėjo* vertimas buvo paskelbtas Visuotinės literatūros chrestomatijoje (Visuotinės literatūros chrestomatija. I dalis. Graikai ir Romėnai. Sudarė J. Talmantas, Kaunas: „Sakalo“ b-vės leidinys, 1930, 85–92).

literatūros leidyklos vyresniuoju redaktoriumi[444]. Galima kelti prielaidą, kad tuo metu įgytos pažintys galėjo prisidėti prie vertimo publikavimo. Pats vertimas buvo užbaigtas dar 1946 m. ir tapo Mirono disertacijos „Aischilo *Prikaltojo Prometėjo* vertimas“ pagrindu[445]. Trumpoje išspausdintos knygelės įžangoje Mironas nušviečia tragedijos kilmę, Aischilo gyvenimą ir patį Prometėjo mitą. Čia pat pabrėžiama, jog Aischilo kūryba yra progresyvi, o jis pats yra „kovotojas už kultūrą, pažangą ir humaniškumo principus“[446]. Trumpai atpasakotas Prometėjo mitas baigiamas žodžiais, jog šiame herojuje „šiandien įžiūrimas įasmeninimas revoliucingo žmogaus proto, nenorinčio nusilenkti tironams, niekinančio visus dievus ir pagrobusio iš dangaus tiesos žibintą“. Toliau nurodoma, kad nors visi tragedijos veikėjai yra dievai (išskyrus Argo karaliaus Inacho dukterį Ijo), ši tragedija nėra religinė, nes ji nemoko „nuolankumo ir religingumo“, tačiau priešingai – tai „drąsi ir revoliucionieriška“ tragedija, be baimės puolanti pagrindinį graikų Olimpo dievą – Dzeusą. Anot Mirono, Aischilas neigia dievų gerumą, o Prometėjas vaizduojamas kaip „išdidi revoliucinė figūra, sukilusi prieš patį Dzeusą, trokštanti išgelbėti žmonių giminę, pasiaukojusi žmonijos laimei“.

Mironas pabrėžia, kad šią tragediją labai vertino Marksas, įžvelgęs joje Prometėjo revoliucingumą ir Aischilo pažangumą, bei jo sukurtų charakterių ryškumą. Komentaruose taip pat aptinkama nuorodų į Marksą:

---

[444] Juchnevičienė (2021), 77.

[445] Disertacija apginta 1948 m. vasario 7 d. VDU. Universiteto rektoriui buvo kilęs klausimas, ar tikrai Antikos kūrinių vertimai gali būti priimami kaip disertacija. Pritarus atestacinei komisijai darbą buvo leista gintis. Disertacijos oponentais buvo VU docentas M. Ročka ir Kauno universiteto profesorius M. Račkauskas (Juchnevičienė (2021), 78). Šios disertacijos tezės, pasirašytos paties Mirono, yra randamos VU saugomame Ročkos fonde (VUBRS, f. 186, b. 317, l. 1; [1947 04 28]). Iš jų matyti, kad šio darbo esmė iš tiesų buvo dramos vertimas ir pasirinktų vertimo strategijų paaiškinimas.

[446] Čia ir toliau citatos iš Mirono straipsnio „Aischilas ir jo *Prikaltasis Prometėjas*“, in: Aischilas, *Prikaltasis Prometėjas*, vert. R. Mironas, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1947, 5–11. Už Antikos tekstų vertimus ir mokslinius įvadus daktaro laipsniai buvo suteikiami tik ankstyvajame sovietmetyje. Toks principas buvo prisimintas KFK posėdžio metu 1963 m., kuomet svarstyta Kazlausko rengiama disertacija iš Euripido *Medėjos*. Susidurdamas su disertacijos rašymo iššūkiais, viename iš posėdžių Kazlauskas iškėlė pasiūlymą, ar kaip disertacija negalėtų būti užskaitytas jo *Medėjos* vertimas, dar pridėjus atliktus Euripido *Finikiečių*, Husoviano ir Komenskio vertimus. Į tai ironiškai Dumčius atsakęs: „Man irgi atrodo, kad dabar ne 1946 metai. Tokių darbų už disertaciją nepriims“. Tam pritarė posėdyje dalyvavęs prodekanas Jonas Kazlauskas: „Jeigu skirtų už vertimus, tai mūsų visi dėstytojau būtų jau mokslų daktarai“ (VUBRDA, f. R-856, ap. 16, b. 304, l. 47r; [1963 12 20]).

išskiriamas Prometėjo ir Hermio dialogas (1023–1047[447]), kuriuo ypač žavėjosi Marksas, „visados niekinęs pataikavimą ir vergiškumą“; nurodomos eilutės (1055–1058)[448], kurias pastarasis cituoja gindamas filosofijos padėtį visuomenėje ir savo priešiškumą religijai (1064 eil. „Visi dievai man šlykštūs“). Pastarosios dvi ištraukos minimos ir Tronskio *Antikinės literatūros istorijos* vadovėlyje, rusiškai pasirodžiusiame tais pačiais 1947 metais[449]. Taigi galima daryti prielaidą, jog Mironas, rašydamas įvadą savo vertimui, jau rėmėsi kanoniniu „centro“ sudarytu vadovėliu, arba toks sutapimas galėjo būti remiantis dar ankstesniu, tikriausiai taip pat aprobuotu, šaltiniu.

Taip pat įdomus 1022 eilutės komentaras, aiškinantis Adrastėjos epitetą. Jame sakoma: „[...] Nemezė – bausmės, keršto, atpildo, neišvengiamumo ir teisingumo deivė. Pgl. Maironio žodžius, taikomus vokiečių okupantams:

Bet Nemezies teisi diena
Ateis, rūstybės alkana!
Ateina! Žingsniai suskaityti!“[450].

Taigi, visiškai netikėtai komentaruose atsiduria Maironio citata iš septintosios poemos *Mūsų vargai* giesmės, kurioje rašoma apie lietuvių vargus Pirmojo pasaulinio karo metu vokiečių darbo stovyklose. Tokiu originaliu būdu Mironas sugebėjo suaktualinti 2500 metų senumo kūrinį ir į marksistinį naratyvą įterpti Maironio eiles. Visgi, pažiūrėjus atidžiau, toje pačioje Maironio giesmėje galima rasti ir tokias eilutes: „[...] Maskolių autokratams tekę/ Net savo žemėj svetimi,/ Skaudžiausiai buvom baudžiami,/Viešai lietuviškai prašnekę[451]“ ir t. t. Tai tik parodo, kaip šiuo atveju selektyviai marksistiniam naratyvui buvo panaudotas ne tik Aischilas, bet ir Maironis. *Prikaltasis Prometėjas* buvo perleistas dar kelis kartus:

---

[447] Čia nurodomos eilutės pagal Mirono vertimą. Būtina pastebėti, kad numeracija neatitinka originalo. Originalo kalba paprastai ši tragedija sudaro 1093 eilutes, tuo tarpu Mirono vertime randame jų net 1189. Tik gili vertimo analizė padėtų suprasti, dėl ko susidarė toks skirtumas.

[448] “Aš savo nelemties į tavąją vergystę,
Gerai įsidėmėk, neišmainyčiau niekad.
Nes aš greičiau vergausiu kad ir šitai uolai,
Nei būsiu pasiuntiniu ištikimu Dzeuso“.

[449] Lietuviškame 1955 metų vertime šios citatos randamos taip pat aptariant Aischilo *Prometėją*. Žr.: Tronskis (1955), 150.

[450] Aischilas, Prikaltasis Prometėjas. Vertė R. Mironas. Kaunas: Šviesa, 1967.

[451] Maironis, *Raštai*, II tomas, Vilnius: Vaga, 1988, 245.

1958 m. chrestomatijoje pasirodė ištraukomis[452], o 1967 m. buvo išleista plona, *Mokinio bibliotekos* serijos knygelė[453]. Pirmuoju atveju straipsnelyje apie Aischilą ir jo dramą *Prikaltasis Prometėjas,* vėl išskiriama jau *loci communis* tapusi citata „Visi dievai man šlykštūs“, dar kartą išskirta Aischilo „kritika“ visiems „savanaudžiams bailiams“ dievams, „drebantiems“ prieš neteisingai besielgiantį Dzeusą, neužtariantiems „pažangaus“ Prometėjo. Anot straipsnio, Aischilas visus dievus ir Dzeusą vaizduoja „kaip reakcingas jėgas“. Paskutiniaisiais sakiniais nusakoma, kad tragedija žavėjosi ir „vėlesniųjų laikų pažangieji kultūros veikėjai“: „Šią tragediją mėgo K. Marksas: *Prikaltojo Prometėjo* egzempliorius visad gulėjo ant jo rašomojo stalo ir buvo nuolatos skaitomas“[454].

Kaip skelbia 1967 m. leidimo priešlapiai, ši knygelė buvo sudaryta pagal Lietuvos TSR švietimo ministerijos programą. Tekstas pateikiamas be jokio įvado, o komentarai, aiškinantys antikinius vardus ir realijas, taip pat atkartoti iš pirmojo leidimo. Visiškai identiškas leidimas, tik minkštais viršeliais, perleistas 1971 m.[455].

Antroji išleista Aischilo tragedija *Septynetas prieš Tėbus*, kaip ir *Prikaltasis Prometėjas*, priskiriama viduriniajam šio tragiko kūrybos periodui. Kaip nurodo Tronskis, šiose tragedijose „pasirodo centrinis herojaus vaizdas, apibūdintas keletu pagrindinių bruožų; smarkiai išvystomas dialogas, sukuriami prologai; ryškesni tampa ir epizodinių figūrų paveikslai“[456]. 1953 m. lietuviškai pasirodžiusiam šios dramos Mirono vertimui įvadą ir komentarus parašė Dumčius. Čia, apžvelgiant Aischilo gyvenimą, akcentuojama aristokratiška Aischilo kilmė bei Atėnuose įkurta

---

[452] *Iš antikinės ir renesanso literatūros*, sudarė J. Dumčius, L. Valkūnas. Vilnius: Valstybinė pedagoginės literatūros leidykla, 1958, 87–120.

[453] Tais pačiais 1967 m. ši drama pasirodė ir Brailio raštu. Aischilas, *Prikaltas Prometėjis*, Vilnius: LAD l-kla, 1967; spausdinta iš: Vilnius: Valst.grož.lit.l-kla, 1947). Pavyko aptikti tik dar vieną Antikos kūrinį, sovietmečiu išleistą tokiu būdu, tai – Ezopo pasakėčios (Ezopas, *Pasakėčios*, vert. L. Valkūnas, Vilnius: LAD l-kla, 2 knygos – 1970 m.; spausdinta iš: Vilnius: Vaga, 1965. – Tiražas 15 egz.).

[454] Dumčius, Valkūnas (1958), 86.

[455] Aischilas, *Prikaltasis Prometėja*s. Vertė R. Mironas. Kaunas: Šviesa, 1971. Paskutinis *Prikaltojo Prometėjo* perleidimas pasirodė 1988 m. Antikinių tragedijų rinkinyje. Čia įvadiniame Zabulio straipsnyje ši tragedija apibūdinama kiek nuosaikiau. Atsisakoma teiginio apie Aischilo kovą prieš dievus ir religingumą, tačiau išlieka „protesto prieš despotizmą“ naratyvas. Verta pažymėti, kad *Prikaltasis Prometėjas* ypatingo dėmesio sulaukė ir sovietmečio Estijoje, taigi, tai nebuvo vien tik lietuviška ypatybė, bet žymėjo bendresnes tendencijas (plačiau žr.: Päll (2011), 131).

[456] Tronskis (1955), 151.

„vergvaldinė demokratija“[457]. Kaip šios kovos išdava nurodoma ir Aischilo išvykimo gyventi į Siciliją priežastis: „demokratai pradėjo pulti svarbiausią aristokratijos atramą Atėnų valstybėje – Areopagą. [...] Kai demokratai pasiryžo aristokratus visai atstumti nuo valstybės reikalų valdymo, poetas buvo nepatenkintas ir beveilijo persikelti į Siciliją“[458].

Įvade taip pat teigiama, jog Aischilas savo tragedijas naudojo „įvairioms ideologinėms problemoms kelti“. Anot Dumčiaus, Aischilo idealizuojamoji santvarka tuo metu iš vienos pusės priminė gimininę, iš kitos – vergvaldinę demokratiją. Būtent kova prieš tironija akcentuojama kaip pagrindinis Aischilo dramų motyvas. Autorius, apžvelgęs keliose dramose vykstančias kovas tarp įvairių santvarkų reziumuoja: „Kova su tironija už laisvę raudona gija driekiasi per daugelį mums išlikusių Eschilo tragedijų: graikai kovoja su tirono valdomais persais už savo laisvę, tebietis Eteoklis su septyniais tiraniško nustatymo priešininkais, Pelasgas su tiraniškai besielgiančiais egiptiečiais, ir pats didingiausias Eschilo paveikslas yra kovotojo, nepermaldaujamojo tironų priešo Prometėjo figūra“[459].

Spekuliatyviai galima manyti, kad toks Dumčiaus įvadas galėjo tarnauti ir kaip dviašmenis kardas: įžvalgesnis tų dienų skaitytojas galėjo įžvelgti valdžiai nepageidaujamas paraleles tarp graikų laisvės kovos su tirono valdomais persais ir partizaninio lietuvių pasipriešinimo prieš tirono valdomus sovietų okupantus. Visgi, tokias intencijas vienareikšmiškai sunku įrodyti.

Jeigu šio laikotarpiu Antikos drama neva atskleidė kovą prieš tironiją, tai antikinė komedija tapo įrankiu pademonstruoti „klasių kovą“ ir žemųjų sluoksnių buitį. 1947 m. pasirodė Aleksio Churgino versta Plauto komedija *Dvyniai.* Račkausko parašytas įvadas neapsėjo be nusilenkimo naujajai ideologija: jame, pavadintame „Plautas ir jo *Dvyniai*“, trumpai nupasakojami komediografo biografijos faktai, jo kūrinių pagrindiniai bruožai, pagrindinis dėmesys kreipiamas „klasių kovos“ klausimui, neva kylančiam iš pačios poeto socialinės padėties[460]. Tai tipiškas marksistinis

---

[457] Tokiais žodžiais Dumčius tarsi atpirko savo „kaltes“ už straipsnį apie Atėnų demokratiją, pasirodžiusį dar „buržuaziniu laikotarpiu“. Už tai jam teko „atgailauti“ 1948 m. Katedros posėdyje. Plačiau žr. 66 p.

[458] Jonas Dumčius, „Eschilo gyvenimas ir kūryba“ in: Eschilas, *Septynetas prieš Tėbus*, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1953, 7.

[459] *Ibid*.

[460] Aleksis Churginas, „Plautas ir jo *Dvyniai*“, in: Plautas, *Dvyniai.* Vertė A. Churginas; redagavo ir paaiškinimus paruošė prof. M. Račkauskas. Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1947, 6. Timofejava nurodo, kad šie biografijos faktai žinomi iš romėnų autoriaus Aulo Gelijaus kūrinio *Atikos naktys*, bei priduria: „gal būt, šios žinios ir ne visai tikros, bet kad Plautas darbavosi pačiose

interpretavimo būdas, kai menininko kūryba tiesiogiai siejama su jo visuomenine padėtimi, nuošalyje paliekant komedijoms būdingą satyrą ir hiperbolizavimą.

Kiek anksčiau Račkauskas rašė, kad Plautui teko dirbti aktorių trupės darbininku, prekybininku, o bankrutavus, tarnauti pas malūnininką. Taigi įvado autorius teigė, jog pats būdamas darbininku, Plautas savo komedijose gebėjo atspindėti savo sluoksnio problemas: „Savo veikaluose Plautas iškėlė prekybininkų ideologiją, ypač jų žemesniųjų sluoksnių, priešingą ne tik valdančiajai kilmingajai, bet ir naujajai turtuolių aristokratijai. Jis pavaizdavo kovą su patriarchalinio gyvenimo ribotumu, piniginių bei prekybinių santykių plitimą ir parodė, K. Markso žodžiais, „kaip liaudis nekenčia lupikų, nes antikiniame pasaulyje toji neapykanta buvo ypač stipri“[461]. Tęsdamas Račkauskas pažymi, kad Plauto komedijose „atsispindi Romos vergų savininkų klasės kilimo epocha ir graikų visuomenės puvimo kai kurios žymės“[462]. Be to, nurodoma, kad I a. pr. Kr. Plautas buvo ypač vertinamas amatininkų, valstiečių ir darbininkų tarpe.

Račkauskas aptaria ir pačią *Dvynių* komediją bei joje keliamus socialinius klausimus, o pirmiausia – „susietus su piniginio kapitalo pradžia“. Anot įvado autoriaus, „pinigų reikšmės kilimas ir dėl to plintąs lupikavimas – Plauto laikų aktualus reiškinys“[463]. Antroji išryškinama problema – tais laikais paplitusios hetairos ir jų keliamas šeimų irimas. Kaip teigiama, jos išvilioja iš savo meilužių pinigus ir taip griauna šeimos institutą. Aptariami ir kiti šeimos santykių klausimai (pvz., kraitis). Nors pats įvadas vos penkių puslapių, tačiau čia aiškiai matoma atiduota duoklė ideologiniams marksizmo reikalavimams, o pati komedija praktiškai tampa šaltiniu laikotarpio ekonominiams santykiams tirti.

Akivaizdu, kad tokie naratyvai buvo išryškinami sekant „centro“ diktuojamą liniją. Nors Tronskis didžiąją dalį teksto apie Plautą skiria jo komedijų siužetams aptarti, paaiškinti komiškuosius dramų elementus, tačiau apibendrindamas jis pažymi labai panašias Plauto neva norėtas perteikti socialines žinutes: „Sankaupų troškimo smerkimas, tirados prieš prabangą ir žmonas-kraitininkes, neigiamas atvaizdavimas palūkininkavimo, keliančio, Markso[464] žodžiais tariant, „liaudies neapykantą“ – visa tai Romai buvo

---

liaudies masėse, pažino jų gyvenimą, jaučiama visose jo komedijose“. (Losevas ir kt. (1973), 212),

[461] Karlas Marksas, *Kapitalas*, III t., 2d., Maskva. 1938, 527).

[462] Churginas (1947), 6–7.

[463] *Ibid.*, 8.

[464] Karlas Marksas, *Kapitalas*, III t. *Raštai*, XIX t., II d. 1947, 145 (rus. leid.).

aktualu“[465]. Toks pagrindimas, pasirinktų komedijos veikėjų žodžius prilyginti Plauto pažiūroms, kelia didelių abejonių ir atrodo tendencingai. Galime matyti, kad Račkauskas, analizuodamas Plautą, nuosekliai sekė „centro“ diktuojamais naratyvais ir taip, pasitelkdamas marksistinę prieigą, formavo ideologiškai angažuotą Antikos vaizdinį. Komedija prarado savo pagrindinį tikslą – pramogą bei tapo rimtu istoriniu šaltiniu socialinėms problemoms tirti.

Ir jeigu minėti Antikos dramos kūrinių vertimai aiškiai gali būti paaiškinami ideologiniais sumetimais, kiek neįprastai čia atrodo Apulėjaus romano *Aukso asilas arba Metamorfozės* pasirodymas 1949 m. Tai buvo ketvirtasis sovietmečiu pasirodęs Antikos autorių vertimas atskira knyga, o apie patį vertėją mažai kas žinoma[466]. Ne ką daugiau galima pasakyti ir apie vertimo aplinkybes. Įvadu į vertimą pasirinktas rusų dramaturgo Adriano Piotrovskio sutrumpintas straipsnis „Madauros žynio knyga“. Akivaizdu, jog leidžiant šią knygą buvo žvalgomasi į rusišką Apulėjaus romano leidimą: pilnas Piotrovskio straipsnis pasirodė rusiškame 1931 metų Michailo Kuzmino vertime[467].

Piotrovskis, geriausiai žinomas kaip rusų dramaturgas, buvo vieno garsiausių Lenkijos filologo klasiko Tadeušo Zielinskio (1859–1944) nesantuokinis sūnus. Tuo pačiu jis buvo ir savo tėvo mokinys: iš pastarojo išmokęs graikų kalbą, Piotrovskis parengė mokslinius kai kurių graikų dramų vertimus. Jis taip pat ėjo įvairias administracines pareigas vyriausybinėse institucijose, skirtose skleisti kultūrinei propagandai: tiek civiliniu, tiek kariniu lygmeniu[468]. Puoselėdamas antikinę kultūrą netgi statė

---

[465] Tronskis (1955), 360. Tie patys akcentai nurodomi ir kiek vėliau pasirodžiusiame Losevo sudarytame vadovėlyje N. Timofejavos: „Komedijose visur jaučiama smarki Plauto neapykanta palūkininkams, kuri, Markso žodžiais tariant, „nenumirė antikinėje visuomenėje““. Taip pat Plautas neapkenčia sąvadautojų, juos prilygindamas palūkininkams, pinigų keitėjams (Losevas ir kt. (1973), 214). Šie teiginiai pagrindžiami Plauto komedijų citatomis.

[466] Iš Dambrausko laiškų Vagos redaktorei Bučiūtei paaiškėja, kad vertėjas Cezaris Jakaitis kartu su Dambrausku „Maironio laikais“ mokėsi kunigų seminarijoje, kurios taip ir nebaigė. Prieš karą mokytojavo Ramygaloje, vėliau Ukmergėje dėstė lotynų ir lietuvių kalbas (Diana Bučiūtė, „Tikėsiuos ir lauksiu. Antano Dambrausko laiškai Dianai Bučiūtei“, *Krantai.* 2022, Nr. 1, p. 9, 11).

[467] Reikia pastebėti, kad tai jau III-sis, pataisytas leidimas. Ankstesnių leidimų aptikti nepavyko, tačiau tikėtina, kad esmingai jie nesiskyrė. Апулей**.** *Метаморфозы, или Золотой осел.* Введение Адриана Пиотровского, перевод Михаила Кузмина. Ленинград: Academia, 1931.
https://imwerden.de/pdf/apulej_zolotoj_osel_academia_1931_text.pdf

[468] Katerina Clark, *Petersburg: Crucible of Cultural Revolution*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1995, 119–120.

spektaklius, kuriuose vaidino Raudonosios armijos ir rusų laivyno rekrutai[469].

Pačiame Piotrovskio įvade aptariami žinomi Apulėjaus gyvenimo faktai ir jo laikmečio bruožai, papasakojama to meto kultūrinė situacija. Antrojoje dalyje nagrinėjamas pats romanas, jo siužetas, struktūra, kiti reikšmingi kūrinio aspektai. Negalima teigti, jog įvadas apdorotas ideologiškai, netgi priešingai – šis straipsnis gana išsamiai pristato kūrinį įvairiais aspektais. Tačiau šio straipsnio pasirinkimas lietuviškam leidimui kelia klausimų: nors autorius puikiai išmanė antikinę literatūrą ir dirbo įvairiose valdžios institucijose, tačiau jis neišvengė „Didžiojo valymo (teroro)“: 1937 m. liepą Piotrovskis buvo suimtas NKVD, o tų pačių metų lapkritį – sušaudytas[470]. Tokia situacija tapo visišku kultūriniu anachronizmu: sušaudyto rusų intelektualo mintys atsidūrė šalia buvusio seminaristo vertimo ir visa tai lietuvių skaitytojui pasirodė niūriausiu stalinizmo laikotarpiu, tarp masiškai produkuojamos ideologinės lektūros.

Atidesnė vertimo analizė atskleidžia, jog kūrinys skaitytoją pasiekė gerokai sterilizuotas. Kalbant plačiau, šią tendenciją sovietiniuose leidiniuose ištyręs Hermanas Ermolaevas aprašė „puritoniškosios cenzūros“ mechanizmą, kurio pagrindinė funkcija sovietinėje sistemoje buvo šalinti bet kokius erotinius elementus, obsceniškumą ar „natūralistines detales“, laikytas nesuderinamomis su moraliniu tarybinio piliečio ugdymu. Ermolaevas pastebėjo, kad sovietų cenzoriai veikė kaip griežti estetiniai ir moraliniai filtrai, kurie sistemingai eufemizavo kūniškąją meilę ar kitas „amoralumo“ apraiškas, siekdami sukurti dirbtinį literatūros tyrumą, dažnai visiškai ignoruojantį realų žmogaus elgesį ar paties autoriaus kūrybinį sumanymą[471].

Aptariamame vertime aptinkamos sistemingos kupiūros, pašalinančios nuorodas į seksualinį turinį (II, 16–17; III, 20), homoseksualumo (VIII, 29) ar zoofilijos (VII, 21; X, 19–22) užuominas ar kitas obsceniškas bei "moraliam tarybiniam piliečiui" nepritinkamas scenas[472]. Visgi kyla natūralus klausimas, kodėl iš vis reikėjo publikuoti tokį groteskišką, obscenišką, erotinių epizodų prisotintą kūrinį? Juo labiau, kad

---

[469] *ibid.*, 136.
[470] *ibid.*, 291–2.
[471] Herman Ermolaev, *Censorship in Soviet Literature: 1917–1991*, Princeton: Princeton University Press, 1997, 214–216.
[472] Dėl panašių priežasčių estiškame Lukiano *Tikros istorijos* vertime taip pat aptinkama didelė kupiūra (II, 19.2–11). Plačiau Neeme Näripä, „Lucian's Indecency: Too Much for a Soviet Reader“, *Hortus Floridus: Studies in Honour of Anne Lill*, ed. by Ivo Volt, Janika Päll and Neeme Näripä, Tartu: University of Tartu Press, 2024, 313.

ne visi "amoralūs" epizodai pašalinti. Pavyzdžiui, IX knygoje aprašoma, kaip moteris slepia meilužį nuo savo vyro senoje statinėje (IX, 5–7). Kartais kupiūros reikšmingai nutraukia pasakojimo mintį.

Galima tik spėti, kad socialiniai bei liaudiškumo motyvai ir religijos kritika, atsispindintys šiame romane, nugalėjo obsceniškumo baimę, kuri buvo malšinama sistemingai šalinant netinkamas vietas. Reikia pastebėti, kad aptartų teksto praleidimų nėra nei minėtame rusiškame *Aukso asilo* leidime, iš kurio paimtas įvadinis Piotrovskio straipsnis, nei vėlesniame, 1956 m. leidime, kuriam įvadą parašė Simonas Markišas[473]. Ištisas tekstas be praleidimų pateiktas ir 1959 m. pasirodžiusiame latviškame Apulėjaus *Aukso asilo* vertime[474]. Nors 1986 m. Jakaičio vertimo perleidime[475] Janina Mažiulienė atstatė praleistas vietas, tačiau ir jos vertimai vis dar liko eufemizuoti, neperteikiantys tikrojo autoriaus kurto vaizdinio.

Šioje vietoje reikėtų paminėti vieną vertimo atvejį Estijoje. Kito satyriko Lukiano *Tikros istorijos* vertime *Graikų literatūros antologijai* (1964) galima aptikti kai kurias praleistas, bet vertėjų perifrastiškai aprašytas vietas, siekiant skaitytojui išlaikyti siužeto vientisumą: pirmosios knygos vertimo kupiūroje nurodoma, kad „toliau Lukianas aprašo, kaip moteris mylisi su jo bičiuliais“, antrosios knygos praleista vieta nurodoma, kaip „Lukianas aprašo meilės malonumus saloje“[476]. Nors vertimų laikmetis skiriasi, tačiau cenzūruojami atvejai labai panašūs kaip ir Apulėjaus romane.

---

[473] Апулей, *Золотой осел*, Симон Перецович Маркиш, Михаил Алексеевич Кузмин.. Москва: Государственное издательство художественной литературы, 1956. https://imwerden.de/pdf/apulej_zolotoj_osel_1956__ocr.pdf

[474] Apulējs, *Zelta ēzelis jeb pārvērtības vienpadsmit grāmatās*, no latīņu valodas tulkojis Augusts Ģiezens, Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība, 1959.

[475] Apulėjus, *Metamorfozės arba Aukso asilas,* vertė. C. Jakaitis, in: *Antikiniai romanai ir pasakėčios*, Vilnius: Vaga, 1986, 177–352.

[476] Näripä (2024), 308.

I stasimas: Zabulis prieš Katedrą

Stalinmečio laikotarpis pasižymėjo viską apimančia indoktrinacija, neaplenkusia ir klasikinės filologijos. Naujai besiformuojančioje sovietinio mokslo sistemoje vienas iš efektyviausių būdų iškilti ir įsitvirtinti hierarchijos viršuje tapo uolus „ideologinio budrumo“ demonstravimas. Kai kurie jaunosios kartos aktyvistai nesibodėjo „apolitiškumu“ ar „metodologinėmis klaidomis“ apkaltinti net pripažintų savo sričių autoritetų.

Tarybinio mokslo sistemoje recenzija galėjo tapti ne tik akademiniu vertinimu, bet ir politinio lojalumo demonstravimu bei įrankiu asmeninei karjerai kurti. Katedros protokolai fiksuoja itin įdomų ir todėl mūsų tyrimui svarbų KF absolvento ir komjaunimo aktyvisto Henriko Zabulio akibrokštą prieš buvusius savo dėstytojus. Jo 1953 m. paskelbta vieša recenzija vadovėliui *Lotynų kalba* laikraštyje *Sovetskaja Litva*[477] iššaukė aistringas reakcijas, todėl Katedra buvo priversta apsvarstyti šį jo straipsnį[478].

Tokių išsamių aptarimų nėra išlikę daug, todėl „Zabulio atvejį“ verta apžvelgti kiek išsamiau. Zabulis, tuo metu veikęs kaip Politinių ir mokslo žinių skleidimo draugijos referentas, vadovėlį įvertino per griežtą „politinio budrumo“ prizmę. Pats baigęs klasikinės filologijos studijas 1950 m. pavasarį ir auklėtas dar Maro doktrinos dvasioje, recenzijoje jis rado progą pademonstruoti, kad buvę jo dėstytojai nepakankamai apsivalė nuo ankstesnių klaidingų pažiūrų, o rengdami vadovėlį per mažai įsigilino į naujas Stalino kalbos mokslo gaires. Minėto posėdžio protokole užfiksuoti išsamūs Dumčiaus atsakymai į iškeltus priekaištus atskleidžia sudėtingą balansavimą tarp akademiškumo ir ideologinės prievolės.

1953 m. balandžio 16 d. įvykusiame Katedros posėdyje Dumčius savo gynybą pradėjo atmesdamas kaltinimus dėl nepakankamo sekimo naująja Stalino kalbos mokslo doktrina: jo teigimu, nuorodų nebuvimas įvade dar nereiškia, kad šiais nurodymais nebuvo vadovaujamasi rengiant turinį. Kur kas rimtesni buvo Zabulio priekaištai dėl vadovėlio „atotrūkio nuo gyvenimo“ ir „apolitiškumo“. Iš Dumčiaus atsakymo matyti, kad lotyniški straipsneliai buvo specialiai kuriami pačių autorių, siekiant faktus interpretuoti per marksistinę prizmę.

Pavyzdžiui, Zabulis kritikavo straipsnelį „De exitio imperii Romani“ („Apie Romos imperijos žlugimą“), atseit neteisingai aiškinantį Romos imperijos žlugimo priežastis. Reaguodamas į šią kritiką, Dumčius užtikrintai

---

[477] Генрикас Забулис, „Порочный учебник“, *Советская Литва*, № 78 (2958), p. 3; [1953 04 03].

[478] Visos citatos toliau, jei nenurodyta kitaip, iš: VUBRDA, f. R-856, ap. 16, b. 48, l. 74v–79v; [1953 04 16].

atsakė savo oponentui pasitelkęs griežtą marksistinę apologiją: „remiantis marksistiniais teiginiais, būtent, Romos kilimo priežastis buvo piliečių-vergvaldžių susiklausymas išorinio pavojaus akivaizdoje, o žlugimo priežastis – vergai ir vadinamieji barbarai“. Tęsdamas Dumčius nurodė, kad „recenzento priekaištas, kad Romos kilimo laikotarpyje nėra paminėti vergai, yra nepagrįstas, kadangi pagal Marksą iki Augusto epochos „vidujinę Romos istoriją galima ištisai suvesti į kovą smulkiosios žemės nuosavybės su stambiąja.““ ir t. t.

Disputas virto kova citata prieš citatą ir šioje dvikovoje Dumčiui pavyko parodyti, kad jis ne ką blogiau moka pasitelkti komunizmo klasikus savo darbui apginti. Čia pat buvo aptarta ir išnagrinėta daugybė pavyzdžių, recenzentui aiškiai parodant, kad vadovėlis sudarytas remiantis visais marksistiniais principais. Gindamas vadovėlio ideologinę vertę, Dumčius apeliavo į anksčiau aptartus tekstus apie sovietinę armiją bei sovietines realijas. Net ir visiškai neutralūs skaitiniai („apie dienas ir naktis“, „apie gėles“, „viskas kinta“) reikalavo pateisinimo: jie buvo įterpti ne estetiniais sumetimais, o laikantis griežtos metodinės būtinybės kalbos mokymui.

Recenzento kritika apėmė ir tekstų parinkimo principus. Zabulis priekaištavo, jog vadovėlyje trūksta Lukrecijaus ištraukų, tačiau Dumčius šį puolimą atrėmė pasiremdamas biurokratine logika: visi autoriai parinkti griežtai laikantis Aukštojo mokslo ministerijos programos, o populiariausiame rusiškame Popovo vadovėlyje Lukrecijaus apskritai nėra. Dar aštriau Zabulis pasisakė prieš „nežymius poetus“ – Katulą ir Tibulą, teigdamas, kad jiems skiriama per daug dėmesio. Čia Dumčius vėlgi pasitelkė „rusiškąjį skydą“, subtiliai apeliuodamas į klasikinės filologijos elito, prof. Tronskio autoritetą, kuris savo *Antikinės literatūros istorijoje* Katulą įvardijo kaip itin talentingą, o Tibulą priskyrė prie žymiausių epochos poetų.

Svarstymo metu paaiškėjo, kad ir kitų „vėlyvųjų“ autorių (pavyzdžiui, Petronijaus „Efeso matronos“ ar Apulėjaus „Amūro ir Psichės“) fragmentai į vadovėlį pateko sekant rusiška antikinės literatūros chrestomatija. Tuo tarpu Katedra itin palankiai įvertino su Lietuva susijusius lotyniškų tekstų akcentus: vadovėlyje meistriškai šalia Tacito *Germanijos* ištraukos apie aisčių gentis buvo sumaniai prijungti minėti metraščių fragmentai apie lietuvių kovas su „vokiečiais-grobikais“. Toks tematinis susiejimas leido po ideologine skraiste išlaikyti menką nacionalinio paveldo giją.

Galiausiai Zabulio pastangos supeikti vadovėlį ir pademonstruoti savo „ideologinį budrumą“ pasiekė kuriozišką ribą: jis vadovėlyje surado sentencijas, neva galinčias pasitarnauti krikščioniškos moralės propagandai.

Posakiai, tokie kaip „laimė akla“, „atkaklus gerumas nugali bloguosius“ ir „pernešk, o ne pyk ant to, ko negalima išvengti“ jam pasirodė įtartini. Dumčius, vėlgi meistriškai, nesiėmė filosofiškai interpretuoti šių posakių, o kritikos strėles atrėmė apeliuodamas į sovietinius vadovėlius: „laimė akla“ – tai Cicerono sentencija panaudota Borovskio ir Boldyrevo lotynų kalbos vadovėlyje, antroji citata – Senekos mintis, paimta iš sovietinio Sobolevskio lot. k. vadovėlio ir pan. Katedra diskusiją užbaigė pragmatiška išvada, visiškai nuginkluojančia recenzento argumentus: visi dėstytojai yra „išauklėti marksizmo-leninizmo dvasioje“, todėl jų gebėjimas bet kokią citatą paaiškinti „teisingai“ yra savaime suprantamas, o krikščioniškos moralės pavojus – nepagrįstas.

Po įtemptų debatų Katedra priėmė subalansuotą sprendimą: nors iš dalies Zabulio pastabomis dėl metodologijos pritarta, visgi buvo vieningai pripažinta, kad Račkausko ir Frolovo parengta metodinė priemonė „yra geresnė už kitus lotynų kalbos vadovėlius ypač dėl to, kad ji pritaikyta lietuviškai mokyklai (žodžiai ir formos yra lyginami su lietuvių kalbos žodžiais ir formomis, yra skaitymo medžiagos, parinktos iš lietuvių istorijos) ir kad gramatika, aplamai, dėstoma aiškiai“. Katedra vieningai atmetė priekaištus dėl savo kompetencijų metodikos klausimais.

Po svarstymo įvyko diskusija tarp recenzento, vadovėlio autorių bei kitų Katedros narių. Frolovas pademonstravo taktinį lankstumą: jis sutiko, kad kai kurios sentencijos be papildomų komentarų galėtų „suklaidinti jaunuomenę“, bei pripažino chrestomatinės dalies ir įvado neaiškumus. Tačiau kartu kategoriškai atmetė kaltinimus dėl „idealistinių straipsnių“, pabrėždamas, kad net straipsniai apie Romos vystymąsi yra nuodugniai „sutarybinti“. Frolovas taip pat pripažino, kad vadovėlio chrestomatinė dalis metodiškai gali būti neaiški, todėl ją galima taisyti, kaip ir įvadinį straipsnį, kuriame kai kurios formuluotės abstrakčios. Visgi, anot jo, vadovėlis turi ir gerų pusių, kurias recenzentas nutylėjo, todėl jo recenziją pavadino „vienašališka ir išpūsta“.

Visgi Katedros nariai nestojo vieningai ginti vadovėlio, nes jame taip pat įžvelgė kai kurių klaidų. Pavyzdžiui, Kazlauskas, nors ir pripažino leidinio pranašumą prieš ankstesnius Račkausko darbus, negailėjo kritikos silpnai išplėtotoms gramatikos ir sintaksės dalims bei stilistinėms klaidoms. Visgi jis užėmė pragmatišką poziciją dėl sentencijų įvairovės, teigdamas, kad „lotynų k. vadovėly reikia parodyti ir vergovinį laikotarpį, o sentencijos tai puikiai pavaizduoja“.

Savo ruožtu Valkūnas atkreipė dėmesį į vadovėlio autorių pastangas „suaktualinti“ turinį sovietinėmis temomis (kolektyvizacija, Gegužės 1-ąja ir pan.). Tačiau, remdamasis prof. Sobolevskio autoritetu, jis išreiškė abejonę

dėl tokios praktikos, teigdamas, kad visus pavyzdžius geriau imti tiesiogiai iš antikinių autorių. Tiek Valkūnas, tiek Tijūnelytė-Šimkauskienė Zabulio recenziją laikė vienašališka ir per daug išpūsta. Pastaroji nurodė, kad šis vadovėlis pranašesnis už visus kitus sovietinius vadovėlius, bet tai recenzijoje nebuvo nurodyta.

Galiausiai Henrikas Zabulis liko prie savo griežtos pozicijos. Finaliniame pasisakyme jis dar kartą pabrėžė savo esminius sistemos sargo priekaištus: vadovėlyje klaidingai nušviestas dekadentinis Romos žlugimo laikotarpis; per mažai remtasi Stalino kalbiniais veikalais (neaiškiai parodyta, kaip liaudies kalbos elementai perėjo į klasikinę lotynų kalbą); vadovėlyje per daug reakcingų ir per mažai progresyvių momentų; straipsniams apie Romos žlugimą arba kolektyvizaciją skirta per mažai vietos ir pan.

Taigi, recenzento verdiktas buvo negailestingas: turint tokius akademinio personalo resursus, parengtas darbas tėra „tik žaliava, o ne vadovėlis“. Katedra, savo ruožtu, nors ir pripažino gausius trūkumus, vis tik nenusileido bei patvirtino, kad vadovėlis „geresnis už kitus tarybinius vadovėlius, todėl galima juo laikinai naudotis“. Toks „laikinas“ patvirtinimas veikė kaip nuolaida ideologiniams prievaizdams, tačiau kartu leido turėti savo parengtą originalią metodinę priemonę.

Ši recenzija ir jos svarstymas Katedroje atskleidžia retą „klasikų virtuvės“ atvejį, leidžiantį stebėti įtemptą „kovą už būvį“. Tai buvo momentas, kai lotynų kalba tapo ne tik studijų objektu, bet ir politinio lojalumo poligonu. Atrodo, kad diskusijos esmė buvo ne vadovėlio kokybė, bet asmeninių ir institucinių pozicijų įtvirtinimas. Šioje dramoje kiekvienas dalyvis pasirinko specifinę taktiką. Zabulis siekė įtvirtinti savo kylančią karjerą demonstruodamas ideologinį pranašumą prieš buvusius mokytojus ir bekompromisį budrumą bet kokioms „reakcingoms“ detalėms. Tuo tarpu Dumčius meistriškai laviravo naudodamas rusiškų autoritetų skydą ir marksistinių kliišių arsenalą, taip neutralizuodamas politinius išpuolius ir apgindamas savo vadovaujamos Katedros mokslininkų darbą, pradiniame etape tokį svarbų klasikinės filologijos raidai ir lietuviškos tapatybės puoselėjimui.

Frolovas pasirinko akademinį orumą: pripažindamas smulkias metodines klaidas, drąsiai gynė savo darbą ir pats ėmė kritikuoti neproporcingą bandymą sumenkinti naująjį vadovėlį. Savo požiūrį į ideologinius ir „sutarybintus“ tekstus parodė Valkūnas: jis teigė, kad remiantis vien tik originaliais Antikos autorių tekstais (kartu prisidengiant sovietiniais autoritetais), būtų galima išvis apsivalyti nuo tokių bereikalingų diskusijų. Kazlauskas ir Tijūnelytė-Šimkauskienė, nors ir atsargiai, vis tik

parodė institucinį solidarumą, akcentuodami, kad visi vadovėlio trūkumai neatsveria jo naudos lietuviškai mokyklai.

Paties vadovėlio sėkmę, nepaisant Zabulio bandymų jį nurašyti kaip „žaliavą“, įrodo faktas, kad jau 1953 m. rugsėjį pradėta svarstyti apie jo perleidimą. Svarbiausioji priežastis buvo pragmatinė – pirmoji laida buvo žaibiškai išparduota, o naujiems studentams vadovėlio gauti tapo nebeįmanoma[479]. Nors buvo nutarta vadovėlį iš pagrindų perdirbti[480] ir skubiai, iki metų pabaigos, paruošti antrąjį leidimą, o 1954 m. dėl to net kreiptasi į Kultūros ministeriją, procesas atsimušė į planinės ekonomikos sieną: nauja laida taip ir nepasirodė. Tikėtina, kad klasikinė filologija ministerijos prioritetų sąraše liko žemose pozicijose, o leidyklos paprasčiausiai nerasdavo „laisvų lankų“ tokio pobūdžio nišiniams akademiniams leidiniams.

[479] VUBRDA, f. R-856, ap. 16, b. 124,l. 4r; [1953 10 23].

[480] *Ibid.,* l. 1r; [1953 09 03]. Į rengimo komisiją prie Račkausko ir Frolovo įtraukiamas ir Valkūnas.

II VEIKSMAS: LIMBO BŪSENA (1953–1957) IR STUDIJŲ ATGIMIMAS (1958–1969)

Atrodytų, kad po Stalino mirties sistemos gniaužtai daug kur atlaisvėjo, tačiau klasikinėms studijoms tai negaliojo. Nepaisant nuolatinių ir proaktyvių KFK narių pastangų parodyti šių studijų svarbą bei aktualumą sovietinėje sistemoje, grynosios klasikinės filologijos Universitete greitai neliko. Kaip matyti iš Katedros posėdžių protokolų, paskutinis studentų klasikų kursas buvo priimtas dar 1948 m., o jau 1953 m. pavasarį, paskutiniams studentams apsigynus diplominius darbus, ši studijų kryptis buvo panaikinta. Deja, platesnių šio įvykio priežasčių Katedros ar Fakulteto tarybos protokoluose neaptinkama. 1945–1953 m. laikotarpiu buvo parengtos keturios klasikų laidos, o studijas baigė maždaug 25 absolventai. Tikėtina, kad tokia baigtis ištiko ne dėl lokalių, bet visoje Sąjungoje vykusių procesų.

Tokią prielaidą pagrindžia analogiškai susiklosčiusi padėtis kaimyninių šalių universitetuose: pagal Sovietų Sąjungos Ministrų tarybos nutarimą Rygoje ir Tartu klasikinė filologija panaikinta 1954 m., kartu visiškai uždarant ir pačias Klasikinės filologijos katedras[481]. Tai buvo sistemingas „centro“ bandymas unifikuoti aukštąjį mokslą, pašalinant „nepraktiškas“ disciplinas. Tuo tarpu Lietuvoje, nors pati programa buvo panaikinta, tačiau KFK uždaryta nebuvo ir toliau tęsė savo darbus.

Visų pirma lotynų kalba toliau išliko svarbiu mokomuoju dalyku filologijos, istorijos, medicinos bei teisės studentams. Akivaizdu viena – lotynų kalbai skiriamų valandų skaičius sumažėjo, todėl Katedroje nuolat vyko diskusijos, kaip išdėstyti mokomąją medžiagą esant tokiam ribotam valandų kiekiui. Nuspręsta, jog vienintelis būdas tai kompensuoti – daugiau užduoti tiek auditorijoje, tiek numatyti didesnį namų darbų krūvį[482].

---

[481] A. K. Gavrilov, „Russian Classical Sholarsship“, in: *The Classics in East Europe: Essays on the Survival of a Humanist Tradition*, eds. V. Bears and G. Nagy, Worchester, Massachusets, 1995, 66. Cituota pagal Juchnevičienė (2013a), 113. Asmeniniame darbo autoriaus pokalbyje su Latvijos universiteto Klasikinės filologijos katedros darbuotojais 2024 m. gegužę buvo nurodytos kitos datos; anot vieno iš pašnekovų, Katedra buvo uždaryta dar 1949 m., paliekant vos vieną lotynų kalbos dėstytojo poziciją, kuris turėjo dėstyti šios kalbos pradmenis Filologijos, Istorijos, Teisės ir Filosofijos fakultetų studentams. Tartu universitete Klasikinės filologijos specialybė, kaip atskira disciplina, nebuvo dėstoma nuo 1954 iki pat 1990 (Näripä (2024), 308).

[482] VUBRDA, f. R-856, ap. 16, b. 124, l. 26v; [1955 02 14]. Šiame darbe nebus siekiama analizuoti lotynų ar graikų kalbai skiriamų valandų skirtinguose

Nepaisant šių studijų panaikinimo, galima aiškiai pastebėti Katedros narių pastangas atgaivinti klasikinės filologijos kryptį ar bent jau išlaikyti kuo daugiau su Antika susijusių dėstomųjų disciplinų. Jau 1953 m. vasarį Račkauskas Katedros posėdyje iškėlė klausimą „dėl lotynų k. įvedimo į Universitetą“ ir pasiūlė Katedros vedėjui Dumčiui apsilankyti šiuo klausimu pas Lazutką ir pasitarti[483]. Tačiau jau kitame posėdyje Dumčius konstatavo, „kad dėl lotynų k. grąžinimo į Universitetą nieko negalima padaryti“[484]. Šios aptakios formuluotės kelia neaiškumų. Akivaizdu, kad pati lotynų kalba iš dėstymo dingusi nebuvo: Katedroje ir toliau diskutuota apie jos dėstymo metodiką ir geriausius būdus ją perteikti studentams. Tad šį Račkausko siūlymą tikriausiai reikėtų interpretuoti kaip bandymą į Universiteto studijų planą sugrąžinti visą klasikinės filologijos programą, kurioje lotynų kalba vėl taptų pagrindiniu, o ne pagalbiniu mokomuoju dalyku.

Tokią prielaidą patvirtintų 1953 m. rugsėjį Katedros priimtas nutarimas pasiųsti delegaciją į LKP Centro komitetą tartis dėl klasikinės filologijos atgaivinimo. Pirmiausia šiam tikslui iš Valkūno, Dumčiaus ir Tijūnelytės-Šimkauskienės buvo sudaryta komisija, prieš tai turėjusi apsilankyti Švietimo ministerijoje[485]. Tai tik parodo, kaip klasikai veikė proaktyviai, bandydami nuolat priminti apie klasikines studija ir jų svarbą. Nemažiau svarbu tai, kad buvo bandoma kreiptis tiesiai ten, kur formuojama mokslo politika. Nors šios pastangos greitų rezultatų neatnešė, bent jau leido palaikyti pulsą ir laukti tinkamos progos.

Tuo tarpu, nebeturėdama savo studentų, Katedra stengėsi išlaikyti savo svarbą universitetiniame lygyje. 1956 m. buvo persvarstytos tiek antikinės literatūros istorijos, tiek lotynų kalbos gramatikos programos. Vėlgi pagrindiniu svarstymo objektu tapo klausimas, kaip mažėjant paskaitų laikui išdėstyti tą patį medžiagos kiekį. Nuspręsta literatūros kursą siaurinti[486], o lotynų kalbos dėstymą diferencijuoti pagal specialybes. Tokį planą paruošė Katedros vedėjas Dumčius.

Natūralu, kad filologams palikta plačiausia programa: jiems buvo privalu ne tik gerai suprasti lotynų kalbą, bet ir suvokti jos giminingumą su gimtąja kalba (ypač lituanistams). Iš jų reikalauta ne tik žinoti visas

---

laikotarpiuose. Tokias tendencijas savo monografijoje yra plačiau ištyrusi Raimonda Brunevičiūtė (žr.: Brunevičiūtė (1999), 102–114).

[483] VUBRDA, f. R-856, ap. 16, b. 48, l. 70r; [1953 02 19]. Tikriausiai turimas omenyje Stanislovas Lazutka, 1951–1954 metais dirbęs LKP CK mokslo ir kultūros skyriaus vedėju.

[484] *Ibid.*, l. 71v; [1953 03 05].

[485] *Ibid.*, b. 124, l. 1r; [1953 09 03].

[486] *Ibid.*, l. 43r; [1956 01 27].

konstrukcijas, nuosakas ir panašius kalbinius niuansus, bet ir išmanyti istorinę gramatiką bei kalbos kitimo dėsnius. Itin aukšti reikalavimai kelti teisininkams, kuriems tekdavo gilintis į romėnų teisės procesus bei precedentus. Iš jų taip pat reikalauta mokėti nemažai lotyniškų sentencijų ir posakių[487].

Šiek tiek mažesni reikalavimai kelti istorikams ir medikams. Iš pirmųjų tikėtasi gebėjimo bent paviršutiniškai skaityti lotynišką tekstą, tačiau nuspręsta nesileisti į detalesnį šalutinių sakinių konstrukcijų aiškinimą. Medikams reikalavimai buvo mažiausi – jiems lotynų kalbos reikėjo grynai praktiniais sumetimais, t. y. receptų ir diagnozių išrašymui. Būtent todėl nutarta ypač akcentuoti linksniavimą ir iš dalies asmenavimą[488]. Taigi, nors lotynų kalba šiuo laikotarpiu buvo redukuota iki praktinio, specialybinio įrankio, tai padėjo Katedrai išlikti universitetinio mokslo lauke.

Didelis įvykis, keitęs ir veikęs Universiteto darbą, buvo 1956 m. vasarį vykęs XX TSKP suvažiavimas. Vieni esminių jo nutarimų – Stalino asmens kulto pasmerkimas ir Chruščiovo „atšilimo“ politikos pradžia, pasireiškusi liberalesne politika, kartu ir didesne laisve akademinėje aplinkoje. Šio suvažiavimo nutarimai buvo apsvarstyti tiek Fakulteto, tiek Katedros lygmeniu. 1956 m. kovo 20 d. Fakulteto tarybos posėdyje juos pristatė dekanas E. Meškauskas. Verta trumpai pažymėti kelias svarbiausias šio pranešimo nuostatas, turėjusias tiesioginės įtakos ir KFK veiklai.

Pirmiausia, šiek tiek atlaisvėjus spaudimui iš „centro“, pripažinta, jog praeityje per daug remtasi „dogmatišku marksistinės ideologijos vartojimu ir su tuo susijusių konjunktūrų vaikymusi“[489]. Anot Meškausko, per dažnai buvo ieškoma sprendimų iš šalies, užuot bandžius klausimus spręsti savarankiškai. Tai virto situacija, kai „moksliškumas“ būdavo

---

[487] Witold Wołodkiewicz savo straipsnyje nagrinėja socialistinės Lenkijos pavyzdį, kaip visą sovietmetį buvo kovojama dėl Romos teisės dėstymo išsaugojimo. Komunistinė valdžia šią discipliną traktavo kaip „antstatą“, kylantį iš vergovinės santvarkos pagrindo, todėl nepriimtiną socialistinei visuomenei. 1975 m. šios disciplinos dėstymas buvo panaikintas (oficialiai – dėl sumažėjusio susidomėjimo), tačiau jau 1981 m. grąžintas, nes nauji teisininkai ėmė nebesuprasti lotyniškų terminų ir jiems tapo sunku orientuotis tradicinėje teisinėje terminijoje. Jau nuo 1971 m. fiksuojamas lotyniškų frazių vartojimas teisiniuose dokumentuose rodo, kad lotynų kalba buvo būtina net ir socialistinėje valstybėje. Plačiau žr.: Witold Wołodkiewicz, „Rafał Taubenschlag: Roman Law in Poland during 'Real Socialism'“, in: *Classics and Communism: Greek and Latin Classics in East Central Europe*, Collegium Budapest: Budapest, 2013, p. 238–256.

[488] VUBRDA, f. R-856, ap. 16, b. 124, l. 43v–44v; [1956 01 27].

[489] VUBRDA, f. R-856, ap. 16, [Istorijos-Filologijos Fakulteto Tarybos posėdžių protokolai 1956 03 20 – 1956 12 27]; protokolas nr. 1, p. 1; [1956 03 20].

supriešinamas su „idėjiškumu“. Kalbant sovietinėmis klišėmis, „kova su buržuazine ideologija įgydavo formalistinį pobūdį“[490]. Todėl buvo paraginta atsisakyti ideologinių teiginių, kurių nepatvirtina praktika[491].

Šiuo atveju įdomu tai, kad susirinkime pasisakęs Fakulteto partinės organizacijos sekretorius Irmija Zaksas, aptardamas komjaunimo organizacijos ataskaitiniame susirinkime įvardintus trūkumus, pabrėžė, jog „mokslinis darbas fakultetuose dar yra su trūkumais, ypač tai liečia klasikinės filologijos katedrą“[492]. Paradoksalu, bet tokia kritika tapo argumentu Katedrai reikalauti didesnio savo darbo svarbos pripažinimo. Būtent šis klausimas buvo svarstomas savaite anksčiau vykusiame Katedros posėdyje. Jo pradžioje vedėjas Dumčius pasiūlė Katedros nariams išsakyti savo mintis dėl iškeltų XX TSKP suvažiavimo reikalavimų ir pasiūlyti, ką konkrečiai būtų galima nuveikti gerinant savo pačių darbą.

Buvo iškelti du pagrindiniai siūlymai. Pirmiausia Račkauskas pastebėjo, jog „katedros darbas, jos veikimas yra labai nežymus, nepastebimas plačiosios visuomenės". Jis paragino sudaryti vertimų iš klasikinės literatūros planą ir, kartu su jau turimais tekstais, pateikti jį Rašytojų sąjungai. Atrodo, kad tokių bandymų būta ir anksčiau, nes Račkauskas ragino nenusiminti, jei prieš tai tokie sąrašai Rašytojų sąjungos buvo atmesti. Be vertimų, Račkauskas pasiūlė iš Katedros narių sudaryti komisiją, kuri suplanuotų numatomų mokslinių tiriamųjų darbų sąrašą[493]. Dar vieną pasiūlymą pateikė Valkūnas: pasinaudodamas suvažiavimo nutarimais, jis paragino didinti reikalavimus studentų lotynų kalbos bei antikinės literatūros žinioms. Nutarta mažiau nuolaidžiauti ir nepraleisti į aukštesnius kursus tų studentų, kurie neturi pakankamai žinių[494]. Taigi, nuspręsta nuo partinės kritikos gintis didesniu savo veiklos viešumu ir griežtumu studentų atžvilgiu.

Fakulteto tarybos protokoluose matyti, kad sprendimas atgaivinti Klasikines studijas buvo priimtas 1958 m. Tiesa, jas nuspręsta prijungti prie

---

[490] *Ibid.*

[491] Visgi, daugiausia Meškausko pranešime išsakytų pakeitimų buvo susiję su istorijos disciplina: imtas kritikuoti „pirmykštės visuomenės“ idealizavimas ir „feodalizmo“ pernelyg didelis sumenkinimas; iškeltas klaidingai vartoto „demokratizmo“ termino klausimas; diskutuota apie neteisingai nušviesto „nacionalinio išsivadavimo judėjimo Lietuvoje“ klausimą ir t. t.

[492] VUBRDA, f. R-856, ap. 16, [Istorijos-Filologijos Fakulteto Tarybos posėdžių protokolai 1956 03 20 – 1956 12 27]; protokolas nr. 1, p. 3; [1956 03 20].

[493] VUBRDA, f. R-856, ap. 16, b. 124, l. 47r–47v; [1956 03 14].

[494] *Ibid.*, l. 47v–48r; [1956 03 14].

lituanistų studijų programos[495]. Pagal priimtą nutarimą klasikinės filologijos studijų planas turėjo būti sudarytas remiantis „centro“ pavyzdžiu, todėl Katedra ėmėsi organizuotis išvykas į Maskvą ir Leningradą. Kaip matyti, pasiruošimas pradėtas dar anksčiau: 1957 m. į SSRS sostinę, protokole neįvardijant tikslų, išsiųsti Račkauskas su Kazlausku, o į Leningrade vykusią klasikų konferenciją deleguoti Dumčius su Frolovu[496]. 1958 m. pradžioje Katedra prašė Rektoriaus komandiruoti prodekaną Frolovą į Leningradą, kad šis galėtų susipažinti su tenykščiais mokymo planais[497]. Galima manyti, kad tokia išvyka įvyko: vos po trijų savaičių Katedroje jau buvo svarstomi lotynų kalbos ir antikinės literatūros istorijos programų planai ir jų galimas vertimas į lietuvių kalbą[498]. Taigi, bent jau esminės gairės, kaip ir kokie autoriai turi būti nagrinėjami paskaitų metu, buvo formuojamos pagrindiniuose klasikinės filologijos centruose Rusijoje. Vis tik tokia sąlyga iš esmės leido atgimti pačioms studijoms.

Kartu su naujuoju 1958 m. lituanistų kursu atsirado ir gretutinės klasikinės filologijos studijos. Visgi Katedros nariai ir toliau aktyviai stengėsi, jog ši specialybė turėtų atskirą studijų kryptį. Pavyzdžiui, dar 1958 m. gegužę vykusiame Fakulteto tarybos posėdyje Mironas skundėsi, jog iš 14 pirmojo kurso lituanistų tik trys yra pajėgūs mokytis lotynų kalbos[499]. Naudodamas šį argumentą, Mironas dar kartą pasisakė už klasikinės filologijos atgaivinimo būtinumą. Tikriausiai ruošiantis išaugsiančiam dėstymo krūviui, nuo 1958 metų prie Katedros prisijungė jos absolventas Henrikas Zabulis[500]. Ar galėjo būti taip, kad jo atėjimas buvo padiktuotas partinių struktūrų, siekiant turėti savo „ideologinį budrumą“ jau pademonstravusį asmenį Katedros viduje, šiuo metu liekas atviras klausimas.

---

[495] VUBRDA, f. R-856, ap. 16, [Istorijos-Filologijos Fakulteto Tarybos posėdžių protokolai 1957 12 17 – 1958 06 26]; protokolas nr. 3, p. 25; [1958 05 27].
[496] VUBRDA, f. R-856, ap. 16, b. 124, l. 72v; [1957 05 16]. Kitame posėdyje ataskaitą apie konferenciją Dumčius pristatė Katedrai (*Ibid.*, l. 74v; [1957 06 15]).
[497] *Ibid.*, l. 82r; [1958 01 22].
[498] *Ibid.*, l. 83r; [1958 02 12]. Pasitarime nuspręsta, jog planai yra tinkami, todėl abu turi būti atspausdinti 500 egzempliorių tiražu. Dar kartą šios programos peržiūrėtos ir vėl iš rusų kalbos išverstos 1962 m. (*Ibid.*, b. 304, l. 3v; [1962 01 24]). Tais pačiais metais kreiptasi į Neakivaizdinį skyrių prašant jas išspausdinti 1000 egz. tiražu, kas vėliau ir padaryta (*Ibid.*, l. 4v; [1962 02 14] ir l. 13r [1962 05 28]). Ši programa yra išlikusi, žr.: Antikinės literatūros istorijos ir lotynų kalbos programos, https://ibiblioteka.lt/metis/publication/C10000214194?q=n3iugbwxg
[499] VUBRDA, f. R-856, ap. 16, [Istorijos-Filologijos Fakulteto Tarybos posėdžių protokolai 1957 12 17 – 1958 06 26; protokolas nr. 3, p. 25; [1958 05 27]. Pasak E. Meškausko paaiškinimo, tais metais dalis gamyboje dirbusių studentų buvo priimti be konkurso. Tai lėmė žemesnį studentų pasiruošimo lygį.
[500] VUBRDA, f. R-856, ap. 16, b. 188, l. 1r; [1958 09 06].

Sąlyginį klasikinės filologijos atgimimą galima sieti ir su pokyčiais vidurinių mokyklų programose. Dalį mokyklų perorientavus į humanitarinį profilį, išaugo Antiką bei lotynų kalbą išmanančių specialistų paklausa, todėl nuspręsta dalį lituanistų nukreipti papildomai studijuoti klasikinės filologijos disciplinas. Tame pačiame KFK posėdžio protokole pažymima, jog šios studijos kartu padės parengti lyginamosios kalbotyros specialistus, būtinus lietuvių literatūros istorijai bei kalbai tirti. Tokios kvalifikacijos specialistų poreikis buvo iš anksto numatytas toms mokykloms, kuriose po pertvarkų planuota dėstyti lotynų kalbą[501]. Pajutusi savo darbo reikšmės išaugimą, Katedra kartu pabandė sustiprinti bei išplėsti lotynų kalbos dėstymą Lietuvos istorijos ir užsienio kalbų studentams. Vėliau žengtas dar vienas žingsnis – pasiūlyta rusistams greta lotynų kalbos įvesti privalomą graikų kalbos kursą.

1959 m. birželį svarstyta galimybė vienerių metų bandomajam laikotarpiui sujungti Klasikinės filologijos ir Romanų kalbų katedras. Tokį siūlymą, palaikydamas Mirono idėją, pateikė prodekanas Frolovas. Tikėtasi, kad toks susijungimas turės privalumų: Katedra turėtų daugiau studentų, kuriems galėtų dėstyti papildomus kursus (pavyzdžiui, viduramžių lotynų kalbą, lyginamąją romanų kalbų gramatiką ir pan.). Vis dėlto beveik visi Katedros nariai, išskyrus Zabulį, tokiai idėjai nepritarė.

Posėdyje pasisakęs Račkauskas nurodė, kad Katedra gali sėkmingai „auklėti“ studentus ir dabar, jei tik būtų gautas toks nurodymas. Taip pat pažymėta, kad Katedra pasirengusi skaityti minėtus kursus ir be susijungimo, jei tik romanistai to panorėtų. Savo ruožtu Dumčius pareiškė, kad romanistai domisi tik dabartine prancūzų kalba, o lotynų kalba jiems visai nerūpi. Įvertinus visus argumentus, konstatuota, kad Universitetas turi būti suinteresuotas išlaikyti esamą Klasikinės filologijos katedros branduolį[502]. Katedra, apdairiai parodžiusi savo pasirengimą bendradarbiauti, tačiau atmetusi susijungimo galimybę, dar kartą išsaugojo savo autonomiškumą.

Naujų filologinių specialybių steigimo ir atgaivinimo klausimas aptartas 1960 m. vasarį vykusiame Fakulteto tarybos posėdyje. Komisija, sudaryta iš Fakulteto prodekano Zigmo Zinkevičiaus, KFK vedėjo Dumčiaus ir Užsienio kalbų katedros vedėjo Mirono, iškėlė keletą problemų: pirmiausia Universitete trūko lyginamosios kalbotyros specialistų; antra – Respublikos mokslo įstaigoms, bibliotekoms, archyvams ir leidykloms trūko darbuotojų, gerai mokančių klasikines kalbas bei gebančių savarankiškai naudotis istoriniais šaltiniais (ypač rankraščiais ir knygomis lotynų kalba). Todėl buvo nuspręsta, kad šį poreikį geriausiai galėtų atliepti iki 1953 m.

---

[501] *Ibid.*, l. 7r; [1958 12 01].
[502] *Ibid.*, l. 16r–16v; [1959 06 22].

sėkmingai savo programą turėjusi KFK. Fakulteto Mokslinei tarybai buvo pasiūlyta įsteigti lyginamosios kalbotyros ir atgaivinti klasikinės filologijos specialybes.

Reikia pabrėžti, kad šios dvi studijų kryptys buvo numatytos kaip iš tiesų elitinės: į jas nutarta priimti „tik išimtinių gabumų ir tikrą pašaukimą turinčius studentus". Buvo numatyta kas ketverius metus priimti tik po penkis studentus: 1960 ir 1964 m. – į klasikinę filologiją, o 1962 ir 1966 m. – į lyginamąją kalbotyrą. Be to, išimties tvarka buvo leista šių specialybių dėstytojams dirbti su penkių studentų grupėmis, tokį darbą įskaitant kaip įprastą darbo krūvį[503]. Metų gale Fakulteto tarybai Valkūnas pristatė klasikinės filologijos specialybės mokymo plano projektą, kuriam po svarstymo Taryba pritarė[504].

Vis dėlto studijuojančių priimta daugiau, nei buvo numatyta minėtame plane. 1960–1965 m. laikotarpiui suformuotas pirmasis klasikų kursas. Tiesa, tenka pažymėti, kad jis sudarytas jau studijų procese, dalį studentų atskyrus nuo lituanistų[505]. Pirmasis „grynas" klasikų kursas, kurio studentai stojimo metu tiesiogiai rinkosi šią specialybę, suformuotas 1961–1966 mokslo metams[506]. Kaip teigia tais metais įstojusi Dalia Dilytė-Staškevičienė (ir metais vėliau studijas pradėjusi Eugenija Ulčinaitė)[507], apie šias studijas buvo galima sužinoti laikraštyje *Tiesa*. Be to, būtina pabrėžti, kad studentai klasikai buvo priimami kasmet, o ne kas ketverius metus, kaip planuota iš pradžių. Atgaivinus studijas išaugo ir Katedros personalas: nuo 1962 m. rudens prie jos prisijungė Janina Mažiulienė[508], M. Svirskas[509] ir Vytautas Mažiulis[510].

---

[503] VUBRDA, f. R-856, ap. 16, [Istorijos-Filologijos Fakulteto Tarybos posėdžių protokolai 1959 09 22 – 1960 06 30], p. 25; [be datos]. Taip pat šis protokolas randamas [Fakulteto Tarybos dokumentai 1958 01 15 – 1966 02 11], p. 80–82 psl.; [1960 02 11]. 1962/3 mokslo metams numatyta įsteigti Bendrosios ir lyginamosios kalbotyros katedrą.

[504] VUBRDA, f. R-856, ap. 16, [Fakulteto Tarybos posėdžių protokolai; 1960 10 04 – 1961 06 26], protokolas nr. 18, p. 9; [1960 12 20].

[505] Šį kursą baigė šeši studentai. Dar bent trys pavardės figūruoja Katedros protokoluose.

[506] Vėlgi, šį kursą baigė šeši studentai, dar bent trys minimi protokoluose. Tiesa, tolesni du kursai turėjo penkis ir keturis studijas baigusius studentus, protokoluose kartais minimi dar vienas ar du to kurso studentai.

[507] Iš asmeninių teksto autoriaus pokalbių interviu metu su Dilyte [2024 10 10] ir Ulčinaite [2022 10 19].

[508] Janina Mažiulienė baigė Klasikinės filologijos studijas 1951 m., vėliau dirbo Katedroje vyr. laborante ir valandininke dėstytoja. 1962–1963 m. ji pakeitė į metinę aspirantūrą išėjusį dėstytoją Benediktą Kazlauską. Kitais metais Fakulteto Taryba pagal konkursą priėmė ją į KFK nuolatine dėstytoja. VUBRDA, f. R-856, ap. 16,

Santykiai su „centru“

Aptariant laikotarpį, kai klasikinės filologijos studijos buvo pašalintos iš Universiteto planų, jau pastebėta, kad bet kokios pastangos jas reabilituoti rėmėsi apeliavimu į palankesnę šių disciplinų padėtį Sąjungos centriniuose universitetuose. Būtent Maskva ir Leningradas tapo tais atramos taškais, iš kurių parsivežtos metodinės direktyvos palaipsniui leido atgaivinti Antikos studijavimą Vilniuje. O tai dar labiau suintensyvino akademinius Katedros ryšius su minėtų „centrų“ KF katedromis. Šiame poskyryje bus analizuojama, kaip nuolatinis žvalgymasis į mokslo politiką diktuojančius universitetus padėjo Katedrai ne tik perimti privalomą patirtį, bet ir ginti savo pozicijas nuo vietinių administracinių suvaržymų.

Pastarajam teiginiui iliustruoti galima pateikti konkrečių pavyzdžių. 1962 m., Universiteto partiniame būrelyje svarstant metodikos klausimus, Lietuvių kalbos katedros vedėjas Pikčilingis supažindino Fakulteto dėstytojus su spaudoje vykusia diskusija apie dėstymo metodikos gerinimą. Reaguodami į šias tendencijas, Katedros dėstytojai surengė pasitarimą, kuriame priėmė keletą esminių nutarimų. Pirmiausia konstatuota, kad klasikinės filologijos specialybei skiriamas valandų skaičius yra per mažas ir negali būti toliau mažinamas. Šiai pozicijai pagrįsti pasitelktas „centro“ pavyzdys: tiek Maskvos, tiek Leningrado universitetuose senųjų kalbų studentams ne tik skiriama daugiau laiko pagrindinėms disciplinoms, bet dėstomi ir papildomi kursai. Tuo tarpu Vilniuje iš studijų planų buvo visiškai išbraukta senovės filosofijos istorija, įvadas į antikinę kultūrą, filologijos istorija ir kt.[511]. Taigi apeliavimas į pavyzdines sąjungines programas tapo strateginiu įrankiu, siekiant pakelti studijų kokybę ir praplėsti dėstomų disciplinų ribas.

Būtina pabrėžti, kad kiekvienas žvilgsnis iš „periferijos“ į „centrą“ nebūtinai reiškė nurodymų laukimą. Kaip ir kitų mokslų atžvilgiu, Maskva bei Leningradas galėjo pasiūlyti nepalyginamai geresnes sąlygas moksliniams tyrimams. Visų pirma, centrinės šių miestų bibliotekos turėjo daug platesnius fondus, o neretai ir leidinius, kurie respublikose būdavo

---

[Fakulteto Tarybos posėdžių protokolai 1963 08 31 – 1963 12 24], protokolas nr. 1, p. 54; [1963 08 31]. Pirmaisiais metais jai skirta dėstyti sen. graikų kalbos fakultatyvinį kursą (VUBRDA, f. R-856, ap. 16, b. 304, l. 13v; [1962 05 28]).

[509] *Ibid.* M. Svirskui (vardas protokoluose nenurodomas) pavesta dėstyti lotynų kalbą istorikams, užsienio kalbų specialistams, lituanistams ir rusistams.

[510] *Ibid.* Vytautas Mažiulis – 1952 m. klasikinės filologijos absolventas. Jam buvo paskirta dėstyti lotynų kalbą germanistams.

[511] VUBRDA, f. R-856, ap. 16, b. 304, l. 23r; [1962 12 19].

sunkiai prieinami ar saugomi specialiuosiuose fonduose[512]. Antra, ne visi moksliniai laipsniai galėjo būti įgyjami vietinėse mokslo institucijose, todėl planuojant mokslinę karjerą tekdavo neišvengiamai vykti į „centrus“. Pavyzdžiui, 1956 m. Katedra posėdžio metu nutarė pabandyti išrūpinti savo aspirantei komandiruotę į Maskvą (arba Leningradą), kad ši galėtų susipažinti su reikiama literatūra[513].

Bėgant laikui, tokios komandiruotės į „centrus“ pasitaikydavo rečiau, arba jų fiksavimas protokoluose nebebuvo laikomas tokiu reikšmingu. Žinome, kad 1968 m. Katedra nutarė Valkūną ir Kazlauską komandiruoti į Leningradą, o Dumčių – į Maskvą[514], tačiau tikslesnių duomenų apie šias keliones nepateikta. Tokios informacijos nebuvimas protokoluose leidžia daryti kelias prielaidas: arba tokios išvykos tapo rutinos dalimi, nevertos platesnio nužymėjimo, arba Katedra, studijų atgaivinimo pradžioje perėmusi metodines gaires, toliau iš esmės tvarkėsi savarankiškai.

„Centro“ mokslininkai taip pat lankydavosi Vilniuje. Kaip atrodo, ypač šiltą santykį su Vilniaus klasikais palaikė Leningrado KF profesorė Marija J. Sergejenko. Tikriausiai tai lėmė asmeniniai ryšiai. 1965 m. rugsėjį Katedra nutarė pasikviesti šią profesorę paskaitų ciklui, o jau po mėnesio gavo patvirtinimą apie jos atvykimą[515]. Paskaitos buvo skaitomos ne tik klasikams, bet ir istorikams. Atskirą pranešimą apie Antikos juvelyrus Sergejenko perskaitė pačioje Katedroje, čia susirinkusiems nariams. Po pranešimo vilniečiai turėjo daugybę klausimų, kurie užfiksuoti posėdžio protokolo stenogramoje[516]. 1966 m. vasario 28 d. posėdyje Valkūnas

---

[512] Analogiška situacija egzistavo ir kitiems humanitarams, pavyzdžiui istorikams ir filosofams. Švedas (2009), 78; Peluritis (2022), 121–122.

[513] VUBRDA, f. R-856, ap. 16, b. 124, l. 49r; [1956 03 14]. Nors egzistavo galimybė knygas užsisakyti iš Maskvos, tai negarantavo kokybiškų kopijų. Viename laiške Valkūnas guodėsi Rukšai, kad jam pavesta išversti prancūzų humanisto Julijaus Cezario Skaligerio (1484–1558) *Poetiką*, tačiau „visoje Sąjungoje“ sunku rasti patį tekstą. Po ilgų vargų Valkūnas gavo mikrofilmą iš Maskvos, bet tokios prastos kokybės, kad kai kurios vietos, ypač graikiškos citatos, buvo neįskaitomos. Tame pačiame laiške Valkūnas nurodo, kad nors Lenino biblioteka Maskvoje užsisako ir Vakaruose leidžiamų Antikos autorių kritinius leidimus (konkrečiai *Teubner* serijos knygas), tačiau į Lietuvą pačių knygų nesiunčia: „atsiunčia paprastai tik fotokopijas, kurias perskaityti labai sunku...“ (DSHI, f. 150 (Ruksa), b. 003, l. 308r; [1977 05 21]). Taigi, norint tyrinėti ar versti specifinius tekstus, kelionė į centrus buvo praktiškai neišvengiama, nebent atsirasdavo geradarių išeivijoje. Rukša Skaligerio lotyniško teksto kserokopiją atsiuntė iš Vokietijos, o Valkūnas pasidžiaugė puikia jos kokybe (*Ibid.,* l. 304r; [1977 11 16]).

[514] VUBRDA, f. R-856, ap. 17, b. 24, l. 87v; [1968 11 29].

[515] *Ibid.,* l. 12v; [1965 09 17] ir l. 16r; [1965 10 20].

[516] VUBRDA, f. R-856, ap. 17, b. 24, l. 17r–18v; [1965 11 24]. Savo įspūdžius apie šį vizitą Valkūnas papasakojo laiške Dambrauskui: „Lapkričio pabaigoje [...]

pranešė gavęs iš Sergejenko laišką, kuriame ji sveikino Katedros narius bei studentus ir siūlėsi atvykti į Vilnių kitą kartą nelaukiant oficialių progų. Vilniečiai nedelsdami priėmė šį pasiūlymą ir iškart ėmėsi planuoti naują vizitą dar tų pačių metų rudeniui[517].

Vis dėlto atrodo, kad šis vizitas nusikėlė į 1967 m. pavasarį. Balandžio 26 d. Katedros posėdžio metu Valkūnas nurodė, kad Sergejenko atvyks gegužės 9 d. ir kartu paragino visus narius dalyvauti jos paskaitose[518]. Kokie svarbūs tokie apsilankymai buvo Katedrai, parodo dar vienas Valkūno laiškas Dambrauskui. Jame jis ne tik pasakoja apie Sergejenko, „antikinės literatūros žinovės“, apsilankymą Vilniuje, bet ir pabrėžia, kad ji atvyko „iš Leningrado!“[519].

Katedroje lankėsi ir daugiau žymių klasikų iš šio miesto. Netrukus, 1968 m. balandį, čia svečiavosi garsus etimologas, indoeuropeistikos, baltistikos, slavistikos ir klasikinių kalbų specialistas Jurijus Otkupščikovas. Jis Katedroje perskaitė pranešimą apie lotyniškų žodžių etimologiją ir išsamiai papasakojo apie Leningrado KF katedros istoriją bei dabartinę veiklą[520].

Taigi santykis su Rusijos mokslo centrais neapsiribojo vien tik direktyvų perėmimu ar gausių jų bibliotekų lankymu. Su kai kuriais mokslininkais buvo užmegztas ir artimas bei šiltas ryšys, leidęs juos pasikviesti į Vilnių ir suteikęs galimybę tiek patiems klasikams, tiek studentams išgirsti lyderiaujančių Sąjungos mokslininkų paskaitas įvairiomis temomis. Bet aptariamu laikotarpiu vyko ne vien vertikalūs „centro ir

---

turėjome viešnią: iš Leningrado buvo atvažiavusi ir mūsų studentams skaitė visą savaitę paskaitas iš Romos kultūros istorijos. Tai žymi specialistė prof. dr. E. M. Sergejenko. Ji – labai paprasta, kukli ir rami senutė (jai 73 m.), kalba tyliu balsu, bet pasakoja gyvai ir gražiai. Žinių tikrai daug turi. Ji dirba akademijoje, istorijos institute. Atsisveikindami padovanojome Vilniaus ir Universiteto albumus, aš nuo savęs daviau jai Ezopą (nes jai patiko išleidimas!), nors ji nė žodžio lietuviškai nemoka...[...]“. MLLM, A. Dambrausko fondas, $ER_2$7161/55833, l. 1v–2r, L. Valkūnas A. Dambrauskui; [1965 12 19].

[517] VUBRDA, f. R-856, ap. 17, b. 24, l. 32r; [1966 02 28].

[518] *Ibid.*, l. 66r; [1967 04 26].

[519] MLLM, A. Dambrausko fondas, ER_2-55827/$ER_2$7180, l. 2r, L. Valkūnas A. Dambrauskui; [1967 07 01]. Čia pat minima, kad gegužės pabaigoje vykusioje konferencijoje pranešimus skaitė svečiai taip pat iš Leningrado ir Lvovo.

[520] VUBRDA, f. R-856, ap. 17, b. 24, l. 80v–81v; [1968 04 22]. Otkupščikovas nurodė Leningrado Universiteto KFK dirbant 18 žmonių, dėstančių filosofams, istorikams ir teisininkams. Kasmet priimami vos 5 studentai į KF programą, tačiau jiems baigus studijas stengiamasi juos įdarbinti pagal specialybę. Nuo 1971 iki 1992 metų Otkupščikovas pats dirbo šios katedros vedėju.

periferijos“ ryšiai, – užgimė ir horizontalūs santykiai su kitomis respublikomis.

Partnerių paieška sovietinėse respublikose: Ukrainos atvejis

Natūralu, kad glaudžiausi Katedros ryšiai buvo su klasikinės filologijos centrais Maskvoje ir Leningrade. Vis dėlto atkūrus klasikinės filologijos studijas, imta palaikyti aktyvesnius kontaktus ir su kitomis Sąjungos respublikomis. Pavyzdžiui, 1962 m. rudenį buvo suplanuota III kurso studentų išvyka į Tartu, siekiant juos supažindinti su antikinio meno paminklais. Tikėtina, kad lankytasi Tartu Universiteto meno muziejuje, kuriame eksponuojamos originalaus dydžio gipsinės archajinio, klasikinio ir helenistinio laikotarpio žymiausių graikų skulptūrų kopijos. Pavasario semestrui buvo numatyta, kad II kursas užmegs ryšius su kitų respublikų universitetų studentais klasikais[521]. Abiem paminėtais atvejais neaišku, ar šie planai buvo įgyvendinti, nes protokolai to nefiksuoja.

Vis dėlto intensyviausi ir geriausiai dokumentuoti Katedros ryšiai sovietmečiu susiklostė su ukrainiečiais. 1964 m. spalio 23 d. posėdyje Valkūnas informavo kolegas apie Lvovo kolegų iniciatyvą bendradarbiauti jų leidžiamame klasikinei filologijai skirtame žurnale. Be to, pažymėta, kad lvoviečiai palaiko ryšius su lenkų profesūra[522]. Pasiūlymą užmegzti ryšius Katedra priėmė palankiai: Frolovas kolegoms papasakojo apie aukštą Lvovo universiteto filologinę kultūrą, kartu pasisiūlydamas ne tik peržiūrėti, bet ir stilistiškai suredaguoti būsimus kolegų straipsnius, rengiamus rusų kalba.

Užmegztas bendradarbiavimas sparčiai peraugo į praktinę plotmę. Jau po keleto mėnesių, 1965 m. sausio pabaigoje, Valkūnas pranešė, kad Lvovo universiteto klasikai vasaromis atlieka praktikas Juodosios jūros pakrantėje esančioje senoje graikų gyvenvietėje – Olbijoje. Iškart nutarta siekti, kad ir Lietuvos studentai klasikai galėtų prisijungti prie šių praktikų[523]. Tai buvo bene vienintelė galimybė tiesiogiai prisiliesti prie Antikos paveldo, todėl, nieko nelaukiant, gegužės mėnesį Katedroje buvo priimtas nutarimas muziejinę praktiką IV kurso studentams iš rugsėjo mėnesio perkelti į liepą[524]: vasarą minėta praktika iš tiesų buvo įgyvendinta.

Pirmąją studentų grupę liepos 1–15 d. į Ukrainą lydėjo Tijūnelytė-Šimkauskienė. Vis dėlto praktika įvyko ne Olbijoje, bet Kerčės istorijos ir

---

[521] VUBRDA, f. R-856, ap. 16, b. 304, l. 25v; [1963 01 10].
[522] *Ibid.*, l. 77v; [1964 10 23]. Galima spėti, kad ryšiai buvo išlaikyti su Lvovo universitete tarpukariu, kai šis priklausė Lenkijai, dirbusiais mokslininkais.
[523] *Ibid.*, l. 88r–88v; [1965 01 28].
[524] VUBRDA, f. R-856, ap. 17, b. 24, l. 5r; [1965 05 20].

archeologijos muziejuje. Čia moksliniu vadovu paskirtas muziejaus bendradarbis, epigrafas bei archeologas D. S. Kirilinas. Kaip nurodoma Tijūnelytės-Šimkauskienės ataskaitoje, studentams buvo suformuotos dvi užduotys: jau atkastų antkapių graikiškų epigrafinių įrašų vertimas į rusų kalbą ir susipažinimas su kultūros paminklais muziejuje bei Kerčės apylinkėse[525]. Po šios praktikos aptarimo, nepaisant kai kurių organizacinių trūkumų, nutarta siekti kitais metais išvyką pratęsti iki 3–4 savaičių bei kartu įtraukti ir III kurso studentus[526].

1966 m. vėl svarstyta, kur vertėtų siųsti studentus praktikai: į Kerčę ar Olbiją. Tijūnelytė-Šimkauskienė pasiūlė prisidėti prie kasinėjimų Tiritakėje[527], kuriuos tuo metu vykdė Kerčės muziejus, ir nurodė, į ką reikėtų kreiptis[528]. Šios vasaros „gamybinės-muziejinės“ praktikos vadovu į Kerčę buvo paskirtas pats Katedros vedėjas Valkūnas. Iš esmės praktikos tikslas išliko tas pats – skaityti, analizuoti ir versti graikiškus epigrafinius įrašus. Vis dėlto šiais metais aplankyta ir daugiau svarbių archeologinių vietovių: Pantikapėjo ir Mirmekijo[529] archeologiniai paminklai, Nimfėjas, taip pat persikelta į Tamanę. Chersonese garsi Kijevo epigrafė Ella Isaakovna Solomonik surengė paskaitą apie senovinių užrašų šifravimo principus. Valkūnas nurodė, kad prieš kitų metų praktiką studentus epigrafijos pagrindų reikėtų pradėti Vilniuje: supažindinti su įrašų katalogu *Corpus Inscriptionum* bei minėtosios mokslininkės publikuotais darbais[530].

1967 m. buvo suplanuota praktika tiek Leningrade, tiek Kerčėje, tačiau rektoratui sumažinus praktikoms skiriamas lėšas, studentėms buvo leista vykti tik į Ukrainą. Šios praktikos vadove vėl paskirta Tijūnelytė-Šimkauskienė[531]. Jos ataskaitoje teigiama, kad Chersoneso muziejui atsisakius priimti praktikai, beveik visos trys savaitės buvo praleistos Kerčėje. Be vietovių, aplankytų pernai, papildomai apžiūrėta Feodosija,

---

[525] *Ibid.*, p.120; [1965 09 17 d. protokolo išrašas]. Ataskaitoje taip pat nurodoma, kad buvo susipažinta su „kultūros paminklais Tarybų valdžios metais prieš D. Tėvynės karą ir po D. Tėvynės karo“.
[526] *Ibid.*, l. 9v; [1965 09 17].
[527] Nors protokole nurodyta Tiumenė, tai turėtų būti laikoma akivaizdžia klaida ar netiksliu toponimo fiksavimu. Geografiškai Tiumenė yra Sibire, o Kerčės muziejus tuo metu vykdė sistemingus tyrinėjimus tame pačiame pusiasalyje esančioje antikinėje Tiritakėje.
[528] VUBRDA, f. R-856, ap. 17, b. 24, l. 38v–39r; [1966 04 25].
[529] Pantikapėja – VI a. pr. Kr. Mileto įkurta kolonija, V a. pr. Kr. buvusi Bosporo karalystės sostine. Mirmekijas – graikų kolonija, buvusi dabartinio Kerčės miesto teritorijoje.
[530] VUBRDA, f. R-856, ap. 17, b. 24, l. 46r–47r; [1966 09 09].
[531] *Ibid.*, l. 68r; [1967 06 27].

Simferopolis ir Jalta[532]. Kaip atrodo, tokios išvykos į Ukrainą vyko trejus metus, o šio bendradarbiavimo nutrūkimą tikriausiai lėmė dar kartą įvykdytas grynosios klasikinės filologijos specialybės panaikinimas Vilniaus Universitete. Nors šios praktikos vyko palyginti trumpai, tačiau Katedrai ir studentams klasikams jos tapo neeiline patirtimi ir proga tiesiogiai susipažinti su Antikos palikimu, trumpam užmirštant egzistavusią geležinės uždangos sukurtą izoliaciją.

Nors administracinės perturbacijos laikinai sutrikdė užmegztus ryšius su Ukrainos klasikais, jie nebuvo galutinai nutraukti ir vėl atgimė prabėgus daugiau nei dešimtmečiui. Aštuntajame dešimtmetyje, kai klasikinė filologija tapo gretutinėmis lituanistikos studijomis, studentai ėmė atlikti pedagogines praktikas šalies mokyklose. Visgi prisiminimai apie išvykas už Lietuvos nebuvo užmiršti. Valkūnas užsimena, kad 1978 m. buvo užmezgęs ryšius su Leningrado Mokslų Akademijos Archeologijos Institutu, bandydamas išrūpinti studentams archeologinę ir archyvinę praktiką[533]. Visgi, protokoluose nematyti, kad šis bandymas būtų buvęs sėkmingas.

Archeologinės praktikos į Krymą atsinaujino tik 1982 m. Pirmajai vadovavo dėst. Aleksandra Bendoriūtė, 1983 m. – lab. Vytis Vidūnas, o 1984 m. – dėst. Arvydas Baronas[534], tačiau jos nėra taip plačiai atspindėtos Katedros protokoluose. Neabejotinai galima įžvelgti koreliaciją tarp šių ekspedicijų ir kiek didesnio pačios klasikinės filologijos studijų krypties savarankiškumo.

Apskritai septintojo dešimtmečio vidurys buvo intensyvaus bendradarbiavimo su Lvovo universitetu laikotarpis. 1965 m. ukrainiečiai laišku kreipėsi prašydami įvertinti jų KF katedros nario kandidatinę disertaciją, o vilniečiai nusprendė savo svarstymus pateikti jau sekančiame posėdyje[535]. Vėliau tais metais Katedra gavo sveikinimą nuo Lvovo KFK vedėjo Kabovo, po kurio iškart nuspręsta į vietinę studentų mokslinės draugijos konferenciją pasikviesti studentų klasikų iš Ukrainos. Tuo pat metu ketinta pavasarį ten komandiruoti vieną iš dėstytojų – buvo pasiūlyta

---

532 *Ibid.*, l. 70r; [1967 09 06].

533 LNMMB, f. 147, b. 98, L. Valkūnas A. Dambrauskui, 1v.; [1978 06 01].

534 VUBRDA, f. R-856, ap. 17, b. 449, p.22; [1982 09 16], p.11; [1983 06 06]; b. 482, p.17; [1983 12 01].

535 VUBRDA, f. R-856, ap. 17, b. 24, l. 3r; [1965 03 26]. Iš tiesų, kitame posėdyje disertacija išsamiai aptariama, o Katedra nusprendžia rekomenduoti ją ginti. Plačiau: *Ibid.*, l. 4r; [1965 04 17]. Apie dar vieną disertaciją iš Lvovo atkeliavusią disertaciją 1970 m. laiške Dambrauskui pasakoja Valkūnas. Anot jo – disertacija gera ir rūpestingai parašyta, tai buvo surašyta ir VU KFK parengtoje ataskaitoje (MLLM, A. Dambrausko fondas, ER_2-55809/$ER_2$7152, l. 1r, L. Valkūnas A. Dambrauskui; [1970 10 08].

Dumčiaus kandidatūra. Galiausiai šiame posėdyje apsvarstytas iš Lvovo gautos knygos straipsnis apie lotynų kalbos dėstymą užsienio kalbų studentams. Čia pateiktą metodiką nuspręsta taikyti ir Katedros praktikoje.

Tai nebuvo vienintelis atvejis, kai stengtasi perimti įvairias praktikas iš kitų šalių klasikų. 1966 m. sausio pradžioje Katedra vėl sulaukė sveikinimų iš Lvovo kolegų[536], o jau balandį nuosekliai tyrinėjo šio Universiteto leidžiamą mokslinį žurnalą. Daugiausia dėmesio skirta Kabovo straipsniui apie Lvovo KFK istoriją. Kaip pažymima posėdžio protokole, dalyviai atkreipė dėmesį į Valkūno pastabą, „kad Lvovo universitete lotynų kalba dėstoma teisės, biologijos, istorijos, žurnalistikos specialybių studentams, ko nėra pas mus“. Omenyje tikriausiai turėti būtent biologai ir žurnalistai.

Remdamasi būtent šiuo kitos respublikos analogu, Katedra sėkmingai pagrindė būtinybę plėsti dėstomų disciplinų tinklą: Tijūnelytė-Šimkauskienė pasiūlė, o Katedra pritarė ministerijoje kelti klausimą Lietuvos TSR Aukštojo ir spec. viduriniojo mokslo ministerijoje dėl lotynų kalbos įvedimo biologams[537]. Ši iniciatyva buvo įgyvendinta itin greitai – jau po keturių mėnesių pati Tijūnelytė-Šimkauskienė buvo paskirta šią kalbą dėstyti biologams[538]. Taigi galima manyti, kad šie horizontalūs ryšiai tiesiogiai prisidėjo priimant praktinius sprendimus dėl studijų programų plėtros Vilniuje.

Partnerystė su ukrainiečiais tapo ryškiausiu ir produktyviausiu Katedros bendradarbiavimo su kitomis respublikomis pavyzdžiu. Šie ryšiai pasižymėjo abipuse nauda: Vilniuje buvo svarstomi Ukrainos mokslininkų parengti mokslo darbai, o lietuviai studentai kasmet vykdavo į archeologines praktikas Juodosios jūros pakrantėje. Šis santykis bei bendra padėtis sovietinėje sistemoje gerai apibendrinama viename Valkūno laiške Dambrauskui: „Šiandieną norėjau pasiųsti į Lvovą „Rinkinių pranešimų, skaitytų 1967 m. konferencijoje“, bet negavau nusipirkti: uždarytas sandėlis. O tie lvoviečiai labai įkyrūs žmonės: prašo ir prašo siųsti. Su jais mes šiek tiek bendraujame... Menkiau bendraujame su Leningradu, o su Maskva visai draugystės nėra. Žinoma, mes jiems daug kuo negalime būti įdomūs, nes beveik jokių tyrinėjimų neatliekame. Gal kiek maskviečiai ir pučiasi, tuščiai pučiasi? Bet jie gi maskviečiai!“[539].

---

[536] VUBRDA, f. R-856, ap. 17, b. 24, l. 23v; [1966 01 10].
[537] *Ibid.,* l. 38r–38v; [1966 04 25].
[538] *Ibid.,* l. 45v; [1966 08 31]). Vėliau ji šiai specialybei parengė specialų lotynų kalbos vadovėlį (*Ibid.,* b. 258, l. 20r; [1971 04 28]).
[539] MLLM, A. Dambrausko fondas, ER2-55812/ER27166, L. Valkūnas A. Dambrauskui, 1v; [1969 06 13].

Kontaktų mezgimas su kitomis šalimis

Klasikinės filologijos katedros profesiniai horizontai sovietmečiu neapsiribojo vien Sąjungos respublikomis – dokumentuose fiksuojami bandymai užmegzti ryšius tiek su kitomis socialistinio bloko šalimis, tiek su Vakarų pasauliu. Vis dėlto šie tarptautiniai kontaktai pasižymėjo ryškiu fragmentiškumu: už ambicingų planų ir gautų kvietimų dažniausiai slypėjo ideologinės kliūtys bei administraciniai suvaržymai, pavertę daugelį sumanymų tik nerealizuotomis galimybėmis.

Nepaisant nuolatos Katedrą pasiekiančių tarptautinių kvietimų, išvykos į užsienį dažniausiai taip ir neįvykdavo. Protokoluose aptinkamos užuominos apie šiuos ryšius yra pavienės, todėl jos labiau liudija apie izoliaciją, o ne apie realius akademinius mainus. Įdomus atvejis užfiksuotas 1963 m. birželio 14 d. Katedros posėdyje, kai dėstytojas Svirskas užsiminė apie Romoje vykstantį tarptautinį konkursą, kuriame varžomasi dėl geriausio lotynų kalba sukurto originalaus kūrinio. Jis nupasakojo tiek konkurso sąlygas, tiek prizus. Katedra nutarė šį konkursą „priimti domėn“[540]. Šio kvietimo kilmė išlieka neaiški. Kadangi konkurso organizatorių archyviniai dokumentai nefiksuoja jokių oficialių kreipimųsi į Sovietų Sąjungos mokslo įstaigas, darytina prielaida, kad ši informacija Katedrą pasiekė per neoficialius asmeninius tinklus[541].

Dar po dviejų metų Katedros vedėjas informavo dėstytojus, kad gautas kvietimas dalyvauti Romoje vyksiančiame pasauliniame klasikų suvažiavime. Toliau protokole konstatuota: „Drg. Mironas išvertė kvietimą. Dekanas žada tarpininkauti, jis remia drg. Mirono kandidatūrą“[542]. Atrodo, kad iš tiesų būta realių galimybių tokiai išvykai. 1964 m. pabaigoje Frolovas, pristatydamas savo metinę ataskaitą Katedrai, nurodė, kad yra gautas laiškas iš Maskvos, kuriame informuojama apie leidimą vykti į Italiją dviem savaitėms.

Aptakiai aprašyta situacija neleidžia nustatyti, ar kalbama apie tą patį pasaulinį klasikų suvažiavimą, bet atrodo, kad leidimas buvo suteiktas pačiam Frolovui. Jis posėdyje nurodė, kad šiam tikslui turi paruošti dvi paskaitas: apie VU istoriją ir Lietuvos dainių Sarbievijų. Toks pasiruošimas matyti ir iš vėlesnės jo darbo ataskaitos: 1964 m. Frolovas iš tiesų ruošė straipsnį apie Stepono Batoro universitetą ir nagrinėjo Sarbievijaus kūrinių

---

[540] VUBRDA, f. R-856, ap. 16, b. 304, l. 36v; [1963 06 14].
[541] Plačiau apie šią situaciją ir *Romos Studijų Instituto* ryšius su Baltijos šalių universitetais tarpukaryje žr.: Kazimierėnas (2025), 41–58.
[542] VUBRDA, f. R-856, ap. 17, b. 24, l. 16r; [1965 10 20].

autentiškumo klausimą[543]. Bet čia susidūrė su problema: jis negaunantis anglų leidžiamo žurnalo, kuriame vienas mokslininkas tvirtina, kad iš 420 Sarbievijaus eilučių tik 20 parašytos jo paties. Nepaisant užfiksuotų kvietimų, archyvinė medžiaga neleidžia daryti prielaidos apie realų bendradarbiavimą su vakarų mokslininkais.

Daugiau galimybių tarptautiniams ryšiams plėtoti atsiverdavo planuojant išvykas į socialistinio bloko valstybes. 1967 m. Valkūnui pavyko sudalyvauti Gerlice (VDR) vykusiame 10-žajame socialistinių šalių klasikų kongrese *Eirenė*[544]. 1968 m. Katedra gavo kvietimą į šį kongresą Varšuvoje, kur siūlyta vykti Dumčiui[545]. Vis dėlto atrodo, kad ši išvyka neįvyko. Į 1970 m. Tbilisyje planuotą visasąjunginį klasikų suvažiavimą buvo nutarta deleguoti Valkūną ir Dumčių[546]. Nors apie Valkūno dalyvavimą duomenų trūksta[547], Dumčius, dėl asmeninių priežasčių, neišvažiavo ir čia[548].

Vis dėlto šios „geležinės uždangos“ suvaržymai nebuvo universalūs – juos efektyviai įveikdavo akademiniam elitui priklausę nomenklatūros atstovai. Ryškiausia išimtis Katedros istorijoje buvo Henrikas Zabulis, kurio politinis svoris (einant ministro pareigas) atvėrė kelius į tolimąjį užsienį. Nors ne visas jo išvykas galima klasifikuoti kaip mokslines komandiruotes (dažnai jis vykdavo kaip oficialus valdžios atstovas ar privatus asmuo), jos

---

543 Nagrinėdamas Sarbievijų Frolovas iškėlė vieną labai opią problemą: klasikai negalėjo gauti pakankamai užsienio mokslinių žurnalų. Šiuo atveju Frolovas, nors ir žinojo patį faktą, kad kažkas Sarbievijaus plunksnai priskiria vos 20 iš 420 poezijos eilučių, tačiau negaudamas šio straipsnio jis negali vystyti polemikos (VUBRDA, f. R-856, ap. 16, b. 304, l. 83r; [1964 12 28]).

544 VUBRDA, f. R-856, ap. 17, b. 24, l. 73r–73v; [1967 10 19]. Valkūnas gana plačiai papasakoja apie pranešimus, temas, visą renginį.

545 *Ibid.,* l. 79r; [1968 02 29].

546 *Ibid.*, l. 91r; [1969 02 27] ir 92v; [1969 04 29].

547 Jis sudalyvavo konferencijoje Tbilisyje 1975 metais, kurią taip pat organizavo *Eirenės* komitetas. Valkūnas Katedrai referavo apie konferenciją, joje skaitytus pranešimus (VUBRDA, f. R-856, ap. 17, b. 258, l. 61v; [1975 06 26]). Trumpai šią kelionę jis aprašė laiške Rukšai (DSHI, f. 150 (Ruksa), b. 003, l. 321r; [1975 06 08]). Mironas tais pačiais metais sudalyvavo lotynistų konferencijoje Kišiniove (VUBRDA, f. R-856, ap. 17, b. 258, l. 64v; [1975 10 29]), o 1976 m. Malinauskienė – Jerevane (*Ibid.,* l.72v; [1976 06 23]).

548 Jas Dumčius aprašė laiške Rukšai. Pirmiausia padėkodamas už kvietimą susitikti Čekoslovakijos Františkovy Lázně kurorte (Rukša siūlėsi apmokėti kelionės išlaidas), Dumčius paaiškina, kad jau esąs „sustingęs“ ir nelengvai išsijudina iš vietos: vien nuvažiuoti į Palangą jau didelis pasiekimas. Kita priežastis – Dumčius laikėsi labai griežtos dietos: jis nurodo, kad konferencijai į Tbilisį jau buvo nusiuntęs savo tezes, bet galiausiai nebevažiavo, mat pabijojo gruziniško maisto: „jie labai mėgsta visokius prieskonius, kaip pipirus ir pan. o man toki dalykai pavojingi“. DSHI, f. 150 (Ruksa), b. 001, l. 155r–155v, J. Dumčius A. Rukšai; [1974 10 27].

tapo savotišku informaciniu kanalu kitiems Katedros nariams, leidžiančiu sužinoti apie akademinį gyvenimą „anapus sienos“.

1964 m. Zabulio pasakojimas apie kelionės po Prancūziją įspūdžius buvo įtrauktas į studentų auklėjamojo darbo planą[549]. Nors rugsėjo mėnesį dėstytojas neretai naudodavosi atostogomis, o jo praleidžiamas paskaitas tekdavo padengti kitiems Katedros nariams, formaliai jis būdavo įpareigojamas išvykos metu rinkti medžiagą apie antikinius paminklus ir grįžus parengti pranešimą[550]. Pavyzdžiui, 1966 m. Zabulis Katedros posėdyje pristatė pastebėjimus iš kelionės po Austriją[551], o kitais metais – įžvalgas iš vizitų Čekoslovakijoje bei Kanadoje[552].

Apibendrinant Katedros tarptautinius ryšius, matyti dvejopas vaizdas. Viena vertus, galimybės išvykti į Sąjungos ir kitas socialistines šalis egzistavo, tačiau dalyvavimo atvejų tokiose konferencijose fiksuota palyginti nedaug. Kita vertus, Zabulio atvejis parodo, kad priklausymas nomenklatūrai atverdavo duris toli už socialistinio lagerio šalių ribų. Katedra buvo priversta šį savo dėstytojo „mobilumą“ maskuoti po „mokslinių ekspedicijų“ priedanga, o likę nariai padirbėti papildomai, taip siekiant užtikrinti nenutrūkstamą paskaitų procesą.

Studijų reforma ir lotynų kalba mokyklose

Katedra bandė išnaudoti Chruščiovo „atlydžio“ švietimo reformas tam, kad mokyklose būtų sustiprintas klasikinis humanitarinis išsilavinimas. 1957 m., kreipdamasi į LTSR švietimo ministrą Mečislovą Gedvilą dėl pagalbos išleidžiant *Antikinės literatūros chrestomatiją*, Katedra užsiminė, jog vidurinių mokyklų absolventų išmanymo lygis tiek antikinių kalbų, tiek antikinės literatūros srityje yra labai žemas. Čia pat buvo išreikšta viltis, kad tai galėtų pagerėti mokyklose įvedus antikinės literatūros pamokas[553].

1958 m. balandį XIII komjaunimo suvažiavime Chruščiovo iškeltos idėjos dėl sovietinės mokyklos reformos[554] neišvengiamai turėjo įtakos ir

---

[549] VUBRDA, f. R-856, ap. 16, b. 304, l. 74r; [1964 09 11].
[550] VUBRDA, f. R-856, ap. 17, b. 24, l. 3r–3v; [1965 03 26].
[551] *Ibid.*, l. 41r; [1966 05 11].
[552] VUBRDA, f. R-856, ap. 17, b. 24, l. 75v ; [1967 12 28]. Kanadoje jis dalyvavo pasaulinių pasiekimų parodoje.
[553] VUBRDA, f. R-856, ap. 16, b. 124, l. 79r; [1957 12 03]. Argumentu, jog mokyklose trūks tinkamų mokymo priemonių, buvo grindžiamas chrestomatijos reikalingumas.
[554] Pagrindinis Chruščiovo mokyklos reformos tikslas buvo išspręsti darbo jėgos trūkumo problemą, suteikiant moksleiviams daugiau praktinio darbo įgūdžių, t. y. išugdant politechninius pagrindus ir įdiegiant „meilę ir pagarbą fiziniam darbui“.

klasikinės filologijos sričiai. Visą vasarą oficiozinėje spaudoje trukę svarstymai dėl naujų švietimo gairių[555] baigėsi 1958 m. lapkričio 16 d. *Tiesoje* pasirodžiusiomis TSKP CK ir TSRS Ministrų tarybos 48 tezėmis. Atrodo, kad, reaguojant būtent į jas, Katedra po poros savaičių vykusiame posėdyje iškėlė klasikinio profilio mokyklos idėją:

„Katedra, apsvarsčiusi drg. Chruščiovo pasisakymą dėl vidurinių mokyklų, pasiūlė, kad: 1) LTSR stambiuose centruose, kaip Vilnius, Kaunas, Klaipėda, Panevėžys, Šiauliai, būtų atidarytos vid. mokyklos, kuriose visi dalykai būtų dėstomi kuria nors svetima kalba, pvz. anglų, vokiečių ir t. t. Tokios mokyklos egzistuoja ir dabar TSRS; 2) Bent viena mokykla respublikoj (centre) turėtų būti klasikinio profilio, kuri ruoštų humanitarus[556]". Taigi, pirmajame punkte apeliuojant į faktą, kad tokios įstaigos jau egzistuoja „centre", antruoju bandyta šią praktiką pritaikyti ir Lietuvai.

Reikia pažymėti, kad pagrindinė priežastis, lėmusi užsienio kalbų mokymo politiką mokyklose, buvo santykis tarp nacionalinių (titulinių tautų) kalbų ir rusų kalbos. Savaime suprantama, jog rusų kalbos (visų pirma kaip pagrindinės visos Sąjungos komunikacijos kalbos) turėjo būti privalomai mokomasi visose mokyklose. Tačiau klausimas iškilo dėl lietuvių kalbos mokymo rusakalbėse (ir lenkakalbėse) mokyklose[557]. Apibendrinant Lietuvoje priimtą naująjį švietimo įstatymą, galima pabrėžti, kad mokytis lietuvių kalbos nelietuviškose mokyklose teoriškai nebuvo privaloma, tačiau tai buvo aktyviai skatinama dėl vietinės kalbos praktinės reikšmės: tiek dėl

---

Mokyklą baigę iškart turėjo būti pajungiami gamybai (miestuose – pramonei, prekybai, administracijai, kaimuose – žemės ūkiui). Norintys stoti į aukštąsias mokyklas turėjo tęsti trejų metų mokslus prie įmonių įsteigtose vakarinėse, pamaininėse ar neakivaizdinio mokymosi mokyklose, neatitrūkstant nuo darbo, susijusio su būsima specialybe. Aukštasis mokslas taip pat turėjo būti orientuotas į vakarinį ar neakivaizdinį išsilavinimą. Pirmieji 2–3 kursai turėjo būti derinami su darbu, vėlesniuose suteikiant daugiau laisvadienių mokslui, o paskutiniaisiais – atleidžiant nuo darbo. Plačiau žr.: V. Vaitiekūnas, "Švietimas okupuotoje Lietuvoje", *Aidai*, nr. 1, 1960, 11–20.

[555] Šie 1958 m. vasarą *Tiesoje* vykę svarstymai, taip pat kiti su šiuo klausimu susiję archyviniai dokumentai plačiau aptarti Vlado Sirutavičiaus straipsnyje „*Taikė į Sniečkų, o pataikė į Berklavą...* Arba apie atlydžio politikos vingius sovietinėje Lietuvoje", *Istorija*, t.132, nr. 4, 2023, 63–66.

[556] VUBRDA, f. R-856, ap. 16, b. 188, l. 6r; [1958 12 01].

[557] Pasiūlymas įkurti mokyklas, visus dalykus dėstančias anglų ar vokiečių kalba, iš tiesų buvo netikėta šio liberalėjimo išdava. Deja, protokoluose nėra tiksliai fiksuojama, kada gimė tokia mintis, taip pat neaišku, ar su tokia idėja buvo kreiptasi į valstybės institucijas.

galimybės įsilieti į lietuvišką visuomenę, tiek dėl kokybiškesnių sąlygų tęsti mokslus Lietuvos aukštosiose mokyklose[558].

Vis tik šiuo etapu KFK pastangos grąžinti lotynų kalbą į mokyklas tiesioginių rezultatų nedavė. Ir nors pirminis siūlymas skatinti klasikinio profilio vidurinės mokyklos, ruošiančios humanitarus, įkūrimą liko neįgyvendintas, sukauptas įdirbis pasimatė po penkmečio. Šis klausimas dėl lotynų kalbos ir antikinės literatūros mokymo sugrąžinimo į Švietimo ministerijos darbotvarkę vėl iškilo 1963 m. Katedroje buvo sudarytas ir šio plano projektas[559]. Toks iniciatyvumas per kelerius metus paklojo tvirtus pagrindus Antikos sugrąžinimui į mokyklas, kuriose pedagoginę veiklą pradėjo tam parengti KFK absolventai[560]. Taip imta kurti tvarią ir gyvybingą sistemą, kai studijas baigę klasikai galėjo dirbti pagal išsilavinimą ir kartu Antika sudominti būsimą klasikų kartą.

Po gana radikalių bandymų okupacijos pradžioje padidinti tiksliųjų mokslų valandų skaičių humanitarinių mokslų sąskaita, nuo septintojo dešimtmečio imta krypti link labiau subalansuotos mokyklinės programos. Kai pirmaisiais okupacijos dešimtmečiais privalomas mokslas trukdavo septynerius metus, nuo 1962–1963 m. buvo bandoma įgyvendinti visuotinį privalomą aštuonmetį mokymą, o jau septintojo dešimtmečio viduryje imta siekti visuotinio vidurinio mokymo (11 metų)[561]. 1966–1967 m. pakoreguotos mokyklinės programos, siekiant jas padaryti labiau orientuotas į bendrąjį lavinimą. Kartu daugiau vietos atsirado ir iki tol sumažintiems humanitariniams dalykams[562]. 1968 m. patvirtintos naujos programos, kuriose padidintas humanitarinių dalykų dėstymo svoris[563].

Po tokios pertvarkos Lietuvoje atsirado mokyklų su sustiprintu tam tikro dalyko dėstymu. Nuo 1967 m. mokyklų, kuriose buvo dėstoma privaloma lotynų kalba, buvo dešimt: Vilniaus 22-oji vidurinė mokykla (dabar VGTU inžinerijos licėjus), Kauno 5-oji vid. mok. (dabar Vinco Kudirkos progimnazija), Šiaulių Juliaus Janonio vid. mok. (dabar

---

558 Ši situacija plačiai nagrinėjama cituotame V. Sirutavičiaus straipsnyje. Žr.: Sirutavičius (2023), 63–71.

559 Brunevičiūtė (1999), 105; VUBRDA, f. R-856, ap. 16, b. 304, l. 33v; [1963 04 26].

560 Brunevičiūtė (1999), 106.

561 *Ibid.,* 104.

562 Įdomu tai, kad 1966 m. Švietimo ministerijos nutarimu vidurinėse mokyklose, kaip fakultatyvinį dalyką, leista dėstyti ir esperanto kalbą. Taigi matyti, kad šiuo laikotarpiu kiek laisviau žvelgta į įvairių „egzotinių“ kalbų mokymą. Plačiau žr.: Vytautas Šilas, „Žaliosios žvaigždės kavalierius. Antano Poškos esperantiška veikla“, in: Antanas Poška, sud. Augustas Kubilius, Vilnius: Mintis, 2003, 117.

563 Brunevičiūtė (1999), 106.

gimnazija), Panevėžio 2-oji vid. mok. (dabar Vytauto Žemkalnio gimn.), Klaipėdos 15-oji vid. mok. (dabar Ievos Simonaitytės pagrindinė mok.), Marijampolės (tuometinio Kapsuko) Jono Jablonskio vid. mok. (dabar Rygiškių Jono gimn.), Utenos Teofilio Tilvyčio vid. mok. (dabar „Saulės“ gimn.), Telšių Julijos Žemaitės vid. mok. (dabar Žemaitės gimn.), Anykščių Jono Biliūno vid. mok. (dabar gimn.) ir Elektrėnų 1-oji vid. mok. (dabar „Ąžuolyno“ progimn.) [564]. Jų lotynų kalbos mokytojais tapo 1965 m. laidos KFK absolventai.

Reikia pabrėžti, jog lotynų kalba buvo pasiekiama tik labai ribotam mokinių skaičiui, tačiau pasirinktos mokyklos apėmė plačią geografinę erdvę. Šių mokyklų programose buvo numatyta, kad lotynų kalbai IX ir X klasėse bus skiriama po 68 pamokas per metus, o XI klasėje – 66 pamokos. Taigi iš viso šiam dalykui buvo skirtos 202 pamokos. Vis dėlto lotynų kalba buvo pateikiama tik kaip siauros profesinės kompetencijos elementas, skirtas profesiniam elitui ugdyti. Daugiausia dėmesio buvo skiriama kalbos gramatinei sistemai, žodžių darybai ir leksikai. Žinoma, galutinis rezultatas priklausė ir nuo pačių mokytojų, tad ne viskas atsispindėjo oficialiose programose. Tačiau pastarųjų analizė leidžia teigti, kad toks lotynų kalbos mokymas buvo nukreiptas ne į platų humanitarinį išsilavinimą, o į paskatą mokiniams tikslingiau rinktis profesiją[565].

Atrodė, kad aštuntojo dešimtmečio pabaiga klasikinėms studijoms turėjo būti aukso amžiaus pradžia. Klasikų padėtis Universitete atrodė tvirta, atgaivintos studijos įgavo savo formą, o ir darbas su lotynų kalbos grąžinimu į mokyklas pagaliau pasiekė užsibrėžtą tikslą. Atgaivintos klasikinės studijos, kaip atrodo, atitiko ir Fakulteto 1960 m. išsikeltus strateginius raidos tikslus. 1967 m. rugsėjį vykusiame Fakulteto tarybos posėdyje buvo konstatuota, jog „pageidautina ir toliau išleisti klasikinės filologijos profilio lituanistus, nes lotynų kalba labai reikalinga, ypač istorinei gramatikai“. Tam pritarė ir Lietuvių kalbos ir literatūros specialybės valstybinių egzaminų pirmininkas Vytautas Ambrasas: „Klasikinės kalbos būtina mokėti nagrinėjant lyginamosios kalbotyros, baltistikos ir kitas filologijos mokslų problemas, ir jų nemokėjimas trukdo šių mokslų šakų vystymąsi. Lietuvių–lotynų kalbų specialistų geras pasirodymas valstybiniuose egzaminuose rodo, kad tokia specialybė save pateisina“[566].

Ir nors studijų sugrąžinimas atrodė sėkmingas, visgi nuo 1969 m. „grynosios“ klasikinės filologijos dar kartą nebelieka. Tačiau priešingai

---

[564] *Ibid.*, 173 (priedas nr. 7).
[565] *Ibid.*, 109
[566] VUBRDA, f. R-856, ap. 16, [Fakulteto Tarybos posėdžių protokolai 1966 03 22 – 1967 12 19], protokolas nr. 90, p. 286, [1967 09 12].

1953 m. lūžiui, šis pasikeitimas buvo kiek nuosaikesnis: grynoji klasikinė filologija buvo pakeista lituanistinėmis studijomis su klasikinės filologijos specializacija[567].

Apibendrinant šį laikotarpį, matyti, jog klasikinės filologijos studijos evoliucionavo iš pradinio „elitinio modelio“, grindžiamo itin griežta atranka, į praktinę, lituanistikos mokslą papildančią kryptį. Būtent penkių studentų principas ir tiesioginis dėstytojų darbas su mažomis grupėmis suformavo vyresnės kartos atmintyje iki šiol gyvą išskirtinių, elitinių studijų įvaizdį. Nors tokia kamerinė studijų aplinka užtikrino aukštą filologinio parengimo lygį, tačiau mažos grupės galėjo tapti biurokratiniu pretekstu studijų transformacijai, jų pajungimui platesnei programai. Galiausiai 1969 m. įvykęs šių studijų virsmas į specializaciją galutinai įtvirtino klasikines kalbas ne kaip savitikslę discipliną, o kaip būtiną įrankį lituanistikos ir baltistikos tyrimams plėtoti. Šią tendenciją liudija ir vėlesniais metais suintensyvėję Senosios lietuvių raštijos tyrimai.

Lietuvos Senosios raštijos tyrimai Klasikinės filologijos katedroje

Klasikinės filologijos mokslininkų įsitraukimas į Lietuvos Senosios lotyniškos raštijos tyrimus buvo itin reikšmingas lūžis, kuomet ši sritis tapo, jei ne dominuojanti, tai bent tolygi Antikos autorių tyrimams. Apskritai, sovietmečiu prasidėję sistemingi lotyniškosios raštijos tyrimai atvėrė ligi tol mažai tyrinėtus ir čia pat esančius paveldo klodus. Pagrindiniu moksliniu šių tyrimų centru tapo Lietuvių kalbos ir literatūros institutas, inicijavęs svarbių šaltinių publikavimą serijoje *Lituanistinė biblioteka*.

Šiuo laikotarpiu didžiausias dėmesys buvo skiriamas Renesanso humanizmo apraiškoms ir politinei savimonei: publikuotas Mykolo Lietuvio traktatas (1966 m.), Mikalojaus Husoviano herojinis epas (1977 m.) bei Petro Dusburgiečio kronika (1985 m.). Teisės istorijos srityje fundamentalų darbą atliko Stasys Lazutka ir Edvardas Gudavičius, parengę I Lietuvos Statuto analizę, apimančią ir lotyniškus tekstus. To meto interpretaciniuose darbuose, ypač Juozo Jurginio, Ingės Lukšaitės (1981m.) bei Ročkos (1988 m.) studijose, lotyniškasis paveldas nagrinėtas kaip civilizacinis lūžis, nors sovietinė ideologija lotynų kalbą, ypač vartotą katalikų dvasininkijos, dažnai tendencingai įvardydavo kaip „propagandos įrankį“[568].

Prie šios krypties reikšmingai prisidėjo ir KFK, rodžiusi nuolatinį

---

[567] Brunevičiūtė (1999), 111.

[568] Sigitas Narbutas, „Lituanistika ir senosios Lietuvos raštijos tyrimai epochų sąvartos metais“, *Senoji Lietuvos literatūra*, 23 knyga, 2007, 23–24.

susidomėjimą Senąja Lietuvos lotyniškąja raštija. Pirmieji susidomėjimo ženklai matyti gana anksti – jau 1949 metais[569]. Tuo metu čia dirbęs Ročka Katedrai pristatė pranešimą apie poetą humanistą Mikalojų Husovianą. Šia tema jis ruošėsi rašyti monografiją. Kaip teigiama KFK posėdžio protokole: „tai tema, kuri veda mus į lietuvių tautos kultūrinio palikimo pervertinimą, ypač tos jos dalies, kuri susijusi su lotynų kalba“[570]. Žinoma, visą šį darbą buvo numatyta įvykdyti apdairiai žongliruojant sovietiniais raktažodžiais – „drauge iškeliant kultūriniam palikime laukiantį momentą, atlikti išeinant iš tarybinių pozicijų“[571]. Šalia pastarojo – ideologinio – konteksto tame pačiame protokole įvardijamas dar vienas svarbus argumentas, kodėl Katedros mokslininkai atsigręžė į pastarąjį veiklos barą: daugelis Senosios raštijos šaltinių yra saugomi Lietuvoje ir todėl lengvai prieinami.

Visgi būtina paminėti, kad stalinmečiu tokie tyrimai galėjo būti pavojingi, kadangi mokslininkai bet kada galėjo būti apkaltinti „feodalinės praeities aukštinimu“. Pavyzdžiui, toks atvejis nutiko Lietuvos istorijos instituto direktoriui, teisininkui ir istorikui Povilui Pakarkliui. 1946 m. paskirtas į minėtas pareigas, jis šį centrą kreipė senosios Lietuvos istorijos tyrimų kryptimi, taip užsitraukdamas aukštesnių partinių institucijų nemalonę. Pasak jų, pagrindinė tyrimų kryptis privalėjo būti naujausieji laikai ir marksistinė Lietuvos istorija, o senoji istorija vertinta kaip neaktuali. 1948 m. LKP(b) CK XX plenume Pakarklio formuojama mokslo politika buvo pripažinta „apolitiška ir beidėjiška“, visą kolektyvą klampinančia į „buržuazinės ideologijos liekanas“, o tai jam kainavo direktoriaus postą[572].

Ant tokios pavojingos ribos kurį laiką balansavo ir KFK. Pavyzdžiui, iš turimos vietinės medžiagos kandidatinę disertaciją buvo parengęs Ročka („Donelaičio eilėdara“, 1949 m.) [573]. Vėliau jis tęsė Senosios raštijos tyrimus, tačiau nuo 1949 m. rugpjūčio 31 d. perėjo dirbti į

---

[569] Šiame straipsnyje aptariami ne visi KFK mokslininkų darbai, susiję su Senąją raštija. Tyrimo objektu tapo tai, kas vienaip ar kitaip buvo svarstyta KFK posėdžiuose. Pavyzdžiui, Ročka, nuo 1949 rugpjūčio 31 d. nebepriklausydamas Klasikinės filologijos katedrai, o nuo 1951 m. – ir VU, parašė daug straipsnių bei parengė daugiau su Senąja raštija susijusių knygų, tačiau ne visi šie darbai buvo pristatyti Katedroje. Greičiausiai jie buvo apsvarstyti kituose institutuose ar institucijose. Išsamią Ročkos bibliografiją galima rasti: Marcelinas Ročka, *Rinktiniai raštai*, sud. Mikas Vaicekauskas, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2002, 433–437.

[570] VUBRDA, f. R-856, ap. 16, b. 20, l. 49r; [1949 06 22].

[571] *Ibid*.

[572] Plačiau žr.: Švedas (2009), 90–93.

[573] Pagal surinktą medžiagą taip pat buvo parengtas straipsnis: Marcelinas Ročka, *„K. Donelaičio eilėdara*“, in: K. Donelaitis, *Raštai*, ats. red. Aleksandras Žirgulys, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1950, 135–140.

Lietuvių literatūros katedrą[574]. Su Ročkos pasitraukimu Senosios raštijos tyrimai Katedroje nebuvo vykdomi ilgiau nei dešimtmetį. Galima manyti, kad tam įtakos turėjo temos pavojingumas Stalino valdymo metais ir dar kurį laiką po to.

Vis dėlto prie senojo paveldo sugrįžta kiek ramesniais laikais, ir, kaip atrodo, tai buvo gana nuoseklus žingsnis, padiktuotas susidariusių aplinkybių. Šias priežastis galime suprasti iš Valkūno straipsnio juodraščio[575], saugomo VU Rankraščių skyriuje. Šiame straipsnyje, pavadintame „Klasikinė filologija tarybiniais metais“, aptariami KFK mokslininkų nuveikti darbai, kartu užfiksuojant du svarbius tuometės padėties momentus: 1) Katedros biblioteka nebuvo papildoma nauja su Antikos tyrimais susijusia literatūra, todėl Katedros darbuotojai jautėsi atsilikę nuo naujausių mokslo tendencijų, o tai ribojo jų galimybes tirti antikinę literatūrą ir Antiką apskritai[576]; 2) dėl šios priežasties dalis Katedros narių ėmėsi tirti vietinę medžiagą, susijusią su lituanistika, kadangi šioji buvo lengvai prieinama, mažai tyrinėta ir nereikalavo didelės užsienio mokslinės literatūros bazės. Be to, filologų klasikų persiorientavimą į Senosios raštijos tyrimus rėmė ir Lietuvių kalbos ir literatūros katedros nariai. Pavyzdžiui, V. Ambrasas siūlė iš šios literatūros skirti daugiau temų diplominiams darbams bei leisti studentams geriau susipažinti su vietiniais

---

[574] VUBRDA, f. R-856, ap. 16, b. 20, l. 50v; [1949 08 31]. Ročka buvo paskirtas Lietuvių literatūros katedros vedėju (1949–1951), vėliau dėstė Vilniaus pedagoginiame institute (1951–1959), kurį laiką buvo šio instituto direktorius (1951–1955). Dėl politinių priežasčių iš Instituto pašalintas, nuo 1963 iki 1972 m. dirbo Knygų rūmų ikitarybinės spaudos retrospektyvinės bibliografijos skyriaus vedėju.

[575] VUBRS, f.231, b. 46, p. 3. Rankraščio data neaiški, bet ne anksčiau kaip 1964 metai.

[576] Ši problema atsispindi ir Katedros posėdžių protokoluose. 1962 m. teigiama, jog Katedra „labai silpnai aprūpinama reikalinga specialybės literatūra. Nutarta prašyti VU Mokslinę biblioteką skirti daugiau dėmesio naujausiai bei užsieninei literatūrai, nagrinėjančiai klasikinės filologijos problemas“ (VUBRDA, f. R-856, ap. 16, b. 304, l. 3r; [1962 01 24]). Be to, ir ta menka užsakoma užsienio literatūra pasiekdavo Katedrą tik iš „liaudies demokratinių šalių“. Valkūnas siekė, kad Katedrą pasiektų bent keturi Antikos studijoms skirti žurnalai: *Eos*, *Philologus*, *Glotta* ir *Gnomon*. Tačiau pats Valkūnas konstatavo, kad šių prašymų neparėmė net Fakulteto atstovas Bibliotekos taryboje, dėl to nutarta asmeniniais ryšiais kreiptis į Henriką Zabulį, nuo 1962 m. tapusį LTSR aukštojo ir specialiojo vidurinio mokslo komiteto pirmininku. Šis turėjo pakalbėti tiek su bibliotekos direktoriumi, tiek su Mokslų akademija (*Ibid.*, l. 21r; [1962 09 27]).

šaltiniais[577]. Straipsnių iš senosios literatūros taip pat pageidavo Filosofijos fakulteto leidžiamas žurnalas *Problemos*[578].

Bėgant metams ir dešimtmečiams, Katedros veiklos arealas plėtėsi, tačiau dėmesys Senosios raštijos šaltiniams išliko. Tai pažymima ir 1979 m. išleistoje *Vilniaus universiteto istorijoje*, kur nurodomos trys svarbiausios KFK tyrimų kryptys: 1) vertimai iš antikinių kalbų (tiek Antikos tekstų, tiek susijusių su Senąja Lietuvos raštija, apimant epistoliką, dokumentus ir kt.); 2) antikinės literatūros tyrinėjimai; 3) lotynų kalba rašytos senosios literatūros tyrimai[579].

Taigi užsienio mokslinės literatūros trūkumas paskatino giliau pažvelgti į savąjį paveldą. 1959 m. pabaigoje Katedroje aptartas būsimų penkiolikos metų tiriamojo mokslo darbo planas, į kurį „katedra įtraukė lotyniškosios lietuvių literatūros tyrinėjimą, filologinį lotyniškų tekstų paruošimą ir skelbimą“[580], o dar po dvejų metų vykusiame posėdyje per ateinantį dvidešimtmetį buvo numatyta „tyrinėti literatūrą iš feodalinio laikotarpio“[581]. Taigi matyti, kad kovą dėl pačios Katedros išlikimo ilgainiui pakeitė ilgalaikių planų kūrimas. Taip septintojo dešimtmečio pradžią galime laikyti aiškiomis Senosios Lietuvos raštijos tyrinėjimų ištakomis. Kartu matyti, kad „feodalinis“ siaubas jau negąsdino taip stipriai, kaip Stalino valdymo metais.

Aktyviausiai į naują tyrimų lauką įsitraukė trys KFK darbuotojai: Kazlauskas, Tijūnelytė-Šimkauskienė ir Mažiulienė. Nors tuo metu jau nebedirbo Vilniaus universitete, posėdžiuose, kuriuose buvo aptariamos Senosios raštijos temos, dažnai dalyvaudavo bei savo tyrimus pristatydavo ir Ročka.

Pirmąjį Senosios Lietuvos raštijos vertimą 1962 m. Katedrai pristatė Kazlauskas[582]. Tai buvo dar 1949 m. Ročkos Katedrai pristatyto Mikalojaus Husoviano veikalo *Giesmė apie stumbro išvaizdą, žiaurumą ir medžioklę* vertimas. Jis kartu su plačiu 14 puslapių įvadiniu straipsniu netrukus publikuotas 1963 m. žurnale *Literatūra*[583]. Tais pačiais metais Ročka

---

577 VUBRDA, f. R-856, ap. 16, [Fakulteto Tarybos posėdžių protokolai 1966 03 22 – 1967 12 19], protokolas nr. 90, p. 286, [1967 09 12]. Tokiam požiūriui pritarė ir Istorijos-filologijos fakulteto dekanas Klemensas Simaška.

578 VUBRDA, f. R-856, ap. 17, b. 24, l. 89v; [1969 01 31].

579 *Vilniaus Universiteto istorija* (1979), 318–319.

580 VUBRDA, f. R-856, ap. 16, b. 188, l. 20v; [1959 12 11].

581 *Ibid*., l. 48v; [1961 m. lapkritis].

582 *Ibid*., b. 304, l. 4v; [1962 02 14].

583 Benediktas Kazlauskas, „Mikalojus Husovianas ir jo giesmė apie stumbrą“, *Literatūra VI*, Vilnius: Politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1963, 141–155; Mikalojus Husovianas, *Giesmė apie stumbro išvaizdą, žiaurumą ir medžioklę*, vertė

pristatė savo rengiamą lotyniškosios lietuvių literatūros bibliografiją, pavadintą *Lotyniškoji knyga Lietuvoje* (arba *Lithuanica*). Čia užfiksuoti „veikalai ir rankraščiai, išleisti Lietuvoje arba parašyti Lietuvoje ir taip pat rankraščiai bei knygos, išleisti Lietuvoje žmonių ne lietuviškos kilmės, bet ilgą laiką čia gyvenusių“ [584]. Diskutuojant apie Ročkos parengtą bibliografiją, kartu buvo nubrėžtos Katedros tyrimų gairės, apimančios platų teminį spektrą. Buvo pasiūlyta imtis tyrimų Tacito (tikriausiai aisčių), romėniškos lietuvių kilmės teorijos, humanizmo Lietuvoje (Husoviano, Mykolo Lietuvio, Jono Radvano, Volano, Agripos ir kt.) temomis, apimančiomis XVI–XVII amžius[585].

Katedros vedėjas Valkūnas pasiūlė temas iš Senosios raštijos skirti klasikinės filologijos studentams, rengiantiems diplominius darbus. Savo ruožtu Ročka pastebėjo, kad „dabar Vilniaus bibliotekose darbas su lotyniškais rankraščiais apleistas. Dėl to klasikinės filologijos studentams galima skirti iš tos srities temas kursiniams darbams. Kadangi rankraščių tyrimas yra sunkus, tai jiems turi būti paskirti geri vadovai specialistai“[586]. Šio posėdžio nutarimuose fiksuojami tokie punktai: „1) Pagal galimybę daugiau studijuoti lituanistinę literatūrą lotynų kalboje; 2) Dalį kursinių darbų studentams skirti iš šios literatūros; 3) Studentų gamybinę praktiką atlikti Universiteto rankraštyne – supažindinti su lotyniškais rankraščiais; 4) Dalį diplominių darbų pasiūlyti iš lotyniškosios lituanistikos“[587]. Taigi į Senosios Lietuvos raštijos tyrimus netrukus buvo ir jaunesnioji karta.

B. Kazlauskas, *Literatūra VI*, Vilnius: Politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1963, 157–180. Atskiru leidiniu vertimas pasirodė 1977: Mikalojus Husovianas, *Giesmė apie stumbrą,* vertė Benediktas Kazlauskas. Vilnius: Vaga, 1977. Prieš pasirodant antrajam leidimui, *Vagos* redaktorius kreipėsi į Valkūną klausdamas, ar Kazlauskas teisingai supranta Husovianą, dėl ko Valkūnas išreiškė didelę abejonę ir pasiūlė patikrinti, ar nėra prikurtų dalykų, nesančių originale. Tuo pačiu jis nurodė kreiptis šiuo klausimu į Dambrauską. Valkūnas laiške Dambrauskui įspėjo, kad Kazlauskas turįs užtarėjų: liaupsinantį atsiliepimą parašęs E. Matuzevičius, vertimo leidybą rėmęs K. Korsakas (LNMMB, f. 147, b. 98, p. 3, L. Valkūnas A. Dambrauskui; [1976 12 04]). Apskritai Valkūnas labai menkai vertinęs Kazlausko vertimo sugebėjimus, tai atsispindi ir kituose laiškuose. Juose minima, kad Dumčius taip pat labai kritikuodavo Kazlausko vertimus. Kiek yra žinoma, į Dambrauską leidykla šiuo atveju nuomonės nesikreipė. Kitame laiške Dambrauskui Valkūnas nurodė, kad Kazlauskas pasinaudojo savo pažintimi su Korsakiene, o per ją – su Korsaku, o leidyklai jo užtarimo pakako, nors leidyklos redaktorius Pilypaitis Valkūnui yra skundęsis dėl daugybės vertimo ydų (*Ibid.*, 1r, L.Valkūnas A. Dambrauskui; [1978 01 10]).

[584] VUBRDA, f. R-856, ap. 16, b. 304, l. 10v; [1962 05 18].

[585] *Ibid*., l. 11r; [1962 05 18].

[586] *Ibid*.

[587] *Ibid*.

1963 m. Ročka Katedrai pristatė straipsnį „Mažvydo lotyniškieji raštai“. Šiuo straipsniu jis parodė, kad „Mažvydas buvo laikomas religiniu fanatiku, o iš jo lotyniškų raštų aiškėja ir jo humanistinė pasaulėžiūra“[588]. Tokią neva vyravusią nuomonę patvirtino Valkūnas, pasisakęs, jog „laikęs Mažvydą religininku, o iš straipsnio paaiškėjo, kad jis buvęs eruditas, humanistas“ [589]. Šis Mažvydo pervertinimas leido tyrėjams grąžinti autorių į akademinį lauką ir kartu saugiai gilintis į religinius tekstus, pasitelkiant sovietinėje ideologijoje priimtiną „progresyvaus humanizmo“ kategoriją[590]. Buvo nutarta šį straipsnį siūlyti *Mokslo darbų* redakcijai atspausdinti dar tais pačiais metais, taip paminint Mažvydo 400 m. mirties sukaktį[591].

Tais pačiais metais Ročka svarstymui pristatė dar vieną straipsnį, šįsyk apie Petrą Roizijų. Klasikai, išsakę kritines pastabas, nusprendė, kad straipsnį būtina paskelbti *Mokslo darbuose*, kadangi jis suteikia nemažai naujos medžiagos apie XVI a. humanistų veiklą Lietuvoje[592]. 1964 m., minint 600 metų Krokuvos Universiteto įkūrimą, Ročka parengė straipsnį apie humanizmą Lietuvoje, atskleisdamas Lenkijos Universiteto ir Lietuvos kultūros ryšius[593]. 1966 m. jis Katedrai pristatė straipsnį apie LDK kultūros ir literatūros veikėją Vaclovą Agripą, nušviesdamas bendras humanistinės literatūros temas[594]. Vėlesniame straipsnyje Ročka nagrinėjo XVI a. Vilniaus paskvilius[595]. Dar 1959 m. išvertęs ir publikavęs Aristotelio *Poetiką*, Ročka ėmėsi versti atskiras Sarbievijaus *Poetikos* dalis. Jį domino Sarbievijaus santykis su Antikos autoriais. Dalis vertimo kartu su įvadiniu straipsniu buvo atspausdinta *Literatūroje*[596]. Kiek vėliau jis parašė straipsnį „Lietuvos humanistinė literatūra“, nagrinėjantį XV–XVI a. sandūros literatūrą.

---

[588] VUBRDA, f. R-856, ap. 16, b. 304, l. 24v; [1963 01 10].
[589] *Ibid*.
[590] Toks dvasininkų sugrąžinimas į viešąją erdvę, juos „nureliginant“ ir išryškinant jų kūrybos humanistinę pusę, buvo bendra tendencija nuo šeštojo dešimtmečio vidurio. Tuo metu imta tyrinėti ir publikuoti (dažnai su kupiūromis) Donelaičio, Valančiaus, Baranausko, Vaižganto ir Maironio kūrinius. Plačiau: Streikus (2018), 186–188.
[591] Straipsnis pasirodo tik kitais, 1964 metais. Marcelinas Ročka, „M. Mažvydo lotyniškieji raštai“, *Literatūra XII*, Vilnius: Mintis, 1964, 101–120.
[592] Šis *Literatūroje* pasirodė po kelių metu. Marcelinas Ročka, „Lietuviškoji Petro Roizijaus poezijos tematika ir jo kultūrinė veikla Lietuvoje“, *Literatūra* VIII, Vilnius: Mintis, 1965, 130–152.
[593] VUBRDA, f. R-856, ap. 16, b. 304, l. 54v–55r; [1964 04 07].
[594] VUBRDA, f. R-856, ap. 17, b. 24, l. 37r; [1966 04 25].
[595] Marcelinas Ročka, ”Apie XVI a. vidurio Vilniaus paskvilius“, *Literatūra XI(1)*, Vilnius: Mintis, 1969, 39–45.
[596] Marcelinas Ročka, „Sarbievijus apie tragediją ir komediją“, *Literatūra XII(1)*, Vilnius: Mintis, 1970, 105–122.

Kaip bebūtų, kitame Katedros posėdyje buvo konstatuota, jog „lotyniškoji lietuvių literatūra vykdoma lėtokai“, todėl reikia „pritraukti kitus mokslinius darbuotojus, dirbančius šioje šakoje“[597]. Posėdyje dalyvavęs Katedros dėstytojas ir švietimo ministras Zabulis nurodė, kad istorikas Algirdas Šidlauskas nori vykti į Lenkiją studijuoti lotyniškuosius Lietuvos istorikus ir paragino Katedrą prijungti jį prie savo tyrimų. Jis paragino kolegas, dar ieškančius savo tyrimų tematikos, imtis būtent Senosios lietuvių raštijos. Zabulis patvirtino, kad Lietuvoje šia tema literatūros gausu, o esant poreikiui jos galima užsakyti ir iš kaimyninės Lenkijos.

Vis tik vieno raginimo nepakako. Tų pačių 1963 m. pabaigoje KFK vedėjas Valkūnas dar kartą pabrėžė nepakankamą Katedros narių indėlį Senosios raštijos tyrimuose: „Mūsų Katedros bendra tema – lotyniškosios lietuvių literatūros tyrinėjimas. Labai maža kas padaryta. Visas jėgas reikia nukreipti į šią pagrindinę problemą“ [598]. Jam vėlgi pritarė posėdyje dalyvavęs Zabulis: „Mokslų akademija, atrodo, labai suinteresuota, kad su moksliniu-filologiniu aparatu būtų laipsniškai leidžiama lotyniška lietuviškoji literatūra – su lotynišku tekstu ir lietuvišku vertimu. Reikėtų kam nors pavesti iš katedros dėstytojų“[599].

Atsižvelgiant į tokį poreikį, 1964 m. klasikai įsipareigojo parengti kelis straipsnius: Tijūnelytė-Šimkauskienė grįžo prie Kojalavičius tyrimų[600], Frolovas nusprendė peržvelgti Cicerono veikalų recepciją ir įtaką lietuviškai mokyklai XVII–XVIII a., Valkūnas ėmėsi XVII a. VU teisės profesoriaus Arono Olizarovijaus pedagoginių pažiūrų tyrimo[601]. Kitame posėdyje Mažiulienė pasirinko tyrinėti XVI a. Adomo Šrėterio poemą *Apie Nemuną.*

Kazlauskas 1965 m. *Literatūroje* paskelbė straipsnį apie poetą humanistą Joną Radvaną ir keletą jo fragmentų vertimų[602]. Jis taip pat buvo spec. redaktoriumi istoriko Igno Jonyno verstam Mykolo Lietuvio traktatui

---

[597] VUBRDA, f. R-856, ap. 16, b. 304, l. 29r; [1963 02 27].
[598] *Ibid*., l. 41r; [1963 10 14].
[599] *Ibid*.
[600] Šio autoriaus pavardės rašymas įvairuoja. Disertacijos tekste naudojama forma „Kojalavičius“, tačiau cituojant ar nurodant straipsnių pavadinimus paliekama ir „Kojelavičiaus“ forma.
[601] Straipsnis apie Olizarovijų pasirodė filosofijai skirtame leidinyje *Problemos*. Leonas Valkūnas, „A. Olizarovijus ir jo veikalas „Politinė žmonių visuomenė“, *Problemos 2(22),* Vilnius: Mintis, 1979, 36–48.
[602] Benediktas Kazlauskas, „Jono Radvano poema *Radviliada“*, *Literatūra VIII*, Vilnius: Mintis, 1965, 277–302.

Apie totorių, lietuvių ir maskvėnų papročius[603]. Kiek vėliau parengė straipsnį apie Vilniaus akademijos teatrą ir dramą XVI–XVIII a.[604].

Didžiausias Mažiulienės darbas buvo straipsnis apie eleginę Šrėterio poemą „Apie Nemuną“, kuriame nušviečiamos Šrėterio humanistinės idėjos, aliuzijos į Ovidijaus poeziją[605]. Tačiau šios poemos vertimą 1969 m. pirmasis paskelbė Kazlauskas[606]. Įdomu tai, kad pats vertimas Katedroje apsvarstytas jau po jo publikavimo, o recenzente buvo paskirta ta pati Mažiulienė. Katedra nutarė, kad tokius vertimus skelbti yra gerai, tačiau prieš tai jie turi būti apsvarstomi, kad būtų galima ištaisyti pasitaikančias klaidas[607].

Šiame etape Katedroje susiformavo reikšminga mokslinių tyrimų kryptis, orientuota į Senąją Lietuvos lotyniškąją raštiją, kuri tapo strategine atsvara esant ribotoms galimybėms aukščiausiu lygiu tyrinėti Antikos paveldą ir tokiais tyrimais įsilieti į pasaulinę mokslinę diskusiją. Nors stalinizmo laikotarpiu Senosios raštijos tyrimai dėl pavojaus būti apkaltintiems „feodalinės praeities aukštinimu“ buvo fragmentiški, septintojo dešimtmečio pradžioje jie tapo instituciškai įteisinti ilgalaikiuose

---

[603] Mykolas Lietuvis, *Apie Totorių, Lietuvių ir Maskvėnų papročius*, vertė Ignas Jonynas, Vilnius: Vaga, 1966. Kazlauskas keletą Mykolo Lietuvio fragmentų buvo publikavęs dar 1957 m.: *Lietuvių literatūros istorijos chrestomatija: feodalizmo epocha*. Redagavo K. Korsakas ir J. Lebedys. Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1957, 26–30.

[604] VUBRDA, f. R-856, ap. 17, b. 24, l. 87r; [1968 11 29].

[605] *Ibid*., l. 65r–65v; [1967 04 26].

[606] Adomas Šrėteris, „Giesmė apie Lietuvos upę Nemuną“, vertė Benediktas Kazlauskas, *Mūsų gamta,* 1969, nr. 10, 17–18, 38.

[607] VUBRDA, f. R-856, ap. 17, b. 24, l. 86v–87r; [1968 11 29]. Rodos, tokia skuba nebuvo atsitiktinė, o tai galime matyti iš Valkūno laiško Dambrauskui: „Katedroje džiaugsmo didelio nėra: Benediktas užsirūstino, kad Mažiulienė sukritikavo jo verstąją poemą *Apie Lietuvos upę Nemuną* [...] Kritikavo ji labai atsargiai, vengdama stipresnių žodžių ir išsireiškimų, bet Benediktas, kaip visada gynėsi keistokais argumentais: esą, jam mokytojai ir redakcijos nariai pasveikinimus ir padėkas siunčią, išversta esą „labai gražiai“. Maž[iulienė], viena, nesuprantanti jo darbo grožio... Mažiulienė apie tą poemą yra rašiusi straipsnių ir pati išvertusi, bet Benediktas „užbėgo jai už akių“. Keistas jo reikalavimas: jis tvirtina, kad visi žiną, jog jis esąs vertėjas („geras vertėjas“!) ir jo tema esanti labai plati: verčiąs visą lietuvių literatūrą iš lotynų kalbos (!)“ (MLLM, A. Dambrausko fondas, ER2-55813; 1r–1v, L. Valkūnas A. Dambrauskui; [1970 03 26]). Valkūnas savo ruožtu ragino Dambrauską apie minėtąjį vertimą parašyti recenziją „iš išorės“: „Būtų gerai, kad kas nors iš Druskininkų mokytojų parašytų į *Mūsų gamtą* apie tą vertimą. Parašyti galima net nelyginus su originalu, nes vertėjas originalo irgi visai nesuprato, tiek nesuprato, kad Iolę padarė Iolu (ar Jolu!), Ir dar ginčijasi, kad girdi, „neišaiškinta, galėtų būti ir „Iolas“. Krokuva (visa legenda apie Krokuvą!) jam virto Gracho miestu, o „Grachu“ jis supranta „brolius Grakchus!“. Taigi, visiškai ten jokios tvarkos nėra. Manau, kad ir kituose jo vertimuose tokia pati „makalynė!“ (*ibid*., 2r.).

Universiteto planuose. Pasitelkę „humanizmo skydą“, klasikai sėkmingai reabilitavo religinio ar luominio pobūdžio tekstus, paversdami juos progresyvaus kultūrinio paveldo dalimi. Ši veikla ne tik užpildė užsienio mokslinės literatūros trūkumo sukurtą vakuumą, bet ir padėjo tvirtus pamatus tolimesniems dešimtmečiams, kai pradėtus tyrimus pratęsė Katedros absolventai, neretai įgiję mokslo laipsnius sąjunginiuose ar socialistinio bloko universitetuose.

Mokslo darbai ir vertimai

Aptariamo laikotarpio pradžioje, neturint studentų klasikų, KFK neabejotinai reikėjo persiorientuoti ir perskirstyti darbus. Visgi šis penkmetis buvo skurdus žvelgiant tiek į vertimus, tiek į mokslinę produkciją. 1956 m. lapkritį vykusiame posėdyje buvo priimtas nutarimas „kelti spaudoj klausimą dėl antikinio pasaulio pažinimo būtinumo“[608]. Aptardami konkrečius aspektus, Katedros nariai nutarė esant būtinybei pasiūlyti daugiau su Antika susijusių knygų vidurinėms mokykloms, (pavyzdžiui, pristatančių mitus apie argonautus ar dvyliką Heraklio žygių). Taip pat buvo nutarta kreiptis į leidyklą siūlant lietuvių kalba sudaryti graikų tragedijų rinkinį. Šis turėjo tapti pagalbine priemone studijuojantiems Antikos literatūrą[609].

Gana reikšmingas šio laikotarpio darbas – Katedros absolvento ir aspiranto Kazimiero Kuzavinio parengtas lotynų–lietuvių kalbų žodynas. Jau minėta, kad sovietų valdžia neleido naudoti Jokanto parengto žodyno, dėl šio sąsajų su prezidentu Smetona, todėl buvo atsiradęs tam tikras „žodyno vakuumas“. Siekiant užpildyti šią spragą ir pakeisti minėtą žodyną, Kuzavinis adaptavo A.M. Malinino lotynų–rusų kalbų žodyno 1952 m. leidimą, o lietuviškasis variantas pasirodė 1955 metais[610].

Nors jį redagavo šį darbą gerai išmanęs lietuvis, pats faktas, kad buvo remiamasi rusišku šablonu, dar kartą patvirtina bendrą tendenciją: antikines studijas Lietuvoje siekta įgyvendinti naudojant Maskvoje patvirtintus modelius ir šablonus. Be to, Katedros protokoluose niekur nesvarstomas šio žodyno rengimas ir kitaip neužsimenama apie jo pasirodymą. Todėl tenka konstatuoti, kad, nors jį paruošė Katedros žmogus, šio darbo negalima tiesiogiai priskirti prie šios institucijos darbų.

Kitas svarbus šio laikotarpio darbas – Dumčiaus parengta disertacija „Antikinių tikrinių vardų lietuvinimas“. Jos rengimo pradžia fiksuojama jau

---

608 VUBRDA, f. R-856, ap. 16, b. 124, l. 61v; [1956 11 27].
609 *Ibid*.
610 A. M. Malininas, *Lotynų–lietuvių kalbų žodynas*, red. Kazimieras Kuzavinis, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1955.

1951 metų vasarą[611], o pats monumentalus darbas svarstytas Katedroje 1953, 1955, 1956 ir 1957 metais. Šio darbo pagrindu Universiteto *Mokslo darbuose* pasirodę du straipsniai[612]. Galiausiai ši filologijos mokslų kandidato disertacija buvo apginta 1958 m. Kaip teigiama darbo įvade, imtis šio darbo paskatino nesutarimai dėl antikinių vardų perteikimo su Tronskio vadovėlio *Antikinės literatūros istorija* redaktoriais. Mašinėle spausdintas darbas užėmė 900 puslapių[613], o jau XXI a. jis tapo svarbiu KFK parengto skaitmeninio *Antikos vardyno* šaltiniu, papildančiu duomenų bazę apie antikinių vardų lietuvinimo tradiciją XVI–XIX a. vertimuose[614].

Nors Katedroje buvo skatinama užsiimti Senosios raštijos studijomis, ne visi pasidavė šiai madai. Dumčius pasinėrė į Antikos tragikų tyrinėjimus. Dar 1958 m. Katedroje buvo svarstomas jo straipsnis apie „Euripido požiūrį į dievus“, ypač tragedijoje *Bakchantės*[615]. Įdomu tai, kad jau paskelbus šį straipsnį Universiteto *Mokslo darbuose*[616], kitais metais Kazlauskas iškėlė priekaištą, kad neva Dumčius šiam straipsniui panaudojo „jo disertacijos įvadinėje dalyje nagrinėjamą medžiagos dalį“[617]. Vis tik Katedra bet kokius priekaištus atmetė: Kazlauskas nagrinėjo vieną ankstyviausių Euripido tragedijų, o Dumčius – priešingai, pačią vėlyviausią. Be to, svarstant straipsnį Katedroje pirmą kartą Kazlauskas jokių priekaištų neturėjo. Šis, toli gražu ne vienintelis, epizodas parodo, kad intrigų ir įtampų tarp Katedros narių nestigo.

Prie Euripido Dumčius grįžo 1968 m., svarstydamas ar šis autorius yra racionalistas, ar irracionalistas. Šis straipsnis įdomus tuo, kad Dumčius praktiškai nesinaudojęs moksline literatūra, bet pateikęs originalias savo įžvalgas ir pamąstymus[618]. Vis tik lieka klausimas – ar Dumčiaus mintys buvo visiškai išskirtinės, ar tai žymėjo kritišką mokslinės literatūros trūkumą. 1958 m. Dumčius Katedros svarstymui pateikė dar vieną straipsnį,

---

[611] VUBRDA, f. R-856, ap. 16, b. 48, l. 29r; [1951 06 15].

[612] Jonas Dumčius, „Antikiniai tikriniai vardai lietuvių liaudies kalboje“, *Mokslo darbai*, nr. III, 1957, 171–185; ir nr. IV, 1958, 8–110.

[613] VUBRS, f. 220, b. 6. Plačiau apie tai: Audronė Kučinskienė, Alius Jaskelevičius, "Profesoriaus Jono Dumčiaus palikimas: nuo rankraščių iki skaitmeninės duomenų bazės.", *Vilniaus universiteto bibliotekos metraštis*, 2015, 289–291.

[614] https://www.vardynas.flf.vu.lt/#apie/Apie-projekt%C4%85

[615] VUBRDA, f. R-856, ap. 16, b. 124, l. 86v; [1958 03 06].

[616] Jonas Dumčius, „Euripido pažiūros į graikų dievus („Bakchančių“ problema“), *Literatūra* I, Vilnius: Vilniaus Valstybinis V. Kapsuko vardo universitetas, Mokslo darbai, 1958, 160.

[617] VUBRDA, f. R-856, ap. 16, b. 188, l. 11v; [1959 03 05].

[618] VUBRDA, f. R-856, ap. 17, b. 24, l. 86v; [1968 10 29]. Jonas Dumčius, „Ar Euripidas racionalistas, ar iracionalistas?“, *Literatūra XII (3)*, Vilnius: Vilniaus Valstybinis V. Kapsuko vardo universitetas, Mokslo darbai, 1969, 7–23.

šį sykį nagrinėjantį Plauto komedijose vaizduojamą vergų vaidmenį[619]. Keletas straipsnių teko ir Aischilui: viename jų bandyta nustatyti *Maldautojų* sukūrimo datą, kitame aptartas *Septyneto prieš Tėbus* paskutinės scenos autentiškumo klausimas[620].

Svarbu pažymėti, kad pastarasis straipsnis buvo išspausdintas rusiškai. Svarstant jį posėdyje, Frolovas atkreipė dėmesį, jog straipsnyje išvystyta įdomi mokslinė diskusija ir polemika su garsiu antikinės dramos tyrinėtoju, sovietų filologu klasiku Viktoru Jarcho, tuo metu dirbusiu Maskvos Universiteto Antikinių kalbų instituto vadovu. Taigi, Zabulio ir Frolovo pastangomis, Dumčius buvo įtikintas, kad straipsnį būtina publikuoti rusų kalba. Kaip pažymėjo Frolovas, „Drg. Dumčius jau ne kartą iškelia įdomią polemiką su tarybiniais mokslininkais, bet tai lieka šūvis pro šalį – jie negali atsikirsti“[621].

Vis tik didžiausias Dumčiaus dėmesys galiausiai nukrypo į Sofoklio tyrimus. Kaip matyti iš Katedros protokolų, pranešimus apie Sofoklį jis ruošė tarptautinėms konferencijoms: apie Antigonės ir Kreonto polemiką ketino skaityti Trečiojoje visasąjunginėje klasikinės filologijos konferencijoje, vykusioje 1966 m. Kijeve. Tikėtina, kad dėl šios priežasties straipsnis 1969 m. taip pat buvo atspausdintas rusiškai[622].

Tuo tarpu Katedros nariai dažniausiai dirbo dvejomis kryptimis: nagrinėjo tiek Antikos autorius, tiek Senosios Lietuvos raštijos palikimą. Kazlauskas ilgą laiką tyrinėjo Euripido *Medėją*, apie kurią rengė disertaciją. Apie šios dramos kompoziciją paskelbė straipsnį Universiteto *Mokslo darbuose*[623]. 1969 m. ten pat publikavo Vergilijaus *Georgikų* I giesmės vertimą[624].

---

[619] Jonas Dumčius, „Vergų vaidmens Plauto komedijose klausimu“, *Literatūra II*, Vilnius: Vilniaus Valstybinis V. Kapsuko vardo universitetas, Mokslo darbai, 1960, 171–188.

[620] Jonas Dumčius, „Aischilo *Maldautojų* data“, *Literatūra VI,* Vilnius: Vilniaus Valstybinis V. Kapsuko vardo universitetas, Mokslo darbai, 1963, 183–205; Jonas Dumčius, „Eschilo dramos *Septynetas prieš Tėbus* paskutinės scenos autentiškumo klausimu“, *Literatūra VIII,* Vilnius: Vilniaus Valstybinis V. Kapsuko vardo universitetas, Mokslo darbai, 1965, 193–204.

[621] VUBRDA, f. R-856, ap. 16, b. 304, l. 40r–41r; [1963 10 14].

[622] Ионас Думчюс, „Антигона и Креонт“, *Literatūra XI (3),* Vilnius: Vilniaus Valstybinis V. Kapsuko vardo universitetas, Mokslo darbai, 1969, 15–26. Tame pačiame numeryje pasirodė ir kitas, kiek abstraktesnis, Dumčiaus straipsnis, pavadinimu „Keletas pastabų dėl senovės graikų tragedijos struktūros (p. 7–14).

[623] Benediktas Kazlauskas, „Euripido „Medėjos“ kompozicijos klausimu“, *Literatūra VII*, Vilnius: Mintis, 1964, 185–195.

[624] Vergilijus, *Georgikos. I knyga,* vert. B. Kazlauskas. *Literatūra XII(3)*, 1969, 33–48.

Vergilijumi ypač domėjosi Zabulis, apie šio kūrybą rengė disertaciją. Šia tema 1960–1965 m. *Literatūroje* buvo publikuoti net trys jo straipsniai[625]. Vėliau Zabulis perėjo prie kito romėnų poeto – Katulo kūrybos tyrinėjimų[626]. Šiuo autoriumi buvo susidomėjęs ir Dumčius: Katedroje svarstytas straipsnis „Katulo lyrikos nuoširdumas“, kuris, po tam tikros kritikos, liko nepublikuotas[627].

Valkūnas rinko medžiagą apie romėnų pasakėtininką Faidrą (Fedrą) ir jo recepciją Lietuvoje, o kiek vėliau ėmėsi ir pasakėčių vertimo[628]. Tijūnelytė Šimkauskienė nuo pat savo darbo Universitete pradžios 1947 m.

---

[625] „Vergilijaus *Georgikų* kompozicijos klausimu“, *Literatūra II*, 1960, 189–213; „Vergilijaus filosofinės pažiūros, *Literatūra V*, 1963, 95–113 ir „Tradicijos ir novatoriškumo klausimas Vergilijaus kūryboje“, *Literatūra VIII*, 1965, 180–192. Visi šie straipsniai buvo paskelbti rusų kalba, tikriausiai siekiant tiek didesnės akademinės sklaidos, tiek įgyjant politinės naudos. Būtina pažymėti, kad disertacijai vadovavo Maskvos M. Lomonosovo v. universiteto profesorius N. Derantani, o jam mirus – filologijos mokslų kandidatė K. Polonskaja. Šios disertacijos gynimas aprašytas *Literatūros IV* „Kronikos“ skiltyje. Čia taip pat nurodoma, kad apie disertaciją labai teigiamai atsiliepė ir Leningrado A. Ždanovo valstybinio universiteto Klasikinės filologijos katedros vedėjas doc. A. Dovaturas, pažymėdamas, kad „ drg. Zabulio darbas yra rimtas indėlis į marksistinę antikinės literatūros interpretaciją...“. Gynimo oponentais buvo V. Sezemanas ir V. Mažiulis. „Kronika“, *Literatūra IV,* 1962, 285–286.

[626] Henrikas Zabulis, „Katulo pasaulėžiūros klausimu“, *Respublikinės konferencijos germanų, romanų ir klasikinės filologijos klausimais pranešimų tezės*, Vilnius: Aukštojo ir specialiojo vidurinio mokslo m-ja, 1967, 63–64.

[627] VUBBRA, f. R-856, ap. 17, Klasikinės filologijos katedros darbuotojų kvalifikacijos kėlimo, dėstytojų mokslinio darbo planai ir jų vykdymo ataskaitos 1964 – 1979, [nenumeruota]. Katedros nariai nurodė, kad Dumčiaus teiginiai per griežti, trūksta pagrindimo (VUBRDA, f. R-856, ap. 17, b. 258, l. 34v; [1972 11 23]). Daugiau sužinome iš Dumčiaus laiško Rukšai. Jame Dumčius pasakoja, kad Katedra du jo straipsnius įvertinusi „maždaug patenkinamai“ ir rekomendavo spausdinti, o trečiąjį, apie Katulą, „smarkiai iškritikavo“. Dumčius įrodinėjo, daugiausia remdamasis 51 eilėraščiu, „Katulo Lesbija yra fikcija, kad jo meilės romanas yra didele dalimi išgalvotas, nes temiškai išpūstas ir t. t.“. Katedros nariai sukritikavę, jog Dumčius šiems teiginiams turi per mažai argumentų, visi laikėsi tradicinės nuomonės, kad Katulas aprašė savo paties išgyvenimus. Todėl Dumčiaus buvo prašoma arba geriau pagrįsti šią tezę arba nuo jos atsisakyti (DSHI, f. 150 (Ruksa), b. 001, l. 196r, J.Dumčius A. Rukšai; [1972 11 17]). Tokią Katedros narių kritiką galėjo lemti sovietinėje mokslo paradigmoje įsigalėjęs reikalavimas literatūroje matyti vien tik objektyvios realybės atspindį. Tam iš esmės prieštaravo Dumčiaus iškeltos hipotezės. Rukša savo ruožtu kitame laiške nurodė, kad netrukus pasirodysianti vokiška knyga apie Katulą, kur bus nagrinėjama analogiška problema (*Ibid.*, l. 194r, A. Rukša J. Dumčiui; [1972 12 31]). Tai parodo, kad Dumčius savo mąstymu buvo arčiau Vakarų mokslo tendencijų nei jo kolegos. Vis tik atrodo, kad jis prie šios temos nagrinėjimo nebegrįžo.

[628] VUBRDA, f. R-856, ap. 17, b. 24, l. 53r; [1966 12 13] ir l. 91r; [1969 03 24].

domėjosi istoriku Nepotu. Ne išimtis ir aptariamas laikotarpis. Katedroje buvo svarstomas jos straipsnis „Kornelijaus Nepoto kalbos ypatybės“. Nutarta jį siūlyti spausdinti Universiteto *Mokslo darbuose*[629], tačiau čia straipsnis nepasirodė.

Taigi matyti, kad aptariamojo laikotarpio Katedros mokslinė veikla buvo gana plati: nuo Antikos autorių ir jų recepcijos Lietuvoje tyrimų, iki Senosios Lietuvos lotyniškosios raštijos studijų. Žinoma, be straipsnių rašymo klasikai užsiėmė ir tradiciniu šio mokslo lauko užsiėmimu – antikinių kūrinių vertimu.

Antikinės literatūros vertimai: tarp liberalizacijos ir ideologinės kontrolės

Pirmąjį penkmetį po Stalino mirties ir klasikinių studijų panaikinimo, vertimo barai buvo gana apleisti. Galima paminėti du rinkinius: *Iš antikinės poezijos*[630], kuriame Alkajo, Anakreonto, Archilocho, Sapfo, Plauto, Katulo, Horacijaus, Lukrecijaus, Ovidijaus ir Vergilijaus poezijos fragmentų vertimus paskelbė Katedrai nepriklausęs Aleksys Churginas ir Dumčiaus su Valkūnu sudarytą *Iš antikinės ir renesanso literatūros*[631] rinkinį, kur taip pat perspausdinta dalis metais anksčiau paskelbtų Churgino vertimų. Tiesa, šiame rinkinyje atsidūrė ir ištrauka iš Mirono versto *Prikaltojo Prometėjaus* bei kelios ištraukos iš Ralio atliktų *Iliados* ir *Odisėjos* vertimų.

Maždaug šiuo laikotarpiu Dumčius išvertė (ar iš naujo suredagavo) Aristofano *Paukščius* ir *Raitėlius*, Euripido *Bakchantes*, Hesiodo *Teogoniją*, Petronijaus *Satyrikoną* bei Plauto *Kasiną*, *Aulalariją, Belaisvius, Dėžutę, Duonvabalį, Karį pagyrūną, Laukinį, Persą, Pūną, Stichą, Tripingę,* Terencijaus *Brolius*. Visgi politinės ir ekonominės aplinkybės visą šį darbą pavertė niekais: dauguma išvardintų vertimų taip ir liko nepublikuoti, tik kai kurie paskelbti daug vėliau[632].

Galima paminėti 1957 m. pasirodžiusią knygą *Pirmoji lietuvių kalbos gramatika*[633], kurioje publikuotas Danieliaus Kleino gramatikos

---

[629] *Ibid*., l. 8v; [1965 06 30].

[630] *Iš antikinės poezijos*. Vertė A. Churginas. Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1957.

[631] *Iš antikinės ir renesanso literatūros.* Sudarė J. Dumčius, L. Valkūnas. Vilnius: Valstybinė pedagoginės literatūros leidykla, 1958.

[632] Iš 21 pilnai išlikusių Plauto komedijų VU esančiame Dumčiaus archyve saugome net 17 jo atliktų vertimų. 15 iš jų nėra publikuota iki šiol.

[633] *Pirmoji lietuvių kalbos gramatika, 1653 metai.* Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1957.

vertimas, atliktas 1954–1956 m. Katedroje aspirantūrą atlikusio Kazimiero Eigmino. Vis tik šį darbą su Katedros veikla tiesiogiai susieti sunku. Tais pačiais metais *Lietuvių literatūros istorijos chrestomatijoje* (1957) pasirodė Kazlausko versti Husoviano *Giesmės apie stumbrą* fragmentai.

Viena vertus, aptartas laikotarpis buvo gana trumpas, todėl natūralu, jog jis nepasižymėjo vertimų gausa. Kita vertus, šiuo etapu nematyti intensyvesnės Katedros veiklos ir kitose sferose. Atrodytų, nelikus klasikinės filologijos specialybės, Katedros nariai galėjo susitelkti į kitus darbus – mokslinių straipsnių ar naujų vertimų rengimą. Visgi šį etapą reikėtų vertinti kaip tam tikrą sąstingį, per kurį bandyta iš naujo suformuoti Katedros tapatybę, nustatyti, kokiomis kryptimis reikėtų dirbti ateityje. Naujas impulsas imtis intensyvesnės veiklos sutampa su 1957 m. pabaiga, kuomet Fakulteto taryba ėmė svarstyti, vienokia ar kitokia forma, klasikinės filologijos studijų sugrąžinimą į Universiteto programą. Šis atsigavimas paliko pėdsaką ir Antikos kūrinių vertimų fonde. Imta versti antikinius romanus, tragedijas, komedijas, pasirodė keletas epinių kūrinių vertimų. Sunku trumpai išvardinti visus smulkesnius vertimų fragmentus, pasirodžiusius 1963 m. *Graikų literatūros chrestomatijoje.*

Nemažai dėmesio šeštojo dešimtmečio pabaigoje susilaukė antikinis romanas. Pamečiui buvo išleisti trys Valkūno atlikti vertimai. 1958 m. pasirodė Longo *Dafnis ir Chlojė*, 1959 m. – Charitono *Chairėjas ir Kalirojė*, o 1960 m. – Heliodoro *Etiopiniai pasakojimai*. Visi šie autoriai, gyvenę I–III a., priskiriami prie garsiausių antikinio romano atstovų. Pats antikinio romano žanras – tai proziniai meilės arba buitinio turinio pasakojimai, dažnai turintys panašią, nesudėtingą ir vienaplanę siužetinę liniją, sukurti kaip lengvas laisvalaikio skaitinys. Įprastai įsimylėję herojai romane turi patirti daugybę išbandymų (laivo sudužimas, piratai, nelaisvė ir t. t.), kol likimas galiausiai juos vėl suveda kartu.

Atrodo, kad šie veikalai nebuvo ypatingai vertinami žvelgiant per marksistinės ideologijos prizmę: Tronskis savo vadovėlyje pažymi, kad antikiniame romane vaizduojami asmeniniai individų tikslai ir asmeniniai konfliktai, dažniausiai valdomi atsitiktinumo (Tichės arba Fortūnos), tačiau neperauga į platesnius naratyvus, atvaizduojančius socialinių konfliktų išraiškas. Be to, čia neatsispindi ir „ideologinė epochos kova“[634], todėl šis žanras nebuvo produktyvus dideliems ideologiniams naratyvams konstruoti. Taigi saugiai galėjo jaustis abi pusės: vertėjui nereikėjo demonstruoti pernelyg didelių pastangų dekonstruojant turinį, o ideologiniams prievaizdams – ieškoti sistemą griaunančių paslėptų prasmių.

[634] Tronskis (1955), 312.

Visgi, šiokia tokia duoklė ideologijai buvo būtina. Įvade Longo kūriniui Valkūnas nurodo, kad atskiri antikinės literatūros žanrai atspindi socialines graikų visuomenių aplinkybes: epas vaizduoja „pirmykštės santvarkos irimo ir visuomenės susiskaldymo į klases laikotarpį“, lyrika – klasinės visuomenės vystymosi, drama – polinės Atėnų demokratijos, o romanas – polio krizės ir irimo laikotarpius[635]. Tęsdamas jis priduria, kad romanuose „atsispindi irstančios vergvaldinės santvarkos ideologijos tendencijos“: ieškojimas individualios laimės, pasitraukimas nuo visuomeninės veiklos, kosmopolitizmas, pesimizmas, nuovargis ir pan. Tuo pačiu čia matome atsiskleidžiant naujus socialinius bruožus ir idėjas: užuojautą vergams, moterims, nuskriaustiesiems[636].

Tiek Charitono, tiek Heliodoro romanai sulaukė dar menkesnių įvadų – vos po keturis puslapius. Pirmuoju atveju Valkūnas pamini negausias žinias apie autorių, jo romano pagrindinius bruožus, palygina su kitais antikiniais romanais, antruoju dar apžvelgiama autoriaus stilistika ir kompozicija. Tronskis savo vadovėlyje pasitenkina vien tik šių kūrinių siužeto atpasakojimu.

Galima teigti, kad šių romanų publikavimas vienaip ar kitaip atspindėjo ir „centro“ tendencijas: Rusijoje Longo romanas išleistas 1957 ir 1964 metais, Charitono – 1954 ir 1959, o Heliodoro – perleistas 1965 metais (pirmasis leidimas – 1932 m.). Be minėtų autorių helenistiniam romanui atstovavo dar du: Ksenofontas Efesietis ir Tatijas. Aiškių nuorodų nėra, ar Valkūnas planavo atlikti ir šių autorių vertimus ir taip užbaigti šią romanų seriją. Tačiau nuo 1960 m. rudens semestro jam tapus KF katedros vedėju, jo, kaip vertėjo, veikla nutrūksta penkmečiui: 1965 m. jis grįžo su Aisopo (Ezopo) pasakėčių rinkinio vertimu[637].

Kalbant apie Antikinę dramą, šiame etape nematyti kokių nors sistemingų šio žanro vertimų: 1960 m. pasirodė Kazlausko versta Euripido *Medėja*, dar kartą perleistas Mirono verstas Aischilo *Prikaltasis Prometėjas* (1967 m.), o *Graikų literatūros chrestomatijoje* (1963 m.) publikuotos dvi Aristofano komedijos: Dumčiaus versti *Debesys* ir Dambrausko – *Varlės.*

Svarbu pažymėti, kad šis Kazlausko vertimas buvo pirmoji pažintis lietuviškai su Euripidu. Kadangi ilgainiui ši tragedija tapo Kazlausko rengiamos disertacijos pagrindu, Katedros protokoluose aptinkama nemažai

---

[635] Leonas Valkūnas, „ Longo bukolikinis romanas *Dafnis ir Chlojė*“, Longas, *Dafnis ir Chlojė*, vert. L. Valkūnas, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1958, 4.

[636] Valkūnas (1958), 9. Valkūnas 27 psl. dar kartą pabrėžia, kad romanas yra svarbus literatūrinis šaltinis, vaizduojantis Romos imperijoje irstančią vergvaldinę santvarką.

[637] Ezopas, *Pasakėčios.* Vertė L. Valkūnas. Vilnius: Vaga, 1965.

šio darbo aptarimų ir svarstymų. Tai vienas iš retų atvejų, kai galima kiek giliau pažvelgti į klasikų darbo barus ir išsamiau susipažinti su konkretaus kūrinio analize ir recepcija. Todėl verta išsamiau pažvelgti, kokiu būdu buvo kuriamas kūrinio interpretacinis naratyvas, koks santykis jį formuojant su kanoniniais „centro“ padiktuotais naratyvais, kaip galima žvelgti į patį dramos vertimą iš šių dienų perspektyvos.

Vertimas pradėtas dar 1947 metais[638], o tarpiniai jo aptarimo etapai nuolat fiksuojami Katedros posėdžių protokoluose[639]. Jau nuo pradžių buvo norima vertimą parengti su komentarais ir moksliniu įvadu, kurie galėtų pasitarnautų studentams[640]. Kazlauskas įvadą Euripido *Medėjai* pradėjo iš gana toli, aptardamas Homero epuose atsispindinčią „gimininę santvarką ir jos irimą“, ir VII–VI a. susiformavusią „klasinę vergvaldžių visuomenę“. Aprašyta ir V a. prasidėjusi „tikėjimo krizė“, kai „buvo pradėta nepasitikėti tradicine religija ir Olimpo dievais“, neišvengiamai cituoti Marksas ir Engelsas, aptarta kova tarp „materializmo ir idealizmo“ idėjų, vergų darbo svarba[641].

Nagrinėdamas vergų charakterius tragedijose Kazlauskas iš esmės kitais žodžiais atkartoja Tronskio vadovėlyje pateiktus pavyzdžius[642]. Ir nors šių dviejų autorių argumentai yra labai panašūs, tačiau Tronskis nedaro galutinių išvadų. Jis apibendrindamas rašo: „Ar pats Euripidas visiškai pritarė šiai radikaliai pasaulėžiūrai, nežinoma[643]“. Atrodo, kad tokių abejonių Kazlauskui nekilo – jis nedvejodamas tokią galutinę išvadą patvirtina.

Grįžtant prie *Medėjos*, galima atlikti dar vieną kitą palyginimą.

---

638 VUBRDA, f. R-856, ap. 16, b. 20, p. 13r; [1947 11 04].

639 Tokie *Medėjos* vertimo aptarimai fiksuojami nuo 1947 iki 1956 metų, nuolat pažymint vienus ar kitus taisytinus dalykus. Per šį laikotarpį Kazlauskas, išsamiai nagrinėdamas *Medėją*, ėmėsi apie šią tragediją rašyti disertaciją. Disertacija galiausiai parengta 1966 metų pabaigoje.

640 VUBRDA, f. R-856, ap. 16, b. 20, p. 14r; [1947 11 26]

641 Benediktas Kazlauskas, „Euripidas ir jo *Medėja*“, in: Euripidas, *Medėja*, Vertė B. Kazlauskas. Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leid., 1960, 3–6.

642 „Visoje eilėje tragedijų atkakliai pasikartoja mintis, kad vergas savo morale gali stovėti ne žemiau, bet aukščiau už laisvąjį“ (Tronskis (1955), 169) VS „Savo dorybėmis, [vergai] stovi net aukščiau už savo ponus“ (Kazlauskas (1960), 15); „Iš tragedijų *Aleksandras* ir *Melanipė-kalinė* fragmentų matyti, kad ten buvo dėstoma radikali sofistų teorija apie „prigimtą“ visų žmonių lygybę, kuriuos tik „įstatymas“ paverčia laisvais ir vergais (Tronskis (1955), 169) VS „Jis pažymi skaudžią tiesą: „Iš vergų darbo gyvena laisvieji“ (*Aleksandras*). Kitur jis vėl sako: „Kilmingieji ir nekilmingieji yra vienos kilmės. Tik laikas ir papročiai padarė skirtumą tarp žmonių ir išaukštino kilminguosius. Spręsdamas vergijos klausimą, Euripidas buvo veikiamas sofistų, kurie skelbė, kad visi žmonės savo prigimtimi yra lygūs“ (Kazlauskas (1960), 15).

643 Tronskis (1955), 169.

Kazlauskas, kalbėdamas apie moters padėtį antikinėje Graikijoje, pasinaudoja ta pačia Engelso citata, kuria rėmėsi ir Tronskis[644]. Lygiai taip pat abiejų autorių yra apibūdinama moters padėtis vedybų klausimu[645]. Visgi negalima teigti, kad Kazlausko įvade nėra nieko naujo: Jis gana plačiai aptaria Medėjos personažą ir įvairius mitų skirtumus iki Euripido rašiusių autorių kūriniuose. Įžangoje taip pat plačiai ir išsamiai išnagrinėjami pagrindinių veikėjų – Medėjos, Jasono, Kreonto, Egėjo – psichologiniai portretai, aptariama dramos dialogų struktūra. Kazlauskas aptaria Euripido *Medėjos* recepciją tiek Antikoje, tiek vėlesnėje literatūroje.

Ši publikuota *Medėjos* vertimo versija susilaukė „populiaraus įvado ir populiarių komentarų“[646], t. y. buvo skirta plačiajai publikai. Tačiau iš KFK protokolų galima matyti, kad Kazlausko užmojis ruošiant disertaciją buvo daug didesnis: viename posėdžių jis teigė, kad „nori išnagrinėti šį kūrinį politiniu-visuomeniniu požiūriu“ ir pateikė planuojamus skyrius. Dalis jų atsispindėjo 1960 m. leidimo įvade (Visuomeninė-politinė VI–V a. apžvalga, Euripido kūrybos bruožai, kiti Medėjos mitų variantai ir t. t.). Disertacijoje norėta atskleisti ir kiti aspektai: tragedijos veiksmo eiga ir kompozicija; filosofų ir sofistų mokslo atspindžiai; socialiniai, politiniai ir religiniai elementai (šeima, valstybė, vergai); Euripido pasaulėžiūra; Medėjos recepcija ir komentarai[647].

Iš svarstymo matyti, kad Kazlausko susidomėjimas *Medėja* sutapo su šios dramos populiarumu „cente“, Maskvoje. Diskutuojant buvo užsiminta apie neseną šio spektaklio pastatymą Maskvos scenoje, kuris „sulaukė gyvo susidomėjimo“ ir turėjo „įvairių vertinimų“[648]. Taip pat buvo

---

[644] „Atėniečių šeimoje žmona buvo beveik atsiskyrėlė: „...atėniečiui, sako Engelsas, – ji tikrai buvo, greta vaikų gimdytojos, niekas kitas, kaip vyriausioji tarnaitė.“ (Tronskis (1955), 170) VS „Vergovinėje visuomenėje žmona buvo vyro tarnaitė. Tai aiškiai apibūdina F. Engelsas: „Euripidas, sako Engelsas, žmoną vadina „oikurema“, tai reiškia daiktą namų reikalams (šis žodis niekatrosios giminės), ir atėniečiui ji tikrai buvo, greta vaikų gimdytojos, kaip vyriausioji tarnaitė (Kazlauskas (1960), 16).

[645] „Ypač aštriai yra kritikuojama graikų santuokos sistema iš moterų pusės, kurios skundžiasi savo uždara ir priklausoma būkle, tuo, kad sutuokiama pagal tėvų susitarimą, be pažinties su būsimu vyru, kad negalima palikti neapkenčiamo vyro (*Medėja*)“ (Tronskis (1955), 170) VS „Euripidas užjautė moteris, su širdgėla atsiliepdavo apie jų pažeminimą vergovinėje visuomenėje, kurioje moteris savo kraičiu turėjo pirktis vyrą, valdovą ant savo galvos, ir tapti jo verge (*Medėja*) (Kazlauskas (1960), 16) ir t. t.

[646] VUBRDA, f. R-856, ap. 16, b. 188, l. 30r; [1960 12 09].

[647] *Ibid*., b. 304, l. 42r; [1963 10 21].

[648] *Ibid*., l. 42r; [1963 10 21]. Galima manyti, kad Kazlauskas šneka apie Nikolaj Ochlopkov režisuotą *Medėją* (1961) V. Majakovskio teatre. Įdomu tai, kad keliuose spektakliuose Medėjos vaidmenį atliko specialiai šiam tikslui į Maskvą atvykusi

paminėta garsaus rusų filologo prof. Radcigo[649] pavardė, kuris tuo metu rašė straipsnius apie Euripido *Medėją* ir, kaip atrodo, apie patį minėto spektaklio pastatymą.

Medėjos mitas buvo aptariamas ir moksliniuose straipsniuose: jau minėta, kad Kazlauskas 1964 m. publikavo straipsnį apie *Medėjos* tragedijos kompozicijos vientisumą, apžvelgdamas šiuo klausimu išsakomas įvairių šalių mokslininkų nuomones[650]. Protokoluose matyti, kad po dviejų metų buvo ruošiamas dar vienas jo straipsnis tema „Politiniai motyvai Euripido *Medėjoje*“[651]. Apie šio straipsnio turinį galima spręsti iš vėliau sekančios disertacijos svarstymo ir ypač iš taip pat pavadinto skyriaus. Svarstyme nurodoma, kad autorius kritikuoja tyrėjus, kurie įrodinėjo tragedijos apolitiškumą. Kita vertus Kazlauskas kritikuoja ir tuos, kurie bando nepagrįstai įrodyti per daug politinių motyvų[652].

Kalbant apie kūrinio vertimą būtina atkreipti dėmesį į kelis galimus (auto)cenzūros epizodus. Nepaisant pagyrų Euripidui už jo progresyvias pažiūras, Kazlausko vertime nuolat eufemizuojami seksualinio turinio epizodai. Keletą tokių pavyzdžių straipsnyje apie Medėjos dramos erdviškumą pateikia Jovita Dikmonienė[653]. Pavyzdžiui, naudodamas žodį „lova“ (gr. λέχος), tragikas dažnai referuoja ne į baldą, tačiau į seksualinius santykius. Kazlausko vertime antrasis aspektas visada pateikiamas aptakiai, kartais prarandant originalo reikšmę. Vienoje eilutėje verčiama: „Taip nekalbėtum, jei nedegtum pavydu“ (Eur. *Med.* 568). Netgi verčiant pažodžiui turėtų būti – „taip nekalbėtum, jei tavęs nejaudintų lova“. Kazlauskas tarp visų komentarų nepaaiškina ir Aigėjui duotos orakulo ištarmės: „Medėja. Ką jis bylojo? jei išgirst galiu, sakyk! Egėjas. Kad kojos ir žarnos dar neišleisčiau aš“ (Eur. *Med.* 678–679), tarsi ši vieta būtų aiškiai suprantama. Dažnai šio kūrinio komentarai nurodo, kad ši ištarmė draudė Aigėjui turėti lytinių santykių iki kol jis grįšiąs namo[654].

---

graikų aktorė Aspasia Papathanasiou. Internetinė nuoroda: https://europeanstages.org/2017/10/28/a-reminder-about-catharsis-oedipus-rex-by-rimas-tuminas-a-co-production-of-the-vakhtangov-theatre-and-the-national-theatre-of-greece/?utm_source=chatgpt.com; [žiūrėta 2025 01 06].

[649] Sergey Ivanovich Radcig (1882–1968) – rusų filologas klasikas, ypač tyrinėjęs antikines graikų tragedijas.

[650] Kazlauskas (1964), 185–195.

[651] Ar šis straipsnis buvo publikuotas, nustatyti nepavyko.

[652] VUBRDA, f. R-856, ap. 17, b. 24, l. 49r–49v; [1966 11 01].

[653] Jovita Dikmonienė, Liva Bodniece, Maria-Kristiina Lotman, “Dramatic Space: Translating Euripides’ Medea into Lithuanian, Latvian, and Estonian”, *Semiotika*, vol. 19, 2024, 59–90.
DOI: https://doi.org/10.15388/Semiotika.2024.3

[654] Dikmonienė (2024), 71.

Atlikus išsamią vertimo analizę tokių pavyzdžių tikriausiai būtų galima rasti ir daugiau. Pavyzdžiui Jasonas, aiškindamas Medėjai, kodėl ją paliko ir vedė karaliaus dukterį sako, kad ne nekęsdamas judviejų vedybinio guolio taip pasielgė. Kazlauskas vėlgi verčia abstrakčiai: „Juk ne tavęs nekęsdamas, kaip tu sakai“ (Eur. *Med.* 557)[655]. Įdomu tai, kad panaši strategija eufemizuoti su seksualumu susijusius dalykus matoma ir latviškame *Medėjos* vertime[656].

Galime matyti, kad verčiant Euripido *Medėją* buvo akcentuojami tie dalykai, kurie leido paslėpti nepatogias temas. Neturint pirmųjų vertimo rankraščių ir leidyklos korektūrų sunku daryti išvadas dėl cenzūras ar autocenzūros apraiškų, tačiau panašių atvejų galima rasti analizuojant ir kitus sovietmečio vertimus. Šis vertimas, dalimis perspausdintas 1963 metų *Graikų literatūros chrestomatijoje*, lietuvių skaitytojui pristatė Euripidą kaip progresyvų autorių, ypač nusistačiusi prieš „religinius prietarus“[657].

Jau minėta, kad 1967 m. pasirodžiusi Aischilo *Prikaltojo Prometėjo* knygelė, skirta moksleivių skaitiniams, turėjo tuos pačius ideologizuotus pirmojo leidimo komentarus. 1963 m. chrestomatijoje pasirodžiusi *Septyneto prieš Tėbus* ištrauka (1–842) buvo palydėta labai trumpu autoriaus pristatymu: „Atėnų vergvaldinės demokratijos šalininkas, progresyvių pažiūrų menininkas, kritikuojąs primityviąją graikų religiją“[658]. Taigi matyti, kad aptariamu laikotarpiu tiek Aischilas, tiek Euripidas buvo pristatomi kaip ypač progresyvūs, religiją „demaskuojantys“ autoriai. Neabejotinai šį naratyvą galima sieti su intensyviai Chruščiovo vykdyta antireligine kampanija ir „mokslinio ateizmo“ diegimu visose viešojo gyvenimo sferose. Klasikai taip pat buvo priversti įsijungti į šį viešąjį naratyvą.

---

[655] Straipsnyje „Sexual Jealousy and Erôs in Euripides *Medea*“ Ed Sanders pateikia daugybę pavyzdžių, kur Euripidas labai tiesiogiai šneka apie Medėjos aistrą ir seksualinius santykius. Patyrinėjus atidžiau galima būtų nustatyti ir daugiau vietų Kazlausko vertime, kuriose aiškiai matoma tokios tematikos eufemizacija arba cenzūros apraiškos. Ed Sanders, „Sexual Jealousy and Erôs in Euripides' *Medea*“, in Ed Sanders and others (eds), *Erôs in Ancient Greece* (Oxford, 2013; online edn, Oxford Academic, 23 May 2013), https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199605507.003.0004.

[656] Bodniece (2024), 78–79.

[657] Įvade rašoma: „Euripido kūryboje atsispinti Atėnų vergvaldinės demokratijos socialiniai prieštaravimai ir irimas. Euripidas atskleidžia savo tragedijose ideologinę poliso krizę: religinį skepticizmą, polisinės moralės smukimą, parodo individualizmo įsigalėjimą ir t. t.“. *Graikų literatūros chrestomatija*. Sudarė J. Dumčius ir L. Valkūnas. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leid., 1963, 153.

[658] *Graikų literatūros chrestomatija.* Sudarė J. Dumčius ir L. Valkūnas. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leid., 1963, 53.

Minėtoje chrestomatijoje pirmą kartą eiliuotai pristatytas ir komediografas Aristofanas[659]. Čia pasirodė ir Dumčiaus versti *Debesys*[660] ir Dambrausko – *Varlės.* Trumpame Aristofano pristatyme nurodomi esminiai jo gyvenimo faktai ir žymiausi kūriniai. Čia pat randame ir kūrybos aptarimą: „Savo komedijose rašytojas pajuokia išsigimstančią Atėnų vergvaldinę demokratiją ir jos ydas (valstybės turtų grobstymą, demagogiją, naujuosius auklėjimo principus, teismus, atskirus politinius veikėjus ir t. t.), kritikuoja sofistų mokslu persiėmusius poetus (Euripidą), pašiepia sofistus ir naujuosius karvedžius. Jo idealas – „Maratono laikų“ demokratija: to meto patriotizmas, griežtas gyvenimo būdas“[661].

Vėlgi matyti panaši schema: Aristofanas, kaip ir Euripidas, iš esmės pristatomas Tronskio vadovėlio žodžiais. Šis komediografą vaizdavo kaip Atėnų demokratijos aukso amžiaus šalininką, oligarchijos ir jų siekio draugauti su Sparta priešininką. Aristofanas buvo apibūdinamas ir kaip valstiečių pažiūrų atspindėtojas: jo „komedija dažniausiai perteikia nuotaikas Atikos valstiečių, tų valstiečių, kurie, Markso žodžiais, sudarė antikinės visuomenės didžiausio jos klestėjimo metu ekonominį pagrindą“[662]. Vis tik atsižvelgiant į istorinį kontekstą, tokiai teiginiai atrodo visiškai nepagrįsti.

Žinoma, Aristofano komedijos pasižymėjo dideliu politiškumu, tų laikų asmenybių bei įvykių aktualizavimu, todėl neverta stebėtis, kad šie momentai yra išryškinami nagrinėjant komediografo gyvenimą bei veikalus. Tačiau šiuo atveju įdomu palyginti, kaip tas pats autorius buvo pristatomas tarpukariu. Jau minėtas Gaučio *Debesų* vertimas buvo išleistas su trumpu straipsneliu apie autorių. Čia, priešingai nei aptartuose sovietiniuose įvaduose, remiamasi ne tik paties Aristofano tekstais, tačiau ir platesne Antikos laikų literatūra. Pavyzdžiui aptariant pastarojo gyvenimą pasitelkiama Platono *Puota*, kurioje poetą „piešia kaipo aristokratą, gerai išauklėtą. pasižinusį su rinktine sostinės visuomene ir vyno mėgėją. Toks

---

[659] Tarpukariu laisvas *Debesų* vertimas buvo atliktas Povilo Gaučio: dalimis publikuotas 1929 m. *Židinio* žurnale (8–12 numeriuose), 1930 m. ištraukos įdėtos į *Visuotinės literatūros chrestomatijos.* I dalį (1930, 85–92), o 1936 m. – išleistas atskiru leidiniu (Aristofanas (1936)). Panašiu laiku *Lisistratę* (*Lyzistrata*) buvo išvertęs ir Balys Sruoga. Tiesa, ji pasirodė tik jo raštuose, 1998 metais (Aristofanas, *Lyzistrata*, in: Balys Sruoga, *Raštai*, 5t. II d., Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1998, 345–420).

[660] Pagal Dumčiaus vertimą Tauragės liaudies teatre (apie 1976 m.) buvo pastatytas spektaklis „Debesys“. Dumčiaus archyve saugomas apie tai informuojantis laiškas ir šio spektaklio nuotraukos. VUBRS, f. 220, b. 13; [1976 06 01].

[661] Dumčius, Valkūnas (1963), 215.

[662] Tronskis (1955), 193.

pasirodo poetas ir *Raiteliuose*“[663]. Gaučys nurodo ir kitas antikines Aristofano biografijas, aptaria išlikusius jo atvaizdus hermose.

Apibūdindamas pačias komedijas, Gaučys didesnį dėmesį skiria ne jų politiškumui, tačiau pačios visuomenės ydų pabrėžimui. Anot jo, Aristofanas juokiasi iš atėniečių norų atlikti neįvykdomus užmojus, garbėtroškiško karo aistros, pomėgio liežuvauti ir bylinėtis, jaunuomenės išlepimo ir šiurkštumo, apskritai piliečių apatijos polio reikalams ir pan. Žinoma, jis idealizuoja Maratono laikų Atėnus ir trokšta savo satyra rasti pusiausvyrą nuosmukio valstybėje. Taigi aiškiai matyti, kaip tas pats autorius skirtingai vertintas tarpukariu ir sovietinėje Lietuvoje.

Aptariama *Graikų literatūros chrestomatija* žymėjo dar vieną svarbų lūžį Antikos autorių vertimų istorijoje Lietuvoje. Čia pirmą kart išspausdinti Antano Dambrausko vertimai. Buvęs politinis kalinys, po beveik dešimtmetį trukusios tremties į Lietuvą grįžęs 1956 m., valdžios buvo nustumtas į akademinio gyvenimo paribius. Į sovietinį vertimų lauką jis pateko tarpininkaujant studijų laikų bičiuliui Valkūnui, kurio pastangomis Dambrauskas buvo tiesiogiai pristatytas *Vagos* leidyklos vadovybei, taip išvengiant tokiam darbui reikalautų privalomų ideologinių anketų pildymo. Tai leido Dambrauskui tapti vienu produktyviausių Antikos kūrinių vertėjų, savo darbų apimtimi gerokai pralenkusiu bet kurį kitą KFK dirbusį klasiką. Chrestomatijoje pasirodė ne tik jo verstas Aristofanas, bet ir ištraukos iš Menandro ir Teokrito kūrinių.

Reikia pabrėžti, kad Dambrauskas *Vagos* pasitikėjimą užsitarnavo dar redaguodamas Ralio verstą Homero *Iliadą*, kuri, nors ir gerokai perdirbta, 1962 m. išėjo be jos redaktoriaus pavardės. Analogiška situacija susiklostė ir su po dviejų metų perleistu *Odisėjos* vertimu. Viena vertus, galima manyti, kad leidyklai buvo saugiau nutylėti bendradarbiavimą su buvusiu politiniu kaliniu, kita vertus, šie tyliai ir kukliai atlikti dideli darbai atvėrė Dambrauskui kelią tapti nuolatiniu *Vagos* vertėju.

1965 m. atskira knygele pasirodė jo versta Aristofano komedija *Plutas*[664]. Be vertimo ir komentarų pačiai komedijai aptarti skirtas vos vienas puslapis: jame trumpai nupasakojama komedijos struktūra ir siužetas, tačiau plačiau neanalizuojamos komedijoje nagrinėjamos idėjos. Iš esmės tai buvo paties Dambrausko taktinis žingsnis: kaip matyti ir kituose jo darbuose, jis sąmoningai vengia kartu su vertimais pateikti bent kiek platesnę kūrinių analizę, tokiu būdu išvengdamas privalomos duoklės atidavimo marksistinėms interpretacijoms. Tokį veiksmą galima pavadinti savotiška

[663] P. Gaučys, „Aristofanas“, in: Aristofanas (1936), 5.
[664] Aristofanas, Plutas. Vertė A. Dambrauskas. Vilnius: Vaga, 1965.

rezistencija: Antikos paveldas skaitytojams būdavo pateikiamas „plikas“, be paaiškinimų, bet ir be ideologijos.

Tačiau galima įžvelgti ir kitą medalio pusę: nepateikiant savos interpretacijos, vienintelis būdas giliau susipažinti su kūriniu liko sovietinis Tronskio ar vėliau pasirodęs Losevo literatūros vadovėlis. Kalbant apie Aristofaną, abu autoriai akcentavo utopinį siužeto pobūdį, keldami esminį socialinį klausimą: kas bus materialinių gėrybių kūrėjas visuotinio turtėjimo sąlygomis? Tronskis ir Losevas sutarė, kad Aristofanas kritiškai vertino galimybę praturtėti vergvaldystės rėmuose, nes tai neišvengiamai sužlugdytų darbo pasidalijimą bei pačią vergų tiekimo grandinę[665]. Losevas papildomai pabrėžė poeto neapykantą „pinigų fetišizmui“ bei negailestingą senosios religijos desakralizavimą: „Pluto išgijimą gaubia grubiausia apgaulė ir suktybės, viešpataujančios Asklepijo šventykloje. Senieji Olimpo dievai čia pavaizduoti tokie niekingi ir gėdingi, kad kito tokio kūrinio neįmanoma rasti visoje klasikinio laikotarpio graikų literatūroje“[666].

Labai panašiu metu kaip Dambrauskas, tarp vertėjų pateko ir kitas tarpukario intelektualas ir buvęs politinis kalinys – Vosylius Sezemanas. 1923−1940 m. jis dėstė filosofiją VDU, vėliau 1940−1950 m. dirbo Vilniaus Universitete. 1947 m. rudenį sukūrus Filosofijos katedrą, porai metų buvo paskirtas jos vedėju. Iki atleidimo iš VU dėstė logiką ir estetiką. Nors nuo 1950 m. rugsėjo turėjo pradėti dėstyti Minsko Valstybiniame Universitete, tačiau rugsėjo 27 d. Vilniuje buvo suimtas MGB ir, pateikus kaltinimus už neva kontrrevoliucinę veiklą, talkinimą tarptautinei buržuazijai, šnipinėjimą, propagandą ir agitaciją prieš sovietų valdžią, buvo nuteistas 15 metų lagerio[667]. Prasidėjus destalinizacijai, 1956 m. Sezemanui buvo leista grįžti į Lietuvą, o 1957 m. jis grąžintas į darbą VU. Netrukus po to, 1959 m., pasirodė jo atliktas Aristotelio *Apie sielą* vertimas.

Vis tik už galimybę grįžti į akademiją ir publikuoti šį vertimą, Sezemanui teko atiduoti duoklę ideologijai. Plačiame įvade apie Aristotelio filosofiją pateikiama jau kanonine tapusi Markso citata apie didžiausią senovės mąstytoją, dar kartą pabrėžiant, kad jis buvo filosofas-sistematikas (enciklopedistas). Visgi įvadas pradedamas nuo nuožmios kritikos filosofui: Aristotelis kritikuojamas kaip nesupratęs vergvaldystės esminių trūkumų, pabrėžiama jo nuostata, jog “esamąsias socialinio ir politinio gyvenimo blogybes galima pašalinti ir paliekant vergovinę santvarką”, o “jo politinis

---

[665] Tronskis (1955), 201; Losevas ir kt., *Antikinė Literatūra*, Vilnius: Mintis, 1973, 135.
[666] *Ibid.*
[667] Peluritis (2022), 77–78.

idealas tai žingsnis atgal ir reiškia jis ne ką kitą, kaip norą atgaivinti primityvią vergvaldinės demokratijos formą”[668].

Aristotelis buvo laikomas tarpiniu filosofu materialistinės ir idealistinės filosofijos priešpriešoje. Apie tokį “svyravimą” užsimenama ir šiame įvade. Ir būtent materialistinės tendencijos, anot Sezemano, sudaro vertingąją didžiojo filosofo svarstymų pusę, “kurią ypač vertino marksizmo klasikai”. Tuo tarpu idealistinės Aristotelio mintys buvo vystomos viduramžių scholastikų, kurie neva „užmušę tą gyvą turinį, kuris trykšta iš kiekvieno senovės mąstytojo veikalo“[669]. Ir būtent šis veikalas *Apie sielą*, anot vertėjo, atspindi ryškiausius Aristotelio svyravimus tarp materializmo ir idealizmo. Toks Sezemano Aristotelio stūmimas į materializmo pusę gali būti vertinamas kaip būdas išlaikyti šį mąstytoją sovietinio mokslo orbitoje.

II įvado skyriuje aptardamas kiek konkrečiau patį veikalą, Sezemanas apsistato „žaibolaidžiais“: viename puslapyje pateikiamos net keturios nuorodos į Marksą, Engelsą ir Leniną, taip legalizuojant ir suaktualinant šio traktato vertimo poreikį. III skyriuje pristatoma Platono tobulo idėjų pasaulio koncepcija, o IV pateikiama Aristotelio kritika šiai idealistinei Platono filosofijai. Nors Aristotelis sovietmečiu buvo apibrėžiamas kaip „besiblaškantis“ tarp materializmo ir idealizmo, tačiau kai kurie teiginiai aiškiai stumia jį į pirmojo pusę: „Aristoteliui, kaip blaiviam bei įžvalgiam stebėtojui-tyrinėtojui, buvo svetima Platono mistinė mąstysena, kuri empirinį pasaulį ir jutiminį pažinimą laikė menkaverčiais, o būties ir žinojimo pradus perkėlė į antjutiminę (transcendentinę) sferą“[670]. Apibendrindamas Sezemanas nurodė, kad ir šiais laikais Aristotelio idėjos yra gyvos ir „glaudžiai susijusios su nepaliaujama materializmo ir idealizmo kova“[671].

Šį vertimą ir jo aplinkybes iš laiko perspektyvos įvertino Antanas Rybelis. 1990 m. perleisto *Apie sielą* vertimo pratarmėje jis nurodo, kad Sezemanas šio darbo ėmėsi grįžęs iš lagerio, kaip ir daugelis kitų intelektualų, verčiamas materialinių sunkumų. Anot Rybelio, sunku pasakyti, kodėl buvo pasirinkta versti Aristotelį, tačiau jis pateikia kelias galimas priežastis: tuo metu į Antiką buvo žvelgiama kaip į ideologiškai neutralią ir neaktualią epochą, o pats Aristotelis vertintas kaip pažangus, materializmui

---

[668] Vosylius Sezemanas, „Aristotelio filosofijos vieta filosofijos istorijoje“, in: Aristotelis, *Apie sielą*. Vertė V. Sezemanas. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leid., 1959, 3–4.
[669] *Ibid*, 4.
[670] *Ibid*., 9.
[671] *Ibid*., 60.

artimas mąstytojas. Be to, pats traktatas *Apie sielą* palyginti nedidelės apimties.

Visgi tai buvo pirmasis Sezemano vertimas iš graikų kalbos, dėl ko darbe neišvengta trūkumų: Rybelis nurodo, kad pirmais vertimas buvo peržiūrėtas Kazlausko, nepaisant to, ruošiantis jo perleidimui, išsamią tekstologinę analizę atliko Ulčinaitė. Pakartotiniame leidime dalykinio redagavimo buvo atsisakyta, sutvarkius rašybą ir skyrybą paliktas autentiškas Sezemano vertimas ir komentarai[672].

Anksčiau minėta Rybelio pastaba, kad grįžusiems politiniams kaliniams Antikos autorių vertimas buvo proga prisidurti prie skurdaus gyvenimo, taikytinas ir Dambrauskui. Atrodo, kad leidyklos nevengė tokių „pavojingų“ žmonių įtraukti į savo veiklą: viena vertus, taip juos „paglobojant“, kita vertus – ir iš finansinių paskatų. Dambrauską pažinojęs Romas Sadauskas viename savo rašinių teigė, jog Vilniaus klasikai „smarkiai siuto, kad „kunigėlių mokytojas“ dirba leidyklai kone veltui (o padaro už juos ne blogiau)“[673]. Jei tai tiesa, galima manyti, kad toks Dambrausko vertimų kainų dempingas leidyklai buvo ypač priimtinas aspektas, o pačiam vertėjui šis darbas– „būdas palaikyti dvasinį lygį“[674].

Tais pačiais 1959 m. pasirodė Ročkos versta *Aristotelio* poetika. Pirmiausia šis leidimas buvo pristatomas kaip mokymo priemonė[675], todėl turėjo nemažą, vos kiek mažiau nei pusę leidinio užimančią įžangą. Todėl nenuostabu, kad pirmasis sakinys – tai jau minėta Aristotelį apibūdinanti Engelso citata iš jo veikalo *Anti-Diuringas*. Įvade galima rasti ir Markso įžvalgų apie Aristotelio svarbą (5 psl.). Čia pat pabrėžiama, kad „pažangūs mąstytojai rėmėsi jo filosofijos materialistinėmis bei dialektinėmis tendencijomis“, o tuo tarpu „reakciniai ideologai, iš savo pusės, stengėsi panaudoti savo tikslais kai kuriuos jo mokslo idealistinius bei metafizinius elementus“[676]. Taigi viskas tarsi apverčiama atvirkščiai, bandant parodyti,

---

[672] Antanas Rybelis, „Paaiškinimai“, in: Aristotelis, *Rinktiniai raštai.* Sudarė A. Rybelis, Vilnius: Mintis, 1990, 432–433. Anot Ulčinaitės, vertimas, nors ir tikslus, tačiau gana laisvas ir interpretacinis, vertėjas kartais naudoja aprašomąjį metodą, pridėdamas savų teiginių ar komentarų; yra painiavos terminų vertimuose, pasitaiko vertimo netikslumų. Tai parodo, kad Sezemanas į šį tekstą žiūrėjo ne kaip filologas, bet veikiau kaip filosofas, siekęs kuo aiškiau perteikti Aristotelio mintis.

[673] Romas Sadauskas, „Švento žmogaus gyvenimas“, *Metai*, 2008, nr. 11, [žiūrėta 2025 11 03]:
https://www.zurnalasmetai.lt/romas-sadauskas-svento-zmogaus-gyvenimas/

[674] *Ibid*.

[675] kaip nurodoma įvade, šis vertimas ypač reikalingas studentams filologams, studijuojantiems Antikinę literatūrą (Ročka, (1959), 7).

[676] Marcelinas Ročka, „Įžanga“ in: Aristotelis, *Poetika*. Vertė M. Ročka. Vilnius: Valstybinis pedagoginis institutas, 1959, 5.

kad ne sovietiniai, o vakarų mokslininkai selektyviai tyrinėja tam tikrus Aristotelio veikalus, bandydami pagrįsti savo „reakcines“ teorijas.

Įžangoje nurodoma Aristotelio svarba sovietiniams mokslininkams, ypač literatūros teorijos tyrinėtojams, kurie nagrinėdami jo kūrinius „gali sėkmingai prisidėti prie tolimesnio tarybinės literatūros mokslo ir pačios literatūros vystymo“. To pavyzdžiu pateikiamas II visasąjunginis rašytojų suvažiavimas, kuriame buvo keliamas klausimas, kad sovietiniai teatrai stato per mažai Antikos tragedijų, o būtent Aristotelio *Poetika* geriausiai gali pasitarnauti, norint suprasti tokių spektaklių svarbą[677].

Aptariant Aristotelio biografiją ir gyvenamąjį laikotarpį, įvade neišvengta visų privalomų klišių apie socialinį Antikos gyvenimą. Čia minima: „klasinė kova tarp vergų ir vergvaldžių“, laisvuosius amatininkus išstumiantis vergų darbas, turtingųjų iškilimas ir smulkiųjų nuskurdimas, klasinės kovos paaštrėjimas tarp „biednuomenės ir turtingųjų“ ir pan. Savo ruožtu Ročka nurodė, kad Aristotelis palaikė būtent turtingųjų ir vergvaldžių pusę[678]. Visgi, tai nesutrukdė jo mokslinio indėlio vertinti teigiamai.

Neišvengiamai įvade palygintos idealistinės Platono ir Aristotelio, svyruojančios tarp idealizmo ir materializmo, pažiūros. Vis tik faktas, kad pastarasis labiau krypo į materializmą, leido įvado autoriui teigti, kad „ši polemika su idealistine pažinimo teorija sudaro vieną iš didžiausių Aristotelio filosofijos laimėjimų“[679]. Nors pripažinta, jog jis nebuvo nuoseklus materialistas. Čia pat aptarti jo svyravimai tarp šių dviejų filosofijos krypčių (pavadinant šį reiškinį – naiviąja dialektika).

Šią „materializmo ir idealizmo kovą“ Ročka sekė ir giliau analizuodamas patį *Poetikos* tekstą. Visgi jo išskirti šių sistemų skirtumai kūrinyje reikalautų kito, atskiro ir gilaus, tyrimo. Pats vertėjas įvade pabrėžė, kad *Poetika* yra veikiau Aristotelio paskaitų konspektas, o ne literatūriniu atžvilgiu išbaigtas ir išdailintas veikalas, todėl ir vertime teko kai kur tikslinti autoriaus mintis, papildyti sakinius ir kitaip padaryti veikalą skaitomu ir suprantamu[680]. Galima manyti, kad šis vertimo strategijos paaiškinimas atliepia į anksčiau Katedroje išsakytą kritiką dėl vertimo netikslumų.

Įdomu tai, kad šis įvadas atrodo daug labiau persmelktas ideologinių klišių už Tronskio vadovėlyje pateikiamus vertinimus. Nors jame *Poetika* yra vienintelis kiek plačiau nagrinėjamas Aristotelio kūrinys. Pirmiausia dėl to, kad *Poetika* visais laikais reikšmingai veikė literatūros teoriją ir kritiką,

---

[677] *Ibid*, 5.
[678] *Ibid*., 8–9.
[679] *Ibid*., 10–11.
[680] *Ibid*., 5.

neišskiriant ir rusų kultūrinio lauko. Reikia pabrėžti, kad Tronskis šį traktatą iš esmės aptaria racionaliai, nesiekdamas itin perdėto ideologizavimo. Tiesa, keli Aristotelio pavyzdžiai iliustruojami rusų autoriais (Leninu, Gorkiu), tačiau jie lieka išnašų rėmuose. Skyriaus pabaigoje pažymima, kad į Aristotelio teoriją, „kovodamas su idealistine poetika“, reagavo rusų rašytojas ir literatūros kritikas Nikolajus Černyševskis, nepaisant to „daugelis Aristotelio teiginių tebeaktualūs ir iki mūsų dienų ir yra tarybinio meno mokslo ir literatūros mokslo atidaus studijavimo objektas“[681].

Kalbant apie filosofinius vertimus, būtina trumpai aptarti ir šio laikotarpio Platono vertimus. Jis sovietmečiu dažnai buvo pristatomas kaip idealistinės filosofijos atstovas, priešpriešinamas materialistams Demokritui ir, iš dalies, Aristoteliui. 1963 m. dalis Račkausko verstos *Sokrato Apologijos* pateko į *Graikų literatūros chrestomatiją*. Trumpame įvade pažymima, kad Platonas buvo pats žymiausias antikinio idealizmo atstovas, pateikiama trumpa jo biografija. Ištrauka apima pirmąją apologijos dalį, tiksliau Sokrato ginamąją kalbą teisme iki pirmojo balsavimo. Panagrinėję Tronskio vadovėlį galime pabandyti nuspėti, kodėl būtent ši ištrauka buvo pasirinkta chrestomatijai.

Tronskis Platonui savo pusšešto šimto puslapių vadovėlyje skiria vos tris puslapius. Tačiau čia labai aiškiai išdėsto, kodėl jo idealistinė filosofija nėra tinkama sovietiniam naratyvui. Visų pirma jis pabrėžia, kad Platono mokymas yra „giliai antidemokratinis“, bei priduria: „Demokratinę santvarką ir šiai santvarkai būdingą psichinį žmonių tipą Platonas griežtai smerkia“[682]. Čia daugiausia turimi omeny vėlyvieji Platono dialogai (*Įstatymai* ir *Valstybė*), kuriuose nurodoma, jog valstybės valdymas turėtų būti patikėtas „vartojantiems sluoksniams – filosofams ir kariams“, o tuo tarpu „gamybiniai sluoksniai nuo dalyvavimo valdyme nušalinti“. Žinoma, toks Platono idėjų interpretavimas nebuvo tinkamas marksistinei ideologijai, kurioje valdymas turėjo būti patikėtas darbininkų ir valstiečių (proletariato) klasei ar jų deleguotiems atstovams.

Tronskis kritikuoja Platono kuriamus religinius vaizdinius, skirtus liaudies kontrolei. Religija jis įvardina „sąmoninga masių apgaudinėjimo priemone“. Anot Tronskio, Platonas „ypač nekenčia materialistinių teorijų, nes jos sėja bedievystę ir grasina revoliucijomis“[683]. Taigi, iš šių teiginių matome, kad Platono filosofija buvo visiška priešingybė marksistų

[681] Tronskis (1955), 230.
[682] *Ibid*., 220.
[683] *Ibid*.

aukštintam Lukrecijaus materializmui. Losevo vadovėlyje Timofejeva Platono filosofijos esmę sugebėjo išdėstyti vos viena pastraipa[684].

Galima manyti, kad chrestomatijai *Sokrato Apologijos* ištrauka buvo pasirinkta dėl savo literatūriškumo. Tronskis pabrėžia, kad šalia filosofinio lygmens, Platono kūriniai pasižymi ir savo literatūrine išraiška, ypatingai įdomūs dėl juose plėtojamų portretinių charakterių. Čia *Apologiją* išskiria kaip vienintelį Platono kūrinį, kuris pateiktas ne dialogo forma[685]. Iš dalies tai tiesa: *Apologijoje* daugiausia perteikiamas Sokrato monologas, nors dialogo elementų pasitaiko: Sokratas kartais perpasakoja savo pokalbius su kaltintojais ir teisėjais.

Tuo pačiu galima kelti kiek kitokią prielaidą, jog chrestomatijos sudarytojai šį kūrinį pasirinko dėl kitos priežasties: šiame dialoge, priešingai nei daugelyje kitų, vaizduojama ne fikcinis pasakojimas, o realiai įvykęs istorinis įvykis. Dialoge mažiau dėmesio skiriama idealistinės filosofijos abstrakčių sąvokų nagrinėjimui, bet priešingai – daugiausia ginami paties Sokrato, kaip istorinio asmens, moraliniai įsitikinimai, gyvenimo būdas ir jo filosofinė misija. Tai istoriškiausias ir, iš dalies, mažiausiai idealistinę filosofiją tyrinėjantis Platono dialogas, o jo piešiamas Sokrato paveikslas yra ne tik filosofiškas, bet ir itin literatūriškas. Šią mintį patvirtina Tronskio citata: „tur būt didžiausias meninis Platono pasiekimas yra jo sukurtas Sokrato vaizdas“[686].

Būtent per *Apologijos* tekstą marksistinėje istoriografijoje buvo kuriamas Sokrato, kaip progresyvaus mąstytojo paveikslas, kurio pasmerkimas mirčiai už „polio dievų neigimą“ buvo pateikiamas kaip reakcingos visuomenės susidorojimas. Nors toks teiginys prieštarauja paties teksto logikai. Sokratas kūrinyje nuolat pabrėždavo tarnaujantis Delfų orakulo ištarmei, tai yra – pačiam Apolonui.

Platono dialogų vertimai atskiru leidiniu pasirodė 1968 metų pabaigoje[687]. Rinkinyje pateiki keturi Račkausko dar tarpukariu atlikti vertimai, tačiau čia neberandame *Eutifrono*. Neabejotinai šio dialogo atsisakyta dėl jo teologiškumo: jame nagrinėjama pamaldumo (Račkauskas vertime siūlė *dievotumo* sąvoką) ir dievobaimingumo tema. *Filosofijos istorijos chrestomatijoje* nurodoma, kad minėtieji vertimai buvo išleisti

---

[684] Losevas ir kt. (1973), 153. Aptariama Platono dviejų pasaulių – idėjų ir daiktų – koncepcija, du sakiniai skiriami *Valstybės* pagrindinės minties išdėstymui, kuriuos netgi verta pacituoti: „Traktate *Valstybė* Platonas pateikė idealios valstybės projektą. Epiniams poetams šioje valstybėje jis vietos neskyrė“.
[685] Tronskis (1955), 221.
[686] *Ibid*., 222.
[687] Platonas, *Dialogai*, vertė M. Račkauskas. Vilnius: Vaga, 1968.

naujai suredaguoti paties Račkausko[688]. Jau minėta, kad Katedros posėdžiuose Račkauskas nuolat akcentuodavo kritikos ir savikritikos svarbą ir netgi priekaištaudavo studentams, kad šie per mažai kritikuoja jo paties tarpukarinius Platono vertimus. Tik išsami tekstologinė analizė galėtų parodyti, kokių pokyčių šie Platono dialogų vertimai patyrė, lyginant tarpukario leidimus su sovietmečiu publikuotomis redakcijomis.

Aptariamo rinkinio pabaigoje pateikiamas trumpas įvadas į Platono gyvenimą ir kūrybą, pateikiami dialogų komentarai. Tačiau šio įvado autorius nenurodomas[689]. Jame iš esmės nurodomi jau anksčiau aptarti Tronskio literatūros vadovėlyje išsakyti dalykai, tiesa, šiek tiek švelnesniu tonu: nors dar kartą pabrėžiama jį buvus vergvaldinės-aristokratinės valstybės šalininku, tačiau kartu pripažįstamas jo indėlis į filosofiją. Platonas nurodomas idealistinės filosofijos Europoje pradininku, nuosekliai ir plačiai išdėstęs savo pažiūras į pasaulį, žmogų ir valstybę. Pažymima, kad jis skiria du pasaulius: realių daiktų ir idėjų. Taigi, pagaliau čia išryškinama Platono idėjų pasaulio koncepcija, kurio atspindys yra mums matomas realusis pasaulis[690]. Toliau pažymimas Platono literatūrinis talentas ir ryškus jo sukurto Sokrato charakterio paveikslas.

Ketvertą metų anksčiau Račkauskas publikavo dar vieną svarbų vertimą. Tai – Lukrecijaus poema *Apie daiktų prigimtį*. Pirmą kartą apie užbaigtą šio kūrinio vertimą buvo užsiminta dar 1951 m. sausio 2 d. Katedros posėdyje: Lukrecijaus veikalą buvo numatyta įtraukti į ruošiamą romėnų literatūros antologiją[691]. Tų pačių metų vasario mėnesį Račkauskas Katedroje iškėlė klausimą dėl šio veikalo lietuvių kalba reikalingumo: tai ne tik buvo didelės vertės kūrinys, bet vertimas turėjo tapti ypač aktualus

---

688 „Tarybiniais metais šių Platono kūrinių (išskyrus *Eutifroną*) vertimus M. Račkauskas iš naujo peržiūrėjo ir išleido atskira knyga *Dialogai* (1963). Tai ryškiausi ir labiausiai išbaigti formos atžvilgiu Platono kūrybos pavyzdžiai“ (*Filosofijos istorijos chrestomatija. Antika*, (1977), 7). Reikia pažymėti, kad tiek čia nurodoma dialogų perleidimo data nėra teisinga. Veikiausiai ši klaida įsivėlė dėl prastos spausdinimo kokybės (keliuose darbo autoriaus matytuose šios knygos leidimuose skaitmuo „8“ prastai atsispaudęs ir gali priminti „3“.

689 Knygos pradžioje nurodomas tik vertėjas, tačiau lieka neaiškus įvado ir komentarų autorius. M. Račkauskas mirė tų pačių metų sausio 7 d., todėl sunku pasakyti, ar jis galėjo parašyti įvadą. Knygos pabaigoje nurodoma, kad leidinys „pasirašytas spaudai“ 1968 spalio 21 d. Kita vertus, apie Račkausko rengiamą naują Platono *Dialogų* leidimą turime žinių jau iš 1966 metų. KFK protokoluose nurodoma, kad prof. Račkauskas neatvyko į posėdį, kadangi ruošia naują lotynų kalbos vadovėlį vid. mokykloms, taip pat „taiso, redaguoja savo išleistus Platono dialogus“. VUBRDA, f. R-856, ap. 17, b. 24, l. 53v; [1966 12 13].

690 „Platonas“, Platonas, *Dialogai*, Vertė M. Račkauskas. Vilnius: Vaga, 1968, 254.

691 VUBRDA, f. R-856, ap. 16, b. 48, l. 10r; [1951 01 02].

studijuojantiems antikinę literatūrą ir padėti studentams suprasti bei įsisavinti materialistinę pasaulėžiūrą[692]. Posėdyje dalyvavę Katedros nariai iš esmės pritarė tokio vertimo reikalingumui ir kuo greitesniam jo publikavimui kartu su paraleliniu lotynišku tekstu[693].

Nors Katedroje buvo pripažįstama, kad šis kūrinys turi būti išleistas nedelsiant, tačiau leidyba užtruko daugiau nei dešimtmetį. Galiausiai knygą 1964 m. išleido *Minties* leidykla. Viename laiškų Valkūnas Dambrauskui yra užsiminęs, kad *Vaga* Račkausko vertimą buvo atsisakiusi leisti[694]. Kaip atrodo iš laiško, nors tikriausiai būta ir kitų priežasčių, *Vaga* nenorėjo hegzametro vertime žymėti kirčių, o tai matome *Minties* publikuotame vertimo tekste. Apskritai būtina pabrėžti, kad *Mintis* ligi tol neleido grožinių tekstų vertimų: Lukrecijus apskritai buvo pirmasis *Minties* leidykloje publikuotas Antikos autorius; kiti antikiniai autoriai šios leidyklos knygose pasirodė tik 1977 metais, kuomet buvo išleistas pirmasis *Filosofijos istorijos chrestomatijos* tomas, skirtas Antikai.

Įvadą ir komentarus Lukrecijaus vertimui parašė Henrikas Zabulis, tuo metu ėjęs LTSR Aukštojo ir specialiojo vidurinio mokslo komiteto pirmininko pareigas. Jame ne tik aptariama menkai žinoma Lukrecijaus biografija, tačiau kartu pažymimi svarbiausi kūrinio bruožai, akcentuojamos filosofinės idėjos, dėl kurių šis kūrinys buvo ypač vertinamas marksistiniu požiūriu. Dar biografinėje dalyje Zabulis nurodo poeto "ironišką ir neretai

---

692 *Ibid.*, l. 14v; [1951 02 27]. Tomas Venclova, pasakodamas atsiminimus apie savo senelį Račkauską juokais užsimena, kad jis išvertė materialistą Lukrecijų tam, kad vėliau galėtų išleisti idealistą Platoną (šis leidimas pasirodė po 4 metų, 1968 m.). „Tomas Venclova apie Merkelį Račkauską", https://www.youtube.com/watch?v=Q8xSmEbHjNo&t=1s, 21.15–21.30 min.; [žiūrėta 2015 04 17].

693 Protokole suformuluoti keturi teiginiai dėl šio kūrinio būtinumo lietuvių kalba: 1) negalima praleisti nė vienos progos ir priemonės, kuri prisideda prie materialistinės pasaulėžiūros įskiepijimo studijuojančiame jaunime; 2) Lukrecijaus veikalas *De rerum natura* yra klasiškiausias romėnų materialistinės literatūros pavyzdys; 3) Lukrecijaus *De rerum natura* ligi šiol yra beveik neprieinamas dėl retai pasitaikančių teksto egzempliorių ir vertimo nebuvimo; 4) Lukrecijaus *De rerum natura* yra reikalingas kaip būtina mokslo ir auklėjimo priemonė (VUBRDA, f. R-856, ap. 16, b. 48, l. 14v–15r; [1951 02 27]). Dar kartą šie punktai išdėstomi kovo mėn. įvykusiame posėdyje papildant, kad leidimas turi būti tiek su vertimu, tiek su originaliu tekstu (*Ibid.*, l. 19v–20r; [1951 03 27]). Pastraipos citatos iš *ibid.*, l. 24v–25r; [1951 04 25].

694 MLLM A. Dambrausko fondas, ER_2-7208/ER_2-55820, 1r, L. Valkūnas A. Dambrauskui; [1966 08 18].

piktą požiūrį į aukštuomenę", (nepaisant to, jog veikiausiai jis pats jai priklausė) ir jo užuojautą "darbo žmonėms"[695].

Pagrindiniai motyvai, kodėl Lukrecijus sovietmečiu buvo laikomas vienu svarbiausių romėnų autorių, tai jo "dialektinio materializmo" filosofija: jis teigė, kad visi daiktai susideda iš atomų, įskaitant žmogaus dvasią ir sielą (*animus et anima*). Kaip įvade nurodo Zabulis, tokia įžvalga leido Lukrecijui paneigti dievų egzistavimo ir religinių prietarų reikalingumą[696]. Kitoje vietoje Lukrecijaus žodžiai apibendrinti taip: "religiją kažkada sukūrė patys žmonės, nesuprasdami daugelio gamtos reiškinių"[697]. Įvade Lukrecijaus antireliginiai ir materialistiniai teiginiai priešpriešinami idealistinėmis Platono idėjomis.

Čia pat atkreiptas dėmesys ir į kitą svarbią Lukrecijaus filosofijos aspektą: žmonių ir visuomenės kismas straipsnyje aprašomas kaip nuolatinis progresas. Antikoje (pradedant Hesiodu) buvo populiarus "aukso amžiaus" motyvas, pasakojantis apie senus laikus, kada bene viskas buvo tobula, ir apie vėliau sekusį nuolatinį smukimą ir prastėjimą. Lukrecijaus materialistinis pažiūros į visuomenės procesus leidžia pažvelgti priešingai: "Lukrecijus įrodo, kad gyvenimas ne blogėja, o materialine ir kultūrine prasme nuolat eina geryn. Ne dievai, o patys žmonės, verčiami skurdo ir vargo, tą gyvenimą gerina, kuria menus, suranda amatus"[698]. Toks istorijos naratyvas atitiko komunistinės ideologijos propaguotą „šviesaus rytojaus" viziją.

Įvade dažnai cituojamas Marksas, savo disertacijoje nagrinėjęs filosofinius Demokrito ir Epikūro klausimus. Čia pat nurodomas jo vertinimas, kuriame Lukrecijus vadinamas „nauju, drąsiu poetinio pasaulio viešpačiu". Vėliau paminima ir Markso kritika Pjerui Gasendžiui, kuris

---

[695] Henrikas Zabulis, „Lukrecijus ir jo poema", Lukrecijus, *Apie daiktų prigimtį*, Vilnius: Mintis, 1964, 6.

[696] Zabulis (1964), 14. Verta pažymėti, kad Zabulis atkreipė dėmesį į paties Lukrecijaus susikurtą paradoksą: anot jo, viską, ką matome sapnuose, yra realiai egzistuojančių kūnų atspindžiai, o kadangi galima susapnuoti dievus, tai jie egzistuoja, tačiau visiškai nesikiša į gamtos ir žmogaus gyvenimą (Zabulis (1964), 25). Galbūt būtent šį epizodą savo laiške, tiesa, rašytame gerokai vėliau, turėjo omenyje Valkūnas. Laiške Dambrauskui jis ironiškai rašė: „Be to, įžangas mėgsta rašyti mūsų ekscelencija (kuris dažniausiai iškelia „ateistinius" autoriaus bruožus): jis dabar jau patvirtintas profesorium, todėl laisviau gali rašyti, o skaitytojui atrodys, jog čia yra „paskutinis mokslo žodis", todėl veikalas turės didesnį pasisekimą..." (MLLM, A. Dambrausko fondas, ER2-55824; $ER_2$7168 [1972 m., tikėtina sausio–vasario mėn.]).

[697] Zabulis (1964), 24.

[698] *Ibid.*, 19.

bandė suderinti atomistinę teoriją su religija[699]. Nors aptarti ir kiti Lukrecijumi besižavėję mąstytojai (tiek europiečiai, tiek rusai), tačiau platesnių jų vertinimų nepateikiama, dažniausiai apsiribojama vos vienu kitu sakiniu.

Šalia vertimo knygoje pateikiami platūs Zabulio parašyti komentarai, kuriuose gausu nuorodų į komunizmo klasikus: vėl cituojama Markso disertacija *Demokrito natūrfilosofijos ir Epikūro natūrfilosofijos skirtumas*, Markso ir Engelso *Vokiečių ideologija*, be nuorodų pateiktos kelios Lenino mintys. Didelis dėmesys komentaruose skirtas Lukrecijaus antireligiškumui pabrėžti: jis įvardijamas kaip "nenuilstantis kovotojas prieš religiją"; papildydamas Epikūro mintis, Lukrecijus neva "paryškina savo poemos ateistinį kovingumą". Poemoje, laikantis tradicijos suformuotų taisyklių, dažnai minimi dievai, todėl komentaruose bandoma parodyti, kad Lukrecijus juos naudoja tik perkeltine prasme, dažnai ironiškai. Vėlgi, negalima sakyti, kad toks komentaruose pateiktas vertinimas yra būtinai klaidingas, tačiau šiam aspektui skiriamas neproporcingai didelis dėmesys. Epikūrininkai neneigė dievų egzistavimo visiškai, tačiau pabrėžė jų nesikišimą į žmogiškuosius ir pasaulio reikalus.

Neverta stebėtis, kad panašų požiūrį apie Lukrecijaus kūrybą dėsto ir Tronskis. Jo vadovėlyje galima rasti Lukrecijų apibūdinamą kaip „aistringą kovotoją su religija ir jos prietarais", „žmonijos išlaisvintoją iš ją slegiančių prietarų jungo"[700]. Galima manyti, kad rašydamas įvadą Zabulis po ranka turėjo ir minėtą vadovėlį: tikriausiai iš čia paimta minėta Markso citata apie Lukrecijų, kaip „naują, drąsų, poetiško pasaulio viešpatį". Zabulis, apžvelgdamas Lukrecijaus įtaką vėlesniais laikais, mini tuos pačius mąstytojus kaip ir Tronskis, tiesa, kartais praplėsdamas pastarųjų skalbtas idėjas ir jų santykį su Lukrecijaus tekstu. Šis kūrinys lietuviškai pasirodė kaip ideologiškai svarbus tekstas, dažnai naudojamas marksistiniam Antikos vaizdinio kūrimui. J. Päll nurodo, kad sovietmečiu Estijoje, kaip ir Lietuvoje, Lukrecijus ir jo poema sulaukė išskirtinio dėmesio, palyginti su kitais Antikos autoriais.

Šeštasis ir septintasis dešimtmečiai Antikos vertimų srityje atskleidžia dramatišką klasikinės filologijos padėtį, kai Katedros mokslinis potencialas buvo priverstas prisitaikyti prie diktuojamų ideologinių normatyvų. Ideologinės klišės apie „vergvaldinę santvarką", „klasių kovą" ar „pažangųjį materializmą" tapo neišvengiamu skydu, turėjusiu legalizuoti tiek pramoginį antikinį romaną, tiek Antikos filosofų veikalus. Dramaturgai ne

---

[699] *Ibid.*, 12, 28–29.
[700] Tronskis (1955), 410.

savo noru buvo pajungti kovai „prieš religinius prietarus“. Tokia konjunktūra veikė kaip būtinas „žaibolaidis“, vis tik leidęs palaikyti vieną esminių klasikinės filologijos darbo sričių – antikinių tekstų vertimą ir jų pristatymą plačiajai visuomenei.

Vis tik šis etapas, o ypač prasidėjusi destalinizacija, pamažu leido į akademinį lauką grįžti anksčiau iš jos brutaliai pašalintiems bei savo „kaltes“ sovietiniuose lageriuose atpirkusiems klasikams. Jų pasirinkimas versti Antikos tekstus tapo ne tik „prisidūrimu“ prie skurdžios buities, bet ir būdu išlaikyti dvasinį orumą priespaudos sąlygomis. Visgi, net ir jų vertimo strategijos kardinaliai skyrėsi: kol Dambrauskas pasirinko publikuoti grynus vertimus, Sezemanui teko juos apvilkti marksistiniu drabužiu.

Šiuo laiku ypač daug dėmesio skirta filosofiniam Antikos paveldui. Nors ryškėjo aiškios tendencijos visuomenei propaguoti materialistinio ir „pažangaus“ mąstymo filosofus, tačiau vietos rado ir „idealistinis“ Platonas. Tiesa, jis privalėjo dar kartą pereiti per vertėjo bei cenzūros filtrus ir nusikratyti sovietinei tikrovei netinkamus tarpukarinio leidimo elementus. Antikos paveldas skaitytoją pasiekė kaip selektyvus, dažnai puritoniškai apvalytas ir ideologiškai apginkluotas kanonas. Bet net ir tokiomis sąlygomis jis išliko jungtimi, siejusia su Vakarų mąstymo tradicija.

Chrestomatijų rengimas

Pavienio kūrinio vertimas sovietmečiu dažnai likdavo asmeniniu filologo klasiko laimėjimu. Tuo tarpu kolektyvinis chrestomatijų rengimas tapo viena svarbiausių strateginių krypčių, ilgą laiką sutelkusia visus Katedros žmogiškuosius išteklius. Nors jų sudarymo procesai neapsiribojo vien šeštuoju ir septintuoju dešimtmečiais – darbai inicijuoti dar pirmosios okupacijos metais ir tęsėsi gerokai po sovietmečio pabaigos – būtent šiuo metu šis uždavinys įgavo išskirtinį institucinį svorį. Tai buvo ne tik techninis tekstų rinkimo darbas, bet ir ambicingas filologinis projektas, siekęs suformuoti Antikos literatūros kanoną lietuvių kalba, turėjusį tapti svarbiu įrankiu Antikos paveldui pažinti.

Antikinės literatūros vadovėlių srityje padėtis klostėsi kitaip, nei senovės istorijos disciplinoje. Nors aptariama sritis taip pat neišvengė ideologizavimo, tačiau ji išvengė tokios griežtos priežiūros, o dėstytojai išlaikė kiek didesnę manevro laisvę. Įdomus lūžis įvyko dar pačioje okupacijos pradžioje: 1938 m. Vladimiras Šilkarskis buvo parengęs *Graikų*

literatūros istoriją, tačiau šis vadovėlis mokslo sistemoje neįsitvirtino[701]. Paradoksalu, bet jo sklaidą sustabdė ne tiesioginis valdžios draudimas, o pačių Katedros dėstytojų pozicija.

Antanas Rukša prisimena, jog 1940–1941 m., skaitydamas įvadą klasikinės filologijos studijoms ir gilindamasis į Katedroje esančią literatūrą (tiek likusią nuo Stepono Batoro Universiteto, tiek parsivežtus fondus iš VDU), Šilkarskio knygoje pastebėjo keletą dalykinių netikslumų. Į juos atkreipė Dumčius dėmesį, kuris po išsamios analizės konstatavo, „kad veikalas neatitinka šių dienų mokslo reikalavimų ir nesąs rekomenduotinas“[702].

Šis epizodas palieka vietos kelioms interpretacijoms. Viena vertus, vadovėlis galėjo objektyviai neatspindėti tuo metu naujausių filologinių tyrimų[703]. Kita vertus, negalima atmesti „ideologinio budrumo“ faktoriaus: Šilkarskis tuo metu jau buvo pasitraukęs į Vokietiją, tad jo darbų atmetimas galėjo būti taktinė Katedros savisaugos priemonė, siekiant išvengti sąsajų su emigrantu.

Galiausiai egzistuoja ir trečioji, institucinio spaudimo versija. Archyviniai duomenys rodo, kad 1940 m. liepos 23 d. – praėjus vos mėnesiui po pirmosios sovietinės okupacijos – Aleksys Churginas kartu su Merkeliu Račkausku sudarė sutartį su Švietimo ministerijos Knygų leidimo komisija dėl naujos *Antikinės literatūros chrestomatijos parengimo*. Šią sutartį jau kitą dieną patvirtino tuometinis Liaudies švietimo ministras Antanas Venclova[704]. Nors abu rengėjai tuo metu dar nebuvo tiesiogiai susiję su Klasikinės filologijos katedra, toks neįtikėtinas operatyvumas leidžia spėti egzistavus politinį užsakymą skubiai pakeisti „netinkamus“ tarpukario

---

[701] Neringa Markevičienė savo straipsnyje rašo, kad tarpukariu Balys Sruoga su žmona, dar 1921 m. gyvendami Vokietijoje, buvo ėmęsi versti helenistų Alfredo ir Maurice Croiset parengtą *Graikų literatūros istoriją* iš prancūzų kalbos. Leidyklai atsisakius leisti dėl „kalbos klaidų“, Sruoga bandė vertimą išleisti Lietuvos universiteto Humanitarinių mokslų fakultete, tačiau šis publikavo būtent Šilkarskio parengtą originalų veikalą tokiu pačiu pavadinimu (plačiau žr.: Neringa Markevičienė, „Vladimiro Šilkarskio laiškai Vandai Sruogienei ir Balio Sruogos gyvenimo paralelės“, *Lietuvos katalikų akademijos metraštis*, Vilnius, t. 48. 2025, 107–108.

[702] Rukša (1990), 136, išnaša nr. 6.

[703] Tai iš dalies pagrindžia ir paties Šilkarskio laiške Mykolui Biržiškai išsakytas prisipažinimas: „buvo tai gryniausia kompiliacija be jokios originalios vertės“. Lietuvos literatūros tyrimų instituto bibliotekos rankraštynas (LLTIBR), f.1, b. 1383, l. 1r, V. Šilkarskis M. Biržiškai; [1944 09 11] (cituota pagal Markevičienė (2025), 108, išnaša 41).

[704] Žukas (2010), 304. Jis nurodo šias archyvo bylas: LCVA, f. 931, ap. 4., b. 1799, l. 46–47.

vadovėlius naujais, sistemai parankesniais tekstais. Visgi ši chrestomatija dienos šviesos taip ir neišvydo.

Pirmieji sumanymai KFK parengti originalų vadovėlį fiksuojami dar 1945 m. Sudarant metinį darbo planą, į jį buvo įtrauktas punktas dėl *Antikinės literatūros istorijos* parengimo, o ši užduotis patikėta Dumčiui[705]. Nors protokole ši mokomoji priemonė kukliai įvardijama kaip „konspektas“, galima daryti prielaidą, kad tai turėjo būti pirmasis žingsnis link fundamentalaus vietos autoriteto parengto vadovėlio. Kaip bebūtų, tolimesnių žinių apie šio projekto likimą nėra.

Panašiai kaip ir antikinės istorijos disciplinoje, originalaus ir vietoje sukurto literatūros vadovėlio idėją ilgainiui išstūmė rusiškojo analogo vertimas. Sovietinė švietimo politika siekė unifikuoti mokomąjį turinį ir kryptingai ragino visoje Sąjungoje naudoti vieningą, ideologiškai patikrintą ir sovietų mokslininkų parengtą mokomąją medžiagą. Todėl 1951 m. pasirodė Valkūno išverstas Josifo Tronskio vadovėlis *Antikinės literatūros istorija*[706]. Šis veikalas tapo pagrindiniu studijų įrankiu keliems dešimtmečiams, ką liudija ir operatyvūs pakartotiniai leidimai 1955 bei 1961 metais.

Galima daryti prielaidą, kad šie leidimai ne tik rodė vadovėlių paklausą, bet ir politinę būtinybę: Stalino mirtis bei prasidėjusi destalinizacija reikalavo juos peržiūrėti turinio atžvilgiu, ypač perkonstruojant ideologinius aspektus pagal naujai suformuotas gaires. Tokia raida rodo, kad net ir turint aukščiausios kvalifikacijos specialistų, Katedrai buvo ne tik paprasčiau, bet ir saugiau adaptuoti jau aprobuotą centre sukurtą kanoną, taip išvengiant galimų kaltinimų „buržuaziniu nacionalizmų“ ar nukrypimų nuo marksistinio mokslo normų.

Apsirūpinus verstiniu teoriniu literatūros vadovėliu, iškilo būtinybė parengti antikinių kūrinių chrestomatiją. Kadangi tekstus reikėjo versti iš originalo kalbų, šio fundamentalaus darbo natūraliai ėmėsi būtent KFK. Pirmosios oficialios diskusijos užfiksuotos 1953 m. pabaigoje: Katedros posėdžio metu jos vedėjas Dumčius pasiūlė sudaryti „Antikos literatūros antologijos“ planą, o šiam tikslui suformuota speciali komisija, kurią, be paties Dumčiaus, sudarė Valkūnas, Kazlauskas ir Tijūnelytė-Šimkauskienė[707]. Šis momentas sutampa su Stalino mirties atneštais

[705] VUBRDA, f. R-856, ap. 16, b. 20, l. 3v; [1945 10 21].
[706] Ši knyga buvo parengta jo disertacijos pagrindu, kurią jis gynėsi Leningrado blokados metu. Pirmą kartą kaip vadovėlis buvo išspausdinta 1947 metais, vėliau išversta į daugiau kaip 10 kalbų (pvz.: 1949 m. – estiškai, 1951 m. – serbiškai ir kroatiškai, 1953 m. – vengriškai, 1954 m. – latviškai, 1955 m. – čekiškai).
[707] VUBRDA, f. R-856, ap. 16, b. 124, l. 8v; [1953 12 23].

politiniais poslinkiais. Tikėtina, kad atsiradusi didesnė institucinė laisvė leido Katedrai imtis tokio ambicingo, originalių vertimų pagrindu kuriamo projekto.

Posėdžių protokolai rodo, kad pasirengimo procesas vyko itin sparčiai. Praėjus vos porai mėnesių nuo pradinio pasiūlymo, 1954 m. sausį konstatuota, jog ties antologijos paruošiamaisiais darbais privalės darbuotis visi be išimties Katedros nariai[708]. Tokia mobilizacija liudija, kad chrestomatijos rengimas buvo laikomas prioritetiniu uždaviniu, turėjusiu ne tik užpildyti lietuviškų antikinių tekstų vertimų spragą, bet ir sukurti tvirtą metodinį pagrindą pačioms klasikinės filologijos studijoms.

Nors darbai prasidėjo sparčiai, šios antologijos (eigoje virtusios į chrestomatiją) rengimas užsitęsė beveik dešimtmetį: ji pasirodė tik 1963 m.[709]. Katedros posėdžių protokolai atskleidžia sudėtingą šio leidinio genezę: iš pradžių planuota sudaryti dvitomį apimant tiek graikų, tiek romėnų literatūrą. Procesas prasidėjo nuo graikų tragikų vertimų, kurie turėjo sudaryti dar vieną atskirą leidinį. Pagal planą į rinkinį ketinta sudėti po dvi Aischilo ir Euripido bei tris Sofoklio dramas[710]. Vis tik ilgas leidybos procesas rodė ne nepakankamas Katedros pastangas, bet vis naujai iškylančias biurokratines kliūtis.

Siekdama užtikrinti leidybos sėkmę, Katedra 1956 m. pabaigoje ketino kreiptis į *Valstybinę grožinės literatūros leidyklą*, prašydama įtraukti šiuos vertimus jau į kitų metų leidybinį planą. Argumentacija buvo ne tik filologinė, bet ir institucinė: kreipimesi pabrėžiamas nepakankamas Istorijos-filologijos studentų susipažinimas su Antikos tekstais dėl vertimų stokos. Be to, buvo pastebėta, kad tragedijų skaitymas buvo privalomas visiems fakulteto studentams, kurių tuo metu buvo daugiau nei 1200 asmenų[711]. Tai tarnavo kaip argumentas, nurodantis didelę tokios chrestomatijos paklausą.

Svarbu išskirti kitą strateginį Katedros manevrą: kreipimesi pažymėta, kad visos tragedijos jau išverstos ir paruoštos publikavimui. Tačiau vertėjų pavardės atskleidžia įdomią taktinę detalę: jeigu Aischilą ir Euripidą vertė patys Katedros nariai (Mironas, Dumčius ir Kazlauskas), tai Sofoklio vertimai buvo paimti Antano Venclovos. Tikėtina, kad tokio aukšto rango sovietinio kultūros veikėjo pavardė turėjo tapti papildomu garantu, galėjusiu padėti projektui sklandžiau praeiti cenzūros ir planavimo filtrus.

---

[708] *Ibid.*, l. 9r; [1954 01 25].

[709] J. Dumčius, K. Kuzavinis, R. Mironas, *Graikų literatūros chrestomatija*, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1963.

[710] Aischilo *Prikaltasis Prometėjas* ir *Septynetas prieš Tėbus*, Sofoklio *Karalius Oidipas*, *Oidipas Kolone* ir *Antigonė*, Euripido *Medėja ir Bakchantės*.

[711] VUBRDA, f. R-856, ap. 16, b. 124, l. 62r; [1956 12 12].

Norėdami įtikinti leidyklą projekto reikšmingumu, klasikai argumentaciją išplėtė toli už Universiteto sienų: „Katedra yra tos nuomonės, kad toksai trag[edijų] vertimų rinkinys yra būtina lektūra taip pat ir Vilniaus Valst. Pedagoginio ir Šiaulių Valst. Pedagoginio Institutų humanitarinių specialybių stacionaro ir neakivaizdininkų skyriaus studentams, kurių bendras skaičius siekia 5000. Be to, tragedijas būtinai turės skaityti ir visi lietuvių kalbos mokytojai, kurių respublikoje yra apie 2500, o taip pat ir kiti literatūra besidomintieji inteligentai“[712].

Toks auditorijos „surašymas“ leido pagrįsti siūlymą chrestomatiją išleisti įspūdingu 15 tūkstančių egzempliorių tiražu. Katedra planavo ne tik pateikti pačius tekstus, bet kartu pridėti solidžių papildymų – vertimus paaiškinančius komentarus bei „meniškai apipavidalintas skoningas iliustracijas“. Tokiu būdu leidinys turėjo įgyti ne tik mokslinę, bet ir estetinę vertę. Galutinis argumentas, turėjęs užtikrinti sistemos palankumą, skambėjo kaip ryški kultūrinė deklaracija: „Graikų tragedijos rinkinio išleidimas reikštų žymų lietuviškosios knygos laimėjimą ir tam tikrą lietuvių nacionalinės kultūros progresą“[713]. Prasidėjus destalinizacijai, klišinis stalininis lozungas apie kultūrą, turinčią būti „nacionaline savo forma, bet socialistine turiniu“, buvo paradoksaliai apverstas: pasitelkiant tą pačią retoriką, siekta parodyti, jog Antikos paveldo recepcija yra būtinas ir neatsiejamas lietuvių nacionalinės kultūros elementas.

Nepaisant išsamių argumentų, *Valstybinės grožinės literatūros leidyklos* jie neįtikino. Jau po mėnesio Katedra buvo priversta ieškoti alternatyvų ir dėl *Graikų dramos* rinkinio leidybos nusprendė kreiptis į *Pedagoginės literatūros leidyklą*[714]. Dar po trijų mėnesių Dumčius informavo kolegas, kad chrestomatiją sutiko išleisti *Mokslo literatūros leidykla*. Parengti šio leidinio prospektą buvo pavesta Mironui, Valkūnui ir pačiam Dumčiui[715]. Toks lakstymas per leidyklas galėtų rodyti, kad Antikos paveldas nebuvo aiškiai apibrėžtas. Kas tai? Grožinė literatūra? Mokslinė? O gal istorinė?

Nors vėliau sekė keli intensyvaus prospekto svarstymo mėnesiai, toks graikų tragikų rinkinys, kokį buvo suplanavusi Katedra, dienos šviesos taip ir neišvydo. Ambicingas projektas liko neįgyvendintas, o pirmasis platesnis graikų tragedijų rinkinys lietuvių kalba pasirodė tik 1988 m. Visgi, savo sudėtimi jis gerokai skyrėsi nuo pirminės chrestomatijos vizijos[716].

---

[712] *Ibid.*, l. 62v; [1956 12 12].
[713] *Ibid.*
[714] VUBRDA, f. R-856, ap. 16, b. 124, l. 65r–65v; [1957 01 23].
[715] *Ibid.*, l. 72r; [1957 04 25].
[716] *Antikinės tragedijos*, sud. H. Zabulis, Vilnius: Vaga, 1988.

1957 m. rudenį Katedra vėl grįžo prie idėjos parengti išsamią graikų literatūros chrestomatiją, kuri turėjo apimti visus pagrindinius žanrus – nuo epinės poezijos ir lyrikos iki filosofijos bei helenistinės prozos[717]. Siekiant išspręsti įsisenėjusias leidybos problemas, šį kartą nuspręsta kreiptis į *Valstybinę politinės ir mokslinės literatūros leidyklą*[718]. Numatant galimus sunkumus, iškart imta žvalgytis aukšto lygio politinio užtarimo. Katedra parengė oficialų raštą tuometiniam švietimo ministrui Mečislovui Gedvilui, prašydama jo tiesioginio tarpininkavimo.

Šiame rašte argumentuojama, kad vidurinių mokyklų absolventų pasiruošimas antikinės kultūros srityje yra nepakankamas, o padėtį dar labiau apsunkina tinkamų mokymo priemonių stygius, nors mokyklose kaip tik buvo pradedamos dėstyti antikinės literatūros pamokos. Be to, kaip sėkmingas pavyzdys nurodyta kitų sovietinių respublikų (Rusijos TFSR ir Latvijos TSR) patirtis – panašūs leidiniai ten jau buvo išleisti, tad Lietuva šioje srityje atrodė atsiliekanti[719]. Atrodo, kad klasikų apeliavimas į atsilikimą nuo kitų respublikų davė rezultatų: ministerijos įsikišimas pagaliau išjudino procesą. Po kelių mėnesių Katedra iš šios institucijos gavo nurodymą parengti du chrestomatijos variantus – siauresnį, skirtą

---

[717] Chrestomatijos turinį turėjo sudaryti: Epinė poezija (Homeras, Hesiodas), lyrika (Alkajas, Sapfo, Tirtajus, Archilochas, Mimnermas, Teognidas, Solonas, Simonidas, Anakreontas, Pindaras), tragedija (Aischilas, Sofoklis, Euripidas), komedija (Aristofanas, Menandras), istorija (Herodotas, Tukididas, Ksenofontas, Plutarchas), retorika (Lisijas, Isokratas, Demostenas), Filosofija (Platonas, Aristotelis), helenistinė poezija (Kalimachas, Teokritas), grožinė proza (Lukianas, Longas).

[718] VUBRDA, f. R-856, ap. 16, b. 124, l. 78v; [1957 11 14].

[719] Pilnas kreipimosi tekstas: „Lietuvos TSR švietimo Ministrui drg. Gedvilui. Eilės metų patyrimas dėstant antikinę literatūrą ir antikines kalbas aukštojoje mokykloje rodo, kad vidurinių mokyklų absolventų pasiruošimo lygis šioje srityje yra labai žemas. Tikimąsi, kad padėtis gali pagerėti įvedus šiais metais į vidurines mokyklas antikinės literatūros pamokas, tačiau leidyklos iki šiol neaprūpino ir nenumato aprūpinti mokinius ir mokytojus atitinkamomis mokslo-mokymo priemonėmis (skaitiniais iš graikų ir romėnų literatūros lietuvių kalba). Tai yra didelis sunkumas dėstantiems ir besimokantiems. Tas pats sunkumas jaučiamas aukštojoje mokykloje ruošiant būsimus lietuvių kalbos ir literatūros mokytojus. Vilniaus Valst. V. Kapsuko v. U-to Ist-Filologijos katedra, norėdama prisidėti prie minėtų trūkumų šalinimo, yra sudariusi antikinės literatūros chrestomatiją. Istorijos-Filologijos fakultetas, susirūpinęs dėl susidariusios padėties, prašo drg. (Gedvilą) Ministrą nurodyti *Valstybinės Pedagoginės literatūros Leidyklai* reikalingumą artimiausiu laiku išleisti antikinės literatūros chrestomatiją. Pastebėtina, kad panašias chrestomatijas kitos respublikos jau turi išleidusios (RTSR, Latvijos TSR ir kt.)" (VUBRDA, f. R-856, ap. 16, b. 124, l. 79v–80r; [1957 12 03]). Verta pastebėti, kad rašte nurodoma nebe *Politinės ir mokslinės lit. leidykla, o Pedagoginės lit. leidykla.* Matyti, kad nebuvo vieningo sutarimo, kas gali apsiimto tokios chrestomatijos leidimą, buvo ir toliau blaškomasi tarp leidyklų.

mokykloms[720], ir platesnį rinkinį, kuriame tilptų visi prospekte numatyti veikalai[721].

Priešingai nei graikų tragikų rinkinio atveju, kur dauguma tekstų jau buvo parengti, dalį chrestomatijai numatytų vertimų dar reikėjo atlikti iš naujo. 1959 m. pradžioje Katedra priėmė strateginį sprendimą: dėl didelės apimties chrestomatiją skelti į dvi dalis, pirmiausia koncentruojantis tik į graikų autorius, taip romėnų literatūrą paliekant ateičiai. Numatyta solidi 27 lankų knygos apimtis[722], kurioje kiekvienas autorius turėjo būti pristatomas per trumpą įvadą bei išsamius kūrinių realijų (tikrinių vardų, vietovardžių ir pan.) komentarus[723].

Pradinė idėja kiekvieną vertimą kolektyviai svarstyti Katedros posėdžiuose greitai pasirodė esanti nereali. Kas dvi savaites vykę posėdžiai paprasčiausiai nebūtų pajėgę absorbuoti tokios tekstų gausos, o kruopšti kolegų kontrolė būtų beviltiškai užvilkinusi leidybą. Siekiant spartos, nuspręsta šį darbą palikti redaktoriams, tačiau autoriai savo vertimus turėjo duoti paskaityti bent vienam Katedros kolegai [724].

Iš esmės 1960 m. chrestomatija buvo paruošta. Dar metų pradžioje konstatuota, kad jos parengimas bus esminis mokslinis Katedros metų darbas[725]. Gruodį autoriai galėjo lengviau atsikvėpti: darbas buvo užbaigtas, likęs tik formalus tekstų perrašymas mašinėle. Posėdžių metu džiaugtasi, jog į rinkinį pateko būtent tie autoriai, kurie nagrinėjami paskaitų metu, tad leidinys taps tiesiogine atrama studijų procesui[726]. Visgi, net ir užbaigus rankraštį, sovietinės leidybos girnos sukosi lėtai – fiziniu pavidalu knyga skaitytojus pasiekė tik dar po trejų metų – 1963 m.

---

[720] Atrodo, kad sulaukusi užtarimo iš ministerijos, KFK norėjo pasinaudoti proga ir *Pedagoginės literatūros leidykloje* užsakyti mokykloms išleisti antikinių vertimų seriją atskiromis knygelėmis. Viename iš protokolų buvo sudarytas 15 pozicijų sąrašas, į kurį taip pat įtraukta ir romėnų autoriai (Lukrecijus, Horacijus, Katulas, Tibulas, Propercijus, Vergilijus, Ovidijus, Nepotas, Ciceronas ir Salustijus). Knygelių apimtis buvo numatyta 2–4 lankai. Visgi, toliau apie šį projektą niekur neužsimenama. Galima manyti, kad leidyklos nebuvo pasirengusios „žaisti“ su tokiomis smulkiomis knygelėmis. VUBRDA, f. R-856, ap. 16, b. 124, l. 86v; [1958 03 06].

[721] VUBRDA, f. R-856, ap. 16, b. 124, l. 82v; [1958 02 12].

[722] Naujajame chrestomatijos projekte nebeliko kai kurių autorių: atsisakyta Menandro komedijos, Isokrato ir Demosteno retorinių veikalų, helenistinės poezijos (Kalimacho ir Teokrito). Tiesa, galutinėje versijoje Menandro ir Teokrito ištraukos buvo sugrąžintos.

[723] VUBRDA, f. R-856, ap. 16, b. 188, l. 9r; [1959 01 15].

[724] *Ibid.*, l. 10r–10v; [1959 02 12].

[725] *Ibid.*, l. 21r; [1960 01 13].

[726] *Ibid.*, l. 29r; [1960 12 09].

Nors *Graikų literatūros chrestomatija* po ilgų biurokratinių klajonių galiausiai pasirodė, jos recepcija akademinėje bendruomenėje buvo nevienareikšmė. Praėjus keleriems metams po išleidimo, Zabulis apgailestavo, jog „graikų literatūros chrestomatija daugelio žmonių taip pat liko neperskaityta“, o studentų žinios, ypač vėlyvosios Antikos laikotarpio, išliko silpnos[727].

Visgi būta ir optimistiškesnių įžvalgų. Tijūnelytė-Šimkauskienė pastebėjo, kad bibliotekininkystės studentai graikų literatūrą išmano kur kas geriau nei romėnų, ir kėlė prielaidą, jog „Graikų literatūros įsisavinimui gal būt padeda ta chrestomatija?“[728]. Kartu ji atkreipė dėmesį į sovietinio švietimo realybę: geriausiai literatūros egzaminuose sekėsi rusakalbiams studentams, kurie turėjo nevaržomą prieigą prie gausių antikinių tekstų vertimų rusų kalba[729]. Atsižvelgdamas į tai, Zabulis paragino kreiptis į Lietuvių kalbos katedrą, kad ši savo studentus paragintų skaityti antikinę literatūrą ir kitomis kalbomis, o ypač – gerai prieinama rusų kalba. Kartu jis pateikė studentų reakcijas į tokį pasiūlymą: „Aš užsiminiau keletą kartų – tai visa auditorija suūžė“[730]. Tai liudija ne tik studentų norą studijuoti gimtąja kalba, bet ir tam tikrą pasyvų pasipriešinimą rusifikacijai, net jei tai reiškė skurdesnę mokymosi bazę.

Apžvelgus šį atvejį, galima konstatuoti keletą svarbių aspektų. Katedra nuolat proaktyviai stengėsi populiarinti Antikos autorius ir jų kūrinius ne tik tarp studentų, bet ir siekė juos pasiūlyti moksleiviams bei plačiajai visuomenei. Visgi ši veikla nuolat susidurdavo su rimtais leidybiniais sunkumais: nors valstybinių leidyklų buvo vos keletas ir jos turėjo aiškiai padalintus profilius, klasikai bandė belstis į visas duris.

Tačiau net ir toks atkaklumas ne visada padėdavo. Paaiškėjo, kad vien kultūrinių argumentų nepakako – *Graikų literatūros chrestomatiją* pavyko išleisti tik užsitikrinus tvirtą nomenklatūrinį užnugarį. Deja, dėl šių biurokratinių barjerų daugybė vertimų, į kuriuos buvo įdėta begalė darbo, taip ir liko „stalčiuose“. Būtent toks likimas ištiko ir planuotą romėnų literatūros chrestomatiją, kurios leidybinė odisėja pasirodė esanti dar negailestingesnė.

Graikų literatūros chrestomatija buvo suplanuota tik kaip pirmoji fundamentalaus leidinio dalis, todėl nieko nelaukiant buvo imtasi parengiamųjų darbų antrajai daliai sudaryti. Jau 1963 m. rudenį Katedroje iškeltas uždavinys – „planuoti lotynų literatūros chrestomatiją“. Siekiant

[727] *Ibid.*, b. 304, l. 86r; [1965 01 28].
[728] *Ibid.*, l. 89v; [1965 02 26].
[729] *Ibid.*, l. 86r; [1965 01 28].
[730] *Ibid.*

pagreitinti procesą, numatyta ne tik surinkti iki tol jau atliktus vertimus, bet ir „įtraukti IV kurso studentų vertimus, panaudoti buvusių diplomantų darbus“[731]. Atrodo, kad toks ketinimas žymėjo tam tikrą skubą ir bandymą išnaudoti ankstesnės dalies sėkmės inerciją. Tai patvirtina ir posėdyje dalyvavusio Zabulio išreikšta viltis, kad romėnų literatūros chrestomatija galėtų pasirodyti jau po poros metų[732].

Tačiau ambicingi planai ir vėl susidūrė su biurokratinėmis bei leidybinėmis kliūtimis, o rengimo procesas beviltiškai išsitęsė. 1966 m., taigi, praėjus trejiems metams po pradinio sumanymo, Valkūnas chrestomatijos pasirodymo prognozę nukėlė į 1970 metus[733]. Toks delsimas turėjo tiesioginių pasekmių studijų kokybei: nesant galimybės tiesiogiai skaityti pirminių šaltinių lietuvių kalba, studentai buvo priversti apsiriboti Tronskio vadovėliu. Tai reiškė, kad užuot analizavę pačius antikinius tekstus, studentai nagrinėjo tik jų siužetų atpasakojimus, dažniausiai persmelktus marksistinės ideologijos interpretacijomis[734].

Net ir Zabulis, raginęs studentus skaityti antikinius autorius rusiškai, pripažino, kad vertimų stygius labai atsiliepia jų antikinės literatūros išmanymui, o ypač – romėnų autorių. Tai parodo, kad graikų literatūros chrestomatija šią spragą tam tikru mastu užpildė. Zabulis kritiškai vertino ir patį Tronskio vadovėlį: anot jo, knyga parašyta studentams sunkiai suprantamu stiliumi, todėl besimokantiesiems dažnai likdavo tik tuščios, bendros frazės, nors pats vadovėlis savo apimtimi ir buvo pakankamai glaustas[735]. Tokia kritika apnuogino sisteminę problemą: negalėjimas skaityti pačių Antikos tekstų, apsiribojant tik jų atpasakojimais ir interpretacijomis, iš esmės devalvavo klasikinės filologijos studijas iki tuščios retorikos.

Nors pirminiai chrestomatijos terminai seniai praėjo, planų parengti šį darbą atsisakyta nebuvo. 1972 m. pabaigoje, nustatant kito semestro planus, chrestomatijai buvo numatyta išversti visas būrys romėnų autorių: Valkūnui patikėtos Fairdo, Cicerono ir Senekos kūrinių ištraukos, Dumčiui – Senekos tragedija *Medėja*, Kazlauskui – Ovidijaus *Meilės elegijos* ir Salustijus, Manikaitei – Cezaris ir Marcialis, Mažiulienei – Tacitas ir Svetonijus, Mironui – Marcialis ir Juvenalis, Šimkauskienei – Nepotas ir Livijus. Horacijaus poezijai iliustruoti ketinta panaudoti Churgino vertimus[736]. Toks detalus sąrašas atskleidžia kitą svarbų aspektą: vadinasi,

---

[731] VUBRDA, f. R-856, ap. 16, b. 304, l. 41r; [1963 10 14].
[732] *Ibid.*
[733] VUBRDA, f. R-856, ap. 17, b. 24, l. 32r; [1966 02 28].
[734] VUBRDA, f. R-856, ap. 16, b. 304, l. 64r; [1964 05 25].
[735] *Ibid.*, l. 86r; [1965 01 28].
[736] VUBRDA, f. R-856, ap. 17, b. 258, l. 35r–35v; [1972 12 20].

per 10 metų visi šie vertimo darbai vis dar nebuvo atlikti, arba bent jau neišbaigti.

1973 m. pradžioje optimizmas išliko didelis: tikėtasi medžiagą paruošti iki rugsėjo 1 d., o jau 1974 metų vasarį įteikti leidybai[737]. dar Šis skubotas grafikas liudija, kad Katedra, gavusi bent menkiausią galimybę publikuoti jai strategiškai svarbius autorius, siekė akimirksniu mobilizuoti visą savo mokslinį potencialą, kol aukštesnės instancijos eilinį kartą nepakeitė savo sprendimų. Valkūno darbo plane (1973–1974 m. m.) buvo numatyta, jog jis chrestomatijai parašys įvadą, o patį rinkinį sudarys 20 spaudos lankų. Pagal šį ambicingą grafiką, 1974 m. pavasarį turėjo būti baigti rašyti įvadai ir patikrinti visi vertimai, o rudenį, po galutinio redagavimo, rankraštis turėjo pasiekti *Minties* leidyklą. Toks leidyklos pasirinkimas galėjo rodyti, kad šis darbas buvo traktuojamas ne kaip grožinės literatūros rinktinė (už ką buvo atsakinga *Vaga*), o kaip rimta akademinė studijų priemonė. Kartu su Valkūnu sudarytoju buvo numatytas ir Dumčius[738].

Sudėtinga nurodyti vienintelę priežastį, kodėl šis rinkinys, į kurį per daugiau nei dešimtmetį buvo įdėta tiek daug Katedros narių pastangų, sovietmečiu taip ir nepasirodė. Visgi menkos užuominos tiek posėdžių protokoluose, tiek asmeninėje korespondencijoje leidžia daryti prielaidą, kad tai lėmė politinių bei ekonominių veiksnių visuma. Pirmiausia, nei valstybinės leidyklos, nei Švietimo ministerija didelio entuziazmo rinkiniui nerodė – klasikai buvo priversti nuolat įrodinėti tokio leidinio reikalingumą. Antra, leidybos procesą stipriai varžė griežtai normuojamas leidybinių lankų skaičius. Valkūnas 1970 m. laiške Dambrauskui atvirai pripažino, kad *Romėnų literatūros chrestomatijos* leidyba planuojama jau seniai, „bet ligi šiol nieko neišeina: vis lankų neturi ministerija... Todėl laukiame“[739]. Tai liudija, kad fundamentalūs Antikos tekstai sovietinės švietimo sistemos prioritetų sąraše užėmė žemą vietą, o techniniai popieriaus limitai veikė kaip efektyvus netiesioginės ideologinės kontrolės įrankis[740].

Tolesnis laukimas virto dešimtmečius trukusiu stagnacijos periodu. 1976 m. Katedros vedėjas Mironas skundėsi, kad šios chrestomatijos

---

[737] *Ibid.*, l. 36r; [1973 01 25] ir l. 41v; [1973 09 20].

[738] VUBBRA f. R-856, ap. 17; Klasikinės filologijos katedros darbuotojų kvalifikacijos kėlimo, dėstytojų mokslinio darbo planai ir jų vykdymo ataskaitos 1964 – 1979, [nenumeruota].

[739] MLLM A. Dambrausko fondas, ER_2-55806/$ER_2$7174, 1r, L. Valkūnas A. Dambrauskui; [1970 11 03].

[740] Tuo pačiu pretekstu būdavo ribojama ar nutraukiama tiek ideologinio pobūdžio klaidų padariusių specializuotų periodinių leidinių, tiek apskritai ideologijai menkai reikšmingų knygų leidyba. Plačiau: Streikus (2018), 87–88.

klausimas „labai opus“, nes „studentai neturi iš ko paskaityti“[741]. Paradoksalu, bet nepaisant nuolatinio pasirengimo spausdinti, vidinė drausmė taip pat šlubavo: tame pačiame posėdyje Mironas konstatavo, kad nors darbai išdalinti seniai, ne visi tekstai dar yra pasiekę Katedrą[742]. Nutarta vertimus galutinai pateikti iki 1977 m. pradžios, tačiau proveržio nebuvo ir tada.

Kitas rimtas chrestomatijos svarstymas Katedroje įvyko tik 1983 m. Tuometis vedėjas Kazlauskas pasiūlė estafetę perduoti naujosios kartos mokslininkėms – Daliai Dilytei ir Eugenijai Ulčinaitei. Visgi šiam milžiniškam darbui išvysti dienos šviesą nepakako vien akademinio pasišventimo – jam prireikė tektoninių istorijos lūžių: *Romėnų literatūros chrestomatija* turėjo sulaukti Sovietų Sąjungos žlugimo ir galutinio Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo, kad po trijų dešimtmečių priverstinės tylos 1992 m. pagaliau pasiektų skaitytojus[743].

Apibendrinant šį atvejį, galima konstatuoti, kad šios chrestomatijos rengimas tapo bene didžiausiu ir ilgiausiai trukusiu KFK akademiniu iššūkiu, puikiai iliustruojančiu sovietinės švietimo sistemos bei leidybos planavimo ydas. Nors į procesą buvo įsitraukęs visas Katedros personalas, o darbai planuoti su dideliu entuziazmu, projektas nuolat atsimušdavo į biurokratines kliūtis bei „leidybinių lankų“ deficitą. Ši odisėja tapo ryškiu „stalčių kultūros“ pavyzdžiu: ištisos filologų kartos darbas liko įkalintas rankraščiuose ir turėjo laukti geresnių laikų.

[741] VUBRDA, f. R-856, ap. 17, b. 258, l. 76r; [1976 10 25].
[742] *ibid.*
[743] *Romėnų literatūros chrestomatija*, sud. D. Dilytė, E. Ulčinaitė, Vilnius: Mokslas, 1992.

II stasimas: Eneidos detektyvas

Antikos autorių vertimas ir publikavimas sovietinėje Lietuvoje dažnai buvo paliekamas vertėjų ir leidėjų tarpusavio susitarimui. Tačiau kartais pamatinių tekstų leidybos procesas tapdavo sudėtingų institucinių intrigų, asmeninių ambicijų ir konkuruojančių klanų kovos lauku, kurio aidai pasiekdavo ir aukščiausius politinės valdžios sluoksnius. Ypač ryškus to pavyzdys – Vergilijaus *Eneidos* vertimas ir publikavimas. Šios poemos vertimo odisėja ypač išryškino ir apnuogino nevienalytę klasikų bendruomenę, kurioje užkulisinės kovos ir asmeninės ambicijos gali tęstis metų metus, o kartais ir dešimtmečius.

XX a. 7-ajame dešimtmetyje lietuviškai buvo parengti net trys Vergilijaus *Eneidos* vertimai. Tiesa, visų jų likimai buvo skirtingi: 1965 m. Bostone, su savo peripetijomis, pasirodė Antano Rukšos darbas, o sovietinėje Lietuvoje šio kūrinio publikavimui lietuvių kalba kandidatai buvo du: Algirdas Skoras ir Antanas Dambrauskas. Visų šių vertimų istorija savotiškai įdomi ir verta atidesnio žvilgsnio.

Nors Rukša *Enėjidę*[744] išleido užsienyje, šis faktas vis tiek buvo žinomas Lietuvos akademiniuose sluoksniuose, todėl nevertėtų jo eliminuoti iš sovietmečio vertimų tyrimų lauko. Toks sugretinimas leidžia pamatyti dvi radikaliai skirtingas to paties kūrinio recepcijos strategijas. Rašydamas pratarmę, Rukša ne tik aptarė darbo eigoje iškilusias problemas ir vertimo strategijas, bet ir trumpai apžvelgė Vergilijaus vertimus Lietuvoje ir jo vertinimą pasaulyje. Publikuodamas savo vertimą laisvajame pasaulyje, Rukša galėjo poemos siužetą susieti su jam aktualiais įvykiais: „laiko dvasia Enėjidėje artima mūsų gyvenamajam laikmečiui, kada milijonai tremtinių, priversti apleisti savo tautines ir religines šventoves, turėjo jieškotis naujosios tėvynės svetur“[745].

Atrodo, kad pats būdamas įsikūręs Vokietijoje, Augsburge, Rukša neturėjo daug vilčių, jog šis vertimas galėtų būti plačiau prieinamas Lietuvoje, todėl įvade tęsė: „Vergilijaus Enėjo idėja nesvetima ir lietuviams. Kaip seniau, taip ir dabar nestinga romantikų, svajojančių apie ypatingas priemones išsivaduoti iš svetimųjų priespaudos ir sukurti naują Lietuvą. Pakanka prisiminti V. Pietarį ir K. Pakštą[746]. Tad ir jieškančio naujos žemės

---

[744] Čia bus naudojami tokie šio kūrinio pavadinimai, kaip juos buvo išvertę vertėjai. Rukša kūrinį lietuviškai pavadino *Enėjide*, o Dambrauskas ir Skoras – *Eneida*.

[745] Rukša (1965), VII.

[746] Autorius referuoja į Vinco Pietario pirmąjį lietuvišką istorinį romaną *Algimantas,* kuriame parodomas lietuvių tautos gebėjimas išlikti sunkiomis istorinėmis sąlygomis. Tuo tarpu geografas Kazys Pakštas buvo pagarsėjęs savo utopine idėja

savo tautai ir tėvynės dievams Enėjo odisėja skaitytojo širdžiai turėtų būti artima ir miela“[747]. Galima neabejoti, kad tokie įvade pateikti teiginiai buvo viena iš priežasčių, jei ne pagrindinė, visiškai užkirtusių kelią platesnei šio vertimo sklaidai sovietinėje Lietuvoje. Visgi, kaip matyti iš asmeninės Rukšos korespondencijos, jis vis tik tikėjosi šį vertimą pasiųsti į okupuotą Lietuvą. Šis atvejis vertas platesnio aptarimo, nes per jį atsiskleidžia ir bendroji sovietinė politika dėl į Sąjungą įvežamų knygų.

Rukšos išversta ir išleista *Enėjidė* buvo itin džiaugsmingai sutikta emigracijoje. Pavyzdžiui, istorikas Juozas Jakštas laiške Rukšai rašė: „atlikai didelį darbą ir įrašei savo vardą į mūsų kultūros istoriją. Kas berašys šių laikų Lietuvos istoriją ir lies emigrantų veiklą ir jų kultūrinius laimėjimus, Rukšos lietuviškoji *Enėjida* turės būti rodoma iškiliausiu kultūros paminklu“[748]. Tame pačiame laiške Jakštas išreiškė viltį, kad šis vertimas galiausiai pasieks Lietuvą: „Tamstos knyga turėtų pasiekti ir dabartinę Lietuvą ir joje mokymo priemone tapti. Leidėjas Kapočius, rodos, turi kelią ją ten gal net masiškai persiųsti. Gal jis tai ir padarys. Juk ištisinio vertimo Lietuva iki šiol neturėjo. Tamsta pirmas kirtai ledą. Jei kada nors ir kas nors bandys iš naujo versti, jau turės gerą vadovą“[749].

Atsakomajame laiške Rukša užsiminė, kad iš tiesų leidėjas Juozas Kapočius išsiuntė „7 egzempliorių siuntą į Vilnių“, bei nurodė, kad „knygos tikrai pasiekiančios adresatą“[750]. Rukša laiške neslėpė džiaugsmo ir netgi tikėjosi, kad šis vertimas galėtų būti Lietuvoje perspausdintas, „gal be priedų, ypač pratarmės ir įvado (tas galėtų neįtikti režimui)“. Kita vertus jis iškart suabejojo dėl tokios galimybės: „tik gal bus nepatogu, kad „dipukas“ ir dar tebegyvenąs knygos autorius“, nors „jie ten autorių teisių nepaiso“ [751].

Tačiau pirminis džiaugsmas greitai baigėsi. Nežinia, ar iš tiesų tos septynios knygos nukeliavo ir pasiekė adresatus[752], tačiau vėlesni bandymai sėkmingi nebuvo. Jakštas laiške rašė, kad dar vieną egzempliorių pasiuntęs

---

rasti vietos pasaulyje „atsarginei Lietuvai“, jei tauta nebegalėtų gyventi savo istorinėse žemėse. Rukša juos gretina su Enėju, kuris turėjo surasti trojėnams naują tėvynę ir kartu išlaikyti tautą gyvastingą po visiško Trojos žlugimo.

[747] *Ibid.*

[748] DSHI, f. 150 (Ruksa), b. 001, l. 438r–438v; J. Jakštas A. Rukšai; [1966 05 02].

[749] *ibid.*, 438v.

[750] DSHI, f. 150 (Ruksa), b. 001, l. 434r, A. Rukša J. Jakštui; [1966 05 07].

[751] *Ibid.*

[752] Viename laiškų Rukša užsimena Jakštui, kad kažkiek knygų parvežti į Lietuvą perdavė savo giminaičiui, Paryžiuje studijavusiam Laimonui Tapinui. Šis kai ką dovanojęs ir rektoriui (Jonui Kubiliui). Laiške minima, kad Rukšos *Enėjidę* šis jau turėjęs. DSHI, f. 150 (Ruksa), b. 001, l. 348v, A. Rukša J. Jakštui; [1979 08 23].

savo brolio dukrai, VU lietuvių kalbos ir literatūros studentei[753], tačiau jau kitais metais užsimena, kad pasiųstoji knyga dukterėčios nepasiekė: „Matyti, užkliuvo cenzūroje, ar gal šiaip pasimetė. Nuostabu būtų, jei cenzūrai toks dalykas užkliūtų“[754].

Savo vertimą į Sovietinę Lietuvą bandė siųsti ir pats Rukša. Pirmajame laiške Valkūnui, atsakydamas į šio prašymus atsiųsti iš Vokietijos kai kurių mokslinių knygų, Rukša apgailestavo, jog tai neįmanoma, neva, visos siunčiamos knygos sulaikomos. Kaip pavyzdį pateikia savo pavyzdį: „Ir mano *Enėjidės* normaliu kelių siųstieji egzemplioriai nepasiekė adresatų ir dingo. Vieną siuntė istorikas J. Jakšt., kitą aš pats“[755]. Dėl šio pavyzdžio ir dėl Miunchene veikusio knygyno patvirtinimo, kad į Lietuvą siunčiamos knygos „nenueinančios ir dingstančios“, Rukša atsisakė siųsti knygas Valkūnui: „Tad, pasirodo, ne tik lietuviškos, bet ir iš viso vakarietiškos knygos Lietuvos normaliu būdu nepasieks“[756]. Visgi, papasakojęs šią padėtį bičiuliui Tininiui, Rukša iš pastarojo gavo patikinimą, kad jis pats asmeniškai iš JAV į Lietuvą yra išsiuntęs beveik 200 užsienietiškų knygų, iš kurių pradingo vos dvi[757]. Paaiškėjo, kad į Lietuvą buvo draudžiama siųsti tik lietuviškas knygas (tarp jų ir vertimus), o užsienietiškos knygos, dažniausiai, adresatus pasiekdavo.

Grįžtant prie paties *Eneidos* vertimo, A. Rukša įvado pabaigoje užsimena, kad nesijaučia išnaudojęs visų lietuvių kalbos teikiamų galimybių ir tikisi, kad atsiras ir kitas šios poemos vertėjas, „daug geriau mokąs lietuvių kalbą ir įmantriau sugebąs perteikti *Enėjidės* dvasią lietuviškai“[758]. Ir iš tiesų sovietinėje Lietuvoje atsirado net du vertėjai, pretenduojantys į lietuvišką *Eneidos* vertimo publikaciją.

Aptariamo Vergilijaus kūrinio leidyba Lietuvoje yra ne ką mažiau įdomus atvejis. Algirdas Skoras baigė klasikinės filologijos studijas VU 1953 metais. Jo baigiamasis IV kurso darbas buvo apie „*Eneidos*

---

[753] *Ibid.*, l. 433r; [1966 08 07].
[754] DSHI, f. 150 (Ruksa), b. 001, l. 426r, J. Jakštas A. Rukšai; [1967 12 18].
[755] DSHI, f. 150 (Ruksa), b. 003, l. 332r, A. Rukša L. Valkūnui; [1970 11 04]. Po pusantrų metų rašytame laiške Valkūnui, Rukša dar kartą prisimena, kad siųstosios *Eneidės* Lietuvos nepasiekė. Jis patikslina, kad pats bandė nusiųsti vertimą vienam buv. Panevėžio gydytojui, net išbandydamas tam tikrą gudrybę: neva buvo girdėjęs, kad knygos su dedikacijomis adresatus pasiekia. Deja, šis būdas taip pat nesuveikė. Bandydamas apeiti sistemą Rukša paklausė Valkūno, galbūt būtų galima pabandyti siųsti tiesiai Universitetui (*Ibid.*, l. 324r, A. Rukša L. Valkūnui; [1972 03 04]).
[756] *Ibid.*
[757] DSHI, f. 150 (Ruksa), b. 003, l. 282r; A. Rukša J. Tininiui; [1970 11 05] ir l.281r; [1970 11 11].
[758] Rukša (1965), VIII.

tendencingumą“[759]. Kitais metais diplominiam darbui jis pasirinko *Eneidos* IV giesmės vertimą[760]. Iš šio darbo svarstymų galime matyti, kad Katedra gana palankiai vertino jo pastangas, gyrė dėl vertimo skambumo, nors iškėlė ir trūkumų: pasitaikė netikslumų tiek prasmės, tiek metrikos atžvilgiu, per daug didelių nukrypimų nuo teksto. Kritikos susilaukė ir silpna įžanga, kurioje trūko „marksistinio priėjimo“[761]. Taigi, galime matyti, kad nors Vergilijus net sovietiniuose literatūros vadovėliuose buvo mažai marksistiškai interpretuojamas, tačiau tokio uolumo iš studentų vis tiek reikalauta.

Atrodo, kad labai teigiamai įvertintas *Eneidos* IV giesmės vertimas paskatino Skorą imtis viso kūrinio. 1963 m. KFK protokole fiksuota, kad jis „užbaigė *Eneidos* vertimą“. Buvo nuspręsta, kad Katedros nariai šį darbą peržiūrės ir kitame posėdyje pateiks savo įspūdžius[762]. Pradžioje su šiuo vertimu susipažinti buvo pavesta Tijūnelytei-Šimkauskienei, Kazlauskui ir Mažiulienei[763]. Vertimo aptarimas iš tiesų įvyko, visgi, posėdžio protokole detalės nepažymėtos. Buvo patvirtintas Račkausko pasiūlymas, kad apie vertimą su autoriumi asmeniškai turės pasikalbėti Katedros vedėjas Valkūnas. Be to, Skorui pageidaujant, buvo palikta galimybė jam dėl vertimo pasikonsultuoti su atskirais Katedros nariais[764]. Šioje vietoje bet kokios tolimesnės užuominos posėdžių protokoluose apie Skoro *Eneidos* vertimą nutrūksta.

Apie tolesnį vertimo procesą žinome iš paties Skoro laiško klasikei Anastazijai Kašinskaitei[765]. Nedatuotame laiške jis nurodo, kad jau yra įpusėjęs *Eneidos* vertimą: „Velnias žino juo toliau, tuo daros sunkiau,

---

[759] VUBRDA, f. R-856, ap. 16, b. 48, l. 32r; [1951 09 18].
[760] *Ibid.*, l. 60v; [1952 09 16].
[761] *Ibid.*, l. 68r; [1953 01 17]. Iš vėlesnių diplominio darbo svarstymų galime susidaryti aiškesnį darbo vaizdą: Skoro vertimas buvo spondėjinis, jis laisvai keisdavo būtąjį laiką esamuoju (*praesens historicum)*, vertime pateikė mažiau eilučių nei originale, vadinasi, negebėjo visiškai išlaikyti formos. Darbo vadovas Račkauskas šį darbą vertino gerai. Valkūnas pažymėjo, kad įvadas labai originalus, aptarti vertimo sunkumai, išnagrinėti ankstesnių Vergilijaus vertėjų (Poškos, Vosyliaus ir Churgino) atlikti vertimai. Protokole randame ir konkrečių pastabų vertimui, tačiau iš esmės jis įvertintas teigiamai. Dumčius nurodė, „kad vertimas yra gražus, meniškas, tačiau kai kur nevisai tikslus“. Katedros nutarimu diplominis Skoro darbas įvertintas „labai gerai (*Ibid.*, l. 80v–81r; [1953 04 25]).
[762] VUBRDA, f. R-856, ap. 16, b. 304, l. 34r; [1963 05 27].
[763] *Ibid.*, l. 42v; [1963 10 21].
[764] *Ibid.*, l. 45r; [1963 11 15].
[765] Anastazija Kašinskaitė klasikinės filologijos studijas VU baigė 1950 m. Nuo tų metų iki 1979 m. dirbo *Vagos* leidykloje. Vertė ir redagavo vertimus iš graikų ir lotynų, prancūzų, italų, rusų ir kitų kalbų. Iš graikų kalbos išvertė Plutarcho *Rinktines biografijas* (1962), iš lotynų – Salustijaus *Jugurtos karą* (1973).

nežinau ar pavargau, o gal pasidariau sau labiau reiklus, nes pajutau Vergilijaus dvasią ir juo toliau tuo didesnę jaučiu atsakomybę prieš šį nemirtingą dievišką dainių“. Nors ir dvejodamas, jis buvo rimtai pasiryžęs vertimą užbaigti: „Šiaip ar taip mano gyvenimo tikslas išversti *Eneidą* taip, kad Vergilijus pažiūrėjęs į vertimą pasakytų: „Taip, iš tikrųjų šį veikalą parašiau aš“[766].

Šiek tiek daugiau žinių, Skorui jau įteikus vertimą leidyklai, randame jam adresuotuose laiškuose, pasirašytuose „Vilniškio prieteliaus“ slapyvardžiu. Jis rašė bandęs ką nors daugiau sužinoti apie *Eneidos* leidybą ir jam pavykę išsiaiškinti, kad vyriausiasis *Vagos* redaktorius Maldonis paliepė parengti Skoro vertimui recenziją. Anot laiško autoriaus, atrodo, kad Maldonis vertimo atžvilgiu buvo nusiteikęs gana palankiai, nors buvo ir tokių, kurie stengėsi, jog vertimas būtų atmestas iš karto: „dalis įtakingų žmonių pas mus yra griežtai įsitikinę, kad šitas veikalas neišverčiamas ir imtis šio darbo yra įžūlumas“. Tiesa, laiško autorius pabrėžė, kad tokia nuomonė yra ir apie kai kuriuos kitus veikalus. Čia pat užsiminė, kad *Eneidos* vertimui nepritariantis ir Churginas: „nei pats ėda, nei kitam duoda“[767].

Kaip rodo kiti Skoro laiškai, *Eneidos* vertimo klausimu jis dar anksčiau konsultavosi ir su minėtu Churginu. Viename iš laiškų šis sureaguoja į Skoro jam iškeltus klausimus apie vertimo principus ir prašo atsiųsti II *Eneidos* giesmės vertimą susipažinimui. Churginas taip pat pasiūlė kiek vėliau susitikti su vertėju Vilniuje ir šį vertimą aptarti. Tame pačiame laiške jis nurodė, kad ir pats 1931–1935 metų laikotarpiu buvo išvertęs šešias *Eneidos* giesmes, t. y. pusę kūrinio[768]. Iš sekančios dienos Churgino laiško sužinome, kad II giesmė jau įteikta leidyklai, todėl jis paprašė dar ir IV, kartu pateikdamas naujų patarimų, kaip pagerinti vertimą[769].

Šis epizodas apnuogina anksčiau minėtos „prieteliaus“ patarlės prasmę: viena vertus, pripažintas vertėjas viešai demonstravo kolegišką paramą ir teikė Skorui profesinius patarimus, kita vertus, leidyklos užkulisiuose jis abejojo vertėjo sugebėjimais atlikti darbą, kurio nesugebėjo užbaigti pats. Minėtame laiške „prietelius“ informuoja, kad greičiausiai vertimą recenzuoja kitas vertėjas – Antanas Dambrauskas. Netgi užsimena girdėjęs, jog „kažkas net siūlęs, kad jam reikėtų duoti išversti, jis tai

[766] VUBRS, f. 159, b. 155, l. 1v, A. Skoras A. Kašinskaitei; [be datos].
[767] VUBRS, f. 72, b. 1145, l. 2. „Vilniškis prietelius“ A. Skorui; [be datos].
[768] *Ibid.*, l. 3. A. Churginas A. Skorui; [1957 02 25].
[769] *Ibid.*, l. 3a. A. Churginas A. Skorui; [1957 02 26].

sugebėtų“. Tačiau „prietelius“ ragina Skorą pačiam pasidomėti Dambrausko nuomone, nes jis asmeniškai šio nepažįsta[770].

Šios istorijos tęsinį savo atsiminimuose mums pateikia Dambrauskas. Anot jo, redaguojant Ralio verstą *Odisėją*, *Vagos* leidykla jam į Druskininkus atsiuntusi Skoro, tuomet jau dėsčiusio Kauno medicinos institute, išverstos *Eneidos* rankraštį ir paprašiusi recenzijos. Dambrausko nuomone, vertimas buvo nenusisekęs, todėl jis nenorėjęs nei kritikuoti, nei juo labiau rašyti recenzijos. Visgi, anot Dambrausko, *Vagos* leidykla jau buvo iš anksto išmokėjusi honorarą už šį darbą, juo labiau dėl vertimo buvo tos pačios nuomonės. Visgi, tokiai pozicijai pagrįsti jiems reikėjo tarsi „žaibolaidžio, jei trenktų perkūnas“. Galiausiai Leidykloje dirbę Vytautas Visockas ir Eugenija Stravinskienė įtikino Dambrauską šią recenziją parašyti. Atsiminimuose jis rašo, kad recenzijoje nurodęs visus trūkumus, tuo užrūstindamas patį vertėją Skorą[771].

Pasinaudodama tokia nepalankia recenzija, Leidykla Skorui grąžino tiek *Eneidos* vertimo mašinraštį, tiek pridėjo minėtąją recenziją ir paaiškinamąjį laišką, kuriame teigta: nors prie vertimo „daug ir sąžiningai pasidarbuota, bet, deja, gauti rezultatai dar negali labai nudžiuginti skaitytojo“. Toliau išvardijami didžiausi vertimo trūkumai: „tai natūralios, lanksčios ir vaizdžios frazės stoka. Vertimo tekstui stinga poetinio skambesio“. Taigi, čia buvo atkartoti Dambrausko pateikti pastebėjimai. Anot Leidyklos, tik pasiekus tinkamą poetinį lygį, galima svarstyti ir apie paties turinio tikslumą[772]. Ši situacija aiškiai atskleidžia mechanizmą, kaip leidykla, jau priėmusi sprendimą nepublikuoti vertimo, turėjo rasti tinkamą autoritetą, kuris legitimizuotų tokį nutarimą. Taip buvo sukurta objektyvumo iliuzija, kuri turėjo apsaugoti Leidyklą nuo galimų pretenzijų. Visgi, ne viskas klojosi, kaip buvo numatyta.

Po metų, toliau pasakoja Dambrauskas, leidykla jam užsiminusi apie ketinimą publikuoti *Eneidą* ir pasiūliusi pačiam Dambrauskui imtis šio vertimo. Jis sutiko ir po kurio laiko *Vagai* nusiuntė I knygos vertimo juodraštį. Neilgai trukus šis bandymas sulaukė pritarimo: ją teigiamai recenzavo Dambrausko bičiulis Valkūnas, o *Vaga* savo ruožtu įteikė sutartį

---

[770] *Ibid.*, l. 2. „Vilniškis prietelius“ A. Skorui; [be datos].

[771] Pačią leidyklai skirtą vidinę recenziją galima rasti VUB rankraščių skyriuje. Joje Dambrauskas iškelia keistas lietuviškas naudojamas konstrukcijas, kai kurias vertimo vietas sako esant išgalvotas paties vertėjo, bet nerandamas originale. Taip pat kritikuojama vertimo metrika, nepoetiškumas, nesklandus originalo minčių perteikimas ir t. t. VUBRS, f. 72, b. 1145, „Vergilijaus *Eneidos* vertimo charakteristika“; [1963 03 16].

[772] VUBRS, f. 72, b. 1145, [nenumeruota], A. Maldonis A. Skorui; [1963 04 20].

visam kūrinio vertimui. Bet ir tai nebuvo pabaiga: pasikeitus leidyklos vadovybei Dambrauskas gavo laišką, kuriame buvo prašoma atsiųsti Valkūno recenziją I *Eneidos* knygai. Baimindamasis, kad naujieji Leidyklos vadovai nori nutraukti sutartį, jis laišku kreipėsi į patį Valkūną. Pastarasis situaciją paaiškino kiek plačiau: „siųsk“, – rašė jis. „Prieš tave Skoras, CK nario Henriko Zabulio[773] remiamas, padavė skundą CK ir spaudos komitetui prie Ministrų tarybos“. Skunde buvo tvirtinama, jog Dambrauskas Skoro vertimą suniekinęs, nusirašęs ir norįs prakišti savo vardu. „Siųsk! Skundą svarstys rimta komisija“ – laiške rašė Valkūnas.

Dambrauskas prisimena, kad apie svarstymą girdėjęs iš šalies, o komisiją sudarę visų leidyklų direktoriai ir vyriausieji redaktoriai. Joje buvo ir CK bei Universiteto atstovų. Anot jo, kaltinime buvo keliami ne plagiato klausimai, o tai, kad Dambrauskas buvęs teistas, yra tikintis ir lankąs bažnyčią. Visgi, šis svarstymas likęs be pasekmių, o *Vaga* apie jį Dambrauskui tiesiogiai niekada ir nepranešusi[774].

Galima manyti, kad pagrindinis Dambrausko informacijos šaltinis apie šią situaciją buvo Valkūnas. Šią „skorininkų“ akciją pastarasis aprašo viename laiške Dambrauskui: „V.[775] minėjo, kad leidykla dar vasarą buvo gavusi tam tikrą rekomendacinį raštą, kuriame pasirašę daugybė garbingų asmenų (H. Zabulis, A. Šuopys, prof. Januškevičius, F. Bieliauskas ir kiti[776]). Tame rašte tie garbingieji asmenys leidyklai siūlo leisti Skoro vertimą. Leidykla į tą raštą nieko neatsakiusi. Dabar man aišku, kodėl vasarą A. Šuopys (Palangoje) buvo toks santūrus, nelabai net kalbėti norėjo... Galėjo vyras plačiau ir atviriau savo nuomonę išdėstyti. Jeigu jis pasidarė tikras „skorininkas“, galėjo taip ir sakyti...“[777]. Valkūnas nurodė, kad šioje situacijoje jis gali nedaug patarti, todėl ragino Dambrauską neskubėti su

---

[773] Zabulis studijas baigė trimis metais anksčiau nei Skoras. Visgi tikėtina, kad jie buvo pažįstami dar nuo studijų Universitete laikų, todėl Skoras turėjo tiesioginį priėjimą prie šio įtakingo funkcionieriaus ir galėjo tikėtis paramos aukščiausiuose valdžios sluoksniuose.

[774] Šis pasakojimas paremtas Dambrausko atsiminimais. Dambrauskas (1991), 244–245.

[775] Tikriausiai turimas omenyje *Vagos* vyr. red. Visockas.

[776] Apie Zabulio pasirašytą raštą dėl Skoro vertimo CK jau buvo minėta anksčiau. Antanas Šuopys kartu su Skoru dirbo Kauno medicinos institute, todėl palaikė savo kolegą. Tikriausiai čia minimas Zigmas Januškevičius, 1973–1984 metais ėjęs minėto Kauno medicinos instituto rektoriaus pareigas ir sovietinis politinis veikėjas Feliksas Bieliauskas, kuris 1964–1973 m. ėjo LSSR MT Spaudos komiteto pirmininko pareigas.

[777] MLLM A. Dambrausko fondas, ER_2-7208/ER_2-55820; l. 1v–1r, L. Valkūnas A. Dambrauskui; [1966 02 16].

Eneida ir palaukti, kol „skorininkai aprims“, o „žymesni dėdės“ patys parašys iš leidyklos ir paprašys vertimo[778].

Ir iš tiesų Skoro vertimą bandė gelbėti anksčiau Valkūno laiške minėtieji įtakingi asmenys. Savo svarų žodį šiuo klausimu išdėstė Katedros dėstytojas bei švietimo ministras Zabulis. Jo laiške Kultūros ministrui Juozui Banaičiui išdėstoma daug argumentų, paremiančių Skoro *Eneidos* leidimą: pirmiausia Zabulis nurodė neva visiems žinomą faktą, jog Skoras ilgą laiką buvo vienintelis *Eneidos* vertėjas į lietuvių kalbą, todėl visi šio lauko dalyviai jį nuolat skatinę toliau tęsti pradėtą darbą. Zabulis pripažino, kad pirmieji bandymai nebuvo itin vykę, bet nuolatinis tobulėjimas aiškiai matomas, o tuometinis variantas, jį kiek pataisius, tikrai galėjo tapti pagrindu šio kūrinio vertimo publikavimui. Jis taip pat sutiko, kad, jei leidyklai atrodo, jog vertimas nėra priimtinas, galima pasitelkti kitus vertėjus, kurie būtų galėję vertimą patobulinti, kartu įtraukiant juos kaip bendraautorius – „Tokie dalykai yra žinomi, o ypač verčiant antikinių autorių veikalus“.

Šio laiško rašymo metu *Vagos* sutartis su Dambrausku dėl naujo vertimo jau buvo sudaryta, o tai sulaukė didelės Zabulio kritikos. Anot jo, Skoro atliktas darbas jau užbaigtas 60–70 procentų, todėl yra visiškas nesusipratimas samdyti žmogų, kuris viską pradėtų nuo nulio. Jis apkaltino Leidyklą, neva jos veiksmai yra asmeniškai nukreipti prieš Skorą, be to – ši parodanti nenorą ugdyti naujus vertėjų kadrus. Galiausiai Zabulis išsigynė, kad leidykla savo argumentams atmesti vertimą buvo pasitelkusi kritišką paties Zabulio atsiliepimą. Jis nurodė, kad būtent Dambrausko parašytą recenziją laiko keista, o joje pastebėtos taisytinos vietos yra lengvai ištaisomos[779].

Panašiu metu savo nuomones laiškuose išdėstė Starkus, tuo metu dirbęs Kauno II vidurinės mokyklos mokytoju, bei VU docentas Vytautas Mažiulis. Pirmasis pažymėjo, kad Skoro vertimas yra labai tikslus, gal dėl to kai kur kenčia poetiškumas, tačiau, anot jo, geriau turėti tikslesnį, negu „per daug pagražintą“ vertimą. Visgi kartu nurodė, jog kai kuriuos netikslumus, žinoma, reikėsią pataisyti[780]. Mažiulis, kaip ir Zabulis, savo laiške pabrėžė, kad jam teko daugiau nei dešimtmetį stebėti *Eneidos* vertimo eigą, o Skoro atliekamas darbas nuolat gerėjęs. Tuometinis variantas, pasak Mažiulio, leidyklai paskyrus tinkamą redaktorių, būtų vertas paskelbti spaudoje[781].

Kartu su minėtais užtarėjais, laišku į Spaudos komiteto pirmininką Feliksą Bieliauską kreipėsi ir pats Skoras. Jis pareiškė, kad ties *Eneidos*

---

[778] *Ibid*.
[779] VUBRS, f. 75, b. 1145, vokas nr. 5, H. Zabulis J. Banaičiui; [1964 06 19].
[780] *Ibid.*, J. Starkus J. Banaičiui; [1964 06 17].
[781] *Ibid.*, V. Mažiulis J. Banaičiui; [1964 06 15].

vertimu dirbęs daug metų ir manąs, kad *Vagos* leidykla su juo pasielgusi neteisingai: ji nuolat skatino vertimą tobulinti, o po to, pasirėmusi viena recenzija, sudarė sutartį naujam jau išversto kūrinio vertimui su pačiu recenzentu. Komiteto pirmininkas buvo prašomas dar kartą peržiūrėti šį klausimą[782]. Taigi, vos per savaitę pasiųsti laiškai aiškiai rodo, kad tai buvo gerai suplanuotas ir koordinuotas spaudimas, siekiant apeiti Leidyklą, kurios atstovai atvirai simpatizavo Dambrauskui. Šį klausimą stengtasi iškelti į aukščiausią politinį lygį, bandant įteigti, jog situacija reikalauja tyrimo dėl neva neetiško recenzento elgesio ar galimų Leidyklos korupcinių apraiškų.

Po kelių mėnesių Skorą pasiekė Spaudos komiteto pirmininko Bieliausko atsakymas, kad *Eneidos* klausimas buvo svarstytas birželio 25 d. vykusiame LTSR Ministrų tarybos Valstybinio spaudos komiteto posėdyje dalyvaujant *Vagos* ir VVU atstovams. Tačiau „posėdžio metu prieita vieningos nuomonės, kad Jūsų *Eneidos* vertimas žemos kvalifikacijos ir spausdinimui netinka“[783].

Visgi tuo kova dėl Skoro *Eneidos* vertimo dar nesibaigė. Kitų metų kovo mėn. savo nuomonę Kultūros ministrui Banaičiui pasiuntė ir KF katedros profesorius Račkauskas. Laiške jis Skorą nurodė buvus jo mokiniu: „Jo reikalas aiškus, reikalinga tik Tamstos parama. Jei būtų sustabdytos tos machinacijos, kurios – sąmoningai ar nesąmoningai – yra daromos su jo išversta Vergilijaus *Eneida*, lengviau atsikvėptų ir jis, kaip *Eneidos* vertėjas, ir jam prijaučiantieji visi geros valios žmonės, nes pamatytų, kad Tarybinėje santvarkoje yra neleistina pažeisti elementarinius autorinės teisės nuostatus“[784]. Taigi Račkauskas pabandė dar kartą apeliuoti į skunde jau keltą kaltinimą, neva Dambrauskas norįs pasinaudoti Skoro vertimu kaip savo, taip pažeisdamas autorines teises.

Vos po kelių dienų Skorui laišką parašė pats Kultūros ministras Banaitis. Jis trumpai išdėstė, kad dėl *Eneidos* kalbėjosi su Bieliausku, bet šis klausimas pastarajam buvo gerai žinomas ir jau svarstytas Spaudos komiteto posėdyje. Ministrui dar kartą teko konstatuoti, kad posėdyje vertimo kokybė pripažinta kaip netenkinanti, todėl jis nieko negalėjo „su drg. F. Bieliausku“ susitarti[785]. Būtina paminėti, kad Banaitis, kartu su Dambrausku, dirbo III Kauno gimnazijoje. Jį Dambrauskas gražiais žodžiais prisimena savo 1983 m. rašytoje autobiografijoje. Čia pat nurodo, kad 1940 m. Banaičiui išėjus iš Gimnazijos (tais metais šis tapo Lietuvos SSR radijo komiteto pirmininku), Dambrauskas užėmė jo vietą ir tapo pedagogų tarybos

[782] *Ibid.*, A. Skoras Spaudos komiteto pirmininkui; [1964 06 20].
[783] *Ibid.*, F. Bieliauskas A Skorui; [1964 09 02].
[784] *Ibid.*, l. 4. M. Račkauskas J. Banaičiui; [1965 03 23].
[785] *Ibid.*, l. 5. J. Banaitis A. Skorui; [1965 03 26].

sekretoriumi[786]. Galima kelti prielaidą, kad šie ankstesni asmeniniai ryšiai taip pat padėjo spręsti „bylą“ būtent Dambrausko naudai.

„Skorininkai“ į Spaudos komitetą dar kartą kreipėsi po trijų mėnesių. 1965 m. birželį Bieliauskui kolektyvinį laišką pasiuntė Kauno medicinos instituto rektorius Zigmas Januškevičius, partinės organizacijos sekretorius Algirdas Svygrys ir vietos komiteto pirmininkas Jonas Kuzma. Laiške pateikiama naujų detalių apie Skoro vertimą: čia teigiama, kad dar 1953 m. apsigynus diplominį darbą iš IV giesmės vertimo, Katedros nariai (Račkauskas, Dumčius ir Kazlauskas) skatino tęsti pradėtąjį vertimo darbą. Taigi, dirbdamas Kauno Medicinos institute Skoras nepertraukiamai vertė, pervertė ir tobulino savo vertimą, o šiame darbe jį palaikė tiek J. Šimkaus ir Churgino laiškai ir *Vagos* leidyklos redaktorių Albino Žukausko bei Jurgio Tornau žodinis paskatinimas.

Iš kreipimosi taip pat sužinome, kad 1963 m. sausį vieną vertimo egzempliorių Skoras įteikė *Vagos* leidyklos vyr. redaktoriui Maldoniui, o kitą savo buvusiai Katedrai: „Vilniaus Klasikinės filologijos katedros vedėjo drg. Valkūno ne kartą prašomas, [Skoras vertimą] įteikė (deja, be instituto vizos) minėtos katedros vedėjui, tikėdamasis, kad vertimas bus apsvarstytas katedroje ir kad svarstymo metu vertėjas gaus daug naudingų pasiūlymų“. Šioje vietoje išryškėja dar vienas svarbus akcentas: šiuo vertimu Skoras siekė ir akademinės karjeros. Jis tikėjosi, kad vertimas su įvadu galės būti užskaitytas kaip mokslinis darbas, nes už antikinio teksto vertimą su įvadu mokslų kandidatų vardus jau buvo gavę kiti KFK nariai: Mironas, Valkūnas ir Tijūnelytė-Šimkauskienė. Pasak laiško autorių, 1965 m. kovą Katedros vedėjas „grąžino vertimą, nepareiškęs apie jį jokios nuomonės“. Jau minėta, kad Katedra savo posėdyje buvo nutarusi, kad apie šį vertimą su Skoru asmeniškai pašnekės Valkūnas, o vertėjui pageidaujant, jis galės konsultuotis su kitais Katedros nariais.

Laiško autoriai pabrėžia, kad Skoras, gavęs atsakymą iš leidyklos dėl poreikio tobulinti vertimo poetinį skambesį, dirbo toliau, kol galiausiai sužinojo, jog *Vaga* sudariusi sutartį naujam vertimui su jo recenzentu Dambrausku. Todėl jie teigė, kad Skorui, dirbusiam ties vertimu daugiau nei 13 metų, yra padaryta „didelė moralinė skriauda“, be to užkirstas kelias darbą pateikti kaip mokslų kandidato disertaciją. Tačiau šį kartą

[786] Antanas Dambrauskas, „Mano gyvenimo kelionė“, LNMMB, f. 147, b. 11, [1983 10 28].

„skorininkų“ prašymas buvo jau kiek nuosaikesnis: jie pasiūlė apsvarstyti galimybę leidžiant Vergilijaus *Eneidą* Skorą įtraukti bendraautoriumi[787].

Galiausiai aptariamu atveju *Vagos* leidyklos vadovybė nepasidavė galingam spaudimui, nors ginti Skoro verstą *Eneidą* buvo pasitelkti tiek garsūs ir įtakingi profesoriai bei kiti akademinio pasaulio atstovai, tiek valdžios žmonės: du ministrai ir Spaudos komiteto pirmininkas. Net ir leidykloje šiuo klausimu nebuvo vieningos nuomonės. Iš dar vieno Skorui adresuoto laiško sužinome, kad jo „Vilniškis prietelius“ pats dirbo *Vagos* leidykloje. Jis įspėjo Skorą, kad netrukus jį pasieks grįžtantis *Eneidos* vertimas, ir kartu prisiėmė kaltę, kadangi pats visą laiką skatino jį dirbti su šia poema: „sėdėdamas Leidykloje, juk turėjau jausti atsakomybę už savo žodžius“. Pats laiško autorius kelia prielaidą, kad Skorui sutrukdė jo nepriklausymas Rašytojų sąjungai: “Šis įvykis užčiaupė man burną, ir aš nebeskatinsiu nė vieno žmogaus, kuris nepriklauso Rašytojų Sąjungai, imtis pasaulinio veikalo“. Be to jis rašė, kad praeityje „silpni vertimai“ buvo išleisti ne kartą, ir jis manęs, kad geriau „silpnas“ negu jokio vertimo: „Tai buvo didelė klaida. Genialių žmonių vertimai turi būti ir išversti genialiai!“[788].

Matyti, kad susiskaldymas klasikų bendruomenėje dėl *Eneidos* vertimų buvo gana didelis. Net iš užbaigus *Vagos* pasirinktąjį Dambrausko vertimą, „skorininkai“ nebuvo linkę taip lengvai pasiduoti, o tai galime pamatyti Valkūno laiške Dambrauskui, kuriame šis sveikina bičiulį užbaigus versti visą poemą. Jo versiją vadindamas „nepalaimintąja“[789], jis rašo: „Manau, kad viskas bus gerai: „nepalaimintoji“ Eneida gal išvys pasaulį. Man rodos, galėtų ji ir kitais metais pasirodyti, bet... jeigu taip suplanuota,

---

[787] VUBRS, f. 75, b. 1145, [nenumeruota], Z. Januškevičius ir kiti F. Bieliauskui; [1965 06 25].

[788] *Ibid.*, l. 2a; „Vilniškis prietelius“ A. Skorui [be datos]. Visas netrumpas laiškas parašytas labai emocionaliai ir literatūriškai, įsivaizduojant, kaip į šią situaciją reaguotų pats Vergilijus ir kaip jis pats rinktųsi savo kūrinio vertėją į lietuvių kalbą. Autorius ragina vertėją nenusiminti, toliau tęsti pradėtą darbą, bei išreiškia tikėjimą, kad vieną dieną šis vertimas „praturtins tarybinę lietuvių literatūrą“. Ant laiško voko matomi inicialai J. S., o kitu rašalu užrašyta „J. Subatavičius“. Taigi tikėtina, kad po „Vilniškio prieteliaus“ pseudonimu slepiasi Juozas Subatavičius, lituanistas ir vertėjas iš anglų kalbos, 1950–1980 metais dirbęs *Vagos* leidykloje.

[789] Šiame laiške atsiskleidžia dažnai Valkūno naudojama ironija. Jis Skoro vertimą vadina „palaimintuoju“, kadangi jo užnugaryje – tiek švietimo ministras, tiek Spaudos komitetas, tiek Kauno Medicinos instituto viršūnės. Tuo tarpu Dambrausko vertimas vadinamas „nepalaimintuoju“, nes jį oficialiai rėmė tik Leidykla, o neoficialiai – mažesnį politinį svorį turintys asmenys. Sunku pasakyti, kodėl Dambrausko vertimas vadinamas „nepalaimintuoju“, nes būtent jis buvo publikuotas *Vagos* leidyklos 1967 m.

nieko nepadarysi: reiks laukti [19]67 m. Kas remia „palaimintąją“ Eneidą, labai pyksta ne tik ant Paties, bet ir ant leidyklos ir, apskritai, ant Vilniaus... Girdėjau, kad šiuo atžvilgiu Kaunas labai vieningas: net Šuop[ys] nenori su manim kalbėti, nors aš čia niekuo dėtas, nei leidyklos tvarkau, nei veikalus parenku... Bet tikiuosi, kaip sakau, bus viskas tvarkoje...“[790].

Vidinę leidyklos recenziją šiam Dambrausko vertimui parašė Antanas Venclova. Nors neturime Dambrausko laiško Valkūnui, kuriame šis aptartų minėtą recenziją, bet iš Valkūno atsakymo galime aiškiai matyti, kad Dambrauskas į ją reagavo gana skaudžiai[791]. Valkūnas laiške ragina į recenziją reaguoti ramiai, neskubėti atsisakyti savo darbo ar jo mesti. Pabraukdamas laiške, kad „viskas bus gerai“ ir „vertimas visai neblogas“, Valkūnas ragina pataisyti vieną kitą smulkmeną, tačiau aklai nesiklausyti, ką pataria recenzentas[792].

Konkrečiai Valkūnas siūlo kai kur pajvairinti metrą (įterpti daugiau spondėjų ir chorėjų). Kartu jis perspėja, kad nėra reikalo persistengti: „Bet šiaip niekas negali priversti visur chorėjus kaišioti. Jeigu uošvis[793] pridėjo chorėjų, tai dar nereiškia, kad visiems tinka taip daryti: uošvis chorėjus kišo dėl to, kad taip jam lengviau. Bet, rodos, jis pats suprato, kad skaitytojas gali sunkokai perskaityti eilutę, ir todėl kirčiavo... O *Vaga* kirčiuoti hegzametro nesirengia... Pagaliau, jeigu *Vagos* vadovai laiko žento nuomonę teisinga, tai kodėl jie neleido Lukrecijaus?“.

Vėliau savo atsiminimuose šią situaciją prisiminė ir pats Dambrauskas. Jis rašė, kad *Eneidą* buvo išvertęs triskiemenėmis pėdomis (t. y. daktiliais), dėl ko ir susilaukė didžiausios Venclovos kritikos. Leidykla

---

790 MLLM A. Dambrausko fondas, ER_2-7161/55833-1444, L. Valkūnas A. Dambrauskui; [1965 12 19].

791 Tame pačiame laiške Valkūnas svarsto, kad galėjo paskatinti Venclovą parašyti „tokią aštrią recenziją“ ir kelia tokias prielaidas: „gal M. Račkauskas, kuris, kaip man pasakojo, nuolatos su A. Skoru šnekasis ir „taurelę lenkiąs“, noras uošvį išaukštinti, troškimas savo didybę parodyti ar kas nors kita“.

792 MLLM A. Dambrausko fondas, ER_2-7208/ER_2-55820, L. Valkūnas A. Dambrauskui; [1966 08 18]. Laiške Valkūnas kritikuoja ir patį Venclovą, norėdamas parodyti, kad jo kritika nebūtinai teisinga. Pašiepiamai vadindamas jį „poetų karaliumi“ ir „poetų poetu“, Valkūnas kritikuoja Venclovos išgirtą „nepavyzdinį“ Lukrecijaus vertimą: „Tur būt, nėra reikalo aklai klausyti, ką pataria „poetų karalius“ : juk visiem aišku, kad Lukrecijaus vertimas – nepavyzdinis. Ir jeigu tas dėdė „poetų poetas“ uošvio darbą perša pavyzdžiu, tai tik parodo savo menką skonį ir nuovoką. Dvaro poetai, rodos, miršta anksčiau, negu juos likimas iš šios žemelės išprašo...“.

793 Kalbama apie A. Venclovos uošvį M. Račkauską ir jo verstą Lukrecijaus *Apie daiktų prigimtį. Vagos* leidyklai neišleidus šio kūrinio, jis buvo publikuotas *Mintyje*. Pabraukimas citatoje – pagal laiško rankraštį.

jam davė bene tris mėnesius pataisyti tekstą, dėl ko, pasak paties Dambrausko, vertimas gavosi „nebe toks monotoniškas, tikslesnis, vaizdingesnis ir sklandesnis“. Prie vertimo sklandumo daug prisidėjo redaktorė Palmira Čebelienė[794].

Įdomu tai, kad Dambrauskui verčiant *Eneidą Vagos* leidykla jau turėjo prieš metus išleistą Rukšos vertimo variantą. Valkūnas užsimena, kad buvo vartęs jį Leidykloje ir visi priėję išvados, kad Dambrausko vertimas „visa galva aukštesnis“. Tam pritarę ir Leidykloje dirbę redaktoriai Visockas ir Maldonis. Valkūnas netgi teigia, kad tokio lygio vertimo, koks yra Rukšos, Lietuvos leidyklos neleistų: „Pats A. Rukšos vertimas, kiek supratau greitomis pažvelgęs (skaičiau, geriau sakant, varčiau pas Visocką!), netikęs ir sunkiai paskaitomas, nesklandus, prigrūstas retų, be žodynėlio nesuprantamų ar St[asio] Dabušio nukaltų žodžių (maigūnas = guolis, sofa, „širdy įbingęs veidas“ ir t. t.), eiliavimas sunkus, nepoetiškas“. Sunku pasakyti, ar Valkūnas nuoširdžiai Rukšos atliktą darbą laikė prastu, ar visgi kiek utriravo norėdamas psichologiškai palaikyti „skorininkų“ ir Venclovos recenzijos išpeiktą bičiulio Dambrausko vertimą.

Visgi, jau 1967 metų liepos 1 d. Valkūnas informavo Dambrauską, kad jo *Eneida* „jau gamyboje“ ir „rudeniop išeisianti“[795], o rugsėjo 26 d. pranešė, kad ji jau pasirodžiusi, nors pats dar nematęs[796]. Matyti, kad šis leidimas buvo išties pasisekęs[797]. Valkūnas laiške skundėsi, kad jau po metų knygos niekur nebegalima gauti: „išgaudė žmonės“[798]. Taigi, Leidykla vis dėlto atstovėjo savo pasirinkimą, nepasidavė spaudimui „iš viršaus“, o po *Eneidos* publikavimo ir toliau intensyviai bendradarbiavo su Dambrausku.

„Sovietinio” *Eneidės* leidimo emigracijoje ypač laukė Rukša. Laiške bičiuliui ir filologui klasikui Tininiui jis rašė, kad su dideliu smalsumu laukiąs, koks bus Dambrausko *Eneidos* vertimas: ar jis seks Jeronimo Ralio Homero vertimo eiliavimo technika, ar pasirinks kitokią? Čia pat pridūrė:

---

[794] Dambrauskas (1991), 245–246.

[795] MLLM A. Dambrausko fondas, ER_2-55827/$ER_2$7180, 1v, L. Valkūnas A. Dambrauskui; [1967 07 01].

[796] *Ibid.*, ER_2-55830/$ER_2$7177, 1v, L. Valkūnas A. Dambrauskui; [1967 09 26].

[797] Toks pasisekimas rodo, kad leidykloms buvo svarbu leisti tokius Antikos kūrinius ir iš ekonominių paskatų. Būtent Vakarų klasikos vertimų leidimai leisdavo atsverti nuostolius, patiriamus leidžiant ideologiškai angažuotus, tačiau skaitytojams retai kada patraukslius kūrinius (Jacobson (2023). 16).

[798] MLLM A. Dambrausko fondas, ER_2-55832/$ER_2$7175, L. Valkūnas A. Dambrauskui; [1968 10 08]. Kartu Valkūnas pasidalina įdomia pastaba apie patį kūrinį: „girdėjau vieno mokytojo nuomonę, kad esą, tokių dalykų nereikią versti: nuobodoki, geriau esą jų siužetą gražiai atpasakoti ir tiek... Mat, visokių nuomonių būna!“.

„būtų, žinoma, maloni staigmena, net ir man pačiam, jei jam pasisektų „geriau“, negu man tą poemą išversti“[799].

Vos tik sužinojęs, kad du Dambrausko vertimo egzempliorius turi Vokietijoje gyvenęs kunigas Konstantinas Gulbinas, Rukša nedelsdamas kreipėsi į jį, prašydamas vieną knygą padovanoti[800]. Gulbinas knygą paskolino (mat, pasirodo, turėjęs po vieną Dambrausko ir Rukšos vertimo egzempliorių), kartu vildamasis, kad Rukša galės iškelti „Dambrausko vertimo vykusias ir nevykusias puses“[801]. Po kelerių metų, laiške Alfonsui Šešplaukiui-Tyruoliui, Rukša nurodė, kad duodamas interviu apie Zarenkos[802] recenziją jo verstai *Eneidei*, kartu pasisakė ir apie Lietuvoje išleistą Dambrausko vertimą: „Nesiėmiau jo darbo kritikuoti, atsiliepiau teigiamai“. Jis taip pat nurodė, kad jo vertimo recenzija pasirodė ir Lietuvos spaudoje: „Po to Lietuvoje *Pergalėje* pasirodė mano adresu labai teigiamas straipsnis. Teko net nustebti dėl jo teigiamumo“[803].

Savo nuomonę Rukšai apie Dambrausko vertimą viename iš laiškų išdėstė ir Dumčius. Sukritikavęs Rukšą dėl polinkio į pernelyg didelį teksto žodingumą, šią kalbinę „ydą“ jis pritaikė ir Dambrauskui: „jis prikiša tiek visokių nežinomų žodžių, kad be originalo kartais negali suprasti vertimo. To negana. Neradęs liaudyje tinkamo žodžio, jis pats sukuria naujadarą“ ir čia pat pateikia pavyzdžių iš Plauto vertimo. Toliau Dumčius tęsė: „Sprendžiant iš paties duoto pavyzdžio, paties vertime tas žodingumas turi saiką (e*st modus in rebus!*), o Dambrauskas praranda kartais saiko jausmą. Aš jį už tai kritikuoju recenzijoje, kuri šiais ar sekančiais metais bus išspausdinta *Literatūroje*“[804].

Ši recenzija galiausiai pasirodė *Pergalės* žurnale. Apie tai laiškuose Rukšai užsimena tiek jo draugas Juozas iš Kapsuko[805], tiek ir pats Dumčius: „Jo <u>*Eneidos*</u> vertimo recenziją parašiau ir nusiunčiau į *Pergalės* žurnalą (išspausdino 1971 m. 8 numery). Jūs, tur būt, lengvai gaunate tarybinę literatūrą – tai galima pasiskaityti (aš vertėją gerokai iškritikuoju)“[806]. Kitame laiške Rukša teigia jau turįs šią Dumčiaus recenziją: „turiu ir Paties recenziją apie Dambrausko *Eneidą*. *Pergalės* pastoviai negaunu, bet man

---

[799] DSHI, f. 150 (Ruksa), b. 003, l. 284v, A. Rukša J. Tininiui; [1967 05 06].
[800] *Ibid.*, b. 001, l. 310, A. Rukša K. Gulbinui; [1968 03 11].
[801] *Ibid.,* l. 309–308. K. Gulbinas A. Rukšai [1968 04 02].
[802] Zarenka dirbo Kolumbijos Bogotos universiteto Klasikinės filologijos katedros vedėju.
[803] DSHI, f. 150 (Ruksa), b. 003, l. 321r–v, A. Rukša A. Šešplaukui; [1970 03 23].
[804] *Ibid.,* b. 001, l. 220v, J. Dumčius A. Rukšai; [1970 08 23].
[805] *Ibid.,* b. 003, l. 367r, Juozas „iš Kapsuko“ A. Rukšai [1971 10 03]. Šis Juozas taip pat pasiūlo persiųsti recenziją, jei pats Rukša negalėsiąs jos gauti.
[806] *Ibid.*, b. 001, l. 211v, J. Dumčius A. Rukšai [1972 02 07].

vienas senas pažįstamas iš Lietuvos atsiuntė tą numerį, kur yra Paties recenzija“. Tęsdamas Rukša rašė: „Kai kuriuos Paties recenzuotus dalykus buvau ir aš bevartydamas knygą pastebėjęs“[807].

Nors atrodytų, kad su Dambrausko *Eneidos* išleidimu ši istorija turėjo būti galutinai užbaigta, tačiau būta dar bent vieno bandymo ir vėliau publikuoti Skoro vertimą. *Vagos* leidyklai rengiant *Pasaulinės literatūros klasikos bibliotekos* seriją, buvo nutarta dar kartą atskira knyga išleisti tiek Homero *Odisėją*, tiek Vergilijaus *Eneidą*. Su šiuo ketinimu buvo kreiptasi į KFK. Posėdžio metu, aptariant įvairias kitas su perleidimu susijusias detales, buvo iškeltas pasiūlymas, kad *Odisėją* reikėtų perleisti remiantis Ralio vertimu, o *Eneidą* – Skoro. Matyti, kad Dambrauskas kai kurių Katedros narių nebuvo itin mėgstamas. Nors tolimesnė diskusija šiuo klausimu neaiški, tačiau protokole nurodoma, jog priimtas nutarimas „parašyti *Vagos* leidyklai raštą, kuriame atkreipiamas dėmesys, jog leidyklos darbuotojai atsižvelgtų į minėtas pastabas ir trūkumus“[808]. Vis tik į šį siūlymą atsižvelgta nebuvo: abu minėti kūriniai buvo perleisti Dambrausko atliktais vertimais – 1989 metais pasirodė *Eneida*, o 1997 m. – *Odisėja*.

Ši Vergilijaus *Eneidos* vertimo ir leidybos odisėja atveria kur kas platesnį sovietmečio klasikų gyvenimo paveikslą. Pirmiausia išryškėja bendruomenės fragmentacija: Vilniaus ir Kauno klasikai konkuravo ne tik dėl lotynų kalbos vadovėlio leidybos – finansiškai pelningos veiklos, bet ir dėl, galima sakyti, dar vieno Antikos autoriaus vertimo. Visgi, negalima kalbėti ir apie vieningumą pačioje VU KF Katedroje: aptartu atveju kauniškį Skorą palaikė tiek VU dirbęs Zabulis, tiek Račkauskas. Rodos, Dambrausko pusę stojo ginti tik Valkūnas. Tuo tarpu Dumčius liko kritiškas visoms pusėms. Kitų Katedros narių vaidmuo šioje istorijoje liko marginalus.

Iš pažiūros grynai filologinis ginčas dėl vertimo technikos ar paprasčiausio tikslumo galiausiai persikėlė į aukščiausią politinį lygį, mobilizuojant net ministrus. Nors oficialus partinis spaudimas buvo Skoro pusėje, galima tikėti, kad neoficialūs asmeniniai tinklai, užsimezgę dar tarpukariu, leido Dambrauskui tikėtis kultūros ministro prielankumo. Šioje kovoje nepajudinamu bastionu tapo *Vagos* leidykla. Kaip laiškuose pripažino ten dirbęs Subatavičius, 7-ajame dešimtmetyje buvo pasiektas etapas, kai prasti vertimai nebegalėjo būti publikuojami kaip anksčiau, net jei juos proteguoja partinė nomenklatūra. Galiausiai ši istorija demaskuoja geležinės uždangos pralaidumą: nors Lietuva gyveno nemažoje kultūrinėje ir mokslinėje izoliacijoje, klasikų bendruomenė ir joje vykstantys procesai buvo akylai stebimi ir Vakaruose, o mokslinis bendradarbiavimas su išeivijos klasikais nebuvo visiškai nutrūkęs.

---

[807] *Ibid.*, l. 207r; A. Rukša J. Dumčiui [1972 02 22].
[808] VUBRDA, f. R-856, ap. 17, b. 449, p.10–11; [1983 06 06].

Ankstesniu laikotarpiu pasiekta institucinė ramybė ir užtikrintumas leido Katedrai susitelkti į sistemingą akademinę veiklą. Nuo 1969 metų klasikinės filologijos disciplina užsitikrino vietą kaip gretutinės lietuvių filologijos studijos. Kartu nusistovėjo nuolatinis Katedros personalas, darbo krūviai bei dėstomi kursai. Galima sakyti, kad visoje Sovietų Sąjungoje prasidėjęs vadinamasis „sąstingis“ atsispindėjo ir tarp klasikų: Katedros posėdžius fiksuojančiuose protokoluose pastebimai sumažėjo diskusinių klausimų ar netikėtų siužetų, daugiausia dėmesio skirta mokslinių darbų aptarimui, dėstymo ir egzaminų ataskaitoms. Nepaisant to, fasadinė socializmo šlovinimo pusė ir „komunizmo laukimas“ niekur nedingo.

Klasikinės filologijos katedra neišvengiamai buvo įtraukta į „komunizmo tėvų“ jubiliejinius minėjimus bei privalomų valstybinių švenčių ritualus. Štai 1970 m., minint Lenino gimimo šimtmetį, tuometinė vyr. laborantė Manikaitė Katedroje perskaitė pranešimą tema „Leninas ir Antika“. Jame pristatytos Lenino raštuose randamos mintys apie kalbos ir literatūros mokslus, apžvelgti dažniausiai jo vartoti lotyniški posakiai ir sentencijos bei kai kurie pasisakymai apie senovės graikų filosofus[809]. Tačiau „ideologinis budrumas“ neapsiribojo vien akademiniais skaitymais – jis pasireiškė ir per griežtą administracinę kontrolę. Pavyzdžiui, ruošiantis Gegužės 1-osios demonstracijai, Katedros darbotvarkė buvo derinama prie šventinių renginių, o dekanatas griežtai reikalavo pristatyti demonstracijoje nedalyvavusių darbuotojų ir studentų sąrašus[810]. Be to, Katedros nariai buvo įpareigoti dalyvauti ir tarpkatedrinėse iniciatyvose, tokiose kaip tų pačių metų pabaigoje organizuota konferencija, skirta Engelso 150-sioms gimimo metinėms paminėti[811].

Iš anksčiau aptartų posėdžių protokolų matyti, kaip pačios Katedros viduje vyko nuosekli indoktrinacija. Ir nors intensyviausiai šis procesas vyko iki Stalino mirties, o vėliau tiesmukų Katedros viduje rengiamų ideologinių pranešimų skaičius palaipsniui mažėjo, jų vietą užėmė sudėtingesnės metodologinės diskusijos. Universiteto vadovybė reikalavo nuolat palaikyti „ideologinį budrumą“, skatindama kolegas domėtis marksistiniais „laimėjimais“ ir juos taikyti savo darbe. Tačiau, kaip rodo Dumčiaus paminėtas *circulus vitiosus* ar diskusijos dėl autorių pažiūrų nenuoseklumo, šie „laimėjimai“ neretai atsimušdavo į metodologines ribas. Galiausiai

[809] *Ibid.,* b. 258, l. 10r; [1970 04 24] ir l. 15v; [1970 10 21].
[810] *Ibid.,* l. 10v; [1970 04 24].
[811] *Ibid.,* l. 16v; [1970 11 24].

patiems tyrėjams tekdavo pripažinti, jog griežtos ideologinės schemos ne visada pajėgios visapusiškai paaiškinti Antikos paveldo kompleksiškumą.

Aptariamu laikotarpiu labai intensyviai rengtos naujos mokymo priemonės, ypatingas dėmesys skirtas kitų studijų programų (medikų, biologų, teisininkų ir kt.) metodinei medžiagai rengti, tikslingai atsižvelgiant į studentų pagrindinį studijų objektą. Kiek daugiau dėmesio KFK nariai šiuo laikotarpiu galėjo skirti lotynų kalbos dėstymui mokyklose bei mokytojų kvalifikacijos kėlimui.

Tam tikros sąstingio nuotaikos, apėmusios Katedroje dirbusius mokslininkus, atsispindėjo tuometinio jos vedėjo Valkūno laiške Dambrauskui. Aprašydamas Katedros gyvenimą, Valkūnas pažymėjo, kad jokių vertesnių įvykių paminėti negali: „Katedros kolegos kai kurie jau suseno ir sutingo: nenori jokių naujų minčių ar bandymų įgyvendinti, atsisakinėja... Bet padaryti dabar nieko negalime, nes ir žmonių neturime. Valdžia šita specialybe nesirūpina, nesisieloja. Jai nerūpi senieji dalykai...“[812]. Laiške nusakytos kelios problemos, stabdžiusios klasikus: nedidelė ir gerokai pagyvenusi Katedros narių sudėtis nesiima naujų iššūkių (dažnai, tam tiesiog nėra galimybių), o aukštesnioji valdžia ir pati valstybė to per daug nereikalauja. Taigi, viskas vyksta iš tam tikros inercijos.

Po metų rašytame laiške Valkūnas vėl skundėsi, kad iš klasikinių studijų beliko vien „elementarinis kursas“, kuris neskatina studentų ieškoti, aiškintis ar pasitempti, todėl ir darbas Universitete tapęs „gana siauras ir nuobodus“. Tas pats pasakytina ir apie antikinės literatūros studijas: jas Valkūnas laikė tik apžvalginėmis, neskatinančiomis jokio studentų kūrybiškumo. Anot jo, ši situacija nebuvo būdinga vien Lietuvai – tai atspindėjo bendrą visos Sąjungos požiūrį į Antikos studijas. Jis pažymėjo, kad ne ką geriau sekasi Rygos ir Tartu universitetams. Pastarasis, kadaise garsėjęs savo klasikinių dalykų dėstymu ir dėstytojais, anot Valkūno, nebeturi nieko, net Katedros. Kaip ir Vilnius, šie universitetai taip pat nebuvo aprūpinami naujausia literatūra, gaudami tik tai, kas nubyrėdavo nuo Sąjungos centrinių universitetų[813].

Tų pačių nuotaikų persmelktas ir panašiu metu rašytas laiškas Rukšai, kuriame Valkūnas tik patvirtina, kad „Vilniuje šiuo metu sunku ką nuveikti, nes neturime naujausios literatūros, nežinome, kas naujo pasaulyje

---

[812] MLLM, A. Dambrausko fondas, ER_2-55839/$ER_2$7155, 1r., L. Valkūnas A. Dambrauskui; [1970]. Tiksli data nenurodyta, bet pagal laiške minimas aplinkybes (filologo Jono Kazlausko žūtį) galima manyti, kad laiškas parašytas spalio–gruodžio mėnesiais.

[813] *Ibid.*, ER_2-55831/$ER_2$7176, 1v–2r, L. Valkūnas A. Dambrauskui; [1971 11 10].

paskelbiama. Pastaruoju metu mes daugiausia vertimais ir užsiimame“[814]. Dėl tos pačios priežasties, anot Valkūno, niekas iš Katedros narių nesiryžta vadovauti klasikinės filologijos aspirantėms, todėl joms vadovauja mokslininkai iš Leningrado. Be to, aspirantūros darbai privalėjo būti rašomi rusiškai – tai Valkūnas įvardija kaip dar vieną kliuvinį[815]. Taigi sisteminis informacinis badas veikė ne tik kaip vietinio mokslo slopinimas, bet ir kaip aukštojo mokslo centralizacijos bei rusifikacijos įrankis.

Geresnių žinių apie klasikinės filologijos ateitį Valkūnas neparsivežė ir iš 1975 m. sausį Leningrade vykusio metodininkų pasitarimo. Nors jame specialistai kėlė įvairius reikalavimus, į juos atsižvelgta nebuvo: vyravo tendencija, kur tik įmanoma, mažinti lotynų kalbai skiriamas valandas bei siaurinti kursus. Deja, Valkūnas laiške Rukšai plačiau neužsimena, kokius tiksliai reikalavimus klasikai kėlė minėtame suvažiavime. Pasak Valkūno, ši problema buvo itin aštri ir Vilniuje, kur lotynų kalbos kursas sutrumpėjo iki kiek daugiau nei 100 valandų.

Dėstytojus slėgė ir prastas studentų pasirengimas: jie ateidavo nemokėdami ne tik gramatikos formų, bet ir elementaraus skaitymo taisyklių. Ši situacija vertinta kaip siekis pasiekti „greitų ir lengvų laimėjimų“, universitetinį išsilavinimą siaurinant iki vidurinės mokyklos lygio. Tuo tarpu kitose respublikose bandyta rasti specifinių argumentų studijoms išsaugoti: pavyzdžiui, Gruzijos atstovai, motyvuodami istoriniais ryšiais su graikų kolonistais Užkaukazėje, tikėjosi „išprašyti“ leidimo vidurinėse mokyklose dėstyti senąją graikų kalbą[816].

Prieš 1976 m. rudens semestro pradžią Katedra išsirinko naują vedėją. Juo tapo vienintelis konkursui savo kandidatūrą iškėlęs[817] ir vienbalsiai visų narių patvirtintas Ričardas Mironas[818]. Posėdžiui vadovavęs Fakulteto dekanas Juozas Pikčilingis taip pat pritarė šiai kandidatūrai, pažymėdamas, kad šis yra buvęs jo prodekanu ir mokslinio darbo vadovu, o dabar jis vertinantis „Mirono partinės linijos poziciją. Pirmosios kadencijos metu Mironas daugiausia rūpinosi didesniu studentų doroviniu ir moraliniu auklėjimu“. Pasak paties Mirono, dešimtasis penkmetis turi būti „kokybės penkmetis“, kuriame turi būti ugdomi „geri specialistai“. Jis reikalavo geriau pažinti studentus, juos „prisijaukinti“, nes iki jo esą vyravo „baisus nesąžiningumas“, pasakinėjimai, „špargalkos“, „lengvos duonos“ paieškos ir

[814] DSHI, f. 150 (Ruksa), b. 003, l. 330v, L. Valkūnas A. Rukšai; [be datos, apie 1970 m. pabaigą arba 1971 m. pradžią].
[815] *Ibid.,* l. 321v, L. Valkūnas A. Rukšai; [1975 06 08].
[816] *Ibid.,* l. 312r–v, L. Valkūnas A. Rukšai; [1975 02 11].
[817] VUBRDA, f. R-856, ap. 17, b. 315, p. 20; [1978 06 14].
[818] *Ibid.,* b. 258, l. 73r; [1976 08 31].

apskritai menka elgesio kultūra[819]. Išdėstydamas tokią programą, Mironas kartu atskleidė, kad Valkūno vadovavimo laikais atmosfera studentų atžvilgiu buvo gana liberali.

Po poros metų svarstant jo perrinkimą, Mironas aiškiai išdėstė savo, kaip vedėjo, požiūrį į sritis, kuriose būtina koncentruotis ateinančiais metais. Pirmoji kryptis – toliau plėtoti antikinės literatūros žanrų tyrimus[820], antroji – Lietuvos literatūros, parašytos lotynų kalba, nagrinėjimas ir vertimas[821], galiausiai trečioji, jungianti Antiką ir dabartį, tai senųjų kalbų įtakos lietuvių kalbai nagrinėjimas. Pastarojoje temoje didžiausią įdirbį buvo padaręs pats Mironas, tyrinėjęs lietuvių ir rusų kalbose vartojamus iš antikinių kalbų perimtus verstinius skolinius, kitaip vadinamus „kalkėmis“. Taip pat buvo numatyta tyrinėti antikinius tropus ir frazeologizmus, randamus lietuvių literatūrinėje kalboje[822].

Aptariamu laikotarpiu Katedroje ėmė stažuotis pedagogai iš kitų mokslo institucijų. 1977–1978 m. praktiką čia atliko bent penkios dėstytojos: viena iš Vilniaus valstybinio pedagoginio instituto ir po dvi iš Šiaulių medicinos bei Vilniaus medicinos mokyklų. Šių stažuočių, paprastai trukdavusių apie tris mėnesius, tikslas buvo tobulinti lotynų kalbos ir literatūros dėstymo metodiką. Joms pasibaigus Katedrai būdavo atsiskaitoma šia tematika parašytu straipsniu arba parengta metodine priemone[823].

Mirono vadovavimo laikotarpis pasižymėjo griežtesnės drausmės bei „partinės linijos“ įtvirtinimu, kartu sistemingai suformuojant pagrindines mokslinio darbo kryptis, ypatingą vietą skiriant lingvistikos tyrimams. Šis etapas užbaigė institucinę Katedros stabilizaciją, kurioje akademinis darbas buvo glaudžiai susietas su praktiniu pedagogų rengimu bei Lietuvos lotyniškosios raštijos tyrimais.

Mironas Katedros vedėjo pareigas ėjo iki pat mirties 1979 m. Vėliau, prireikus išrinkti naują vadovą, į šią vietą vienintelis savo kandidatūrą iškėlė Benediktas Kazlauskas. Rektorius Jonas Kubilius, pirmininkavęs šiam Katedros posėdžiui, pabrėžė, jog būtina kuo greičiau išrinkti vedėją, nes yra susikaupę daugybė neatidėliotinų reikalų. Visi

---

819 *Ibid.,* l. 75v; [1976 10 25].

820 Nurodoma, kad jau tuo metu Dumčius nagrinėja Sofoklį, Kazlauskas – Euripidą, Mažiulienė – Svetonijų, Bendoriūtė – Juvenalį, o Dilytė – Tibulą.

821 Čia daugiausia dirbo Valkūnas, Kazlauskas, Tijūnelytė-Šimkauskienė ir Ulčinaitė.

822 VUBRDA, f. R-856, ap. 17, b. 315, p. 20; [1978 06 14].

823 VUBBRA, f. R-856, ap. 17; Klasikinės filologijos katedros darbuotojų kvalifikacijos kėlimo, dėstytojų mokslinio darbo planai ir jų vykdymo ataskaitos 1964 – 1979, nenumeruota; [1977 04 22]; [1978 03 01]; [1979 04 27] [1977 06 27]; [1977 12 20].

dalyvavę Katedros nariai (Dumčius, Tijūnelytė-Šimkauskienė, Bendoriūtė, Ulčinaitė, Zabulis) pritarė iškeltai kandidatūrai, išskyrus vienintelį Valkūną, kuris į šią vietą pasiūlė Dumčių. Priešingu atveju Valkūnas paprašė laikyti jį „susilaikiusiu“. Būtent su tokia išlyga Kazlauskas buvo patvirtintas naujuoju Katedros vedėju[824]. Atrodo, kad Valkūno išreikšta opozicija bei asmeninis Rektoriaus dalyvavimas posėdyje liudija apie Katedros viduje tvyrojusią trintį ir išsiskyrusias vizijas dėl tolesnės vadovavimo krypties.

Katedrai vadovaujant Kazlauskui, posėdžių protokolai tampa labai trumpi ir formalūs – juose nematyti išsamesnių diskusijų ar probleminių klausimų nagrinėjimo. Iš protokolų taip pat nematyti, kad jis būtų pasiūlęs kokią nors naują viziją ar programą; regis, viskas veikė iš inercijos. Šią situaciją kiek plačiau nušvietė Valkūnas, kurio laiškai Dambrauskui vėl leido pamatyti Katedros vidaus gyvenimą. 1984 m. pradžios laiške jis rašo, kad tiek Katedroje, tiek Fakultete buvo paminėtas 75-asis Kazlausko gimtadienis.

Tačiau kur kas svarbesnis toliau pateikiamas pasakojimas: Valkūnas pažymėjo, kad Kazlauskas bando „laikytis“ Katedroje versdamas kažkokią lotynišką poemėlę, tačiau jam, kaip Katedros vedėjui, jau paskirtas „globėjas“ – akademikas ir Katedros absolventas Vytautas Mažiulis. Taigi susidaro įspūdis, jog Kazlauskas jau kurį laiką savo pareigas ėjo tik formaliai. Valkūnas taip pat nurodo, kad ši situacija ir nesutarimai tarp Mažiulio ir Kazlausko „ardo visą nuotaiką“ Katedroje. Čia pat jis pastebi, kad „sostas“, matyt, ruošiamas Eugenijai Ulčinaitei, „kuri jau dabar visur dalyvauja, visur eina, veržiasi“[825].

Vadovavimo krizė Katedroje vis gilėjo. Vos po keleto mėnesių Valkūnas savo laiške aprašė sklindančias kalbas, kad jau nuo rugsėjo mėnesio Ulčinaitė pakeis Kazlauską, o šis bus siunčiamas „į užtarnautą poilsį“[826]. Dėl tokios padėties skundėsi ir pats tuometis vedėjas. Valkūnas pažymi, kad pastarasis „neįtinka nei Zabuliui, nei Mažiuliui“, kita vertus, jis pats tapo labai apsileidęs ir niekuo nebesirūpina[827]. Galiausiai, tęsė Valkūnas, Kazlauskas po pavasario semestro visiškai nusišalino nuo

---

[824] VUBRDA, f. R-856, ap. 17, b. 352, p. 23–24; [1979 10 22].
[825] LNMMB, f. 147, b. 99, L. Valkūnas A. Dambrauskui; [1984 01 27].
[826] *Ibid.,* L. Valkūnas A. Dambrauskui; [1984 03 31]. Kitame laiške Valkūnas nurodė, kad nuspręsta Kazlauską palikti eiliniu dėstytoju, nes jis dar nenori išeiti į pensiją: esą jis norįs dar pasidarbuoti „tarybiniam mokslui“. *Ibid*., L. Valkūnas A. Dambrauskui, [1984 05 15].
[827] *Ibid.,* L. Valkūnas A. Dambrauskui; [1984 04 19].

vadovavimo reikalų, o Ulčinaitė pradėjo eiti faktines Katedros vedėjos pareigas[828].

Pažvelgus kiek plačiau, kadrų kaitos problema Katedroje buvo akivaizdi. Dar 1974 m. Dumčius laiške Rukšai rašė: „Kai pasižiūriu į mūsų filologijos fakultetą, tai randu tik vieną už save senesnį dėstytoją – Kostelnickį (rusistą), virš 50 metų. Visi kiti žymiai jaunesni (30–50 metų). Mūsų katedra dabar pati seniausia: aš beveik 70 metų, Mironas – 65 m, Kazlauskas – 65, jauniausias – Leonas – taip pat jau atšventė 60 metų sukaktį! Kitose mūsų fakulteto katedrose seniausi dėstytojai turi tik 50 metų!“[829]. Visi išvardinti dėstytojai (išskyrus mirusį Mironą), pagrindines Katedros pozicijas užėmė ir visą sekantį dešimtmetį nuo šio laiško parašymo dienos. Todėl poreikis atsinaujinti brendo neišvengiamai.

Kazlausko vadovavimo penkmetis patvirtino, kad stovėjimas vietoje moksle iš tiesų reiškia ėjimą atgal. Nors oficialiai viskas atrodė ramu, vien tik formalumu virtę Katedros posėdžių protokolai bei vidinė trintis liudijo apie senosios tvarkos išsisėmimą. Kartu stiprėjanti naujosios kartos energija pranašavo neišvengiamą Katedros atsinaujinimą bei naują, kur kas dinamiškesnį raidos etapą.

Santykiai su „centru“ ir kitomis šalimis

Aštuntajame dešimtmetyje išryškėja intensyvesnis bendradarbiavimas su „centrinėmis“ KF katedromis. Ten buvo vykstama ne tik gauti nurodymų dėl mokslo vystymo krypčių, bet pastebimos ir vis dažnesnės Katedros absolventų stažuotės. 1975 m. komandiruotės į Maskvą ataskaitą Katedrai pateikė Mironas: jis dalyvavęs Mokslinės-metodinės komisijos klasikinės filologijos sekcijos posėdyje, kuriame kalbėta „dėl galimų disertacijų temų“[830]. Tad matyti, kad tokie dalykai turėjo būti privalomai suderinami su „centru“.

Leningrado Ždanovo universitete stažavosi ir žinias gilino Dalia Dilytė ir Vanda Manikaitė[831], kiek vėliau Janina Mažiulienė[832], Maskvoje –

---

828 *Ibid.,* L. Valkūnas A. Dambrauskui; [1984 06 22].

829 DSHI, f. 150 (Ruksa), b. 001, l. 156r, J. Dumčius A. Rukšai; [1974 10 27].

830 VUBRDA, f. R-856, ap. 17, b. 258, l. 61v; [1975 06 25].

831 Vanda Manikaitė-Kazanskienė 1980 m. baigė Maskvos Lomonosovo universitetą, kur apsigynė mokslų kandidato disertaciją, nagrinėjančią senosios graikų ir lotynų kalbų kalbinius aspektus. Po to liko dirbti Leningrado universitete, ištekėjo už rusų akademiko Nikolajaus Kazanskio. Šis pavyzdys atskleidžia, kad kai kurie talentai pasilikdavo „centruose“, kur sąlygos tyrimams buvo daug geresnės.

832 VUBBRA, f. R-856, ap. 17; Klasikinės filologijos katedros darbuotojų kvalifikacijos kėlimo, dėstytojų mokslinio darbo planai ir jų vykdymo ataskaitos

Aleksandra Bendoriūtė[833] ir Eugenija Ulčinaitė. Įdomu tai, kad jau 1983 m., kuomet pastaroji grįžo ir Katedrai pristatė Maskvos universiteto KFK mokymo programas, buvo nutarta, kad ir Vilniuje reikėtų skaityti analogišką lotynų kalbos ir autorių kursą[834]. Taigi net ir vėlyvuoju sovietmečiu „centras“ vis dar turėjo svarią įtaką „periferijai“.

Svarbios užuominos apie tikrąjį požiūrį į „centro“ diktatą ir priverstinę unifikaciją randamos privačioje Valkūno korespondencijoje. Emigracijoje esantį Rukšą nepaliaujamai domino švietimo reikalai sovietinėje Lietuvoje, todėl Valkūnas jam kartkartėmis pateikdavo šiokios tokios informacijos. Kalbėdamas apie lotynų kalbos dėstymą mokyklose jis nurodo, kad 1979 m. mokymo planus tiek vidurinei, tiek aukštajai mokyklai buvo stengiamasi nurašyti nuo Maskvoje sudarytų programų: „Viską stengiasi „suliedinti“ ir „suvienodinti“, kad visur būtų „vienas dievas“ ir „vienas tikėjimas“!“.

Ne mažesnė kritika „centrui“ iš Valkūno teko ir dėl šio politikos universitetų atžvilgiu. Nors Katedros nariai kasmet turėjo suplanuoti ir atsiskaityti už nuveiktą tiriamąjį darbą, tačiau, jo nuomone, tikrąjį mokslą stengiamasi plėsti tik centriniuose universitetuose, o „pakraštiniuose“ toks darbas buvo „labai plačiai nestumiamas“. Nacionaliniai universitetai, tokie kaip Vilniaus, daugiau užsiėmė mokymu, o ne mokslu: „ Žinoma, pajėgumas priklauso ir nuo asmenų, nuo profesorių ir dėstytojų, bet kadangi tokioje didelėje šalyje viskas centralizuota, tai nieko savo „[neįskaitoma]“ neprideda. Visi stengiasi elgtis pagal nurodymus iš centro. Taip ramiau ir saugiau: niekas nebara, niekas nemuša... Žinoma, daug aš nenoriu Jums rašyti. Jūs, tikrai, man rodos, padėtį žinote...“[835]. Šie keli Valkūno paminėti faktai nupiešia aiškų brežnevinio sąstingio vaizdą: Maskvos direktyvų vykdymas periferijoje buvo ne tik prievolė, bet ir saugi konformizmo strategija, leidusi garantuoti institucinį stabilumą.

Vis tik tam tikrais metodikos klausimais periferija išlaikė sąlyginę pasirinkimo laisvę. Šį savarankiškumą iliustruoja 1975 m. Katedroje svarstytas lotynų kalbos „c“ raidės tarimo vienodinimo klausimas[836]. Mironas nurodė, kad vienodumo nėra net „centruose“: Maskvos universitete

---

1964 – 1979, nenumeruota; [1970 02 24]; VUBRDA, f. R-856, ap. 17, b. 258, l. 54r; [1974 12 27].

[833] VUBRDA, f. R-856, ap. 17, b. 385, p.16; [1980 12 29].

[834] *Ibid.,* b. 482, p.7–8; [1984 05 16].

[835] DSHI, f. 150 (Ruksa), b. 003, l. 298v; L. Valkūnas A. Rukšai; [1979 01 06].

[836] Pagal viduramžišką tradiciją “c” prieš “e” ir “i” buvo tariama kaip mūsų “c”, prieš “a”, “o”, “u” – kaip “k”. Pagal klasikinį, antikinį tarimą, ši raidė visada buvo tariama “k”.

tariama vienaip, Leningrado – kitaip. Todėl jis rekomendavo išlaikyti senąją Vilniaus Universiteto tradiciją ir naudoti viduramžišką tarimą. Tokiam pasiūlymui pritarė Kazlauskas[837] ir toks sprendimas liko galioti. Šis epizodas rodo, kad Vilniaus klasikai sąmoningai rinkosi istorinį tęstinumą, o ne aklą sekimą viena ar kita Rusijos filologijos mokykla. Tai veikė kaip tyli akademinės savasties ir senojo Universiteto jėzuitiškojo paveldo tąsos deklaracija.

Nors Vilnius buvo atsidūręs tolimoje mokslo periferijoje, retkarčiais ir čia atvykdavo žymūs kitų respublikų mokslininkai. Bent keletą kartų (1977 ir 1978 m.) Lietuvos klasikus aplankė Vilniuje gimusi Leningrado antikinės literatūros specialistė Natalia Vulich. Iš Maskvos buvo atvykęs KFK profesorius Isajas Nachovas, dalyvavęs Universiteto jubiliejinėje konferencijoje (1978 m.), o maskvietis Andrejus Kozarževskis 1981 m. čia skaitė specialųjį kursą apie Antikos oratorių meną. Šį bendradarbiavimą vainikavo 1982 m. Universitete surengtas didelis metodinis lotynų kalbos dėstymo seminaras, kuriame dalyvavo net 26 dėstytojai iš įvairių Sovietų Sąjungos miestų[838].

Sudėtingą išvykų į Vakarų valstybes mechanizmą bei ideologinius suvaržymus vaizdžiai iliustruoja Valkūno patirtis. 1971 m. Rukša jam atsiuntė laišką, kuriame papasakojo apie Liuvene (Belgija) vyksiančią pirmąją tarptautinę neolotynistų konferenciją. Kadangi pats ten dalyvauti negalėjo, organizatoriams pasiūlė pasikviesti klasikų iš Lietuvos bei nurodė Ročkos bei Valkūno kandidatūras[839]. Po daugiau nei pusmečio Valkūnas laiške rašė, kad kvietimą iš Liuveno gavęs, tačiau tokioms išvykoms iš Lietuvos susiruošti reikia bent metų ar dviejų. Be to, mįslingai nurodė jis, į kai kuriuos kitus pasiūlymus iš Liuveno atsakyti negalėjęs bei lotyniškai užbaigė: „*non licet.* Manau, kad *sapientibus et prudentibus satis est*[840]“.

---

[837] VUBRDA, f. R-856, ap. 17, b. 258, l. 58r; [1975 03 26].

[838] Eugenija Ulčinaitė, „Klasikinės filologijos katedros tarptautiniai moksliniai ryšiai (1944–2004)“, *Literatūra* 46(3), 2004, 142–143. Šie akademiniai ryšiai išliko ir vėliau: Nachovas Universitete vėl lankėsi 1988 m. gegužės 5–6 d., kur skaitė paskaitas apie vėlyvąją Antikos literatūrą, o Kozarževskis 1988 m. pristatė specialųjį kursą apie naujausius Naujojo Testamento tyrinėjimus. Pastaroji tema liudija radikalų posūkį vėlyvojo sovietmečio humanitarikoje, kai prasidėjusi *perestroika* leido Katedrai pereiti nuo ideologizuotų lenininių skaitymų prie ankstesniais dešimtmečiais visiškai cenzūruotų religinių temų.

[839] DSHI, f. 150 (Ruksa), b. 003, l. 329r, A. Rukša L. Valkūnui; [1971 07 26].

[840] „Negalima. Manau, kad išmintingiems ir įžvalgiems to pakanka“ (DSHI, f. 150 (Ruksa), b. 003, l. 326r, L. Valkūnas A. Rukšai; [1972 02 24]). Tokių lotyniškų intarpų Valkūno laiškuose Rukšai galima aptikti ir daugiau. Ši kalba atliko Ezopo kalbos funkciją: Valkūnas lotyniškai dažnai kritikuodavo sovietines realijas ir patį

Kitaip tariant, išvykoms į tokio pobūdžio konferencijas nebuvo gaunama leidimų, tad racionaliausia tapdavo jų net neprašyti. Tą patį laišką Valkūnas užbaigė sakydamas, kad kvietimų į konferencijas Katedra gaunanti nuolat, bet ne visada gali į jas nuvykti: pirmiausia negali pasiūlyti įdomių pranešimų, antra, jo paties žodžiais, „*in terras ad occidentem solem spectantes* išvykti mums sunkoka“[841].

Akademinių ambicijų ir administracinio planavimo atotrūkį liudija ir kiti nerealizuoti Katedros sumanymai. 1970 m. Katedros posėdyje Valkūnas supažindino kolegas su gautu raštu „apie planuotinus mokslinius ryšius su užsieniu“. Tokios administracinės užklausos skatino numatyti prioritetines bendradarbiavimo kryptis, taigi klasikai pasirinko antikinės kultūros centrus: vieną asmenį ketinta deleguoti į Atėnus, kitą – į Italiją. Vis dėlto šios deklaratyvios planavimo procedūros nesukūrė realių galimybių išvykti. Pačioje 1971 m. pabaigoje, vėl atsakant į analogiško turinio raštą, Katedra numatė Dumčiaus komandiruotę į Padują[842]. Tačiau, kaip ir ankstesniais atvejais, šis ketinimas liko tik dokumentuose užfiksuota projekcija.

Vis tik aukštuose politiniuose postuose įsitvirtinusiam Zabuliui išvykti būdavo lengviau. Jis, be kitų išvykų, dalyvaudavo oficialiose mokslinėse komandiruotėse: 1980 m. Katedrai referavo apie dalyvavimą Tbilisyje vykusioje tarptautinėje konferencijoje, skirtoje Antikos kultūros istoriškumui ir aktualumui[843]. Platesnes Zabulio mokslo sklaidos galimybes rodo ir faktas, jog nepavykus publikuoti straipsnio sovietiniame periodiniame leidinyje, jis tekstą išvertė į prancūzų kalbą, ketindamas jį pateikti VDR leidžiamam autoritetingam mokslo žurnalui *Philologus*[844].

Tokios privilegijuotos išvykos ryškiai kontrastavo su likusių kolegų padėtimi: kol eiliniai mokslininkai turėjo pasitenkinti fragmentiškais ryšiais su sovietinėmis respublikomis, nomenklatūros nariams tarptautinis mobilumas tarnavo ne tik moksliniams tyrimams, bet ir politinio statuso reprezentacijai.

Daugiausia realių galimybių akademiniams mainams teikė bendradarbiavimas su socialistinio bloko valstybėmis. Šioks toks ryšys užmegztas su Krokuvos universitetu – čia 1974–1977 m. doktorantūros

---

režimą. Perpratęs žaidimo taisykles, lotyniškų frazių savo atsakymuose įterpdavo ir Rukša.

[841] „Į kraštus, žvelgiančius į besileidžiančią saulę“, t. y. į Vakarus (DSHI, f. 150 (Ruksa), b. 003, l. 326v, L. Valkūnas A. Rukšai; [1972 02 24]).

[842] VUBRDA, f. R-856, ap. 17, b. 258, l. 27r; [1971 12 29].

[843] *Ibid.,* b. 352, p. 20; [1980 11 05]. Verta pabrėžti, kad tai buvo iš tiesų tarptautinė konferencija. Pasak Zabulio, joje dalyvavo 75 pranešėjai, iš kurių 20 buvo užsienio mokslininkai (pusė jų – iš VDR).

[844] *Ibid.,* b. 258, l. 77r; [1976 11 29].

studijas atliko Ulčinaitė. Taip pat fiksuoti kontaktai su Debreceno bei Jenos universitetais, kurie vėliau realizavosi per kviestinių profesorių vizitus: Vilniuje 1980 m. lankėsi vengrų filologas Imre Tegyey, o paskaitas apie romėnų literatūrą (Seneką, Vergilijų ir Lukrecijų) 1985 m. skaitė vokietis Ernstas Güntheris Schmidtas[845]. Vis dėlto net ir šioje palankesnėje erdvėje planavimo ir realaus įgyvendinimo atotrūkis išliko gajus. Pavyzdžiui, 1975 m. patvirtintas penkmečio planas, pagal kurį numatytos Dilytės, Mažiulienės ir Bendoriūtės stažuotės Prahos bei Krokuvos universitetuose[846], archyvinių šaltinių duomenimis, nebuvo realizuotas.

Apibendrinant šį etapą matyti, kad vėlyvojo sovietmečio Katedros ryšiai su užsienio mokslo įstaigomis buvo gana pasyvūs. Viena vertus, „centrai“ nuolat prižiūrėjo „periferijas“ ir stengėsi unifikuoti mokslą, kita vertus, čia moksliniai tyrimai nebuvo itin skatinami. Kartkartėmis paskaitas čia atvykdavo skaityti žymūs sovietiniai filologai klasikai, bet tai nebuvo tęstinis veiksmas. Katedrai nebuvo daug galimybių bendrauti su kitomis šalimis – užmegzti tik pavieniai kontaktai, dažniausiai vykę per nomenklatūrinius ryšius. Ulčinaitės studijos Krokuvoje buvo vos vienas ryškus tarptautinių mainų epizodas, visgi vėliau leidęs iš naujo permąstyti Katedros veiklą ir suteikti klasikinėms studijoms naują postūmį.

Lotynų kalba mokyklose

Aštuntajame dešimtmetyje KF Katedra dar didesnį dėmesį skyrė lotynų kalbos mokymui mokyklose. Šiai disciplinai dėstyti buvo būtina parengti naują vadovėlį, kurio ėmėsi Kuzavinis su Valkūnu. Jų parengta *Vox Latina* pasirodė 1973 m. ir buvo skirtas IX–XI klasių mokiniams[847]. Vadovėlyje pateikti tik su Antikos realijomis susiję tekstai bei gausios iliustracijos, visgi pati medžiaga dažniausiai buvo adaptuota iš kitų, universitetams skirtų mokymo priemonių. Tai atsispindėjo ir vėlesniame jo aptarime Katedros posėdyje, įvykusiame tik 1977 m. Jame Valkūnas

---

[845] Ulčinaitė (2004), 143.

[846] VUBRDA, f. R-856, ap. 17, b. 258, l. 67r; [1975 12 29].

[847] K. Kuzavinis, L. Valkūnas, *Vox latina: lotynų k. vadovėlis IX-XI kl.*, Kaunas: Šviesa, 1973. Įdomu pastebėti, kad sovietmečiu Latvijoje leisti lotynų kalbos vadovėliai pasirodydavo tokiais pačiais pavadinimais, tiesa, Latvijoje tai įvykdavo anksčiau: Jānis Lezdiņš, *Vox Latina,* Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība, 1949. Kiti pavyzdžiai: Jānis Lezdiņš, *Elementa Latina,* Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība, 1953, tuo tarpu lietuviškasis tokiu pačiu pasirodė tik 1978: J. Dumčius, K. Kuzavinis, R. Mironas, *Elementa Latina*, Vilnius: Mokslas, 1978.

pripažino rengdamas šį vadovėlį „sueikvojęs“ dvidešimt kitų[848]. Įdomu, kad kai kur pastebimi bandymai suaktualinti mokomąją medžiagą, pavyzdžiui, šeštojoje pamokoje klausiant, koks lietuvių rašytojas vieną geriausių savo eilėraščių pavadino „Labora“ (p. 10)[849].

Tame pačiame posėdyje Dumčius nurodė, kad vadovėlis yra daug geresnis už prieškarinius, nepaisant gausių korektūros klaidų. Teigiamai apie jį atsiliepė ir mokykloje su juo dirbusios Bendoriūtė bei Manikaitė, tam pritarė Katedros dėstytojai Kazlauskas ir Tijūnelytė-Šimkauskienė. Visgi autoriai pripažino, kad ne viskas pavyko kaip suplanuota: leidykla atsisakė spalvotų įklijų, panaudojo prastą popierių, dėl ko nukentėjo iliustracijų kokybė, o Valkūnas apgailestavo, kad buvo „nuimta pusantro lanko“ (greičiausiai – „sukomentuotas“ Horacijus) bei atmestas siūlymas parengti papildomus metodinius nurodymus. Apimties klausimu autorius nuolat ribojo tiek leidykla, tiek paties Kuzavinio atsargumas.

Taigi matyti, kad šis vadovėlis nei ministerijai, nei leidyklai nebuvo itin svarbus: siekta sutaupyti tiek apimties, tiek medžiagų sąskaita. Dar 1972 m. kovą, pasakodamas apie vadovėlio rengimą Dambrauskui, Valkūnas skundėsi, kad leidyklos beveik nebeturi sprendimo teisės: „dabar leidyklos labai tikrinamos, priklausomos nuo Maskvos, todėl pačios mažai ką gali“. Čia pat Valkūnas pažymėjo, kad nors mokykloms jau seniai trūksta vadovėlių, tačiau procesą stabdo specifinis „planinis tempas“[850]. Visgi minėtame vadovėlio aptarime Katedroje Mironas pastebėjo, kad visi

---

[848] Rengdamas šį vadovėlį, Valkūnas prašė Rukšos atsiųsti ir vokiškų lotynų kalbos vadovėlių, naudojamų Vokietijos gimnazijose (DSHI, f. 150 (Ruksa), b. 003, l. 333v, L. Valkūnas A. Rukšai; [1970 10 03]). Atsakomajame laiške Rukša rašė išsiuntęs du vadovėlius, o jei šie sėkmingai pasieksią adresatą, išsiųsiantis ir daugiau. Be to, jis nurodė, kad keletą vadovėlių Valkūnui iš JAV pasiuntęs ir kitas filologas klasikas Juozas Tininis (*Ibid.*, l. 331r, A. Rukša L. Valkūnui; [1970 11 15]). Kaip matyti iš kito Valkūno laiško, vadovėlius jis gavo (*Ibid.*, l. 330v, L. Valkūnas A. Rukšai; [be datos, apie 1970 metų pabaigą ar 1971 m. pradžią]).

[849] Loreta Jakonytė teigia, kad eilėraštis *Labora* sovietmečiu buvo vienas labiausiai tiražuojamų Kudirkos eilėraščių, kadangi jis buvo visiškai palankus marksistiškam vertinimui (Loreta Jakonytė, „Klydęs klasikas neprieinamais taksais (oficialioji Vinco Kudirkos recepcija sovietmečiu), *Res Humanitariae* V, 2009, 18).

[850] MLLM, A. Dambrausko fondas, $ER_2$55822/$ER_2$7148; 1r, L. Valkūnas A. Dambrauskui; [1972 03 11]. Šiame laiške Valkūnas nurodo, kad vadovėlio redaktoriumi paskirtas Starkus, kuris prieš kelerius metus intensyviai siekė įtikinti perleisti Račkausko vadovėlį. Valkūnas rašo, kad Starkus vis dar laiko aną vadovėlį geresniu, ir ironiškai priduria: „jam atrodo, kad už tą knygą gudresnės negali būti... Mat tą vadovėlį gali skaityti iš bet kurio galo: vienodai sunkus...“. Nepaisant to, kitame laiške Valkūnas pagiria Starkų kaip itin kruopštų ir rūpestingą redaktorių bei nurodo, kad kartu su Kuzaviniu yra patenkinti jo darbu (*Ibid.*, ER_2-55823/$ER_2$7169, 1r, L. Valkūnas A. Dambrauskui; [1972 06 15]).

oponentai gyrė parengtą leidinį, todėl Katedros pritarimu *Vox Latina* buvo pasiūlyta premijavimui[851].

Valkūnas, viename savo laiškų Dambrauskui, pasakojo, kad šį vadovėlį Tbilisyje ruošėsi svarstyti TSRS Aukštojo mokslo ministerijos sudaryta taryba. Valkūnas tai pavadino niekam nereikalingu „teismu už akių“ bei ironizavo, jog funkcionieriai jame dalyvauja tik todėl, kad „turi progos pasivažinėti“, o vadovėlį aptarinės tik iš neturėjimo ką veikti (mat jis buvo skirtas vidurinėms, o ne aukštosioms mokykloms). Valkūnas taip pat nurodė, kad nė vienas autorius į svarstymą kviestas nebuvo, nors pats būtų nuvažiavęs[852]. Visgi tada Valkūnas dar nežinojo, kad ši istorija nėra baigta, o prie jos bus grįžta beveik po penkmečio.

Katedra ne tik iniciavo lotynų kalbos mokymo sugrąžinimą į mokyklas bei rūpinosi vadovėlių rengimu, bet ir siekė nuosekliai kelti lotynų kalbos mokytojų, dažnai – pačios KFK absolventų, pedagoginį bei profesinį pasiruošimą. Tuo tikslu 1968 m. buvo nutarta palaikyti nuolatinį ryšį su lotynų kalbą mokančiomis mokyklomis[853] ir suorganizuoti specialią konferenciją, skirtą dėstymo metodikos klausimams aptarti[854]. Pirmąjį tokį renginį nuspręsta surengti Vilniaus Universitete, specialiai jam paruošiant ir leidykloje *Šviesa* išleidžiant literatūrinę mokymo medžiagą[855]. Panašu, kad parengti tokią priemonę Katedros paprašė *Mokytojų pasitobulinimo institutas*[856].

Prieš numatytą suvažiavimą Katedros nariai patys lankėsi tikslinėse mokyklose, kur stebėjo pamokas, identifikavo mokytojų bei mokinių

---

[851] Vadovėlio *Vox Latina* svarstymo protokolas: VUBRDA, f. R-856, ap. 17, b. 258, l. 92r–93r; [1977 10 17].

[852] LNMMB, f. 147, b. 98, 1v, L. Valkūnas A. Dambrauskui; [1978 01 10].

[853] VUBRDA, f. R-856, ap. 17, b. 24, l. 86v; [1968 10 29]. Protokole konkrečiai įvardijamos Šiaulių, Kauno, Anykščių, Telšių ir Kapsuko (Marijampolės) mokyklos. Apie penkias mokyklas, kuriose dėstoma lotynų kalba, laiške Rukšai užsimena ir Valkūnas. Čia pat pripažįstama, kad kursas labai siauras – treji metai po dvi savaitines valandas, per kurias mažai ko pasiekiama (DSHI, f. 150 (Ruksa), b. 003, l. 333r–v, L. Valkūnas A. Rukšai; [1970 10 03]).

[854] Pagal planą kiekvienas dėstytojas turėjo pristatyti savo patirtį dėstant konkrečioms specialybėms: Kazlauskas – apie dėstymą teisininkams, Tijūnelytė-Šimauskienė ir Mažiulienė – medikams, Dumčius – filologams, Mažiulienė – neakivaizdininkams. Dilytei buvo numatyta aptarti kontrolinių darbų laikymą ir jų efektyvumą (VUBRDA, f. R-856, ap. 17, b. 24, l. 88r; [1968 12 30]).

[855] *Ibid.*, l. 89v; [1969 01 31]. Protokole pažymima, kad sulaukta leidyklos kreipimosi dėl būsimos mokymo priemonės apimties patikslinimo.

[856] *Ibid.*, l. 91r; [1969 02 27]. Šis institutas siūlė paruoštus pranešimus apie dėstymo metodiką atspausdinti savo leidinyje *Darbai* (*Ibid.*, l. 89v; [1969 01 31]).

problemas[857] bei domėjosi tolesniu lotynų kalbos besimokiusių mokinių keliu[858]. Į pačią konferenciją planuota pakviesti ir platesnį suinteresuotų asmenų ratą – Švietimo ministerijos bei Mokyklų mokslinio tyrimo instituto atstovus[859].

Sprendžiant iš Katedros protokolų, tokia mokytojų konferencija įvyko 1972 m. pavasarį, moksleivių atostogų metu. Joje buvo numatyti keturi Katedros narių metodiniai pranešimai: „Realijų mokymas vidurinėje mokykloje“ (Mironas), „Sakinio nagrinėjimas“ (Mažiulienė), „Mokinių žinių tikrinimas“ (Manikaitė) ir „Lotynų k. auklėjamoji reikšmė“ (Tijūnelytė-Šimkauskienė)[860]. Vėliau nutarta, kad bendrojo pobūdžio įvadinį pranešimą perskaitys Valkūnas, o į programą įtraukti ir mokytojų pranešimai[861].

Kitas panašus renginys įvyko 1975 m. sausį. Šįkart planuota aptarti ataskaitas iš aplankytų mokyklų, naują lotynų kalbos vadovėlį, lotynų–

---

[857] *Ibid*., l. 91r; [1969 02 27]. Protokole taip pat paskirstoma, kas kur važiuos: Mažiulienė – į Telšius, Kazlauskas – į Kapsuką, Valkūnas – į Anykščius, Tijūnelytė-Šimkauskienė – į Šiaulius, Dumčius – į Kauną. 1974 m. aplankyti Anykščiai (Kazlauskas), Kaunas (Dumčius), Vilnius (Valkūnas), Šiauliai bei Telšiai (Mironas) (*Ibid*, b. 258, l. 51v; [1974 09 28]). Yra išlikusi būtent pastarosios Mirono išvykos į Telšius ataskaita. Joje nurodomas komandiruotės tikslas – „susipažinti su lotynų kalbos mokymu vidurinėse mokyklose ir suteikti mokytojams metodinę pagalbą“. Pagal ataskaitą galima spręsti, kad po pamokų mokytojams buvo individualiai duodami metodiniai patarimai, taip pat peržiūrimi mokinių sąsiuviniai. Apsilankęs Šiauliuose, Mironas į lotynų k. pamokas nespėjo, tačiau pasikalbėjo su Švietimo skyriaus vadovybe, kuri teigė remianti lotynų kalbos mokymą; taip pat pabrėžta, kad nėra nusiskundimų iš tėvų. Ataskaitoje matoma ir kita problema – lotynų kalbą dėsto ne specialistai, o kitų dalykų atstovai: Telšiuose – germanistė Stanislava Kochanauskaitė, Šiauliuose – istorijos mokytojas Kondrotas. Šiauliuose minimas mokytojas Antanaitis – tikriausiai 1953 m. KFK absolventas. Visus juos Mironas pakvietė į būsimą mokytojų lotynistų konferenciją (Brunevičiūtė (2009), p. 173 (7 priedas)). Mokyklų lankymas tęsėsi ir 1976 m., naujai įtraukiant mokyklas, kur lotynų kalba buvo dėstoma fakultatyviai: Kudirkos Naumiesčio, Pakražančio, Visgirio vidurinės mokyklos ir dar viena neįvardinta mokykla Pakruojo r. (VUBRDA, f. R-856, ap. 17, b. 258, l. 67v; [1976 01 22]).

[858] *Ibid.*, l. 10r; [be datos, *circa* 1970 03 26].

[859] *Ibid.*, b. 24, l. 91v; [1969 03 24]. Dviejų dienų konferencijoje pranešimus skaitė Valkūnas (įvadinis), Kuzavinis (apie lotynų k. programas vid. mokykloms), Kadytė (apie lot. k. vadovėlį vid. mok.), Ulčinaitė (apie lot. k. ryšį su kitomis vid. mok. disciplinomis), Kazlauskas (apie leksikos mokymą), Dilytė (apie kontrolinius darbus), Mažiulienė (apie lot. k. dėstymą neakivaizdininkams), Tijūnelytė-Šimkauskienė (apie lot. biologijos ir medicinos terminologiją) ir Starkus (apie graikiškos kilmės žodžių kirčiavimą).

[860] *Ibid.*, b. 258, l. 28v; [1972 02 23].

[861] *Ibid.,* l. 29r; [1972 03 17]. Tarp mokytojų minimi A. Antanaitis (Šiauliai), S. Kochanauskaitė (Telšiai), K. Vosylius (?). Taip pat įtrauktas VU dėstytojo Kuzavinio pranešimas.

lietuvių kalbų etimologijas bei Vilniaus lotyniškąją literatūrą. Buvo numatyti ir mokytojų pranešimai[862]. Be to, siekta respublikinėse švietimo įstaigose dirbantiems klasikams suteikti naujausių žinių iš Antikos tyrinėjimų lauko, taip palaikant jų mokslinį interesą. Tam reikalui Tijūnelytei-Šimkauskienei buvo pavesta paruošti pranešimą „Apie lotyniškas mokyklas Lietuvoje nuo seniausių laikų“ ir „Apie lotynišką literatūrą Lietuvoje“. Valkūnas pasisiūlė apibendrinti atliktus vertimus iš lotynų kalbos[863]. Pranešimų tematikos kaita rodo, kad Katedra siekė išnaudoti šiuos renginius ne tik metodinei pagalbai, bet ir Senosios Lietuvos raštijos paveldo integracijai į bendrąjį humanitarinį kontekstą. Sekančiais, 1976 metais, konferencijoje mokytojams pravesti užsiėmimai eilėdaros, prozos ir mitologijos temomis[864].

Nuolatinė Katedros vykdyta lotynistų padėties stebėsena mokyklose leido nustatyti pagrindines šios disciplinos plėtrai trukdžiusias problemas. 1976 m. klasikai suformulavo specialų projektą, tikriausiai skirtą *Mokytojų tobulinimo institutui*, kuriame išsakė siūlymus dėl esamos situacijos gerinimo. Parengtame dokumente akcentuota būtinybė įpareigoti mokyklų vadovybę bei inspektorius tikrinti lotynų kalbos pamokas, o patį mokymo tikslą orientuoti į antikinės gramatikos sąrangos, tarptautinių žodžių ir sentencijų analizę, kartu ją lyginant su kitomis užsienio kalbomis. Taip pat reikalauta, kad visi šio profilio pedagogai įsitrauktų į *Mokytojų tobulinimo instituto* veiklą[865]. Čia pat iškeltas ambicingas siekis lotynų kalbos dėstymą išplėsti iki 15 mokyklų, nors tuo metu ji buvo dėstoma buvo vos šešiose[866]. Tais pačiais metais netgi iškelta idėja steigti dviejų metų „regionalinius

---

[862] *Ibid.*, l. 51v; [1974 09 28]. Apie etimologijas pranešėju buvo numatytas Mironas, apie Vilniaus lot. literatūrą – Kazlauskas. Į programą planuota įtraukti Kauno mokytojos Nijolės Kadytės pranešimą (*Ibid.*, l. 53v; [1974 11 27]).

[863] *Ibid.*, l. 63r; [1975 09 26]. Kaip pažymima protokole, idėjai plačiai pristatyti mokytojams naujausius Antikos tyrinėjimus nepritarė Dumčius, kadangi būtent jam buvo numatyta paruošti pranešimą šia tema.

[864] *Ibid.*, l. 69v; [1976 02 20]. Dar viena mokytojų konferencija įvyko 1979 m. sausį. *Ibid.*, b. 315, p.16; [1978 12 28].

[865] Mokytojų lotynistų kvalifikacija buvo keliama ne tik KFK organizuojamose konferencijose, bet ir minėtame institute. Pavyzdžiui, 1980 m. sausio 6–7 d. Universiteto klasikai jame surengė specialų užsiėmimų ciklą. Pagal numatytą programą Valkūnas skaitė paskaitą apie metodikos klausimus, vedė praktinį užsiėmimą bei analizavo Ovidijaus *Metamorfozes.* Dumčius parengė paskaitą apie lyginamosios kalbotyros dalykus, Mažiulienė organizavo praktinį užsiėmimą, Bendoriūtė supažindino su graikų bei romėnų buitimi, o Butkus aptarė sentencijų atsiradimo aplinkybes ir jų potekstę (*Ibid.*, b. 385, p. 18; [1980 12 10]).

[866] *Ibid.*, b. 258, l. 70r; [1976 03 26].

lotynų kalbos kursus“ ir su tokiu prašymu kreiptis tiesiai į Aukštojo ir specialiojo vidurinio mokslo ministeriją[867].

Augant lotynistų poreikiui vidurinėse mokyklose, bent nuo 1975 m. studentams lituanistams su klasikinės filologijos specializacija buvo įvesta lietuvių ir lotynų kalbos dėstymo praktika mokyklose[868]. Pamokas prižiūrėdavo ne tik vietos pedagogai – jose reguliariai lankydavosi ir Katedros nariai, vėliau pratybų eigą bei rezultatus išsamiai aptardavę savo posėdžiuose[869]. Vienu pagrindinių šios iniciatyvos tikslų įvardytas siekis paruošti naujų kadrų respublikos švietimo sistemai bei „skiepyti meilę mokytojo profesijai“[870].

Nors išlikę protokolai liudija, kad ne visi studentai šią veiklą vertino vienodai ir ne visiems ji sekėsi lengvai, būta ir tokių, kurie rimtai susidomėjo galimybe ateityje savo gyvenimą susieti su pedagogo darbu[871]. Be to, siekiant dar labiau skatinti moksleivių įsitraukimą, lotynų kalbos besimokantis jaunimas buvo aktyviai kviečiamas į Katedros organizuotas specializuotas šios kalbos olimpiadas[872]. Ši kompleksiškai išplėtota lotynų kalbos populiarinimo ir pedagogų rengimo sistema ilgainiui davė akivaizdžių rezultatų: proaktyvus Katedros eksperimentas galiausiai atkreipė ir pačių aukščiausių sąjunginių institucijų dėmesį.

Jau buvo užsiminta, kad 1982 m. balandį Vilniaus universitete įvyko didžiulis SSRS Aukštojo ir specialiojo vidurinio mokslo ministerijos organizuotas Klasikinės filologijos sekcijos suvažiavimas. Tai buvo ta pati komisija, kuri, ironišku Valkūno vertinimu, 1978 m. Tbilisyje susirinko apsvarstyti jo ir Kuzavinio parengto *Vox Latina* vadovėlio tik iš „neturėjimo ką veikti“. Visgi, šio apsilankymo Vilniuje metu, būtent minėtas vadovėlis sulaukė išskirtinių tarybos pagyrų.

Iš minėtos komisijos ataskaitos, nusiųstos LTSR Švietimo ministerijai, paaiškėja daug reikšmingų šio vizito detalių[873]. Glaudžiai bendradarbiaudama su ministru Zabuliu ir tuomečiu Katedros vedėju

---

867 *Ibid.*, l. 67r; [1975 12 29].
868 *Ibid.*, l. 57v; [1975 02 24].
869 *Ibid.*, l. 87v–88r; [1977 04 25]; b. 352, p. 20–22; [1979 11 20]. Vilniuje praktika buvo atliekama 22-ojoje vid. mokykloje (Antakalnio g. 120, dabartinis Vilniaus Gedimino technikos universiteto inžinerijos licėjus). Praktika buvo atliekama ir Kaune bei Druskininkuose (*Ibid.*, b. 449, p.22; [1982 09 16]).
870 VUBRDA, f. R-856, ap. 17, b. 258, l. 90r; [1977 05 12].
871 *Ibid.*, b. 352, p. 21; [1979 11 20].
872 *Ibid.*, b. 449, p. 9; [1983 06 06].
873 LCVA, f. R-762, ap. 6, b. 3298, p. 17–19; TSRS Klasikinės filologijos sekcijos pirmininko prof. A. Beleckio ataskaita-rekomendacija Lietuvos TSR Švietimo ministerijai; [1982 06 20].

Kazlausku, komisija aplankė Vilniaus, Kauno ir Anykščių vidurines mokyklas, kur stebėjo lotynų kalbos pamokas. Oficialiame dokumente pažymėta, kad IX–XI klasėse šiai disciplinai skiriamos 172 valandos, per kurias mokiniai įsisavina praktiškai visus gramatikos pagrindus bei sukaupia pakankamą leksikos pagrindą, o mokymuisi naudojamas būtent *Vox Latina* vadovėlis.

Kaip tik šiai metodinei priemonei vizitacijos autoriai priskyrė visus laurus. Anot komisijos narių, suvažiavusių iš Maskvos, Leningrado, Kijevo, Tbilisio, Charkovo, Lvovo ir Simferopolio, šis vadovėlis puikiai paruošia moksleivius stoti į aukštąsias mokyklas, o iš jo mokęsi abiturientai egzaminus išlaiko kur kas sėkmingiau už kitus. Ataskaitoje aukštais įvertinimais pažymėtas ir pačių pedagogų darbas, pabrėžiant, kad didžioji jų dalis yra VU KF katedros absolventai.

Ši autoritetinga komisija suformulavo oficialias išvadas, kuriose skelbė, kad lotynų kalbos dėstymo įvedimas Lietuvos vidurinėse mokyklose yra pavyzdys, vertas didžiausio pagyrimo ir sekimo visose kitose sąjunginėse respublikose. Dokumente pabrėžta, kad tokių mokyklų tinklą būtina plėsti, nes lotynų kalbos mokymasis ne tik lavina mąstymo logiką ir padeda giliau suprasti gimtąją kalbą, bet ir reikšmingai pakelia bendrąją visuomenės kultūrą. Klasikai meistriškai pasinaudojo politine konjunktūra, šį kultūrinį poreikį argumentuodami TSRS ekonominio ir socialinio vystymo 1981–1990 m. gairėse įrašytais uždaviniais dėl dvasinio žmonių gyvenimo kilimo ir dorovinio auklėjimo. Dargi konstatuota, yra kritiškai reikalinga leidyklų, redakcijų darbuotojams, rašytojams bei žurnalistams.

Galiausiai, siekiant sistemingai tirti lotynų kalbos dėstymo patirtis tiek Sąjungos, tiek užsienio švietimo įstaigose, iškeltas tikslas prie ministerijos sukurti specialią „eksperimentinę laboratoriją“. Komisija pripažino *Vox Latina* vadovėlį esant parengtą taip profesionaliai, jog rekomendavo jį išversti į rusų bei kitų respublikų kalbas ir naudoti kaip pagrindinę priemonę visoje sovietinėje erdvėje, o pedagogus, besinaudosiančius šiuo vadovėliu, siųsti į Vilnių specializuotiems metodiniams seminarams[874].

Apibendrinant šį etapą matyti, kad nuolatinės Katedros pastangos grąžinti lotynų kalbą į mokyklas buvo visapusiškas ir kryptingas projektas,

[874] Dokumentą pasirašė komisijos pirmininkas, žymus Ukrainos TSR kalbininkas, Kijevo valstybinio Taraso Ševčenkos universiteto Klasikinės filologijos ir Bendrosios kalbotyros katedros ilgametis vedėjas profesorius Andrejus Beleckis. Būdamas tarptautiniu mastu pripažintas autoritetas, jis atstovavo aukščiausiam TSRS akademiniam elitui, o tai jo pasirašytam Vilniaus mokyklos įvertinimui suteikė išskirtinio mokslinio svorio.

apėmęs tiek akademinę, tiek institucinę plotmę. Tai buvo nuoseklus procesas: pradedant savos mokymo priemonės parengimu ir baigiant nenutrūkstamu pedagogų rengimo bei kontrolės ciklu. Katedra veikė kaip strateginis metodinis centras, kuris per konferencijas, vizitus į provinciją bei stažuotes užtikrino, kad klasikinės filologijos dėstymas išlaikytų aukštą lygį net ir nepalankiomis sąlygomis. Sukurtas specializuotų švietimo įstaigų tinklas tapo svarbia platforma, leidusia absolventams realizuoti profesines kompetencijas ir kartu išlaikyti gyvą antikinio paveldo tradiciją.

Vis dėlto šis proaktyvus eksperimentas atskleidė gilų sovietinės sistemos paradoksą: nors politinis „centras“ siekė kontroliuoti, slopinti ir unifikuoti respublikos humanitarinį lauką, stiprus vidinis Katedros įdirbis leido „periferijai“ primesti savo metodines taisykles visai Sąjungai, o *Vox Latina* paversti pavyzdiniu sovietiniu vadovėliu. Kita vertus, šis oficialus Maskvos funkcionierių palaiminimas dar nereiškė, kad disciplina mokyklose įsitvirtino lengvai. Už oficialaus reprezentacinio triumfo fasado slėpėsi nuolatinė kova prieš vietos administracijos skepticizmą: savo laiške Rukšai Valkūnas pažymėjo, kad toli gražu ne visos įstaigos buvo patenkintos lotynų kalbos dėstymu, o kai kurios ieškojo būdų ją tiesiog „išginti“ ir pakeisti „moderniškesniais“ dalykais[875]. Taigi Katedra turėjo nuolat aktyviai dirbti, kad Antikos paveldas su lotynų kalba toliau išliktų mokyklinėse programose, nors ir gana menka apimtimi.

Vertimai ir mokslo tyrimai

Aštuntajame dešimtmetyje ir devintojo dešimtmečio pirmojoje pusėje pasirodė nemažai naujų Antikos autorių vertimų. Kaip ir ankstesniais laikotarpiais, didelis dėmesys toliau buvo skiriamas antikinėms komedijoms bei tragedijoms, šia tematika klasikai publikavo nemažai mokslo straipsnių. Galima išskirti, kad šis etapas buvo ypač gausus istorinių veikalų vertimais, pasirodė keletas grožinių tekstų publikacijų. Be to, Katedros nariai aktyviai įsitraukė į filosofų inicijuotą filosofijos chrestomatijos projektą, ypač gausiai savo vertimais prisidėdami prie Antikos laikotarpiui skirto tomo.

Šiuo laikotarpiu Dumčius intensyviai tęsė Antikos tragikų tyrimus, didžiausią dėmesį sutelkdamas į Sofoklio kūrybą. 1970 m. Universiteto *Mokslo darbuose* pasirodė jo straipsnis apie retardaciją Sofoklio tragedijose,

[875] DSHI, f. 150 (Ruksa), b. 003, l. 310r., L. Valkūnas A. Rukšai; [1976 07 06].

o po kelerių metų jis aptarė kelias problemines *Antigonės* tragedijos vietas[876]. Ne mažiau intensyviai straipsnius šia tema mokslininkas rašė ir vėliau: 1973 m. pasirodė tyrimas apie *Antigonės* chorą, o 1974 m. – apie tragediją *Dijanira* bei straipsnis, nagrinėjantis naująją Atėnų komediją[877].

Netrukus dviem rinkiniais buvo išleistas ir visas išlikęs šio autoriaus korpusas: 1974 m. pasirodė Tėbų ciklui priskiriamos tragedijos *Edipas karalius*, *Edipas Kolone* ir *Antigonė*, o 1984 m. – kitos keturios: Trojos ciklui priskiriamos *Elektra*, *Ajantas*, *Filoktetas* ir su Heraklio padavimais susijusios *Trachinietės*[878]. Visų šių kūrinių vertėjas buvo Dambrauskas. Apskritai Sofoklio kūryba lietuviškuose vertimuose buvo menkai ideologizuota. Prie to akivaizdžiai prisidėjo faktas, kad trumpus šių rinkinių įvadus rengęs Dambrauskas sąmoningai stengėsi apsiriboti tik esminiais autoriaus gyvenimo bei kūrybos duomenimis, taip likdamas nuošalyje nuo sovietiniam humanitariniam mokslui privalomų ideologinių vertinimų. Jokių gilesnių ideologinių interpretacijų šiuo klausimu nebuvo pateikiama ir oficialiame Tronskio antikinės literatūros vadovėlyje. Toks Dambrausko pasirinkimas gali būti vertinamas kaip specifinė pasyviosios rezistencijos forma, siekiant apsaugoti Antikos autorių vertimus nuo primityvių marksistinių štampų.

Išskirtinis dėmesys 1976 m. buvo parodytas Aischilui, minint jo 2500-ąsias gimimo metines. Šia proga Katedra Universitete suorganizavo tam skirtą konferenciją. Taip pat ketinta išleisti specialų tragiko tekstų vertimų rinkinį, tačiau šis sumanymas liko neįgyvendintas. Ruošiantis būsimam renginiui, numatyta pagaminti paties dramaturgo portretą[879]. Mirono siūlymu, kvietimai prisidėti pranešimais buvo išsiuntinėti ir kitoms katedroms[880], į kuriuos atsiliepė Užsienio kalbų katedra, tačiau rusistai bei lituanistai pirminiame etape didesnio susidomėjimo neparodė[881].

---

[876] Jonas Dumčius, „Retardacija Sofoklio tragedijose“, *Literatūra* XIII(3), 1970, 17–28; Jonas Dumčius, „Keletas „Antigonės“ problemų“, *Literatūra* XIV(3), 1972, 7–21.

[877] Jonas Dumčius, „*Antigonės* choras“, *Literatūra* XV(3), 1973, 7–16; Jonas Dumčius, „Sofoklio *Dijanira*“, *Literatūra* XVI(3), 1974, 7–15 ir Jonas Dumčius, „Ar naujoji Atėnų komedija buvo tipų komedija“, *Literatūra* XVI(3), 1974, 17–20.

[878] Sofoklis, *Tragedijos.* Vertė A. Dambrauskas. Vilnius, Vaga: 1974; Sofoklis, *Tragedijos.* Vertė A. Dambrauskas. Vilnius, Vaga: 1984. Pirmajam rinkiniui vidinę recenziją *Vagai* yra parašęs Ročka. Jis, apžvelgdamas ankstesnius vertimus ir juos palygindamas tarpusavyje, nurodo, kad Dambrausko vertimas iš visų yra tiksliausias, nors ir jame pastebi netikslumų (plačiau: VUBRS, f. 186, b. 255, l. 1–5; [1973 08 01].

[879] VUBRDA, f. R-856, ap. 17, b. 258, l. 64v.; [1975 10 29].

[880] *Ibid.*, l. 72r; [1976 05 19].

[881] *Ibid.*, l. 74r; [1976 09 23].

Minėjimas įvyko 1976 m. lapkričio 16 dieną. Įvadinį pranešimą apie Aischilo kūrybą skaitė Dumčius, jame apžvelgęs poeto biografiją, tragedijos žanro genezę, esminius jo tragedijų bruožus bei atskirus dramų elementus. Nors pagal pranešimą publikuotame straipsnyje esama nemažai įdomių įžvalgų, joje akivaizdžiai matomi sovietinio mokslo diskursui privalomi marksistiniai motyvų interpretavimo akcentai, pirmiausia susiję su *Prikaltuoju Prometėju*. Dumčius šią dramą įvardijo kaip „pažangos ir reakcijos kovą“ nagrinėjantį kūrinį, o *Eumenides* apibūdino kaip aprašančias „patriarchato kovą su matriarchato atgyvenomis“. Analizuodamas Prometėjo paveikslą, pranešėjas pabrėžė Aischilą kovojus su „reakcingomis praeities atgyvenomis“ ir „primityviąja graikų religija“. Visgi Dumčius akcentavo, kad tragikas nebuvo ateistas, nes aukščiau už „primityvius dievus“ laikė likimo deivę Moirą, tačiau savo dramose nevengė kritikuoti dievų. Lygindamas Hesiodo ir Aischilo sukurtus Prometėjo paveikslus, Dumčius nurodė, kad pirmajam šis personažas buvo neigiamas, o antrajam – “principingas kovotojas dėl žmonijos pažangos, nepasiduodantis Okeano įkalbinėjimui nusileisti ir atsiprašyti reakcingai nusiteikusio Dzeuso”[882].

Į jubiliejinį renginį pavyko įtraukti ir platesnę Universiteto bendruomenę. Pranešimus skaitė Užsienio literatūros katedros dėstytojos I. Varnaitė, doc. C. Gecienė ir doc. G. Baužytė, analizavusios Aischilo įtaką atitinkamai P. B. Šelio[883], G. Hauptmano[884] ir J. O'Nylo[885] kūrybai. oc. G.

---

[882] Jonas Dumčius, „Eschilo kūryba“, *Literatūra* XX (3), Vilnius: Mokslas, 1978, 10–11. Tokia Aischilo interpretacija tiesiogiai koreliavo su oficialia Tronskio pozicija: „[....] buržuaziniai tyrinėtojai ir dabar dar vis iškreipia tragedijos pradininko vaizdą, pabrėždami išimtinai konservatyviąją, religinę-mitologinę jo kūrybos pusę ir ignoruodami jo didžiai progresyvią esmę“ (Tronskis (1955), 153).

[883] Irena Varnaitė, „Eschilas P. B. Šelio kūryboje“, *Literatūra* XX (3), Vilnius: Mokslas, 1978, 26–31. Straipsnyje daugiausia dėmesio skiriama dviem Aischilo dramoms: *Prikaltajam Prometėjui ir Persams.* Remdamasis pirmąją, Šelis parašė to paties pavadinimo savo interpretaciją, kurioje vaizduojama žmogaus proto ir jausmų kova prieš tragiškas aplinkybes, nesusitaikymas su likimu, kova už asmenines ir visuotines laisves. *Persų* siužetas dramoje *Heladė* perkuriamas autoriaus laikmečiui vaizduojant Graikijos išsilaisvinimo kovą prieš turkus per antikines helėnų ir persų kovos paraleles. Nors straipsnyje tiesiogiai nekeliami ideologiniai „prometėjiški“ klausimai, jame pasitelkiama Tronskio citata apie „Prometėją – kovotoją prieš dievų tironiją“.

[884] Cilija Gecienė, „Eschilo *Orestėjos* motyvai Gerharto Hauptmano *Atridų tetralogijoje*“, *Literatūra* XX (3), Vilnius: Mokslas, 1978, 32–35. Tyrimas atskleidžia, kaip Hauptmanas adaptavo *Orestėjos* motyvus Antrojo pasaulinio karo metais rašytoje *Atridų tetralogijoje*, kurioje akcentuojamas karo pragaištingumas, kaltės ir atpildo mechanizmai bei asmeninės atsakomybės problemos.

[885] Galina Baužytė, „Eschilas ir Judžino O'Nylo dramaturgija“, *Literatūra* XX (3), Vilnius: Mokslas, 1978, 36–39. Straipsnyje analizuojama O'Nylo dramaturgija,

Bartkus skaitė pranešimą tema "Antikinės literatūros panaudojimo problema XVII a. prancūzų literatūroje", o Rusų literatūros katedros vedėjas doc. P. Ivinskis perskaitė pranešimą apie Prometėjo recepciją rusų literatūroje. Renginyje sulaukta ir svečio iš Maskvos valstybinio Michailo Lomonosovo universiteto – jam atstovavo KF katedros aspirantas G. Guseinovas, nagrinėjęs Aischilo dramaturgijos stiliaus klausimus. Mokslines diskusijas organiškai papildė studentų skaitomos dramų ištraukos[886]. Per šį suvažiavimą Katedra sugebėjo suaktualinti Antikos paveldą ir įtraukti gretimų katedrų mokslininkus, taip išeidama iš savo uždaro rato, nors tam neišvengiamai turėjo būti atiduota duoklė marksistiniam Prometėjo mito ir kitų, neva Aischilo propaguotų idėjų interpretavimui.

1973 m. pasirodė ir Zabulio versta Euripido tragedija *Hipolitas apvainikuotasis*[887]. Įvadiniame straipsnyje pateiktoje mito bei tragedijos analizėje vertėjas išsamiai aptarė dramatinius siužeto aspektus ir atskleidė Euripido kūrybos ypatybes. Šiuo atveju negalima teigti, kad tyrinėtojo tekste būtų bandyta suformuoti kokį nors specifinį, „tarybiniam žmogui" pritaikytą kūrinio skaitymo modelį. Visgi verta pažymėti, kad šis leidinys iš esmės skyrėsi nuo 1963 m. jo paties publikuoto dalinio vertimo *Graikų literatūros chrestomatijoje*, tačiau tam būtų reikalinga atskira analizė.

Žvelgiant bendrai į Antikos tragikų recepciją sovietiniu laikotarpiu, tikslinga atlikti tam tikrą vertimų apskaitą: pasirodė penkios iš septynių Aischilo ir visos Sofoklio tragedijos, tuo tarpu Euripidas sulaukė kur kas mažiau dėmesio – išverstos vos keturios iš išlikusių aštuoniolikos dramų. Paradoksalu, kad gausiausiai buvo verčiamas mažiausiai ideologizuotas autorius. Pagrindinis jo vertėjas buvo Dambrauskas, sąmoningai vengęs bet kokio politizavimo vertimus lydinčiuose straipsniuose ar komentaruose. Tuo tarpu kitų tragikų kūriniai neretai pasirodydavo kaip mokslinio tyrimo rezultatas, papildytas didelės apimties įvadiniais straipsniais. Tokiu būdu

---

atliepianti Aischilo dramų statiškumą, kuomet veiksmas koncentruojamas ne išoriniame judesyje, tačiau žmogaus sieloje arba dvasiniame-moraliniame lygmenyje. Autorė pabrėžia, kad šios dramos mažiau orientuotos į politinius ar socialinius aspektus, o labiau gilinasi į asmeninius išgyvenimus. Brėžiamos paralelės tarp *Orestėjos* ir O'Nylo trilogijos *Gedulas tinka Elektrai*.

[886] "Jubiliejinė Eschilo konferencija", *Literatūra* XX (3), Vilnius: Mokslas, 1978, 7. Planuojant suvažiavimą, Valkūnas siūlė kai kurias ištraukas skaityti graikiškai, siekiant pademonstruoti autentišką originalo skambesį, taip pat norėta pasitelkti studentų *Kiemo teatro* aktorius (VUBRDA, f. R-856, ap. 17, b. 258, l. 74r; [1976 09 23]).

[887] Euripidas, *Hipolitas apvainikuotasis.* Vertė H. Zabulis. Vilnius: Vaga, 1973.

kiekybiškai šių autorių tekstų išleista mažiau, tačiau jie sulaukė didesnės, dažniausiai marksistinės, mokslinės analizės.

1970 m. išleistame Plauto komedijų rinkinyje[888], su nežymiais pataisymais, buvo perspausdintas Račkausko 1947 m. parašytas įvadinis straipsnis, skirtas šio autoriaus kūrybai bei komedijai *Dvyniai*. Kartu su šiuo kūriniu pirmą kartą publikuoti Dambrausko išversti *Karys pagyrūnas* ir *Vergas apgavikas* bei Dumčiaus verstas *Amfitrionas*. Pastarųjų tekstų lakoniškos pratarmės ir komentarai buvo orientuoti tik į antikinių realijų, komiškų situacijų bei veikėjų vardų etimologinį aiškinimą. Sovietinėse interpretacijose antikiniai autoriai (ypač Plautas ir Aristofanas) dažniausiai buvo naudojami kaip socialinės kritikos įrankiai, patogūs marksistinei analizei. Tačiau lietuviškieji paratekstai sąmoningai vengė tokio ideologinio žvilgsnio – juose labiau akcentuota moralinė kritika, dėmesys telktas į buitines bei menines temas. Vėlyvuoju sovietmečiu tyrimuose ima dominuoti filologinis, literatūrinis komedijų aspektas, visiškai nuošalyje paliekant ideologinį-politinį turinį.

Vienintelė lietuviškai pasirodžiusi Terencijaus komedija – Dambrausko versti *Broliai*[889]. Atskira knygele šis leidimas išleistas 1981 m. Kaip įprasta šiam vertėjui, jo parengtos pratarmės buvo itin glaustos ir apsiribojo tik būtiniausiais biografiniais bei tekstologiniais faktais. Taip ir šiuo atveju – vos pustrečiame mažo formato puslapyje trumpai pristatomas pats autorius, jo gyvenimas bei kūryba, brėžiamos paralelės tiek su naująja atikine komedija, tiek su kiek anksčiau rašiusio Plauto tekstais. Keliais žodžiais užsimenama ir apie Terencijaus komedijų įtaką vėlesnių amžių kūrėjams.

Aštuntajame dešimtmetyje Dambrauskas tapo vienu produktyviausių vertėjų iš antikinių kalbų. Nors formaliai nepriklausė Katedrai, negalima nepaminėti jo milžiniško indėlio į monumentalų ir kanoninį, hegzametru rašytą Antikos epų korpusą. 1971 m. atskira knygele pasirodė jo išverstos Vergilijaus *Bukolikos* ir *Georgikos*[890]. Tiesa, *Georgikų* I knygos vertimą dar 1969 m. žurnale *Literatūra* buvo publikavęs Kazlauskas[891]. 1979 m. pasirodė Dambrausko versta Homero *Odisėja*, o 1981 m. – *Iliada*[892]. Jau

---

888 Plautas, *Komedijos.* Vilnius: Vaga, 1970.
889 Terencijus, *Broliai*. Vertė A. Dambrauskas. Vilnius: Vaga, 1981.
890 Vergilijus, *Bukolikos. Georgikos.* Vertė A. Dambrauskas. Vilnius: Vaga, 1971.
891 Vergilijus, *Georgikos. I knyga,* vert. B. Kazlauskas. *Literatūra XII(3)*, 1969, 33–48. Su vertimu pateikiamas ir trumpas įvadas: Benediktas Kazlauskas, „Vergilijaus *Georgikos*. I knyga“, *Literatūra* XII(3), 1969, 32.
892 Homeras, *Odisėja.* Vertė A. Dambrauskas. Vilnius: Vaga, 1979; Homeras, *Iliada.* Vertė A. Dambrauskas. Vilnius: Vaga, 1981. Šiuos vertimus *Vagos* užsakymų

minėta, kad jis buvo ketvirtųjų Ralio (ir kitų autorių) verstų Homero epų leidimų redaktorius, turėjęs užduotį pataisyti bei sumoderninti tarpukarinius vertimus.

Savo atsiminimuose Dambrauskas nurodo, kad Ralio tekstų „aptvarkymas“ leido jam „atsistoti ant kojų ir gauti stogą virš galvos“. Tačiau pats šiais taisymais jis nebuvo patenkintas, todėl nuolat galvojo apie autonomišką abiejų Homero epų vertimą. Vasaromis jis ėmėsi pirmiausia naujos *Odisėjos* versijos, apie kurią iš anksto buvo prasitaręs *Vagos* leidyklos direktoriui Jonui Čekiui[893], o vėliau pervertė ir *Iliadą*.

1979 m. išėjo dar vienas fundamentalus Dambrausko vertimas – Ovidijaus *Metamorfozės*, papuoštas Pablo Picasso iliustracijomis. Kaip įprasta, šiose knygose vertėjas sąmoningai apsiribojo tik pačia svarbiausia informacija apie autorių bei jo kūrybą, per daug nesileisdamas į gilesnes teksto interpretacijas. Ši strategija išliko atpažįstama visuose jo publikuotuose vertimuose.

Aštuntajame dešimtmetyje pasirodė ypač daug antikinės istoriografijos veikalų vertimų. 1972 m. publikuoti Tacito *Rinktiniai raštai*, išversti jaunesnės kartos Katedros absolvenčių. Aptariamame leidinyje įdėtas pilnas veikalo *Germanija* vertimas bei ištraukos iš *Analų* ir *Istorijos*[894]. Dar 1966 m. Katedros posėdyje apsilankė *Vagos* vyriausiasis redaktorius Visockas, kuris nurodė, kad leidykla rengia ateinančio septynmečio leidybos planą, ir paprašė Katedros narių sudaryti leistinų Antikos knygų sąrašą, kasmet parengiant ne daugiau kaip du leidinius. Šis Tacito buvo suplanuotas būtent 1972 metams[895].

1973 m. vienoje knygelėje lietuviškai pasirodė du Kašinskaitės išversti Salustijaus istoriniai veikalai: *Katilinos sąmokslas* ir *Jugurtos karas*[896]. Vertėjos asmeniniame archyve randami keli įdomūs laiškai rusų kalba, kuriuos jai parašė rusiškojo Plutarcho vertimo tritomio redakcinės

---

recenzavęs Ročka įvertino teigiamai: anot jo – jis geresnis už Ralio vertimą, natūralesni sakiniai, geriau suvaldytas hegzametras. Čia pat pateikė pasiūlymų, kaip šis vertimas gali būti pagerintas (VUBRS, f. 186, b. 254, l. 1–2; [be datos]).

[893] Dambrauskas (1991), 247.

[894] Publijus Kornelijus Tacitas, *Rinktiniai raštai.* Vertė D. Dilytė ir J. Mažiulienė. Vilnius: Vaga, 1972;

[895] VUBRDA, f. R-856, ap. 17, b. 24, l. 40r–41v; [1966 05 11]. Kaip atrodo, Katedra gana laisvai savo nuožiūra galėjo siūlyti kūrinius spausdinimui, pati nustačiusi prioritetinę eilę.

[896] Gajus Krispas Salustijus, *Katilinos sąmokslas. Jugurtos karas.* Vertė A. Kašinskaitė. Vilnius: Vaga, 1973.

komisijos narė Loginova[897]. Pirmajame laiške Loginova rašo siunčianti ir dovanojanti Kašinskaitei antrąjį Plutarcho *Biografijų* tomo korektūros egzempliorių bei leidžianti juo laisvai naudotis vertimo reikmėms. Be to, Loginova pasiūlo kreiptis tiesiogiai, jei tik prireiktų kokios nors pagalbos, ir nurodo savo adresą[898]. Antrajame laiške ji dėkoja Kašinskaitei už dovaną (pagal datas galima drąsiai spėti, kad pastaroji nusiuntė savo lietuviškąjį Plutarcho *Biografijų* vertimą) ir kviečia vertėją, jai lankantis Maskvoje, užsukti į svečius. Loginova taip pat informavo, kad jau baigia rengti trečiąjį tomą, pasirodysiantį kitų metų pirmajame pusmetyje[899].

Šis pavyzdys parodo, kad atliekant vertimus kartais būdavo dairomasi į autoritetus klasikinės filologijos pagrindiniuose „centruose“. Visgi kartais toks sekimas sulaukdavo ir kritikos. Pati vertėja pripažįsta, kad žiūrėdama į rusiškąjį vertimą „gal per daug nukrypau į rusiškąją pusę, reikėtų vėl prie originalo artėti“[900]. Priekaištą, kad jaunosios vertėjos per dažnai žiūri ir per daug seka rusiškais vertimais, laiškuose dažnai išsakydavo Dambrauskas. Viename laiškų Valkūnas nurodo, kad Tacito ir Plutarcho vertimų redaktorė Kašinskaitė taip pat pastebėjo, jog vertėjos „labai daug žiūrėjo rusų vertimų, kurie, kaip paprastai, ištęsti, platūs ir pernelyg žodingi“[901].

Tokia nuolatinė Dambrausko kritika nepatiko kai kuriems Katedros nariams. Vėlesniame laiške Valkūnas pasakoja, kad vertėjos Katedroje skundžiasi Dambrausko duotais patarimais redaktorei Kašinskaitei, kuri ėmėsi „braukyti įnirtingai jų Tacito vertimą, nebepaisant jokio saiko“[902]. Verta paminėti ir dar vieną Dambrausko nuolat kartotą priekaišką, šį kartą taikytą Tacito vertimo atveju: vertimai nebuvo ištisiniai, o jų atranka –

---

[897] Olga Loginova 1948 m. baigė klasikinę filologiją Maskvos universitete, 1952 m. apsigynė kandidatinę (daktaro) disertaciją iš senovės graikų literatūros, Longo romano. Nuo 1950 m. dirbo SSRS Mokslų Akademijos leidyklos *Nauka* (*Mokslas*) redaktore. 1961–1962 m. buvo serijos *Literatūriniai paminklai* redakcinės komisijos narė. Aptariamu metu rusiškai jau buvo išleistas Plutarcho *Lyginamųjų gyvenimų* tritomis: Плутарх, *Сравнительные жизнеописания : в 3-х томах* ; [перевод с древнегреческого]; [послесловие С.И. Соболевского]. – Москва : Издательство АН СССР, 1961–1964.

[898] VUBRS, f. 159, b. 130, l. 1r–1v, O. Loginova A. Kašinskaitei; [1962 09 29].

[899] *Ibid.*, l. 2r–2v, O. Loginova A. Kašinskaitei; [1963 10 21].

[900] [900] VUBRS, f. 159, b. 60., l. 131–133. Laišką Kašinskaitė pasirašo „Plutarchienės“ slapyvardžiu, laiško adresatas neaiškus, tikėtina parašymo data apie 1972–1973 metus. Knygos redaktore galiausiai tapo anglų filologiją VU baigusi vertėja Kristina Miliūnienė.

[901] MLLM, A. Dambrausko fondas, ER2-55822/$ER_2$7148, 2v, L. Valkūnas A. Dambrauskui; [1972 03 11].

[902] *Ibid.*, ER_2-55823/$ER_2$7169, 1r–1v, L. Valkūnas A. Dambrauskui; [1972 06 15].

neaiški. Tiesa, autorės bandė lakoniškai savo sprendimą pagrįsti įvade: „Lietuvių kalba atskira knyga Tacitas išleidžiamas pirmąsyk ir toli gražu ne visas. Iš jo literatūrinio palikimo parinkti tik patys įspūdingiausi ir ryškiausi puslapiai, iš kurių lietuvių skaitytojas susipažins su šiuo talentingu, plačios erudicijos romėnų rašytoju“[903].

Ši polemika atskleidžia įdomų dviejų kartų Antikos tekstų vertimo suvokimą: Dambrauskas, išaugęs tarpukario tradicijoje, kritikavo jaunųjų vertėjų metodus, kurios jau aiškiai buvo įsisavinusios ir vadovavosi rusiškuoju vertimo metodologijos modeliu, pagal kurį aiškumo dėlei leista nukrypti nuo lakoniško antikinio originalo struktūros.

Neilgai trukus pasirodė ir dar vieno Romos istoriko Tito Livijaus dalinis grandiozinio kūrinio vertimas. Katedros dėstytoja Mažiulienė 1976 m. publikavo didžiulio veikalo *Nuo miesto įkūrimo* XXI–XXIII knygų vertimą, kuriame pasakojama apie romėnų karus su Hanibalu. Šis vertimas iš anksto buvo numatytas Katedros sudarytame perspektyviniame plane[904]. Autorių bei kūrinį pristatančiame įvadiniame straipsnyje gana aiškiai matyti, kad rašant tekstą tiesiogiai remtasi kanoniniu Tronskio literatūros vadovėliu, iš kurio perimtos ištisos sakinių struktūros[905]. Tokia akivaizdi tekstinė priklausomybė vertintina kaip institucinis saugumo mechanizmas, garantavęs sklandžią romėnų istoriografijos šaltinio leidybą.

Herodoto ištraukų rinkinys, pavadintas *Žmonės ir žygiai*[906], pasirodė 1974 m. antrojoje pusėje. Šioje knygoje pateikiamos 72 ištraukos, kurias galima įvardyti kaip trumpus, užbaigtus istorinius vaizdelius apie konkretų asmenį, įvykį ar kurios nors tautos papročius. Visgi toks fragmentiškas pateikimas neleidžia susidaryti nuoseklaus vaizdo apie Herodoto veikalą

---

[903] D. Dilytė, J. Mažiulienė, „Kornelijus Tacitas“, in: Publijus Kornelijus Tacitas, *Rinktiniai raštai.* Vertė D. Dilytė ir J. Mažiulienė. Vilnius: Vaga, 1972, 263.

[904] VUBRDA, f. R-856, ap. 17, b. 258, l. 45r; [1974 01 28]. Verta paminėti, kad panašus Tito Livijaus veikalo vertimas 1968 metais pasirodė ir Maskvoje, pavadinimu „Karas su Hanibalu“ (Т. Ливий, *Война с ганнибалом*, с латинского пересказал Симон Маркиш; рис. И. Ильинского, Москва : Детская литература, 1968). Vis tik turimi duomenys nerodo, kad rusiškasis leidimas kaip nors paskatino lietuviškojo atsiradimą.

[905] Palyginimui: „Nuosekliai dėstydamas metai po metų romėnų istoriją, Livijus suskaldo įvykius į trumpų, užbaigtų epizodų seriją; kiekvienas toks epizodas sudaro menišką vienumą, turinčią savus pagrindinius veikėjus, o veiksmą aiškiai suskirstytą, neapkrautą nereikalingomis detalėmis“ (Tronskis (1955), 496) VS „Nuosekliai aprašydamas įvykius metai po metų, jis juos suskaldo į trumus, užbaigtus epizodus. Kiekvienas toks epizodas sudaro meninį vienetą, turintį pagrindinius savo veikėjus ir neapkrautą bereikalingomis detalėmis“ (Mažiulienė (1976), 272).

[906] Herodotas, *Žmonės ir žygiai*. Vertė J. Dumčius. Vilnius: Vaga, 1974.

kaip apie vientisą istorinį pasakojimą. Knygos gale pridėtame trumpame įvadiniame straipsnyje Dumčius ne tik aprašo paties autoriaus biografiją, bet ir išnagrinėja *Istorijos* struktūrą, kritiškai įvertina kai kuriuos pateikiamus istorinius faktus, nė kiek nesuabejodamas šio kūrinio literatūrine verte. Taip pat tyrinėtojas glaustai išdėsto vėlesnių Antikos autorių požiūrį į šį monumentalų veikalą. Nors įvadas ir trumpas, jame pateikta analizė yra gerokai vertingesnė už anksčiau chrestomatijose publikuotus tekstus. Pilnas Herodoto *Istorijos*[907] leidimas buvo publikuotas tik nepriklausomybės išvakarėse – 1988 m., jau po vertėjo mirties.

Vienas svarbiausių darbų, susijusių su antikine filosofija, buvo 1977 m. Filosofijos fakulteto iniciatyva sudaryta ir išleista *Filosofijos istorijos chrestomatija*[908]. Į pirmojo, skirto Antikai, tomo redakcinę komisiją buvo įtrauktas ir Katedros narys Valkūnas, o viena iš atsakingų redaktorių tapo Mažiulienė. Šioje chrestomatijoje Lietuvos skaitytojams pirmą kartą buvo pristatytos Talio, Herakleito, Ksenofano, Parmenido, Zenono, Meliso, Anaksagoro, Empedoklio, Kritijo, Seksto Empiriko, Senekos, Marko Aurelijaus, Cicerono, Filono, Boecijaus filosofinių veikalų ištraukos. Apie daugelį jų pačių ir apie jų filosofiją pateikiami kitų Antikos autorių liudijimai. Jų pagrindu skaitytojai supažindinami ir su Anaksimandro, Anaksimeno, Pitagoro, Demokrito, Protagoro, Gorgijo, Prodiko, Pirono, Sokrato, Chrisipo, Panaitijo, Poseidonijo gyvenimais bei filosofinėmis idėjomis. Čia pirmą kartą lietuviškai publikuojamos ištraukos arba dar neskelbtos kūrinių vietos iš Platono *Valstybės*, Aristotelio *Nikomacho etikos* ir *Valstybės*, Epikteto *Pašnekesių* bei *Vadovėlio*.

Tam tikrą bendradarbiavimą tarp Filosofijos fakulteto ir Katedros galima fiksuoti dar nuo 1969 m., kuomet Filosofijos katedros dėstytojai ėmė raginti klasikus parašyti vieną kitą straipsnį į naujai, 1968 m., įsteigtą filosofinius klausimus nagrinėjantį akademinį žurnalą *Problemos*[909]. Pirmasis į šį prašymą atsiliepė Valkūnas, ėmęsis rašyti straipsnį apie Olizarovijaus pažiūras auklėjimo klausimais[910].

Dar po kelių metų Katedros posėdyje nutarta prisidėti prie filosofų rengiamos chrestomatijos paruošimo[911]. Parengiamieji darbai prasidėjo netrukus – 1972 m. Apie tai Valkūnas užsiminė savo laiške Dambrauskui: „Filosofai yra sugalvoję leisti filosofinę chrestomatiją, kurios pirmajame

---

[907] Herodotas, *Istorija.* Vertė J. Dumčius. Vilnius: Mintis, 1988.
[908] *Filosofijos istorijos chrestomatija. Antika.* Sudarė B. Genzelis, B. Kuzmickas ir kt., Vilnius: Mintis, 1977.
[909] VUBRDA, f. R-856, ap. 17, b. 24, l. 91r; [1969 02 27].
[910] *Ibid.*, l. 91v; [1969 03 24].
[911] *Ibid.*, b. 258, l. 27r; [1971 12 29].

tome bus sudėta antikinių filosofų ištraukų. Versti tas ištraukas apsiėmė mūsų katedros žmonės; turi išversti per šiuos metus. Pradžioje visi kibo ryžtingai į darbą, bet kaip bus toliau, pamatysime. Sunkumų, be abejo, pasitaikys visokiausių...“[912].

Apie šiuos vertimus savo laiškuose Rukšai užsimena ir Dumčius. Jis rašė, kad „filosofų prašomi, mes sutikom artimiausiu laiku išversti daug antikinių filosofų veikalų fragmentų ir ištraukų (man užkrovė Epikteto, M. Aurelijaus, Origeno ir daug kitų ištraukų). Nežinau ar įstengsiu laiku su tais visais darbais susidoroti, nes laikas bėga labai greitai – žiūrėk, terminas ir praeina“[913]. Vis dėlto per metus visų vertimų atlikti nepavyko. Jau 1973 m. kovo mėnesio laiške Dumčius užsimena, kad pastarąsias savaites vis dar verčiąs filosofų ištraukas chrestomatijai, o po to planuojąs grįžti prie savo asmeninių darbų[914]. Galiausiai vertimo procesas užsitęsė iki pat 1974 m. pabaigos: Dumčius, rašydamas Rukšai, džiaugėsi, kad gruodį galiausiai baigė versti Aristotelio *Politikos* V knygą[915]. Visgi visi redakciniai darbai užtruko: kaip minėta, fundamentalus pirmasis tomas skaitytojus pasiekė tik 1977 m. Šis projektas buvo itin svarbus humanitarinių disciplinų bendradarbiavimo atvejis sovietmečiu: kol filosofai teikė leidiniui būtiną teorinį-ideologinį karkasą, klasikai iš esmės suformavo ir užpildė pirmąją Antikos filosofijos šaltinių bazę lietuvių kalba, kas tapo svarbiu atspirties tašku Antikos filosofijos tyrinėjimams ateityje.

Vėliau Katedros nariai buvo įtraukti ir į kitų *Chrestomatijos* tomų vertimus – jie buvo prašomi išversti vėlesnių epochų lotynų kalba rašiusių mąstytojų tekstus. Laiške Rukšai Valkūnas nurodo, kad kartu su Antikos autoriais klasikai filosofams verčia ir viduramžių mąstytojų veikalus[916]. Kitame laiške Dambrauskui jis skundėsi esąs gerokai užverstas darbu: „Visą rudenį prikibę prie manęs prašė filosofai paversti vidurinių amžių filosofinių tekstų. Verčiau, bet gana daug bėdos turėjau: baisiai abstrakti kalba. Lietuviškai išsireikšti labai sunku. Dabar jau beveik baigiau tų scholastikų vertimus. Liko man dar paversti nedidelį gabalą ir Dunso Skoto, tik bėda, kad neturiu teksto“[917].

Toliau Valkūnas papasakojo, kad filosofai, pagrindiniu iniciatoriumi

---

[912] MLLM A. Dambrausko fondas, ER2-55824; $ER_2$7168; L. Valkūnas A. Dambrauskui; [1972 m., tikėtina sausio–vasario mėn.].
[913] DSHI, f. 150 (Ruksa), b. 001, l. 197v, J. Dumčius A. Rukšai; [1972 10 22].
[914] *Ibid.*, l. 184r, J. Dumčius A. Rukšai; [1973 03 08].
[915] *Ibid.*, l. 153r, J. Dumčius A. Rukšai; [1974 12 31].
[916] *Ibid.*, b. 003, l. 312v, L. Valkūnas A. Rukšai; [1975 02 11]. Apie tai užsimena ir kituose laiškuose: *Ibid.*, l. 309v; [1976 07 06] ir l. 304v; [1976 11 16].
[917] LNMMB, f. 147, b. 98, l. 1r–1v, L. Valkūnas A. Dambrauskui; [1978 02 19].

įvardydamas Bronių Genzelį, buvo užsimoję išleisti net dešimt *Chrestomatijos* tomų, iš kurių du būtų skirti lietuviškos filosofinės minties raidai. Šiuo didžiuliu darbo krūviu laiške Rukšai skundėsi ir Dumčius: „Aš dabar įklimpęs į pašalinį darbą. Mat, mūsų filosofai užkinkė mūsų katedrą versti antikinių ir viduramžių filosofų veikalų ištraukas. Antikinis tomas jau išėjo. Dabar plušame prie Viduramžių. Man teko kirantiniečių scholastikų raštų ištraukos. Tekstai labai smulkūs – ypač dėl suktų minčių ir keistų, neįprastų terminų. Skaitau tekstą ir nesusigaudau, kad ten darosi. Tik labai pergalvojęs pradedu mintį suprasti. Leonas verčia Duno Skoto – irgi dejuoja. Na, bet tie pašaliniai darbai jau eina į galą...[918]“.

Apie tokius pačius Dumčiaus padejavimus Rukšai pasakoja ir Valkūnas: „Dabar mes verčiame tekstus, viduramžių filosofų rašinius. Man teko J. Dunas Skotas ir R. Bakonas. Sunkūs tekstai. Daug prakaito išliejau, kol kiek supratau Dovydo Dinamiečio rašinį. Jonas D. sakėsi dabar kankinasi su bizantiniu filosofu – Italos. Tie tekstai būna kartais tokie glausti, trumpi, kad nežinia, ką čia autorius nori pasakyti. Žinoma, būtų lengviau, jeigu būtume giliau ir geriau susipažinę su visu viduramžių mokslu ir filosofija. Dabar gi gana sunku būna...“[919].

Nepaisant minėtų sunkumų, Katedros nariai savo vertimais sukūrė didžiulę vertę tiek Antikos, tiek viduramžių filosofijos idėjų pažinimui bei sklaidai Lietuvoje. Visgi sovietmečiu Antikos filosofija buvo vertinama ir skleidžiama selektyviai, nuolat siekiant suderinti antikines idėjas su marksistiniu materializmu. Dėl šios priežasties kiek didesnio dėmesio sulaukė tik didieji mąstytojai, tokie kaip Platonas, Aristotelis bei Lukrecijus, tuo tarpu kitiems beliko tenkintis tik epizodiniu tyrėju susidomėjimu. Kita vertus filosofų inicijuoti viduramžių mąstytojų vertimai gana natūraliai įsiliejo į kitą svarbų Katedros mokslinio darbo lauką – Senosios Lietuvos lotyniškosios raštijos paveldo tyrinėjimą, kuris buvo svarbi tyrimų dalis aštuntąjį ir devintąjį dešimtmečiais.

Šiuo laikotarpiu Klasikinės filologijos katedros mokslininkai atliko fundamentalų darbą, kryptingai įsiliedami į bendrąjį senojo kultūros paveldo aktualizavimo lauką. 1972 m. Ročka Katedrai pateikė vertinti didelės apimties monografijos rankraštį apie Mykolą Lietuvį[920]. Šis tyrimas išsiskyrė fundamentalia reikšme, apibendrinančia humanistinės pasaulėžiūros sklaidą bei politinės savimonės raidą ankstyvojoje Lietuvos raštijoje. Gilindamasis į humanistinę literatūrą, Ročka išskirtinį dėmesį skyrė epistolografijos žanrui

---

[918] DSHI, f. 150 (Ruksa), b. 001, l. 132r, J. Dumčius A. Rukšai; [1977 12 27].
[919] *Ibid.*, b. 003, l. 303v, L. Valkūnas A. Rukšai; [1977 12 22].
[920] Knyga pasirodo tik 1988 m., jau po autoriaus mirties (1983 m.). Marcelinas Ročka, *Mykolas Lietuvis*, Vilnius: Mokslas, 1988.

ir publikavo studiją apie poleminį Mikalojaus Radvilos Juodojo laišką bei ideologines katalikų ir protestantų kovas[921]. Kiek vėliau, jau nepriklausomybės metais, įvairiuose leidiniuose pasirodė ir šio autoriaus atlikti Andriaus Volano raštų vertimai.

Svarbius LDK neolotynistikos paminklus į apyvartą grąžino ir Kazlauskas, 1974 m. Katedros posėdyje perskaitęs pranešimą apie Laurencijų Bojerį bei jo herojinę poemą *Karolomachija*[922]. Jau sekančiais metais jis kolegų aptarimui pristatė ir pirminį šio kūrinio vertimo variantą[923]. 1978 m. Kazlauskas Katedrai pateikė monografijos rankraštį *Humanistinė lietuviškoji literatūra Lietuvoje (lyrika, poema, drama)*, kurį kolegos sutiko itin palankiai bei rekomendavo užbaigtą veikalą išleisti atskiru leidiniu, skirtu artėjančiam Universiteto 400-mečio jubiliejui[924]. Prie šio tyrimų lauko plėtros svariai prisidėjo ir Ulčinaitė, aspirantūros studijas baigusi Krokuvos Universitete, kur parengė disertaciją *Retorikos teorija Lenkijoje ir Lietuvoje XVII amžiuje*[925]. Katedra, išsamiai susipažinusi su šiuo darbu, iškart rekomendavo jį publikuoti.

Šiuo laikotarpiu Senosios raštijos baruose aktyviai dirbo Tijūnelytė-Šimkauskienė. Dar septintojo dešimtmečio viduryje pradėjusi nuosekliai tyrinėti Alberto Vijūko-Kojalavičiaus rašytinį palikimą, vėliau apie jį bei

---

921 Marcelinas Ročka, „Poleminis M. Radvilos Juodojo laiškas ir jo literatūrinė aplinka“, *Literatūra XV(1)*, Vilnius: Mintis, 1973, 105–124.

922 VUBRDA, f. R-856, ap. 17, b. 258, l. 49r; [1974 04 29].

923 *Ibid.*, l. 64v; [1975 10 29]. Vertimas su originalo faksimile pasirodė 1981 m.: Laurencijus Bojeris, *Karolių mūšis,* vertė B. Kazlauskas. Vilnius: Vilniaus V. Kapsuko universitetas, 1981. Tenka pastebėti, kad vertimas neišvengė priekaištų: dėl jo tikslumo ir kokybės savo pastabas neadresuotoje recenzijoje dar 1975 m. išdėstė Ročka. Jis nurodė ir tai, kad daugelyje vietų lietuviškas hegzametro kirtis neatitinka kirčiavimo normų (VUBRS, f. 186, b. 257, l. 1–2; [1975 02 10]). Po kiek daugiau nei dešimtmečio Ulčinaitė šį leidimą apibūdino žodžiais: išėjo „su gana paviršutinišku ir miglotu vertėjo įvadiniu straipsniu ir nemenkomis vertimo klaidomis“. 1992 m. pasirodė naujas šio vertimo leidimas, papildytas istoriko Antano Tylos ir literatūrologo Sigito Narbuto straipsniais ir išsamiais Rasos Jurgelėnaitės komentarais. Ulčinaitė priduria: kad pastaroji „turėjo visišką moralinę teisę pasirašyti ne knygos gale, prie paaiškinimų, o tituliniame lape, greta pagrindinio vertėjo, nes tekstas jos ne tik suredaguotas, bet ir daugelyje vietų iš naujo išverstas“ (Eugenija Ulčinaitė, „Lietuvių Gradyvo triumfas“, *Naujasis Židinys-Aidai*, nr. 6, 1992, 74; Laurencijus Bojeris, *Karolomachija*, vert. B. Kazlauskas, Vilnius: Vaga, 1992).

924 VUBRDA, f. R-856, ap. 17, b. 315, p.28–29; [1978 02 27].

925 *Ibid.*, p.12–15; [1979 02 07]. 1978 m. Ulčinaitė paskelbė straipsnį apie retoriką paskelbė *Literatūroje*. Eugenija Ulčinaitė, „Stiliaus rūšys ir funkcijos XVII amžiaus retorikoje“, *Literatūra XX(3)*, Vilnius: Mokslas, 1978, 52–62.

Žygimantą Liauksminą parengė specialius enciklopedinius straipsnius[926]. Pastarojo humanisto literatūrinę ir pedagoginę veiklą mokslininkė išsamiai išanalizavo žurnale *Literatūra*[927]. Kiek vėliau Katedroje buvo apsvarstytas jos parengtas darbas apie jėzuito Antonijaus Posevino kūrybos reikšmę lotyniškajai lietuvių literatūrai[928], taip pat Katedroje perskaitytas pranešimas apie Sigizmundo fon Herberšteino veikalą *Commentariolus de rebus Moscoviticis*, kurį kolegos pasiūlė publikuoti istorikų žurnale[929]. Galiausiai Tijūnelytė-Šimkauskienė Katedros nariams pristatė vertingas įžvalgas apie Joną Boemą ir jo traktatą *Mores, leges et situs omnium gentium*, kurio atskiras skyrius buvo skirtas Lietuvai bei Vilniaus gyventojų papročiams[930].

Nors ilgametis Katedros vedėjas Valkūnas daugiausia dėmesio skyrė Antikos autorių vertimams, būtina išskirti jo svarbų indėlį į Senosios Lietuvos raštijos šaltinių tyrimus, yapč nagrinėjančius Lietuvos istoriją. 1976 m. laiške Dambrauskui Valkūnas atvirai rašė, kad jam esanti nepriimtina nuolatinė „propaganda“, deklaruojanti, kokia „svarbi“ ir „reikšminga“ yra lotynų kalba, kadangi šis faktas mokslo visuomenei jau seniai žinomas. Jo vertinimu, tokį bendro pobūdžio šnekėjimą reikėjo skubiai „sukonkretinti“ imantis Lietuvoje dirbusių lotyniškai rašiusių autorių palikimo. Tarp svarbiausių asmenybių jis paminėjo Vijūką-Kojalavičių, Volaną, Liauksminą bei Sarbievijų[931]. Vis dėlto čia pat pripažinta, kad tinkamų tyrėjų šiam tikslui šalyje nėra daug, todėl jam pačiam teko imtis šių šaltinių aktualizavimo.

Dar 1969 m. pasirodė Valkūno išversti Jono Lasickio traktato fragmentai[932], o 1977 m. – Liauksmino muzikos teorijos veikalo dalys[933]. 1983 m. pavasarį Katedros posėdyje buvo apsvarstytas ir jo atliktas Petro Roizijaus *Decisiones* vertimas[934]. Tačiau didžiausiu ir reikšmingiausiu

---

[926] VUBRDA, f. R-856, ap. 16, b. 304, l. 83r; [1964 12 28]. Tijunelytės-Šimkauskienės atliktas Žygimanto Liauksmino *„Dialektikos branduolio“* vertimas buvo publikuotas: *Problemos: filosofijos, sociologijos, logikos, estetikos, etikos ir ateizmo mokslinis leidinys.* Vilnius: Mintis, 1974. [T.] 1973–2(12), 113–124.

[927] Jadvyga Tijūnelytė, „Žygimantas Liauksminas ir jo literatūrinė veikla“, *Literatūra V*, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1963, 85–93.

[928] VUBRDA, f. R-856, ap. 17, b. 352, p. 4; [1980 05 19].

[929] *Ibid.*, b. 385, p.18–19; [1980 12 10].

[930] *Ibid.*, b. 449, p. 6; [1983 05 11].

[931] LNMMB, f. 147, b. 98, l. 1r, L. Valkūnas A. Dambrauskui; [1976 03 19].

[932] Jonas Lasickis, *Apie žemaičių, kitų sarmatų bei netikrų krikščionių dievus.* Paruošė Juozas Jurginis. Vilnius: Vaga, 1969, 13–51.

[933] Žygimantas Liauksminas, *Ars et praxis musica,* parengė Vytautas Jurkštas, Vilnius: Vaga, 1977, Leono Valkūno vertimai: 47–76, 79–82, 83–86.

[934] VUBRDA, f. R-856, ap. 17, b. 449, p.6; [1983 05 11].

mokslininko darbu vietinio lotyniškojo paveldo lauke neabejotinai tapo Vijūko-Kojalavičiaus *Lietuvos istorijos* vertimas, kurio rengimas, redagavimas ir leidybos procesas pasižymėjo itin dramatiškomis aplinkybėmis, kurios bus plačiau aptartos netrukus.

Apibendrinant šį etapą, galima išskirti tris pagrindines Katedros mokslinio tyrimo ir vertimų veiklos kryptis. Nors didelis dėmesys toliau buvo skiriamas antikinei dramai, visiškai nauju lygmeniu Lietuvos visuomenei buvo pristatyti Antikos istorikai bei filosofai. Be to, glaudžiai bendradarbiaujant su Filosofijos fakultetu, skaitytojai supažindinti ir su viduramžių lotyniškuoju filosofijos kanonu. Galiausiai – toliau sistemingai tyrinėti bei į apyvartą grąžinti Senosios Lietuvos raštijos paveldo tekstai, taip organiškai įsiliejant į tuo metu leidyklos *Vaga* rengtą ir didelį humanitarų būrį sutelkusią *Lituanistinės bibliotekos* seriją. Šiame kontekste išryškėja dvilypis Katedros veiklos pobūdis: viena vertus, klasikinė filologija tam tikru mastu buvo pajungta lituanistinėms studijoms ir įgavo pagalbinės disciplinos statusą, kita vertus, toks posūkis atvėrė platesnes tarpinstitucinio bendradarbiavimo galimybes bei naujai įprasmino Katedros narių vaidmenį sovietinėje humanitarikos erdvėje.

III stasimas: Kojalavičiaus *Lietuvos istorijos* vertimas ir leidyba

Siekiant giliau suprasti aštuntojo ir devintojo dešimtmečių Katedros mokslinio veikimo specifiką, šią dalį tikslinga papildyti dar vienu mikroistorijos epizodu, kuris geriausiai iliustruoja institucinio nenuspėjamumo ribas sovietmečiu. Šis atvejis atskleidžia gilų paradoksą: kaip Senosios raštijos paminklas, oficialiai nekėlęs tiesioginių politinių grėsmių, galiausiai buvo sustabdytas, o jo tiražas deponuotas bei įkalintas iki pat nepriklausomybės priešaušrio.

Sovietinio laikotarpio cenzūra sustabdė ne vieną leidybai parengtą knygą – tarp žinomiausių atvejų galima paminėti iš spaustuvės leidyklai grąžintus Vytauto Bložės *Preliudus* ar dėl pernelyg modernaus apipavidalinimo *Glavlite* spaudai nepasirašytą Vytauto Skripkos poezijos rinkinį *Jūros klėtys*[935]. Dėl itin priekabaus cenzūros požiūrio ir didelių teksto iškraipymų taip ir nepasirodė 1947 m. planuotas išleisti Balio Sruogos *Dievų miškas*[936], kurio pirmasis leidimas pasirodė jau po autoriaus mirties – 1957 m. Kojalavičiaus veikalo atvejis šiame kontekste išskirtinis: tai buvo ne originalus grožinis kūrinys, o pirmosios spausdintos Lietuvos istorijos vertimas iš lotynų kalbos, ypatingai svarbus Lietuvos kultūriniam bei intelektualiniam paveldui. Tai, beje, buvo pripažįstama ir sovietmečiu, konstatuojant, jog „A.Vijūko-Kojelavičiaus *Lietuvos istorija* yra feodalinės istoriografijos ir grožinės literatūros paminklas“[937].

Šiame ekskurse bus nagrinėjama Kojalavičiaus *Lietuvos istorijos* leidybos istorija, kuri dėl savo sudėtingumo bei išskirtinumo verta atskiro ir plataus aptarimo. Šis epizodas dažnai atsispindi tuometės Lietuvos politinių, kultūrinių bei leidybos veikėjų atsiminimuose, o tai akivaizdžiai liudija įvykio svarbą to laikotarpio intelektualiniame lauke. Tačiau dažniausiai memuaristikoje pateikiamos tik epizodinės ir fragmentiškos paskirų asmenų interpretacijos, nesuteikiančios pilno chronologinio priežasčių bei pasekmių vaizdo.

Galima teigti, kad šis veikalas buvo svarbus tautinės atminties paminklas, traukęs senąja Lietuvos praeitimi besidominčią visuomenės dalį. Kartu jis vertintas kaip pavojingas sovietinei ideologijai ne tik dėl šlovingų

---

[935] Donata Linčiuvienė, „Redaktoriaus amplua: diplomatas, psichologas, cenzūros įrankis“, *Colloquia*, Nr. 24, 2010, 147.
[936] *Ibid*., 159.
[937] Juozas Jurginis, *Istorija ir kultūra: kultūros pažangos apybraižos,* Vilnius: Mintis, 1984, 132.

Lietuvos valstybingumo epizodų atpasakojimo, bet ir dėl neišvengiamų kovų tarp lietuvių bei rusų aprašymų ar kitų politiškai neva jautrių temų.

Klasikinės filologijos katedroje šis autorius vienaip ar kitaip tyrinėtas visą sovietmetį. Dar 1951 m. apie ketinimus versti bei šiam kūriniui parengti komentarus užsiminė Tijūnelytė-Šimkauskienė[938]. Keletas fragmentų buvo įterpta ir į 1952 m. pasirodžiusį lotynų kalbos vadovėlį[939]. Verta pažymėti, kad jau aptartoje Zabulio recenzijoje šiam vadovėliui, kaip vienas iš trūkumų, buvo paminėtas būtent Kojalavičiaus ištraukų įtraukimas. Visgi Katedros nariai sugebėjo apginti tokį pasirinkimą, pasitelkdami tuo metu efektyviai veikdavusį argumentą, jog autorius rašė apie kovas su „vokiečiais – grobikais“[940].

Tijūnelytė-Šimkauskienė šį autorių tyrinėjo ir vėliau: 1963 m. skaitė pranešimą mokslinėje konferencijoje[941], tais pačiais metais pasirodė ir jos parengtas mokslinis straipsnis[942]. Dar dvi tyrėjos publikacijos buvo suplanuotos žurnaluose *Istorija* bei *Mokslas ir gyvenimas*[943], pastarąjį leidinį pasirenkant tikslu su Kojalavičiaus asmenybe bei veikalu supažindinti plačiąją visuomenę[944]. Kiek vėliau ji ėmėsi lyginti Kojalavičiaus stilistinius bruožus bei panašumus su romėnų istorikų Nepoto, Livijaus ir Tacito veikalais[945]. Aptariamas autorius buvo siūlomas nagrinėti ir studentų diplominiuose darbuose[946].

Visgi ne ji, o Valkūnas ėmėsi šio monumentalaus kūrinio vertimo į lietuvių kalbą. Veikalą buvo numatyta publikuoti kartu su kitais Lietuvos kultūrai svarbiais senaisiais tekstais *Lituanistinės bibliotekos* (1966–2001)

---

938 VUBRDA, f. R-856, ap. 16, b. 48, l. 10r; [1951 01 02].
939 Račkauskas, Frolovas (1952), 356–361.
940 VUBRDA, f. R-856, ap. 16, b. 48, l. 75v; [1953 04 16].
941 *Ibid.*, b.304, p. 31v; [1963 04 10].
942 Jadvyga Tijūnelytė-Šimkauskienė, „Kojałowicz Albert-Wijuk i jego *Historia Lituaniae*“, *Acta Baltico-Slavica*, 1963.
943 Я. Тиюнелите, „Альберт Виюк Коялович – хронист XVII в.“, *Istorija* t. 9, 1968, 113–121. Straipsnyje daugiausia lyginama Kojalavičiaus *Lietuvos istorijos* ir Strijkovskio *Kronikos* kompozicija ir kovų su kryžiuočiais aprašymai. Nors protokolai tai fiksuoja, straipsnio žurnale „Mokslas ir gyvenimas“ aptikti nepavyko.
944 VUBRDA, f. R-856, ap. 17, b. 24, l. 8r; [1965 06 30].
945 *Ibid.*, l. 61v; [1967 04 05].
946 *Ibid.*, l. 47v; [1966 09 09]. Kaip teigia šią temą pasirinkusi Ulčinaitė, ji ėmėsi versti pirmuosius *Lietuvos istorijos* skyrius ir tokiu būdu „užsikabino“ už Senosios literatūros tyrinėjimo visam likusiam gyvenimui. Nors diplominiam darbui vadovavo Tijūnelytė-Šimkauskienė, tuo metu geriausiai įsigilinusi į šį autorių, tačiau Ulčinaitė vertimo klausimais konsultuodavosi su būsimu kūrinio vertėju Valkūnu (Iš asmeninis autoriaus pokalbio su E. Ulčinaite [2024 07 16]).

serijoje[947]. Jos pasirodymas buvo ypač reikšmingas Lietuvos leidybos reiškinys sovietmečiu, kadangi su šiuo projektu pirmą kartą imta sistemingai publikuoti Senosios lietuvių raštijos paminklus, apėmusius lietuvių kalbos, literatūros bei istorijos sritis.

Tuo metu veikusi visuotinė cenzūra griežtai prižiūrėjo leidyklų darbą, o leidžiamos knygos turėjo visiškai neprieštarauti vyraujančiai ideologijai. Nepaisant to, minėtą seriją galima laikyti svarbia nacionalinės reikšmės iniciatyva, padėjusia stiprinti lietuviškumo savivoką, kūrusia prielaidas diskusijoms apie senosios Lietuvos valstybės praeitį, jos visuomenės kūrybą ir svarbiausius šios veiklos rezultatus.

Šios serijos leidyba sugalvota dar XX a. šeštajame dešimtmetyje, „atšilimo“ laikotarpiu, kai įvairių SSRS respublikų akademiniai ir kultūriniai elitai, pasinaudoję sistemos liberalėjimu, pradėjo tikrinti leistinas ribas ir taip iniciavo svarbių mokslinių, meninių ir kultūrinių reiškinių gimimą. Istoriko Vytauto Merkio teigimu, pagrindiniu šio projekto iniciatoriumi turėtų būti laikomas tuometinis *Vagos* leidyklos direktorius Jurgis Tornau[948].

Tokiai serijai, publikuosiančiai svarbius lietuvių raštijos paminklus, reikėjo rimtos redakcinės komisijos, galinčios ne tik kokybiškai atlikti šią nelengvą užduotį, bet ir turinčios tvirtą politinį-ideologinį užnugarį. Todėl Tornau į komisiją pakvietė valdžiai artimus ir patikimus asmenis: istoriką Juozą Jurginį, redakcinės komisijos pirmininku tapusį Lietuvių kalbos ir literatūros instituto direktorių, „ideologinio manevravimo meistrą“ Kostą Korsaką, Partijos istorijos instituto direktorių Romą Šarmaitį, LTSR liaudies rašytoją Antaną Venclovą bei leidyklos *Vaga* vyriausiąjį redaktorių Alfonsą Maldonį. Taip pat į komisiją buvo įtraukti redaktoriai Jonas Pilypaitis, Kazys Ambrasas ir klasikinės filologijos specialistas, Aukštojo ir specialiojo vidurinio mokslo ministras Henrikas Zabulis.

Komisija buvo sudaryta taip, jog „kažkam atsitikus“ atsakomybė kristų visai redakcinei kolegijai. Be to, tokia įtakinga ir valdžios elitui artima struktūra turėjo užtikrinti, kad leidžiami kūriniai nesusidurtų su didesnėmis kliūtimis. Kaip prisimena redaktorė Donata Linčiuvienė, ypač „*Versmių* ir *Lituanistinės bibliotekos* rankraščius reikėjo apsmaigstyti „perkūnsargiais“. Juos visada turėjo lydėti autoritetingo kritiko pratarmė ar įvadas, palaiminti

---

[947] Pasak Jurginio, serijos pavadinimą sugalvojo Antanas Venclova, o Kosto Korsako vadovaujama komisija šį pavadinimą patvirtino. Pats Jurginis siūlė seriją vadinti „Lietuvos kultūros paminklai“ (Juozas Jurginis, „Pratarmė Kojelavičiaus *Lietuvos istorijai*“, *Literatūra ir menas*, nr. 10, 1988, 5).

[948] Iš Vytauto Merkio interviu Vervečkaitei (Virginija Vervečkaitė, „Lituanistinio paveldo leidybos projektas „Lituanistinė biblioteka“ (1966-2001),VU Magistro baigiamasis darbas, 2010, 49).

solidi redakcinė komisija“[949]. Taigi, taip suformuota redakcinė kolegija sugebėjo įtikinti Spaudos komitetą imtis šios reikšmingos serijos leidybos.

Jau minėta, kad prie šios serijos dirbo ne vienas Katedros mokslininkas. Vis tik didžiausią ažiotažą sukėlė Valkūno atliktas Kojalavičiaus *Lietuvos istorijos* vertimas. Šį kūrinį lietuvių kalba buvo numatyta išleisti 1979 m., taip simboliškai pažymint Vilniaus universiteto 400 metų sukaktį. Tokią dedikaciją galima išvysti ir Universiteto bibliotekos Rankraščių skyriuje saugomame vertimo mašinraštyje[950]. Reikia pastebėti, kad Kojalavičiaus asmenybė buvo glaudžiai susijusi su Vilniaus akademija, kurioje jis ne tik įgijo išsilavinimą, bet ir dėstė. Šį veikalą jis rašė savo studentams, besimokantiems lotynų kalbos bei siekiantiems susipažinti su savo krašto praeitimi. Jurginis Kojalavičiaus darbą vertino kaip feodalinės istoriografijos ir grožinės literatūros paminklą, neatsiejamai priklausantį Vilniaus universiteto ir visos šalies kultūros istorijai[951].

Vagos redakcinė komisija pati ieškodavo kompetentingų asmenų, galinčių prisidėti prie planuojamo publikuoti veikalo vertimo, įvadinių straipsnių rašymo ar kitokio tekstologinio parengimo. Tai patvirtina interviu su literatūros istoriku Vytautu Vanagu, parengusiu serijai Motiejaus Valančiaus *Raštus*. Jis nurodo, kad susitarimai su knygų rengėjais vykdavo individualiai, o ne per oficialias institucijas[952]. Galima pagrįstai manyti, kad ir šiuo atveju dėl knygos vertimo buvo susitarta tiesiogiai su Valkūnu, kadangi Katedros posėdžių protokoluose šio monumentalaus veikalo rengimo klausimai nėra fiksuojami.

Pirmosios užuominos apie vertimą aptinkamos 1969 m. Valkūno laiškuose Dambrauskui. Jis rašo, kad verčia neskubėdamas, stengdamasis iškart išversti kuo geriau[953], o vertimo progreso atnaujinimus pateikia ir 1970–1971 m. laiškuose[954]. Jau 1972 m. pradžioje Valkūnas džiaugėsi darbą užbaigęs: „A. V. Kojalavičių baigiau, jau mašinėle perrašė, liko

---

[949] Linčiuvienė (2010), 159.

[950] VUBRS, f. 231, b. 181, l. 1v. Tituliniame lape skaitome: „Vilniaus Universitetui, švenčiančiam 400 metų jubiliejų“. Žinoma, atidėjus leidybą beveik dešimtmečiui, šios dedikacijos nebelieka.

[951] Stanislovas Lazutka, „Istorijai reikalinga visa tiesa“, *Literatūra ir menas*, Nr. 14, 1988, 6.

[952] Iš Vytauto Vanago interviu Virginijai Vervečkaitei. Vervečkaitė (2010), 56.

[953] MLLM, A. Dambrausko fondas ER_2-55834 / $ER_2$7160; [1969 10 09]. Panašiai nurodo ir kituose laiškuose ER_2-55838 / $ER_2$7156; [1969 11 13] ir ER_2-55807/ $ER_2$7149.

[954] *Ibid.*, ER_2-55839 / $ER_2$7155; [be datos, 1970 m.] ir ER_2-55809 / $ER_2$7152; [1970 10 08].

perskaityti korektūras po mašininkių. Taip pat laikas baigiasi...“[955]. Tų pačių metų birželio mėnesį mašinraštis buvo perduotas leidyklai: „[...] Per tas kelias savaites šį tą nuveikiau. Atidaviau *Vagai* Kojalavičių, o *Šviesai* vadovėlį“. Tame pačiame laiške Valkūnas išsakė ir savo abejones dėl vertimo ateities: „Nežinau, ką darys su A. V. Kojalavičium. Šitam leidiniui turi dar parašyti įžangas, komentarus, įvertinimus. Anksčiau žadėjo tą darbą atlikti Akademijos istorikai, bet dabar pasakoja, kad ten truputį reikalai mirę: niekas nežino, ar to reikalo kas imsis, ar ne. Žinoma, jeigu ir imsis, knyga tik po kelių metų pasaulį išvys. O gal ir dar toliau bus nustumta. Dabar tarsi nemada tokias knygas leisti... Žiūrėsim“[956].

Iš šio laiško fragmento galima kelti pagrįstą prielaidą, kad originaliai ši knyga nebuvo numatyta Universiteto jubiliejui, o tokia idėja kilo kiek vėliau. Ir išties, Kojalavičiaus leidybos projektas bent keliems metams buvo visiškai sustojęs. Tikėtina, kad šiam sąstingiui tiesioginės įtakos galėjo turėti 1972 m. gegužę įvykęs Romo Kalantos susideginimas ir po jo sekę Kauno įvykiai, išprovokavę naują ideologinės kontrolės bangą. Šios visuomeninės bei politinės nuotaikos atsispindėjo ir po dviejų metų Valkūno laiške, rašytame Dambrauskui: „A. V. Kojalavičius guli ir, matyti, ilgai gulės, niekas jo jau nejudins: ir akademija, ir akademikai nei piršto nejudina. Dabar visi bijo“[957].

Prielaidą, kad knygos vertimas tik vėliau buvo susietas su Universiteto jubiliejumi, iš dalies patvirtina VUB Rankraščių skyriuje, Valkūno fonde, kartu su įvadiniu Jurginio straipsniu randamas knygos „skelbimo prospektas“ (1977 03 14). Šiame dokumente Jurginis išdėsto penkis su knygos leidyba susijusius punktus. Esminiai teiginiai nurodo, kad knyga turi būti skirta Vilniaus universiteto 400 metų jubiliejui, todėl ją planuota išleisti 1978–1979 m. sandūroje, lydimą įvadinio paties Jurginio straipsnio. Pažymėtina, kad veikalas prospekte pristatomas kaip grožinės literatūros, luominės pasaulėžiūros bei istoriografijos paminklas, o ne kaip objektyvus istorinių žinių šaltinis[958]. Tai liudija, kad 1977 m. vertimas ir įvadinis straipsnis jau buvo parašyti, knyga – praktiškai paruošta leidybai, o veikalo „nužeminimas“ iki „grožinės literatūros paminklo“ buvo genialus žingsnis, siekiant cenzūros akyse neutralizuoti bet kokį potencialų politinį ar ideologinį šaltinio pavojingumą.

Valkūno laiškai Dambrauskui atskleidžia tolesnį dramatišką šios

---

[955] *Ibid.*, ER_2-55824 / $ER_2$7168; [be datos, tikėtina 1972 m. sausio arba vasario mėnuo].
[956] *Ibid.*, ER_2-55823 / $ER_2$7169; [1972 06 15].
[957] *Ibid.*, GEK62349 / $ER_2$12239; [1974 10 24].
[958] VUBRS, f. 231, b. 129, l. 30.

knygos likimą. Viename jų Valkūnas nurodė, kad vertimas pradėtas redaguoti 1978 m. liepą[959], o rudenį tekstas jau buvo galutinai suredaguotas. Jis taip pat užsiminė, jog perskaitė leidyklos sutvarkytą Kojalavičiaus rankraštį: „atrodo, lyg neblogai pataisyta... Kai kur atrodė, jog redaktorius per daug „nuliaudino“ kalbą. Bet gal nieko?“[960]. Taigi, knygos rengimas sėkmingai judėjo pagal anksčiau Jurginio sudarytą planą. Redaktorius Pilypaitis prisimena, kad 1979 m. turėjusia išeiti knyga „itin didžiavosi tuo metu leidėjai ir humanitarinių mokslų elitas“[961]. Visgi knyga dienos šviesos taip ir neišvydo – jos parengimo spaudai bei spausdinimo darbai buvo staiga sustabdyti. Kodėl taip nutiko?

Paprastai senųjų raštijos paminklų Glavlitas tiesiogiai cenzūruoti nebuvo įpareigotas. Tai patvirtina ir Pilypaitis: „Ne glavlitininkai ją sulaikė. Į prieš gerus 300 metų rašyto teksto leidimą jie formaliai nė negalėjo kištis. Jie formaliai ir nesikišo. Jie tik atkreipė vad. Direktyvinių organų dėmesį“. Istorikas Vytautas Merkys nurodo, kad dėl turinio tinkamumo suabejojo „ideologiškai susipratusi“ redaktorė: „Atrodė viskas gerai, bet atsirado tokia veikli ar budri redaktorė (redaktorė irgi tam tikras cenzorius būdavo, jai kliūdavo, kaip ji čia nematė) Marija Senkuvienė. Tai ji savo iniciatyva į Centro komitetą nuėjo atsiklausti, kažin ar galima tokį dalyką leisti, juk tai lietuvių–rusų tautų draugystei kenkia, parašyta ten apie lietuvių–rusų karus, nepagarbiai parašyta apie Maskvos didžiąją kunigaikštystę, maskolius ir pan. Na ir stop, viskas“[962].

Merkio pasakojime atsispindi įprasta sovietmečio praktika, kaip asmeninė darbuotojų iniciatyva ir „budrumas“ galėjo nulemti svarių, tačiau neva ideologiškai pavojingų tekstų likimą. Matyti, kad nuolatinius atnaujinimus apie savo vertimą bei jo publikavimą gaudavo ir vertėjas. Laiške Dambrauskui Valkūnas guodėsi, kad vertimas visiškai įstrigo: „jau antrą savaitę jį skaito *Glavlito* mergelės. Anksčiau vertimų neskaitydavo, dabar gi skaito, sako „ant kulnų lipa“. Nežinia dar, kada baigs jos tą skaitymą“[963].

Pati Senkuvienė prisimena, kad pažindama daugelį *Vagos* redaktorių ir jais pasitikėdama, dažnai, kai leidinį reikėdavo kuo skubiau grąžinti į spaustuvę, pasirašydavo nė neskaičiusi, bet tuosyk nusprendė į kelias vietas atkreipti *Glavlito* Lietuvos padalinio vadovo Mykolo Slizevičiaus dėmesį. O

---

[959] *Ibid*.
[960] LNMMB, f. 147, b. 98, l. 1v, L. Valkūnas A. Dambrauskui; [1978 10 01].
[961] Jonas Pilypaitis, „Rožės ir miškai“, in: *Rašytojas ir Cenzūra*, sud. A. Sabonis, S. Sabinis, Vilnius: Vaga, 1992, 353.
[962] Iš Vytauto Merkio interviu Virginijai Vervečkaitei. Vervečkaitė (2010), 51.
[963] VUBRS, f. 231, b.12, p. 2; [be datos; apie 1979 m. pradžią, *post diem* 01.24].

būtent į tas pastraipas, kuriose aprašomi lietuvių karai su rusais. Anot redaktorės, to meto politinė atmosfera vertė dar kartą permąstyti, ar tokios vietos pasirodžiusioje knygoje nesukels politinio skandalo. Ji tikėjosi, kad knyga vis tiek galės pasirodyti mokslo reikmėms skirtu mažesniu tiražu[964]. Tačiau toks asmeninis atsargumas užkūrė visą cenzūros mašiną.

Slizevičius, išsigandęs galimų nemalonumų, knygos laužinį nunešė tiesiai į LKP Centro komitetą, kur šis galiausiai pateko ant už ideologiją atsakingo sekretoriaus Šepečio stalo[965]. Būtent tada knygos leidyba buvo visiškai sustabdyta. Panašų laužinio kelią nurodo ir Pilypaitis. Anot jo, šis su raudonais cenzorės pabraukymais buvo persiųstas Centro komiteto mokslo skyriui, kur buvo nuolat peradresuojamas aukštesnes pozicijas užimantiems valdininkams, kol galiausiai nuspręsta, kad knygos leidyba gali iššaukti Maskvos nemalonumus – išleidus knygą leidyklos vadovybei galėjo kilti pavojus būti apkaltintiems nepageidaujamu „liberalizmu“ [966].

Sulaikius laužinį, Šepetys į savo kabinetą sukvietė redakcinę komisiją, kurioje dalyvavo ir Maskvos paskirtas cenzorius Romanovas. Šio susirinkimo metu buvo nuspręsta, kad saugiausia bus rankraštį deponuoti į archyvą[967]. Anot paties šį posėdį prisiminusio Šepečio, atrodė, jog nė vienas redakcijos narys, išskyrus Korsaką, nebuvo ištisai skaitęs kūrinio, todėl nedrįso jo ginti. Rankraštis buvo perduotas Mokslų akademijos bibliotekai ir tapo prieinamas tik moksliniam darbui[968]. Taigi, net politiškai įtakinga redaktorių kolegija, turėjusi padėti šiai serijai užsitikrinti palankumą, nenorėjo prisiimti jokios rizikos, kai tai ėmė grėsti asmeninam jų saugumui.

Vis dėlto ši istorija nesibaigė vien knygos leidybos sulaikymu. Redakcinės komisijos nariai buvo skubiai iškviesti pokalbiams į CK. Pasak Pilypaičio, stabdomą knygą ginti bandė tik jos tikrasis inspiruotojas Jurginis. Netrukus imta „kaltųjų“ ieškoti ir pačioje *Vagos* leidykloje[969]. Pirmiausia nukentėjo šio teksto redaktorius Pilypaitis – buvo oficialiai pripažinta jo asmeninė atsakomybė dėl rinkimui bei spaudai blogai suredaguoto rankraščio[970], todėl jis trims mėnesiams buvo pažemintas į eilinio redaktoriaus pareigas. Administracinės pastabos taip pat buvo pareikštos

---

964 Iš Vytauto Merkio interviu Virginijai Vervečkaitei. Vervečkaitė (2010), 51.
965 *Ibid*.
966 Pilypaitis (1992), 353.
967 Juozas Nekrošius, „Giluminė opozicija“, in: *Rašytojas ir Cenzūra*, sud. A. Sabonis, S. Sabinis, Vilnius: Vaga, 1992, 316.
968 Lionginas Šepetys, „Tas nelemtasis duetas: rašytojas ir cenzūra“, in: *Rašytojas ir Cenzūra*, sud. A. Sabonis, S. Sabinis, Vilnius: Vaga, 1992, 376.
969 Pilypaitis (1992), 353.
970 LLMA, f. 23, ap. 1, b. 412, l. 12r; [1979 03 23]. „Vagos“ leidyklos direktoriaus įsakymas nr. 10-g. Pasirašė direktorius A. Pekeliūnas.

laikinai redakcijos vedėjo pareigas ėjusiam Eugenijui Valotkai ir vyriausiojo redaktoriaus pavaduotojui Stasiui Saboniui[971]. Netrukus leidyklos direktoriaus Algirdo Pekeliūno įsakymu *Lietuvos istorijos* rengėjams buvo drastiškai sumažintos premijos: redakcijos vedėjui Juozui Stepšiui – 25% už blogai paruošto leidinio pasirašymą spaudai, redaktoriui Valotkai – 10% už blogai suredaguoto rankraščio pasirašymą rinkti, o laikinai ėjusiam redaktoriaus pareigas Pilypaičiui – net 50% už prastą *Lietuvos istorijos* suredagavimą[972].

Ši krizinė situacija, bent jau deklaratyviai, tapo pretekstu dar labiau sugriežtinti leidyklos darbuotojų kontrolę. Tame pačiame direktoriaus įsakyme buvo griežtai nurodoma, kad būtina kelti redaktorių bei techninių redaktorių asmeninę atsakomybę už visų gamybai teikiamų rankraščių ideologinę ir meninę kokybę. uo tarpu realiai pritaikytos finansinės baudos vertė leidyklos darbuotojus dar priekabiau vertinti rengiamus tekstus ir cenzūruoti juos uoliau nei *Glavlitas*, siekiant, kad potencialiai pavojingi rankraščiai šios institucijos net nenukeliautų.

Archyviniai duomenys bei amžininkų liudijimai leidžia tiksliai identifikuoti konkrečias knygos sulaikymo priežastis. Redaktoriams ir cenzoriams didžiausią įtarimą sukėlė epizodai, detalizuojantys istorinių lietuvių bei rusų karų eigą ir pastarųjų kariuomenės vykdytus baisumus. Pavyzdžiui, veikalo skyriuje su antrašte „Baisus Lucko rusų žiaurumas“ pasakojama, kaip negailestingai jie žudė belaisvius, nukankintus karstė ant pilies sienų, ir netgi, patarti žydų burtininko, sukapojo vieno lenkų belaisvio kūną bei išsikepė jį ant įkaitusių žarijų (p. 438). Būtent tokie ir panašūs epizodai sukėlė įtarimų redaktorei.

Taigi, vos kelios specifinės kūrinio ištraukos užkirto kelią viso monumentalaus veikalo pasirodymui, o tai tapo didžiuliu smūgiu prie knygos rengimo ilgus metus dirbusiems specialistams. Pilypaitis prisimena, kad dar gerą dešimtmetį po šio įvykio sulaukdavo kaltinimų, kodėl jis laiku nepakupiūravo „neteisingų“ vietų ir tikslingai nepraleido vieno kito „negražiai“ rusus aprašančio epizodo[973].

Nors tiesiogiai pati Katedra nebuvo įtraukta į šio veikalo rengimo procesą, nes Valkūnas jį vertė pagal individualų užsakymą, visgi šios istorijos atgarsiai buvo gyvai aptarinėjami ir tarp klasikų. Ulčinaitė prisimena, kad Katedros aplinkoje Zabulis svarstęs, ar vertime nebuvo galima apie rusus pasirinkti semantiškai švelnesnių žodžių. Tačiau ji pati

---

[971] *Ibid.*, l. 13 r.
[972] *Ibid.*, l. 19r; [1979 04 19]. „Vagos“ leidyklos direktoriaus įsakymas nr. 15-g. Pasirašė direktorius A. Pekeliūnas.
[973] Pilypaitis, (1992), 353–354.

abejojusi, ar vertėjas apskritai turėjo moralinę teisę taip elgtis (pavyzdžiui, vietoj autentiško „iššudė“ panaudoti neutralesnį „įveikė“), kadangi tai jau būtų buvęs šaltinio falsifikavimas[974]. Anot Vlado Žuko, Korsakas taip pat pyko ant vertėjo, kad šis nepraleido kelių prieš rusus nukreiptų vietų ir taip esą sužlugdė visą grandiozinį darbą[975]. Iki tol sovietinėje leidyboje taip buvo pasielgta ne kartą: pavyzdžiui, Baranausko *Raštų* leidime nebuvo įdėtas rusus neigiamai vaizduojantis eilėraščių ciklas *Kelionė Petaburkan*, o Pietario *Raštuose* visiškai atsisakyta istorinio romano *Algimantas*, kaip prieštaraujančio „tautų draugystės ir internacionalizmo idėjoms“[976].

Nepaisant knygos spausdinimo sulaikymo, spaustuvėje dirbę žmonės sugebėjo neoficialiai pagaminti kelis šimtus laužinio atspaudų, kurie vėliau itin brangiai buvo pardavinėjami juodojoje rinkoje. Anot Pilypaičio, ši nelegali sklaida „padėjusi pamatus rinkos ekonomikai svarbiausioje Kauno spaustuvėje“ [977]. Iš tiesų, leidykloje netrukus buvo pasigesta vieno laužinio egzemplioriaus bei kelių mašinraščio kopijų, kurių buvo stropiai ieškoma, paniškai bijant, kad jie per neoficialius kanalus nepasiektų Vakarų ir knyga nebūtų publikuota ten[978]. Taigi, knygos sulaikymas tik išaugino jos vertę ir paklausą, todėl šis projektas nebuvo visiškai užmirtas, bet turėjo laukti palankesnio politinio momento.

Ši istorija iš esmės paveikė visos *Lituanistinės bibliotekos* serijos leidybą – buvo rimtai svarstoma ją išvis nutraukti[979]. Visgi sovietmečiu dar pasirodė trys šios serijos leidiniai, tačiau ideologinė priežiūra tapo nepalyginamai griežtesnė. Pilypaitis prisimena, kad „leidyklos vadovai ėmė lyg velnias kryžiaus kratytis analogiškų leidinių“. Saugantis naujų krizių, buvo siūloma apsiriboti vien tik literatūriniais bei folkloristiniais kūrinių tekstais, tačiau istorikų Jurginio ir Šarmaičio pastangomis platusis lituanistikos supratimas, įtraukiant ir istorinius veikalus, buvo išsaugotas[980]. Nors Valkūno atliktas Kojalavičiaus *Lietuvos istorijos* vertimas buvo sulaikytas, tačiau pats vertėjas tiesiogiai į šį politinį cenzūros skandalą nebuvo įveltas. Tai liudija faktas, kad 1985 m. minėtoje serijoje sėkmingai pasirodė kitas stambus jo išverstas istorinis šaltinis – Petro Dusburgiečio

[974] Iš asmeninio autoriaus pokalbio su E. Ulčinaite [2024 07 16].
[975] Vladas Žukas, *Kostas Korsakas: prisiminimai*, Vilnius: Ogamas, 2005, 57–58.
[976] Sabonis (1992), 370–371.
[977] Pilypaitis, (1992), 355.
[978] *Ibid*.
[979] Sabonis (1992), 371.
[980] Pilypaitis, (1992), 334.

Prūsijos žemės kronika[981]. Šis kūrinys savo tematika tokių ideologinių aistrų nekėlė, kadangi jame aprašomos lietuvių bei prūsų kovos su Vokiečių ordinu visiškai atitiko sovietinį istorinio naratyvo vektorių, nukreiptą prieš „vokiečius-grobikus“.

Nepraėjus nė dešimtmečiui ir iš esmės pasikeitus politinėms aplinkybėms, vėl buvo sugrįžta prie sustabdytos Kojalavičiaus *Lietuvos istorijos* leidybos. Dar prieš pasirodant pačiai knygai, apie ją žurnale *Literatūra ir menas*[982] parašė istorikas Jurginis. Jis užsiminė, kad visuomenė ypatingai laukianti pasirodant šio veikalo, bet kartu atvirai nerimavo, jog knyga vėl kokiu nors būdu leidyklos gali būti sulaikyta, kadangi jos išleidimas buvo nepagrįstai vilkinamas. Vis tik Jurginis užtikrino, jog knyga netrukus pasirodys, ir būtent tokia, kokia buvo sumanyta, tik atsisakius pradinės pratarmės, nors ši, be paties vertimo, jau buvo paskelbta 1984 m. leidyklos *Mintis* išleistoje knygoje *Istorija ir kultūra*[983].

Vis tik bandant dar kartą išleisti Kojalavičiaus veikalą, atsirado Jurginio parašyto įvado kritikų. Recenzentas šį tekstą išvadino „projėzuitišku ir literatūriškai ydingu“ bei pasiūlė jį arba iš esmės perrašyti, arba surasti gerą bendraautorių marksistą. Netrukus *Literatūroje ir mene* recenzentas atskleidė savo tapatybę: tai buvo istorikas Stanislovas Lazutka, kuris straipsnyje dar kartą išdėstė savo nuomonę, kad Kojalavičiaus veikalas negali būti vertinamas kaip objektyvus istorinis šaltinis, o Jurginio įvadas neatitinka marksistinių principų, tačiau knygą būtina išleisti vien todėl, kad jos ankstesnis sulaikymas sovietinei sistemai padarė kur kas daugiau žalos nei naudos[984].

Galiausiai 1988 m. Kojalavičiaus *Lietuvos istorija* buvo oficialiai publikuota. Verta pažymėti, kad leidinio redakcinė komisija buvo iš esmės pakeista – joje neliko nė vieno ankstesnio nario. Įvadiniu straipsniu buvo paliktas jau anksčiau parengtas Jurginio tekstas, tačiau publikuotame variante šis straipsnis buvo šiek tiek paredaguotas, vietomis praleidžiant ištisus sakinius ar pastraipas[985]. Knygos pabaigoje pateiktose redakcinėse pastabose jau nebėra slepiama, jog leidinį planuota išleisti dar 1979 m. Tuo pačiu tekste gana atvirai atskleidžiamos ir dešimtmetį trukusio nepublikavimo priežastys, jas argumentuojant „dėl ideologinės stagnacijos

---

[981] Petras Dusburgietis, *Prūsijos žemės kronika*, vert. L. Valkūnas, Vilnius: Vaga, 1985.
[982] Jurginis (1988), 5.
[983] Jurginis (1984), 115–132.
[984] Lazutka (1988), 6.
[985] Norint palyginti abu straipsnio variantus reikėtų detalios tekstologinės analizės, tačiau iš pirmo žvilgsnio atrodo, kad taisymai nėra esminiai.

sąlygomis kilusių konjunktūrinių kliūčių“ bei „leidinio rengėjams pritrūkus mokslinio nuoseklumo“[986].

Žvilgsnis į Kojalavičiaus tyrimus bei vertimus sovietmečiu leidžia pamatyti bendresnę mokslininkų, o ypač filologų klasikų padėtį aptariamu laikotarpiu. Menkai prieinama mokslinė užsienio literatūra ir griežtai riboti tarptautiniai ryšiai su Vakarų mokslininkais stipriai trukdė plėtoti tradicinius Antikos tyrimus, o tai natūraliai paskatino Katedros narius labiau domėtis lokaliu paveldu. Daugelis klasikų vienaip ar kitaip ėmėsi lotyniškų Senosios raštijos tekstų tyrimų bei jų vertimų. Toks akademinis persikvalifikavimas leido klasikinės filologijos specialistams iš naujo įrodyti šios mokslo krypties aktualumą ir jų specifinių kompetencijų reikalingumą tuometiniame sovietiniame humanitariniame lauke.

Lietuvos istorijos leidimas tapo išimtiniu atveju, kuomet sovietinė cenzūra drastiškai įsikišo į jau spausdinamo leidinio procesą dėl istoriniame tekste vaizduojamų lietuvių bei rusų karų epizodų, kurie visiškai neatitiko privalomų ideologinių „tautų draugystės“ normų. Šis įvykis stipriai surezonavo tiek tarp leidėjų, tiek kultūrinėje visuomenėje, o sulaikytos knygos kopijos neoficialiai plito nuorašais bei nelegaliomis spaustuvinėmis laidomis. Gorbačiovui Maskvoje pradėjus sovietinės sistemos pertvarką, o Vilniuje gimus Sąjūdžiui, Kojalavičiaus *Lietuvos istorija* vis tik buvo oficialiai publikuota, praktiškai neatlikus didesnių turinio pakeitimų. Iš šio pavyzdžio matyti, kad filologai klasikai sovietmečiu reikšmingai prisidėjo ne tik prie Antikos kultūrinio palikimo sklaidos, bet ir prie lotyniškosios lietuvių raštijos paminklų aktualizavimo bei tikrosios Lietuvos istorinės praeities atskleidimo.

[986] Albertas Vijūkas-Kojelavičius, *Lietuvos istorija*, vertė L. Valkūnas, Vilnius: Vaga, 1988, 762.

1984 metus galima laikyti svarbia žyma Klasikinės filologijos katedros istorijoje. Pirmiausia – Katedros vedėja išrenkama Eugenija Ulčinaitė. Ji atstovavo naujajai kartai, studijas baigusiai jau sovietmečio Universitete, o ne tarpukariname VDU[987]. Kaip ir ankstesniais kartais, konkursui buvo pateikta tik viena kandidatūra, kuriai Katedros nariai pritarė vienbalsiai[988]. Viena vertus, tuo metu Katedroje dirbusių kolegų pasirinkimas nebuvo didelis: visi senosios kartos vyrai vedėjais jau buvo dirbę, o Tijūnelytė-Šimkauskienė dėl ligos dažnai praleisdavo ištisus semestrus. Galbūt kandidate galėjo būti Mažiulienė, tuo metu artėjusi prie šešiasdešimtmečio, tačiau, atrodo, tokių ambicijų ji niekada neišreiškė. Kita vertus, kaip ypač matyti iš Valkūno laiškų, Ulčinaitės kandidatūrą rėmė reikšmingas pozicijas užėmę Mažiulis ir Zabulis[989].

Šiuo laikotarpiu palaipsniui imta didinti klasikinės filologijos dalykų kiekį bei apimtį, kartu mažinant lietuvių kalbai ir, pagal galimybes, politiniams mokslams skiriamų valandų skaičių[990]. Dar 1983 m. birželį, svarstant būsimų mokslo metų planą, į Ulčinaitės užduotą klausimą, „ar naujas planas numatomas, kaip klasikinės filologijos specializacijos įteisinimas?“, dekanas Balkevičius atsakė teigiamai[991]. Atnaujinant programą ir perskirstant krūvius, į Katedrą nutarta pasikviesti docentę Malinauskienę, čia dirbusią jau 1979 metais. Kaip pažymėjo Balkevičius, Universitetas susilaukia kritikos, jog į darbą nepriimami specialistai iš kitų šalies aukštųjų mokyklų. Be to, Malinauskienė buvo Maskvos universiteto auklėtinė, ir šio fakto nebuvo galima ignoruoti[992]. Jai buvo numatyta dėstyti rusistų grupėms[993].

Svarstant Zabulio akademinį krūvį, dekanas Balkevičius pažymėjo, jog profesorius Katedroje jaučiasi ne visai suprastas. Buvo nutarta atsižvelgti į jo asmeninius pageidavimus, nes, anot dekano, „reikia prisiminti, kad klasikinės filologijos specializacija atgaivinta didžiąja dalimi prof. Zabulio pastangų dėka“. Dargi oficialiai numatyta, kad būsimas klasikinės filologijos

---

987 Iki tol Katedros vadovais buvo VDU absolventai: Dumčius VDU Klasikinę filologiją baigė 1929, Valkūnas – 1938, Mironas – 1933, Kazlauskas – 1937 metais.
988 VUBRDA, f. R-856, ap. 17, b. 482, p. 1–3; [1984 06 14].
989 LNMMB, f. 147, b. 99, 1r, L. Valkūnas A. Dambrauskui; [1984 04 19].
990 Brunevičiūtė (1999), 111.
991 VUBRDA, f. R-856, ap. 17, b. 449, p. 5; [1983 06 15].
992 Į Balkevičiaus išreikštą pastabą Malinauskienės atžvilgiu, kad “darbas Kaune – tai darbas periferijoje”, Dumčius atsakė: “Aš važinėju į Kauną devynis metus”.
993 Po metų Malinauskienė perrinkta dar 5 metų laikotarpiui docentės vietai užimti. VUBRDA, f. R-856, ap. 17, b. 482, p. 5; [1984 06 14].

specialistų rengimo planas bus sudarytas lituanistų plano pagrindu, o į aktyvią Katedros veiklą jau laikas įtraukti Rusijoje aspirantūrą baigusius ar greitai ją bebaigsiančius jaunuosius Katedros absolventus – Nijolę Daunoravičiūtę (Juchnevičienę), Audronę Kudulytę (Kairienę) ir Arvydą Baroną[994]. Taip palaipsniui senosios kartos klasikai apleido savo ilgametes pozicijas Katedroje: vieni dar spėjo pasitraukti į užtarnautą poilsį, o kitus, kaip savo giesmėse rašė Homeras, galutinai išlydėjo *Μοῖρα τανηλεγέος θανάτοιο*[995].

Kaip minėta, Ulčinaitės išrinkimas Katedros vedėja esmingai žymėjo naują klasikinės filologijos istorijos etapą, reikalaujantį jau kitų, ateities tyrimų. Visgi, vertinant šį lūžį, būtina paminėti dar 1981 m. pasirodžiusią jos parengtą nedidelę metodinę knygelę *Senasis Lietuvos literatūros ir kultūros šaltinių sąrašas*[996]. Kaip pabrėžiama leidinio įvade, šis sąrašas nėra išsami Senosios literatūros bibliografija, bet turi grynai praktinį tikslą – „praplėsti XVI–XVIII a. Lietuvos raštijos, sukurtos daugiausia svetimomis kalbomis, tyrinėjimų apimtį, atkreipti mokslininkų ir pedagogų, dirbančių tos raštijos baruose, dėmesį į tuos autorius bei veikalus, kurie labiausiai nusipelno tyrinėjimo, publikavimo, platesnio aptarimo“[997].

Kitaip sakant, Ulčinaitė, dar formaliai netapdama Katedros vedėja, ne tik apžvelgė iki tol atliktus tyrimus Senosios Lietuvos raštijos sferoje, bet ir aktyviai kėlė bei formavo konkrečius tikslus ateinantiems dešimtmečiams. Knygelėje aptariami ne tik jau atlikti vertimai ar parašyti straipsniai, tačiau išskiriami svarbiausi kūriniai, kurie dar turi sulaukti savo tyrėjų, kartais net visiškai aiškiai suformuluojant būsimas tyrimo kryptis. Pavyzdžiui, ties Jonu Visliciečiu randame tokį prierašą: „*Bellum Prutenum*, [...] Reikšmingas Renesanso epochos literatūrinis kūrinys, jau išverstas į rusų ir baltarusių kalbas. Reikėtų poemą išversti į lietuvių kalbą, aptarti idėjines aspiracijas, literatūrinius–meninius bruožus“[998].

Be to, ši knygelė tapo ne tik kelrodžiu šiame bare dirbantiems mokslininkams, tačiau ir Universiteto studentai buvo aktyviai raginami rinktis baigiamųjų darbų temas iš pasiūlytų lotyniškų autorių sąrašo, tikintis, kad palaipsniui bus tikslingai suformuotas visiškai naujas Senosios Lietuvos

---

994 *Ibid.*, b. 449, p. 3–5; [1983 06 15].
995 *neišvengiamos mirties Moira.*
996 Eugenija Ulčinaitė, *Senosius Lietuvos literatūros ir kultūros šaltinių sąrašas*, Vilnius: Vilniaus V. Kapsuko universitetas, 1981.
997 *Ibid.*, 3.
998 *Ibid*, 18. *Prusų karo* vertimą Ulčinaitė publikavo 1997 m. (Jonas Vislicietis, *Prūsų karas = Bellum Prutenum*, parengė ir išvertė E. Ulčinaitė, Vilnius: Mintis, 1997).

raštijos tyrėjų ratas. Siūlydama bendromis jėgomis suformuoti perspektyvinį tyrimų planą, Ulčinaitė užsimena, kad „galbūt efektyviau į šį darbą galima įtraukti Klasikinės filologijos studentus, pratinant juos prie senųjų tekstų vertimo bei tyrinėjimo“[999]. Taigi šis sąrašas parodo, kaip Katedra, praktiškai atribota nuo aukštus standartus atitinkančio Antikos tyrimų lygio, rado savo nišą vietinės literatūros sferoje ir joje ėmė projektuoti ir ateities tyrimus. Visgi, platesnė šios metodinės knygelės recepcija, institucinė svarba bei ilgalaikė įtaka sovietiniam mokslo laukui jau lieka už šio konkretaus tyrimo chronologinių bei probleminių ribų.

1940–1984 m. Katedros istorija pasižymėjo drastiškais statuso posūkiais: nuo pradinio savarankiškumo iki visiško likvidavimo 1953 m. ir vėlesnio laipsniško atgimimo. Netekę savarankiškos krypties statuso, klasikai išlikimo taktiką išmintingai grindė pabrėždami disciplinos svarbą kitoms specialybėms: istorikams, teisininkams ar medikams. Tai leido instituciškai išgyventi sunkiausią etapą, o vėliau, švelnėjant politinėms sąlygoms, sėkmingai pasinaudota galimybe grąžinti lotynų kalbą į vidurines mokyklas ir taip sustiprinti pozicijas pačiame Universitete.

Pagrindinė klasikų išlikimo strategija po 1958 m. struktūrinio atkūrimo rėmėsi taktiniu „prieglobsčiu“ lituanistikoje, lotynų kalbos studijas pateisinant kaip būtiną įrankį Lietuvos praeities šaltinių tyrimams. Nors teko atlaikyti nuolatinį valandų mažinimą, informacinę izoliaciją bei personalo senėjimo iššūkius, šis lituanistinis „skydas“ padėjo efektyviai išlaikyti akademinį bei vertybinį tęstumą. Galiausiai Katedrai pavyko iš pagalbinės šakos vėl tapti savarankiška specializacija, o pasiektas stabilumas 1984 m. leido sklandžiai perleisti vadovavimą naujai, jau Vilniaus universitete užaugusiai filologų kartai.

[999] *Ibid*., 4.

IŠVADOS

Išvados suskirstytos į penkis teminius blokus, nuosekliai atliepiančius darbo pradžioje išsikeltus tyrimo uždavinius, o baigiamajame, šeštajame, bloke apibrėžiamos galimos tolesnių tyrimų perspektyvos.

1. Įvykus sovietinei okupacijai, klasikinės filologijos disciplina Lietuvoje patyrė fundamentalią transformaciją: tarpukariu puoselėta vakarietišku humanizmu ir krikščioniškosiomis vertybėmis grįsta tradicija buvo prievarta pakeista marksistine-leninistine paradigma, reikalavusia Antikos paveldą interpretuoti išimtinai per istorinio materializmo bei klasių kovos prizmę. Akademinis tyrimo metodas pakrypo nuo laisvos interpretacijos bei empirinės faktų analizės link teleologinio modelio, kuriame Antikos tekstai buvo paversti priemone iš anksto žinomoms marksistinėms tezėms pagrįsti, o Vakarų mokslininkų įžvalgos buvo *a priori* demaskuojamos kaip „buržuazinės“ ir moksliškai klaidingos.

Siekdama išvengti likvidavimo kaip režimui įtartinas „buržuazinės kultūros reliktas“, Klasikinės filologijos katedra privalėjo nuolat įrodinėti savo naudingumą sistemai, pasitelkdama akademinės mimikrijos strategiją – formalų operavimą materializmo dogmomis bei parodomąjį lojalumą režimui. Šis specifinis laviravimas ypač išryškėjo lingvistinių dogmų kaitos procese, kai mokslininkai buvo priversti diegti Maro doktriną, o vos pasikeitus politiniams vėjams – tapti didžiausiais šio marksistinio pseudomokslo kritikais ir per Stalino kalbos mokslo gaires paradoksaliai sugrįžti prie tradicinio lyginamojo istorinio metodo.

2. Radikalus studijų paradigmos pakeitimas tapo esminiu instituciniu iššūkiu. Daugelis tarpukario Lietuvoje dirbusių filologų klasikų karo metais pasitraukė į Vakarus, palikdami struktūrinį vakuumą šiame akademiniame lauke. Tai suteikė sovietų valdžiai galimybę iš pagrindų sukurti tokią Klasikinės filologijos katedrą atkurtajame Vilniaus universitete, kokios reikėjo politinės konjunktūros planams įgyvendinti. Tiesa, didžioji dalis pirmųjų Katedroje pradėjusių dirbti dėstytojų išsilavinimą buvo gavę tarpukario Vytauto Didžiojo universitete, o naujai įkurta Katedra greitai tapo bene vienintelė vieta respublikoje, kur buvo galima dirbti pagal turimą klasikinės filologijos išsilavinimą. Esant naujų kadrų poreikiui, didelė dalis naujų dėstytojų buvo pritraukti iš vidurinio mokslo įstaigų (gimnazijų), o tai liudija ne tiek apie akademinių standartų nuosmukį, kiek apie kvalifikuotų specialistų trūkumą, susidariusį dėl karo, politinių valymų ir emigracijos.

Daliai jų tokia padėtis tapo profesine galimybe integruotis į aukštojo mokslo sistemą, kuri kitomis aplinkybėmis galėjo nepasitaikyti. Palaipsniui prie Katedros prisijungė ir tarpukario universitetuose dėstę klasikai – tačiau už tai jiems teko pademonstruoti išskirtinį lojalumą okupacinei sistemai.

Visi Katedroje dirbę mokslininkai, norėdami išlikti šioje disciplinoje, turėjo nuo pat pradžių rodyti – tikrą ar tariamą – palankumą naujajai ideologijai ir jos primestoms mokslo normoms. Šiame tyrime tik fragmentiškai gilintasi į kiekvieno atskiro klasiko prisitaikymo strategiją ar vidinį santykį su okupacine sistema. Visgi oficialieji ir asmeniniai dokumentai atskleidžia, kad prisitaikymas buvo neišvengiamas, tačiau skyrėsi jo pobūdis: vieni stengėsi parodyti savo „nuoširdų“ atsidavimą „komunizmo statybai“, kiti išmoko mimikrijos taisykles, leidusias derinti prasmingą darbą su tuščiais lozungais. Kita vertus, būtent toks kompleksinis prisitaikymas leido klasikinės filologijos studijoms išlikti: atidavus privalomą duoklę oficialiajai ideologijai ir propagandai, buvo galima toliau sistemingai vystyti šią mokslo šaką Lietuvoje.

Katedra per visą okupacijos laikotarpį išgyveno kelis reikšmingus institucinius virsmus: nuo nuosavos studijų programos iki visiško jos panaikinimo ir palaipsnio sugrąžinimo į akademinį lauką kaip elitinės studijų krypties. Galiausiai klasikinė filologija vis labiau persipynė su lituanistinėmis studijoms, o tai iš esmės lėmė pačios Katedros tyrimų krypties poslinkį. Nors vėlyvajame sovietmetyje Antikos paveldo tyrimai nenutrūko, o vertimai pasirodydavo reguliariai, vis didesnis dėmesys dėl vietinių šaltinių gausos krypo į Senosios Lietuvos raštijos paveldo tyrimus.

Viso mokslo, o ypač humanitarinio, pajungimo Maskvos diktuojamai unifikacijai taip pat negalima vertinti vienareikšmiškai. Viena vertus, direktyviniai nurodymai dėl klasikinės filologijos krypties būdavo gaunami iš Maskvos – tai matyti iš Katedros komandiruočių planų ir ataskaitų. Kita vertus, Lietuvos klasikai sugebėjo išsikovoti dalinį savarankiškumą tam tikrose srityse. Ypač ryškios buvo pastangos apginti lotynų kalbos mokymą kuriant originalius lietuviškus vadovėlius. Siekiant šio tikslo nevengta kritikuoti netgi Maskvos aprobuotų ir visai Sąjungai primestų vadovėlių standarto.

Vienu reikšmingiausiu klasikų laimėjimu tapo lotynų kalbos sugrąžinimas į mokyklas septintajame dešimtmetyje. Kulminacija įvyko devintojo dešimtmečio pradžioje, kai lietuviškas lotynų kalbos vadovėlis mokykloms netgi buvo siūlomas kaip pavyzdinis visoms respublikoms, rekomenduojant jį išversti tiek į rusų, tiek į kitas kalbas. To paties negalima pasakyti apie antikinės istorijos ir literatūros vadovėlius: kadangi šios sritys

buvo kur kas jautresnės ideologiniu požiūriu, čia liko privaloma naudotis centrinės valdžios aprobuotais leidiniais ar jų vertimais.

Dar vienas svarbus veiksnys, leidęs nepasiduoti visiškai mokslo unifikacijai, buvo Katedros ryšiai su kitų respublikų universitetais. Kadangi „centriniai“ universitetai buvo visiškai nesuinteresuoti „periferinių“ universitetų mokslo produkcija, natūraliai stiprėjo bendradarbiavimas tarp į paraštes nustumtų institucijų. Ryškiausias pavyzdys – ryšiai su Lvovo universiteto Klasikinės filologijos katedra. Ši draugystė neapsiribojo vien tik vieni kitų mokslinės produkcijos vertinimu ar šaltinių mainais, bet suteikė Lietuvos studentams galimybę atlikti praktikas Ukrainoje ir taip tiesiogiai susipažinti su Antikos paveldu – tai buvo vienas iš nedaugelio tokių kelių visoje Sąjungoje.

3. Institucinė kontrolė veikė ne tik vertikaliai (per ministerijų ir Universiteto administracijos direktyvas), bet ir horizontaliai, suformuodama „mažojo panoptikono“ sistemą. Privalomas kolegų paskaitų lankymas, jų viešas svarstymas posėdžiuose bei nuolatinis „ideologinio budrumo“ akcentavimas sunaikino privačią intelektualinę erdvę ir pavertė Katedros narius savo pačių prižiūrėtojais. Nuolatinė kontrolės atmosfera ilgainiui transformavosi į visą apimančią savireguliacijos bei savicenzūros praktiką, vertusia mokslininkus atlikti viešą „atgailą“ už praeities „buržuazinius paklydimus“. Esminė išlikimo strategija tapo formalus lojalumo demonstravimas naudojant marksistinę terminiją kaip ideologinį skydą, po kuriuo tapo įmanoma išsaugoti pagrindinį klasikinės filologijos studijų branduolį.

Institucinę kontrolę reikšmingai modifikavo ir pačios akademinės bendruomenės vidiniai galios santykiai. Tyrimo metu išryškėjo itin nevienalytė klasikų bendruomenė, kuri esant vienam ar kitam klausimui (dažnai – leidybiniam) fragmentuodavosi į atskiras suinteresuotas grupes. Šios grupės, bandydamos paveikti sprendimus savo naudai, pasitelkdavo neformalius ryšius, kurie kartais tapdavo stipresni už pačių aukščiausių nomenklatūros atstovų politinį autoritetą. Tam tikra fragmentacija buvo juntama ir tarp skirtingų kartų klasikų atstovų. Tarpukario karta aiškiai suskilo į dvi stovyklas: vieni, akademinės karjeros sumetimais, proaktyviai ir demonstratyviai rodė savo atsidavimą naujojo režimo skelbiamoms idėjoms, kiti, siekdami išlikti mokslo lauke, pasyviai prisitaikė prie naujųjų žaidimo taisyklių. Sovietinės kartos atveju didesnes galimybes siekti akademinių aukštumų atsivėrė tiems, kurie aktyviai įsijungė į komjaunimo veiklą ir kitaip dalyvaudavo sovietinės sistemos struktūrose. Kita vertus, negalima paneigti ir jų mokslinių pasiekimų indėlio į aptariamą discipliną.

Tuo tarpu studentų pajungimas sistemai vykdytas kompleksiškai: per privalomas politinio lavinimosi valandėles, antireliginį ugdymą (ypač per literatūros paskaitas) bei nuoseklų spaudimą stoti į komjaunimą. Ideologija persmelkė ir mokslinę veiklą – studentų moksliniame būrelyje bei diplominiuose darbuose reikalauta išlaikyti „aukštą marksistinį-leninistinį lygį“, o Antikos pavelde ieškoti gamybinių santykių ar klasių kovos atspindžių. Taigi studentai buvo mokomi Antikos paveldą interpretuoti per iš anksto nustatytas ideologines bei metodologines kategorijas.

Visgi sisteminiai aukštesniųjų institucijų priekaištai Klasikinės filologijos katedrai atskleidžia, kad šis procesas buvo komplikuotas. Viena vertus, klasikinės studijos buvo neatsiejamai susijusios su humanitarine kultūra ir krikščioniškąja tradicija, kurių nebuvo įmanoma staiga nutraukti. Kita vertus, tikėtina, kad posėdžių protokoluose fiksuojamas Katedros dėstytojų uolus marksizmo diegimas ir kova prieš religingumą turėjo labiau formalų, nei realų pobūdį – bent jau tiesioginio auditorinio darbo metu.

Visgi studentai negalėjo išvengti ideologinio diskurso perėmimo bei naudojimo nei egzaminų sesijų metu, nei rengiant rašto ar diplominius darbus. Galiausiai nuolatinis ideologinis spaudimas darė poveikį studentų sąmonei, o ilgainiui intensyvi indoktrinacija tapo tokia įprasta ir rutinine kasdienybės praktika, kad vėlesnių laikų Katedros posėdžių protokoluose ji nebėra atskirai fiksuojama. Tokiu būdu ideologinis diskursas tapo nebe vien išoriniu reikalavimu, bet internalizuota akademinio gyvenimo norma.

4. Ankstyvuoju sovietmečiu mokykliniuose ir universitetiniuose vadovėliuose bei klasikinės literatūros vertimuose buvo kryptingai formuojamas ideologizuotas Antikos vaizdinys. Antikos pasaulis traktuotas kaip istorinė pakopa, iliustruojanti marksistinės visuomenės raidos schemą, todėl jo politiniai, kultūriniai ir intelektiniai procesai dažnai redukuoti iki klasių kovos, vergų sukilimų, antireliginės minties ir kitų ideologiškai aktualių temų.

Tokį požiūrį atspindėjo ir lotynų kalbos mokymas – gramatikos pratimai buvo pildomi sovietiniais lozungais apie „tarybinę armiją“, kolektyvizaciją bei „šauniąją kariuomenę“, o istoriniai tekstai dirbtinai gretinami su Antrojo pasaulinio karo realijomis. Vis dėlto vėlesniais dešimtmečiais, Katedros dėstytojams rengiant naujus vadovėlius, mokymo priemones ir klasikinių autorių vertimus, stebimas laipsniškas ideologinių intarpų mažėjimas bei nuoseklus grįžimas prie filologinio Antikos kanono.

Net ir panaikinus klasikinės filologijos studijas, Katedra sugebėjo išplėsti lotynų kalbos mokymą į kitus fakultetus, taip išsaugodama savo svarbą Universiteto struktūroje. Šias studijas vėl atkūrus, Katedros nariai galėjo dar aktyviau plėsti disciplinos interesus – dešimtmečius jie kryptingai

rengė memorandumus politinėms ir švietimo institucijoms, kol septintojo dešimtmečio pabaigoje pavyko lotynų kalbą sugrąžinti į dešimt respublikos vidurinių mokyklų. Šie veiksmai liudija kryptingą ir ilgalaikę Katedros strategiją aktyviai ginti klasikinės filologijos vietą sovietinės švietimo sistemos struktūroje.

5. Antikos autorių vertimų ir jų publikavimo situacija per visą laikotarpį nuolat kito. Pirmaisiais okupacijos metais leidžiami tekstai pasižymėjo itin ideologizuotais paratekstais, turėjusiais pagrįsti Antikos paveldo aktualumą sovietiniam žmogui. Vėliau, ypač atlydžio laikotarpiu, šie reikalavimai kiek švelnėjo, o įvaduose dažnai likdavo tik deklaratyvūs marksistiniai teiginiai, tarnavę kaip „žaibolaidžiai“ nuo galimos kritikos.

Antikos vaizdinio konstravimas pasižymėjo griežtu autorių skirstymu į „pažangius“ (materialistus) ir „reakcingus“ (idealistus), kur, pavyzdžiui, pirmajai grupei priskirto Lukrecijaus filosofija buvo aukštinama dėl jos materializmo ir „ateistiškumo“, o Platono filosofija buvo redukuota iki „antidemokratinės ir mistinės“ pasaulėžiūros. Akademinį diskursą veikė tiek ideologinė-politinė, tiek moralinė cenzūra, dėl kurios Antikos autorių tekstai pasiekdavo skaitytoją „sterilizuoti“, pašalinant seksualinio turinio ar „moraliam tarybiniam piliečiui“ neva netinkamas scenas.

Švelnėjanti ideologinė kontrolė, kuriai ėmė pakakti vien tik deklaratyvaus marksistinių klišių atkartojimo vertimų įvaduose, leido į Antikos vertimų lauką įsitraukti ir į paraštes nustumtiems, iš lagerių grįžusiems klasikams. Visgi, ir čia išryškėjo skirtingi pasirinkimai: kol Sezemanas gana sėkmingai prisitaikė prie režimo reikalaujamų marksistinių interpretacijų rašymo, produktyviausiu to meto vertėju tapęs Dambrauskas sugebėjo išvengti tokio nuolaidžiavimo, verčiau apskritai atsisakydamas išsamesnių savo vertimų įvadų.

Surinkti duomenys neleidžia tvirtinti, kad Antikos autorių vertimų kanonas buvo formuojamas bent kiek sistemingai – vertimai dažniausiai atsirasdavo arba pavienių vertėjų iniciatyva, arba leidyklų užsakymu. Vis dėlto ilgainiui akademinė izoliacija ir vis labiau ribotos galimybės sekti naujausias Vakarų Antikos tyrimų tendencijas klasikinei filologijai kėlė vis didesnių iššūkių. Kritiškas informacinis badas, ribota prieiga prie naujausios užsienio literatūros ir atsilikimo nuo tarptautinės mokslo raidos pojūtis paskatino Katedros narius ieškoti naujos tyrimų krypties. Tokiomis aplinkybėmis nuoseklus posūkis į Senosios Lietuvos lotyniškąją raštiją, kurios šaltiniai buvo lengvai prieinami vietos archyvuose ir bibliotekose, tapo ne tik strategine išlikimo, bet ir akademinio subjektiškumo išlaikymo priemone.

Šios aplinkybės paskatino Katedros narius suvokti, kad LDK lotyniškasis palikimas yra ta niša, kuri leidžia įrodyti klasikinės filologijos kompetencijų reikalingumą nacionalinei kultūrai. LDK raštijos paveldo aktualizavimas buvo vykdomas per specifinę „humanizmo skraistės“ taktiką, kai feodalinio laikotarpio ar religinio turinio tekstai buvo reabilituojami juose ieškant „progresyvių“ humanistinių idėjų. Vėlyvuoju sovietmečiu ši kryptis tapo lygiaverte Antikos studijoms: lotyniškosios lituanistikos temos buvo sistemingai įtraukiamos į studijų programas, studentų diplominius darbus bei „gamybines praktikas“ rankraštynuose.

Simboliniu šios krypties įtvirtinimu tapo Alberto Vijūko-Kojalavičiaus *Lietuvos istorijos* vertimo procesas ir jos įtraukimas į prestižinę *Lituanistinės bibliotekos* seriją. Nors dėl „tautų draugystės“ dogmos pažeidimų šio veikalo leidyba buvo sulaikyta beveik dešimtmečiui, pirmosios spausdintos *Lietuvos istorijos* vertimas galiausiai pasirodė Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo išvakarėse. Ši simbolinė laiko sankirta ne tik sugrąžino vieną svarbiausių Senosios Lietuvos istoriografijos paminklų į Lietuvos kultūrinę apyvartą, bet ir tapo prasmingu istorinio tęstinumo ženklu, siejusiu Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės intelektinį paveldą su atkuriamos valstybės kultūrine savivoka.

6. Nors šiame tyrime siekta kompleksiškai atskleisti klasikinės filologijos transformacijas sovietinėje Lietuvoje 1940–1984 m., surinkta empirinė medžiaga išryškino ir naujus probleminius laukus, galinčius tapti savarankiškų ateities tyrimų objektais. Šioje disertacijoje gauti rezultatai leidžia išskirti bent tris perspektyvias tolesnių tyrimų kryptis.

Pirmoji kryptis sietina su individualių klasikinės filologijos lauko veikėjų prisitaikymo prie sovietinės sistemos strategijų, arba akademinės mimikrijos, tyrimais. Šioje disertacijoje daugiausia dėmesio skirta instituciniam lygmeniui, todėl pavienių klasikų biografijos ir jų individualūs pasirinkimai neišvengiamai liko antrame plane. Vis dėlto gausi egodokumentikos medžiaga – dienoraščiai, laiškai, atsiminimai ir kita asmeninė dokumentika – sudaro prielaidas nuodugniau rekonstruoti mokslininkų santykį su režimu, akademine bendruomene ir pačiais savimi. Tokie tyrimai leistų geriau suprasti skirtingus prisitaikymo, pasipriešinimo ir laviravimo modelius, atskleidžiant sovietinės sistemos poveikį ne tik institucijai, bet ir konkrečiam žmogui.

Antroji perspektyvi kryptis – Antikos tekstų leidybos istorijos tyrimai. Disertacijoje daugiausia dėmesio skirta publikuotų leidinių turinio analizei ir jų formuotam Antikos vaizdiniui, tačiau kiekvieno vertimo ar leidinio atsiradimą lydėjo savita redakcinė bei institucinė istorija. Sistemingas rankraščių, leidyklų susirašinėjimo, vidinių recenzijų,

redakcinių pastabų, cenzūros dokumentų ir kitos archyvinės medžiagos tyrimas leistų rekonstruoti leidybos procesą, geriau atskleisti (auto)cenzūros veikimo mechanizmus, ideologinių kompromisų pobūdį bei klasikinės filologijos leidybos politikos raidą sovietinėje Lietuvoje.

Trečioji kryptis sietina su lyginamaisiais klasikinės filologijos sovietmečiu tyrimais Vidurio ir Rytų Europos regione. Šioje disertacijoje Lietuvos atvejis ne kartą gretintas su kitų socialistinio bloko valstybių patirtimis, tačiau nuosekli lyginamoji analizė leistų tiksliau įvertinti Lietuvos klasikinės filologijos raidos savitumą, bendrus ideologinės kontrolės mechanizmus bei skirtingų akademinių bendruomenių prisitaikymo strategijas. Tokie tyrimai padėtų Lietuvos klasikinės filologijos istoriją integruoti į platesnį tarptautinį sovietmečio mokslo ir akademinės kultūros tyrimų kontekstą.

ŠALTINIAI IR LITERATŪRA

Šaltiniai

Archyviniai šaltiniai:

VUBRDA – Vilniaus universiteto bendrųjų reikalų direkcijos archyvas
Fondas: f. R-856, ap. 16, b. 4, 20, 48, 124, 188, 304, ap. 17, b. 24, 258, 315, 352, 385, 449, 482.

VUBRS – Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius
f. 231 – Leono Valkūno rankraščių fondas; b. 1. 2–4, 12, 46, 129, 181.
f. 128 – Ričardo Mirono fondas; b. 177.
f. 220 – Jono Dumčiaus fondas; b. 6, 13, 42.
f. 159 – Anastazijos Kašinskaitės fondas; b. 60.
f. 186 Marcelino Ročkos fondas; b. 257, 254, 255, 317.
f. 72 – Kiti dokumentai; b. 1145.
f. 98 – Vilniaus Universiteto dėstytojų dokumentų kolekcija, b. 98, 107, 111, 119.

DSHI – Herderio instituto archyvas, Marburgas (Vokietija)
f. 150 (Ruksa) – Antano Rukšos fondas; b. 001, 003.

LNMMB – Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka
f. 147 – Antano Dambrausko fondas; b. 2, 11, 98, 99.

MLLM – Maironio lietuvių literatūros muziejus
Antano Dambrausko fondas (laiškai).

LLMA – Lietuvos literatūros ir meno archyvas
f. 23, ap. 1, b. 412

LCVA – Lietuvos centrinis valstybės archyvas
f. R-762, ap. 6, b. 3298
f. 931, ap. 4, b. 1799.

LLTIBR – Lietuvos literatūros tyrimų instituto bibliotekos rankraštynas
f. 1, b. 1383**.**

Interviu:

1. Pokalbis su Dalia Dilyte-Staškevičiene; [2024 10 10, Vilnius].
2. Pokalbis su Eugenija Ulčinaite; [2022 10 19, Vilnius].

Publikuoti šaltiniai:

Antikos ir Senosios raštijos autorių vertimai:

3. Aischilas, Prikaltasis Prometėjas, vert. A. Gaučys, in: Visuotinės literatūros chrestomatija. I-ji dalis. Graikai ir Romėnai. Sudarė J. Talmantas, Kaunas: „Sakalo“ b-vės leidinys, 1930, 85–92.
4. Aischilas, *Prikaltasis Prometėjas*, vert. R. Mironas, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1947.
5. Aischilas, Prikaltasis Prometėjas. Vertė R. Mironas. Kaunas: Šviesa, 1967.
6. Aischilas, *Prikaltas Prometėjis*, Vilnius: LAD l-kla, 1967; spausdinta iš: Vilnius: Valst.grož.lit.l-kla, 1947. (Brailio raštu).
7. Aischilas, *Prikaltasis Prometėja*s. Vertė R. Mironas. Kaunas: Šviesa, 1971.
8. *Antikinės tragedijos*, sud. H. Zabulis, Vilnius: Vaga, 1988
9. Apulējs, *Zelta ēzelis jeb pārvērtības vienpadsmit grāmatās*, no latīņu valodas tulkojis Augusts Ģiezens, Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība, 1959.
10. Apulėjus, *Metamorfozės arba Aukso asilas,* vertė. C. Jakaitis, in: *Antikiniai romanai ir pasakėčios*, Vilnius: Vaga, 1986.
11. Aristofanas, *Debesys.* Išvertė P. Gaučys. Kaunas, 1936.
12. Aristofanas, *Lyzistrata*, in: Balys Sruoga, *Raštai*, 5t. II d., Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1998, 345–420.
13. Aristofanas, Plutas. Vertė A. Dambrauskas. Vilnius: Vaga, 1965.
14. Aristotelis, *Apie sielą*. Vertė V. Sezemanas. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leid., 1959.
15. Bojeris Laurencijus, *Karolių mūšis,* vertė B. Kazlauskas. Vilnius: Vilniaus V. Kapsuko universitetas, 1981.
16. Bojeris Laurencijus, *Karolomachija*, vert. B. Kazlauskas, Vilnius: Vaga, 1992.
17. Dusburgietis Petras, *Prūsijos žemės kronika*, vert. L. Valkūnas, Vilnius: Vaga, 1985.
18. Eschilis, Prikaltas Prometėjis. Vertė J. Š. Vilnius: Vilniaus žinių spaustuvė, 1905.

19. Euripidas, *Hipolitas apvainikuotasis.* Vertė H. Zabulis. Vilnius: Vaga, 1973.
20. Ezopas, *Pasakėčios.* Vertė L. Valkūnas. Vilnius: Vaga, 1965.
21. Ezopas, *Pasakėčios*, vert. L. Valkūnas, Vilnius: LAD l-kla, 2 knygos – 1970 m.; spausdinta iš: Vilnius: Vaga, 1965. (Brailio raštu).
22. Gajus Krispas Salustijus, *Katilinos sąmokslas. Jugurtos karas.* Vertė A. Kašinskaitė. Vilnius: Vaga, 1973.
23. Herodotas, *Žmonės ir žygiai*. Vertė J. Dumčius. Vilnius: Vaga, 1974.
24. Herodotas, *Istorija.* Vertė J. Dumčius. Vilnius: Mintis, 1988.
25. Homeras, *Iliada.* Vertė A. Dambrauskas. Vilnius: Vaga, 1981.
26. Homeras, *Odisėja.* Vertė A. Dambrauskas. Vilnius: Vaga, 1979.
27. Horatius Q. Flaccus, *Parinkti eilėraščiai*. Įvadą ir paaiškinimus paruošė M. Račkauskas. Klaipėda: „Ryto“ akcinė bendrovė, 1934.
28. Horatius Q. Flaccus, *Parinktos odės ir epodės.* Parengė T. Šidiškis. Kaunas: Sakalas, 1936. Horatius Quintus Flaccus, *Ars poetica*, vert. A. Churginas. Kaunas: Švietimo ministerijos knygų komisijos leidinys, 1936.
29. Husovianas Mikalojus, *Giesmė apie stumbro išvaizdą, žiaurumą ir medžioklę*, vertė B. Kazlauskas, *Literatūra VI*, Vilnius: Politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1963, 157–180.
30. Husovianas Mikalojus, *Giesmė apie stumbrą,* vertė Benediktas Kazlauskas. Vilnius: Vaga, 1977.
31. Lasickis Jonas, *Apie žemaičių, kitų sarmatų bei netikrų krikščionių dievus.* Paruošė Juozas Jurginis. Vilnius: Vaga, 1969, 13–51.
32. Liauksminas Žygimantas, *Ars et praxis musica,* parengė Vytautas Jurkštas, Vilnius: Vaga, 1977, Leono Valkūno vertimai: 47–76, 79–82, 83–86.
33. Lietuvis Mykolas, *Apie Totorių, Lietuvių ir Maskvėnų papročius*, vertė Ignas Jonynas, Vilnius: Vaga, 1966.
34. Lukrecijus. *Apie daiktų prigimtį.* Vertė M. Račkauskas. Vilnius: Mintis, 1964
35. Ovidijus Publijus Nazonas, *Parinktųjų eilėraščių vertimas ir lotynų graikų mitologija su trumpute poeto biografija ir 25 piešiniais*, parūpino V. Kuliešis, kalbą taisė St. Dabušis, Kaunas: "Vyties" bendrovės leidinys, 1929.
36. Platonas, *Sokrato gynimasis teisme*, vertė A. Smetona, *Humanitarinių mokslų fakulteto raštai. Commentationes ordinis philologorum. Lib. I*, 1925, 233–272.
37. Platonas, *Kritonas*, vertė A. Smetona, *Humanitarinių mokslų fakulteto raštai. Commentationes ordinis philologorum. Lib. II*, 1927, 1–16.

38. Platonas, *Sokrato gynimasis teisme. Kritonas.* A. Smetonos vertimas. Kaunas: Marijonų spaustuvė (Švietimo ministerijos knygų leidimo k-jos leidinys Nr. 472), 1936.
39. Platonas, *Dialogai*, vertė M. Račkauskas. Vilnius: Vaga, 1968.
40. Plautas, *Dvyniai.* Vertė A. Churginas; redagavo ir paaiškinimus paruošė prof. M. Račkauskas. Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1947.
41. Plautas, *Komedijos.* Vilnius: Vaga, 1970.
42. Plutarchas, *Rinktinės biografijos.* Vertė A. Kašinskaitė. Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1962.
43. Publijus Kornelijus Tacitas, *Rinktiniai raštai.* Vertė D. Dilytė ir J. Mažiulienė. Vilnius: Vaga, 1972.
44. Sofoklis, *Antigona.* Vertė J. Š. Išleista P. Nėrio kaštais, spauzdintas pas Otto v. Mauderodę Tilžėje, 1903.
45. Sofoklis, *Tragedijos.* Vertė A. Rukša ir A. Venclova. Kaunas: Švietimo ministerijos Knygų leidimo komisijos leidinys Nr. 505, 1939.
46. Sofoklis, *Tragedijos.* Vertė A. Dambrauskas. Vilnius: Vaga, 1974.
47. Sofoklis, *Tragedijos.* Vertė A. Dambrauskas. Vilnius: Vaga, 1984
48. Šrėteris Adomas, „Giesmė apie Lietuvos upę Nemuną“, vertė Benediktas Kazlauskas, *Mūsų gamta,* 1969, nr. 10, 17–18, 38.
49. Terencijus, *Broliai*. Vertė A. Dambrauskas. Vilnius: Vaga, 1981.
50. Vergilijus, *Eneida, IV giesmė. Didonos meilė ir mirtis*, vert. J. Vosylius, *Židinys*, t. XII, Nr. 8–9, 1930, 145–160.
51. Vergilijus, *Georgikos. I knyga,* vert. B. Kazlauskas. *Literatūra XII(3)*, 1969, 33–48.
52. Vergilijus, *Bukolikos. Georgikos.* Vertė A. Dambrauskas. Vilnius: Vaga, 1971.
53. Vijūkas-Kojelavičius Albertas, *Lietuvos istorija*, vertė L. Valkūnas, Vilnius: Vaga, 1988, 762
54. Vislicietis Jonas, *Prūsų karas = Bellum Prutenum*, parengė ir išvertė E. Ulčinaitė, Vilnius: Mintis, 1997.
55. Апулей**.** *Метаморфозы, или Золотой осел.* Введение Адриана Пиотровского, перевод Михаила Кузмина. Ленинград: Academia, 1931. https://imwerden.de/pdf/apulej_zolotoj_osel_academia_1931_text.pdf
56. Апулей, *Золотой осел*, Симон Перецович Маркиш, Михаил Алексеевич Кузмин.. Москва: Государственное издательство художественной литературы, 1956.

57. Плутарх, *Сравнительные жизнеописания : в 3-х томах* ; [перевод с древнегреческого]; [послесловие С.И. Соболевского]. – Москва : Издательство АН СССР, 1961–1964.
58. Т. Ливий, *Война с ганнибалом*, с латинского пересказал Симон Маркиш; рис. И. Ильинского, Москва : Детская литература, 1968.

Vadovėliai, žodynai, chrestomatijos ir kitos mokomosios priemonės:

59. Chrestomatia latina = Latynų kalbos chrestomatija / [vertė K. Kepalas]. – Vilnius: Lietuvių mokslo draugija, 1916–1917. – 2 d.: D. 1 : Su skaitymais , vokabuliarium, gramatika ir žodynu. – 1916, D. 2. – 1917, [žiūrėta 2026 01 07] https://www.epaveldas.lt/preview?id=C1B0004113926.
60. *Chrestomatia latina: cum progymnasmatis, vocabulario, grammatica (Latynų kalbos chrestomatija)*, I ir II dalys, vertė K. Kepalas, Vilnius: Švyturio spaustuvė, 1918.
61. De Coulanges Fustel, *Senovės miestas: studija apie Graikijos ir Romos kultą, teisę ir institucijas*, vert. D. J. Blynas, Kaunas: Švietimo ministerijos Knygų leidimo komisijos leidinys, I d. – 1933, II d. – 1934.
62. Dumčius J., K. Kuzavinis, R. Mironas, *Elementa Latina*, Vilnius: Mokslas, 1978.
63. Dumčius J., Kuzavinis K., Mironas. R, *Elementa Latina*, IV leidimas. Vilnius: Mokslo ir Enciklopedijų leidybos centras, 2010.
64. Durys Mykolas, *Lotynų kalbos sintaksė ir metrikos dalykai*, Kaunas: „Švyturio“ bendrovės leidinys, 1922.
65. Durys (Durickis) Mykolas, L*otynų kalbos pratimai suderinti su to paties autoriaus "Lotynų kalbos gramatika" ir "Lotynų kalbos sintakse": vadovėlis III ir IV klasėms pritaikintas prie Švietimo ministerijos naujai nustatytos programos*, Kaunas: Švyturys, 1929.
66. Durys Mykolas, *Lotynų kalbos gramatika: fonetika ir morfologija*, Kaunas: „Švyturio“ bendrovės leidinys, 1929, [žiūrėta 2026 02 02] https://www.epaveldas.lt/preview?id=C1B0004027277.
67. *Filosofijos istorijos chrestomatija. Antika.* Sudarė B. Genzelis, B. Kuzmickas ir kt., Vilnius: Mintis, 1977.
68. *Graikų literatūros chrestomatija*. Sudarė J. Dumčius ir L. Valkūnas. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leid., 1963.
69. *Iš antikinės ir renesanso literatūros*, sudarė J. Dumčius, L. Valkūnas. Vilnius: Valstybinė pedagoginės literatūros leidykla, 1958.

70. *Iš antikinės poezijos*. Vertė A. Churginas. Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1957.
71. Jokantas Kazimieras, *Lotynų kalbos vadovėlis*, Kaunas: Švyturio b-vė, 1920.
72. Karsavinas Levas, Europos kultūros istorija. [Kn.] I, Romėnų imperija, krikščionybė ir barbarai, Kaunas: „Spindulio“ b-vės sp., 1931.
73. Kliuksinas Karolis, *Lotynų kalbos chrestomatija: vidurinėms mokykloms vadovėlis (3-sios ir 4-sios klasės kursas)*, Koper. s-ga „Spaudos fondas“, 1932.
74. Kliuksinas Karolis, *Lotynų kalbos etimologija ir pirmieji sintaksės dalykai: vidurinėms mokykloms vadovėlis (3-sios ir 4-sios kl. kursas)*, Kaunas: kooperacijos sąjungos „Spaudos fondo“ leidinys, 1932.
75. Kuliešius Vladas, *Medžiaga lotynų kalbos sintaksės pratimams : su lietuviškai lotyniškai žodynu ir tikrinių vardų žodynėliu*, Kaunas : „Dirvos“ b-vės leidinys, 1928.
76. Kuliešius Vladas, *Praktiškas lotyniškai–lietuviškas žodynas*, Kaunas : „Vyties“ b-vės leidinys, 1932.
77. Kuzavinis K., L. Valkūnas*, Vox latina: lotynų k. vadovėlis IX-XI kl.*, Kaunas: Šviesa, 1973.
78. Lezdiņš Jānis, Vox Latina, Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība, 1949.
79. Lezdiņš Jānis, Elementa Latina, Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība, 1953.
80. Levitanas J., *Lotynų kalbos gramatika*, Kaunas : Kuznickio ir Beilio sp., N. Tukačinskio leidinys, 1932. https://ibiblioteka.lt/metis/publication/C10000189646?q=6ikzna1ci
81. Losevas A. et al., *Antikinė Literatūra*, Vilnius: Mintis, 1973.
82. Malininas A. M., *Lotynų–lietuvių kalbų žodynas*, red. Kazimieras Kuzavinis, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1955.
83. Maškinas N. A., *Senovės Romos istorija*, vert. E. Kavoliūnienė, Vilnius: TSRS Mokslų Akademijos Istorijos institutas, 1952.
84. Narjauskas Jurgis, *Lotynų kalbos gramatika*, Kaunas: „Varpo“ spaustuvė, 1926.
85. Penkauskas Pranas, *Lotynų kalbos chrestomatija : 3 ir 4 klasės kursas*, Kaunas: Šv. Kazimiero draugijos leidinys, 1933.
86. Penkauskas Pranas, *Lotynų kalbos gramatika : fonetika ir morfologija*, Kaunas: [Šv. Kazimiero draugija], 1933. https://archive.org/details/penkauskas-lotynu-kalbos-gramatika-1933.
87. Pietrekas Konradas, *Lotynų kalbos sintaksės konspektas: (Syntaxis verbi)*, Marijampolė : Marijonų sp., 1932.

88. Račkauskas J., Lotynų kalbos vadovėlis: Gramatika ir skaitymai, Scheinfeldas : Šulaitis, 1946.
89. Račkauskas Merkelis, *C. luli Caesaris b.G.lib. lll. Įvadas, tekstas, paaiškinimai ir žodynas*. Kaunas, 1927. (Antrasis, pataisytas leidimas 1932).
90. Račkauskas Merkelis, *Sententiarum dictorumque libellus*, Kaunas: akc. „Spindulio“ b-vės spaustuvė, 1928.
91. Račkauskas Merkelis, *Titi Livii a.u.c.lib. XXI*. Kaunas, 1928, (antrasis, pataisytas leidimas 1938).
92. Račkauskas Merkelis, *Romėnų senybės: gimnazijos mokiniams ir savamoksliams vadovėlis*, Kaunas; Marijampolė: Dirva, 1929.
93. Račkauskas Merkelis, *Graikų kalbos gramatika*, Marijampolė: Švietimo ministerijos knygų leidimo komisijos leidinys I dalis – 1930, II – 1934.
94. Račkauskas Merkelis, *G.luli Caesaris belli Gallici libri VII* (su tikrinių vardų žodynu) Kaunas, 1940.
95. Račkauskas Merkelis, *Lotynų kalbos vadovėlis*, Kaunas : Valstybinė pedagoginės literatūros leidykla, I dalis. – 1947, II dalis – 1948.
96. Račkauskas M., J. Starkus, *Lotynų kalbos vadovėlis vidurinėms mokykloms,* Kaunas: Valstybinė pedagoginės literatūros leidykla, 1950.
97. Račkauskas M., E. Frolovas, *Lotynų kalba*, Kaunas: Valstybinė pedagoginės literatūros leidykla, 1952.
98. Račkauskas Merkelis., *Lotynų kalbos vadovėlis vidurinėms mokykloms*, Kaunas: Valstybinė pedagoginės literatūros leidykla, 1953 (II leid. – 1954, III leid. – 1955, IV leid. – 1967).
99. Roba Elza, Jevgenija Altemente, *Lingua Latina pro medicis*, Rīga: Liesma, 1965.
100. *Romėnų literatūros chrestomatija*, sud. D. Dilytė, E. Ulčinaitė, Vilnius: Mokslas, 1992.
101. Sančurskis N., *Trumpa lotynų kalbos sintaksė,* Lietuvių mokslo draugijos leidinys, vert. K. Kepalas, Vilnius: „Švyturio“ spaustuvė, 1919.
102. Sergejevas V. S., *Senovės Graikijos istorija*, vert. J. Lebedys, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1952.
103. Šuopys Antanas, Juozas Starkus, *Lingua latina: lotynų kalbos vadovėlis medicinos institutams ir kitoms medicinos mokykloms*, Vilnius: Mintis, 1966.
104. Tronskis Josifas, *Antikinės literatūros istorija*, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1951, 1955.

105. *Visuotinės literatūros chrestomatija. I-ji dalis. Graikai ir Romėnai.* Sudarė J. Talmantas, Kaunas: „Sakalo“ b-vės leidinys, 1930
106. Vosylius Juozas, *Lotynų kalbos sintaksė*, Kaunas: Spaudos fondas, 1933.
107. Wells Herbert G., *Pasaulio istorija, arba Aiški gyvybės ir žmonijos istorijos apybraiža* / parašė ; autoriaus leistas vertė V. K. Račkauskas ; kalbą žiūrėjo Pr. Skardžius ; paveikslus piešė J. F. Horrabin, Šiauliai : „Kultūros“ bendrovės leidinys, 3 tomai, 1925–1935.

Sovietmečiu publikuoti Klasikinės filologijos katedros narių darbai:

108. Churginas Aleksis, „Plautas ir jo Dvyniai“, in: Plautas, Dvyniai. Vertė A. Churginas; redagavo ir paaiškinimus paruošė prof. M. Račkauskas. Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1947.
109. Dilytė D., J. Mažiulienė, „Kornelijus Tacitas“, in: Publijus Kornelijus Tacitas, Rinktiniai raštai. Vertė D. Dilytė ir J. Mažiulienė. Vilnius: Vaga, 1972, 251–263.
110. Dumčius Jonas, „Aischilo *Maldautojų*_data“, *Literatūra VI,* Vilnius: Vilniaus Valstybinis V. Kapsuko vardo universitetas, Mokslo darbai, 1963, 183–205.
111. Dumčius Jonas, „*Antigonės* choras“, *Literatūra* XV(3), 1973, 7–16.
112. Dumčius Jonas, „Antikiniai tikriniai vardai lietuvių liaudies kalboje“, *Mokslo darbai*, nr. III, 1957, 171–185.
113. Dumčius Jonas, „Antikiniai tikriniai vardai lietuvių liaudies kalboje“, *Mokslo darbai*, nr. IV, 1958, 8–110.
114. Dumčius Jonas, „Ar Euripidas racionalistas, ar iracionalistas?“, *Literatūra XII (3)*, Vilnius: Vilniaus Valstybinis V. Kapsuko vardo universitetas, Mokslo darbai, 1969, 7–23.
115. Dumčius Jonas, „Ar naujoji Atėnų komedija buvo tipų komedija“, *Literatūra* XVI(3), 1974, 17–20.
116. Dumčius Jonas, „Eschilo dramos *Septynetas prieš Tėbus* paskutinės scenos autentiškumo klausimu“, *Literatūra VIII,* Vilnius: Vilniaus Valstybinis V. Kapsuko vardo universitetas, Mokslo darbai, 1965, 193–204.
117. Dumčius Jonas, „Eschilo gyvenimas ir kūryba“ in: Eschilas, *Septynetas prieš Tėbus*, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1953, 3–12.
118. Dumčius Jonas, „Eschilo kūryba“, *Literatūra* XX (3), Vilnius: Mokslas, 1978, 10–11.

119. Dumčius Jonas, „Euripido pažiūros į graikų dievus („Bakchančių“ problema“), *Literatūra* I, Vilnius: Vilniaus Valstybinis V. Kapsuko vardo universitetas, Mokslo darbai, 1958, 157–190.
120. Dumčius Jonas, „Keletas „Antigonės“ problemų“, *Literatūra* XIV(3), 1972, 7–21.
121. Dumčius Jonas, „Keletas pastabų dėl senovės graikų tragedijos struktūros“, *Literatūra VIII,* Vilnius: Vilniaus Valstybinis V. Kapsuko vardo universitetas, Mokslo darbai, 1965, 7–14.
122. Dumčius Jonas, „Retardacija Sofoklio tragedijose“, *Literatūra* XIII(3), 1970, 17–28.
123. Dumčius Jonas, „Sofoklio *Dijanira*“, *Literatūra* XVI(3), 1974, 7–15.
124. Dumčius Jonas, „Vergų vaidmens Plauto komedijose klausimu“, *Literatūra II*, Vilnius: Vilniaus Valstybinis V. Kapsuko vardo universitetas, Mokslo darbai, 1960, 171–188.
125. Kazlauskas Benediktas, „Euripidas ir jo *Medėja*“, in: Euripidas, *Medėja*, Vertė B. Kazlauskas. Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leid., 1960, 3–30.
126. Kazlauskas Benediktas, „Euripido „Medėjos“ kompozicijos klausimu“, *Literatūra VII*, Vilnius: Mintis, 1964, 185–195.
127. Kazlauskas Benediktas, „Jono Radvano poema *Radviliada“*, *Literatūra VIII*, Vilnius: Mintis, 1965, 277–302.
128. Kazlauskas Benediktas, „Mikalojus Husovianas ir jo giesmė apie stumbrą“, *Literatūra VI*, Vilnius: Politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1963, 141–155.
129. Kazlauskas Benediktas, „Vergilijaus *Georgikos*. I knyga“, *Literatūra* XII(3), 1969, 27–50.
130. Mironas Ričardas, „Aischilas ir jo *Prikaltasis Prometėjas*“, in: Aischilas, *Prikaltasis Prometėjas*, vert. R. Mironas, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1947, 5–11.
131. Ročka Marcelinas, ”Apie XVI a. vidurio Vilniaus paskvilius“, *Literatūra XI(1)*, Vilnius: Mintis, 1969, 39–45.
132. Ročka Marcelinas, „Įžanga“ in: Aristotelis, *Poetika*. Vertė M. Ročka. Vilnius: Valstybinis pedagoginis institutas, 1959.
133. Ročka Marcelinas, *„K. Donelaičio eilėdara*“, in: K. Donelaitis, *Raštai*, ats. red. Aleksandras Žirgulys, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1950, 135–140.
134. Ročka Marcelinas, „Lietuviškoji Petro Roizijaus poezijos tematika ir jo kultūrinė veikla Lietuvoje“, *Literatūra* VIII, Vilnius: Mintis, 1965, 130–152.

135. Ročka Marcelinas, „M. Mažvydo lotyniškieji raštai“, *Literatūra XII*, Vilnius: Mintis, 1964, 101–120.
136. Ročka Marcelinas, „Sarbievijus apie tragediją ir komediją“, *Literatūra XII(1)*, Vilnius: Mintis, 1970, 105–122.
137. Ročka Marcelinas, „Poleminis M. Radvilos Juodojo laiškas ir jo literatūrinė aplinka“, *Literatūra XV(1)*, Vilnius: Mintis, 1973, 105–124.
138. Ročka Marcelinas, *Rinktiniai raštai*, sud. Mikas Vaicekauskas, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2002.
139. Sezemanas Vosylius, „Aristotelio filosofijos vieta filosofijos istorijoje“, in: Aristotelis, *Apie sielą*. Vertė V. Sezemanas. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leid., 1959, 3–34.
140. Tijūnelytė Jadvyga, „Žygimantas Liauksminas ir jo literatūrinė veikla“, *Literatūra V*, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1963, 85–93.
141. Tijūnelytė-Šimkauskienė Jadvyga, „Kojałowicz Albert-Wijuk i jego *Historia Lituaniae*“, *Acta Baltico-Slavica*, 1963.
142. Ulčinaitė Eugenija, „Stiliaus rūšys ir funkcijos XVII amžiaus retorikoje“, *Literatūra XX(3)*, Vilnius: Mokslas, 1978, 52–62.
143. Ulčinaitė Eugenija, Senosius Lietuvos literatūros ir kultūros šaltinių sąrašas, Vilnius: Vilniaus V. Kapsuko universitetas, 1981.
144. Valkūnas Leonas, „Longo bukolikinis romanas *Dafnis ir Chlojė*“, Longas, *Dafnis ir Chlojė*, vert. L. Valkūnas, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1958, 3–31.
145. Valkūnas Leonas, „A. Olizarovijus ir jo veikalas „Politinė žmonių visuomenė“, *Problemos 2(22),* Vilnius: Mintis, 1979, 36–48.
146. Zabulis Henrikas, „Katulo pasaulėžiūros klausimu“, *Respublikinės konferencijos germanų, romanų ir klasikinės filologijos klausimais pranešimų tezės*, Vilnius: Aukštojo ir specialiojo vidurinio mokslo m-ja, 1967, 63–64.
147. Zabulis Henrikas, „Lukrecijus ir jo poema“, Lukrecijus, *Apie daiktų prigimtį*, Vilnius: Mintis, 1964, 5–30.
148. Zabulis Henrikas, „Tradicijos ir novatoriškumo klausimas Vergilijaus kūryboje“, *Literatūra VIII*, 1965, 180–192.
149. Zabulis Henrikas, „Vergilijaus filosofinės pažiūros, *Literatūra V*, 1963, 95–113.
150. Zabulis Henrikas, „Vergilijaus *Georgikų* kompozicijos klausimu“, *Literatūra II*, 1960, 189–213.

151. Думчюс Ионас, „Антигона и Креонт“, *Literatūra XI (3),* Vilnius: Vilniaus Valstybinis V. Kapsuko vardo universitetas, Mokslo darbai, 1969, 15–26.
152. Рачкаускас Меркелис, „Анализ учебника латинского языка С. П. Кондратьева и А. И. Васнецова“, *Иностранные языки в школе*, 4, 1953, p. 99–105.
153. Тиюнелите Я., „Альберт Виюк Коялович – хронист XVII в.“, *Istorija* t. 9, 1968, 113–121.

Kiti šaltiniai:

154. Bilevičiūtė Irena, *Raudonasis ciklamenas*, Mokslo Lietuva, nr. 11 (2013 08 01) ir nr. 12 (2013 08 08). https://mokslolietuva.lt/2013/08/raudonas-ciklamenas
155. Bilevičiūtė Irena: įrašas Youtube – "Irena Bilevičiūtė apie Merkelį Račkauską", https://www.youtube.com/watch?v=QBoXkffrEuE, [žiūrėta 2025 04 17].
156. Bučiūtė Diana, „Tikėsiuos ir lauksiu. Antano Dambrausko laiškai Dianai Bučiūtei“, *Krantai.* 2022, Nr. 1, 8–11.
157. „Jubiliejinė Eschilo konferencija“, *Literatūra* XX (3), Vilnius: Mokslas, 1978, 7.
158. „Paminėjo Lukrecijaus 2000 m. mirimo sukaktį“, *Tiesa*, nr. 287(817), [1945 12 11], p. 6;
159. „Kazimieras Jokantas“, https://www.lrs.lt/sip/portal.show?p_r=35544&p_k=1&p_t=158489&p_a=1000&p_kade_id=9 ; [žiūrėta 2024 10 07]);
160. „Mykolas Durys Durickis“, https://www.kedainiai.lt/kedainiu-krastas/kalbiniai-ir-literaturiniai-kedainiai/mykolas-durys-durickis/1604 [žiūrėta 2024 10 07].
161. „Už tarybinės inteligentijos išugdymą“, *Tiesa*, nr. 93(154), 1; [1944 10 26].
162. „За передовую советскую науку древней истории“, *Вестник древней истории*, No. 1, 1948, 3–11. https://ancientrome.ru/publik/article.htm?a=1292413799
163. Antikinių tikrinių vardų skaitmeninė duomenų bazė: https://www.vardynas.flf.vu.lt
164. Dambrauskas Antanas, Viskas praeina, Vilnius: Vaga, 1991.

165. Dilytė Dalia (sud.), Klasikinės filologijos riteris Leonas Valkūnas, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2016.
166. Gecienė Cilija, „Eschilo Orestėjos motyvai Gerharto Hauptmano Atridų tetralogijoje“, Literatūra XX (3), Vilnius: Mokslas, 1978, 32–35.
167. Jurginis Juozas, „Pratarmė Kojelavičiaus Lietuvos istorijai“, Literatūra ir menas, nr. 10, 1988, 4–5.
168. Jurginis Juozas, Istorija ir kultūra: kultūros pažangos apybraižos, Vilnius: Mintis, 1984, 132.
169. Kučinskienė Audronė (sud.), Jonas Dumčius. Iš rankraščių palikimo: straipsniai, Vilnius: Aidai, 2012.
170. Kučinskienė Audronė (sud.), Jonas Dumčius. Iš rankraščių palikimo: atsiminimai, laiškai, Vilnius: Klasikų asociacija, 2014.
171. Lazutka Stanislovas, „Istorijai reikalinga visa tiesa“, Literatūra ir menas, Nr. 14, 1988, 6.
172. Lietuvių literatūros istorijos chrestomatija: feodalizmo epocha. Redagavo K. Korsakas ir J. Lebedys. Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1957.
173. Maironis, *Raštai*, II tomas, Vilnius: Vaga, 1988.
174. Marksas Karlas, *Kapitalas*, III t. *Raštai*, XIX t., II d. 1947 (rus. leid.).
175. Marksas Karlas, *Kapitalas*, III t., 2d., Maskva. 1938.
176. Mikėnaitė Paulina, „Atsiminimai apie Merkelį Račkauską. Diplominis darbas“. Vilniaus darbo raudonosios vėliavos ordino V. Kapsuko universitetas, Lietuvių literatūros katedra, Vilnius: 1985.
177. Nekrošius Juozas, „Giluminė opozicija“, in: Rašytojas ir Cenzūra, sud. A. Sabonis, S. Sabinis, Vilnius: Vaga, 1992, 316.
178. Pilypaitis Jonas, „Rožės ir miškai“, in: Rašytojas ir Cenzūra, sud. A. Sabonis, S. Sabinis, Vilnius: Vaga, 1992, 335–368.
179. *Pirmoji lietuvių kalbos gramatika, 1653 metai.* Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1957.
180. Račkauskas Merkelis, Užrašai. Dvidešimt metų (1885–1905) Žemaitijos užkampy, parengė Tomas Venclova, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2008.
181. Rybelis Antanas, „Paaiškinimai“, Aristotelis, Rinktiniai raštai. Sudarė A. Rybelis, Vilnius: Mintis, 1990.
182. Sadauskas Romas, „Švento žmogaus gyvenimas“, Metai, 2008, nr. 11, [žiūrėta 2025 11 03]: https://www.zurnalasmetai.lt/romas-sadauskas-svento-zmogaus-gyvenimas/
183. Šepetys Lionginas, „Tas nelemtasis duetas: rašytojas ir cenzūra“, in: Rašytojas ir Cenzūra, sud. A. Sabonis, S. Sabinis, Vilnius: Vaga, 1992, 375–378.

184. Tijūnelytė-Šimkauskienė Jadvyga, „Moteris – taikos sargyboje“, „Tarybinė moteris“, *Švyturys*, nr. 4, [metai nenurodyti].
185. Varnaitė Irena, „Eschilas P. B. Šelio kūryboje“, Literatūra XX (3), Vilnius: Mokslas, 1978, 26–31.
186. Venclova Tomas, „Tomas Venclova apie Merkelį Račkauską“, [žiūrėta 2026 03 31] https://www.youtube.com/watch?v=Q8xSmEbHjNo&t=1s.
187. Žukas Vladas, Kostas Korsakas: prisiminimai, Vilnius: Ogamas.
188. Забулис Генрикас, „Порочный учебник“, *Советская Литва*, № 78 (2958), [1953 04 03], 3.

Mokslinė literatūra:

189. *Alma Mater Vilnensis: Vilniaus universiteto bruožai*, A. Bumblauskas (ats. red.), Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2012.
190. Andriuškevičius Alfonsas, *Lietuvių dailė: 1975–1995*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 1997.
191. Axer Jerzy, „Kazimierz Kumaniecki and the Evolution of Classical Studies in the People’s Republic of Poland“, in: *Classics and Communism: Greek and Latin behind the Iron Curtain*, ed. György Karsai, Gábor Klaniczay, David Movrin, Elżbieta Olechowska, Ljubljana, Budapest, Warsaw: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani; Collegium Budapest Institute for Advanced Study; Faculty of “Artes Liberales,” University of Warsaw, 2013, 187–212.
192. Barnea Alexandru, „Dionisie M. Pippidi and the Society for Classical Studies in Romania“, in: *Classics and Communism: Greek and Latin behind the Iron Curtain*, 2013, 367–374.
193. Baliulytė Elena, *Laiko įkaitė ir partnerė: lietuvių literatūros kritika, 1945–2000*, Vilnius: LLTI, 2002.
194. Baužytė Galina, „Eschilas ir Judžino O’Nylo dramaturgija“, *Literatūra* XX (3), Vilnius: Mokslas, 1978, 36–39.
195. Bērziņa Gita, Brigita Cīrule, "Klasisko valodu gramatika Rīgas izglītības vēsturē", *Valoda: nozīme un forma*, Nr. 10, 2019, pp. 11–24.
196. Bērziņa Gita, Ieva Kalņina, „Die Klassische Philologie an der Universität Lettlands in der Zeit der nationalsozialistischen und sowjetischen Okkupation“, in: *Spudasmata 171: The Classical Tradition in the Baltic Region. Perceptions and Adaptations of Greece*

and Rome (A. Jönsson and Gr. Vogt-Spira, eds.), Olmes-Weidemann, Hildesheim–Zürich–New York, 2017, 519–544.
197. Branham R. Bracht (ed.), *Bakhtin and the Classics*, Evanston, IL: Northwestern University Press, 2002.
198. Brunevičiūtė Raimonda, „The Effect of Teaching Latin on the Education System in Lithuania During the Soviet Period“, *Literatūra* 51(3), 2009, 109–123.
199. Brunevičiūtė Raimonda, *Klasikiniai humanitarinio ugdymo pagrindai: lotynų kalba,* Kaunas: Technologija, 1999.
200. Brunevičiūtė Raimonda, *LSMU Kalbų ir edukacijos katedros istorijos iki 2021 m. apybraiža*, Kaunas: Vitae litera, 2021.
201. Budaragina Olga, „Olga M. Freidenberg, Aristid I. Dovatur, and the Department of Classics in Leningrad“, in: *Classics and Communism: Greek and Latin behind the Iron Curtain*, 2013, 3–18.
202. Bumblauskas Alfredas, Nerijus Šepetys (sud.), *Lietuvos sovietinė istoriografija: teoriniai ir ideologiniai kontekstai*, Vilnius: Aidai, 1999.
203. Buzássyová Ľudmila, „Classical Philology in Slovakia during the Communist Period“, in: *Classics and Communism: Greek and Latin behind the Iron Curtain*, 2013, 129–140.
204. Clark Katerina, *Petersburg: Crucible of Cultural Revolution*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1995.
205. Davidson Pamela, *The Russian Renaissance of Classical Antiquity in the Twentieth Century*, London: UCL School of Slavonic and East European Studies, 2009.
206. Dikmonienė Jovita, Liva Bodniece, Maria-Kristiina Lotman, “Dramatic Space: Translating Euripides’ Medea into Lithuanian, Latvian, and Estonian”, *Semiotika*, vol. 19, 2024, 59–90.
207. Dilytė Dalia, „De auctore eiusque opere“,in: *Lotynų–lietuvių kalbų žodynas*, sud. Kazimiereas Jokantas, antras fotografuotinis leidimas, Vinius: Aidai, 1995, I–V.
208. Ermolaev Herman, Censorship in Soviet Literature: 1917–1991, Princeton: Princeton University Press, 1997.
209. Gavrilov A. K., „Russian Classical Sholarsship“, in: *The Classics in East Europe: Essays on the Survival of a Humanist Tradition*, eds. V. Bears and G. Nagy, Worchester, Massachusets, 1995, 61–81.
210. Gavrilov Alexander, „Jakov M. Borovskij: Poet of Latin in the Soviet Union“, in: *Classics and Communism: Greek and Latin behind the Iron Curtain*, 2013, 19–36.

211. Graham Hugh F., „Reviewed Work: Latinskii Iazyk by A. N. Popov, P. M. Shendiapin“, *The Classical Journal*, Vol. 55, No. 5 (Feb., 1960), 236–239.
212. Grubliauskas Matas, Eugenija Ulčinaitė, "Eugenijus Frolovas (1911 12 11 – 1965 12 09)", *Literatūra*, 2012, 54(3), 121–123.
213. Hajdu Péter, „Classics in Hungary and the Party Line: The Case of Imre Trencsényi-Waldapfel“, in: *Classics and Communism: Greek and Latin behind the Iron Curtain*, 2013, 55–60. https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199605507.003.0004.
214. Hurst André, „The Fondation Hardt and Classical Philology in the Socialist Countries“, in: *Classics and Communism: Greek and Latin behind the Iron Curtain*, 2013, 375–384.
215. Ivanauskas Vilius, *Įrėminta tapatybė: Lietuvos rašytojai tautų draugystės imperijoje*, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2015.
216. Jacobson Alexander, Warring Works: The Russian Book of the 1960s and 1970s: daktaro disertacija, Princeton: Princeton University, 2023.
217. Jakonytė Loreta, „Klydęs klasikas neprieinamais taksais (oficialioji Vinco Kudirkos recepcija sovietmečiu), *Res Humanitariae* V, 2009, 15–27.
218. Jakonytė Loreta, *Šeimos vaizdinys sovietmečio lietuvių literatūroje vaikams*, Vilnius: LLTI, 2015.
219. Jovanović Milena, „Classics in Serbia 1944–1945: The Case of Veselin Čajkanović“, in: *Classics and Communism: Greek and Latin behind the Iron Curtain*, 2013, 331–348.
220. Juchnevičienė Nijolė, „Classical Philology in Early Soviet Lithuania: Between the European Tradition and Reality“, in: *Classics and Communism: Greek and Latin behind the Iron Curtain*, 2013, 169–184.
221. Juchnevičienė Nijolė, „Classical Scholarship in Lithuania at the Beginning of the Soviet Era: the struggle for survival“, in *Spudasmata 171: The Classical Tradition in the Baltic Region*. *Perceptions and Adaptations of Greece and Rome* (A. Jönsson and Gr. Vogt-Spira, eds.), Olmes-Weidemann, Hildesheim–Zürich–New York, 2017, 545–561.
222. Juchnevičienė Nijolė, „Klasična filologija v zgodnjesovjetski Litvi: med evropsko tradicijo in resničnostjo (prevedla Živa Borak)“, *Keria Studia Latina et Graeca*, 2013, 15(2), 133–145.
223. Juchnevičienė Nijolė, „Klasikinė Filologija Ideologijos gniaužtuose (1940–1953 metai)", *Literatūra*, 2013, 55(3), 99–114.

224. Juchnevičienė Nijolė, „Ričardas Mironas (1908–1979): sovietinio mokslininko karjeros profilis (archyvinių šaltinių apžvalga)“, *Literatūra*, 2021, 63(3), 74–89.
225. Kalņina Ieva, "Kārlis Straubergs zwischen antiker Welt und baltischer Mythologie“, in: *Spudasmata 171: The Classical Tradition in the Baltic Region. Perceptions and Adaptations of Greece and Rome* (A. Jönsson and Gr. Vogt-Spira, eds.), Olmes-Weidemann, Hildesheim–Zürich–New York, 2017, 507–518.
226. Karsai György, „A Classical Philologist Trapped in the Web of the State Security: The Case of János Sarkady“, in: *Classics and Communism: Greek and Latin behind the Iron Curtain*, 2013, 61–106.
227. Kasperavičius Algis Povilas, „Lenkų istoriko opus magnum apie Vilniaus universitetą tarpukariu“, *Lietuvos istorijos studijos*, 2022, t. 49, 127–134.
228. Kazimierėnas Arnoldas, „Odisėjo kelionės“, *Taurosta*, nr. 2 (14), 2021, 14–16.
229. Kazimierėnas Arnoldas, „Relations of the Institute of Roman Studies with the Baltic States (1936–1940)“, *Lietuvos istorijos studijos*, 2025, vo. 56, 41–58.
230. Kazimierėnas Arnoldas, „Smetona, Platonas ir Antika“ – straipsnis apie pirmuosius Platono vertimus Lietuvoje. *Naujasis Židinys-Aidai*, nr.3, 2024, p. 37–41.
231. Klumbys Valdemaras, *Lietuvos kultūrinio elito elgsenos modeliai sovietmečiu: daktaro disertacija*, Vilnius: Vilniaus Universitetas, 2009.
232. Klumbys Valdemaras, *Stovėję po medžiu? Lietuvių inteligentijos elgesio strategijos sovietmečiu*, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2021.
233. Kmita Rimantas, „Skaitymas sovietmečiu kaip neoficialus literatūrinis gyvenimas“, in: *Nevienareikšmės situacijos: pokalbiai apie sovietmečio literatūros lauką*, Vilnius: LLTI, 2015, 57–90.
234. Kučinskienė Audronė, Alius Jaskelevičius, "Profesoriaus Jono Dumčiaus palikimas: nuo rankraščių iki skaitmeninės duomenų bazės.", *Vilniaus universiteto bibliotekos metraštis*, 2015, 273–298.
235. *Lietuvos TSR istorijos šaltiniai. T. 1: Feodalinis laikotarpis*, sudarytojai ir skyrių redaktoriai: P. Pakarklis, K. Jablonskis, J. Jurginis, V. I. Neupokojevas, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1955.
236. *Lietuvos universitetas,* red. P. Čepėnas, Chicago: Lietuvių Profesorių Draugija Amerikoje, 1972.

237. Lill Anne, „Kakssada aastat klassikalist filoloogiat Eestis: kahe alguse lugu“ in: *Morgensterni Seltsi toimetised*, Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2023, 9–18.
238. Linčiuvienė Donata, „Redaktoriaus amplua: diplomatas, psichologas, cenzūros įrankis“, *Colloquia*, Nr. 24, 2010, 145–159. .
239. Lubytė Elona (sud.), *Tylusis modernizmas Lietuvoje*, 1962–1982, Vilnius: Tyto alba, 1997.
240. Makhlayuk Alexander V., Oleg L. Gabelko, „Classical Studies in Russia at the Beginning of the Twenty-first Century: A Collective Portrait in Contemporary Context“, in: *Ruthenia Classica Aetatis Novae: A Collection of Works by Russian Scholars in Ancient Greek and Roman History*, ed. Andreas Megl & al., Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 2013, 13–30.
241. Markevičienė Neringa, „Vladimiro Šilkarskio laiškai Vandai Sruogienei ir Balio Sruogos gyvenimo paralelės“, *Lietuvos katalikų akademijos metraštis*, Vilnius, t. 48. 2025, 101–140.
242. Maskaliūnienė Nijolė, Ingrida Tatolytė (sud.), *Vertimas ir cenzūra sovietinės ideologijos sąlygomis. Lietuva, 1940–1990*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2024.
243. Mikonis-Railienė Anna, Lina Kaminskaitė-Jančorienė, *Kinas sovietų Lietuvoje: sistema, filmai, režisieriai*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2015.
244. Moural Josef, „Jan Patočka: A Bystander Turned Dissident“, in: *Classics and Communism: Greek and Latin behind the Iron Curtain*, 2013, 107–128.
245. Movrin David, „The Anatomy of a Revolution: Classics at the University of Ljubljana after 1945“, in: *Classics and Communism: Greek and Latin behind the Iron Curtain*, 2013, 141–168.
246. Mulevičiūtė Jolita, *Atsinaujinimo sąjūdis lietuvių tapyboje (1956–1970): daktaro disertacija*, Vilnius: kultūros ir meno institutas, 1994.
247. Narbutas Sigitas, „Lituanistika ir senosios Lietuvos raštijos tyrimai epochų sąvartos metais“, *Senoji Lietuvos literatūra*, 23 knyga, 2007, 15–41.
248. Näripä Neeme, „Lucian’s Indecency: Too Much for a Soviet Reader“, *Hortus Floridus: Studies in Honour of Anne Lill*, ed. by Ivo Volt, Janika Päll and Neeme Näripä, Tartu: University of Tartu Press, 2024, 307–320.
249. Noreika Dainius, “Senovės istorijos žinių sklaida žurnale “Židinys” 1924–1940 m.”, *Historia universalis in Lithuania*, t. 2*a*, 2013, 7–30.

250. Olechowska Elżbieta, „Bronisław Biliński, a Bolshevik without a Party Card“, in: *Classics and Communism: Greek and Latin behind the Iron Curtain*, 2013, 213–236.
251. Ostrauskas Kostas, „Sovietų 1950 metų kalbos mokslo perversmas ir jo pasėkos“, *Aidai*, nr. 2, 1954, 60–68.
252. Pacevičius Arvydas, „Diskusija *Biblioteca Lituana* termino klausimu“, *Knygotyra*, nr. 59, 2012, 236–241.
253. Päll Janika, “Translating from Ancient Languages into Estonian: Outlines for Translation History”, Chalvin, A.; Lange, A.; Monticelli, D. Eds. *Between Cultures and Texts. Itineraries in Translation History*. Frankfurt Am Main: Peter Lang Verlag, 2011, 123–135.
254. Panchenko Dmitri, „Classics and Cultural Resistance to the Soviet Regime“, in: *Classics and Communism: Greek and Latin behind the Iron Curtain*, 2013, 37–44.
255. Peluritis Laurynas, *Ola ir dvi saulės. Filosofija sovietų Lietuvoje (1944–1986). Institucijos, asmenybės, idėjos*, daktaro disertacija, Vilnius: Vilniaus universitetas, 2022.
256. Perlina Nina, *Olga Freidenberg's Works and Days*, Bloomington, *Slavica Publishers*, 2002.
257. Pollock Ethan, *Stalin and the Soviet Science Wars*, Princeton, N.J.; Woodstock: Princeton University Press, 2008.
258. Putinaitė Nerija, *Nenutrūkusi styga. Prisitaikymas ir pasipriešinimas sovietų Lietuvoje*, Vilnius: Aidai, 2007.
259. Ramonaitė Ainė (red.), *Nematoma sovietmečio visuomenė*, Vilnius: Naujasis židinys-Aidai, 2015.
260. Rudenko Oleksii, “The Making of a Soviet Hero: the Case of Spartacus”, *The Soviet and Post-Soviet Review*, 47(3), 2020, 333–356. https://doi.org/10.30965/18763324-20201365.
261. Rukša Antanas, "Humanistinė kultūra nepriklausomoje Lietuvoje", Aidai, nr. 2, 1990, 129.
262. Rukša Antanas, „Klasikinės filologijos katedros“, in: *Lietuvos universitetas 1579–1803–1922*, red. Pranas Čepėnas, Chicago: Lietuvių Profesorių Draugija Amerikoje, 1972.
263. Sanders Ed, „Sexual Jealousy and Erôs in Euripides’ *Medea*“, in Ed Sanders and others (eds), *Erôs in Ancient Greece* (Oxford, 2013; online edn, Oxford Academic, 23 May 2013).
264. Satkauskytė Dalia (sud.), *Tarp estetikos ir politikos: lietuvių literatūra sovietmečiu: kolektyvinė monografija*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2015.

265. Sirutavičius Vladas, „*Taikė į Sniečkų, o pataikė į Berklavą*... Arba apie atlydžio politikos vingius sovietinėje Lietuvoje“, *Istorija*, t. 132, nr. 4, 2023, 57–90.
266. Skvorcov A. M., "Латинский язык в советских средних школах (1948–1954 гг.): филология и идеология)", *Philologia Classica*, 2024, t. 19, nr. 1, 164–181.
267. Starnawski Jerzy, „Jan Oko (1875–1946), pierwszy profesor filologii klasycznej Uniwersytetu Łódzkiego i piąty prezes Koła Łódzkiego PTF“, *Collectanea Philologica*, t. 7, 2003, p. 87–90.
268. Streikus Arūnas, „Antireliginė propaganda Lietuvoje 1944–1970 metais“, *Lietuvos istorijos studijos*, 2004, nr. 14, 88–99.
269. Streikus Arūnas, *Minties kolektyvizacija. Cenzūra sovietų Lietuvoje*, Vilnius: Naujasis Židinys-Aidai, 2018.
270. Šilas Vytautas, „Žaliosios žvaigždės kavalierius. Antano Poškos esperantiška veikla“, in: Antanas Poška, sud. Augustas Kubilius, Vilnius: Mintis, 2003, 103–109.
271. Štikonaitė Irena, „Francas Brenderis ir Lietuva“, *Gimtasis žodis*, 2021, nr. 5, 13–17.
272. Šukys, Aurimas, Intelektualų alternatyvi veikla sovietų Lietuvoje (1956-1988 m.): daktaro disertacija, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuvos istorijos institutas, 2012.
273. Švedas Aurimas*, Matricos nelaisvėje: Sovietmečio lietuvių istoriografija (1944–1985)*, Vilnius: Aidai, 2009.
274. Torlone Zara Martirosova, Dana LaCourse Munteanu, Dorota Dutsch (ed.), *A Handbook to Classical Reception in Eastern and Central Europe*, Chichester: Wiley Blackwell, 2017.
275. Trilupaitytė Skaidra, *Lietuvių dailės gyvenimas institucijų kaitos požiūriu, devintojo dešimtmečio pabaiga – dešimtojo dešimtmečio pradžia: daktaro disertacija*, Vilnius: Vilniaus dailės akademija, 2002.
276. Ulčinaitė Eugenija, "Marcelinas Ročka: Klasikas ir lituanistas (1912–1983), *Literatūra*, 2012, 54(3), 118–120.
277. Ulčinaitė Eugenija, "Non omnis moriar. Arvydas Baronas (1960–1992), *Literatūra*, 2005, 47(3), 1–5.
278. Ulčinaitė Eugenija, „Klasikinės filologijos katedros tarptautiniai moksliniai ryšiai (1944–2004)“, *Literatūra* 46(3), 2004, 138–145.
279. Ulčinaitė Eugenija, „Lietuvių Gradyvo triumfas“, *Naujasis Židinys-Aidai*, nr. 6, 1992, 74–76.
280. Vaiseta Tomas, *Nuobodulio visuomenė. Kasdienybė ir ideologija vėlyvuoju sovietmečiu (1964 – 1984)*, Vilnius: Naujasis Židinys-Aidai, 2014.

281. Vaitiekūnas V., "Švietimas okupuotoje Lietuvoje", *Aidai*, nr. 1, 1960, 11–20.
282. Vecvagars Māris, *Antīkās filozofijas recepcija Latvijā* [The Reception of Ancient Philosophy in Latvia], PhD thesis, University of Latvia, 2013. Vėliau šios disertacijos pagrindu išleista knyga: *Antīkā filozofija Latvijā*. Rīga: LU Filozofijas un socioloģijas institūts, 2015.
283. Vervečkaitė Virginija, „Lituanistinio paveldo leidybos projektas „Lituanistinė biblioteka“ (1966-2001), VU Magistro baigiamasis darbas, 2010.
284. *Vilniaus Universiteto istorija, 1940-1979*, A. Bendžius (ats. red.), Vilnius: Mokslas, 1979.
285. *Vilniaus Universiteto istorija*, red. Rolandas Pavilionis, Vilnius: Vilniaus universitetas, 1994.
286. *Vilniaus universiteto Lietuvių literatūros katedra*, 1940 – 2000, sud. Giedrius Viliūnas, Vilniaus universiteto leidykla, 2022.
287. Wołodkiewicz Witold, „Rafał Taubenschlag and Roman Law in Poland during Real Socialism“, in: *Classics and Communism: Greek and Latin behind the Iron Curtain*, 2013, 237–256.
288. Zeev Rubinsohn Wolfgang, "Der Spartakus-Aufstand und die sowjetische Geschichtsschreibung", *Xenia*, Heft 7, Konstanz: Universitätsverlag Konstanz, 1983.
289. Мировщикова Анна Андреевна, „Борьба с космополитизмом в советском антиковедении: дело С. Я. Лурье“, *Вестник Челябинского государственного университета*, № 24 (379), История, вып. 66, Челябинск: Челябинский государственный университет, 2015, 202–209.

SUMMARY

The Transformation and Dissemination of Classical Scholarship in Soviet Lithuania: The Department of Classical Philology at Vilnius University (1940–1984)

Research object. The primary object of this research is the formation and activities of the Department of Classical Philology at Vilnius University during the Soviet period. Alongside this, the study delves into the biographical trajectories of the key figures who worked in it, as well as their specific scholarly contribution to shaping Classical studies and the reception of classical heritage in both the academic and broader cultural spheres.

Chronological boundaries of the research. The research focuses on the period from the first Soviet occupation in 1940 to 1984, which marks the culmination of the late Soviet period of stagnation and immediately precedes the reforms that would later transform the Soviet regime. To gain a deeper understanding of the institutional and ideological transformations that followed the Soviet occupation, the study takes a retrospective look at the work and achievements of the classical philologists active in interwar Lithuania. Here, primary attention is paid to textbooks, translations, and other publications issued during the interwar period, thereby highlighting their essential conceptual and structural differences compared to Soviet publishing requirements.

Due to wartime circumstances and the Nazi authorities' decision to suspend the activities of higher education institutions, the development of classical philology in Lithuania was temporarily interrupted. The absence of significant academic developments during this historical interval determines the decision to focus on periods of active transformation. The year 1984 was chosen as the endpoint of the study, when the leadership of the Department of Classical Philology was assumed by representatives of the new generation educated within the Soviet university system. This year marks a turning point on the eve of the regime's collapse. The reforms associated with *Perestroika* and the subsequent institutional transformation warrant a separate qualitative study; therefore, the political and academic processes that began during *Perestroika* will not be further analyzed in this work.

Research problem. The Soviet occupation of Lithuania transformed

virtually every sphere of life, including academia. A profound transformation occurred in the humanities, a field that was subjected to particularly intense ideologization. Classical studies, which have historically been among the foundational disciplines within European universities, had a strong presence in interwar Lithuania; therefore, they had to be reshaped to meet the requirements of Soviet ideology. The interpretation of Classical civilization and all manifestations of ancient culture, regarded as part of the "superstructure" in Marxist theory, had to be reinterpreted in accordance with the scheme of historical materialism and the concept of ancient history constructed by Soviet scholars. Another important factor shaping Soviet academic discourse was the political and ideological directives of the organs of the Communist Party.

However, the ideological reshaping of the image of Antiquity was not seamless. This process was continuously complicated by the limited control capacities of ideological institutions, the inertia of these structures, the incompetence of censors, the shifting political and ideological situation, as well as the active and passive resistance of the classicists themselves.

The primary institutions tasked with implementing the directives of the Communist Party and shaping the image of Antiquity in Soviet Lithuania were the Faculty of Humanities at Vytautas Magnus University in Kaunas (which was closed in 1940 during the first Soviet occupation), and later, the Department of Classical Philology established within the Faculty of History and Philology at Vilnius University. *The State Publisher of Political and Scientific Literature* (from 1965 – Mintis) and *The State Publisher of Fiction* (from 1965 – Vaga) were also integrated into this process, alongside, to some extent, the work conducted by the Faculty of Philosophy. It should be noted that Latin was also taught at the Kaunas Medical Institute; however, this specialized Latin, oriented exclusively toward medical, anatomical, and pharmacological terminology, could not exert a significant influence on shaping the image of classical culture. Therefore, this institution will not be analyzed in greater detail in this study.

To continue its work, the Department of Classical Philology primarily had to officially prove that classical studies were not a relic of "bourgeois culture" and were entirely suitable for fulfilling the tasks of the ideological and communist education of Soviet youth. This necessity forced the members of the Department to adopt a specific strategy of academic mimicry: the outward performance of ideological conformity to preserve the discipline itself. To this end, they had to formally operate within the dogmas of Soviet historical materialism in scholarly discourse.

Such behavior makes the research problem itself a complex study of the balance between institutional survival and ideological adaptation.

Research objective. The objective of this research is to analyze the institutional development of the Department of Classical Philology at Vilnius University, as well as its strategies for ensuring academic continuity and adaptation from 1940 to 1984, operating under a totalitarian regime and ideological censorship. The study aims to reveal how the Department itself and the individual figures who worked within it managed to navigate or respond to the requirements of the Soviet regime through their scholarly, pedagogical, and publishing activities, and in what ways they contributed to the general formation of the image of classical cultural heritage and the Neo-Latin literature of the Grand Duchy of Lithuania during the Soviet period.

Research tasks. To achieve this objective, the study first analyzes the essential transformations of the classical philology discipline during the transition from the interwar academic tradition to the Soviet Marxist-Leninist paradigm, and determines how the conditions of the institutional and ideological functioning of this branch of science shifted, forcing the reinterpretation of classical heritage according to new ideological imperatives.

Secondly, it investigates the formation of the core of the Department of Classical Philology and its structural transformations within the Soviet totalitarian regime during the period under discussion, while simultaneously revealing the position and institutional links of the Department along the axes of Soviet science centre–periphery and inter-peripheral relations, and analyzing the strategies aimed at maintaining academic subjectivity and reaffirming the relevance of classical philology studies within the general academic field.

Thirdly, the study assesses the ideological conjuncture of the Soviet academic field and examines how classical philology studies and research were affected by mechanisms of institutional supervision and control that gradually evolved into internalized self-censorship and self-regulation, alongside an analysis of the methods of students' ideological indoctrination and their subsequent consequences.

Fourthly, it analyses how the image of Antiquity and the reception of its culture changed in school and university textbooks and determines how the Department's proactive efforts reintroduced this discipline – which was deprioritized during the Soviet era – into secondary schools and preserved it within the university.

Finally, the research examines the regularities of constructing the image of Antiquity in translations of ancient authors' texts, their paratexts, and the general academic discourse of the Department, while simultaneously revealing the causes and factors that led to the gradual emergence of a new, equivalent direction of scholarly research, as the study of the heritage of the literature of the Grand Duchy of Lithuania emerged as an equivalent strand of scholarly inquiry alongside traditional Classical studies during the late Soviet period.

Novelty and relevance of the research. In recent years, an intense resurgence of research into the Soviet period has been observed in the Lithuanian humanities. Within this wave, various fields – ranging from art to the history of everyday life – are being analyzed by moving away from one-sided ideological assessments and focusing instead on complex institutional and individual adaptation mechanisms. However, despite this general growth in historiographical research, the development of classical philology studies and specifically the Department of Classical Philology has not yet become the object of a separate systematic study; thus, this work fills an essential gap in the history of academic institutions in Soviet Lithuania.

It appears that the time for such a study is now most appropriate, as a sufficient distance in time allows for a comprehensive review and assessment of the period under discussion, while it is still possible to find individuals who experienced it. These individuals can provide a significant amount of meaningful and undocumented historical material that might soon be lost. Only a few scattered attempts to examine the situation of classical philology during the Soviet era, and several published memoirs and ego-documents about the personalities who operated in that space, do not provide sufficient overview or a deeper assessment of the period's legacy.

This research will primarily aim to discover and investigate previously unexamined archival material and, by comparing it with secondary sources, to systematize and assess the institutional position of the Department of Classical Philology during the Soviet period. The analysis of individual attitudes or specific published translations is not treated as a separate object of research in this work; instead, they are utilized as valuable illustrations that help to gain a deeper understanding of the activities of this Department, its internal dynamics, and its evolution across distinct chronological stages.

Many translations published during the occupation period are still actively used today, as they have not been reissued during the years of independent Lithuania, or have been reissued without major revisions; therefore, a comprehensive overview of this publishing legacy helps to assess, at least to some extent, the influence of past institutional activities on contemporary understanding. Such a historical-institutional study will allow for a comprehensive evaluation of the development of the Department of Classical Philology itself, its strategies for adaptation and survival, and will suggest new directions for future research in the history of scholarship in Soviet Lithuania.

Structure of the research. The research begins with a Prologue, which reviews the situation of classical philology in interwar Lithuania, examines the main textbooks and other methodological materials created during this period, and provides an overview of how Antiquity and its heritage were represented in the public sphere – both through the publication of translations of classical works and in the periodical press.

The first part is dedicated to the Stalinist period, during which the Department of Classical Philology was established and, while experiencing intense ideological pressure, acquired its foundational institutional characteristics. This part is the most extensive in the research, as the transition from interwar autonomy based on Western traditions to the politicized field of Soviet science left behind the most abundant and detailed primary source base, allowing this transformation to be examined across multiple dimensions.

The second part analyzes the abolition of specialization in classical studies after Stalin's death and the gradual reclaiming of lost positions in both the university and school educational spheres of the republic. Here, the proactive activities of the members of the Department aimed at achieving these goals are analyzed, alongside its tactical relations with the center and classical philology study centers in other republics, especially Ukraine, and a more detailed overview of the specific scholarly and translation production of that time is provided.

The third part shifts the focus to the period of relative stability, when classical studies were integrated into Lithuanian studies and acquired a distinctive role as an auxiliary discipline. This chapter is concise in its scope, as many institutional processes had already settled, and during the period of the Brezhnev era of stagnation, the activities of the Department itself gained more inertia. Nevertheless, even at this stage, the classicists performed essential tasks by establishing the teaching of Latin in schools

and by researching both the reception of the classical heritage and the monuments of Latin literature in the Grand Duchy of Lithuania.

Interspersed among the individual parts of the work are three thematic interludes dedicated to a more detailed analysis of specific cases. These digressions focus on a concrete micro-level episode, allowing for a deeper reflection on the general cultural and intellectual processes of the period under discussion: Henrikas Zabulis's academic challenge to his former lecturers; the internal tactical intrigues within the classical community during the preparation and publication of Virgil's *Aeneid*; and finally, the inertia of the entire scholarly and publishing system during the publication of one of the most important monumental works of Latin literature of the Grand Duchy of Lithuania – Kojalavičius's *History of Lithuania*.

The main course of the research concludes with an Exodus. It briefly examines the institutional and cultural processes that occurred beyond the research's defined chronological boundaries, thereby outlining promising directions for future development of this topic.

Conclusions. Following the Soviet occupation, classical philology in Lithuania underwent a fundamental transformation. The interwar tradition, grounded in Western humanism and Christian values, was forcibly subordinated to a Marxist-Leninist paradigm that required the heritage of antiquity to be interpreted through historical materialism and class struggle. Research methodology shifted from relatively open interpretation and empirical analysis toward a teleological model in which ancient texts served to substantiate predetermined Marxist theses, while Western scholarship was dismissed *a priori* as "bourgeois" and scientifically erroneous.

To avoid being abolished as a "relic of bourgeois culture," the Department of Classical Philology had to continually demonstrate its usefulness to the system through a strategy of academic mimicry: outward adherence to materialist dogma and performative loyalty to the regime. This maneuvering was particularly evident during shifts in Soviet linguistic doctrine. Scholars were first compelled to adopt Marr's doctrine and, once the political line changed, to become its outspoken critics, paradoxically returning to the traditional comparative-historical method under the authority of Stalin's pronouncements on linguistics.

The radical change in the scholarly paradigm also presented a fundamental institutional challenge. Many classical philologists active in interwar Lithuania fled to the West during the war, leaving a structural vacuum in the field. This enabled the Soviet authorities to establish a

Department of Classical Philology at the reconstituted Vilnius University that could be aligned with the new political order. Most of the Department's first faculty members, however, had been educated at Vytautas Magnus University during the interwar period. The new Department soon became virtually the only institution in the republic where a graduate in classical philology could pursue an academic career. Given the acute shortage of staff, many new faculty members were recruited from secondary schools (gymnasiums), reflecting not so much a decline in academic standards as the shortage of qualified specialists caused by war, political repression, and emigration. For some, this opened an otherwise unlikely path into higher education. Classical scholars who had taught at interwar universities gradually joined the Department as well, although doing so required conspicuous demonstrations of loyalty to the occupying regime.

From the outset, scholars who wished to remain in the field had to display genuine or performative adherence to the new ideology and its academic norms. Although this study addresses individual adaptation strategies and attitudes toward the occupation regime only briefly, official and personal documents show that adaptation was unavoidable and took different forms. Some sought to demonstrate their "sincere" commitment to "building communism," while others mastered the rules of academic mimicry, combining substantive scholarly work with formulaic ideological declarations. This complex adaptation was precisely what enabled classical philology to survive: by paying the required tribute to official ideology and propaganda, scholars could continue to develop the discipline in Lithuania.

Throughout the occupation, the Department underwent several major institutional transformations: from maintaining its own study programme to the complete abolition of classical philology, and finally to its gradual restoration as a highly selective field of study. Classical philology also became increasingly intertwined with Lithuanian studies, shifting part of the Department's research focus. Research on antiquity continued throughout the late Soviet period, and translations appeared regularly, but the abundance and accessibility of local sources drew growing attention to the literary heritage of Old Lithuania. Yet Moscow-driven academic standardization was neither complete nor uncontested. Although directives on the development of classical philology came from Moscow, as the Department's plans and reports demonstrate, Lithuanian classical scholars secured a degree of autonomy in some areas. Their efforts to preserve Latin instruction were particularly notable: they produced original Lithuanian textbooks and even criticized standard textbooks approved in Moscow for use throughout the Soviet Union.

One of the most significant achievements of classical scholars was the reintroduction of Latin into secondary schools in the 1970s. These efforts culminated in the early 1980s, when a Lithuanian Latin textbook was proposed as a model for other Soviet republics and recommended for translation into Russian and other languages. By contrast, textbooks on ancient history and literature remained subject to much tighter central control because of their greater ideological sensitivity; centrally approved publications, or translations of them, continued to be mandatory.

The Department's links with universities in other Soviet republics also limited complete academic standardization. Because the major "central" universities showed little interest in the scholarly output of "peripheral" institutions, cooperation developed among the latter. The most important example was the relationship with the Department of Classical Philology at the University of Lviv. This partnership extended beyond the exchange of sources and mutual evaluation of scholarly work: it also enabled Lithuanian students to undertake internships in Ukraine and gain firsthand experience of the material heritage of antiquity, one of the few opportunities of this kind available within the Soviet Union.

Institutional control operated not only vertically, through directives from ministries and the University administration, but also horizontally, creating a system of the "small panopticon." Mandatory attendance at colleagues' lectures, public discussion of their teaching at meetings, and the constant emphasis on "ideological vigilance" severely constrained private intellectual space and turned Department members into their own overseers. Over time, this atmosphere of surveillance developed into pervasive practices of self-regulation and self-censorship, including public "repentance" for past "bourgeois errors." A key survival strategy was the formal display of loyalty through Marxist terminology, which functioned as an ideological shield behind which the core of classical philological studies could be preserved.

Institutional control was further shaped by internal power relations within the academic community. The study reveals a highly heterogeneous community of classical scholars that often fragmented into interest groups, particularly over publishing matters. To influence decisions, these groups relied on informal networks that could at times outweigh formal political authority. Generational divisions were also evident. The interwar generation broadly split between those who proactively and demonstratively embraced the regime's ideas for the sake of their academic careers and those who adapted more passively in order to remain in academia. Among the Soviet-trained generation, academic advancement was easier for those who actively

participated in the Komsomol or other Soviet structures, although this does not diminish their scholarly contributions to the discipline.

Students were incorporated into the ideological system through multiple mechanisms: compulsory political education, anti-religious indoctrination (especially in literature courses), and sustained pressure to join the Komsomol. Ideology also permeated academic work. Student research groups and theses were expected to maintain a "high Marxist-Leninist standard" and to identify production relations or class struggle in the heritage of antiquity. Students were thus trained to interpret the ancient world through predetermined ideological and methodological categories.

At the same time, recurrent criticism of the Department by higher authorities shows that this process was far from straightforward. Classical studies remained inseparable from humanistic culture and the Christian tradition, neither of which could be abruptly severed. Moreover, the zealous promotion of Marxism and campaigns against religiosity recorded in Department meeting minutes were probably more formal than substantive, at least in direct classroom teaching.

Nevertheless, students were required to adopt and deploy ideological discourse in examinations, written assignments, and theses. Persistent ideological pressure inevitably shaped the academic environment, and over time indoctrination became so routine that it ceased to be recorded separately in the minutes of later Department meetings. Ideological discourse thus ceased to function merely as an external requirement and became an internalized norm of academic life.

In the early Soviet period, school and university textbooks, together with translations of classical literature, constructed an ideologically framed image of antiquity. The ancient world was treated as a historical stage illustrating the Marxist schema of social development; its political, cultural, and intellectual processes were therefore often reduced to class struggle, slave revolts, anti-religious thought, and other ideologically useful themes.

This approach also shaped Latin instruction: grammar exercises incorporated Soviet slogans about the "glorious Soviet Army," collectivization, etc., while historical texts were artificially juxtaposed with the realities of the Second World War. In later decades, however, textbooks, teaching materials, and translations prepared by the Department show a gradual decline in ideological insertions and a return to a more traditional philological approach to the ancient world.

Even after the abolition of classical philology as a separate programme, the Department expanded Latin instruction into other faculties, thereby preserving its position within the University. Once classical studies

were restored, Department members pursued a broader and sustained campaign to defend the discipline, submitting memoranda to political and educational institutions for decades until Latin was reintroduced into ten secondary schools in the republic by the end of the 1970s. These efforts demonstrate a focused, long-term strategy to preserve the place of classical philology within the Soviet educational system.

The translation and publication of ancient authors underwent significant changes throughout the Soviet period. In the early years of the occupation, published texts were accompanied by highly ideologized paratexts intended to justify the relevance of ancient heritage to the Soviet reader. Later, particularly during the Thaw, these requirements eased, and introductions often retained little more than formulaic Marxist statements that served as "lightning rods" against potential criticism.

The construction of the image of antiquity relied on a strict division between "progressive" materialists and "reactionary" idealists. Lucretius, for example, was praised for his materialism and "atheism," whereas Plato's philosophy was reduced to an "anti-democratic and mystical" worldview. Academic discourse was also subject to both ideological-political and moral censorship. As a result, ancient texts could reach readers in a "sterilized" form, with sexual content or scenes deemed inappropriate for the "moral Soviet citizen" removed.

The easing of ideological control, which increasingly required little more than the formulaic repetition of Marxist clichés in introductions, allowed previously marginalized classical scholars, including those returning from the Gulag, to re-enter the field of translation. Their responses nevertheless differed. Vosylius Sezemanas adapted relatively successfully to the regime's demand for Marxist interpretations, whereas Antanas Dambrauskas, who became the period's most prolific translator, largely avoided such concessions by foregoing substantial introductions to his translations.

The available evidence does not suggest that the canon of translations from ancient authors developed systematically: translations generally appeared either on the initiative of individual translators or at publishers' request. At the same time, academic isolation and increasingly limited opportunities to follow developments in Western classical scholarship posed growing challenges. A critical shortage of information, restricted access to recent foreign scholarship, and a sense of falling behind international research prompted the Department to seek new directions. Under these conditions, a sustained turn toward the Latin writings of Old Lithuania, readily accessible in local archives and libraries, became both a

strategy of institutional survival and a means of preserving academic autonomy.

The Department increasingly recognized the Latin heritage of the Grand Duchy of Lithuania as a relatively safe scholarly niche in which classical philological expertise could be presented as relevant to national culture. This heritage was brought back into scholarly circulation through a specific "humanist veil" strategy: texts from the feudal period or works of religious content were rehabilitated by emphasizing "progressive" humanist ideas within them. By the late Soviet period, this field had attained a status comparable to that of traditional classical studies. Topics in Neo-Latin Lithuanian studies were systematically incorporated into curricula, student theses, and practical training in manuscript repositories.

The translation of Albertas Vijūkas-Kojalavičius's *History of Lithuania* and its inclusion in the prestigious *Lituanistinė biblioteka* (*Lithuanistic Library*) series symbolically consolidated this trend. Although publication was delayed for nearly a decade because the work was deemed to violate the Soviet doctrine of the "friendship of peoples," Kojalavičius's work – the first printed history of Lithuania – finally appeared in Lithuanian on the eve of the restoration of Lithuania's independence. The timing was itself symbolic: the publication returned one of the most important works of Old Lithuanian historiography to cultural circulation and became a meaningful sign of historical continuity, linking the intellectual heritage of the Grand Duchy of Lithuania with the cultural self-understanding of a state on the verge of restored independence.

Although this dissertation examines the transformation of classical philology in Soviet Lithuania from 1940 to 1984, the empirical material gathered during the research also points to several avenues for further study. The first concerns the strategies individual classical scholars employed to adapt to the Soviet system, a phenomenon conceptualized here as academic mimicry. Because the dissertation focuses primarily on the institutional level, individual biographies and personal choices necessarily remain secondary. Yet the rich body of ego-documents – diaries, letters, memoirs, and other personal records – offers a basis for reconstructing scholars' relationships with the regime, the academic community, and themselves in greater depth. Such research could illuminate different patterns of adaptation, resistance, and maneuvering, revealing the impact of the Soviet system not only on institutions but also on individuals.

A second avenue is the history of publishing ancient texts. This dissertation focuses primarily on the content of published works and the images of antiquity they constructed, yet each translation or edition had its

own editorial and institutional history. Systematic analysis of manuscripts, publishers' correspondence, internal reviews, editorial notes, censorship records, and related archival material would allow the publishing process to be reconstructed in greater detail and would shed further light on mechanisms of (self-)censorship, ideological compromise, and the evolution of publishing policy in classical philology in Soviet Lithuania.

A third avenue is the comparative study of classical philology across Central and Eastern Europe under state socialism. Although this dissertation occasionally compares Lithuania with other countries of the socialist bloc, systematic comparative research would allow a more precise assessment of the distinctive features of Lithuanian classical philology, the common mechanisms of ideological control, and the adaptation strategies developed by different academic communities. Such research would place the history of classical philology in Lithuania more firmly within the broader international scholarship on science and academic culture under state socialism.

PADĖKA

Ši disertacija nebūtų atsiradusi be daugelio žmonių pagalbos, palaikymo ir patarimų. Pirmiausia nuoširdžiai dėkoju disertacijos vadovui Aurimui Švedui už atidžią priežiūrą ir pastangas padėti šiam darbui įgyti nuoseklų mokslinio tyrimo pavidalą. Jei jame vis dėlto liko klaidų ar netikslumų, tai tik todėl, kad ne visada paklausiau vadovo patarimų.

Ypatingą padėką norėčiau skirti Vytautui Ališauskui, kuris ne tik įžvelgė potencialą mano pasiūlytoje temoje, bet ir paskatino mane jos imtis, nukreipdamas į naujus – istorijos – barus. Nuolatinės konsultacijos visą disertacijos rengimo laiką turėjo didelės įtakos ir galutiniam šio darbo pavidalui.

Už pagalbą žengiant pirmuosius žingsnius ir padedant suvokti, kad oficialieji sovietmečio šaltiniai anaiptol ne visada atspindi tikrąsias žmonių nuostatas, jausmus ir intencijas, o už juose užfiksuoto tikrovės vaizdo dažnai slypi visai kitokios asmeninės patirtys, norėčiau padėkoti Nijolei Juchnevičienei.

Esu labai dėkingas Lietuvos istorijos instituto XX amžiaus istorijos skyriaus kolegoms, kurie ne kartą kantriai ir atidžiai skaitė dar nebaigtą disertacijos rankraštį. Jų kritinės pastabos, pasiūlymai ir diskusijos padėjo ne tik pastebėti teksto trūkumus, bet ir atsirinkti tyrimo kryptis, kurios atsispindi galutinėje disertacijos versijoje.

Per disertacijos rengimo metus prie jos vienaip ar kitaip prisidėjo gerokai daugiau žmonių, negu būtų įmanoma čia išvardyti. Esu dėkingas visiems, kurie padėjo nuo pat pirmųjų projekto rengimo etapų, dalijosi savo žiniomis ir patirtimi, diskutavo apie atskiras tyrimo problemas, rekomendavo literatūrą, atkreipė dėmesį į nepastebėtus šaltinius, nukreipė į konkrečius archyvų fondus, redagavo anglų kalba parašytas disertacijos dalis ar tiesiog laiku išsakė mintį, paskatinusią į vieną ar kitą klausimą pažvelgti kitaip. Taip pat nuoširdžiai dėkoju disertacijos recenzentams už skirtą laiką, atidų rankraščio skaitymą ir vertingas pastabas, o gynimo komisijos nariams – už sutikimą dalyvauti vertinant šį darbą.

Atskirai dėkoju visiems, pasidalijusiems prisiminimais apie savo studijų ar darbo metus sovietmečio Klasikinės filologijos katedroje. Nė vienas iš žmonių, į kuriuos kreipiausi, neatsisakė pasidalyti savo patirtimi, o tai savaime liudija, kokia stipri klasikų bendruomenė išliko nepaisant laiko ir aplinkybių.

Galiausiai dėkoju visiems, kurie per šiuos metus buvo šalia ir savo palaikymu, kantrybe bei supratingumu prisidėjo prie to, kad šis darbas būtų baigtas.

Nunc, spectatores, valete et nobis clare plaudite!

CURRICULUM VITAE

ARNOLDAS KAZIMIERĖNAS
arnoldas.kazimierenas@gmail.com

Education:

2021–2025 PhD studies:
Doctoral studies at the Faculty of History (Vilnius University) and the Lithuanian Institute of History.

2015–2017 Master studies:
MA in Classical Philology at the Faculty of Philology (Vilnius University)

2011–2015 Bachelor studies:
Bachelor of Classical Philology at the Faculty of Philology (Vilnius University).

Conferences:

- Presentation at the international scientific conference Colloquium Balticum 2021. The topic of the presentation: „Homer in Lithuanian: Jeronimas Ralys' translations of the Odyssey and their historical context". [Vilnius, 2021 11 13]
- Presentation at the conference organized by the Jonava Public Library: „Jeronimas Ralys 1876 – 1921. Homero „Odisėja" vertimui į lietuvių kalbą – 100 metų". The topic of the presentation: „Jeronimo Ralio „Odisėjos" vertimo istorija ir recepcija" [Jonava, 2021 10 04]
- Presentation at the conference organized by the Lithuanian Institute of Literature and Folklore (LLTI): „Pirmiausia, nors tai ir sunku, mylėti kalbą". The topic of the presentation: „Profesorius Merkelis Račkauskas kolegų ir draugų atsiminimuose". [Vilnius, 2022 10 14]
- Presentation at an international conference: „Antiquitas Viva 2023: Encounters across languages, texts, cultures". The topic of the presentation:„Epistulae ad Pontum: The Life of Lithuanian Classicists in the Correspondence Between Leonas Valkūnas and Antanas Dambrauskas". [Riga, Latvia, 2023 04 27–28].
- Presentation at a national scientific conference: „Antikos ir Viduramžių tyrimai 2023". The topic of the presentation: "Epistulae

ad Pontum. Antikos kūrinių leidybiniai aspektai sovietmečiu Antano Dambrausko ir Leono Valkūno korespondencijoje”. [Vilnius, 2023 05 27]

- Presentation at a scientific conference „Antanas Smetona ir Vilnius“. The topic of the presentation: „Smetona, Platonas ir Antika“. [Vilnius, 2024 06 14].
- Conference to commemorate the 120th anniversary of Jono Dumčius' birth. Presentation topic: "Obsceniškumo perteikimas Jono Dumčiaus verstame Petronijaus Satyrikone" [Vilnius, 2025 03 21]
- Presentation at the international scientific conference "Reception of Antiquities in Eastern Europe: Institutions, Actors, Practices"**.** The topic of the presentation: "Ancient Texts in Soviet Lithuania: Translation Tendencies and Paratexts" [Bern, Switzerland, 2026 07 02–04]

PUBLIKACIJŲ SĄRAŠAS

- „Antikinės kalbos L. Valkūno ir A. Dambrausko korespondencijoje“, *Literatūra*, 67(3), p. 93–107, 2025; doi:10.15388/Litera.2025.67.3.6.
- „Relations of the Institute of Roman Studies with the Baltic States (1936–1940)“, *Lietuvos istorijos studijos*, 56, p. 41–58, 2025; doi:10.15388/LIS.2025.56.3.

Arnoldas Kazimierėnas

Antikos tyrimų ir sklaidos transformacijos sovietinėje Lietuvoje. Vilniaus universiteto Klasikinės filologijos katedra (1940–1984)

DAKTARO DISERTACIJA

2026 08 24. 19,88 leidyb. apsk. Tiražas 12 egz.
Išleido Lietuvos istorijos institutas
Tilto g. 17, LT-01101 Vilnius
Spausdino UAB „Baltijos kopija“
Kareivių g. 13B, LT-09109 Vilnius